

नेपाल कानून पत्रिका

ने
का
प

भाग-६१

२०७६ भदौ

अङ्क-५

२
०
७
६

भ
दौ

अ
ङ्क
क

प्रकाशक

सर्वोच्च अदालत

रामशाहपथ, काठमाडौं

फोन नं. ४२००७२८, ४२००७२९, ४२००७५० Ext.२५११ (सम्पादन), २१११ (छापाखाना), २१३१ (बिक्री)

फ्याक्स: ४२००७४९, पो.व.नं. २०४३८

५

Email: info@supremecourt.gov.np, admin@supremecourt.gov.np, Web: www.supremecourt.gov.np

सम्पादन तथा प्रकाशन समिति

माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे, सर्वोच्च अदालत	- अध्यक्ष
मुख्य रजिस्ट्रार श्री नृपध्वज निरौला, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
नायब महान्यायाधिवक्ता श्री पदमप्रसाद पाण्डेय, प्रतिनिधि, महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय- रजिस्ट्रार श्री नारायणप्रसाद पन्थी, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य
अधिवक्ता श्री रुद्रप्रसाद पोखरेल, कोषाध्यक्ष, नेपाल बार एसोसिएसन	- सदस्य
वरिष्ठ अधिवक्ता श्री खगेन्द्रप्रसाद अधिकारी, अध्यक्ष, सर्वोच्च अदालत बार एसोसिएसन- प्रा.डा.विजय सिंह सिजापति, डिन, त्रिभुवन विश्वविद्यालय, कानून संकाय	- सदस्य
सहरजिस्ट्रार श्री भीमकुमार श्रेष्ठ, सर्वोच्च अदालत	- सदस्य सचिव

सम्पादक : श्री रामप्रसाद पौडेल

सम्पादन तथा प्रकाशन शाखामा कार्यरत् कर्मचारीहरू

शाखा अधिकृत श्री देवीकुमारी चौधरी
शाखा अधिकृत श्री गोपी विश्वकर्मा
शाखा अधिकृत श्री नेत्र प्रसाद पौडेल
कम्प्युटर अधिकृत श्री बिक्रम प्रधान
ना.सु. श्री गीता लुङ्गटेल
ना.सु. श्री यशोदा निरौला
सि.क. श्री ध्रुव सापकोटा
कम्प्युटर अपरेटर श्री अर्जुन सुवेदी
कार्यालय सहयोगी श्री राजेश तिमल्सिना

भाषाविद् : श्री रामचन्द्र फुयाल

बिक्री शाखा :

ना.सु.श्री अर्जुन चौधरी

मुद्रण शाखामा कार्यरत कर्मचारीहरू

सुपरभाइजर श्री कान्छा श्रेष्ठ
मुद्रण अधिकृत श्री आनन्दप्रकाश नेपाल
सिनियर हेल्पर श्री तुलसीनारायण महर्जन
सिनियर प्रेसम्यान श्री योगप्रसाद पोखरेल
सिनियर मेकानिक्स श्री निर्मल बयलकोटी
सहायक डिजायनर श्री रसना बज्राचार्य
सिनियर बुकबाइन्डर श्री रमेश बासुकला
बुकबाइन्डर श्री मीरा वाग्ले
कम्पोजिटर श्री प्रमिलाकुमारी लामिछाने
सिनियर प्रेसम्यान श्री अर्जुन घिमिरे
प्रेसम्यान श्री केशवबहादुर सिटौला
बुकबाइन्डर श्री अच्युतप्रसाद सुवेदी
बुकबाइन्डर श्री गंगा थापा
बुकबाइन्डर श्री धनमाया मानन्धर

प्रकाशित सङ्ख्या : ३५०० प्रति

नेपाल कानून पत्रिकाको उद्धरण गर्नु पर्दा

निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

नेकाप, २०७५...,महिना, नि.नं., पृष्ठ ...

उदाहरणार्थ : नेकाप, २०७६, भदौ, नि.नं.१०२५५, पृष्ठ ८८५

सर्वोच्च अदालत बुलेटिनको उद्धरण गर्नु पर्दा

निम्नानुसार गर्नु पर्नेछ :

सअ बुलेटिन, २०७६,- १ वा २, पृष्ठ ...

उदाहरणार्थ : सअ बुलेटिन, २०७६, भदौ – १ वा २, पृष्ठ १

सर्वोच्च अदालतको वेभसाइट www.supremecourt.gov.np

मा गई दायार्तर्फ प्रकाशनहरू मा क्लिक गरी २०६५ सालदेखिका नेपाल कानून पत्रिका तथा सर्वोच्च अदालत बुलेटिन मा समाविष्ट निर्णयहरू पढ्न र डाउनलोड गर्न सकिनेछ ।

साथै, नेपाल कानून पत्रिका मा प्रकाशित भएका फैसलाहरू (२०१५ सालदेखि हालसम्म) हेर्न, पढ्न तथा सुरक्षित गर्न www.nkp.gov.np मा जानुहोला ।

खोज्ने तरिका

सर्वप्रथम www.nkp.gov.np लगइन गरेपश्चात् गृहपृष्ठमा देखिने **शब्दबाट फैसला खोज्नुहोस्** भन्ने स्थानमा कुनै शब्द **नेपाली युनिकोड फन्ट**मा टाइप गरी खोज्न सक्नुहुन्छ । वेभसाइटको दोस्रो शीर्षकमा रहेको **वृहत् खोजमा** गई विभिन्न किसिमले फैसला खोज्न सकिनेछ । त्यस अतिरिक्त **नेकाप प्रत्येक वर्ष** र **हाग्रा बारेमा** समेत हेर्न सक्नुहुनेछ ।

निन्दन्तु नीतिनिपुणा यदि वा स्तुवन्तु
लक्ष्मीः समाऽविशतु गच्छतु वा यथेष्टं ।
अद्यैव वा मरणं मस्तु युगान्तरे वा
न्याय्यात्पथः प्रविचलन्ति पदं न धीराः ॥८४॥

- भर्तृहरि नीतिशतकम्

अर्थः निन्दा गरुन् वा प्रशंसा, लक्ष्मी आउन् वा जाउन्,
आजै मर्नुपरोस् वा कालान्तरमा,
यी कुनै कुराको कत्ति पनि चिन्ता नराखी
न्यायिक मार्गमा लाग्नेहरू कहिल्यै विचलित हुँदैनन् ।

सर्वोच्च अदालतबाट २०७५ सालमा प्रकाशित नेपाल कानून पत्रिका अतिरिक्ताङ्क २०७१ सीमित मात्रामा रहेकाले आफ्नो प्रति सुरक्षित गर्न सम्बन्धित सबैको लागि जानकारी गराइन्छ ।

ने.का.प.को अतिरिक्ताङ्क २०७२ र २०७३ क्रमशः प्रकाशन हुँदै गरेको पनि जानकारीका लागि अनुरोध छ । साथै सर्वोच्च अदालतबाट नेपाल कानून पत्रिका संवैधानिक इजलास खण्डको छुट्टै प्रकाशन भएको जानकारी गराउन चाहन्छौं । यस वर्ष वातावरणसँग सम्बन्धित फैसलाहरूको सङ्गालो, २०७६ पनि प्रकाशन भएकाले आफ्नो प्रति बेलैमा सुरक्षित गर्न सम्बन्धित सबैको लागि अनुरोध छ ।

मूल्य रु.७५।-

मुद्रक : सर्वोच्च अदालत छापाखाना

विषय सूची

क्र. स.	नि.नं./इजलास/ विवरण	पक्ष / विपक्ष	विषयको सारसङ्क्षेप	पृष्ठ
१.	१०२५५ पूर्ण अंश दपोट	बतियादेवीसमेत विरुद्ध अशोक राय यादवसमेत	■ कुनैपनि चल अचल सम्पत्ति दपोट ठहर हुन अंशियारहरुबिच त्यस्तो सम्पत्ति बन्डा हुने अवस्थाको देखिनु पर्दछ । बन्डा नहुने अवस्थाको सम्पत्ति दपोट ठहर नहुने ।	८८५
२.	१०२५६ पूर्ण अंश चलन	लक्ष्मीसरा सुनुवार राई विरुद्ध ओमबहादुर सुनुवार	■ सगोलको सम्पत्ति भन्नाले पुर्खौलीबाट प्राप्त सम्पत्ति वा पैतृक सम्पत्ति, निजी सम्पत्तिबाहेकको अंशियारको नाममा रहेको सम्पत्ति र सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट आर्जन गरेको वा सोबाट बढे बढाएकोलाई बुझाउँछ भने निजी सम्पत्तिभित्र कस्तो सम्पत्ति पर्दछ भनी हेर्दा सगोलको सम्पत्ति वा सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार, व्यवसायबाट बढे बढाएको वा आर्जन गरेको सम्पत्तिबाहेक अन्य कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान, सिप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई सम्झनु पर्ने ।	८९५
३.	१०२५७ पूर्ण उत्प्रेषण	हजारी साह तेली विरुद्ध पुनरावेदन अदालत हेटौंडासमेत	■ जायजात हुन लागेको जग्गा समानको साँध सिमानामा जोडिएको अन्य जग्गाको तत्कालको बिक्री व्यवहारको मूल्य बुझी त्यस सम्बन्धमा साँध साँधियारसँगको स्थानीय सर्जमिनसमेत गरी उक्त जग्गाको जायजात एवं पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्नुपर्ने ।	९०४
४.	१०२५८ संयुक्त निर्णय दर्ता बदर हक कायम दर्ता	गोपीलाल महर्जनसमेत विरुद्ध भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत	■ कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रियाबमोजिम ७ नं. फाँटवारीसमेत भरेको नदेखिएको र कसैको पनि हकभोग, तिरो, दर्ताको रूपमा नरहेको जग्गा नापी हुँदा जग्गाधनी र जोताहा महल खाली राखी पर्ती जनिई फिल्डबुक तयार भई नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गामा वादीको हक कायम हुन नसक्ने ।	९१२

५.	१०२५९ संयुक्त जबरजस्ती करणी (अप्राकृतिक मैथुन)	नेपाल सरकार विरुद्ध जसिराम नेपाली	<ul style="list-style-type: none"> ■ यौनजन्य अपराधहरू यौन सन्तुष्टिका लागि गरिने हुँदा यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्ने इच्छा वा चाहना नै यौनजन्य अपराधको मानसिक तत्त्वको रूपमा रहेको हुन्छ । मनसाय आफैँमा सादृश्य विषय होइन । यो व्यक्तिले गरेको कार्य, आचरण, प्रकृति र स्वरूपबाट निकर्षण गरिने विषय हुने । 	९२२
६.	१०२६० संयुक्त बन्दी प्रत्यक्षीकरण	सुनिता बस्नेत विरुद्ध महानगरीय प्रहरी परिसर अपराध अनुसन्धान तथा कारबाही महाशाखा, टेकुसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ एकचोटी तत्काल प्रचलित कानूनबमोजिम कसुर कायम भई सजायसमेत भइसकेको स्थितिमा पुनः संशोधित कानूनको आधारमा कसुर कायम गर्न कानूनी व्यवस्था र सिद्धान्तले नमिल्ने । 	९३१
७.	१०२६१ संयुक्त सर्त करारबमोजिमको रूपैयाँ दिलाई पाऊँ	चन्द्रप्रसाद खतिवडा विरुद्ध अकवर मियाँ	<ul style="list-style-type: none"> ■ वादीले दाबीको लिखतलाई करारको लिखत भनी दाबी गरेकोमा दाबीबमोजिमको हदम्याद नाच्ने अवस्था भएपछि दाबीको लिखतलाई वादी दाबीभन्दा बाहिर गई कपाली प्रकृतिको लिखत भनी हदम्याद कायम गर्नु हदम्यादको सिद्धान्तअनुरूप नहुने । 	९४१
८.	१०२३८ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश	शंकर पञ्जियार विरुद्ध उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलास सप्तरीसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ अदालत र अर्धन्यायिक निकायमा विचाराधीन रहेको मुद्दाहरू एक अर्कामा अन्तरप्रभावी देखिएको र अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा हुने कारबाही एवं फैसलाले अर्धन्यायिक निकायमा विचाराधीन मुद्दाको कारबाही एवं निर्णयलाई प्रभावित गर्ने रहेछ भने पहिला सक्षम अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु उपयुक्त एवं न्यायसम्मत हुने । 	९४६

९.	१०२६३ संयुक्त उत्प्रेषण	अमनकुमार अग्रवालसमेत विरुद्ध नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था, बबरमहल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा CA अध्ययन गरेका नेपाली विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणमा सीमा तोक्ने कार्य WTO ले आत्मसात् गरेको विश्वव्यापीकरणको मूल्य मान्यता एवं ऐन, नियमअनुकूल नदेखिने। 	९५२
१०.	१०२६४ संयुक्त जबरजस्ती करणी	नेपाल सरकार विरुद्ध अर्जुन कोइराला	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीले जाहेरवालालाई विवाह गर्नु भनी भनेको हल्का आधारलाई मात्र "झुक्यान" र "अनुचित प्रभावमा" पारी जबरजस्ती करणी गरेको भन्न नमिल्ने। 	९६३
११.	१०२६५ संयुक्त करकाप	खगेश्वर गौडेल विरुद्ध निमप्रसाद काउचा	<ul style="list-style-type: none"> लेनदेन व्यवहारमा लिखत नै मुख्य तथा महत्त्वपूर्ण प्रमाण हुने। करकाप प्रमाणित हुन बाध्य बनाई कार्य गर्न लगाइएको अवस्था पुष्टि हुनुपर्ने। 	९७२
१२.	१०२६६ संयुक्त मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार	वसन्त रावल विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> प्रतिवादीले पीडितलाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ हुँदै भारतको वनबासासम्म लगी पीडितको नाजुक स्थितिको फाइदा लिई यौन शोषण (Sexual exploitation) को कार्य गरी गर्भधारणसम्म भएको र निजले जबरजस्ती गर्भपतनसमेत गरेको प्रमाण भिसिलबाट देखिँदा प्रतिवादीको उक्त कार्य ओसारपसारको परिभाषाभित्र नै पर्ने। 	९७८
१३.	१०२६७ संयुक्त कर्तव्य ज्यान	पारस चौधरीसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार	<ul style="list-style-type: none"> प्रत्यक्षदर्शी नभए पनि अन्य प्रमाणबाट कसुरदार देखिएमा प्रतिवादीहरूलाई उन्मुक्ति दिन नमिल्ने। 	९९२

१४.	१०२६८ संयुक्त लागु औषध	नेपाल सरकार विरुद्ध लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्ती	<ul style="list-style-type: none"> कसैको हकमा मुद्दा मुलतबी राख्नु पर्ने अवस्थामा निजको हकहितमा असर पर्ने गरी निर्णय गर्न नमिल्ने । 	१००२
१५.	१०२६९ संयुक्त उत्प्रेषण	अनिलकुमार झा विरुद्ध अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, टंगाल काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> अध्ययन बिदाको प्रक्रिया पूरा गराई साधिकार निकायबाट अध्ययन बिदा स्वीकृत भई अध्ययन समाप्त भएको लामो समयपश्चात् शिक्षकबाहेकका कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने नपाउने सम्बन्धमा ऐन, नियममा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएकोले निवेदकले अध्ययन बिदा नपाउने भनी कानूनमा नै उल्लेख नभएको व्यवस्थालाई आत्मपरक ढंगबाट संकुचित व्याख्या गरी भएको निर्णय समानताको हकमा भएको सामान्य कानूनको प्रयोगमा भेदभाव गरिने छैन भन्ने संवैधानिक व्यवस्थाको मर्मविपरीत हुने । 	१००९
१६.	१०२७० संयुक्त उत्प्रेषण	छविलाल विश्वकर्मा विरुद्ध मालपोत कार्यालय, धनकुटासमेत	<ul style="list-style-type: none"> सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेको अवस्थामा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुन्छ । सार्वजनिक बाटो जग्गामा केहीसमय भोग एवं त्यस्तो जग्गामा घर टहरा बनाएर बस्दैमा उसको निर्विवाद हक स्वामित्वको जग्गा हुन नसक्ने । 	१०१९
१७.	१०२७१ संयुक्त जबरजस्ती करण	नेपाल सरकार विरुद्ध पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुली	<ul style="list-style-type: none"> मालाकार कडी तथा एकआपसमा मेल नखाएको तथ्यको आधारमा कसुर ठहर गर्नु न्यायको दृष्टिले मनासिब नदेखिने । 	१०२२

१८.	१०२७२ संयुक्त जग्गा खिचोला घर उठाई चलन	लोकेन्द्रनारायण श्रेष्ठसमेत विरुद्ध रामादेवी श्रेष्ठसमेत	■ जग्गाको स्वामित्व एउटाको नाउँमा वैधानिक रूपमा दर्ता भइरहेकोमा अर्को व्यक्तिले सोमध्ये केही भाग भोगाधिकार प्राप्त गर्दैमा सम्पूर्ण वैध स्वामित्व समाप्त नहुने ।	१०२८
१९.	१०२७३ संयुक्त फैसला बदर	निर्मलकुमार सर्राफ विरुद्ध गुठी संस्थान शाखा कार्यालय, जनकपुर	■ फैसलाको जानकारी पाएपछि पनि वर्षौंसम्म सोसम्बन्धी कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी बसेको अवस्थामा केवल गुठी संस्थान भएकाले हदम्याद लाग्दैन भन्ने जिकिर तर्कसङ्गत र मनासिब नदेखिने ।	१०३४
२०.	१०२७४ संयुक्त मानव ओसार पसार	नेपाल सरकार विरुद्ध शोभा वादी	■ प्रतिवादीका तर्फबाट पुनरावेदन पर्न नआएको अवस्था भएपनि प्रमाणको दृष्टिले न्यायको रोहमा प्रतिवादीउपर ठहर भएको कसुर र सजाय उल्टी नगर्दा गम्भीर अन्यायको स्थिति पैदा हुने वा गम्भीर कानूनी त्रुटि कायम रहने अवस्था देखिन आयो भने पुनरावेदन सुन्ने अदालतले मातहत अदालतको इन्साफ फरक पर्ने वा उल्टिने गरी फैसला गर्न मिल्ने ।	१०३९
२१.	१०२७५ संयुक्त उत्प्रेषण	जनार्दन पाण्डेसमेत विरुद्ध नेपाल सरकार, भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, सिंहदरबार, काठमाडौंसमेत	■ कुनै सम्पत्ति व्यक्तिगत कायम हुन सो सम्पत्तिको साबिक स्रोत स्पष्टसँग खुल्नुपर्छ । सो सम्पत्ति क्रेताले कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको हुनुपर्छ । प्राप्त गरेको सो सम्पत्तिमा धनीको निरन्तर रूपमा भोग रहेको हुनुपर्छ । तर यदि उक्त सम्पत्तिको स्रोत नै स्पष्ट छैन, सो सम्पत्तिमा धनीको कुनै किसिमको भोग पनि छैन र लामो समयदेखि सो सम्पत्ति सार्वजनिक उपभोगमा कायम रहिरहेको स्थिति छ भने सो सम्पत्ति व्यक्तिगत सम्पत्ति नभई सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी सम्पत्ति नै भएको मान्नुपर्ने ।	१०५०

२२.	१०२७६ संयुक्त निर्णय दर्ता बदर हक कायम	हरिप्रसाद शर्मासमेत विरुद्ध रत्नदेवी चित्रकार	<ul style="list-style-type: none"> ■ एउटाको हक स्थापित भइसकेको सम्पत्तिमा त्यस्तो सम्पत्तिको स्वामीको मन्जुरीबेगर भोगचलन गरेकै आधारमा मात्र स्वामित्वविहीन व्यक्तिलाई त्यस्तो सम्पत्तिको स्वामी बनाउन नमिल्ने । 	१०६०
२३.	१०२७७ संयुक्त उत्प्रेषण	पूर्णमान महर्जनसमेत विरुद्ध विशालबजार कम्पनी लिमिटेडसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ आफ्नो व्यक्तिगत फाइदाको लागि कुनै पनि सेयर धनी गैरजिम्मेवार रूपले प्रस्तुत भएर साधारण सभा अवरुद्ध पारी कम्पनीका नियमित प्रक्रियाहरूलाई समेत असर पार्दछ भने त्यसको फाइदा त्यस्ता व्यक्तिहरूले पाउनु हुँदैन र सोही कारणबाट कम्पनी र सञ्चालक समिति अनिर्णयको बन्दी बन्न नसक्ने । 	१०७२
२४.	१०२७८ संयुक्त उत्प्रेषण / परमादेश / प्रतिषेध	आडदाबा शेर्पा विरुद्ध सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समिति, ताहाचल, काठमाडौंसमेत	<ul style="list-style-type: none"> ■ जे.भी. को कुनै सहभागीले गरेको राम्रो कामको फाइदा एक अर्काले पाए जस्तै गल्तीको दायित्व पनि एक अर्काले बोक्नुपर्ने । ■ कुनै काम संयुक्त रूपमा गर्ने भनी बोलपत्र दिँदा संयुक्त उपक्रम जे.भि. का पक्षहरू, कम्पनीहरू वा व्यवसायीहरूबिच जे जस्तो सम्झौता र करारनामा भए पनि सार्वजनिक खरिद वा कुनै काम गर्नको लागि एक पक्ष मात्र रहने र व्यवसायीहरूले तोकेको कुनै प्रतिनिधिले गरेको सम्झौता त्यस्तो जे.भि. वा संयुक्त उपक्रमका लागि बाध्यकारी रहने । 	१०९२

निर्णय नं. १०२५५

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
फैसला मिति : २०७५।१।१९
०६७-NF-००१२

मुद्दा: अंश दपोट

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला महोत्तरी गाउँ
विकास समिति भटौलिया वडा नं. ४ बस्ने
बतियादेवीसमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : जिल्ला महोत्तरी गाउँ विकास समिति
भटौलिया वडा नं. ४ बस्ने अशोक राय
यादवसमेत

- कुनैपनि चल अचल सम्पत्ति दपोट ठहर हुन
अंशियारहरूबिच त्यस्तो सम्पत्ति बन्डा
हुने अवस्थाको देखिनु पर्दछ । बन्डा नहुने
अवस्थाको सम्पत्ति दपोट ठहर नहुने ।
- निजी आर्जनको सम्पत्ति बन्डा नहुने भई
त्यस्तो सम्पत्ति कानूनतः दपोट नठहर्ने ।
(प्रकरण नं.४)
- अंश मुद्दामा प्रतिवादी नबनाएकै कारण
अंशियारमध्येका श्रीमतीका नाउँमा भएको
बन्डायोग्य सम्पत्ति तायदातीमा देखाउनु
पर्ने ।
(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल, विद्वान्
अधिवक्ताहरू श्री युवराज भण्डारी, श्री
महादेव पण्डित र श्री सतिषकुमार झा
प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्तात्रय
श्री महेन्द्रप्रसाद सिंह, श्री शम्भु थापा, श्री
सतिशकृष्ण खरेल र विद्वान् अधिवक्ता श्री
बाबुराम दाहाल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

मा.जिल्ला न्या. श्री केदारप्रसाद प्याकुरेल
महोत्तरी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री बद्रिकुमार बस्नेत
माननीय न्यायाधीश श्री सुरेन्द्रबहादुर सिंह
पुनरावेदन अदालत जनकपुर

यस अदालतमा फैसला गर्ने:

मा. न्यायाधीश श्री ताहिर अलि अन्सारी
मा. न्यायाधीश श्री मोहनप्रकाश सिटौला

फैसला

न्या.केदारप्रसाद चालिसे : न्याय प्रशासन
ऐन, २०४८ को दफा ११(१) को खण्ड (ख)
बमोजिम पुनरावलोकन गरी हेर्ने अनुमति प्रदान भई
पुनरावेदनसरह दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको
संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:

रामलखन राय यादव म फिरादीको ससुरा,
प्रतिवादी कृष्णदेव यादव जेठाजु एवं जिनेश्वर एवं
विन्देश्वर देवर हुनुहुन्छ । प्रतिवादी पवित्रादेवी जेठानी
एवं प्रतिवादी बतियादेवी देवरानी हुन् । प्रतिवादीहरूको
हामीप्रति बदनियतपूर्ण व्यवहार भएको कारणबाट

२०४६ सालको दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दा दायर गर्दा अंश पाउने ठहरी मिति २०४९।२।१२ मा महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट फैसला भयो। सो अंश मुद्दा दायर हुनुअघि २०३७ सालमा अंश मुद्दा दायर भएकोमा अंश पाउने ठहरी फैसला भएपनि फैसला कार्यान्वयन हुन सकेको थिएन। दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा रामलखनसमेतको हकमा पहिला दायर भएको मुद्दामा दाखेल भएको फाँटवारीलाई र प्रतिवादी कृष्णदेव, जिनेश्वर, विन्देश्वरको हकमा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानु छुट्टिएको मिति कायम गरी सगोलको श्रीसम्पत्तिको फाँटवारी दाखिल गर्ने प्रतिवादीहरूले सम्पत्तिको फाँटवारी दबाए छिपाएको छैन यति नै हो भनी फाँटवारी दाखेल गर्नुभएको छ। सगोलको परिवारको जुनसुकै सदस्यको नाममा दर्ता रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हुने भनी प्रमाण ऐनमा व्यवस्था भएको छ। फाँटवारीमा सम्पत्ति दबाए छिपाएकोमा सो सम्पत्ति नदबाउनेले एकलौटी खाने भनी प्रतिवादीहरूले कागज गर्नुभएको छ। जलेश्वर सहर विस्तारमा प्लट नं. ३६ एवं प्लट नं. ८१ गरी दुईवटा प्लट पूर्ण मूल्य प्रतिवादी जिनेश्वर एवं पवित्री देवीको नामबाट दाखेल गरिएको छ। मात्र पारित हुन बाँकी छ। त्यो फाँटवारीमा देखाइएको छैन। प्रतिवादी जिनेश्वरको नाममा दर्ता रहेको भटौलिया गाउँ विकास समिति वडा नं.४ स्थित संजय राइस मिलका अतिरिक्त तपसिलमा उल्लिखित सम्पत्ति फाँटवारीमा नदेखाउनुका साथै रु.३०,०००।- मोलको चार जोडा गोरु, दुईवटा भैंसीसमेत फाँटवारीमा नदेखाई कानून प्रतिकूलको काम गर्नुभएको छ। प्रतिवादीले दबाए छिपाएको छैन भनी कागजसमेत गरी सक्नु भएकोले साक्षी प्रमाण बुझी मोल रु.१,७१,०००।- जाने मिल, घर जग्गासमेतमा हाम्रो एकलौटी हक कायम गरी पाउनुका साथै गोरु, भैंसीको मोल दिलाई सहर विस्तारको जग्गा हाम्रो नाउँमा लिखत पारी हुने गरी हक कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी।

प्रतिवादी जिनेश्वर रायको जिम्मा रहेको सम्पत्ति

जिल्ला	ठेगाना	वडा नं.	कि.नं.	क्षेत्रफल	मोल
महोत्तरी	भटौलिया	४ अवस्थित श्री संजय राइस मिल नामाकरण भएको धान कुट्ने, तेल पेलने तथा आँटा पिस्ने मिल			२०,०००।-
महोत्तरी	जलेश्वर न.पा. वडा नं. ५ मा सञ्चालित सहर विस्तार योजनामा खरिद गरेको हाल दर्ता गराउन बाँकी रहेको प्लट नं. ८१ को घडेरी जग्गा			०-१-०	१३,०००।-

प्रतिवादी जिनेश्वर रायकी श्रीमती बतियादेवी नाउँमा दर्ता रहेको सम्पत्ति

जिल्ला	ठेगाना	वडा नं.	कि.नं.	क्षेत्रफल	मोल
महोत्तरी	रामगोपालपुर	५ग	१९१	०-१९-११ ^१ / _२	२८,०००।-

प्रतिवादी कृष्णदेव यादवको जिम्माको सम्पत्ति

जिल्ला महोत्तरी रामगोपालपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ मा पर्ने सभै नापी नभएको सडकदेखि पश्चिम, गणेशी सो उत्तर, रामलखन सो पूर्व, चलितर चौधरी सो दक्षिणको ०-३-० घडेरी जग्गा र सो जग्गामा भएको काठको पूर्व मुखको दुई तले घर कोठा ८ को एवं सोही जग्गामा भएको पूर्व, दक्षिण, उत्तर मुखको खपडाको छाना भएको कोठा ६ को घर तथा पानी खाने पाइप (आर्टिजनवेल) समेतको मोल रु.१५,०००।-

**प्रतिवादी कृष्णदेव यादवकी श्रीमती प्रतिवादी
पवित्री देवीको जिम्माको सम्पत्ति**

जिल्ला महोत्तरी जलेश्वर नगरपालिका वडा नं. ५ मा सञ्चालित सहर विस्तार योजनामा खरिद गरेको हाल दर्ता गराउन बाँकी रहेको प्लट नं. ३६ को घडेरी जग्गाको क्षेत्रफल ०-१-० को रू.१३,५००।-

जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वडा नं. ७ ग मा पर्ने कि.नं.५१२ को ०-०-१५ जग्गा र उक्त जग्गामा भएको काठको पूर्व मुखको खपडा टायलको छाना भएको १६ कोठा भएको दुई तले घर र सो जग्गामा भएको पानी खाने पाइपसमेतको मोल रू.४०,०००।-

जिल्ला महोत्तरी भटौलिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ कि.नं. १४२ को क्षेत्रफल ०-२-२ मोल रू.५,०००।-

जिल्ला महोत्तरी भटौलिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ मा पर्ने वेचन मण्डल र निज रिनीको नम्बरी जग्गादेखि पूर्व दक्षिण, रामलखन सो उत्तर र पूर्व, लेघाई र बट्टी राय सो पश्चिमको अन्दाजी ०-०-१५ जग्गा र सो जग्गामा भएको पूर्व मुखको फुसको भुसा राख्ने घर समेतको मोल रू.६,५००।-

चार जोडा गोरू एवं दुई भैंसीको मोल रू.३०,०००।-

वादीको दाबी हकदैयाविहीन खारेजयोग्य छ । सगोलको आर्जनबाट म पवित्रीका नाउँमा जग्गा जमिन खरिद भएको छैन । सगोलको आर्जनबाट खरिद भएको कुनै सबुद प्रमाण फिराद पत्रमा पेस गरेको छैन । दे.नं.६५२ को अंश मुद्दामा म पवित्रीलाई वादीले प्रतिवादीसमेत नबनाएको र वादीले सो जग्गा जानकारी राख्ने र फाँटवारीमा देखाउनु नपर्ने कुनै कारण फिरादमा देखाउनु भएको छैन । म पवित्रीदेवी अंश मुद्दामा उपस्थित नरहेकोलाई अंश दपोट गरेको वादी दाबी झुठ्ठा रहेकोले खारेजयोग्य छ । म पवित्रीले माइतीबाट प्राप्त गरेको सुनको जबर (गहना) र चाँदी बिक्री गरी आफ्नो नाउँमा जग्गा खरिद गरेको छु । सो

जग्गामध्ये जिल्ला धनुषा जनकपुर नगरपालिका वडा नं. ७ ग कि.नं. ५१२ को ०-०-१५ जग्गामा घर बनाउनु पर्ने भएकोले जिल्ला वन कार्यालय धनुषामार्फत घर बनाउन सञ्चय कोष सापटी ११,५६८।२५ लिई जनकपुर नगरपालिकाबाट घर बनाउन इजाजत लिई घर बनाई घर कर तिर्दै आएको छु । विपक्षी वादीको अंश हक लाग्ने जग्गा मेरो नाउँमा दर्ता छैन । प्रतिवादीमध्ये म बतियादेवीलाई वादीले दे.नं. ७७४ को अंश मुद्दामा प्रतिवादी बनाएको छैन । म प्रतिवादी नभएको अंश मुद्दामा फाँटवारी दाखेल गर्नुपर्ने अवस्था उत्पन्न हुन सक्दैन । मैले आफ्नो सुन चाँदी जवारत बिक्री गरी आफ्ना नाउँमा जमिन खरिद गरेकोमा म जग्गाधनीको एकलौटी रहेको तथ्य रजिस्ट्रेसनबाट प्रस्ट हुने नै छ । वादीले चल सम्पत्तिको रूपमा चार जोडा गोरू र दुई भैंसीसमेत झुठ्ठा देखाई हामीलाई परेसान गर्न मात्र झुठ्ठा मुद्दा दिएका हुन् । वादीका जग्गाहरूको कुनै सकल रजिस्ट्रेसनहरू मालपोत कार्यालयबाट झिकाई वादीको झुठ्ठा दाबीबाट फुर्सद प्रदान गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जिकिर ।

वादी दाबीको जग्गा प्रतिवादी कृष्णदेव यादव, जिनेश्वर यादव, बतियादेवी, पवित्रीदेवीसमेतको नाउँमा दर्ता रहेको सगोलको जग्गा भएकोले सबैको अंश हक लाग्ने जग्गा हो । वादी र प्रतिवादीबिच अंशबन्डा भएको छैन भन्ने बेहोराको वादीका साक्षी जानकी मण्डलले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

वादी प्रतिवादीहरू २०३९ सालदेखि नै अलग अलग बसी आएका छन् । वादी दाबीको जग्गा सगोलको नभई निजी आर्जनको जग्गा हो । वादीको अंश हक लाग्ने जग्गा होइन । आफ्नो निजी आर्जनको सम्पत्तिबाट खरिद गरेको हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीका साक्षी लालबाबु यादवले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प.सं.दे.१०३२।५४ च.नं.३७० मिति २०५०।४।३१ अनुसार पुनरावेदक रामलखन

यादवसमेत विपक्षी अशोककुमारसमेत भएको अंश मुद्दा कारबाहीयुक्त अवस्थामा छ भनी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट लेखी आएकोले मिति २०५०।८।२८ को आदेशानुसार प्रस्तुत मुद्दा अदालती बन्दोबस्तको १२ नं. बमोजिम मुलतबीमा रहेको।

दे.पु.नं. १०३२ को अंश दर्ता मुद्दासमेत पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट प्राप्त भइसकेको र प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई पाउँ भनी वादीसमेतले मिति २०५१।१२।१२ मा निवेदनसमेत दिएको देखिँदा प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई नियमानुसार गर्नु भन्ने महोत्तरी जिल्ला अदालतको आदेश।

यसमा चलतर्फको भैंसी थान दुईको वादी दाबीबाहेक अरु श्रीसम्पत्ति प्रतिवादीहरूले अंश दपोट गरेको ठहर्छ। सो ठहरेकोले सम्पूर्ण श्रीसम्पत्तिमा वादीहरूको एकलौटी हक कायम हुने र अंशबन्डाको २७ नं. बमोजिम दपोट गरेको श्रीसम्पत्ति प्रतिवादीबाट झिकी वादीहरूले आफ्नो नाममा दर्ता गरी भोग गर्नसमेत पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला।

सुरु अदालतबाट भएको फैसलामा चित्त बुझेन। वादीले पुनरावेदकमध्येका बतियादेवी र पवित्रीदेवीलाई प्रतिवादीसम्म पनि नबनाएकोले उक्त दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा तायदाती फाँटवारी पेस गरेका छैनौं। पुनरावेदकमध्येका हामी प्रतिवादी जिनेश्वर र प्रतिवादी कृष्णदेवले पेस गरेको फाँटवारीमा उक्त सम्पत्ति नदेखाइएको कारणबाट मात्र दपोट ठहर हुने होइन। उक्त सम्पत्ति वादीलाई जानकारी नरहेको भन्ने कुरा फिरादमा उल्लेख गर्न नसकेको, बरु फिरादमा नै उक्त सम्पत्ति सगोलको आर्जनबाट खरिद गरेको भनी उल्लेख गरेको र तायदाती फाँटवारी पेस गर्ने दायित्व वादी प्रतिवादी दुवै पक्षमा रहेकोमा वादीले आफैँले जालसाजी भनी दाबी गरेको लिखतको जानकारी वादीलाई नभएको भन्न नमिल्ने हुँदाहुँदै पनि दपोट गरेको ठहराएको तथा फाँटवारी नै पेस नगर्ने

हामी पुनरावेदक बतियादेवी तथा पवित्रीदेवीले समेत दपोट गरेको ठहर्‍याएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीहरूले पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा दायर गरेको पुनरावेदन।

अदालती बन्दोबस्तको २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आए वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०५३।४।२० को आदेश।

अंश दर्ता मुद्दाको प्रमाण मिसिल सर्वोच्च अदालतमा पठाइएको भन्ने पुनरावेदन अदालतको मिति २०५३।११।३ को पत्रबाट देखिँदा उक्त मिसिल प्राप्त भएपछि जगाई कारबाही गर्ने गरी प्रस्तुत मुद्दा हाल अदालती बन्दोबस्तको १२ नं. बमोजिम मुलतबीमा राखी दिएको छ भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेश।

अंश दर्ता मुद्दा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०५६।५।२८ मा फैसला भइसकेको भनी प्रमाणित प्रतिलिपिसहित निवेदन पर्न आएकोले प्रस्तुत मुद्दा मुलतबीबाट जगाई दिएको छ भन्नेसमेतको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेश।

पुनरावेदन अदालत जनकपुरको आदेशानुसार भई आएको मिति २०५८।६।७ र मिति २०५८।९।९ को नाप नक्सा मुचुल्का रेकर्ड मिसिल सामेल रहेको।

दाबीका सम्पत्तिमध्ये सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिका प्लट नं. ३६ र ८१ का घडेरी जग्गा दपोट गरेको ठहर्‍याउन मिसिल प्रमाणबाट नमिल्नेमा पनि दपोट गरेको ठहर्‍याई सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०५२।५।२१ मा भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकोले केही उल्टी भई फिरादमा उल्लिखित सम्पत्तिमध्ये सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिको प्लट नं. ८१ र प्लट नं. ३६ को घडेरी जग्गालाई अंश दपोट गन्यो भन्ने वादी दाबी पुन सक्दैन। अरुमा सुरुको इन्साफ मुनासिब ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको

मिति २०५८।१२।७ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसलामा चित्त बुझेन । २०४६ सालको दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा प्रतिवादी र निजहरूका पत्नी नाउँको सम्पत्तिको तायदाती माग भएको छैन । सो मुद्दामा बतियादेवी र पवित्रीदेवीलाई प्रतिवादी नबनाइएको र अदालती बन्दोबस्तको १३९ नं. बमोजिम झिकाइएको पनि छैन । अंशबन्डाको २७ नं. बमोजिम सम्पत्ति नदबाएको भन्ने कागज पनि गराएको छैन । हाल आएर सम्पत्ति दपोट हुने अवस्था छैन । वादीलाई हाम्रो सम्पत्तिको बारेमा थाहा हुँदाहुँदै तायदातीमा नदेखाएका हुन् । पिता रामलखन राय नाउँको नापी नभएको भनिएको महोत्तरी रामगोपालपुर वडा नं. ६ को २ घर भएको ०-३-० कट्टा जग्गा नापी भई २०३७ सालको दे.नं. ७७४ को अंश दर्ता मुद्दामा तायदाती पेस गरिएको र २०४६ सालको मुद्दामा पनि सोही बेहोरा उल्लेख छ । सो जग्गा कित्ताकाट भई कि.नं. ३९२ वादी नाउँमा र कि.नं. ३९३ हाम्रो नाउँमा कायम छ । पवित्रीदेवीको नाउँको कि.नं. ३९७ को ०-१-१० मध्ये दाइजो पेवाबाट खरिद गरेको ०-०-१५ कि.नं. ५९२ कायम भई सोमा पतिले सञ्चय कोष सापटी लिई घर बनाई हाल सहरी नापीमा कि.नं. ३८ बाट कित्ताकाट भई कि.नं. १३० को घर जग्गामा कसैको हक नलाग्नेमा दपोट तह्याएको मिलेन । जिल्ला महोत्तरी भटौलिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ को नापी नभएको घडेरी जग्गा ०-०-१० र कि.नं. १४२ को जग्गा पवित्रीदेवीले दाइजो पेवाबाट खरिद गरेको र अंश मुद्दामा तायदातीमा देखाएको छ । त्यस्तो बतियादेवीको नाउँको कि.नं. १९९ को जग्गा दाइजो पेवाबाट खरिद गरेको हुनाले दपोट हुने होइन । अंशबन्डाको २७ नं. को प्रतिकूल भएको फैसला आंशिक त्रुटिपूर्ण हुँदा सोलाई बदर गरी सम्पूर्ण वादी दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन ।

यसमा २०४६ सालको दे.नं. ६५२ को

अंश मुद्दामा यस मुद्दाका प्रतिवादी बतियादेवी र पवित्रीदेवीलाई प्रतिवादी बनाएको देखिँदै र सो अंश मुद्दामा निजहरूलाई बुझिएको र तायदातीसमेत माग गरिएको देखिँदै र यसरी तायदाती नै माग नगरिएको र अदालती बन्दोबस्तको २७ नं. अनुसार कागज नै नगराइएका बतियादेवी र पवित्रीदेवीले अंश दपोट गऱ्यो भनी प्रस्तुत मुद्दामा ठहर गर्न मिल्ने अवस्था देखिँदै र यस्तै प्रश्न समावेश भएको संवत् २०४६ सालको दे.पु.नं. ४३८ मुनिलाल साह कानु विरुद्ध सुन्दर साह कानुसमेत भएको अंश दपोट मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट अंशको तायदाती नदिने व्यक्तिले पनि अंश दपोट गरेको भनी मान्नु अंशबन्डाको २७ नं. आशयविपरीत हुने (ने.का.प. २०४७, नि.नं. ४१२७, पृष्ठ ३५६) भन्ने निर्णय भई कायम भएको सिद्धान्तको विपरीत र अंशबन्डाको २७ नं. को विपरीत पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अदालती बन्दोबस्तको २०२ नं. बमोजिम विपक्षी झिकाउनु भन्ने यस अदालतको मिति २०६१।१२।२ को आदेश ।

महोत्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०५२।५।२९ को फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०५८।१२।७ मा गरेको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने बेहोराको यस अदालतको संयुक्त इजलासको मिति २०६५।१२।२५ को फैसला ।

अंश दपोटको लागि विवादमा परेका कित्ता जग्गाहरूको दर्तावाल जग्गाधनीहरूसँग तायदाती माग नभएको तथ्य निर्विवाद छ । ती कित्ता जग्गाहरू अंशबन्डा नहुने प्रकृतिको स्त्री अंशधन एवं निजी आर्जनको रहेको भनी प्रस्तुत मुद्दामा जिकिर लिँदा निजी आर्जन नठहर्ने भए सगोलको अबन्डा सम्पत्तिसरह बन्डा लाग्ने ठहर गर्नुपर्नेमा अंश दपोट हुने तह्याएको फैसला पुनरावलोकनीय छ । यस अदालतको फैसला सम्मानित अदालतबाट प्रतिपादित

नजिर सिद्धान्तहरूसँग बाझी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११(१) को खण्ड (ख) को अवस्था विद्यमान भएकोले प्रस्तुत मुद्दा पुनरावलोकन गरिपाउँ भन्ने बतियादेवीको निवेदन।

यसमा, अंश मुद्दामा प्रतिवादी नै नबनाइएका निवेदकमध्येका बतियादेवी र पवित्रा देवीलाई बुझ्दै नबुझी एवं निजहरूसँग तायदाती माग नभएको अवस्थामा निजहरूको नाउँमा रहको सम्पत्ति अंश दपोट गरेको ठहरी यस अदालतबाट भएको मिति २०६५/१२/२५ को फैसला कान्छी खत्री क्षेत्रीसमेत विरुद्ध बलबहादुर भट्टराई क्षेत्री भएको अंश चलन मुद्दा (ने.का.प.२०५६, अंक ३, नि.नं. ६६८३, पृष्ठ १९०) र मूनिलाल साहु कानु विरुद्ध सुन्दर साह कानुसमेत भएको अंश दपोट मुद्दा (ने.का.प.२०४७, नि.नं.४१२७, पृष्ठ २६४) मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको प्रतिकूल देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११(१) को खण्ड (ख) बमोजिम पुनरावलोकन गरी हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ। नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको आदेश।

यसमा २०३७ सालको दे.नं ७७४ वादी कृष्णदेव यादवसमेत प्रतिवादी रामलखन यादवसमेतको अंश मुद्दामा महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०३९/११/२९ मा भएको फैसलासहितको मिसिल र २०४६ सालको दे.नं.६५२ वादी अशोककुमार यादवको संरक्षक गुलावदेवी यादव र प्रतिवादी कृष्णदेव यादवसमेत भएको अंश मुद्दामा महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०४९/२/१२ मा भएको फैसलालाई सदर गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०५१/८/२० मा फैसला भएको भन्ने दुवै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूबाट खुल्न आएको हुँदा उक्त मुद्दाहरूको फैसलासहितका मिसिलहरू सम्बन्धित अदालतबाट झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी

इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदकको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री युवराज भण्डारी, श्री महादेव पण्डित र श्री सतिशकुमार झाले प्रतिवादीहरू कृष्णदेव र जिनेश्वरले मिति २०४८/८/२९ मा तायदाती पेस गरेको देखिएको छ। उक्त तायदाती वादीको वारेसले सुनी पाएको अवस्था छ। दपोट भनेको जग्गा कि.नं. १०० रामलखनको पहिलेको अंश मुद्दाको तायदातीमा आइसकेको हो। रामलखनको नामको कि.नं. १०० जग्गा तायदातीमा परेको छ। बन्डा मुचुल्कामा पनि यो जग्गा उल्लेख भएको देखिन्छ। कि.नं. १०० नै किताकाट भई कि.नं. ३९२ र ३९३ भएको हो। दाबीको जग्गा २०४० सालमा खरिद भएकोले उक्त जग्गा दपोट ठहर हुन सक्दैन। समान अंशियारमध्येको श्रीमतीहरू देखिएकोले उनीहरूको नाउँको सम्पत्ति तायदातीमा देखाउनु पर्ने अनिवार्यता छैन। लोम्नेले तायदातीमा पेस नगर्दा दपोट ठहर हुने होइन। बतियादेवी र पवित्रीदेवीका निजी आर्जनको सम्पत्ति स्त्री अंशधनअन्तर्गत पर्ने सम्पत्ति हुँदा त्यस्तो सम्पत्तिलाई पैतृक मान्न मिल्दैन। उक्त स्त्री अंशधनको जग्गालाई दपोट ठहर गर्न मिल्दैन। तसर्थ पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसला उल्टी भई वादी दाबीका सबै सम्पत्ति दपोट ठहर नहुने गरी फैसला हुनुपर्दछ भनी र प्रत्यर्थी वादीको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्तात्रय श्री महेन्द्रप्रसाद सिंह, श्री शम्भु थापा, श्री सतिशकृष्ण खरेल र विद्वान् अधिवक्ता श्री बाबुराम दाहालले आफ्नो श्रीमतीहरूको नाउँमा भएको सम्पत्ति तायदातीमा पेस गर्ने दायित्व सम्बन्धित पतिहरूको नै हो। यहाँ विपक्षीहरूबाट उक्त दायित्वको पालना भएको छैन। अंशबन्डाको २० नं ले अंशको जानकारसँगबाट फाँटवारी झिकाउने हो। सगोलको सम्पत्तिको तायदाती जानकारले नै दिनु पर्ने हुन्छ। घरमूली प्रतिवादी कृष्णदेव र जिनेश्वर भएकोमा घरमूलीले नै आफ्नो श्रीमतीहरूको नाउँमा भएको सम्पत्तिको फाँटवारी पेस

गर्नु पर्ने हुन्छ। प्रतिवादीहरूले पेस नगरेकोले दपोट ठहर हुन्छ। दाबीको जग्गाहरू हाल प्रतिवादीको भोगचलनमा रहेको छ। प्रतिवादीहरूले बन्डा नलाग्ने कुराको प्रमाण आधार गुजार्न सकेको अवस्था छैन। अदालतबाट भएको नक्सा मुचुल्काबाट समेत प्रतिवादीहरूको भोग चलनमा विवादको जग्गाहरू देखिएको छ। बाँडिएको जग्गा कि.नं.१०० को जग्गा होइन। रामगोपालपुरको ०-३-० जग्गा र कि.नं.१०० जग्गा अलग अलग जग्गा हो। तसर्थ पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला मिलेको हुँदा उक्त फैसला सदर कायम हुनुपर्दछ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

यसमा प्रतिवादीहरूले तायदातीमा देखाउनु पर्ने सम्पत्ति तायदातीमा नदेखाई अंश दपोट गरेकोले दपोट गरेको सम्पत्तिमा हाम्रो एकलौटी हक कायम गरी गोरु, भैंसीको मोल दिलाई सहर विस्तारको जग्गा हाम्रो नाउँमा लिखत पारित हुने गरी हक कायम गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी र दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा म पवित्रीदेवीलाई वादीले प्रतिवादीसमेत नबनाएको र विपक्षी वादीको अंश हक लाग्ने जग्गा मेरो नाउँमा दर्ता छैन। प्रतिवादीमध्ये म बतियादेवीलाई वादीले दे.नं. ७७४ को अंश मुद्दामा प्रतिवादी नबनाएको र मैले आफ्नो सुन चाँदी जवाहरत बिक्री गरी जमिन खरिद गरेको हो। वादीले हामीलाई परेसान गर्न मात्र झुठ्ठा मुद्दा दिएका हुँदा झुठ्ठा दाबीबाट फुर्सद पाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको प्रस्तुत मुद्दामा सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट चलतर्फको भैंसी थान दुईको वादी दाबीबाहेक अरु श्रीसम्पत्ति प्रतिवादीहरूले अंश दपोट गरेको ठहर्छ। सो ठहरेकोले सम्पूर्ण श्रीसम्पत्तिमा वादीहरूको एकलौटी हक कायम हुने र अंशबन्डाको २७ नं. बमोजिम दपोट गरेको श्रीसम्पत्ति प्रतिवादीबाट झिकी वादीहरूले आफ्नो नाममा दर्ता गरी भोग गर्नसमेत पाउने ठहर्छ भन्ने फैसला भएको, उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा प्रतिवादीहरूको तर्फबाट पुनरावेदन परी दाबीका

सम्पत्तिमध्ये सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिका प्लट नं. ३६ र ८१ का घडेरी जग्गा दपोट गरेको ठहर्न्याउन मिसिल प्रमाणबाट नमिल्नेमा पनि दपोट गरेको ठहर्न्याई सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०५२।५।२१ मा भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकोले केही उल्टी भई फिरादमा उल्लिखित सम्पत्तिमध्ये सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिको प्लट नं. ८१ र प्लट नं. ३६ को घडेरी जग्गालाई अंश दपोट गर्नु भन्ने वादी दाबी पुन सक्दैन। अरुमा सुरुको इन्साफ मुनासिब ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट फैसला भएको, उक्त फैसलाउपर यस अदालतमा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन परेकोमा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला केही उल्टी गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने फैसला भएउपर पुनरावलोकनको निवेदन परी न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ११(१) को खण्ड (ख) बमोजिम निस्सा प्रदान भएबाट पुनरावेदनको रोहमा दर्ता भई प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको रहेछ।

उपर्युक्त दुवै पक्षका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस सुनी पुनरावेदन जिकिर एवं मिसिल संलग्न कागजात प्रमाणहरूसमेत अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा निम्न प्रश्नहरूको न्यायिक निरूपण हुनु पर्ने देखियो।

- (१) यसमा चलतर्फको भैंसी थान दुई, सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिको प्लट नं. ८१ र प्लट नं. ३६ को घडेरी जग्गाबाहेकको अन्य सम्पत्ति दपोट ठहर हुनुपर्ने हो वा होइन ?
- (२) यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन ?

२. अब, पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा सुरु अदालतबाट फैसला हुँदा भैंसी थान दुईको वादी दाबीबाहेक अरु सम्पत्ति दपोट ठहर्ने गरी फैसला भएको र पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिको प्लट नं. ८१ र प्लट नं. ३६ को घडेरी जग्गालाई अंश दपोट ठहर्नाएको हदसम्मको फैसला नमिलेको भनी केही उल्टी फैसला भएउपर वादीहरूको पुनरावेदन परेको अवस्था नदेखिँदा सोतर्फ विवेचना गरिरहन परेन। उक्त पुनरावेदन अदालतको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा पुनरावेदन परी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट पुनरावेदन अदालतको फैसला सदर हुने गरी फैसला भएको र सोउपर प्रतिवादीहरूको पुनरावलोकनको निवेदन परी निस्सा प्रदान भएको अवस्था देखियो।

३. मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादी कृष्णदेव यादवको जिम्माको सम्पत्ति जिल्ला महोत्तरी, रामगोपालपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ मा पर्ने सभै नापी नभएको सडकदेखि पश्चिम, गणेशी सो उत्तर, रामलखन सो पूर्व, चलितर चौधरी सो दक्षिणको ०-३-० घडेरी जग्गा र सो जग्गामा भएको काठको पूर्व मुखको दुई तले घर कोठा ८ को एवं सोही जग्गामा भएको पूर्व, दक्षिण, उत्तर मुखको खपडाको छाना भएको कोठा नं. ६ को घर, प्रतिवादी पवित्रीदेवीको जिम्मामा रहेको जिल्ला धनुषा, जनकपुर नगरपालिका वडा नं. ७(ग) मा पर्ने कि.नं. ५१२ को ०-०-१५ जग्गा र उक्त जग्गामा भएको काठको पूर्व मुखको खपडा टायलको छाना भएको १६ कोठा भएको दुई तले घर, प्रतिवादी पवित्रीदेवीके जिम्मा रहेको जिल्ला महोत्तरी भटौलिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ कि.नं. १४२ को क्षेत्रफल ०-२-२ को जग्गा, प्रतिवादी पवित्रीदेवी जिम्माके जिल्ला महोत्तरी, भटौलिया गाउँ विकास समिति वडा नं. ७ मा पर्ने वेचन मण्डल र निज

रिनीको नम्बरी जग्गादेखि पूर्व दक्षिण, रामलखन सो उत्तर र पूर्व, लेघाई र बद्री राय सो पश्चिमको अन्दाजी ०-०-१५ जग्गा र सो जग्गामा भएको पूर्व मुखको फुसको भुस राख्ने घर, प्रतिवादी जिनेश्वर रायकी श्रीमती बतियादेवी नाउँमा दर्ता रहेको महोत्तरी जिल्ला रामगोपालपुर वडा नं. ५(ग) कि.नं. १९१ को ०-१९-११^१/_३ को जग्गा प्रतिवादीहरूले दपोट गरेको ठहर भई सुरु अदालत पुनरावेदन अदालत र यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट फैसला भएको अवस्था देखियो।

४. अब, वादी दाबीका उल्लिखित दपोट हुने ठहर भएका सम्पत्ति दपोट ठहर हुने सम्पत्ति हुन् होइनन् भन्नेतर्फ हेर्दा मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको २७ नं. मा "दबाए छपाएको छैन भनी कागज गरिसकेपछि दबाए छपाएको ठहर्नायो भने त्यो धनमाल दबाउनेले पाउँदैन। नदबाउने अरु अंशियारले ऐनबमोजिम अंश गरी खान पाउँछन्। दबाएबापतको सजाय हुँदैन" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। कुनै पनि चल अचल सम्पत्ति दपोट ठहर हुन अंशियारहरूबिच त्यस्तो सम्पत्ति बन्डा हुने अवस्थाको देखिनु पर्दछ। बन्डा नहुने अवस्थाको सम्पत्ति दपोट ठहर हुँदैन। अंशियारहरूबिच मानो छुट्टिएको मितिपछि आर्जन गरेको र मानो छुट्टिनुभन्दा अघि आर्जन गरेको निजी आर्जनको पुष्टि हुन सकेको सम्पत्तिसम्म बन्डा नहुने भई त्यस्तो सम्पत्ति कानूनतः दपोट नठहर्ने अवस्था हुन्छ। तर कानूनबमोजिम बन्डा हुने अवस्थाको सम्पत्ति तायदातीमा नदेखाई दबाए छपाएको देखिएको अवस्थामा भने त्यस्तो सम्पत्ति दपोट ठहर हुने अवस्था हुन्छ।

५. दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा कृष्णदेव यादव जिम्माको वादी दाबीको जग्गा तायदातीमा उल्लेख भएको देखिँदैन। प्रतिवादीले आफ्नो जिम्माको जग्गा तायदातीमा पेस नगर्नु पर्ने कारण पनि देखाउन सकेको देखिँदैन। आफ्नो नाउँको जग्गा तायदातीमा देखाउनु पर्ने दायित्व स्वयं प्रतिवादीको नै भएकोमा प्रतिवादीले

तायदातीमा नदेखाएको र देखाउनु नपर्नाको पर्याप्त कारण र आधार पनि देखाउन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादी कृष्णदेवले आफ्नो जिम्माको वादी दाबीको जग्गा दबाउने उद्देश्यले नै तायदातीमा नदेखाएको मान्नु पर्ने हुन्छ । जहाँसम्म पुनरावेदकले २०२१ सालको नापीमा साबिक चिकना गाउँ विकास समिति वडा नं ३(क) कि.नं. १०० हाल रामगोपालपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ६ मा ०-२-० कायम भएको जग्गा दर्ता रहेको र सो जग्गाको तायदाती २०३७ सालको दे.नं. ७७४ को अंश मुद्दामा पेस भएको तथा २०४६ सालको दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा म कृष्णदेवसमेतले तायदाती दाखिला गर्दा २०३७ सालको दे.नं. ७७४ को मुद्दामा पेस भएको तायदातीलाई कायम गरिपाउँ भनी उल्लेख गरेको भन्ने कुरा रहेको छ सो सम्बन्धमा हेर्दा वादीले फिरादमा उल्लेख गरेको जिल्ला महोत्तरी रामगोपालपुर गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ मा पर्ने ०-३-० जग्गा भन्ने देखिन्छ । यसरी हेर्दा रामगोपालपुरको वडा नं. र क्षेत्रफल नै फरक पर्न आएको देखियो भने विपक्षीतर्फका कानून व्यवसायीहरूले समेत कि.नं. १०० को जग्गा तायदातीमा देखाएको जग्गा होइन । रामगोपालपुरको ०-३-० जग्गा र कि.नं. १०० जग्गा अलग अलग जग्गा हो भनी बहसको क्रममा उल्लेख गरेको देखिन्छ । यस अवस्थामा कि.नं. १०० को जग्गा दपोट ठहर हुने होइन भन्ने पुनरावेदन जिकिर मनासिब देखिएन ।

६. त्यस्तै, वादी दाबीका जग्गाहरू पवित्रीदेवी र बतियादेवीका नाउँमा रहेको र उल्लिखित दे.नं ६५२ को अंश मुद्दामा पवित्रीदेवी र बतियादेवीलाई प्रतिवादी नबनाएकोले प्रतिवादी नबनाएको व्यक्तिको जग्गा दपोट ठहर हुने होइन भनी जिकिर लिएकोतर्फ हेर्दा मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको २० नं. मा "अंशको नालिस परी आएकोमा अंशबन्डा गरिदिनु पर्ने देखिन आएपछि मुद्दा फेसला नगर्दै घरको लेनदेन कामकाज गर्ने जानकारसँग यसै महलको २३

नम्बरबमोजिम अंशबन्डा गर्नुपर्ने चल अचल धन र ऋणसमेत गैह्र श्रीसम्पत्ति यत्तिकै हो, दबाए छपाएको छैन भन्ने धर्म भकाई फाँट लिई बन्डा गरिदिनु पर्छ । फाँट दिनु पर्नेले फाँट नदिई अडियो भने त्यस्तालाई फाँटवारी नदिएसम्म यसै महलका २१ नम्बरबमोजिम छ महिनासम्म थुनी राख्नु पर्छ । फाँट दिएपछि थुनाबाट छाडी कानूनबमोजिम बन्डा गरिदिनु पर्छ" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाअनुसार अंश मुद्दाको फाँटवारी घरको लेनदेन कामकाज गर्ने जानकारसँग लिनु पर्ने भन्ने देखिन्छ । प्रमाणको दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा प्रतिवादी कृष्णदेव र जिनेश्वरले तायदाती पेस गरेकोले निजहरूले घरको जानकार मानिस भन्ने देखियो । आफ्नो श्रीमतीहरूको नाउँमा भएको सम्पत्ति बारेमा प्रतिवादीहरूलाई जानकारी रहन सक्ने नै हुँदा निजहरूले उक्त सम्पत्ति तायदातीमा देखाउनु पर्ने हुन्छ ।

७. एकासगोलको अंशियारहरूमध्येका जुनसुकै अंशियार एवं अंशियारमध्येका छोरा, छोरी, श्रीमतीसमेतका नाउँमा बन्डा हुनुपर्ने अवस्थाको सम्पत्ति रहने अवस्था हुन्छ । त्यसैले अंश मुद्दामा प्रतिवादी नबनाएकै कारण अंशियारमध्येका श्रीमतीका नाउँमा भएको बन्डायोग्य सम्पत्ति तायदातीमा नदेखाउनु नपर्ने भन्ने होइन । अंश मुद्दाको सन्दर्भमा कसैलाई प्रतिवादी बनाएको वा नबनाएको भन्ने कुरा मुख्य होइन । त्यस्ता प्रतिवादीहरूको नाउँमा रहेका सम्पत्ति बन्डायोग्य सम्पत्तिभित्र पर्छ पर्दैन भन्ने कुरा मुख्य रूपमा हेरिनु पर्ने विषय हो । कृष्णदेव यादवकी पत्नी पवित्रीदेवी देखिएकीमा पवित्रीदेवीको नाउँको वादी दाबीको जग्गाहरू पनि कृष्णदेव यादवले तायदातीमा पेस गर्दा उल्लेख गरेको देखिँदैन । यसैगरी जिनेश्वर रायकी श्रीमती बतियादेवीको नाउँ दर्ताको सम्पत्ति पनि जिनेश्वर राय यादवले तायदाती पेस गर्दा उल्लेख गरेको देखिँदैन ।

८. प्रतिवादी कृष्णदेव यादव र प्रतिवादी जिनेश्वर यादवले दे.नं. ६५२ को अंश मुद्दामा वादी दाबीका जग्गाहरू बन्डा नहुने भए तायदातीमा उल्लेख गरी उक्त जग्गाहरू बन्डा नहुने कुराको प्रमाण सोही मुद्दाको रोहमा पुन्याउनु पर्ने हुन्छ । प्रतिवादीहरूले वादी दाबीका जग्गाहरू बन्डा नहुने अवस्थाका निजी आर्जनको घरजग्गाहरू हुन् भनी वस्तुनिष्ठ कागज प्रमाण पेस गरी पुष्टि गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन ।

९. यसप्रकार विवादको सम्पत्ति प्रतिवादी कृष्णदेव यादव र जिनेश्वर यादवका अंशियार श्रीमती प्रतिवादीहरू बतियादेवी र पवित्रीदेवीको नाउँमा भएकोमा उक्त सम्पत्ति बन्डा लाग्ने नलाग्ने जे जस्तो अवस्थाको भएपनि आफ्ना श्रीमतीहरूको नाउँमा रहेको सम्पत्ति तायदातीमा देखाई बन्डा गर्नु नपर्ने अवस्थाको भए तायदाती पेस गर्दाको बखतमा नै प्रतिवादीहरूले सो कुराको जिकिर लिनु पर्नेमा प्रतिवादीहरूले आफ्नो श्रीमतीहरूको नाउँको सम्पत्ति तायदातीमा नै नदेखाएको तायदाती पेस गर्दाको बखत नै आफ्ना श्रीमतीहरूको नाउँमा भएका सम्पत्ति तायदातीमा पेस गर्न नसकिने अवस्थाको भए प्रतिवादीहरूले सोको युक्तियुक्त कारण दिन नसकेको, कि.नं. १०० को जग्गा तायदातीमा देखाएको भनी जिकिर लिएपनि सो कुरा निर्विवादित रूपमा पुष्टि हुन सकेको अवस्था नभएकोलगायतका आधार कारणहरूलाई मध्यनजर गर्दा वादी दाबीका भैंसी दुई थान, प्लट नं. ३६ र ८९ र सञ्जय राइस मिल्सबाहेकका अन्य घर जग्गाहरू बन्डायोग्य सम्पत्तिको परिधिभित्र पर्न आएको देखियो । प्रतिवादीहरूले उक्त घर जग्गाहरू तायदातीमा नदेखाई लुकाएको देखिँदा अंशबन्डाको २७ नं. बमोजिम उक्त जग्गाहरू प्रतिवादीहरूले दपोट गरेको नै देखिन आयो ।

१०. दोस्रो प्रश्नतर्फ हेर्दा माथि विवेचित आधार, कारण र प्रमाणहरूबाट वादी दाबीका भैंसी दुई थान, प्लट नं. ३६ र ८९ बाहेकका जग्गाहरू बन्डायोग्य सम्पत्ति भई प्रतिवादीहरूले दबाई लुकाई दपोट गरेको

देखिँदा वादी दाबीका सम्पत्तिमध्ये सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिका प्लट नं. ३६ र ८९ का घडेरी जग्गा दपोट गरेको ठहर्‍याउन मिसिल प्रमाणबाट नमिल्नेमा पनि दपोट गरेको ठहर्‍याई सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०५२।५।२९ मा भएको फैसला सो हदसम्म नमिलेकोले केही उल्टी भई फिरादमा उल्लिखित सम्पत्तिमध्ये सञ्जय राइस मिल र जलेश्वर नगर विकास समितिको प्लट नं. ८९ र प्लट नं. ३६ को घडेरी जग्गालाई अंश दपोट गर्‍यो भन्ने वादी दाबी पुग्न नसक्ने र अरूमा सुरु महोत्तरी जिल्ला अदालतको फैसला मनासिब हुने ठहर्छ भनी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट भएको फैसला सदर गर्ने गरी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट भएको फैसला मनासिब देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर र यस अदालतबाट पुनरावलोकनको निस्सा प्रदान गर्दा लिएका आधारहरूसँग सहमत हुन सकिएन । दायरीको मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बमकुमार श्रेष्ठ

न्या. टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृत:- ध्रुवराज कार्की

इति संवत् २०७५ साल फाल्गुण ९ गते रोज ५ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२५६

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशकुमार ढुंगाना
फैसला मिति : २०७६।२।१६
०७५-DF-०००३

मुद्दा:- अंश चलन

पुनरावेदक / प्रतिवादी : ओमबहादुरको बुहारी सूर्यराम
सुनुवारको श्रीमती ओखलढुङ्गा जिल्ला
खिजी चण्डेश्वरी गाउँ विकास समिति
वडा नं. ५ घर भई हाल काठमाडौं जिल्ला
काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. ३५
बस्ने लक्ष्मीसरा सुनुवार राई
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : मानबहादुरको नाति पदमबहादुरको
छोरा ओखलढुङ्गा जिल्ला खिजी चण्डेश्वरी
गाउँ विकास समिति वडा नं. ५ घर भई हाल
काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. ३५ बस्ने ओमबहादुर सुनुवार

- सगोलको सम्पत्ति भन्नाले पुर्खौलीबाट प्राप्त सम्पत्ति वा पैतृक सम्पत्ति, निजी सम्पत्तिबाहेकको अंशियारको नाममा रहेको सम्पत्ति र सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट आर्जन गरेको वा सोबाट बढे बढाएकोलाई बुझाउँछ भने निजी सम्पत्तिभित्र कस्तो सम्पत्ति पर्दछ भनी हेर्दा सगोलको सम्पत्ति वा सगोलको

खेती, उद्योग, व्यापार, व्यवसायबाट बढे बढाएको वा आर्जन गरेको सम्पत्तिबाहेक अन्य कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान, सिप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई सम्झनु पर्ने।

(प्रकरण नं. ७)

- अर्कालाई हक छोडी दिइसकेको सम्पत्तिको बारेमा दाताले पहिला आफूले व्यक्त गरेको कुरामा अन्यथा कुरा भन्दैमा त्यस्तो भनाइलाई आधार मानी प्रतिवादीको विरुद्धमा प्रमाणमा लिन नमिल्ने।

(प्रकरण नं. १२)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता डा. श्री सुरेन्द्र भण्डारी तथा विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री माधवकुमार बस्नेत र श्री मिना खड्का बस्नेत

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री हरिहर दाहाल, श्री बालकृष्ण न्यौपाने, श्री रामप्रसाद भण्डारी "संभव" तथा विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री शिवबहादुर पाण्डे र श्री सीतादेवी श्रेष्ठ

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१

सुरु फैसला गर्ने न्यायाधीश :

श्री विष्णुप्रसाद उपाध्याय
काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहको फैसला:-

माननीय न्यायाधीश श्री शारङ्गा सुवेदी
मा. न्यायाधीश श्री अब्दुल अजिज मुसलमान
पुनरावेदन अदालत, पाटन

यस अदालतबाट फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरे
मा. न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत

फैसला

न्या.बमकुमार श्रेष्ठ : पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३/४/१८ को फैसलाअनुसार न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ को उपदफा (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्चाई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन परी मुद्दा दोहोर्चाई हेर्ने निस्सा प्रदान भएअनुसार पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतका संयुक्त इजलासका माननीय न्यायाधीशहरूबिच मतैक्य हुन नसकी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम २३(२)(क) बमोजिम पूर्ण इजलाससमक्ष प्रस्तुत हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

म वादी र मेरी श्रीमती स्व. खड्गमायाको सम्बन्धबाट जन्मेका ४ छोरोमा जेठो चन्द्रकान्त सुनुवार, माहिलो ताराराम सुनुवार, साहिलो सूर्यराम सुनुवार र कान्छो बृहस्पती सुनुवार र छोरीहरू जेठी खिनमाया सुनुवार र कान्छी पदमकुमारी सुनुवार भएकोमा म फिरादी, अविवाहित छोरी खिनमाया सुनुवार र विपक्षी छोरा सूर्यराम सुनुवार एकासगोलमा रही बसेको र अन्य छोराहरू पहिले नै छुट्टी भिन्न भई बसेका छन् । हामी एकासगोलका अंशियारहरूबिच अंशबन्डा भएको छैन । अंशबन्डा गर्नुपर्ने सम्पूर्ण चल अचल श्रीसम्पत्ति विपक्षीहरूकै जिम्मा रहेको छ । विपक्षी छोरा बुहारीले वृद्ध अवस्थामा भएको म फिरादीलाई आफ्नो इज्जत आमदअनुसार खान लाउन नदिई गाली गलौज गरी घरबाट निकाला गरेकोले मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको २०, २१, २२, २३ र २४ नं. बमोजिम विपक्षी प्रतिवादीहरूबाट तायदाती फाँटवारी मगाई फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई ३ भाग

लगाई ३ भागको एकभाग म फिरादीको अंश छुट्टयाई अदालतबाटै चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादीको मुख्य फिराद दाबी ।

विपक्षी फिरादी मेरो ससुरा हुन् भने निजका छोरा प्रतिवादीमध्येका सूर्यराम सुनुवार मेरो श्रीमान् हुन् । निज ब्रिटिस आर्मीमा बेलायतमा कार्यरत हुनुहुन्छ । हामीहरू फरक फरक स्थानमा बसोबास गरिरहेको भए पनि सबै हालसम्म सगोलमै छौं । मेरो श्रीमान्को निजी आर्जनबाट खरिद गरिएको र मेरो माइतीको सहयोगले बनाएको कसैको अंश हक नलाग्ने मेरो घर श्रीमान् सूर्यरामले मलाई हालैको बकसपत्र गरिदिनुभएको छ । मसँग बन्डा गर्नुपर्ने अन्य सम्पत्ति नभएको र म विपक्षीको अंशियारसमेत नभएकोले विपक्षीको फिराद खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार राईको प्रतिउत्तर जिकिर । प्रतिवादी सूर्यराम सुनुवारले जारी भएको म्यादमा प्रतिउत्तर नफिराई सुरु म्यादै गुजारी बसेको देखियो ।

बुबा ओमबहादुर सुनुवार र स्व.आमा खड्गमाया सुनुवारका हामी ४ भाइ छोरा र २ छोरी छौं । तुली बहिनी / दिदी खिनमायाको विवाह हुन बाँकी छ । हामी ६ अंशियार छौं । हामीबिच अंशबन्डा भएको छैन । जम्मा सम्पत्तिलाई ६ भाग लगाई १ भाग मैले अंश पाउनुपर्ने हो भन्नेसमेत बेहोराको अदालती बन्दोबस्तको १३९ नं. बमोजिम बुझिएका मानिस चन्द्रकान्त सुनुवार, बृहस्पति सुनुवार र ताराराम सुनुवारले सुरु अदालतसमक्ष गरेको एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै बयान ।

म अविवाहित छु । अंशबन्डा भएको छैन । म र बुबा मेरो कान्छो भाइ बुहारीसँगै काठमाडौंमा बसेका अरु दाजुभाइ ओखलढुङ्गा खिजी चण्डेश्वरी-५ मा बस्नुहुन्छ । सूर्यराम भाइ यु.के.मा बस्नुहुन्छ । हामी ६ अंशियार छौं । मैले ६ भागको १ भाग अंश पाउनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको अदालती बन्दोबस्तको १३९ नं.

बमोजिम बुझिएका मानिस खिनमाया सुनुवारले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

यी वादी प्रतिवादीबिच नाता पुस्तामा विवाद नरहेको एवं वादीले अंश पाइसकेको भने पनि मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि हुन नआएको हुँदा प्रतिवादीहरूबाट वादीले अंश पाउने नै देखियो । मानो छुट्टिएको मिति यकिन नहुँदा फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरिदिएको छ । अब उक्त दिनसम्मको बन्डा गर्नुपर्ने चल अचल श्रीसम्पत्तिको तायदाती फाँटवारी वादी प्रतिवादी एवं अदालती बन्दोबस्तको १३९ नं. बमोजिम बुझिएको व्यक्तिहरूसमेतबाट दाखिल गर्न लगाई अचल सम्पत्तिको दर्ता स्वेस्तासमेत झिकाई नपुग कोर्ट फी वादीबाट दाखिल गर्न लगाई मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको २०, २१, २२, २३ नं. को प्रक्रिया पूरा गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७२।५।२८ को सुरु अदालतको आदेश ।

वादीले तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पूर्ण घर जग्गाबाट ६ भागको १ भाग अंश वादीले प्रतिवादीबाट प्राप्त गरी चलनसमेत पाउने ठहर्छ । ३ भागको १ भाग अंश पाउँ भन्ने वादी दाबी सो हदसम्म पुग्न सक्ैन भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला ।

मैले बकस पाएको घरजग्गा निजी आर्जन हो भन्ने प्रमाणित गर्नको लागि अदालतको आदेशमार्फत मगाइएको मिति १८ अगस्ट, २०१५ को पत्रलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतले स्वीकार गरेको तर प्रमाणमा लिएको छैन । प्रमाण नलिनुको कारण पनि उल्लेख गरिएको छैन । यसरी फैसला गर्दा सबुद प्रमाणको मूल्याङ्कन गरेर मात्र फैसला गर्नुपर्ने भन्ने न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्त हो । यस सम्बन्धमा सर्वोच्च अदालतबाट रामकृत यादव विरुद्ध भूमि सुधार कार्यालय महोत्तरीसमेत ने.का.प.२०४४ अङ्क ८ नि.नं. ३१७४ पृष्ठ ८२५ भएको मुद्दामा “कुनै पनि

न्यायिक निर्णय गर्दा निर्णयमा पुगेको कारण व्यक्त हुनुपर्ने सर्वमान्य न्यायिक परम्परा हो, सोको अभावमा भएको निर्णयमा न्यायिक मनको प्रयोग भएको मान्न नमिल्ने” यस्तैगरी राज पंत विरुद्ध दाङ जिल्ला वन क्षेत्र सुदृढीकरणसम्बन्धी विशेष अदालतसमेत ने.का.प. २०४७ नि.नं. ४०३७ पृष्ठ १४ भएको मुद्दामा “निर्णय गर्न पाउने अधिकारीले निर्णय गर्दा सबुद प्रमाणको आधारमा कानूनको प्रक्रिया पूरा गरी निर्णय गर्नुपर्ने” भन्ने सिद्धान्त कायम भएको छ । त्यसैगरी निजी आर्जनबाट प्राप्त सम्पत्ति बन्डा नलाग्ने भनी सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट सिद्धान्तसमेत कायम भएको छ । मैले हालैदेखिको बकसपत्रबाट प्राप्त सम्पत्ति बन्डा नलाग्ने हुँदा सोसमेत बन्डा लाग्ने गरी भएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । यसरी काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसलाले मिसिल संलग्न लिखत प्रमाणको मूल्याङ्कन नै नगरेको मात्र नभई त्यसलाई पूर्णतः बेवास्ता गरिएको छ भन्ने मौखिक कथनलाई आधार मानी गरेको फैसला कानून तथा न्यायको सर्वमान्य सिद्धान्तको विपरीत भएको हुनाले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको लक्ष्मीसरा सुनुवार राईले पुनरावेदन अदालत पाटनमा दायर गरेको पुनरावेदन पत्र ।

मिसिल संलग्न आधार प्रमाणबाट तायदाती फाँटवारीमा उल्लिखित सम्पूर्ण घरजग्गाबाट ६ भागको १ भाग अंश वादीले प्रतिवादीबाट प्राप्त गरी चलनसमेत पाउने ठहराई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७२।९।७ मा भएको फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३।४।१८ को फैसला ।

मैले दाता सूर्यरामको निजी आर्जनको भनी सप्रमाण पेस गरिसकेपछि सूर्यरामले आफ्नो हक समाप्त भइसकेपछि केवल आफ्नो पुरानो व्यवहारलाई उल्टाउने गरी निजले बिना प्रमाण अभिव्यक्त गरेको कुरालाई मात्र लिएर मेरो हकमा असर पर्न

सकदैन। आफ्नो हकमा आएको सम्पत्ति कानूनबमोजिम आएको थियो भनी पाउनेले प्रतिरक्षा गर्न सकछ। यति सरल कुरामा ध्यान नदिई मलाई नोक्सान पुग्ने गरी मैले पेस गरेका प्रमाणलाई मान्यता नदिई कानूनले नै खण्डनयोग्य बनाएको र मैले पेस गरेका प्रमाणबाट खण्डितसमेत भइसकेको छ। मेरो मुख्य जिकिर नै कि.नं. १९१ को घरजग्गा निजी आर्जनको सम्पत्ति बकस पाएको भन्ने छ। यसमा सुरु जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनले पनि उक्त घरजग्गा निजी आर्जनको होइन भन्ने सम्बन्धमा केही नबोली मात्र आर्जनकर्ताले नै सगोलको हो भनी स्वीकार गरेकोले सगोलको भनी अनुमान गर्नुपर्ने भनी गरेको फैसला प्रमाण ऐनको दफा ६(क) र अंशबन्डाको १८ नं. विपरीत हुँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहऱ्याई हेरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीको यस अदालतसमक्ष पर्न आएको मुद्दा दोहऱ्याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र।

यसमा सूर्यरामका नामका सम्पत्तिहरू पैतृक नभई निजले सगोलमा रहँदा बस्दाकै अवस्थामा British Army मा नोकरी गरी आफ्नो ज्ञान सीपबाट आर्जन गरेको भन्ने देखिएको त्यस्तो सम्पत्ति आफ्नो श्रीमतीलाई बकसपत्र गरिदिएको कार्य आफ्ना पालामा आर्जन गरेको सम्पत्तिसमेत बन्डा लाग्ने ठहऱ्याई पुनरावेदन अदालत पाटनले मिति २०७३।४।१८ मा फैसला गरेको देखिन्छ। आफ्नो आर्जन आफूखुस गर्न कानूनले निषेध नगरेकोमा अंशबन्डा लाग्ने ठहराएको उक्त फैसला अंशबन्डाको १८नं. र १९(१) नं. को कानूनी व्यवस्थाको प्रतिकूल देखिएको र यसै अदालतबाट (ने.का.प. २०५९ अंक ३ नि.नं. ८७८७) मा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको पालना नभई त्रुटिपूर्ण देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहऱ्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ। नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट भएको आदेश।

पुनरावेदक प्रतिवादीले आफ्नो नाममा भएको आफ्नो श्रीमान्बाट बकस पाएको सम्पत्ति बन्डा लाग्ने होइन भन्ने जिकिर लिए तापनि निजले जुन स्रोतबाट पाएको हो सो स्रोतका दाताले नै उक्त सम्पत्तिलाई सगोलकै सम्पत्ति हो भनी स्वीकार गरेको र प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६(क) ले एकासगोलका जुनसुकै अंशियारको नाउँमा रहेको सम्पत्ति अन्यथा प्रमाणित नभएसम्म सगोलको भनी अनुमान गर्नुपर्ने हुँदा यी वादी प्रतिवादीसमेत सगोलकै अंशियार रहेको अवस्थामा मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८नं. को कानूनी व्यवस्थाबमोजिम निजका नामको सम्पत्ति एकासगोलको पतिबाट हालैदेखिको बकसपत्रबाट पाएको सम्पत्ति सबै अंशियारमा बन्डा लाग्ने नै देखिँदा पुनरावेदक प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार राईका नामको कि.नं. १९१ को घरजग्गा सम्पत्ति बन्डा लाग्ने होइन भन्ने पुनरावेदन जिकिर तथा विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन। सम्पूर्ण घरजग्गाबाट ६ भागको १ भाग अंश वादीले प्रतिवादीबाट प्राप्त गरी चलनसमेत पाउने ठहऱ्याई सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७२।१।७ मा भएको फैसला सदर हुने ठहऱ्याई भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३।५।१४ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरेको राय।

पुनरावेदक प्रतिवादी लक्ष्मीसराले आफ्ना पतिको निजी आर्जनको कि.नं. १९१ को घर जग्गाको सम्पत्ति बकसपत्रमार्फत प्राप्त गरेको र उक्त कि.नं. १९१ को सम्पत्ति र अंशबन्डाको १८ नं. र माथि उल्लिखित नजिर सिद्धान्तसमेतको आधारमा निजको आफूखुस गर्न पाउने प्रकृतिको सम्पत्ति भएकोमा विवाद नदेखिँदा कि.नं. १९१ को घर जग्गा सगोलको ठहऱ्याई सबै अंशियारमा बन्डा लाग्ने ठहराएको सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मनासिब ठहराएको माननीय

न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरेको रायसँग सहमत हुन नसकी उक्त कि.नं. १९१ को घर जग्गा सम्पत्ति पुनरावेदक प्रतिवादी लक्ष्मीसरा राईले आफूखुस एकलौटी गर्न पाउने प्रकृतिको भई बन्डा नलाग्ने ठहर्ने हुँदा यो छुट्टै राय व्यक्त गरेको छु। प्रस्तुत मुद्दाको लगत काटी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम २३(२)(क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा पूर्ण इजलाससमक्ष पेस गर्नु भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउतको राय।

नियमानुसार साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता डा. श्री सुरेन्द्र भण्डारी, अधिवक्ता श्री माधवकुमार बस्नेत र अधिवक्ता श्री मिना खड्का बस्नेतले कि.नं. १९१ निजी स्वआर्जनको भन्ने कागज प्रमाणले स्थापित छ। मुद्दा चलेपछि बुझ्ने क्रममा विवादित घर जग्गामा सगोलको पनि सम्पत्ति लागेको छ भने पनि त्यसको वस्तुनिष्ठ कागज प्रमाण देखाइएको छैन। सगोल वा पैतृक भन्नलाई वस्तुनिष्ठ प्रमाण कागजको आवश्यकता हुन्छ। आफ्नो स्वामित्वबाट हस्तान्तरण भएर गइसकेपछि हालैदेखिको बकसपत्र लिखत बदर मुद्दामा प्रतिवाद गरेको कुरालाई प्रमाणमा ग्रहण गर्न मिल्दैन। लक्ष्मीसराको श्रीमान सुर्यराम २०५४ सालदेखि ब्रिटिस गोरखा आर्मीमा कार्यरत रहेको र १० वर्षपछि आर्मीको तलबबाट कि.नं. १९१ को जग्गा खरिद गरेको अवस्था छ। कुनै अंशियारको श्रम सिपबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति योगदान नै नभएको अंशियारको समेत अंश लगाउने भन्ने कानूनको मनसाय होइन। सुर्यरामले अंशचलन मुद्दामा प्रतिवाद नगरेकोले अर्को मुद्दामा बोले वा लेखेको कुरा लक्ष्मीसराको विरुद्धमा प्रमाण लाग्न सक्दैन। सुर्यरामले २०७२/५/१ सम्म घर बनाउँदा लिएको ऋण तिरिरहेको अवस्था छ। ब्रिटेनबाट आएको Document judicial notice मा आउने अवस्था छ। तसर्थ कि.नं. १९१ को जग्गाको

हकमा समेत बन्डा लाग्ने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला उल्टी हुनुपर्ने अवस्था हुँदा बन्डा नलाग्ने ठहर गरेको माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउतको राय कानूनसम्मत हुँदा सदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

यसैगरी विपक्षीहरूको तर्फबाट विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू श्री हरिहर दाहाल, श्री बालकृष्ण न्यौपाने, श्री रामप्रसाद भण्डारी "संभव", विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री शिवबहादुर पाण्डे र श्री सीतादेवी श्रेष्ठले २०१५ अगस्त १८ मा स्रोत खुलाएको पत्र मुद्दा परेपछिको छ। लिखत बदर मुद्दा जिल्लाबाट अन्तिम भएकोमा त्यो कायमै छ। कानूनबमोजिम हुने कार्यहरू कानून र प्रमाणको आधारमा भएको देखिनु पर्दछ। प्रतिवादी सुर्यरामले विवादको कि.नं. १९१ को जग्गालाई निजी भन्न सकेका छैनन्। विवादको जग्गा श्रीमतीको ज्ञान सिपबाट खरिद भएको होइन। सुर्यरामले राजीनामाबाट जग्गा खरिद गर्दा राजीनामा लिखतमा मेरो ज्ञान सिपबाट कमाएको हो भनी कहीं भन्न सकेको छैन। त्यस्तो सम्पत्ति निजी हुन सक्दैन। लक्ष्मीसरा समान अंशियार होइनन्। निजी भनेर पुष्टि गर्ने भार सुर्यमानलाई हुन्छ, लक्ष्मीसरालाई हुँदैन। अंश हक नैसर्गिक हक हुने हुँदा नैसर्गिक हकबाट कसैलाई वञ्चित गर्न मिल्दैन। तसर्थ सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कि.नं. १९१ समेतका तायदातीमा देखाएका जग्गाहरू बन्डा हुने गरी भएको फैसला सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला सदर कायम हुने भन्ने माननीय न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरेको राय कानूनसम्मत हुँदा सो राय नै सदर हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उपर्युक्त बहस जिकिरसमेत सुनी मिसिल संलग्न प्रमाण कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रतिवादीहरूबाट तायदाती फाँटवारी मगाई फिराद परेको अधिल्लो दिनलाई मानो छुट्टिएको मिति कायम गरी सम्पूर्ण सम्पत्तिलाई ३ भाग लगाई ३ भागको

१ भाग म फिरादीको अंश छुट्याई अदालतबाटै चलनसमेत चलाई पाउँ भन्ने वादी दाबी भएकोमा मेरो श्रीमानको तलबबाट जग्गा खरिद गरी श्रीमानको तलब सुविधाबापतको रकम र मेरो माइतीको आर्थिक सहयोगले बनाएको घर मलाई हालैदेखिको बकसपत्र गरिदिनु भएको मेरो निजी आर्जनको सम्पत्ति भएकोले फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको पाइन्छ ।

प्रस्तुत मुद्दामा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतले तायदाती फाँटवारीमा उल्लेख गरेका सम्पूर्ण घरजग्गाबाट ६ भागको १ भाग अंश वादीले प्रतिवादीबाट प्राप्त गरी चलनसमेत पाउने ठहर्छ । ३ भागको १ भाग अंश पाउँ भन्ने वादी दाबी सो हदसम्म पुग्न नसक्ने ठहर्छ भनी भएको फैसलाउपर प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार राईले चित्त नबुझाई पुनरावेदन गरेकोमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला सदर हुने गरी फैसला भएको र सो फैसलामा समेत चित्त नबुझाई प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार राईको यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाउँ भन्ने निवेदन परी सोमा निस्सा प्रदान भएअनुसार पुनरावेदनको रोहमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट फैसला हुँदा कि.नं. १९१ को घर जग्गा बन्डा लाग्ने नलाग्ने भन्ने सम्बन्धमा माननीय न्यायाधीशहरूबिच मतैक्य हुन नसकी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम २३(२)(क) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा पूर्ण इजलासमा पेस गर्नु भन्ने आदेश भएअनुसार यस इजलाससमक्ष निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखिएकोले प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार राई नाम दर्ताको कि.नं. १९१ को घर जग्गा अंशियारहरूबिच बन्डा हुनु पर्ने हो वा होइन भन्ने कुराको नै न्यायिक निरूपण हुनु पर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विवादको कि.नं.१९१ को जग्गा तपना शर्मा पौडेल पण्डितबाट

र.नं.२१५० मिति २०६४/६/२७ मा सुर्यराम सुनुवारले राजीनामा लिखितमार्फत खरिद गरिलिई यसै कित्ता जग्गामा बनेको घरसहितको जग्गा सुर्यराम सुनुवारले र.नं ३६९(ख) मिति २०६८/५/११ को हालैदेखिको बकसपत्र लिखितमार्फत आफ्नी श्रीमती लक्ष्मीसरा राई सुनुवारलाई हक हस्तान्तरण गरिदिएको भन्ने देखिन्छ ।

३. सम्पत्ति बन्डा हुन त्यस्तो सम्पत्ति पैतृक वा सगोलको आर्जन हुनु आवश्यक हुन्छ । निजी आर्जन पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा भने त्यस्तो सम्पत्ति सगोलको सरह बन्डा हुने अवस्था रहन्छ । निजी आर्जनको सम्पत्ति पुष्टि हुन त्यस्तो सम्पत्तिमा सगोलको अंशियारको श्रम, सिप परेको वा पैतृक सम्पत्ति मिसिएको अवस्था हुनु हुँदैन । सगोलको अंशियारको श्रम, सिप र पैतृक सम्पत्ति यदि मिसिएको भन्ने प्रमाणद्वारा स्थापित हुन्छ भने त्यस्तो सम्पत्तिको अस्तित्व निजी स्वआर्जनको नभई सगोलको हुने र त्यस्तो सम्पत्ति सगोलमा बन्डा लाग्ने हुन्छ । कि.नं. १९१ को जग्गाको हकमा पनि उक्त जग्गा सगोलको अंशियारको श्रम, सिप वा पैतृक सम्पत्ति मिसिएको अवस्थाको सम्पत्ति हो वा प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवारको विशुद्ध श्रम, सिप र ज्ञानबाट आर्जन भएको स्वआर्जनको सम्पत्ति हो त्यसतर्फ विचार गरी हेर्नु पर्ने देखिन आएको छ ।

४. हाम्रो अंशबन्डाको कानूनले अपनाई आएको मान्यतालाई हेर्ने हो भने बाबु, आमा, लोग्ने, स्वारनी छोरा, छोरीहरूको जीयजीयैको अंश गर्नु पर्ने भन्ने देखिन्छ । यो मान्यताले सगोलमा आर्जित सम्पत्ति सगोलमा बस्ने सबै अंशियारहरूको बिचमा भागबन्डा लाग्ने कुरालाई स्वीकार गरी सगोलमा आर्जन गरेको र आफ्नो मात्र एकलो प्रयासले स्वआर्जन गरेको सम्पत्तिलाई छुट्याई ती सम्पत्तिको कानूनी हैसियतका बारेमा तत्काल प्रचलित अंशबन्डाको महलमा व्यवस्था भएको पाइन्छ ।

५. सगोल र निजी स्वआर्जनको सम्पत्तिको सम्बन्धमा भएको कानूनी व्यवस्थाले मानो नछुट्टिई सँग बसेका सगोलको अंशियारले सगोलको सम्पत्ति लगाई आर्जन गरेको सम्पत्ति सगोलको हुने र आफ्नो ज्ञान, सिप, प्रयासबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति स्वआर्जनको हुने भन्ने देखिन्छ। सगोलको आर्जन सगोलमा हुने सबै अंशियारहरूबिच भागबन्डा हुन्छ भने स्वआर्जनको निजी सम्पत्ति सगोलमा बन्डा गर्न कर लाग्दैन। जसले आर्जन गरेको हो उसको एकलौटी हुन्छ। यस सन्दर्भमा विचारणीय के हुन्छ भने सम्पत्ति सगोलको हो सगोलमा सबैको भाग लाग्छ भनी जिकिर लिनेले र स्वआर्जनको एकलौटी हो भाग लाग्दैन भनी भन्नेले आफ्नो भनाइ जिकिर वस्तुनिष्ठ तथ्यगत प्रमाण प्रस्तुत गरी सो कुरा पुष्टि प्रमाणित गराएको देखिनु पर्दछ।

६. मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको १८ नं. मा "मानो नछुट्टिई सँग बसेका अंशियार छन् भने जुनसुकै अंशियारले सगोलको सम्पत्तिबाट वा सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट बढे बढाएको सगोलको आर्जन र लेनदेन व्यवहारको महलको ८ नम्बरबमोजिम लगाएको ऋण सबै अंशियारलाई भाग लाग्छ। सोबाहेक कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा सिप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको वा कसैबाट निजी तवरले दान वा बकस पाएको वा कसैको अपुताली परेको वा स्त्री अंशधनको महलको ५ नम्बरबमोजिम पाएकोमा त्यस्तो आर्जन वा पाएको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने वा पाउने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुसी गर्न पाउँछ। बन्डा गर्न कर लाग्दैन। अंश नभएपनि मानो छुट्टिई भिन्न बसेका वा रजिस्ट्रेशन नगरी खतीउपती आफ्नो आफ्नो गरी आफ्नो हिस्सासँग मात्र राखी खानु पिउनु गरेकोमा एकै ठाउँमा भए पनि मानो छुट्टिई भिन्न भएको ठहर्छ। त्यस्तो कमाएको धन लाएको ऋण आफ्नो आफ्नो हुन्छ।" भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। सो व्यवस्थाअनुसार सगोलको खेती, उद्योग,

व्यापार, व्यवसायबाट बढे बढाएको सगोलको सम्पत्ति र कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान वा सिप वा प्रयासबाट आर्जन गरेको स्वआर्जनको सम्पत्ति बारेमा व्यवस्था गरेको पाइन्छ।

७. तत्काल प्रचलित मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलमा भएको व्यवस्था र अदालतबाट प्रतिपादित विभिन्न नजिर सिद्धान्तहरूलाई समेत दृष्टिगत गर्दा सगोलको सम्पत्ति भन्नाले मुख्यतःलीबाट प्राप्त सम्पत्ति वा पैतृक सम्पत्ति, निजी सम्पत्तिबाहेकको अंशियारको नाममा रहेको सम्पत्ति र सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार व्यवसायबाट आर्जन गरेको वा सोबाट बढे बढाएकोलाई बुझाउँछ भने निजी सम्पत्तिभित्र कस्तो सम्पत्ति पर्दछ भनी हेर्दा सगोलको सम्पत्ति वा सगोलको खेती, उद्योग, व्यापार, व्यवसायबाट बढे बढाएको वा आर्जन गरेको सम्पत्तिबाहेक अन्य कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान, सिप वा प्रयासबाट निजी आर्जन गरेको सम्पत्तिलाई सम्झनु पर्ने देखिन्छ।

८. प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ६ को खण्ड (क) मा "एकाघरसँगका अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारका नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको सम्पत्ति हो भनी अदालतले अनुमान गर्नेछ" भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ। अन्यथा प्रमाणित नभएको अवस्थामा बाहेक अंशियारहरूमध्ये जुनसुकै अंशियारको नाममा रहेको सम्पत्ति सगोलको भनी मान्नु पर्ने उल्लिखित व्यवस्थाको परिप्रेक्ष्यमा सगोलको बन्डा लाग्ने भनी दाबी गर्नेले आफ्नो दाबी प्रमाणित गर्नुपर्ने र निजी हो बन्डा लाग्दैन भनी जिकिर लिनेले आफ्नो जिकिर प्रमाणित गर्ने दायित्व निर्वाह गर्नु पर्ने हुन्छ। प्रतिवादी लक्ष्मीसराले आफ्नो श्रीमान् ब्रिटिस गोर्खा आर्मीमा कार्यरत रहेको र ब्रिटिस गोरखा आर्मीको तलब सुविधा र आफ्नो माइतीको सहयोगबाट विवादको जग्गा खरिद गरेको भनी उल्लेख गरेको देखिन्छ। मिसिल संलग्न BGN 01.11.03.03 (2169860) मिति 18 August

2015 को British Gurkhas Nepal ले पठाएको पत्रसाथ संलग्न FINANCIAL STATEMENT बाट Outgoing शिर्षकअन्तर्गत (Loan for deposit on 176 Sugandha marga, Pepsicola, Nepal £813.32 पाउण्ड ऋणबापत मासिक जम्मा गरेको भन्ने देखिन्छ । प्रस्तुत FINANCIAL STATEMENT लाई वादीहरूले अन्यथा भन्न सकेको अवस्था देखिँदैन । प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवारले यसै लगाउको वादी चन्द्रकान्त सुनुवारसमेत प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवारसमेत भएको दूषित हालैदेखिको बकसपत्र बदर मुद्दाको प्रतिउत्तरपत्रको प्रकरण नं. "घ" मा उक्त घर बनाउँदा लिएको नपुग ऋण रकम म आजसम्म पनि तिर्दैछु भनी उल्लेख गरेको देखिएबाट सो भनाइमा प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवार विबन्धित देखिँदै निजको सोभन्दा भिन्न बेहोराले प्रतिवादी पुनरावेदक लक्ष्मीसरा राईको हकमा खास अर्थ राख्ने देखिँदैन । त्यसबाट Financial Statement मा उल्लिखित Outgoing शिर्षकअन्तर्गत लिएको ऋण जग्गा खरिद गरी घर बनाउनको लागि लिएको भन्ने कुरा समर्थित हुन आएकोले विवादको कि.नं. १९१ को जग्गा प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवारको ब्रिटिस गोरखा आर्मीको तलब सुविधाबाट खरिद गरी निर्माण गरेको घरसमेत निजी आर्जनको भन्ने देखियो ।

९. मुलुकी ऐन, अंशबन्डाको महलको १८ नं. मा कुनै अंशियारले आफ्नो ज्ञान, सिप वा प्रयासबाट आर्जन गरेको सम्पत्ति सो आर्जन गर्ने अंशियारको निजी ठहरी आफूखुसी गर्न पाउँछ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ । विवादको कि.नं. १९१ को जग्गा सगोलको सम्पत्ति भन्ने पुष्टि नभई मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूबाट प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवारको निजी आर्जनको सम्पत्ति भन्ने पुष्टि भएकोले कानूनतः त्यस्तो सम्पत्ति प्रतिवादी सुर्यराम सुनुवारले आफूखुसी गर्न पाउने बन्डा नहुने प्रकृतिको सम्पत्ति देखियो । जुन बकसपत्रको माध्यमले प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार

राईको नाममा हक हस्तान्तरण भई सो सम्पत्तिको प्रकृति नै परिवर्तन हुन गई स्त्री अंशधनको हैसियत सो सम्पत्तिमा सिर्जना भएकोसमेत देखिन्छ ।

१०. वादी ओमबहादुर सुनुवार र अदालती बन्दोबस्तको १३९ नम्बरबमोजिम बुझिएका ताराराम सुनुवारसमेतले तायदाती पेस गर्दा सुर्यराम सुनुवारका नाउँमा सबै अंशियार मिली थप ओखलढुंगा फलाटे गाउँ विकास समिति-१ को २७ रोपनी जग्गा बिक्री गरी आएको रकमसमेत लगानी गरी काठमाडौं जिल्ला काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं.३५ को कि.नं. १९१ को क्षेत्रफल ०-५-० जग्गा खरिद गरी सोही जग्गामा घर निर्माण गरेको भन्ने बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । तर उक्त तायदातीमा वादी ओमबहादुर सुनुवारसमेतले २७ रोपनी जग्गा यो यसलाई बिक्री गरेको, यति रकममा बिक्री गरेको र बिक्रीबाट प्राप्त यो यति रकम यो यस माध्यमबाट पठाई कि.नं. १९१ को जग्गा खरिद गरेको हो भनी तायदाती पेस गर्दा खुलाई सोको प्रमाण प्रस्तुत गरेको पाइँदैन । लिखत प्रमाणबाट स्थापित कुरालाई वस्तुनिष्ठ कागज प्रमाणको अभावमा केवल मौखिक भनाइकै आधारमा अन्यथा भन्नु मनासिब हुनेसमेत देखिँदैन ।

११. विवादको कि.नं. १९१ को घर जग्गा हाल प्रतिवादी लक्ष्मीसरा सुनुवार राईको नाउँमा रहेको र उक्त जग्गा निजले पति सुर्यराम सुनुवारबाट हालैदेखिको बकसपत्रबाट प्राप्त गरेको अवस्था देखिन्छ । जुन जग्गा लक्ष्मीसराले बकसपत्रद्वारा प्राप्त गरेकी हुन् सो जग्गा निजको लोभने सुर्यरामले जागिरको क्रममा आर्जन गरेको रकमले खरिद गरेको भन्ने माथि उल्लेख भई विवेचना भएको कागज प्रमाणबाट देखिएको र त्यस्तो सम्पत्ति निज सुर्यरामले आफ्नो श्रीमतीलाई हालैदेखिको बकसपत्र गरिदिएको भन्ने देखिँदा आफूखुस गर्न पाउने सम्पत्ति लक्ष्मीसरालाई हकछोडी दिइसकेपछि त्यस्तो सम्पत्ति सगोलको मानी सगोलको अंशियारहरूको बिचमा बन्डा लाग्ने

अवस्थाको देखिएन।

१२. प्रतिवादी लक्ष्मीसराको नाउँमा सुर्यरामले गरिदिएको हालैदेखिको दूषित बकसपत्रको लिखत बदर गरिपाउँ भनी सुर्यरामका दाजु चन्द्रकान्त सुनुवारसमेतले सुर्यराम सुनुवारसमेतका उपर दायर गरेको लिखत बदर मुद्दामा निज सुर्यरामले प्रतिवाद गर्दा मेरो श्रीमतीको नाउँको सम्पत्ति मेरो निजी आर्जन र सगोलको सम्पत्तिबाट आर्जित गरेको भन्ने बेहोरा उल्लेख गरेको सम्बन्धमा अर्कालाई हकछोडी दिइसकेको सम्पत्तिको बारेमा दाताले पहिला आफूले व्यक्त गरेको कुरामा अन्यथा कुरा भन्दैमा त्यस्तो भनाइलाई आधार मानी पुनरावेदक प्रतिवादीको विरुद्धमा प्रमाणमा लिन मिल्ने पनि देखिँदैन। किनकि प्रतिवादी सुर्यराम कार्यरत ब्रिटिस गोर्खा आर्मीको Financial Statement बाट निजको स्वआर्जनको सम्पत्ति भन्ने पुष्टि भइरहेको अवस्था एकातर्फ देखिइरहेको छ भने अर्कोतर्फ सगोलको सम्पत्तिसमेत विवादित घर जग्गामा लागेको भन्ने नदेखिएपछि प्रमाणबेगर सगोलको भनेकै भरमा विवादको घरजग्गालाई सगोलको सम्पत्ति भनी मान्न मिल्ने देखिएन।

१३. अतः माथि विवेचित आधार, कारणसमेतबाट सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट कि.नं.१९१ को घर जग्गासमेत सगोलको ठहर्‍याई सबै अंशियारमा बन्डा लाग्ने ठहराएको फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३/४/१८ मा भएको फैसला मिलेको देखिएन। तसर्थ विवादित कि.नं. १९१ को घर जग्गासमेत बन्डा लाग्ने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई कि.नं. १९१ को घर जग्गा निजी आर्जन भन्ने देखिँदा माननीय न्यायाधीश प्रकाशमान सिंह राउतको राय सदर हुने ठहर्छ। अरूमा तपसिलबमोजिम गर्नु।

तपसिल

माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको मिति २०७३/४/१८ को फैसला उल्टी भई विवादित कि.नं.१९१ को घरजग्गा स्वआर्जनको बन्डा लाग्ने नहुँदा बन्डा लाग्ने गरी राखिएको लगत कट्टा गरी दिनु भनी काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु १
माथि ठहर खण्डमा लेखिएबमोजिम कि.नं.१९१ को हकमा वादी दाबी ठहर नभएकोले प्रतिवादी लक्ष्मीसरा राईले यस अदालतमा र.नं.१७८८० मिति ०७३/९/१३ को नगदी रसिदमार्फत राखेको कोर्ट फी रु.१०८६/- (एक हजार छयासी) वादीबाट भराई पाउने हुँदा यसै सरहदको वादीको जेथा देखाई भराई पाउँ भनी कानूनको म्यादभित्र दरखास्त दिन ल्याए नियमानुसार वादीबाट प्रतिवादीलाई भराई दिनु भनी सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु २
प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु ३

उक्त रायमा हामी सहमत छौं।

न्या. केदारप्रसाद चालिसे

न्या. प्रकाशकुमार ढुंगाना

इजलास अधिकृत: धुवराज कार्की

इति संवत् २०७६ साल जेठ १६ गते रोज ५ शुभम्।

४४४ ३३३

निर्णय नं. १०२५७

सर्वोच्च अदालत, पूर्ण इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री डम्बरबहादुर शाही
आदेश मिति : २०७४।१०।२५
०७१-WF-०००७

विषय: उत्प्रेषण

निवेदक : रौतहट जिल्ला राजपुर फरहदवा गा.वि.स.
वडा नं. २ बस्ने हजारी साह तेली

विरुद्ध

विपक्षी : पुनरावेदन अदालत हेटौंडासमेत

- तजबिजी अधिकारको प्रयोग दुरासयका साथ भएको वा कानूनले तोकेको कार्यविधिको उल्लङ्घन गरेको कुरालाई निवेदकले प्रमाणित गर्नुपर्ने।
(प्रकरण नं.७)
- जायजात हुन लागेको जग्गा समानको साँध सिमानामा जोडिएको अन्य जग्गाको तत्कालको बिक्री व्यवहारको मूल्य बुझी त्यस सम्बन्धमा साँध सँधियारसँगको स्थानीय सर्जमिनसमेत गरी उक्त जग्गाको जायजात एवं पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्नुपर्ने।
(प्रकरण नं.८)
- विषयवस्तुको अन्तिम टुंगो लाग्न बाँकी नै रहेको अवस्थामा असाधारण अधिकार क्षेत्र आकर्षित नहुने।
(प्रकरण नं.९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री महादेव पण्डित

विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२

आदेश

न्या. तेजबहादुर के.सी.: यस अदालतको मिति २०७१।१२।२६ को आदेशअनुसार सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३ (१) (क) बमोजिम यस इजलासमा पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार छ:-

विपक्षी शेख मफाजुलबाट मैले मिति २०५६।३।२९ मा रु.१,६५,०००।- ऐ. कार्तिक मसान्तको भाखा राखी कर्जा लिएको थिएँ। उक्त कर्जाको कपाली तकसुक हराएको भनी मिति २०५७।३।३० गते तपाईं ऋणीबाट मैले पाउनु पर्ने रकम पाइसकैँ, सक्कल तमसुक पाएको बखत फट्टा गर्छु भनी विपक्षी शेख मफाजुलले मलाई भरपाई गरेकोले उक्त लेनदेन फछर्यौँट भएको मानेको थिएँ। तर विपक्षीले कपटपूर्ण तरिकाले मिति २०६६।९।१६ गते रौतहट जिल्ला अदालतमा मउपर लेनदेन मुद्दा दायर गरी मलाई प्रतिवादको मौकासमेत नदिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तविपरीत रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६६।११।५ मा वादी दाबी पुग्ने ठहरी फैसला भएको रहेछ। उक्त लेनदेन मुद्दाको फैसला बदर गरिपाउन मैले मिति २०६८।५।२८ गते रौतहट जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गरेकोमा उक्त मुद्दामा रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।५।२६ गते वादी दाबी नपुग्ने ठहरी फैसला भएकाले उक्त फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा पुनरावेदन गरी मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा छ। त्यस्तै विपक्षीले रकम बुझी

गरिदिएको भरपाई कायम गरी हिसाब फछ्यौट गरिपाउँ भनी मैले दायर गरेको मुद्दा रौतहट जिल्ला अदालतमा विचाराधीन रहेको छ । विपक्षीले मबाट रकम बुझी भरपाईसमेत गरिसकेको अवस्थामा अदालतलाई गुमराहमा राखी केही फाइदा लिन सकिन्छकि भन्ने मनसाय राखेर सफाहात नलिई अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ । सर्वोच्च अदालतबाट सफाहात नलिई अदालत प्रवेश गरेमा रिट निवेदन खारेज हुने भनी रिट नं. ०६७-WO-००७६ मा सिद्धान्त प्रतिपादित भएको छ ।

मउपर चलेको लेनदेनमुद्दामा मुलुकी ऐन अ.बं. ११० को प्रतिकूल तामेल भएको म्यादलाई आधार मानी गरेको फैसला कायम रहन सक्दैन । तर सुरु अदालतबाट कानून प्रतिकूल तामेल भएको म्यादको आधारमा भएको फैसलाको बिगो भरिभराउसमेतको कारबाही अगाडि बढाएको कार्य कानूनसम्मत छैन । बिगो भरिभराउको कारबाहीको क्रममा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ बमोजिम गरेको मिति २०६८।३।४ गतेको जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कनमा विपक्षी वादीले देखाएको मेरो जग्गाको मूल्याङ्कन रु. २९,००,०००।- गरेको थियो । त्यो मूल्याङ्कन नमिलेको भनी विपक्षी वादीले मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलको ६१ नं. बमोजिम दिएको निवेदनमा रौतहट जिल्ला अदालतका न्यायाधीशले मिति २०६९।८।८ गते उल्लिखित दुवै मुचुल्का बदर गरेको रहेछ । उक्त आदेशउपर मैले सम्मानित पुनरावेदन अदालत हेटौंडामा दायर गरेको अ.बं. १७ बमोजिमको निवेदनउपर कारबाही हुँदा सुरु अदालतको मिति २०६९।८।८ को आदेश पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६९।१२।८ गते सदर भएको छ । त्यो आदेशले मेरो संवैधानिक र कानूनी हक प्रचलनमा प्रतिकूल असर परेको छ ।

म निवेदकलाई सुनुवाइको मौका नदिई

विपक्षी शेख मफाजुलसँगको लेनदेन मुद्दामा मिति २०६६।१।५ मा भएको रौतहट जिल्ला अदालतको फैसलाको आधारमा नै पञ्चकिर्ते मोल कायम गरिएको पाइन्छ । रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६८।३।४ गतेको जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन बेरीतको भनी परेको निवेदनउपर कारबाही हुँदा मिति २०६९।८।८ मा भएको सुरु अदालतको आदेश मालपोत कार्यालयले निर्धारण गरेको मोलसँग मेल नखाएको, घर र जग्गाको मूल्य छुट्टाछुट्टै कायम नगरेकोले पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन बदर गरेको आदेश जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५(५) अनुकूल छैन । उक्त नियममा व्यवस्था भएअनुसार पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्न मालपोत कार्यालयको मूल्य नै राख्नुबाट पञ्चकिर्ते मूल्य कायम गर्ने व्यवस्थाको कुनै अर्थ रहँदैन । सम्पत्तिको चलन चल्तीको मूल्य कायम गर्ने विधायिकी मनसाय रहेकोमा सोको विरुद्ध सुरु आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेश कानूनविपरीत छ ।

मेरो घर जग्गा अदालतका कर्मचारी र स्थानीय बासिन्दाको रोहबरमा नियमानुसार पञ्चकिर्ते रूपमा मूल्य निर्धारण गरिएको देखिन्छ । यसलाई अन्यथा मान्न वा भन्न सक्ने कुनै कानूनी कारण र आधार छैन । विपक्षीले मबाट पाउने रकम नपाउने अवस्था पनि छैन । विपक्षीले मबाट रकम पाउने अवस्थामा विधिसम्मत भएको पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कनलाई चुनौती दिने कुनै कानूनी आधार छैन । अतः रौतहट जिल्ला अदालतबाट भएको मिति २०६८।३।४ र मिति २०६९।५।२५ को मूल्याङ्कन मुचुल्का बदर गरेको मिति २०६९।८।८ को आदेश र सो आदेश सदर गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेश प्रचलित कानून र जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५(५) को विपरीत हुँदा रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।८ र पुनरावेदन

अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी मिति २०६८।३।४ र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मोल कायम राखी पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा विचाराधीन फैसला बदर मुद्दाको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म मिति २०६९।५।२५ को रौतहट जिल्ला अदालतको पञ्चकिर्ते मुचुल्का कार्यान्वयन नगर्नु, यथाअवस्थामा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ ।

साथै पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेश कार्यान्वयन भएमा मलाई अपूरणीय क्षति पुगी विपक्षी नं. ३ लाई फाइदा हुने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदनको टुंगो नलागेसम्म मिति २०६९।५।२५ गतेको पञ्चकिर्ते मुचुल्का कायम राख्नु, पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेश र बिगो मुद्दासँग सम्बन्धित कुनै पनि निर्णय वा आदेश कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु एवं मलाई असर पर्ने अन्य कुनै पनि कार्य नगर्नु नगराउनु भनी अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराले निवेदक हजारी साह तेलीले यस अदालतमा पेस गरेको रिट निवेदन ।

यसमा विपक्षीहरूबाट १५ दिनभित्र लिखित जवाफ मगाउनु । साथै रौतहट जिल्ला अदालतमा चलेको फैसला कार्यान्वयनको सक्कल म्यादसहितको मिसिल झिकाई प्रस्तुत विवाद फैसला कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित भएकोले चाँडो निरूपण हुन उपयुक्त देखिएकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ६३(३)(च५) बमोजिम अग्राधिकार प्रदान गरी दिएको छ भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतको मिति २०७०।५।२४ को आदेश ।

सुरु अदालतको मिति २०६९।८।८ को आदेश कानूनबमोजिम देखिएकाले यस अदालतबाट मिति २०६९।१२।८ मा सदर भएको कार्यले निवेदकको संवैधानिक र कानूनी हक हनन् नहुने हुँदा

प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराले पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको लिखित जवाफ ।

निवेदकले यस अदालतको मिति २०६९।८।८ को आदेश बदर गरिपाउँ भनी अ.बं. १७ नं. बमोजिम पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा निवेदन गर्दा उक्त अदालतले यसमा निवेदक प्रतिवादीको घर र जग्गाको अलग अलग मूल्याङ्कन हुनु पर्ने भन्ने आधारमा जायजात मुचुल्का र पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन मोल बदर गरेको त्यहाँको मिति २०६९।८।८ को आदेश मिलेकै देखिँदा कानूनबमोजिम गर्नु होला भनी आदेश भएको कार्यमा यस अदालतको कुनै त्रुटि नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोराले रौतहट जिल्ला अदालतको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

निवेदकले मिति २०५६।३।२९ मा म प्रत्यर्थीबाट रु. १,६५,०००।- कर्जा लिई भाखामा कर्जा नतिरेकाले मैले रौतहट जिल्ला अदालतमा लेनदेन मुद्दा गरी मिति २०६६।११।५ मा सावाँ ब्याजसमेत रु.३,३०,०००।- समेत भरी पाउने फैसला भएको छ । सो फैसला अन्तिम भएकोले फैसलाबमोजिम बिगो भरिभराउको लागि मैले दर्खास्त गरेपछि जायजात र पञ्चकिर्ते मुचुल्कामा निवेदकको घर जग्गाको २९ लाख मूल्याङ्कन भएको थियो । त्यसमा मेरो चित्त नबुझेकोले मैले ती मुचुल्का बदर गरी पाउन दिएको निवेदनमा रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।८।८ गते जग्गाको मूल्य मालपोतको मूल्याङ्कनसँग मेल नखाएको तथा घर र जग्गाको छुट्टाछुट्टै मोल कायम गर्नु पर्नेमा एकै ठाउँमा मूल्य लेखिएको भन्ने आधार लिएर रौतहट जिल्ला अदालतबाट सो मुचुल्का बदर भएको छ । बिगोको कारबाहीका क्रममा बेरीतपूर्वक भएको मुचुल्का बदर हुँदा विपक्षीको हक अधिकारमा प्रतिकूल प्रभाव पर्दैन । रिट निवेदकले लेनदेन मुद्दामा प्रतिवादको मौका नपाएको भन्ने दाबी गर्नुभएको विषयमा मुद्दा चल्दैका

अवस्थामा उपचार पाउने कानूनी व्यवस्था विद्यमान छ । मुद्दा फैसला भइसकेपछि पनि मुलुकी ऐन अ.ब. २०८ नं. ले त्यसको उपचारको व्यवस्था गरेको छ । कानूनले पर्याप्त उपचारको व्यवस्था दिएकोमा निवेदक कानूनी उपचार नखोजी असाधारण अधिकारक्षेत्रमा प्रवेश गर्न मिल्दैन ।

विपक्षी रिट निवेदकले रिट निवेदनमा लेनदेन मुद्दाको फैसला बदर गरिपाउन मुद्दा दायर गरेको र त्यो मुद्दा पुनरावेदन अदालत हेटौंडामा विचाराधीन रहेको उल्लेख गर्नुभएको छ । रिट निवेदक लेनदेन मुद्दामा म्याद तामेल हुँदा प्रतिवाद नगरी बस्ने र आफ्नो प्रतिकूल फैसला भएपछि अ.ब. २०८ नं. को उपचारमा नगई फैसला बदर मुद्दा गर्ने कुरा नै कानूनविपरीत छ । त्यस्तो कानूनविपरीतको फिरादले अन्तिम फैसलाबमोजिम भएको बिगो भरिभराउको कार्यलाई प्रभावित गर्न सक्दैन । रिट निवेदकले रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।८ र पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०६९।९।२।८ को आदेश बदरको माग गरी मिति २०६८।३।४ को जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मोल कायम राख्न माग गर्नुभएको छ । उक्त अदालतबाट निवेदकको मागविपरीत आदेश भएपछि मेरो बिगो मुद्दालाई निष्प्रयोजित पार्न प्रस्तुत रिट गरेको हो । रौतहट जिल्ला अदालतले मिति २०६८।३।४ को जायजात र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मोल मुचुल्का मिति २०६९।८।८ मा बदर गर्न मालपोत कार्यालयको मूल्याङ्कनसँग मेल नखाएको र घर तथा जग्गा छुट्टाछुट्टै मोल नखुलाई एकै ठाउँमा राखी कायम गरेको भन्नेसमेत आधार लिएको पाइन्छ । निवेदकले रौतहट जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको आदेश के कुन कारणले बदर हुनु पर्ने हो भन्ने कुरा उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । रिट निवेदकले बदर भएको जायजात र पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन मुचुल्काअनुसार हुनु पर्ने भन्ने दाबी गर्नुभएको छ । मैले निवेदकको जग्गा मागेको

छैन । निवेदकको महँगो जग्गा सस्तोमा मैले लिन खोजेको भन्ने निवेदकलाई लागेको भए निजले फैसलाबमोजिम नगर्दै बुझाउन सक्ने अवस्था छ । यसर्थ विपक्षीको हात सफा छैन भन्ने प्रस्ट छ । अतः उल्लिखित आधार र कारणबाट प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको शेख मफाजुलले यस अदालतमा पेस गरेको लिखित जवाफ ।

रौतहट जिल्ला अदालतबाट निवेदक प्रतिवादी र विपक्षी शेख मफाजुल वादी भएको लेनदेन मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनको क्रममा मिति २०६८।३।४ मा भएको जायजात मुचुल्का र सोलाई कायम गरेको सोही अदालतको मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मूल्य रु. २९,००,०००।- (उन्नतीस लाख मात्र) लाई बदर गर्ने गरेको सुरु रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।८ को आदेशलाई सदर गरेको पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०६९।९।२।८ को आदेश जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ को प्रतिकूल भई नमिलेको हुँदा उक्त आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुन्छ । अब मिति २०६८।३।४ मा भएको जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ मा भएको पञ्चकिर्ते मूल्य नै कायम राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशको जारी हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्नुको माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायको रायसँग सहमत हुन नसकेकोले सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ३(१)(क) बमोजिम प्रस्तुत रिट निवेदन पूर्ण इजलासमा पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतका माननीय न्यायाधीश दीपकराज जोशीको राय ।

रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।८ र पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०६९।९।२।८ को आदेशले निर्देशन गरेबमोजिम पुनः सुरु अदालतबाट मिति २०७०।५।२ मा रु. २४,००,०००।- लाखभन्दा बढी नै मूल्याङ्कन भएको अवस्था छ । निवेदकले

विपक्षी शेख मफाजुललाई तिर्नु पर्ने बिगो रु. ३ लाख ३० हजारभन्दा बढ्ने स्थिति छैन। निवेदकले मनासिब भनेको पञ्चकिर्ते मोल र हालको पञ्चकिर्ते मोलमा रु. ४ लाख मात्रको फरक परेको र लिलाम हुँदा पञ्चकिर्ते मोलभन्दा बढीमा पनि लिलाम हुन सक्ने नै हुँदा उल्लिखित आदेशबाट निवेदकलाई मर्का परेको भन्न मिल्दैन। त्यसमा पनि निवेदकले चुनौती दिएको आदेशको चरण पार भई आदेशबमोजिम भएको अर्को पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कनमा निवेदकको चुनौती रहेको देखिँदैन। ऋणीले फेसलाबमोजिम साँवा ब्याज तिर्ने दायित्व पूरा गर्नु पर्ने हुन्छ। निजले सो दायित्व पूरा गर्नासाथ निवेदकले चुनौती गरेको पञ्चकिर्ते मोललगायतको कुरा आफ्ना आफ मिल्ने देखिन्छ। निवेदक ऋणीले आफ्नो दायित्व पूरा गर्नुको सट्टा लिलाम गर्दा न्यूनतम मूल्य कायम गर्ने प्रयोजनको लागि गरिने पञ्चकिर्ते मोललाई कारबाहीबाट अलग्याई त्यसबाटै सबैथोक जान लाग्यो जस्तो गरी यो रिटमा आएको निवेदकको आचरण लेनदेन मुद्दाको फेसला कार्यान्वयनलाई लम्ब्याउने दुरासयले ग्रस्त छ। अतः रौतहट जिल्ला अदालतले मिति २०६९।८।८ मा र पुनरावेदन अदालत हेटौंडाले मिति २०६९।९।२।८ मा सदर गरेको आदेशमा कुनै कानूनी त्रुटि नरहेकाले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। रिट जारी हुने ठहर गरेको माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशीको रायसँग म सहमत हुन सकिन भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायको राय।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा मिसिल संलग्न कागजातहरूको अध्ययन गरी निवेदक हजारी साह तेलीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री महादेव पण्डितले लेनदेन मुद्दाको बिगो भरिभराउको क्रममा सुरु र पुनरावेदन अदालतले गरेका आदेशहरू विवादित भएको देखिन्छ। निवेदकउपर चलेको लेनदेन

मुद्दाको बिगो भरिभराउ हुने क्रममा रौतहट जिल्ला अदालतले मिति २०६८।३।४ गते मेरो पक्षको घर जग्गाको २९ लाख मूल्याङ्कन गरेको रहेछ। पछि मिति २०६९।५।२५ गते त्यसैबमोजिम पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन भएको छ। यी दुवै मितिका मुचुल्का बदर गरी पाउन विपक्षी शेख मफाजुलले निवेदन दिएअनुसार सुरु अदालतले मिति २०६९।८।८ गते मुलुकी ऐन दण्ड सजायको महलको ६९ नं. को रोहमा बदर भएको छ। त्यो आदेश बदर गरी पाउन मेरो पक्षले अ.बं. ९७ नं. बमोजिम गरेको निवेदन पनि पुनरावेदन अदालत हेटौंडाबाट मिति २०६९।९।२।८ गते सदर भएको छ।

उक्त आदेश नमिलेको सम्बन्धमा परेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा रिट जारी हुने अवस्थाको विद्यमानता छ। तर माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायले रिट खारेज हुने राय व्यक्त गर्नुभएको छ। रिट खारेज गर्दा खारेज हुने स्पष्ट आधार र कारण उल्लेख हुन सकेको देखिँदैन। ऋणीले फेसलाबमोजिम सावाँ र ब्याज तिर्ने दायित्व पूरा गर्नुपर्छ भन्दैमा अदालतले जस्ता सुके आदेश गर्न र कार्यान्वयन गर्न मिल्दैन। मेरो पक्षले विपक्षी शेख मफाजुललाई तिर्नु पर्ने दायित्व ३ लाख ३० हजार भएको र सोमा अब बढ्दैन भनेर मूल्यवान् जग्गाको कम मूल्याङ्कन गर्न मिल्दैन। माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायको रायमा पुनरावेदन अदालत हेटौंडाको मिति २०६९।९।२।८ को आदेशबमोजिम पुनः मिति २०७०।५।२ मा भएको आदेश बदर नमागेको हुँदासमेत रिट खारेज हुने तर्क राखेको देखिन्छ। तर त्यो आदेश बदर नमागेको कारणले मात्र रिट जारी गर्नलाई रोक्दैन। त्यसमा पनि विपक्षी वादीको बिगो निवेदकको घर वा जग्गामध्ये कुनै एकबाट मात्र असुल हुन सक्ने नै हुँदासमेतका आधार र कारणबाट रिट जारी हुने ठहर गरेको माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशीको राय सदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराले गर्नुभएको बहससमेत सुनी माननीय न्यायाधीशहरू श्री दीपकराज जोशी र

श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायको रायमध्ये कुन राय सदर हुने हो भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा विपक्षी शेख मफाजुलले निवेदकलाई प्रतिवादी बनाई रौतहट जिल्ला अदालतमा लेनदेन मुद्दा दायर गरेको तथ्यमा विवाद देखिँदैन । उक्त मुद्दामा उक्त अदालतले मिति २०६६।११।५ गते वादी विपक्षीले निवेदक प्रतिवादीबाट साँवा रू.१,६५,०००।- को डबलसमेत भरी लिन पाउने ठहर गरेको मिसिल संलग्न फैसलाबाट देखिन्छ । उक्त फैसला कार्यान्वयन गर्नसमेतको लागि विपक्षी वादीले निवेदक प्रतिवादीको नामको रौतहट जिल्ला राजपुर फरहदवा वडा नं. २क, कि.नं. ३७४ को ०-१-१५, ऐ.ऐ. कि.नं. २२० को ०-३-१८ र ऐ.ऐ. वडा नं. ७ख को कि.नं. १०७० को ०-३-२ क्षेत्रफल जग्गाबाट बिगो भरिभराउ गरी पाउन दरखास्त दिएको देखिन्छ । त्यसरी विपक्षी वादीले रौतहट जिल्ला अदालतमा दरखास्त दिएपछि मिति २०६८।३।४ मा जायजात र मिति २०६९।५।२५ मा पञ्चकिर्ते मुचुल्का हुँदा सो घर जग्गाको रू.२९,००,०००।- मूल्याङ्कन भएको देखिन्छ । ती मुचुल्का बदर गरी पाउनसमेत विपक्षी वादीले दिएको निवेदनमा रौतहट जिल्ला अदालतका माननीय न्यायाधीशबाट ती मितिका आदेशहरू मिति २०६९।८।८ मा जायजात र पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन गर्दा घर र जग्गाको छुट्टाछुट्टै मूल्याङ्कन नगरेको भनी बदर गरेको देखिन्छ । उक्त आदेशउपर निवेदक प्रतिवादीबाट परेको अ.बं.१७ नं. को निवेदनमा पुनरावेदन अदालत हेटौंडाले मिति २०६९।१२।८ मा सुरु अदालतको आदेश सदर भएपश्चात दुवै आदेश बदर गरी पाउन निवेदक प्रतिवादीले यस अदालतमा प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ ।

३. प्रस्तुत रिट निवेदन निर्णयार्थ यस अदालतको संयुक्त इजलासमा पेस हुँदा मिति २०७१।१२।२६ गते माननीय न्यायाधीश श्री

दीपकराज जोशीले जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ को उपनियम (५) अनुसार बिगो भरिभराउ गर्ने क्रममा पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन गर्न (क) देखि (झ) सम्मका ९ वटा आधार उल्लेख भएका छन् । त्यस व्यवस्थाले पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन गर्दा मालपोत कार्यालयबाट निर्धारण भएको मूल्याङ्कनलाई अनिवार्य रूपमा आधार लिनु पर्ने बाध्यता छैन । उल्लेख भएका आधारमध्ये कुन कुन आधार ग्रहण गर्ने वा नगर्ने मूल्याङ्कनकर्ताको स्वविवेकीय अधिकार हो । बिगो कायम गर्ने घर र जग्गा भएमा घर र जग्गाको छुट्टाछुट्टै मूल्याङ्कन गर्नु पर्ने बाध्यता छैन । घर र जग्गाको एकै ठाउँमा मूल्याङ्कन भएर बिगो भरिभराउ हुँदा पनि विपक्षीलाई असर नपर्ने हुँदासमेतका आधार र कारणबाट रिट जारी हुने राय व्यक्त भएको देखिन्छ । माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायले निवेदक प्रतिवादीले लेनदेन मुद्दाको फैसला बदर गरी पाउन माग गरी दायर गरेको मुद्दामा वादी दाबी नपुग्ने फैसला भई त्यसउपर पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन र हिसाब फछ्यौँट गरिपाउँ भन्ने मुद्दा रौतहट जिल्ला अदालतमा परी विचाराधीन रहेको अवस्थामा लेनदेन मुद्दाको बिगो भरिभराउ गर्न रोक्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था छैन । मुद्दा हार्ने पक्षले फैसलाको दायित्व पूरा नगर्न मुद्दामाथि मुद्दा गरेको देखिन्छ । अन्तिम भएको फैसला कार्यान्वयन नभएमा फैसला अन्तिमताको सिद्धान्त प्रतिकूल हुन्छ । भविष्यमा आउने अनिश्चित कुरामा अदालतले न्याय निरूपण गर्न मिल्दैन । जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५(५) मा उल्लेख भएका ९ वटा आधारअनुसार न्यायोचित आधारमा मूल्याङ्कन गर्न मिल्छ । तजबिजी अधिकार महत्त्वपूर्ण होइन । निवेदक प्रतिवादीको घर र जग्गा को कसले सकार गछ भन्ने कुरा अज्ञात छ, मुद्दाहरूको टुंगो लाग्न पनि बाँकी नै हुँदा रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने राय व्यक्त गरेको देखिन्छ ।

४. उपर्युक्तबमोजिम यस अदालतका माननीय न्यायाधीशहरूले रिट जारी गर्ने र खारेज गर्ने आदेश गरेको सन्दर्भ र परिप्रेक्ष्यमा यस विवादको अवलोकन गर्दा रिट निवेदक प्रतिवादी र विपक्षी शेख मफाजुल वादी भई रौतहट जिल्ला अदालतमा चलेको लेनदेन मुद्दामा निवेदक प्रतिवादीबाट विपक्षी वादीले मिति २०५६।३।२९ को लिखतबमोजिमको रकमको साँवा र ब्याजसमेत भराई लिन पाउने गरी मिति २०६६।९।१५ मा फैसला भएको देखिन्छ । उक्त फैसला अन्तिम भएको कारण विपक्षी वादीले फैसला कार्यान्वयनको क्रममा निवेदक प्रतिवादीको जग्गा र घर देखाई दिएको बिगो मुद्दामा रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६८।३।४ मा जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ मा पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन भएपछि ती दुवै मूल्याङ्कन मुचुल्का बदर गरी पाउन विपक्षी वादीले दिएको निवेदनमा सुरु रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।८।८ मा बदर भएकोमा पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट पनि मिति २०६९।५।२५ मा सदर भएको देखिन्छ ।

५. निवेदक प्रतिवादीले उक्त लेनदेन मुद्दाको फैसला बदर गरी पाउन दिएको मुद्दामा रौतहट जिल्ला अदालतले वादी दाबी नपुग्ने ठहर गरेउपर निवेदकले पुनरावेदन अदालत हेटौँडामा पुनरावेदन गरेको कुरा रिट निवेदनबाट देखिन्छ । त्यसैगरी यिनै निवेदकले हिसाब फछ्यौँट गरिपाउँ भनी रौतहट जिल्ला अदालतमा अर्को मुद्दा दायर गरेको देखिन्छ । यी दुवै मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्था छ । ती मुद्दाहरू विचाराधीन रहेको कारणले मात्र लेनदेन मुद्दाको अन्तिम फैसला कार्यान्वयन गर्न रोक्नु पर्ने हुँदैन । फैसलाबाट उत्पन्न दायित्व निवेदक प्रतिवादीले पालना गर्नुपर्छ । रौतहट जिल्ला अदालतमा चलेको लेनदेन मुद्दाको फैसला बदर मुद्दामा वादी दाबी नपुग्ने ठहर भएबाट समेत निवेदक प्रतिवादीले आफूले तिर्नु पर्ने दायित्वलाई लम्ब्याउन मुद्दामाथि मुद्दा गरेको देखिन्छ । रौतहट जिल्ला

अदालतले मिति २०६९।८।८ गते मिति २०६८।३।४ को जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मुचुल्का बदर गर्दा मालपोत कार्यालयको मूल्याङ्कनसँग मेल नखाएको, घर र जग्गाको छुट्टाछुट्टै मोल नखुलाई मूल्याङ्कन गरेको नमिलेको भन्ने आधार उल्लेख भएको देखिन्छ ।

६. जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को परिच्छेद ११ फैसला कार्यान्वयनसँग सम्बन्धित रहेको तथ्यमा विवाद देखिँदैन । फैसला कार्यान्वयनको अन्तिम चरणमा पुग्नुभन्दा पहिला विभिन्न प्रारम्भिक र बिचबिचका काम गर्नु पर्ने सन्दर्भमा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ ले लिलाम प्रयोजनका लागि पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन गर्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ । उक्त नियमावलीको नियम ७५ को उपनियम (५) मा पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्दा आवश्यकताअनुसार देहायका कुनै वा सबै आधार लिन सकिनेछ भन्ने व्यवस्था भई (क) मा निवेदकले खुलाएको मूल्य, (ख) मा अभियोगपत्र वा फैसलामा उल्लिखित मूल्य, (ग) मा जेथा जमानत लिँदाका अवस्थामा खुलेको मूल्य, (घ) मा तायदात गर्दा भई आएको स्थानीय मूल्याङ्कनअनुसारको मूल्य, (ङ) मा मालपोत कार्यालयले रजिष्ट्रेसन दस्तुरको प्रयोजनको लागि निर्धारण गरेको मूल्य, (च) मा कर प्रयोजनको लागि सम्बन्धित निकायले तोकेको मूल्य, (छ) मा तत्काल भएको नजिकैको त्यसप्रकारको सम्पत्तिको खरिद बिक्री मूल्य, (ज) मा औद्योगिक, व्यापारिक व आवास क्षेत्रलगायत सडक महत्त्व र लगापातसमेतको स्थिति र (झ) मा नगरपालिका क्षेत्रभित्र पर्ने घरको रकम सम्बन्धित प्राविधिकको मूल्याङ्कन प्रतिवेदनलाई आधार लिन सकिने उल्लेख भएको देखिन्छ । त्यसको स्पष्टीकरण खण्डमा यस नियमको प्रयोजनको लागि पञ्चकिर्ते मोल भन्नाले बिक्री गर्न खोज्दा पाउन सक्ने न्यूनतम मूल्य सम्झनु पर्छ भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ ।

७. यस अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री दीपकराज जोशीले पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्दा उल्लिखित आधारमा मालपोत कार्यालयले निर्धारण गरेको मूल्याङ्कनलाई अनिवार्य रूपमा आधार लिनु पर्ने बाध्यता नरहेको भन्ने उल्लेख गर्नुभएको छ भने माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायले कुनै वा सबै आधार लिन सकिने खुकुलो व्यवस्था रहेकोले नियममा भएका आधारहरूमध्ये कुन-कुन आधार ग्रहण गर्ने र कुन छुटाई पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्ने कुरा मूल्याङ्कनकर्ताको स्वविवेकमा रहने देखिन्छ भन्ने उल्लेख गर्नुभएको छ । पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कनको लागि जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५(५) ले मूल्याङ्कनकर्तालाई तजबिजी अधिकार दिएको, सो तजबिजी अधिकारको प्रयोग मूल्याङ्कनकर्ताले कपटपूर्ण तरिकाबाट गरेको र निवेदकले उल्लेख गरेको कुरा नै सत्य र शुद्ध रहेको भनी यो अदालतले निर्णय गर्ने कुनै आधार छैन । तजबिजीको अधिकारको प्रयोग गरी आएको परिणाम ठीक बेठीक के हो ? र साथै तजबिजीको अधिकार कानूनसम्मत र स्वच्छ किसिमबाट भयो भएन ? र दुवै प्रक्रियाबाट भएको काम कारबाही समाञ्जस्यपूर्ण छ, छैन ? भनी सविवेक र न्यायिक विवेकको आधारमा पहिल्याएर हेर्नु पर्ने हुन्छ । तजबिजी अधिकारको प्रयोग दुरासयका साथ भएको वा कानूनले तोकेको कार्यविधिको उल्लङ्घन गरेको कुरालाई निवेदकले प्रमाणित गर्नुपर्छ । यी निवेदकले मूल्याङ्कनकर्ताले कानूनले तोकेको कार्यविधिको उल्लङ्घन गरेको र दुरासयका साथ तजबिजी अधिकारको प्रयोग गरेको कुरा पुष्टि गर्न सकेको देखिँदैन ।

८. पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन गर्दा जिल्ला अदालत नियमावली, २०५२ को नियम ७५ उपनियम (५) मा उल्लिखित आधारमा निश्चित रूपमा नै अवलम्बन गर्नुपर्ने हुन्छ । ऋणीले आफ्नो सम्पत्ति बिगो भरिभराउको प्रक्रियामा लिलामी हुँदा बढीभन्दा बढी

मूल्यमा जायजात मूल्याङ्कन होस् भन्ने र साहुले पनि आफ्नो बिगो ऋणीसँग असुल गर्ने क्रममा उसको सम्पत्ति भरसक कम मूल्यमा जायजात र पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कन भई लिलामी होस् र त्यो पनि अरु कसैले सकार नगरी आफैँले सकार गर्न पाइयोस् भन्ने दुवैले अतिवादी र एक अर्कामा प्रतिष्पर्धामूलक सोच राख्न हुँदैन । दुवै पक्षले लिलामीसम्बन्धी कारबाहीलाई यस्तो प्रतिष्पर्धामूलक क्रियाबाट आफ्नै पक्षमा हुनु पर्ने अतिवादी सोच राखे भने यी दुवै सोचप्रति अदालतले पनि मध्यनजर राखेर जिल्ला अदालत नियमावली, २०७५ को नियम (५) मा उल्लिखित आधार एवं मापदण्डलाई पनि ध्यानमा राखेर जायजात हुन लागेको जग्गा समानको साँध सिमानामा जोडिएको अन्य जग्गाको तत्कालको बिक्री व्यवहारको मूल्य बुझी त्यस सम्बन्धमा साँध साँधियारसँगको स्थानीय सर्जमिनसमेत गरी उक्त जग्गाको जायजात एवं पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्नुपर्छ । यसरी सुरुदेखिकै प्रक्रियामा ऋणी उपस्थित भए नभए पनि र साथै साहुको ऋण सजिलो गरी तिर्नुपर्ने दायित्व ऋणीकै भएकोमा समयमै सजिलै गरी नतिरे वा तिर्न नसके पनि यसरी ऋणीको जग्गा उसले लिएको ऋणको बिगो भरिभराउको क्रममा जायजात र पञ्चकिर्ते मोल कायम गरी लिलाम गर्दाको अवस्थासम्मका हरेक चरणमा पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कनका हरेक आधारहरूलाई निःसन्देह रूपमा अपनाउँदै ऋणीको जग्गाको त्यस बखतको चलन चल्तीको मोलको वरिपरि एवं नजिक केन्द्रित रहेको नै हुनुपर्छ ।

९. पञ्चकिर्ते मोल भनेको बिक्री गर्न खोज्दा पाउन सक्ने न्यूनतम मूल्य भएकोले न्यूनतम मूल्यमा सीमित रही लिलाम हुने अवस्था नरही सोभन्दा बढी मोलमा पनि लिलाम गर्न सकिने कुरालाई पञ्चकिर्ते मूल्याङ्कनले कुनै छेकबार गरेको देखिँदैन । त्यसमाथि पञ्चकिर्ते मोल कायम गर्ने काम कारबाही फैसला कार्यान्वयनसम्बन्धी बिचको काम कारबाहीबाटै निवेदकलाई मर्का परेको भनी भन्न मिल्दैन । लिलाम

के कति मोलमा हुन्छ, को कसले सकार गर्छ वा निवेदक आफैले सकार गर्ने हो भन्ने कुराको तथ्य प्रारम्भिक रूपमा मिसिलबाट केही देखिँदैन। यसरी विषयवस्तुको अन्तिम टुंगो लाग्न बाँकी नै रहेको अवस्थामा यस विवादमा यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्र आकर्षित हुने कुरा असाधारण अधिकार क्षेत्रको प्रकृतिसँग मेल खाँदैन। असाधारण अधिकारक्षेत्र आकर्षित हुन साधारण कानूनी बाटो सकिएको हुनु पर्छ। निवेदकले हिसाब फर्छ्यौँट गरिपाउँ र फैसला बदर गरिपाउँ भनी दायर गरेको मुद्दा हाल विचाराधीन अवस्थामा छ।

१०. अर्कोतिर रौतहट जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।८।८ र पुनरावेदन अदालत हेटौँडाबाट मिति २०६९।१२।८ मा सुरु अदालतको मिति २०६८।३।४ को जायजात मुचुल्का र मिति २०६९।५।२५ को पञ्चकिर्ते मोल बदर हुने आदेश भइसकेपछि पुनः सुरु अदालतबाट मिति २०७०।५।२ मा रु.२४।- लाखभन्दा बढी नै मूल्याङ्कन भएको छ। निवेदकले मनासिब भनेको पञ्चकिर्ते मोल र हालको पञ्चकिर्ते मोलमा रु. ४ लाख मात्रको फरक परेको र लिलाम हुँदा पञ्चकिर्ते मोलभन्दा बढीमा पनि लिलाम हुन सक्ने अवस्था बाँकी नै रहेको देखिँदा बदर माग गरेको, उल्लिखित आदेश बदर नगर्दा निवेदकको संवैधानिक र कानूनी हक प्रचलनमा प्रतिकूल असर पर्ने देखिएन। त्यसैगरी पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६९।१२।८ मा आदेश भएपछि पुनः मिति २०७०।५।२ मा मूल्याङ्कन भएकोमा उक्त मूल्याङ्कन बदर माग नगरेकोसमेतका आधार र कारणबाट रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।८ र पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेशमा कुनै त्रुटि नरहेको हुँदा यस अदालतका माननीय न्यायाधीश श्री गोविन्दकुमार उपाध्यायको राय सदर हुने ठहर्छ। माननीय न्यायाधीश दीपकराज जोशीको रायसँग सहमत हुन सकिएन।

११. अतः रौतहट जिल्ला अदालतको मिति २०६९।८।८ को र पुनरावेदन अदालत हेटौँडाको मिति २०६९।१२।८ को आदेशमा कुनै कानूनी त्रुटि नरहेकाले प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.बमकुमार श्रेष्ठ
न्या.डम्बरबहादुर शाही

इजलास अधिकृत:- भीमबहादुर निरौला
इति संवत् २०७४ साल माघ २५ गते रोज ५ शुभम्।

४७४ ७७७

निर्णय नं. १०२५८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
फैसला मिति : २०७५।१०।२९
०७३-CI-१८०९

मुद्दा: निर्णय दर्ता बदर हक कायम दर्ता

पुनरावेदक/वादी : काठमाडौँ जिल्ला खड्का भद्रकाली
गा.वि.स. वडा नं. ७ हाल बुढानिलकण्ठ
न.पा. वडा नं.२ बस्ने गोपीलाल महर्जनसमेत
विरुद्ध
विपक्षी : भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय,
सिंहदरबार, काठमाडौँसमेत

फैसला

- छुट जग्गा दर्ताको दाबी लिएर आउने पक्षले आफ्नो हकको स्रोतलाई निर्विवाद रूपमा पुष्टि गराउन सक्नु पर्ने ।

(प्रकरण नं.४)

- कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रियाबमोजिम ७ नं. फाँटवारीसमेत भरेको नदेखिएको र कसैको पनि हकभोग, तिरो, दर्ताको रूपमा नरहेको जग्गा नापी हुँदा जग्गाधनी र जोताहा महल खाली राखी पर्ती जनिई फिलडबुक तयार भई नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको जग्गामा वादीको हक कायम हुन नसक्ने ।

(प्रकरण नं.९)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण नेउपाने र विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रकाश खतिवडा

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताहरू श्री खेमराज ज्ञवाली र श्री उद्धवप्रसाद पुडासैनी अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१
- मालपोत ऐन, २०३४

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री सीताप्रसाद पोखरेल
काठमाडौं जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या.श्री मोहनबहादुर कार्की
मा.न्या.श्री अब्दुल अजिज मुसलमान
पुनरावेदन अदालत पाटन

प्र.न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.:

पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३।४।२३ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२ बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेरिपाउँ भनी वादीहरूको यस अदालतमा निवेदन परी यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा दायर भई आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

तथ्य खण्ड

म गोपीलालको स्वर्गीय पिता पुनसिं डंगोलको नाउँमा साबिक २००० सालमा रैतीलाई दिने पुर्जी कायम भएको सर्पट नापी डोर सर्पट नं. १० मौजा १४६ को हकदार पुनसिं डंगोल भएको लगत नं. १४६ बाट समेत भिड्ने काठमाडौं जिल्ला खड्का भद्रकाली वडा नं. ७ क कि.नं. ७३ को हाल कि.नं. २३ क्षेत्रफल ४१-१०-३-० को कित्ता र ऐ.ऐ. साबिक कि.नं. २२१ को हाल कि.नं. ३ क्षेत्रफल १०-११-३-० जग्गा उल्लिखित प्रमाणको आधारमा हाम्रा बाबु बाजे ससुरा मूल पुर्खा पुनसिं डंगोल भन्ने पुनसिं महर्जनको रैतानी नम्बरी जग्गा हो । उक्त जग्गामा निजले सालवसाली निरन्तर जोतखन गरी कमोद गरेको अवस्था थियो । नापीको बखत भूलवश पर्ती जनाइए पनि त्यसपछि पनि उक्त जग्गामा फिरादीको तर्फबाट निरन्तर भोगचलन गर्दै आएका छौं । निज जग्गाधनी पुनसिं र निजको पत्नी विष्णु मायाको समेत मृत्यु भई निजहरूको हामी फिरादीहरू गोपीलाल महर्जनसमेत ४ जना हकदार भएको हुँदा उल्लिखित कित्ता जग्गा हामी फिरादीको संयुक्त हक कायम गरी उक्त छुट जग्गा दर्ता तथा दा.खा. नामसारीसमेत गरी संयुक्त भोगचलन पाउन र विपक्षी नेपाल सरकार गृह मन्त्रालय सशस्त्र प्रहरी बल केन्द्रीय कार्यालय हलचोकको नाउँमा स्थापित भएको जग्गा स्वेस्ताबाट विपक्षीको हक विस्थापित गरी पक्ष

फिरादीको हक समर्थनमा हक कायम गरी चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादीहरूको मुख्य फिराद दाबी ।

काठमाडौं जिल्ला खड्का भद्रकाली वडा नं. ७क कि.नं. ७३ को हाल कि.नं. २३ र ऐ. को कि.नं. २२१ को हाल कि.नं. ३ को जग्गाको क्षेत्रीय किताबमा नापीकै समयमा पर्ती भनी जनिएको विषयलाई भूलबाट हुन गएको भन्न सक्ने अवस्था नरहेको र पर्ती विशेष जनिएका जग्गा सरकारी नै हुने हुँदा कि.नं. ३ को जग्गामा नेपाल सरकार जनिएको र कि.नं. २३ को जग्गा नेपाल सशस्त्र प्रहरी बललाई भोगाधिकार दिइएका निर्णय कानूनसम्मत नै भएकोले फिरादीहरूका वादी दाबी खारेज भागी भएकाले खारेज गरी पाउन सादर अनुरोध छ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी नेपाल सरकार, मालपोत कार्यालय, चाबहिलका प्रमुख मालपोत अधिकृत गोविन्दप्रसाद अधिकारीको प्रतिउत्तरपत्र ।

दर्ता गरिएको सरकारी सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने दायित्व सम्बन्धित मालपोत कार्यालयको हुने हो भनी नियमावलीमा उल्लेख भएको हुँदा ऐन नियममा भएको प्रक्रिया पुन्याई नेपाल सरकारका नाममा स्वेस्ता कायम भएको र विपक्षीहरूले आफूले भोग चलन गर्दै आएको र आफ्नो प्रमाणभित्रको जग्गा भए जग्गा नाप जाँच हुँदाकै अवस्थामा प्रमाण पुन्याई आफ्नो नाममा लेखाउन देखाउन सक्नुपर्नेमा त्यसो गर्न नसकी नाप जाँच भएको यति लामो अवधिपछि मात्र फिल्डबुकमा पर्ती जनिई नाप नक्सा भएको र मिति २०६१।१०।१० मै नेपाल सरकारका नाममा स्वेस्ता कायम भइसकेको जग्गा आफ्नो नाममा दर्ता गराउन सकिन्छ कि भन्ने उद्देश्यले मात्र फिराद दर्ता गरेको देखिन आउँछ । तसर्थ: फिराद दाबीको कित्ता जग्गाको सम्बन्धमा यस विभागबाट कुनै निर्णयसमेत नभएको हुँदा विना आधार र कारण यस विभागलाई विपक्षी बनाई दायर गरेको विपक्षीहरूको फिराद दाबी खारेजभागी छ । खारेज गरी पाउन अदालतसमक्ष

अनुरोध गर्दछु भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी नेपाल सरकार भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको तर्फबाट महानिर्देशक तेजराज पाण्डेको प्रतिउत्तरपत्र ।

नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भइसकेको जग्गाको दर्ता बदर गरी व्यक्ति विशेषका नाममा दर्ता गर्नेसम्बन्धी विषय अ.बं. को २९ नं. र न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ७ बमोजिम जिल्ला अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्दैन । मालपोत ऐन, २०३४ ले मालपोत कार्यालयलाई जग्गा प्रशासन गर्ने जग्गा आवाद गर्ने, जग्गा दर्ता गर्ने र सरकारी एवं सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था गरेको छ । यसका अलावा यस मन्त्रालयको कुनै पनि निर्णय वा आदेशद्वारा निजलाई मर्का पर्ने कार्य नभएकोले अनावश्यक रूपमा मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनुको कानूनी औचित्य छैन । तसर्थ: फिरादीको फिराद दाबी खारेज भागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको प्रतिउत्तर पत्र ।

छुट जग्गा दर्ता गर्ने साबिक लगतभित्रको हो, होइन भिडाउने तथा जे जो बुझी फिरादीले पेस गरेका प्रमाणको मूल्याङ्कन गरी जग्गा दर्ता हुने नहुने छुट्याउने काम मालपोत कार्यालयको कार्यक्षेत्रभित्र पर्दछ । यस नापी कार्यालयमा नक्सा र फिल्डबुक व्यवस्थित गर्ने कार्य मात्र भएकोले फिरादीहरूले यस नापी कार्यालयलाई विपक्षी बनाई दिएको फिरादपत्र नै खारेज भागी छ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी नापी कार्यालय, चाबहिलका तर्फबाट प्रमुख नापी अधिकृतको प्रतिउत्तर पत्र ।

सशस्त्र प्रहरी बलको विद्यालय स्थापनार्थ काठमाडौं जिल्ला साबिक खड्का गाउँ गा.वि.स. वडा नं. ७ को कि.नं. ७३ को क्षेत्रफल जग्गा रोपनी ४१-१०-३-० सरकारी जग्गा उपलब्ध गराई पाउन मिति २०६१।४।२७ गते च.नं. १२८ को पत्रबाट श्री गृह मन्त्रालयमा अनुरोध गरी पठाइएकोमा गृह

मन्त्रालयबाट मिति २०६१।०५।११ च.नं. ६२ को पत्र जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा आवश्यक कारबाहीको लागि पठाइएको थियो। सरकारी जग्गाको भोगाधिकार उपलब्ध गराउनेसम्बन्धी कार्यनीति, २०५९ बमोजिम जिल्ला प्रशासन कार्यालय काठमाडौंका प्रमुख जिल्ला अधिकारी वामनप्रसाद न्यौपानेको अध्यक्षतामा मिति २०६१।१०।५ मा बसेको बैठकको निर्णय र सिफारिसअनुसार सो जग्गा सशस्त्र प्रहरी बलको भोगाधिकार हुने गरी २०६१।१०।११ मा ख्रेस्ता पुर्जा तयार भएको हो। तत्कालीन श्री ५ को सरकारको मिति २०५९।१२।२० को निर्णयअनुसार प्रमुख जिल्ला अधिकारीको संयोजकत्वमा सरकारी सम्पत्ति व्यवस्थापन समिति गठन भई सो समितिले सिफारिस गरेअनुसार सरकारी जग्गा व्यवस्थापन भई यस सशस्त्र प्रहरीले भोग गरी आएको छ। यो प्रक्रियालाई विपक्षीहरूले चुनौती दिन सक्नुभएको छैन। विपक्षीहरूको जग्गा प्राप्ति ऐन, २०३४ बमोजिम अधिग्रहण गर्नुपर्ने भन्ने जिकिरसमेत लिएको परिप्रेक्ष्यमा सरकारी जग्गाको स्वामित्ववाला नेपाल सरकार नै हुने हुँदा नेपाल सरकारले अधिग्रहण गर्नुपर्ने प्रश्न नै आउँदैन। यस आधारबाट पनि विपक्षीहरूको दाबी सत्य नभएको प्रस्ट देखिन्छ। हक नै नभएका विपक्षीहरूले सशस्त्र प्रहरीले विद्यालय प्रयोजनको लागि लिई पूर्वाधारहरूको अध्ययन भई भोग गरी रहेको जग्गालाई दाबी गरेको कार्य नै दूषित भएकोले विपक्षीहरूको दाबीबाट फुर्सद दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी सशस्त्र प्रहरी बल प्रधान कार्यालय हलचोक काठमाडौंको तर्फबाट प्रतिउत्तर पत्र।

जग्गा आवाद गर्नेको ८ नं. मा ३७ फिट लामो र ३७ फिट चौडा जग्गाको १ मुरी र ४ मुरीको एक रोपनी हुने व्यवस्था रहेको देखिएको, फिरादपत्रसाथ पेस भएको मौजा बुढानिलकण्ठ रैनं. १४६ को साबिक लगतमा १ मुरी ४ पाथी ४ माना उल्लेख भएको देखिएको र फिराद दाबीको कि.न. ७३ को

४१-१०-३ र कि.नं. २२१ को १०-११-३ रहेको देखिँदा वादीबाट पेस भएको साबिक लगत उल्लिखित जग्गा हक कायमका लागि पर्याप्त स्रोत नरहेको हुँदा हक कायम गरिपाउँ भन्ने फिराद दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७१।११।३ को फैसला।

विवादको कि.न. ७३ को ४१-१०-३-० र कि.नं. २२१ को १०-११-३-० को जग्गा हाम्रो बाबु बाजे ससुरा मूल पुर्खा पुनसिं डगोल भन्ने पुनसिं महर्जन धर्मपुरको रैतानी नम्बरी जग्गा हो। उक्त जग्गामा निजले सालबसाली निरन्तर जोतखन गरी कमोद गरेको अवस्था थियो। नापीको बखतमा भूलवश पर्ती जनाइए पनि त्यसपछि पनि उक्त जग्गामा पुनरावेदकको तर्फबाट निरन्तर भोग चलन गर्दै आएका छौं। निज जग्गाधनी पुनसिंको मिति २०४७।२।१ मा आफ्नो कालगतिले मृत्यु भयो। निजको श्रीमती विष्णुमायाको मिति २०४७।२।२६ गते र त्यस्तै निजका छोरा फिरादी गोपीलाल महर्जन र बाबुकाजी महर्जनको पनि मिति २०६६।६।१७ मा मृत्यु भई निजको नजिकको हकदार श्रीमती पुनरावेदक सन्तुमाया महर्जन छु। त्यसैगरी अर्को छोरा आशाकाजी महर्जनको मिति २०६४।४।७ मा मृत्यु भई निजको नजिकको हकदार श्रीमती पुनरावेदक शुक्ल लक्ष्मी महर्जन छु। यसर्थ उक्त जग्गाको हालको हकदार जेठा छोरा पुनरावेदक गोपीलाल महर्जन, बुहारी सन्तुमाया महर्जन, बुहारी शुक्ल लक्ष्मी महर्जन र कान्छा छोरा पुनरावेदक ज्ञानबहादुर महर्जनसमेत जना ४ भएको हुँदा हामी पुनरावेदकको नाउँमा उक्त साबिक कि.नं. ७३ को हाल कि.नं. २३ क्षेत्रफल ४१-१०-३-० र कि.नं. २२१ हाल कायम कि.नं. ३ हाल क्षेत्रफल १०-११-३-० को जग्गा क्षेत्रफल ५२-०-० जग्गामा पुनरावेदकको संयुक्त हक कायम हुने हो। उक्त छुट जग्गा दर्ता दा.खा. नामसारीसमेत गरी संयुक्त भोगचलन चलाई पाउने जग्गा रहेकोले सुरु फैसला बदर गरी हाम्रो सुरु फिराद

दाबीबमोजिम ठहर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदक वादी गोपीलाल महर्जनसमेतको पुनरावेदन अदालत पाटनमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतले जग्गा हक कायमको लागि पर्याप्त स्रोत नरहेकाले हक कायममा वादी दाबी नपुग्ने भनी गरेको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा विचारणीय हुँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा सोको अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७२।८।७ को आदेश ।

विवादित जग्गाको आफ्नो हक भोग भएको भन्ने यथेष्ट एवं आधिकारिक प्रमाणसमेत वादीले पेस गर्न नसकेको, दाबी जग्गाको नापी हुँदा नै पर्ती जनिई नापी भई पर्ती जग्गा व्यवस्थापन गर्ने प्रक्रियाअन्तर्गत नेपाल सरकारले समिति गठन गरी समितिले सशस्त्र प्रहरी बलको भोगमा रहने गरी खरेस्ता पुर्जा तयार गरी दिएको अवस्थामा उक्त प्रक्रिया एवं निर्णयसमेत कायम रहेको र सोउपर वादीको दाबी नै नभएको अवस्थामा वादी दाबी जग्गामा वादीहरूको हक नपुग्ने गरी भएको सुरु फैसलालाई बेमनासिब भन्न मिल्ने देखिन आएन । फिराद दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्‍याएको काठमाडौं जिल्ला अदालतको मिति २०७१।१।१३ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३।४।२३ को फैसला ।

पुनरावेदन अदालतको फैसलामा चित्त बुझेन । परापूर्वकालदेखि स्व. पिता पुनसिं डंगोलको नाममा दर्ता रहेको र अविच्छिन्न हकभोग गरी आएको डोर सर्पट मौजा नं. १४६ लगतको हकदार पुनसिं डंगोल भएको कि.नं. ७३ र २२१ को जग्गा नापीमा दर्ता छुट भएको जग्गा हो । पर्ती वा सरकारी होइन । हाम्रो हक स्वामित्वको प्रमाण मालपोत कार्यालयमा पेस भएको छ र मालपोतको निर्णयमा समेत उल्लेख

भएको छ । फैसलामा वादीले प्रमाण नपुर्‍याएको भनी लिएको आधार गलत छ । हामीले फिरादसाथ नापी पूर्वका २००० सालको रैतानी पुर्जा, सेर्मा लगत पेस गरेका छौं । उक्त जग्गामा प्रत्येक साल खेती गरी खाएका पनि छौं । विपक्षी सशस्त्र प्रहरीको भोग छैन । विपक्षी सशस्त्र प्रहरीको स्वामित्वमा नरहेको जग्गामा भोग गर्ने अधिकार पनि छैन । भोगसम्बन्धी गा.वि.स. को सिफारिस पनि पेस छ । तसर्थ फैसलाले प्रमाणको मूल्याङ्कन गरेको छैन र भोग सम्बन्धमा बुझ्ने पर्ने प्रमाण साक्षीसमेत नबुझी फैसला गरेको छ । उक्त जग्गा हाम्रा बाबु बाजे ससुरा मूल पुर्खा पुनसिं डंगोल भन्ने पुनसिङ महर्जन धर्मपुर टोलको रैतानी नम्बरी जग्गा हो । उक्त जग्गामा निजले सालबसाली निरन्तर जोतखन गरी बाली कमोद गरेको अवस्था थियो । नापीको बखतमा भूलवश पर्ती जनाइए पनि त्यसपछि पनि जग्गामा हामी पुनरावेदकहरूको / निवेदकहरूको तर्फबाट निरन्तर भोगचलन गर्दै आएका छौं । यस अवस्थामा वादी दाबी ठहर गर्नुपर्नेमा हामी निवेदक वादीहरूलाई हराई पुनरावेदन अदालतबाट सुरु फैसला सदर हुने ठहराई भएको फैसला न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) र ऐ.ऐ. २०७३ को दफा ३३(२) को आधारमा प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरी हामी निवेदकहरूको फिराद दाबीबमोजिम नापी पूर्वको नम्बरी जग्गामा हाम्रो अविच्छिन्न भोग भएको र नापीमा हाम्रा बाजेको अनुपस्थित भएको कारण पर्ती जनिएको भए पनि साबिक लगत पुर्जा भिड्ने कुरामा मालपोतको निर्णयमा समेत उल्लेख भएको अवस्थामा भोगाधिकार मात्र सशस्त्र प्रहरीको हुने गरी भएको निर्णय कानूनविपरीत हुँदा बदर गरी हामीहरूको नाउँमा हक कायम गरी दर्ता दा.खा. नामसारी हुने ठहर गरी इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादीको यस अदालतमा परेको निवेदन पत्र ।

यसमा वादीको जग्गाको साबिकको

स्रेस्ताहरूलाई हेर्दा २००० सालको रैतान नम्बरी देखिन्छ । अचल सम्पत्ति लामो समयसम्म पनि दर्ता नगरी बस्न सकिने र मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको २क तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ समेतको कानूनी व्यवस्थाबमोजिम छुट जग्गा दर्ता गर्न सकिने नै अवस्था देखिएकोमा सोको विवेचना नगरी नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको भन्ने आधारमा वादी दाबी नपुग्ने ठहर्‍याई भएको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसलामा उक्त दुवै कानूनी व्यवस्था (मुलुकी ऐन, जग्गा पजनीको २क तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७) को प्रत्यक्ष उल्लङ्घन भएको र वादीको साबिकको स्रेस्ताहरूमा विवेचना नभएको मुख नमिलेको प्रश्नमा मुलुकी ऐन, अ.बं. १८४ र १८५ नं., प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३ र ५४ एवं नै.का.प. २०४५ अङ्क ४ नि.नं. ३४३८ मा उल्लिखित कानूनी सिद्धान्त प्रतिकूल देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने अनुमति प्रदान गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।३।८ को आदेश ।

नापी हुँदाका बखत फिल्डबुकमा भूलवश "पती" जनिएको भए जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को विधि र प्रक्रियाबमोजिम प्रकाशित भएको सूचनामा दाबी विरोध गरी सच्याउनु पर्नेमा सो नगरेको, सुरु नापी हुँदाको बखत नै "पती" जनिएको जग्गा सशस्त्र प्रहरी बललाई भोगाधिकारमा दिने गरी गठन भएको सरकारी सम्पत्ति व्यवस्थापन समितिको मिति २०५९/१२/२० को निर्णयानुसार उक्त जग्गा सशस्त्र प्रहरी बलको भोगाधिकार रहने गरी मिति २०६१/१०/५ मा भएको निर्णय कानूनसम्मत नै भएको देखिन्छ । "पती" जग्गाको सम्बन्धमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २ को खण्ड (ख२) मा "पती" जग्गा सरकारी जग्गाको परिभाषाभित्र परेको सन्दर्भमा ऐ. ऐनको दफा २४ को उपदफा (२) मा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति

विशेषका नाममा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ । त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषका नाउँमा रहेको दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्नेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था भएको सन्दर्भमा वादीको दाबी पुग्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको तर्फबाट ऐ. का सचिव श्री कृष्णप्रसाद देवकोटाको लिखित प्रतिवाद ।

जग्गा (नाप जाँच) ऐन, २०१९ को दफा २(ड) तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख२) ले सरकारी जग्गा भनी परिभाषा गरेको "पती" जग्गा आफ्ना नाममा दर्ता गर्न माग गर्दै काठमाडौं जिल्ला अदालतमा फिराद दर्ता गराएकोमा विपक्षीले काठमाडौं जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत पाटनबाट समेत मुद्दा हारेपछि दोहोर्‍याई पाउँ भनी सम्मानित अदालतसमक्ष निवेदन गरेको देखिँदा माग दाबीको कित्ता जग्गा निवेदकको नै भए साबिक नापीकै समयमा आफ्नो साबिक प्रमाणहरू पेस गराई आफ्नो नाममा दर्ता गराउनु पर्नेमा सो गराएको देखिँदैन । २०२१-२२ सालमा नापजाँच भएको उक्त जग्गा तत्कालीन अवस्थामा सरकारी सार्वजनिक भए गरेकै कारणबाट नापीको समयमा पती जनाई नापनक्सा भएको हो । नापजाँच भएको करिब ५० वर्षपछि मेरो हकभोगको साबिक प्रमाण भिडी दर्ता हुने जग्गा हो भनी कपोलकल्पित झुठ बेहोरा र प्रमाण पेस गरी गरेको निवेदन खारेज भागी छ । निवेदकको आफ्नै हकभोग भएको भए कहिलेदेखि किन भोगचलन छोडेको हो आफ्नो निवेदनमा कारण र औचित्यसमेत खुलाउन सकेको देखिँदैन । अतः निवेदकले दर्ता माग गरेको जग्गा सरकारी सार्वजनिक जग्गा भएकोले त्यस्तो प्रकृतिको जग्गामा निवेदकहरूको भोगचलन गरेकै भएपनि भोग चलन गरेकै आधारमा मात्र निजी हुन नसक्ने गरी नै.का.प. २०६६, अंक १२, नि.नं. ८२८०, पृष्ठ १९८७ मा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाटै नजिर

स्थापित भइसकेको अवस्थामा निवेदकको माग निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने नेपाल सरकार, भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको तर्फबाट महानिर्देशक टीकाराम घिमिरेको लिखित प्रतिवाद।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल अध्ययन गरियो। पुनरावेदक वादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री बालकृष्ण नेउपाने र विद्वान् अधिवक्ता श्री प्रकाश खतिवडाले वादी गोपीलालका पिताको नाउँमा लगत नं. १४६ बाट भिड्ने रैती पुर्जी र सेर्मा लगत रहेको भन्ने कुरा मालपोत कार्यालयले पनि स्वीकारेको छ। सो पुर्जी र लगत अन्यथा भएको छैन। सो पुर्जी र लगत नै हकको स्रोत हो। उक्त जग्गा वादीका पुर्खाले परापूर्वकालदेखि अविच्छिन्न रूपमा भोगचलन गरी आएकोमा नयाँ नापी हुँदा उपस्थित हुन नसकेको कारण दर्ता हुन छुट भएकोसम्म हो। नापी हुँदा फिल्डबुकमा पर्ती जग्गा जनिए पनि खेतीयोग्य भन्ने कैफियतमा उल्लेख भएकाले सो जग्गा पर्ती होइन। नापी हुँदा पर्ती भनी फिल्डबुकमा जनिए पनि हकको स्रोत छ भने त्यस्ता जग्गा व्यक्तिको नाममा दर्ता हुन सक्ने भनी सर्वोच्च अदालतले व्याख्या गरिसकेको अवस्था छ। मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ ले नापी नक्सा छुट भएकोमा पछि पनि दर्ता हुन सक्ने व्यवस्था गरेको छ। यस अवस्थामा वादीहरूको साबिकदेखिको दर्ता तिरो तथा भोगको पर्याप्त स्रोत रहेको जग्गा नेपाल सरकारको नाममा दर्ता हुने भनी मालपोत कार्यालयबाट भएको निर्णय त्रुटिपूर्ण भएकोले सो निर्णय बदर गरी वादीहरूको हक कायम गर्नुपर्नेमा वादी दाबी नपुग्ने ठहराएको सुरु र पुनरावेदन तहको फैसला प्रचलित कानून र सर्वोच्च अदालतबाट स्थापित सिद्धान्तसमेतको विपरीत भएकाले उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम मालपोतको निर्णय बदर गरी वादीहरूको हक कायमसमेत हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस

गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी प्रतिवादीतर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताहरू श्री खेमराज ज्वाली र श्री उद्धवप्रसाद पुडासैनीले विवादित किताहरू जग्गा नापजाँच ऐन, २०१९ लागू भएपछि २०२१/०२२ सालतिर नापी भएको हो। उक्त जग्गा कहिल्यै पनि वादीहरूको भोगमा रहेको छैन। सार्वजनिक जग्गाको रूपमा रहेको सो जग्गा पर्ती भएकोले नै नापीले कसैको नाउँमा पनि दर्ता नगरी पर्ती जग्गा भएको भनी फिल्डबुकमा समेत उल्लेख गरेको हो। नापीमा पर्ती जग्गा भन्ने जनिई सरकारी जग्गाको रूपमा रहेको उक्त जग्गाको नापी भएको मितिदेखि ५० वर्षसम्म चुप लागेर बसी अहिले आएर आफ्नो हकको भनी छुट दर्ताको दाबी गर्न मिल्ने हुँदैन। वादीले आफ्नो जग्गाको स्रोतको रूपमा पेस गरेको रैती पुर्जी र सेर्मा लगतमा उल्लेख भएको जग्गाको क्षेत्रफल र विवादित जग्गाको क्षेत्रफल मेल खाँदैन। केवल मौजाको नाम मिलेको आधारमा लगत भिडेको भन्न मिल्दैन। त्यस्तो पुर्जी हकको स्रोत हुनै सक्दैन। वादीले सो जग्गा आफ्नो दर्ता तिरो भोगको भन्ने फिरादमा उल्लेख गरे पनि सो जग्गाको तिरो वादीले कहिल्यै तिरेको देखिँदैन। सो जग्गा वादीहरूको भोगमा पनि नरहेको तथा नापी हुँदाकै समयमा सरकारी जग्गा भएकाले नै पर्ती भनी नापी भई सोहीबमोजिम फिल्डबुक पनि तयार भएको हो। यस अदालतबाट निस्सा प्रदान गर्दा आधार लिइएको कानून र नजिर प्रस्तुत विवादमा आकर्षित हुन सक्दैन। वादीले विवादित जग्गाको आफ्नो हकको स्रोत देखाउन नसकेको आधारमा दाबी पुग्नु नसक्ने ठहराएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मनासिब भएकाले सोही फैसला सदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

उपर्युक्तानुसारको बहससमेत सुनी प्रस्तुत मुद्दामा वादी दाबी पुग्नु नसक्ने ठहराएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला

मिलेको छ वा छैन र वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रस्तुत मुद्दामा वादीहरूको मुख्य दाबी हेर्दा वादीमध्येका गोपीलालका स्वर्गीय पिता पुनसिंको नाउँमा खड्का भद्रकाली मौजाको संवत् २००० सालको सर्पट नापीमा रैतीलाई दिने पुर्जाबाट कायम भएको डोर सर्पट नं. १०, मौजा १४६ र सेर्मा लगात नं. १४६ बाट भिडेको जग्गा नापी हुँदा काठमाडौं जिल्ला खड्का भद्रकाली वडा नं. ७क कि.नं. ७३ हाल कि.नं. २३ को क्षेत्रफल ४१-१०-३-० र ऐ. कि.नं. २२१ हाल कि.नं. ३ क्षेत्रफल १०-११-३-० कायम भएको जग्गा उक्त नापीमा भूलवश पर्ती भनी जनिएर नापी भए पनि वादीहरूले निरन्तर भोगचलन गरी आएकोमा उक्त जग्गाको छुट दर्तासमेत गरी पाउन मालपोत कार्यालय चाबहिलमा निवेदन दाबी गरेकोमा उक्त जग्गा नापीको समयमा पर्ती जनिएको र पर्ती जग्गा नेपाल सरकारको हुने भएकाले उक्त जग्गामध्ये कि.नं. २३ नेपाल सरकार सशस्त्र प्रहरी बललाई भोगाधिकार दिइएको भनी वादीको निवेदन तामेलीमा राखिएकाले उक्त जग्गाको छुट दर्ता गरी वादीहरूको हक कायम गरी प्रतिवादी सशस्त्र प्रहरी बलको नाममा रहेको जग्गाधनी स्वेस्ताबाट हटाई वादीहरूको हक कायम गरिपाउँ भन्ने दाबी रहेको पाइन्छ । सुरु काठमाडौं जिल्ला अदालतले वादीहरूको हकको स्रोतको अभाव रहेको भन्ने आधारमा वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहराएको फैसला पुनरावेदन अदालतले सदर गरेउपर वादीहरूले यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याई हेरी पाउन निवेदन दिई यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान भई प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनको रोहमा निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस भएको रहेछ ।

३. यस सम्बन्धमा प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न कागजात हेर्दा वादी गोपीलाल महर्जनले आफ्नो स्वर्गीय पिता पुनसिं महर्जनको नाममा मिति २००० सालमा रैतीलाई दिने पुर्जामा मौजा नं. १४६ हकदार

पुनसिं भएको लगात नं. १४६ बाट लगात भिड्ने का.जि. खड्का भद्रकाली गा.वि.स. वडा नं. ७क कि.नं. ७३ को ज.रो. ४१-१०-३-० र कि.नं. २२१ को ज.रो. १०-११-३-० जग्गाको फिल्डबुक कायम भई स्वर्गीय बाबुको पालादेखि नै हालसम्म जोतभोग कमोद गरी आएको र बाबुका पालादेखि नै नापीमा दर्ता गराउन छुट भएकाले छुट दर्ता गरिपाउँ भनी मिति २०६८।२।८ मा माननीय भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रीलाई सम्बोधन गरी उक्त मन्त्रालयमा निवेदन दिएको देखिन्छ । तत्पश्चात् यिनै वादी गोपीलालले उल्लिखित जग्गा नापी हुँदा भूलवश फिल्डबुकमा पर्ती जनाई नापी भएकाले आफ्ना नाउँमा छुट दर्ता हुनुपर्ने भनी मिति २०७०।८।२५ मा मालपोत कार्यालय चाबहिलमा निवेदन दिएको देखिन्छ । मालपोत कार्यालय चाबहिलले उल्लिखित जग्गा नेपाल सरकारको नाउँमा मोठ कायम भइसकेकाले अदालतबाट हक कायम गरी ल्याएका बखत मात्र वादीको माग दाबीबमोजिम हुन सक्ने भनी वादीलाई जानकारी दिई मिसिल तामेलीमा राखिदिने भनी मिति २०७०।११।२९ मा निर्णय गरेको देखिन्छ । मालपोत कार्यालय चाबहिलको उक्त निर्णयपश्चात यी वादीले विवादित जग्गा आफ्नो साबिकको हकभोग तिरो दर्ताको भएकोमा नापी हुँदा भूलवश पर्ती जनिई नापी भएको र सो जग्गामध्ये कि.नं. ७३ को जग्गा मिति २०६९।१०।११ को निर्णयअनुसार सशस्त्र प्रहरी बललाई भोगाधिकारसमेत दिइएकोले निर्णय दर्ता बदर गरी हक कायम दर्तासमेतको मागदाबी गरी सुरु अदालतमा फिराद दिएको देखिन आयो ।

४. प्रस्तुत मुद्दामा वादीले विवादित जग्गा सम्बन्धमा संवत् २००० सालमा निजको बाबु पुनसिले प्राप्त गरेको भनिएको रैती पुर्जा तथा सेर्मा लगातलाई मुख्य आधारभूत हकको स्रोतको प्रमाण भनी विवादित कि.नं. का जग्गाहरूको छुट जग्गा दर्ता गरी पाउन दाबी गरेको अवस्था छ । वस्तुतः आफ्नो साबिकदेखिको दर्ता तिरो भोगसमेत भएको जग्गा

कुनै कारणवश नापी हुँदा दर्ता गराउन छुट भएको अवस्थामा त्यस्तो जग्गामा आफ्नो निर्विवाद हक रहेको प्रमाण पेस गरी कानूनबमोजिम छुट जग्गा दर्तामा दाबी लिएर आउन सक्ने व्यवस्था कानूनले नै गरेको हुन्छ। यस सम्बन्धमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ मा भएको व्यवस्थाअनुसार जग्गा (नापजाँच) ऐन, २०१९ अन्तर्गत नापी हुँदा कुनै जग्गाको नापी नक्सा गर्न छुट हुन गएको अवस्थामा सो दफामा उल्लिखित प्रक्रियाअनुसार नाप नक्सा गराई जग्गा दर्ता गर्न सकिने र त्यसरी नाप नक्सा भएको कुनै जग्गा दर्ता गर्नसम्म छुट भएकोमा उक्त जग्गाको साबिक दर्ता, तिरो र भोगसमेतको आधारमा मालपोत कार्यालयले आवश्यक छानबिन गरी कानूनी प्रक्रियाबमोजिम दर्ता गर्न सक्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाले नापी हुँदा दर्ता हुन छुट भएको जग्गाको हकमा साबिक दर्ता, तिरो एवम् भोगलाई छुट जग्गा दर्ता हुन सक्ने आधारभूत प्रमाणको रूपमा लिएको देखिन्छ। सो व्यवस्थाअनुसार छुट जग्गा दर्ताको दाबी लिएर आउने पक्षले आफ्नो हकको स्रोतलाई निर्विवाद रूपमा पुष्टि गराउन सक्नु पर्ने देखिन आयो। प्रस्तुत मुद्दामा वादीले आफ्नो हकको स्रोत भनी पेस गरेको उल्लिखित रैती पुर्जी एवम् सेर्मा लगतले पनि साबिकको दर्ता एवम् तिरोका अतिरिक्त साबिकको क्षेत्रफलसमेत भिडेको हुनुपर्ने र विवादित जग्गामा वादीको भोग पनि रहनु पर्ने अनिवार्यता रहेको देखिन आउँछ।

५. प्रस्तुत विवादमा वादीले पेस गरेको आफ्नो साबिकको हकको स्रोत भनिएको रैतीलाई दिइएको संवत् २००० सालको पुर्जी र सेर्मा लगत भनिएको कागजको बेहोरा हेर्दा उल्लिखित कागजमा उल्लेख भएको जग्गा र हाल नापी भएको कि.नं. ७३ र २२९ को जग्गाको क्षेत्रफलमा कुनै प्रकारको समानता देखिँदैन। त्यसका अतिरिक्त वादी पक्षबाट पेस भएको उल्लिखित कागजमा उल्लेख भएको जग्गा र विवादित कि.नं. ७३ र २२९ को जग्गा एउटै भएको भन्ने कुरा

पनि उक्त कागजबाट खुल्न आएको छैन। हकका स्रोत भनी त्यसरी पेस भएको कागजले निर्विवाद रूपमा आफ्नो हकलाई पुष्टि एवम् प्रमाणित गर्न सक्नु पर्दछ। तर वादी पक्षबाट पेस भएका आफ्नो हक स्रोत भनिएका कागजहरूले सो पुष्टि गर्न सकेको पाइएन।

६. वादीले फिरादपत्रमा विवादित जग्गा साबिकदेखि हालसम्म निरन्तर रूपमा आफ्नो भोगमा रहेको भन्ने पनि दाबी लिएकोमा उक्त जग्गामा वादीको भोग रहेको देखिने कुनै प्रमाण पेस भएको छैन। विवादित जग्गाहरू २०२२।२।८ मा नापी भएको भन्ने प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिन आएकोमा सोही नापीले विवादित कि.नं. ७३ र २२९ को जग्गालाई पर्ती जनाई जग्गाधनी र जोताहा महल खाली राखी फिल्डबुक तयार भएको देखिन्छ। नापीले विवादित जग्गालाई नापीकै समयमा पर्ती भनी जनाएको कुरालाई वादीले तत्काल उजुर गरी सो फिल्डबुकको बेहोरा सच्याउन सकेको देखिँदैन। अर्कातर्फ विवादित जग्गामा वादी दाबीबमोजिम साबिकदेखि हालसम्म वादीको भोग रहेको अवस्था भए नापी हुँदा पर्ती जग्गा भनी फिल्डबुकमा उल्लेख हुने अवस्था हुँदैन। वस्तुतः विवादित जग्गा सरकारी प्रकृतिको जग्गा भएकै आधारमा नापी हुँदा पर्ती जग्गा भनी फिल्डबुकमा उल्लेख भएको देखिन आउँछ। वादी दाबीअनुसार निजको उक्त जग्गामा कुनै प्रकारको भोगचलन रहेको भए संवत् २००० देखि हालसम्म सो जग्गाबापत कुनै प्रकारको तिरो बुझाइएको हुनुपर्नेमा वादी पक्षबाट त्यस्तो कुनै प्रमाण पेस भएको छैन। मूलतः विवादित जग्गा नापी हुँदा पर्ती भनी नापी भइसकेपछि लामो समयको अन्तरालमा आएर भूलवश पर्ती जनिएकोले छुट जग्गा दर्ता गरिपाउन भनी वादी पक्षबाट दाबी गरेको आचरणबाट पनि उक्त जग्गा निजको भोगमा नरहेको पुष्टि हुन्छ।

७. यसका अतिरिक्त भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२९ को दफा १३ मा जग्गाको फाँटवारी दाखिल

गर्नुपर्नेसम्बन्धी व्यवस्था भएको तथा भूमिसम्बन्धी नियमहरू, २०२१ मा आफ्नो जग्गा आफैँ कमाउने जग्गावालाहरू र अरुको जग्गा कमाउने मोहीहरूले अनुसूची १ बमोजिम लगत दिनुपर्ने एवम् जग्गावाला वा मोहीको हैसियतले नेपालभर आफू तथा आफ्नो परिवारका नाममा रहेको जग्गाको फाँटवारी तथा परिवारको विवरणसमेत अनुसूची ७ बमोजिम पेस गर्नुपर्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । तर वादीका बाबु पुनसिले निजको जीवनकालमा भूमिसम्बन्धी ऐन र नियमावली लागू भएपछि विवादित जग्गा आफ्नो भएको वा आफूले तथा आफ्नो परिवारले भोगचलन गरिआएको भनी सो कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रियाबमोजिम ७ नं. फाँटवारीसमेत भरेको भन्ने देखिएको छैन । उल्लिखित अवस्थामा विवादित जग्गामा आफ्नो अनवरत भोग रहेकाले भोगाधिकारको आधारमा समेत आफ्ना नाममा उक्त जग्गाको छुट दर्ता भई हक कायमसमेत हुनु पर्ने भन्ने वादीको जिकिर मनासिब देखिएन ।

८. यस अदालतबाट मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्दा वादी दाबी पुग्न नसक्ने सुरु फैसला जग्गा पजनीको २क नं. तथा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को प्रत्यक्ष उल्लङ्घन भएको भन्ने आधार लिइएको सन्दर्भमा विचार गर्दा जग्गा पजनीको २क नं. को व्यवस्था प्रस्तुत विवादमा आकर्षित नहुने र मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को व्यवस्था भनेको नापीमा जग्गा दर्ता गर्न छुट भएको अवस्थामा उक्त जग्गाको साबिक दर्ता, तिरो र भोगसमेतको आधारमा छुट जग्गा दर्ता हुन सक्ने व्यवस्थासँग सम्बन्धित देखिएकोमा कानूनले निर्धारण गरेको उपर्युक्त अवस्था प्रस्तुत विवादमा देखिन नआएकाले यस अदालतबाट निस्सा प्रदान गर्दा लिइएका आधारसँग सहमत हुन सकििएन ।

९. उल्लिखित आधार एवम् कारणसमेतबाट वादीले दाबी लिएको कि.नं. ७३ र २२१ को जग्गा वादीले हकको स्रोतको रूपमा पेस गरेको प्रमाणसँग

मिल्न भिड्न नआएको, विवादित जग्गा वादीले साबिकदेखि भोगचलन गरी आएको भन्ने प्रमाण देखाउन नसकेको, वादीका बाबु पुनसिले निजको जीवनकालमा भूमिसम्बन्धी ऐन र नियमावली लागू भएपछि विवादित जग्गा आफ्नो भएको वा आफूले तथा आफ्नो परिवारले भोगचलन गरिआएको भनी सो कानूनले निर्दिष्ट गरेको प्रक्रियाबमोजिम ७ नं. फाँटवारीसमेत भरेको नदेखिएको र कसैको पनि हकभोग, तिरो, दर्ताको रूपमा नरहेको जग्गा नापी हुँदा जग्गाधनी र जोताहा महल खाली राखी पर्ती जनिई फिल्डबुक तयार भई नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको देखिएको अवस्थामा विवादित जग्गा वादीको हक कायम हुन नसक्ने भएकाले वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहराएको सुरु फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०७३।४।२३ को फैसला मिलेको देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.तेजबहादुर के.सी.

इजलास अधिकृत: उद्धवप्रसाद गजुरेल

इति संवत् २०७५ साल माघ २९ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२५९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री बमकुमार श्रेष्ठ
फैसला मिति : २०७५।११।२८
०७४-CR-०२९२

मुद्दा: जबरजस्ती करणी (अप्राकृतिक मैथुन)

पुनरावेदक / वादी : परिवर्तित नाम ७१ (ख) को
संरक्षकको जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला बैतडी न्वाली गा.वि.स.
वडा नं. ४ घर भई जिल्ला कैलाली धनगढी
उपमहानगरपालिका वडा नं.३ बडहरा बस्ने
जसिराम नेपाली

- सामान्यतया: महिला र पुरुषबिच स्वभाविक रूपमा हुने यौन एवम् मैथुनका क्रियालाई प्राकृतिक मैथुन र प्राकृतिक तवरमा गरिने स्वभाविक मैथुनका क्रियाबाहेक अन्य अस्वाभाविक एवम् अप्राकृतिक तरिकाबाट हुने यौनजन्य क्रियाकलाप र मैथुन अप्राकृतिक हुने।
(प्रकरण नं.७)
- यौनजन्य अपराधहरू यौन सन्तुष्टिका लागि गरिने हुँदा यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्ने इच्छा वा चाहना नै यौनजन्य अपराधको मानसिक तत्त्वको रूपमा रहेको हुन्छ। मनसाय आफैँमा सादृश्य विषय होइन।

यो व्यक्तिले गरेको कार्य, आचरण, प्रकृति
र स्वरूपबाट निकर्षण गरिने विषय हुने।
(प्रकरण नं.९)

पुनरावेदक/ वादीका तर्फबाट: विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
श्री सुदिप दंगाल
प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :
■ सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा.जिल्ला न्यायाधीश श्री नारायणप्रसाद श्रेष्ठ
कैलाली जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशकुमार ढुंगाना
माननीय न्यायाधीश श्री शेखरचन्द्र अर्याल
उच्च अदालत दिपायल

फैसला

प्र.न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९ बमोजिम वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र निर्णय यसप्रकार रहेको छ:

मिति २०७२।११।०४ गते म मेरो आमा बुबाले सञ्चालन गरेको तरकारी पसलमा भएको अवस्थामा अन्यायी जसिराम नेपाली आमाले सञ्चालन गरेको पसलनजिक आई मलाई ठेलामा राखेको टिक्का खान दियो। त्यसपछि मिलनचोकको भित्र घुम्ने बाटोबाट भित्र लगी मैले देखेमा चिन्ने होटलमा लगी मलाई काखमा राखी पहिले योनिमा औंलाले कोट्यायो, औंला योनिमा हाल्दै सोही औंला

आफ्नो मुखमा चाट्ने काम गन्यो र मलाई छोड्दा मलाई दुखाई भई बुबा आमा भएको ठाउँमा आई मलाई गरेको सबै कुरा बताएँ। बुबा आमाले त्यस्तो गरेको कसले हो भन्दा मलाई पहिले पनि नातिनी-नातिनी भन्ने सिलाई कटाई काम गर्ने जसिराम नेपालीलाई चिनेको हुँदा बुबा आमालाई सरासर जसिराम नेपाली भएको ठाउँमा लगी निजलाई देखाई मेरो योनिमा औंला घुसाएको हो भनेकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको पीडित परिवर्तित नाम कैलाली ७१ (ख) को कागज।

मैले भारत पलिया बस्ने बेदप्रसाद गुप्तासँग विवाह गरी जिल्ला कैलाली धनगढी उपमहानगरपालिका वडा नं.३ मा डेरा कोठा गरी बस्ने र मिलनचोकमा तरकारी पसल गरी आएकोमा मिति २०७२।१।१०।०४ गते साँझ अ.२०:०० बजेको समयमा मेरो साथमा वर्ष ५ की नाबालिका छोरी परिवर्तित नाम ७१ (ख) रहेकी थिइन्। साँझको समयमा म पसलको काममा व्यस्त भएको बेला अन्यायी जसिराम नेपाली आई नाबालिका छोरीलाई ललाई फकाई नजिकको होटलमा लगी नाबालिका छोरीको योनिमा औंला घुसाने, मुखले योनिमा चाट्ने कार्य गरेको रहेछ। केहीबेरपछि नाबालिका छोरी म भएको ठाउँमा आई मलाई र मेरो श्रीमान् वेदप्रसाद गुप्तालाई अन्यायी जसिराम नेपालीले नजिकको होटलमा लगी आलु (टिक्की) खुवाई होटलमा लगी लगाएको सुरुवाल खोली योनिमा औंला घुसाएको र मुखले योनिलाई चाटेको कुरा बताएकी हुन्। नाबालिका छोरीलाई अप्राकृतिक मैथुन (जबरजस्ती करणी) गर्ने मानिसलाई चिनाउन भन्दा निज अन्यायी जसिराम नेपालीको सिलाई कटाई काम गर्ने पसलमा मसमेतलाई लगी यसैले अप्राकृतिक मैथुन (जबरजस्ती करणी) गरेको हो भनी बताएकी हुँदा सोही समयमा प्रहरीलाई मौखिक खबर गरी नियन्त्रणमा लिन लगाई जाहेरी दरखास्त साथ उपस्थित हुन आएकी छु। निज अन्यायीलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको जाहेरी दरखास्त।

म विगत ४ वर्षदेखि जिल्ला कैलाली धनगढी उ.म.न.पा.वडा नं.३ मिलनचोकमा सानो खोकामा सिलाई मेसिन राखी गुजारा गर्दै आएकोमा मेरो सिलाई पसलभन्दा १०/१५ मिटरको दूरीमा जाहेरवालीको तरकारी पसल छ। पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) मेरो सिलाई पसलमा आउने, मलाई बाजे भन्ने गरी आएकी थिइन्, मिति २०७२।१।१०।०४ गते साँझ १८:०० बजेको समयमा म नजिकैको पसलमा मादक पदार्थ रक्सी खान जाँदा बाटोमा पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) ले देखी बाजे-बाजे भन्दै पछाडि लाग्दा पीडित नाबालिकालाई सँगै रक्सी खाने होटलमा लगेर गएँ। मैले रक्सी खाँदै गर्दा पीडितको सुरुवालभित्र हातहाली योनिमा औंला हाली केही बेर चलाएँ। पछि पीडित नाबालिका दगुर्दै आफ्नो अभिभावक भएको ठाउँमा गएकी हुन्। पीडित बालिकाले मैले निज पीडितको योनिमा औंला हालेको कुरा बताएकी रहिछन्। मैले रक्सी खाइसकेपछि आफ्नो सिलाई पसलतर्फ आउँदा पीडित र निजको आमा सँगै आई नाबालिकालाई नचाँहिदो कार्य गर्ने भनी प्रहरीलाई खबर गरेकी हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी जसिराम नेपालीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

जिल्ला कैलाली धनगढी उ.म.न.पा. वडा नं.२ ट्राफिक चौराहा स्थित पूर्वमा आकाश म.म. सेन्टर, पश्चिममा त्रिनगर भन्सारतर्फ जाने पिच सडक, उत्तरमा ट्राफिक मूल चौराह, दक्षिणमा खाली जमिन यति चार किल्लाभित्र दिपेन्द्र शर्माको जग्गा भाडामा लिई राजकुमार गुरुङ रोसन होटलका नाममा सञ्चालन गरिएको एकतले टिनको छाना उत्तर मोहडा भएको होटेलअगाडि काउण्टर भई पछाडि बेञ्च टेबुल लगाएको दक्षिणतर्फ लगाएको खटियामाथि प्रतिवादी जसिराम नेपालीले रक्सी खाँदै पीडित नाबालिका परिवर्तित नाम ७१ (ख) को योनिमा औंला घुसारी जबरजस्ती करणी गरिएको भन्नेसमेत बेहोराको घटनास्थल मुचुल्का।

म विगत ५/६ वर्ष पहिलादेखि तरकारी पसल सञ्चालन गर्दै आएको र पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) की संरक्षककी आमाले पनि ३/४ वर्ष पहिलादेखि सोही स्थानमा तरकारी पसल गर्दै आएकोमा सधैं झैं पीडित मिति २०७२।११।०४ गते सोही पसलको अगाडि खेलाई रहेकी थिइन्। प्रतिवादी जसिराम नेपाली सोही टोल छिमेकमा सिलाईको कामकाज गर्दै आएको र सो दिन प्रतिवादीले मादक पदार्थ रक्सी सेवन गरी पहिलादेखि आवत जावत गरी रहेका थिए। पछि पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) लाई काखमा राखी खेलाई रहेका थिए। सोही समयमा मैले डेरा कोठा गरी बस्ने स्थानमा काम भएका कारण म केही समयको लागि कोठातर्फ गई केही समयपछि पसलमा आउँदा छरछिमेकका मानिस भेला जम्मा भइरहेका थिए। के भएको रहेछ भनी बुझ्दा प्रतिवादी जसिराम दमाईले मादक पदार्थ सेवन गरी पीडितलाई टिकीया किनी दिन्छु भनी ललाई फकाई होटलमा लगी अप्राकृतिक मैथुन गरी पीडितलाई निजकै पसलअगाडि छोडी आफ्नो सिलाई गर्ने स्थानमा गएको र पीडितले आफ्नो संरक्षक बुबासँग आफूलाई अप्राकृतिक मैथुन भएको कुरा भनेपछि बुबाले पीडितकी आमालाई भनेको र आमाले पीडितलाई लगी को-कसले गरेको हो देखाउ भन्दा पीडितले नै प्रतिवादीको सिलाई कटाई गर्ने पसलमा लगी बाजेले गरेको हो भनेपछि पीडितकी संरक्षक आमाले उजुरी गरेकी हुन् भन्ने सुनी थाहा पाएकी हुँ। निज प्रतिवादीले काखमा खेलाई रहेको अवस्थामा मैलेसमेत देखेको हुँदा निज प्रतिवादीले अप्राकृतिक मैथुन गरेकै होला भन्नेमा विश्वास लाग्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनम शर्माले मौकामा गरेको कागज।

म विगत १० वर्ष पहिलादेखि नास्ता पसल गर्दै आएको र पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) की संरक्षक आमाले पनि ३/४ वर्ष पहिलादेखि सोही स्थानमा तरकारी पसल गर्दै आएकोमा सधैं पीडित

मिति २०७२।११।०४ गते सोही पसलको अगाडि खेलाई रहेकी थिइन्। प्रतिवादी जसिराम नेपाली सोही टोल छिमेकमा सिलाईको कामकाज गर्दै आएको र सो दिन प्रतिवादीले मादक पदार्थ रक्सी सेवन गरी पहिलादेखि आवत जावत गरिरहेको थियो। पछि पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) लाई काखमा राखी खेलाई रहेको थियो भनी छिमेकी पुनम शर्माको मुखबाट सुनी थाहा पाएकी हुँ। पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) मेरो पसलमा समेत आउने जाने गर्दथिन्। त्यसै क्रममा वारदातका दिन पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) आफ्नो तरकारी पसल अगाडि खेलिरहेको अवस्थामा प्रतिवादी जसिराम नेपालीले टिकीया किनी दिन्छु भनी ललाई फकाई के कुन स्थानमा लगी प्रतिवादीले नाबालिकालाई अप्राकृतिक मैथुन गरेको हो। पीडितलाई निजकै पसल अगाडि छोडी आफ्नो सिलाई गर्ने स्थानमा गएको र पीडितले आफ्नो संरक्षक बुबासँग आफूलाई अप्राकृतिक मैथुन गरेको भनेपछि बुबाले पीडितकी आमालाई भनेको र पछि आमाले को कसले गरेको हो देखाउ भन्दा पीडितले नै प्रतिवादीको सिलाई कटाई गर्ने पसलमा लगी बाजेले गरेको हो भनेपछि पीडितकी संरक्षक आमाले उजुरी गरेकी हुन् भन्ने मैले सुनी थाहा पाएकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको गंगादेवी दाहालले मौकामा गरेको कागज।

मिति २०७२।११।०४ गते बेलुकी म आफ्नै पसलमा थिएँ। पीडित मेरो पसलअगाडि बेन्चमा बसेकी थिइन्। सोही स्थानमा प्रतिवादी जसिराम नेपालीले पीडितलाई काखमा बोकी मेरो नातिनी भनी खेलाउँदै गरेको थियो। प्रायः पीडितलाई सोहीअनुसार काखमा बोकी खेलाउने खाने कुरा दिने गरेको थियो मैले केही ध्यान गरिन। पीडितलाई खेलाउँदा खेलाउँदै के कहाँ लग्यो मलाई थाहा भएन। केही समयपश्चात् प्रतिवादीलाई पीडितको बुबाले कुटपिट गर्न लागेको देखी किन कुटपिट गरेको भनी भन्दा प्रतिवादीले पीडितलाई ललाई-फकाई होटलमा लगी अनैतिक कार्य

गरेको छ भनी भन्दा सुनी थाहा पाएकी हुँ। सोपश्चात् पीडितलाई सोधपुछ गर्दा प्रतिवादी जसिराम नेपालीले टिक्की खान दिन्छु भनी होटलमा लगी टिक्की खान दिई मेरो सुरुवाल तल गरी मेरो योनिमा औंलाले चलाएको हो भनी भन्दा थाहा पाएकी हुँ। प्रतिवादी सो मिति र समयमा मादक पदार्थ रक्सी सेवन गरेका थिए। तत्काल पीडितलाई मेडिकल गराउन लगिसकेका थिए। पीडितको यौनाङ्ग हेर्न पाएँ। ऐ.भोलिपल्ट मेडिकल भइसकेपश्चात् घरमा गई पीडितको यौनाङ्ग हेर्दा केही रातो भएको र सुरुवालमा औंला छिर्न सक्ने प्वाल बनाएको जस्तो थियो। पीडितलाई के कुन होटलमा लगी प्रतिवादीले उक्त कार्य गरेको हो थाहा भएन भन्नेसमेत बेहोराको गिता कार्की भट्टले मौकामा गरेको कागज।

प्रतिवादी र पीडितको संरक्षकले एकै स्थानमा आ-आफ्नो पसल सञ्चालन गरी बस्दै आएका थिए। प्रतिवादीको सिलाई-कटाई पसलमा पीडित जाने आउने गर्थिन्। प्रतिवादीले समेत निजलाई नातिनी भनी माया गर्ने खाने कुरा दिने गरेको अधिल्लो दिनहरूमा देखेका थियौं। वारदात मितिको बेलुकी एक्कासी हो-हल्ला भएको सुनी सो स्थानमा जाँदा प्रतिवादीलाई पीडितको संरक्षकसमेतले गाली गलौज गरी कुटपिट गर्दै गरेको देखेको हो। के भएको भनी सोधपुछ गर्दा प्रतिवादीले पीडितलाई ललाई-फकाई होटलमा लगी योनि चलाई अप्राकृतिक मैथुन जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा पीडितको संरक्षकमार्फत सुनी थाहा पाएको हो भन्नेसमेत बेहोराको लक्ष्मी धामीसमेत जना ३ ले गरी दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

पीडित कैलाली ७९(ख) को शरीरमा निल डाम, घाउ र अप्राकृतिक मैथुनका साथै जबरजस्ती करणीको कुनै लक्षण नभेटिएको भन्ने सेती अञ्चल अस्पतालमा भएको पीडित ७९ (ख) को स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन।

पीडक जसिराम नेपालीको लिङ्गको वरिपरि

यौन संघर्षका कुनै लक्षण नदेखिएको भन्नेसमेत बेहोराको सेती अञ्चल अस्पतालको स्वास्थ्य परीक्षण रिपोर्ट।

वारदात मिति २०७२।११।४ मा म आफ्नो होटलमा थिएँ। प्रतिवादी होटलमा रक्सी खान आएको थियो। त्यहाँ २०/२५ जना अरू ग्राहक पनि थिए। निज साथमा ५/६ वर्षकी बालिका र एकजना महिलासमेत थिइन्। प्रतिवादीले त्यहाँ पीडितको योनिमा औंला घुसाई अप्राकृतिक मैथुन गरेको मलाई थाहा भएन। त्यहाँ अन्य २०/२५ जनाको बिचमा प्रतिवादीले त्यस्तो आपराधिक कार्य गरे होलान् भन्ने मलाई विश्वास लाग्दैन भन्नेसमेत बेहोराको राजकुमार गुरुडले गरी दिएको कागज।

यसमा प्रतिवादी जसिराम नेपालीले पीडित नाबालिका वर्ष ४ की ७९ (ख) (परिवर्तित नाम) लाई ललाई-फकाई होटलमा लगी आफूले रक्सी सेवन गरेको र पीडितलाई आलु टिक्की खुवाई निजको योनिमा औंला घुसाई अप्राकृतिक मैथुन (जबरजस्ती करणी) गरेको पुष्टि भई निज प्रतिवादीले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणी महलको १ नं. विपरीतको कसुर अपराध गरेकोले निज प्रतिवादीलाई सोही महलको ३(१) नं.बमोजिम सजाय हुन तथा सोही महलको ९क र १०ग नं.बमोजिम थप सजाय हुन र सोही महलको ९क र १०ग नं.बमोजिम प्रतिवादीबाट निज पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउनसमेतको मागदाबी लिइएको अभियोग पत्र।

म विगत ४।५ वर्षदेखि कैलाली धनगढी उपमहानगरपालिका ३ मिलनचोकमा सानो खोका राखी सिलाई कटाईको काम गर्दै आएको छु। मेरो सिलाई पसल राखेको स्थानबाट जाहेरवालाको तरकारी पसल अं. १०।१५ मिटरको दुरीमा छ। पीडित परिवर्तित नाम ७९ (ख) मेरो सिलाई कटाई पसलमा आउने जाने गर्थिन् र मलाई बाजे-बाजे भनेर बोल्थिन्। मिति २०७२।११।४ गते साँझ अं. ६.००

बजेको समयमा मैले आफ्नो पसल बन्द गरी नजिकै रहेको पसलमा मादक पदार्थ रक्सी सेवन गर्नको लागि रक्सी पसलमा जान लाग्दा बाटोमा पीडित परिवर्तित नाम ७१ (ख) ले मलाई देखी बाजे-बाजे भन्दै मेरो पछाडि लाग्दा मैले पीडितलाई सँगै रक्सी सेवन गर्ने होटलमा लगेर गएको हुँ। मैले रक्सी सेवन गर्दा पीडित नाबालिकालाई काखमा राखेर रक्सी खाँदै गर्दा पीडितलाई काखमा राखेको हुँ। पीडितको योनिमा हातको औंला घुसारेको होइन। पीडितको योनिमा मुखले चाटेको होइन। के-कति कारणबाट उक्त कुरा भनेको हो मलाई थाहा भएन। पीडितलाई सँगै रक्सी खाने पसलमा लगी आफ्नो काखमा राखेको हुँ। अन्य कार्य केही गरेको होइन। पीडितलाई ललाई-फकाई गरेको होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी जसिराम नेपालीले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

मेरो छोरी परिवर्तित नाम ७१(ख) लाई यी प्रतिवादी जसिराम नेपालीले ठेलामा भएको आलुको टिक्की किनी छोरीलाई दिई हात समातेर होटलमा लगी छोरीको योनिमा हातले कोट्याई औंलाले चाट्ने, काखमा बसाल्ने गरेको रहेछ। छोरीको योनि दुखेको रहेछ रूँदै आई निजले गरेको क्रियाकलाप मलाई छोरीले भनेपछि म गएर १ चोटी यी प्रतिवादीलाई हानें। निज प्रतिवादीले पनि म माथिसमेत जाई लाग्न आएको थियो। पछि छिमेकीहरू आई के भयो भनी हो-हल्ला भएपछि यी प्रतिवादीको स्वास्नी नाम नजानेकी प्रहरीमा उजुरी गर्न गएकी थिइन् र प्रहरी आई पीडितलाई समेत बुझ्दा यी प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गर्नको लागि अप्राकृतिक मैथुन गरेको कुरा प्रहरीलगायत सबैको सामुन्नेमा प्रस्ट हुन आएपछि मैले जाहेरी गरेकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको परिवर्तित नाम ७१ (ख) को संरक्षक जाहेरवालाले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

परिवर्तित नाम ७१ (ख) लाई जबरजस्ती करणी अप्राकृतिक मैथुन गरेको सम्बन्धमा मलाई केही थाहा भएन। मेरो होटलमा यी प्रतिवादी जसिराम

नेपालीसहित केही आइमाई र केटाकेटीसमेत आई नास्ता गरेर गएका थिए। प्रतिवादीले पीडितलाई अप्राकृतिक मैथुन गर्नु भन्ने हल्ला सुनेको हुँ। मेरो होटलमा बसी नास्ता खाँदा भने उक्त घटना भएको केही थाहा भएन भन्नेसमेत बेहोराको मौकामा कागज गर्ने राजकुमार गुरुडले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी महलको १ नं. विपरीत कसुर अपराध गरेको हुँदा यी प्रतिवादी जसिराम नेपालीलाई सोही महलको ३(१) नं. बमोजिम १०(दश) वर्ष कैद र सोही महलको ९ क बमोजिम थप ६(छ) महिना गरी जम्मा १० वर्ष ६ महिना कैदको सजाय हुने ठहर्छ। क्षतिपूर्तिबापत रु. २०,०००।- (बीस हजार) प्रतिवादीबाट पीडितले भराई पाउने ठहर्छ भन्ने सुरु कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०७३।२।२४ को फैसला।

मैले मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. विपरीत कसुर गरेको छैन। पीडित भनिएकी ७१(ख) को शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदनको आधारमा नभई केबल पीडितको भनाइ र जाहेरी बेहोरालाई मात्र आधार मानी मलाई सुरु कैलाली जिल्ला अदालतबाट प्रमाणको मूल्याङ्कन विना १० वर्ष ६ महिना कैद सजाय गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। प्रहरीसमक्ष मेरो इच्छाविपरीत बयान भएको हो। मैले अदालतसमक्ष गरेको मेरो वास्तविक बयान हो। पीडितकी आमा जाहेरवाली अपराध भएको भनिएको घटनाको प्रत्यक्षदर्शी नभएको अवस्थामा निजले सुनेको कुरालाई प्रमाण भनी सुरु अदालतले मलाई कसुरदार ठहर्‍याएको इन्साफ कानूनविपरीत हुँदा बदर गरी आरोपित कसुरबाट सफाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी जसिराम नेपालीको उच्च अदालत दिपायलमा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र।

प्रतिवादीलाई १० वर्ष ६ महिना कैद हुने ठहर्‍याई भएको सुरु कैलाली जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा विचारणीय

देखिँदा अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ छलफलको लागि प्रस्तुत मुद्दाको पेसीको जानकारी उच्च सरकारी वकिल कार्यालय दिपायललाई दिई पेस गर्नु भन्ने उच्च अदालत दिपायलबाट भएको आदेश।

पीडितको मौकाको कागज तथा बकपत्रसमेतबाट होटलमा लगी प्रतिवादी जसिराम नेपालीले रक्सी खाएको र मलाई काखमा राखी योनिमा औंला घुसाई औंला निकाली चाटेको भन्नेसमेत लेखाई दिए पनि निजको सो कसुर अन्य स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको पाइँदैन। प्रतिवादी मौकामा पीडितलाई काखमा राखी योनिमा औंला छिराएको तथ्यमा साबित रहे पनि अदालतमा भने काखमा राखेको तथ्यलाई स्वीकार गरेको तर योनिमा औंला राखेको तथा मुखले चाटेको तथ्यमा इन्कार रहेको देखिन्छ। पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा योनिमा कुनै पनि प्रकारको घा चोट, रातोपन आदि केही छैन भन्ने उल्लेख भएबाट ५ वर्षीया पीडितको योनिमा औंला घुसाएको भन्ने तथ्य पुष्टि हुन सकेको पाइँदैन। होटलवाला राजकुमारको अदालतको बकपत्रबाट समेत यौनजन्य अपराध भएको भन्ने नदेखिएको र प्रतिवादी कसुरमा इन्कार रहेको तथा अन्य प्रत्यक्षदर्शीसमेत कोही नरहेकोबाट होटलजस्तो मानिसको आवत जावत हुने ठाउँमा पीडितउपर अभियोग दाबीबमोजिमको कसुरजन्य कार्य यी प्रतिवादीले गरे होलान् भनी अनुमान र विश्वास गर्न सकिने अवस्था पनि देखिएन। यस्तो अवस्थामा अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर कायम गरी १० वर्ष ६ महिना कैद र रु. २०,०००/- क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई दिने गरी कैलाली जिल्ला अदालतबाट मिति २०७३।२।२४ मा भएको फैसला मिसिल संलग्न तथ्य, प्रमाण एवम् कानूनसम्मत नदेखिँदा उल्टी भई आरोपित कसुरबाट पुनरावेदक प्रतिवादी जसिराम नेपालीले सफाई पाउने ठहर्छ।

तर नाबालक पीडितलाई संरक्षकको

मन्जुरीबिना आफ्नो साथमा होटलमा लगी काखमा राख्नेसम्मको प्रतिवादीको कार्य मुलुकी ऐन, आशय करणीको महलअन्तर्गतको कसुरजन्य कार्य देखिन आएकोले सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को अनुसूची १ अन्तर्गत पर्ने नदेखिएबाट सो ऐनको दफा २७ बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा आशय करणीतर्फ परिणत गरी दिएको छ। पीडितको संरक्षक जाहेरवालालाई जानकारी दिई सकार गर्न आएमा प्रस्तुत मिसिलबाट आशय करणीको कसुरमा कारबाही किनारा गर्नु भनी सुरु कैलाली जिल्ला अदालतलाई लेखी पठाई दिनु भन्नेसमेत बेहोराको उच्च अदालत दिपायलको मिति २०७३/२/२४ को फैसला।

पीडितको संरक्षकले प्रतिवादीउपर किटानी जाहेरी दिएको र उक्त जाहेरी बेहोरालाई समर्थन गर्दै जाहेरवालाले अदालतसमक्ष बकपत्र गरेको, पीडित स्वयंले मौकामा कागज गरी आफ्नो सुरु कागज बेहोरा समर्थन हुने गरी बकपत्र गरेको, मौकामा बुझिएका व्यक्तिहरू तथा वस्तुस्थिति मुचुल्काका व्यक्तिहरूको कागज र स्वयं प्रतिवादीले मौकामा आरोपित कसुरमा साबित रही बयान गरेको र अदालतसमक्ष बयान गर्दा पीडितलाई होटलमा लगी निजलाई काखमा राखी रक्सी सेवन गरेको कुरा स्वीकार गरेको अवस्था तथा सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिर सिद्धान्तसमेतबाट प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबीपुष्टि भइरहेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाई दिने ठहर्‍याएको उच्च अदालत दिपायलको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सुदिप दंगालले पीडित नाबालिकालाई होटलमा लगी रक्सी सेवन गर्ने क्रममा आफ्नो काखमा राखी पीडितको

योनिभित्र औंला प्रवेश गराएको कार्यलाई यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्ने चाहना वा मनसाय बिना गरिएको कार्य थियो भनी मान्न मिल्दैन । अतः जाहेरवाली तथा पीडितको बकपत्र, प्रतिवादीले मौकामा गरेको बयान तथा स्वयम् यी प्रतिवादीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा पीडितलाई होटलमा लगेको र आफूले रक्सी सेवन गर्दा पीडित नाबालिकालाई काखमा राखेको तथ्यलाई स्वीकार गरेको अवस्था एवम् बुझिएका मानिसहरूको कथनलगायतका वस्तुनिष्ठ प्रमाणहरूबाट अभियोग दाबी प्रमाणित भएको स्थितिमा यी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने ठहर्‍याएको उच्च अदालत दिपायलको फैसला त्रुटिपूर्ण छ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो ।

यसमा प्रतिवादी जसिराम नेपालीउपर मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसुर अपराध गरेकाले निज प्रतिवादीलाई सोही महलको ३(१) नं तथा ९क नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको १०ग बमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराई पाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी रहेको देखिन्छ । यी प्रतिवादीले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर गरेको ठहर्‍याई १० वर्ष ६ महिना कैद र रु.२०,०००।- क्षतिपूर्तिसमेत भराइ दिने ठहर्‍याई सुरु कैलाली जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको देखियो । सो फैसलाउपर प्रतिवादीले पुनरावेदन गरेकोमा सुरु फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने र प्रस्तुत मुद्दा आशय करणीमा परिणत हुने ठहर्‍याई उच्च अदालत दिपायलबाट फैसला भएकोमा सो फैसलाउपर चित्त नबुझी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट प्रस्तुत पुनरावेदन पर्न आएको देखियो ।

उपर्युक्त बहस एवम् पुनरावेदनसहितको मिसिल संलग्न कागजातहरू अध्ययन गरी हेर्दा प्रस्तुत मुद्दामा मूलतः यी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने र प्रस्तुत मुद्दा आशय करणीमा परिणत हुने ठहर्‍याई उच्च अदालत दिपायलबाट मिति

२०७३।१२।१ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? र पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिक्ति पुग्न सक्छ, सक्दैन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पीडित छोरीलाई यी प्रतिवादी जसिराम नेपालीले होटलमा लगी काखमा राखी योनिमा औंला हाली चाटेको भनी छोरीले भनेकोले पीडितलाई अप्राकृतिक मैथुन (जबरजस्ती करणी) गरेकोमा कारबाही गरिपाउँ भनी दिएको जाहेरी दरखास्तबाट प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएको पाइन्छ । त्यसैगरी पीडित भनिएकी परिवर्तित नाम ७१ (ख) ले अनुसन्धानको क्रममा कागज गर्दा यी प्रतिवादीले मलाई होटलमा लगी काखमा राखी पहिले योनिमा औंलाले कोट्यायो, औंला योनिमा हाल्दै सोही औंला आफ्नो मुखमा चाट्ने काम गर्‍यो । सो कुरा मैले आमा, बुबा भएको ठाउँमा आई भनेको हुँ भनी उल्लेख गरेको र सोही बेहोरा अदालतसमक्ष आई बकपत्र गर्दा उल्लेख गरेको देखिन्छ । तथापि वारदात भएको मितिमा नै पीडित नाबालिकाको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा “पीडितको शरीरमा कोतरिएको, चिथोरिएको घाउ चोट, निलडाम, सुन्निएको अवस्था छैन र अप्राकृतिक मैथुन गरेको कुनै लक्षण नपाइएको” भन्ने सेती अञ्चल अस्पताल धनगढी, कैलालीको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन रहेको देखिन्छ ।

३. यसरी पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा योनिमा कुनै प्रकारको घाउ चोट, रातोपना आदि केही भएको नदेखिएबाट ४ वर्षकी यी बालिकाको योनिमा औंला घुसाएको भन्ने तथ्य स्वतन्त्र रूपमा स्थापित हुन आएको देखिएन । सामान्यतयाः यस्तो प्रकृतिका वारदातमा देखी जान्ने साक्षीको अभाव रहने भएकाले पीडितलाई नै प्रत्यक्षद्वारा साक्षीको रूपमा मान्नुपर्ने हुन्छ । तर प्रस्तुत मुद्दामा पीडित वर्ष ४ को नाबालिका भन्ने रहेको र निजको मानसिक विकासको अवस्थासमेतलाई मध्यनजर गर्दा युक्तियुक्त रूपमा

आफ्ना कुराहरू अभिव्यक्त गर्न सक्ने अवस्थाको रहे भएको भन्ने देखिँदैन। त्यसैगरी पीडितकी आमा भनिएकी जाहेरवालीसमेत घटनाको प्रत्यक्षदर्शी नभएको, जाहेरी दरखास्तमा उल्लेख गरेअनुरूप पीडितको योनिमा औंला प्रवेश गराएको भन्ने तथ्य शारीरिक परीक्षणबाट पुष्टि हुन सकेको नदेखिँदा जाहेरी दरखास्त एवम् पीडितको कागज तथा बकपत्रलाई प्रस्तुत सन्दर्भमा प्राथमिक प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने अवस्था देखिएन।

४. मौकामा बुझिएका पुनम धामी, गंगादेवी दहाल, लक्ष्मी धामीसमेतले कागज गर्दा पीडित र प्रतिवादीलाई वारदातको दिन सँगै देखेको तथा पीडितले नै भनेको हुँदा यी प्रतिवादीले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर गरेकोमा शंका लाग्छ भनी लेखाई दिएको पाइन्छ। त्यसैगरी वारदात भएको भनिएका होटलका सञ्चालक राजकुमार गुरुडले प्रतिवादीका साथमा पीडितसमेत सँगै आफ्नो होटलमा आई बसेको तर आफूले यौनजन्य कसुर अपराध आफ्नो होटलमा भएको नदेखेको र तत्काल थाहासमेत नपाएको भनी मौकामा कागज गरी अदालतसमक्ष आई बकपत्र गरेको देखिन्छ।

५. यी प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा म पसलमा रक्सी खान जाँदा बाटोमा पीडितले देखी बाजे-बाजे भन्दै पछाडि लागेको हुँदा पीडितलाई सँगै रक्सी खाने होटलमा लगी रक्सी खाँदै गर्दा पीडितको सुरुवाल भित्र हातहाली योनिमा औंला हाली केहीबेर चलाएको हुँ भनी बयान गरेको देखियो। यी प्रतिवादीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा रक्सी पसलमा जान लाग्दा बाटोमा पीडितले मलाई देखी बाजे-बाजे भन्दै मेरो पछाडि लागेपछि निजलाई रक्सी पसलमा लिई गएको, रक्सी सेवन गर्दा पीडित नाबालिकालाई काखमा राखेको हुँ। पीडितको योनिमा हातको औंला घुसारेको र अप्राकृतिक मैथुन गरेको होइन भनी बयान गरेको देखिन्छ। प्रतिवादीले अदालतसमक्ष गरेको

बयानलाई निजका साक्षीले समर्थन हुने गरी बकपत्र गरिदिएको देखियो।

६. यसरी मिसिल संलग्न जाहेरवाली तथा पीडित (कैलाली ७१) को बकपत्र, यी प्रतिवादीले अदालतसमक्ष गरेको बयान, होटल सञ्चालक राजकुमार गुरुडलगायत बुझिएका मानिसहरूको बकपत्रलगायतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादीले पीडित भनिएकी नाबालिकालाई होटलमा लिई गएको र निजलाई काखमा राखी रक्सी सेवन गरेको तथ्यमा सम्म एकआपसमा सामञ्जस्यता रही पीडित बालिकालाई यी प्रतिवादीले होटलमा रक्सी सेवन गर्दा काखमा राखेको भन्ने तथ्यलाई मालाकार रूपमा (Chain of Evidence) पुष्टि प्रमाणित हुन आएको देखियो।

७. यी प्रतिवादीले नाबालिका पीडितलाई काखमा राखी योनिमा औंला घुसाई अप्राकृतिक मैथुन गरी मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणकी महलको १ नं. अनुसारको कसुर अपराध गरेको भन्ने अभियोग दाबी गरेको देखिन्छ। सामान्यतया: महिला र पुरुषबिच स्वभाविकरूपमा हुने यौन एवम् मैथुनका क्रियालाई प्राकृतिक मैथुन र प्राकृतिक तवरमा गरिने स्वभाविक मैथुनका क्रियाबाहेक अन्य अस्वाभाविक एवम् अप्राकृतिक तरिकाबाट हुने विभिन्न प्रकारका यौनजन्य क्रियाकलाप र मैथुनलाई अप्राकृतिक मैथुन भनी बुझ्नुपर्ने हुन्छ। अप्राकृतिक मैथुनको कसुरमा के कस्ता कार्यहरू अन्तरनिहित हुन सक्छन् भन्नेतर्फ हेर्दा, मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणकी महलको १(घ) मा “गुद्द्वार वा मुखमा लिङ्गबाहेक अन्य कुनै वस्तु योनिमा प्रवेश गराएमा पनि जबरजस्ती करणी गरेको मानिने छ” भनी उल्लेख गरेको छ। त्यसैगरी सोही महलको ९क. मा “कसैले कुनै नाबालकसँग कुनै किसिमको बाल यौन दूराचार (Paedophale) गरे गराएमा जबरजस्ती करणी गरेको मानि यसै महलको ३ नं. बमोजिम हुने सजायमा थप एक

वर्षसम्म कैद हुने” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ ।

८. प्रस्तुत सन्दर्भमा माथि विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादीले पीडित नाबालिकालाई काखमासम्म राखेको तर अभियोग दाबीअनुसार पीडितको योनिमा औंला घुसाएको भन्ने तथ्य स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि हुन नसकेको अवस्थामा केवल शंका र अनुमानकै भरमा अप्राकृतिक मैथुन तथा जबरजस्ती करणीजस्तो जघन्य अपराधमा यी प्रतिवादीलाई कसुरदार ठहर्‍याउनु कानून र न्यायको मर्मविपरीत हुन जाने देखिँदा प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्ने पुनरावेदन जिकिर एवम् विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिने अवस्था रहेन ।

९. तथापि यी प्रतिवादीले पीडित नाबालिकालाई होटलमा लिई गएको, आफूले रक्सी खाँदा पीडितलाई काखमा राखेको भन्ने तथ्य माथि विवेचित आधार प्रमाणबाट देखिन आयो । यौनजन्य अपराधहरू यौन सन्तुष्टिका लागि गरिने हुँदा यौन सन्तुष्टि प्राप्त गर्ने इच्छा वा चाहना नै यौनजन्य अपराधको मानसिक तत्त्वको रूपमा रहेको हुन्छ । मनसाय आफैँमा सादृश्य विषय होइन । यो व्यक्तिले गरेको कार्य, आचरण, प्रकृति र स्वरूपबाट निकर्वाल गरिने विषय हुन् । यी प्रतिवादीले पीडितको योनिमा औंला घुसाएको भन्ने तथ्य नदेखिए तापनि नाता सम्बन्धबाहेकको उनाउ पीडित बालिकालाई निजको अभिभावको मन्जुरी बेगर आफूले रक्सी खाने होटलमा लिई आएको, रक्सी सेवन गर्दा पीडितलाई काखमा राखेको अवस्थासमेतलाई मध्यनजर गर्दा रक्सी सेवन गर्ने क्रममा यी प्रतिवादीले पीडितलाई काखमा राख्ने कार्य यौनका आशयले गरेको अस्वाभाविक, अवाञ्छित तथा अमर्यादित व्यवहार देखिन आयो ।

१०. तत्कालीन प्रचलित मुलुकी ऐन, आशय करणीको महलको १ नं. मा “कसैले कुनै महिलाको मन्जुरीविना निजको संवेदनशील अङ्ग छोएमा वा

छुने प्रयास गरेमा, निजको भित्री पोसाक खोलेमा वा खोल्ने प्रयास गरेमा, निजलाई अस्वाभाविक रूपमा कुनै एकान्त ठाउँमा लगेमा, आफ्नो यौनसम्बन्धी अङ्ग निजलाई छुन, समाउन लगाएमा वा निजलाई अश्लील वा अन्य त्यस्तै प्रकारको शब्द, संकेत प्रयोग गरेमा वा चित्र, तस्वीर देखाएमा, यौनका आशयले जिस्काएमा वा हैरानी दिएमा वा निजसँग यस्तै अन्य कुनै किसिमले अस्वाभाविक, अवाञ्छित वा अमर्यादित व्यवहार गरेमा वा निजलाई करणीका आशयले समातेमा यौन दुर्व्यवहार गरेको मानिनेछ” भन्ने परिभाषित कार्यको सापेक्षतामा प्रतिवादीको उक्त कार्यलाई आसय करणीको कसुर मान्नुपर्ने देखियो ।

११. तसर्थ, उल्लिखित विवेचित आधार प्रमाणहरूबाट यी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर कायम गरी सजाय गर्ने ठहर्‍याएको सुरु कैलाली जिल्ला अदालतको मिति २०७३।०२।२४ को फैसला उल्टी गरी यी प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने र प्रस्तुत मुद्दा सरकारी मुद्दासम्बन्धी ऐन, २०४९ को दफा २७ बमोजिम आशय करणीतर्फ परिणत हुने ठहर्‍याएको उच्च अदालत दिपायलको मिति २०७३।१२।०९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या. बमकुमार श्रेष्ठ

इजलास अधिकृत: ठाकुरप्रसाद खरेल
इति संवत् २०७५ साल फागुन २८ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२६०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय प्रधानन्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री डम्बरबहादुर शाही
आदेश मिति : २०७६।१।२
०७५-WH-०१३७

विषय:- बन्दीप्रत्यक्षीकरण

निवेदक : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. १० बानेश्वर घर भई हाल महानगरीय
प्रहरी परिसर टेकु, काठमाडौंमा गैरकानूनी
थुनामा रहेका सुधिर बस्नेतको हकमा निजकी
आमा सुनिता बस्नेत

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला, काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. १३ मा अवस्थित महानगरीय प्रहरी
परिसर अपराध अनुसन्धान तथा कारबाही
महाशाखा, टेकुसमेत

- एकचोटी तत्काल प्रचलित कानूनबमोजिम कसुर कायम भई सजायसमेत भइसकेको स्थितिमा पुनः संशोधित कानूनको आधारमा कसुर कायम गर्न कानूनी व्यवस्था र सिद्धान्तले नमिल्ने ।

(प्रकरण नं. १९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हिरा
रेग्मी तथा विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री गोविन्द
बन्दी, श्री मधुकुमार चौलागाईं र श्री अनिता
थापा के.सी.

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री
संजिवराज रेग्मी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प. २०६९, अंक ९, नि.नं. ७७३२
- सम्बद्ध कानून :
- नेपालको संविधान
- सहकारी ऐन, २०४८ र २०७४

आदेश

प्र.न्या.चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.: नेपालको
संविधानको धारा ४६ र १३३(२) र (३) बमोजिम
दायर हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य
र आदेश यसप्रकार छ:-

म निवेदिकाको छोरा सुधिर बस्नेतलाई
मिति २०७५/१२/१९ गते विपक्षी महानगरीय प्रहरी
परीसर अपराध अनुसन्धान शाखा टेकु काठमाडौंबाट
खटी आएका सादा पोसाकमा रहेका प्रहरी कर्मचारीले
समस्याग्रस्त सहकारी संस्था वा संघको व्यवस्थापन
समितिको पत्रानुसार पक्रन आएको भनी बत्तिसपुतली
काठमाडौंबाट पक्राउ गरी थुनामा लगेकोमा के कुन
कारणले थुनामा राखिएको हो भन्ने बेहोरासमेत
हामीलाई थाहा जानकारी नदिएकाले निवेदक स्वयंले
निवेदन दिनबाट विपक्षीहरूले रोकेको हुनाले गैरकानूनी
थुनाबाट मुक्त गरी पाउनको लागि नेपालको संविधानको
धारा ४६ र धारा १३३ समेत र सर्वोच्च अदालत
नियमावली, २०७४ को नियम ३३ बमोजिम निजको
हकमा निम्नलिखित बेहोराको निवेदन गरेको छु ।

निवेदक कोहिनुरहिल हाउजिड कम्पनी
प्रा.लि.को सञ्चालक तथा ओरेण्टल को-अपरेटिभ
लिमिटेड सहकारी संस्थाको अध्यक्षसमेत हुन ।
कोहिनुरहिल हाउजिड प्रा.लि.ले जग्गा विकास,
आवास, हाउजिड, अपार्टमेन्टलगायतका विभिन्न
क्षेत्रमा लगानी गरेको थियो भने ओरेण्टल को-अपरेटिभ

लिमिटेडले सहकारीका निक्षेपकर्ता सेयर सदस्यहरूको आयआर्जन वृद्धिका खातिर निक्षेप संकलन तथा लगानी गर्दै आएको थियो। २०६९ सालतिर देशको परिस्थिति तथा नेपाल राष्ट्र बैंकको तत्कालीन आर्थिक नीतिको कारणले कारोबारमा मन्दी आई बजार हल्ला हुँदा सहकारीका निक्षेपकर्ताहरूले एकै पटक निक्षेप फिर्ता माग गरेको कारण फिर्ता र असुलीमा सन्तुलन हुन सकेन। त्यस समयमा यसप्रकारको समस्या धेरै सहकारीहरूमा देखिएकाले अन्यौलता छायो। सहकारीका निक्षेपकर्ताको जाहेरीका आधारमा निवेदकलाई पक्राउ गरी निज विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दा चली फैसला हुँदा अदालतबाट कैद जरिवानासमेत भएको थियो। उक्त फैसलाबमोजिम निवेदकलाई लागेको कैद भुक्तान गरी जरिवानासमेत तिरी मिति २०७५/२/२३ गते कैदमुक्त भएका थिए।

यस्तो समस्या धेरै वटा सहकारीहरूमा देखिएकाले नेपाल सरकारको तर्फबाट आ.व.२०७०/०७१ को नीति तथा कार्यक्रममा सहकारी क्षेत्रमा देखिएको समस्या समाधानको उपाय खोजी गर्ने प्रतिबद्धता गरी मिति २०७०/७/१४ गते नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को निर्णयबमोजिम “बचत तथा ऋण कारोबार गर्ने समस्याग्रस्त सहकारीहरूको छानबिन गर्न गठित जाँचबुझ आयोग, २०७०” गठन गरेकोमा ओरेण्टल को-अपरेटिभ लिमिटेडसमेत उक्त आयोगको जाँचबुझको दायरामा परेको थियो। सो जाँचबुझ आयोगले उक्त सहकारीसमेतको जाँचबुझ गरी मिति २०७१/१/२९ मा प्रतिवेदन बुझाउँदा सञ्चालकको सम्पत्ति लिलाम बिक्री गरेर समस्याको समाधान नहुने बरु हाउजिङगायतका प्रोजेक्टलाई पूर्णता दिएर नै निक्षेपकर्ताको लगानी, वित्तीय संस्थाले गरेको लगानी र उपभोक्ताले अपार्टमेन्ट किन्न बुझाएको रकम फिर्ता हुन सक्ने हुँदा सोहीबमोजिम गर्न सुझाव दिएको थियो।

आयोगको सुझावअनुसार नै यो समस्या

समाधान गर्ने उद्देश्यले ओरिण्टल को-अपरेटिभका पीडित निक्षेपकर्ताको आधिकारिक प्रतिनिधि भेगाससिटी अपार्टमेन्ट बुकिङकर्ताको तर्फबाट भेगाससिटी उपभोक्ता व्यवस्थापन समितिको तर्फबाट आधिकारिक प्रतिनिधि र निवेदकका बिचमा विपक्षी समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समितिकै रोहबरमा मिति २०७५/३/२५ मा समस्या समाधानको त्रिपक्षीय करार सम्पन्न भएको थियो। सो त्रिपक्षीय सम्झौता विपक्षी कार्यालयले आफ्नो दर्ता किताबमा द.नं. ३४४ मा दर्ता गरी एकप्रति आफूले समेत राखी डिपोजेटरीको भूमिकासमेत निर्वाह गरेको छ। उक्त सम्झौताको स्वागत गर्दै विपक्षी समितिले मिति २०७५/३/२६ गते च.नं. २९१ को पत्र निवेदकसमेतलाई दिएकोमा सो पत्रको अन्तिम अनुच्छेदमा निम्नानुसारको बेहोरा उल्लेख छ: “अधुरो अपार्टमेन्ट तयार गराएर हाउजिङका बुकिङकर्ताहरूलाई स्वामित्वको प्रमाण पत्र दिलाउन, बैंक र सञ्चय कोषको कर्जा भुक्तानी गराउन र त्यही हाउजिङबाट आर्जेको रकमबाट ओरिण्टल को-अपरेटिभका पीडितहरूलाई रकम फिर्ता गराउने कार्यमा यस समितिको सदा सहयोग र समर्थन रहने कुरामा विश्वास दिलाउन चाहन्छु भनी पत्राचार भएको थियो। सोही करारबमोजिम निवेदकलाई काम गर्न दिनु भन्ने बेहोराको च.नं.१ मिति २०७५/४/१ गतेको पत्रसमेत विपक्षी कार्यालयबाटै निवेदकलाई प्राप्त भएको थियो। सोहीअनुसार नै अधुरो अपार्टमेन्टको निर्माण कार्य अगाडि बढी तीव्र गतिमा काम भइरहेको थियो।

त्रिपक्षीय करार र विपक्षी व्यवस्थापन समितिको सहमति पत्राचारकै आधारमा कम्पनीका तर्फबाट किस्ता रकम बुझाउन तथा साबिकको करार नवीकरण बाँकी रहेकाहरूको हकमा करार नवीकरणसमेतको लागि पुनः मिति २०७५/८/१२ गते कान्तिपुर दैनिकमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरिएको थियो। यस अवधिमा विपक्षी व्यवस्थापन समितिमा अध्यक्ष परिवर्तन भई श्री युवराज सुवेदी

अध्यक्षमा आएपछि यस कम्पनीको तर्फबाट निर्माण कार्य भइरहेको भेगाससिटीको सम्बन्धमा भएको मिति २०७५/०३/२५ को करार कार्यान्वयन गर्न नदिने अभिप्रायले निवेदकसमेतका सरोकारवालासँग कुनै परामर्श नै नगरी कानूनतः यस समितिबाट निर्माणाधीन अपार्टमेण्टको दायित्व बढ्न, बढाउन, थप बुकिङ गर्न बिक्री वितरण गर्न कसैबाट ऋण लिन नपाउने सर्तमा मात्र सहमति दिइएकोमा सो सहमतिको उल्लङ्घन गरी सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १०६ को (ठ) बमोजिम यस समितिको स्वामित्वको सम्पत्तिमा समितिको पूर्वस्वीकृति र सहमति नलिई अनाधिकृत तथा गैरकानूनी सूचनाहरू प्रकाशित गरी थप रकम माग गर्ने, अपार्टमेन्ट बुकिङ गर्ने र सो कार्यको लागि समायोजन वा किस्ताको नाउँमा रकम उठाउने जस्ता कार्यहरू भएको पाइएकाले यस्ता गैरकानूनी र अनाधिकृत सूचनाको आधारमा कोही कसैले अपार्टमेन्ट बुकिङको नवीकरण, समायोजन, किस्ता रकम, शुल्क दस्तुरलगायत कुनै प्रकारका थप रकम नबुझ्न, नबुझाउन र थप बुकिङ नगर्न, नगराउनसमेत सरोकारवाला सबैको जानकारीको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ" भन्ने सूचना प्रकाशित गरियो।

उल्लिखित लिखित सूचनाका अतिरिक्त विपक्षी व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूबाट भेगाससिटी अपार्टमेन्ट लिलाम गर्ने भन्ने अभिव्यक्तिहरूसमेत आउन थालेकाले विपक्षीको उक्त कार्य रोक्न प्रकाशित सूचना बदर माग गरी सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा विपक्षीमध्येको समस्याग्रस्त सहकारी वा संघको समस्या समाधान व्यवस्थापन समितिसमेतलाई विपक्षी बनाई मुद्दा नं. ०७५-wo-०९४४ र मुद्दा नं. ०७५-wo-०९४५ को रिट निवेदन दर्ता भई मिति २०७५/३/२५ गते भएको त्रिपक्षीय सहमति र विपक्षीको तर्फबाट जारी पत्र निर्देशनबमोजिम काम गर्न दिनु काम गर्नबाट नरोक्नु नरोकाउनु भनी मिति २०७५/१२/१५ गते आदेश जारी भएको थियो।

तसर्थ गैरकानूनी रूपमा पक्राउ गरी थुनामा राखिएका निवेदकलाई नेपालको संविधानको धारा १७, १८, २०, २५ समेतद्वारा प्रदत्त वैयक्तिक स्वतन्त्रता एवं मौलिक हक अनावश्यक रूपमा विपक्षीहरूले उल्लङ्घन गरेकाले अन्य वैकल्पिक कानूनी उपचारको अभावमा संविधानको धारा ४६ र १३३ अन्तर्गत सम्मानित अदालतसमक्ष यो रिट निवेदन प्रस्तुत गरेको छु। विपक्षीहरूद्वारा गैरकानूनी रूपमा पक्राउ गरी गैरकानूनी थुनामा राखिएकोले सम्मानित अदालतबाट सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ३४, ३५, ३६ र ३७ समेत बमोजिम जो चाहिने आवश्यक आदेश जारी गरी थुनुवासहित यस सम्मानित अदालतमा झिकाई गैरकानूनी थुनाबाट अविलम्ब मुक्त गरिदिनु भनी विपक्षीहरूको नाममा बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिपाउँ। साथै निवेदकहरूलाई यसरी गैरकानूनी रूपमा थुनामा राखेबापत आवश्यक र उचित परिपूरणसमेत विपक्षीबाट व्यक्तिगत रूपमै भराई पूर्ण न्याय प्रदान गर्ने सम्मानित अदालतको प्रभावशाली क्षेत्राधिकार प्रयोग गरी अदालतबाटै दिलाउने भराउने आदेश गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए सोको आधार र कारण खुलाई यो आदेश प्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक ५ दिनभित्र बन्दीसहित महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ प्राप्त भएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५/१२/२५ को आदेश।

नेपाल सरकारले सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १०४ बमोजिम मिति २०७४।७।२० मा ओरेण्टल को-अपरेटिभ सहकारी संस्थालाई समस्याग्रस्त सहकारी संस्था घोषणा गरी मिति २०७४।९।२८ गते समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समिति गठन

भई छानबिन भएकोमा उक्त सहकारीका तत्कालीन अध्यक्ष विपक्षी रिट निवेदक सुधिर बस्नेतसमेतका पदाधिकारीहरूले सहकारीमा निक्षेप रकम वतनसमेत नखुलेका विभिन्न मानिसहरूलाई बिना धितो ऋण लगानी गरेको भनी सञ्चालक समितिको निर्णय गर्ने, निक्षेप रकमबाट सहकारीसँग सरोकार नभएका विभिन्न मानिस तथा कम्पनीहरूको नाममा तुलो मात्रामा जग्गा खरिद गर्ने, बचत रकमले सहकारीका बचतकर्ताहरूको सम्बन्ध नरहेको रिट निवेदक एकल सञ्चालक रहेको कोहिनुरहिल हाउजिड प्रा.लि. को नाममा जग्गा खरिद गर्ने, उक्त प्रा.लि. मार्फत भेगास सिटीलगायतका अपार्टमेन्ट निर्माण गर्न भनी बचत रकम लगानी गर्ने, सहकारीको रकमबाट खरिद गरेका जग्गाहरू कोहिनुरहिल हाउजिड प्रा.लि. को नामबाट धितो राखी बैंक तथा वित्तीय संस्थाहरूबाट ऋण लिने, अध्यक्ष तथा सञ्चालकहरूको नाममा विभिन्न व्यक्तिहरूबाट सहकारीको रकमबाट जग्गा खरिद गरी खरिद गरेकै दिन वा केही दिन र महिनापछि सहकारीको रकम लगानी गरेको कोहिनुरहिल हाउजिडलाई खरिद मूल्यभन्दा ३५ गुणा वृद्धि गरी बिक्री गरी दोहोरो फाइदा लिने, सहकारीको लगानी गरेको सम्पूर्ण परियोजनाहरू पूरा नगरी अलपत्र छाड्ने जस्ता कार्य गरी ओरेण्टल को-अपरेटिभ लिमिटेडका तत्कालीन अध्यक्ष रिट निवेदक सुधिर बस्नेतसमेतका पदाधिकारीहरूले सहकारीको निक्षेप रकम हिनामिना मासमसौट गरेको देखियो । आफूलाई फाइदा लिने उद्देश्यका साथ संगठित रूपमा सहकारी ऐन, २०४८ र उक्त ऐनलाई संशोधन तथा एकीकरण गर्न बनेको वर्तमान **सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १२२** बमोजिमको कसुर गरेको तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएकोले सुधिर बस्नेतसमेतलाई सोही ऐनको दफा १२४ बमोजिम सजाय हुने गरी निर्णय भई निर्णय कार्यान्वयनको लागि निर्णयसहितको सक्कल मिसिल कागजातहरू समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समितिको कार्यालयको च.नं. २८५

मिति २०७५।११।१० गतेको पत्रसाथ प्राप्त हुन आई यस कार्यालयको कसुर दर्ता किताबमा दर्ता गरी रिट निवेदक सुधिर बस्नेतसमेतलाई काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट पक्राउ गर्ने अनुमति प्राप्त भई खोजतलास गर्दै जाँदा मिति २०७४।१२।२० गते रिट निवेदक सुधिर बस्नेतलाई काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. १० भिमसेनगोलामा फेला पारी पक्राउ गरी प्रतिवेदनसाथ यस कार्यालयमा दाखिला हुन आएको थियो । निवेदकलाई यस कार्यालयको हिरासतमा राखी संगठित तथा सहकारी ऐनअन्तर्गतको (ठगी) कसुरमा अनुसन्धान गर्न जिल्ला सरकारी वकिल कार्यालय काठमाडौंमार्फत काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट मिति २०७५।१२।२० गतेका दिनबाट पहिलो पटक दिन ५, ऐ. २५ बाट दोस्रो पटक दिन ५ र ऐ. ३० बाट तेस्रो पटक दिन ८ को म्याद थप अनुमति लिइएको हो ।

निवेदक सुधिर बस्नेतलाई कानूनबमोजिम पक्राउ गरी सम्मानित काठमाडौं जिल्ला अदालतबाट प्रहरी हिरासतमा राखी अनुसन्धान गर्न हिरासतमा राख्ने म्याद थप अनुमतिसमेत लिई यस कार्यालयको हिरासतमा राखी अनुसन्धान भइरहेको अवस्थामा विपक्षी रिट निवेदकले आफूले गरेको अपराधबाट मुक्ति लिने मनसाय राखी कपोलकल्पित एवं मनगढन्ते कुराहरू उल्लेख गरी यस परिसरसमेतलाई विपक्षी बनाई सम्मानित अदालतसमक्ष दायर गर्नुभएको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको रिट निवेदन बदर भागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको महानगरीय प्रहरी परिसर काठमाडौंको तर्फबाट पेस भएको लिखित जवाफ ।

कसुरको गम्भीरता र कसुरदारलाई हुन सक्ने दण्ड सजायसमेतको आंकलन गरी मुद्दा हेर्ने अधिकारीको अनुमतिबाट अनुसन्धान गर्ने अधिकार प्राप्त निकायबाट हुने गरिने काम कारबाही यस समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समितिको क्षेत्राधिकारभित्रको विषय होइन । यस समितिको निर्णयानुसार

कानूनबमोजिम कारबाही गर्न अनुसन्धान तहकिकात गर्ने निकायसमक्ष लेखी पठाएको र कानूनसम्मत ढंगले अनुसन्धान तहकिकात गर्ने प्रयोजनका लागि थुनामा राखिएका व्यक्तिको हकमा निवेदन मागबमोजिमको कुनै आदेश जारी हुन नसक्ने भएकोले निवेदकको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको भूमि व्यवस्था सहकारी तथा गरिबी निवारण मन्त्रालय, समस्याग्रस्त सहकारी संस्था वा संघको व्यवस्थापन समिति, अनामनगरको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हिरा रेग्मी तथा विद्वान अधिवक्ताहरू श्री गोविन्द बन्दी, श्री मधुकुमार चौलागाई र श्री अनिता थापा के.सी. ले विपक्षीहरूले निवेदकलाई समस्याग्रस्त सहकारी संस्था र संघको व्यवस्थापन समितिको पत्रानुसार पक्रन आएको भनी पक्राउ गरी थुनामा राखेका छन्। निवेदक अध्यक्ष रहेको ओरेन्टल को-अपरेटिभ लिमिटेड सहकारीका निक्षेपकर्ताहरूको जाहेरीका आधारमा निवेदकलाई पक्राउ गरी निज विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दा चली फैसला हुँदा अदालतबाट कैद जरिवानासमेत भएकोमा निवेदकलाई लागेको कैद भुक्तान गरी जरिवानासमेत तिरी मिति २०७५।२।२३ गते कैदबाट छुटेको अवस्था छ।

उक्त सहकारीका निक्षेपकर्ताहरूकै उजुरीको आधारमा निवेदकलाई पक्राउ गरी थुनामा राख्ने कार्य एउटै कसुरमा एकै व्यक्तिलाई दुई पटक सजाय नहुने भन्ने **फौजदारी कानूनको दोहोरो खतराको सिद्धान्त**विपरीत रहेको छ। उक्त सहकारीको विवाद सुरु हुँदाको अवस्थामा सहकारी ऐन, २०४८ कार्यान्वयन रहेकोमा उक्त ऐन खारेज भई हाल कार्यान्वयनमा आएको सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १२२ बमोजिम विपक्षीहरूले निवेदकलाई पक्राउ

गरी संगठित तथा सहकारी ऐनअन्तर्गतको (ठगी) कसुरमा अनुसन्धान गर्न थुनामा राखेकोमा सहकारी ऐन, २०४८ मा व्यवस्था नभएको तर सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १२२ मा भएको प्रावधानबमोजिम विपक्षीहरूले निवेदकलाई थुनामा राख्ने कार्यपछि बनेको कानूनले अगाडि भए गरेको कसुरमा सजाय गर्न नमिल्ने अर्थात् **फौजदारी कानूनको पश्चात्दर्शी असर नहुने भन्ने फौजदारी कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्त**विपरीत भएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निवेदकलाई तत्काल थुनाबाट मुक्त गरिनु पर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षीहरूका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री संजिवराज रेग्मीले निवेदकलाई कानूनबमोजिम पक्राउ गरी अदालतबाट म्याद थप भई अनुसन्धान गर्न हिरासतमा राखिएको हुँदा निजलाई थुनामा राख्ने कार्य गैरकानूनी नभएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उल्लिखितबमोजिमको विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस सुनी निवेदन अध्ययन गर्दा प्रस्तुत रिट निवेदनमा मागबमोजिमको बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुने हो होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने भएको छ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा यसमा निवेदक कोहिनुरहिल हाउजिड कम्पनी प्रा.लि. को सञ्चालक तथा ओरेन्टल को-अपरेटिभ लिमिटेड सहकारी संस्थाको अध्यक्षसमेत भएको र कोहिनुरहिल हाउजिड प्रा.लि.ले जग्गा विकास, आवास, हाउजिड, अपार्टमेन्टलगायतका विभिन्न क्षेत्रमा लगानी गरेको थियो भने ओरेन्टल को-अपरेटिभ लिमिटेडले सहकारीका निक्षेपकर्ता सेयर सदस्यहरूको आय आर्जन वृद्धिका खातिर निक्षेप संकलन तथा लगानी गर्दै आएको थियो। २०६९ सालतिर देशको परिस्थिति तथा नेपाल राष्ट्र बैंकको तत्कालीन आर्थिक

नीतिको कारणले कारोबारमा मन्दी आई बजार हल्ला हुँदा सहकारीका निक्षेपकर्ताहरूले एकै पटक निक्षेप फिर्ता माग गरेको कारण फिर्ता र असुलीमा सन्तुलन हुन सकेन । त्यस समयमा यसप्रकारको समस्या धेरै सहकारीहरूमा देखिएकोले अन्यौलता छायो । सहकारीका निक्षेपकर्ताको जाहेरीका आधारमा निवेदकलाई पक्राउ गरी निज विरुद्ध काठमाडौं जिल्ला अदालतमा ठगी मुद्दा चली फैसला हुँदा अदालतबाट कैद जरिवानासमेत भएको थियो । उक्त फैसलाबमोजिम निवेदकलाई लागेको कैद भुक्तान गरी जरिवानासमेत तिरि मिति २०७५।२।२३ गते कैद मुक्त भएको थियो ।

३. यसैबिच निज सुधिर बस्नेतलाई मिति २०७५।१।२।१९ गते विपक्षी महानगरीय प्रहरी परिसर टेकु काठमाडौंबाट खटी आएका सादा पोसाकमा रहेका प्रहरी कर्मचारीले समस्याग्रस्त सहकारी संस्था वा संघको व्यवस्थापन समितिको पत्रानुसार पक्रन आएको भनी बत्तिसपुतली, काठमाडौंबाट पक्राउ गरी थुनामा राखेकोमा के कुन कारणले थुनामा राखिएको हो भन्ने बेहोरासमेत थाहा जानकारी नदिएको हुनाले नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३ तथा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ३३ बमोजिम बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरी निजलाई गैरकानूनी थुनाबाट मुक्त गरिपाउँ भनी सुधिर बस्नेतको हकमा निजकी आमा सुनिता बस्नेतले निवेदन दायर गरेको देखियो ।

४. ओरेन्टल को-अपरेटिभ लिमिटेडका तत्कालीन अध्यक्ष रिट निवेदक सुधिर बस्नेतसमेतका पदाधिकारीहरूले सहकारीको निक्षेप रकम हिनामिना मस्यौट गरी आफूलाई फाइदा लिने उद्देश्यका साथ संगठित रूपमा सहकारी ऐन, २०४८ र उक्त ऐनलाई संशोधन तथा एकीकरण गर्न बनेको वर्तमान सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १२२ बमोजिमको कसुर गरेको तथ्य प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको हुँदा निवेदक सुधिर बस्नेतलाई संगठित तथा सहकारी ऐनअन्तर्गतको

(ठगी) कसुरमा अनुसन्धान गर्न कानूनबमोजिम नै पक्राउ गरी यस कार्यालयको हिरासतमा राखिएकोले बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी हुनुपर्ने होइन रिट निवेदन खारेज हुनुपर्दछ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी महानगरीय प्रहरी परिसरको लिखित जवाफ रहेको देखियो ।

५. निवेदककै जस्तै समस्या धेरै सहकारीहरूमा देखिएकोले नेपाल सरकारको तर्फबाट आर्थिक वर्ष २०७०/०७१ को नीति तथा कार्यक्रममा सहकारी क्षेत्रमा देखिएको समस्या समाधानको उपाय खोजी गर्ने प्रतिबद्धता गरी मिति २०७०।७।१४ गते नेपाल सरकारको निर्णयबमोजिम बचत तथा ऋण कारोबार गर्ने समस्याग्रस्त सहकारीहरूको छानबिन गर्न भनी पूर्व माननीय न्यायाधीश श्री गौरीबहादुर कार्कीको अध्यक्षतामा जाँचबुझ आयोग, २०७० गठन गरेकोमा ओरेन्टल को-अपरेटिभ लिमिटेडसमेत उक्त आयोगको जाँचबुझको दायरामा परेकोमा सो जाँचबुझ आयोगले उक्त सहकारीसमेतको जाँचबुझ गरी मिति २०७१।१।२९ मा प्रतिवेदन बुझाउँदा सञ्चालकको सम्पत्ति लिलाम बिक्री गरेर समस्याको समाधान नहुने बरु हाउजिङलगायतका प्रोजेक्टलाई पूर्णता दिएर नै निक्षेपकर्ताको लगानी, वित्तीय संस्थाले गरेको लगानी र उपभोक्ताले अपाटमेन्ट किन्न बुझाएको रकम फिर्ता हुन सक्ने हुँदा सोहीबमोजिम गर्न सुझाव दिएको भनी निवेदकले आफ्नो निवेदनमा बेहोरा उल्लेख गरेको देखियो । साथै उल्लिखित आयोगको सुझावबमोजिम नै प्रस्तुत समस्या समाधान गर्ने उद्देश्यले ओरेन्टल को-अपरेटिभका पीडित निक्षेपकर्ताको आधिकारिक प्रतिनिधि, भेगाससिटी अपार्टमेन्ट बुकिङकर्ताको तर्फबाट भेगाससिटी उपभोक्ता व्यवस्थापन समितिको तर्फबाट आधिकारिक प्रतिनिधि र निवेदकका बिचमा विपक्षी समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समितिकै रोहबरमा मिति २०७५।३।२५ मा समस्या

समाधानको त्रिपक्षीय करार सम्पन्न भएको थियो ।

उक्त त्रिपक्षीय सम्झौता विपक्षी कार्यालयले आफ्नो दर्ता किताबमा द.नं. ३४४ मा दर्ता गरी एक प्रति आफ्नो कार्यालयमा समेत राखी डिपोजिटरीको भूमिकासमेत निर्वाह गरेको छ ।

६. उक्त सम्झौताको स्वागत गर्दै विपक्षी समितिले २०७५।३।२६ गते च.नं. २९१ को पत्र निवेदकसमेतलाई पठाएको र सो पत्रको अन्तिम अनुच्छेदमा निम्नानुसारको बेहोरा उल्लेख छ:-
"अधुरो अपार्टमेन्ट तयार गराएर हाउजिङका बुकिङकर्ताहरूलाई स्वामित्वको प्रमाण पत्र दिलाउन बैंक र सञ्चय कोषको कर्जा भुक्तानी गराउन र त्यही हाउजिङबाट आर्जेको रकमबाट ओरियन्टल को-अपरेटिभका पीडितहरूलाई रकम फिर्ता गराउने कार्यमा यस समितिको सदा सहयोग र समर्थन रहने कुरामा विश्वास दिलाउन चाहन्छु"
भनी करारबमोजिम निवेदकलाई काम गर्न दिनु भन्ने बेहोराको च.नं. १ मिति २०७५।४।१ गतेको पत्रसमेत विपक्षी समितिको कार्यालयबाटै निवेदकलाई पठाइएको हुँदा सो पत्रबमोजिम नै अधुरो अपार्टमेन्टको निर्माण गरी कार्य अगाडि बढी तीव्र गतिमा काम भइरहेको थियो भनी यी निवेदकले आफ्नो निवेदनमा उल्लेख गरेका तमाम घटनाक्रमहरूलाई विपक्षी समितिले विश्वसनीय आधार प्रमाण प्रस्तुत गरी खण्डन गर्न नसकि सहर्ष स्वीकार गरी रहेको देखिँदा निवेदकले समस्या समाधानको लागि प्रयासरत रहेकै अवस्थामा पनि विपक्षी समितिले बदनियत राखी निवेदकलाई पक्राउ गरी थुनामा राख्ने कार्यलाई कानूनसम्मत मान्न मिलेन ।

७. निवेदकले आफ्नो निवेदनमा उल्लेख गरेबमोजिम त्रिपक्षीय करार र विपक्षी व्यवस्थापन समितिको पत्राचारकै आधारमा निवेदकले कम्पनीका तर्फबाट किस्ता रकम बुझाउन तथा साबिकको करार नवीकरण बाँकी रहेकाहरूको हकमा करार नवीकरणसमेतको लागि पुनः मिति २०७५।८।१२

गते कान्तिपुर दैनिकमा सार्वजनिक सूचना प्रकाशित गरिएको थियो । यस अवधिमा विपक्षी व्यवस्थापन समितिमा अध्यक्ष परिवर्तन भई श्री युवराज सुवेदी अध्यक्षमा आएपछि निवेदकको कम्पनीको तर्फबाट निर्माण कार्य भइरहेको भेगाससिटीको सम्बन्धमा भएको मिति २०७५।३।२५ को त्रिपक्षीय करार कार्यान्वयन गर्न नदिने अभिप्रायले निवेदकसमेतका सरोकारवालासँग कुनै परामर्श नै नगरी समितिले निवेदकको उक्त सूचनालाई चुनौती दिँदै अर्को सूचना प्रकाशित गरेको छ । उक्त सूचनामा "सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १०६ को (ढ) बमोजिम यस समितिको स्वामित्वको सम्पत्तिमा समितिको पूर्वस्वीकृति र सहमति नदिई अनाधिकृत तथा गैरकानूनी सूचनाहरू प्रकाशित गरी थप रकम माग गर्ने अपार्टमेन्ट बुकिङ गर्ने र सो कार्यको लागि समायोजन वा किस्ताको नाउँमा रकम उठाउने जस्ता कार्यहरू भएको पाइएकोले यस्ता गैरकानूनी र अनाधिकृत सूचनाको आधारमा कोही कसैले अपार्टमेन्ट बुकिङको नवीकरण, समायोजन, किस्ता रकम, शुल्क दस्तुरलगायत कुनै थप रकम नबुझ्न नुबझाउन र थप बुकिङ नगर्न नगराउनसमेत सरोकारवाला सबैको जानकारीको लागि यो सूचना प्रकाशित गरिएको छ" भन्ने उल्लेख गरिएको थियो भनी रिट निवेदनमा लेखिएको बेहोरा यस सन्दर्भमा अत्यन्त विचारणीय देखियो ।

८. विपक्षी व्यवस्थापन समितिका पदाधिकारीहरूबाट निवेदक सञ्चालक रहेको कोहिनुर हिल हाउजिङ प्रा.लि. मार्फत निर्माण गर्न लागेको भेगाससिटी अपार्टमेन्ट लिलाम गर्ने भनी कान्तिपुर दैनिकमा प्रकाशित सूचना बदर माग गरी यस अदालतमा विपक्षीमध्येका समस्याग्रस्त सहकारी संघको समस्या समाधान व्यवस्थापन समितिसमेतलाई विपक्षी बनाई ०७५-WO-०९४४ र ०७५-WO-०९४५ नं. को रिट निवेदन म निवेदकले नै दायर गरेकोमा ओरेन्टल को-अपरेटिभ पीडित निक्षेपकर्ताको

प्रतिनिधि, भेगाससिटी अपार्टमेन्ट बुकिङकर्ताको तर्फबाट भेगाससिटी उपभोक्ता व्यवस्थापन समितिको आधिकारिक प्रतिनिधि र रिट निवेदकबिच विपक्षी समस्याग्रस्त सहकारी व्यवस्थापन समितिकै रोहबरमा मिति २०७५।३।२५ मा भएको समस्या समाधानको त्रिपक्षीय करार सहमति र विपक्षी समितिको तर्फबाट जारी पत्र निर्देशनबमोजिम काम गर्न दिनु, नरोक्नु नरोकाउनु भनी यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०७५।१२।१५ मा अन्तरिम आदेश जारी भएको कुरा मिसिल संलग्न रहेको उक्त आदेशको छाँयाप्रतिबाट देखियो।

९. उल्लिखित सहकारीका निक्षेपकर्ताहरूको जाहेरीका आधारमा निवेदक सुधिर बस्नेतलाई पक्राउ गरी निज सुधिर बस्नेत विरुद्ध विभिन्न अदालतमा ठगी मुद्दा चलेकोमा केही मुद्दा चालु अवस्थामा रहेको र केही फैसला भइसकेकोमा काठमाडौं जिल्ला अदालतमा चलेको ठगी मुद्दामा भएको फैसलाबमोजिम निजलाई ठहरेको कैद भुक्तान गरी जरिवानासमेत तिरी मिति २०७५।२।२३ मा कैद मुक्त भएको कुरा निवेदकको निवेदनबाट देखियो।

१०. प्रस्तुत विवाद सुरु हुँदाका अवस्थामा सहकारी ऐन, २०४८ कार्यान्वयनमा रहेको र उक्त ऐन खारेज भई हाल कार्यान्वयनमा आएको सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १०६ ले दिएको अधिकार प्रयोग गरी ऐ. दफा ११४ बमोजिम उपचारात्मक कार्य गर्न सक्ने व्यवस्था गरेको र ऐ. दफा १०४ बमोजिम नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०७४।१।२८ को निर्णयअनुसार पुनः उक्त ओरेन्टल को-अपरेटिभसमेतको सम्पत्ति व्यवस्थापन तथा दायित्व भुक्तानी गर्न गठन भएको समस्याग्रस्त सहकारी संस्था वा संघको व्यवस्थापन समितिको मिति २०७५।१।१० को पत्र तथा ऐ. ऐनको दफा १२२ को आधारमा संगठित तथा सहकारी ऐनअन्तर्गतको (ठगी) कसुरमा अनुसन्धान गर्न भनी विपक्षीले निवेदकलाई

पक्राउ गरी थुनामा राखेको अवस्था देखियो।

११. फौजदारी कानूनको पश्चात्दर्शी असर हुनु हुँदैन भन्ने फौजदारी कानूनको सर्वमान्य सिद्धान्तविपरीत प्रस्तुत विवादको उठान हुँदा चालु रहेको सहकारी ऐन, २०४८ मा उल्लेख नभएको तर सहकारी ऐन, २०७४ मा व्यवस्था गरिएको दफा १२२ मा भएको नयाँ प्रावधानलाई प्रयोग गरी निवेदकलाई पक्राउ गरेको विपक्षीहरूको कार्य संविधान, कानून र न्यायका मान्य सिद्धान्तबमोजिम छ छैन भन्ने नै मुख्य प्रश्नको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो।

१२. यसै सन्दर्भमा मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, (Universal Declaration of Human Rights) 1948 को Article 11(2) मा कुनै कार्य गर्दा वा नगर्दाको बखत राष्ट्रिय वा अन्तर्राष्ट्रिय कानूनअन्तर्गत दण्डनीय कसुर नमानिने त्यस्ता कार्यका लागि कुनै पनि व्यक्तिलाई दण्डनीय कसुरको दोषी ठहराइने छैन न त सो दण्डनीय कसुर गर्दाका बखत लागू हुने सजायभन्दा बढी सजाय नै गरिनेछ भनी निम्न प्रावधान रहेको देखिन्छ:-

"No one shall be held guilty of any penal offence on account of any act or omission which did not constitute a penal offence, under national or international law, at the time when it was committed. Nor shall a heavier penalty be imposed than the one that was applicable at the time the penal offence was committed."

१३. यसैगरी अघि घटेको अपराधमा पछि बनेका कानूनबमोजिम कसुरदारलाई सजाय नगरी अपराध घट्टाको अवस्थामा लागु रहेको कानूनबमोजिम नै सजाय हुनुपर्छ भनी भारतीय सर्वोच्च अदालतले Kedar Nath vs. State of West Bengal, AIR 1953 S.C. 404, को मुद्दामा निम्न कुराहरू बोलेको

पाइन्छः- "The accused committed on offence in 1947 under prevention of corruption act which then prescribed a punishment of imprisonment or fine or both. In 1949, by an amendment of the law, the punishment prescribed was enhanced by a further fine to the equivalent to the amount the money found to have been procured by the offender through his offence. The supreme court held that the enhance punishment prescribed in 1949 could not be applicable to the offence committed in 1947 because of Article 20(1).

In this way we find that under Article 20, all that has to be considered is whether the ex post facto law has imposed a penalty greater than that which might be inflicted under the law enforce at the time of commission of the crime.

१४. नेपालको संविधान, २०७२ को धारा २० को न्यायसम्बन्धी हकअन्तर्गत उपधारा (४) मा "तत्काल प्रचलित कानूनले सजाय नहुने कुनै काम गरेबापत कुनै व्यक्ति सजायको भागी हुने छैन र कुनै पनि व्यक्तिलाई कसुर गर्दाको अवस्थामा कानूनमा तोकिएभन्दा बढी सजाय दिइने छैन" तथा सोही धाराको उपधारा ६ मा "कुनै पनि व्यक्ति विरुद्ध अदालतमा एकै कसुरमा एकपटकभन्दा बढी मुद्दा चलाइने र सजाय दिइने छैन" भन्ने व्यवस्था उल्लेख भएको देखिन्छ। संविधानको उक्त प्रावधानको अभिप्राय भनेको कुनै कार्य गर्दा त्यस्तो कार्यलाई कानूनले दण्डनीय कसुर नमानेको अवस्थामा पछाडि बनेको कानूनले अगाडि नै भइसकेको कार्यलाई दण्डनीय कसुर घोषणा गरी सजायको व्यवस्था गर्न र त्यस्तो

कानूनको प्रयोग गरी अगाडि नै घटेको वारदातसँग सम्बन्धित व्यक्तिलाई सजाय गर्न तथा कसुर गर्दाको अवस्थामा कानूनबमोजिम हुन सक्ने सजायभन्दा बढी सजाय गर्न नमिल्ने संवैधानिक प्रत्याभूति प्रदान गर्नु नै हो।

१५. उल्लिखित संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्थासमेतका आधारमा हेर्दा कार्यविधि कानून (Procedural Law) र सारवान् कानून (Substantial Law) गरी कानूनका दुई प्रकारमध्ये कार्यविधि कानूनको हकमा सम्बन्धित मुद्दाको कार्यविधि चल्दाको अवस्थामा प्रचलित कानून नै लागू हुने देखिन्छ भने Substantive कानूनको हकमा पश्चात्दर्शी असर हुने गरी कानूनको प्रयोग गर्न मिल्ने देखिँदैन।

१६. Substantive कानूनको प्रयोग पश्चात्दर्शी रूपमा गर्न नमिल्ने संवैधानिक व्यवस्था भएपनि अपराध गर्दाको बखत प्रचलनमा रहेको कानूनको स्थानमा नयाँ कानून निर्माण भएको अवस्थामा कुन कानूनको आधारमा सजाय हुने हो भन्ने द्विविधाको समाधान अदालती व्याख्याबाट भएको पाइन्छ। यस सम्बन्धमा **Calder Vs. Bull को मुद्दा (सन १७९८) मा अमेरिकी सर्वोच्च अदालतले** निम्न प्रकृतिको कानूनलाई पश्चात्दर्शी असर नहुने भनी व्याख्या गरेको छः-

- (१) कानून बन्नुभन्दा पहिले अपराध नमानिने कुनै कार्यलाई पछाडि बनेको कानूनले अपराध घोषित गर्ने गरी निर्माण गरिएको कानून। (Every Law that makes an action done before the passing of the Law and which was innocent when done criminal and punishes that action)
- (२) कुनै कसुर गर्दाको अवस्थामा सानो र कम गम्भीर मानिएको कसुरलाई पछाडि ठुलो र बढी गम्भीर हुने गरी निर्माण गरिएको कानून।

(Every Law that aggravates a crime or makes it greater than it was when committed)

- (३) कसुर गर्दाको समयमा कम सजाय हुने कुनै कसुरमा पछाडि सजाय परिवर्तन गरी बढी सजाय गर्ने गरी निर्माण गरिएको कानून । (Every law that changes the punishment and inflicts a greater punishment than the law annexed to the crime when committed)
- (४) अपराध गर्दा अपराधीलाई कसुरदार ठहर गर्न आवश्यक पर्ने प्रमाणसम्बन्धी कानूनी नियमहरूमा फेरबदल गरी कसुर प्रमाणित गर्न कम प्रमाण भए पुग्ने गरी निर्माण गरिएको कानून । (Every law that alters the legal rules of evidences and receives less or different testimony than the law required at the time of the commission of the offence in order to convict the offender)

१७. पश्चात्दर्शी असर नहुने कानूनका सम्बन्धमा अमेरिकी सर्वोच्च अदालतले गरेको उल्लिखित व्याख्यालाई नेपालको सर्वोच्च अदालतबाट **उत्तम लामा वि. श्री ५ को सरकार** भएको जिउ मास्ने बेच्ने मुद्दा (ने.का.प. २०६१, अंक ९, नि.नं. ७७३२) मा स्वीकार गरिएको पाइन्छ। उपर्युक्त व्याख्याको सन्दर्भमा प्रस्तुत मुद्दालाई हेर्दा सहकारी ऐन, २०४८ को परिच्छेद ११ को दण्ड जरिवाना भन्ने प्रावधानअन्तर्गत दफा ४३ मा विवरण दाखिला नगर्नेलाई जरिवाना र दफा ४४ मा सहकारी शब्द प्रयोग गरी व्यापार गर्नेलाई जरिवाना भनी दुईवटा दफामा दण्ड जरिवानाको व्यवस्था

गरिएको र दफा ४५ मा उक्त दफा ४३ र दफा ४४ बमोजिमको आदेशउपर पुनरावेदन अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने भन्ने व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। सहकारी ऐन, २०४८ लाई खारेज गरी कार्यान्वयनमा आएको सहकारी ऐन, २०७४ को परिच्छेद १९ को कसुर, दण्ड, जरिवाना तथा पुनरावेदन भन्ने प्रावधानअन्तर्गत दफा १२२ को खण्ड (क) देखि (थ) सम्मका विभिन्न नम्बरहरूमा कसुर, दण्ड जरिवानाका सम्बन्धमा तमाम व्यवस्थाहरू उल्लेख भएको देखिन्छ। जुन व्यवस्था सहकारी ऐन, २०४८ मा राखिएको थिएन। सहकारी ऐन, २०४८ कार्यान्वयनमा रहेको परिस्थितिमा निवेदकसँग सम्बन्धित सहकारीको रकम हिनामिना गर्नु भन्ने आरोप निवेदकलाई लगाइएको र उक्त सहकारी ऐनअन्तर्गत नै उक्त समस्या समाधानका उपायहरू अपनाई समस्या समाधानका कारबाहीहरू अगाडि बढिरहेकै अवस्थामा कार्यान्वयनमा आएको सहकारी ऐन, २०७४ को दफा १२२ बमोजिमको कसुर गरेको भन्ने आरोप लगाई संगठित तथा सहकारी ऐनअन्तर्गतको (ठगी) कसुरमा अनुसन्धान गर्न भनी निवेदकलाई पक्राउ गरी थुनामा राख्ने, अनुसन्धानको लागि अदालतबाट म्याद थप गर्ने जस्ता विपक्षीहरूबाट भएको कार्य फौजदारी कानूनको पश्चात्दर्शी असर नहुने भन्ने सिद्धान्त (Principle of Ex-Post facto Law) को विपरीत रहेको देखियो।

१८. सहकारी ऐन, २०४८ बमोजिम निवेदकलाई लगाइएको कसुरमा सजायको व्यवस्था नभएको अवस्थामा पनि ओरेण्टल को-अपरेटिभका निक्षेपकर्ताहरूको रकम हिनामिना गरेको भन्ने आरोपमा ठगी मुद्दा दायर भई अदालतबाट भएको सजायसमेत निवेदकले भोगिसकेको अवस्थामा पुनः सहकारी ऐन, २०४८ संशोधन र एकीकरण भई आएको सहकारी ऐन, २०७४ मा को-अपरेटिभका निक्षेपकर्ताहरूको

रकम हिनामिना गरेबापत सजाय गरिने व्यवस्था रहेको देखियो ।

१९. कसुर गर्दाको अवस्थामा प्रचलित ऐनमा सजायको व्यवस्था नभएको तर कसुर गरेको मितिभन्दा पछि जारी भएको सहकारी ऐन, २०७४ को आधारमा पुनः सजायको मागदाबी लिएको अवस्था देखिँदा एकचोटी तत्काल प्रचलित कानूनबमोजिम कसुर कायम भई सजायसमेत भइसकेको स्थितिमा पुनः संशोधित कानूनको आधारमा कसुर कायम गर्न उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था र सिद्धान्तले नमिल्ने हुँदा ओरेन्टल को-अपरेटिभका तत्कालीन अध्यक्षसमेत रहेका यी निवेदकलाई लगाइएको आरोपहरूको विषयमा सहकारी ऐन, २०४८ नै आकर्षित हुने भई उक्त ऐनअन्तर्गत भए गरेको काम कारबाहीमा पछि जारी भएको सहकारी ऐन, २०७४ आकर्षित नहुने देखिँदा सहकारी ऐन, २०४८ बमोजिम कारबाही भई टुंगिसकेको विषयमा विपक्षीहरूले निवेदकलाई सहकारी ऐन, २०७४ अन्तर्गत पक्राउ गरी थुनामा राखेसमेतको कार्य कानूनसम्मत रहेको छ भनी मान्न सकिएन ।

२०. तसर्थ उल्लिखित संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था, फौजदारी कानूनका सर्वमान्य सिद्धान्त, मानव अधिकारको विश्वव्यापी घोषणापत्र, अन्तर्राष्ट्रिय अनुबन्ध, अन्तर्राष्ट्रिय अदालतका फैसला, जाँचबुझ आयोगको प्रतिवेदन र ठगी मुद्दामा निवेदकले कैद भुक्तान गरिसकेको अवस्थासमेतका आधार, कारण र प्रमाणहरूबाट निवेदकलाई मुद्दा पुर्पक्ष हुँदा थुनामै राख्नुपर्ने अवस्था नदेखिँदा विपक्षीले गैरकानूनी तवरले निवेदकलाई थुनामा राखेको देखिएबाट निवेदक सुधिर बस्नेतलाई तत्काल यसै अदालतबाट थुनामुक्त गरी दिनु भनी बन्दीप्रत्यक्षीकरणको आदेश जारी गरिदिएको छ । आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको

लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.डम्बरबहादुर शाही

इजलास अधिकृत : ज्ञानेन्द्र इटानी
इति संवत् २०७६ साल वैशाख २ गते रोज २ शुभम् ।

४७४ ७७७

निर्णय नं. १०२६१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
सम्माननीय का.मु. प्रधानन्यायाधीश श्री दीपकराज जोशी
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
फैसला मिति : २०७५।२।२८
०७१-CI-०६२६

मुद्दा : सर्त करारबमोजिमको रूपैयाँ दिलाई पाउँ ।

पुनरावेदक / वादी : जिल्ला मोरङ विराटनगरको
उपमहानगरपालिका वडा नं. ७ बस्ने
चन्द्रप्रसाद खतिवडा
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला मोरङ भाथिगछ
गा.वि.स. वार्ड नं. ८ घर भई हाल विराटनगर
उपमहानगरपालिका वडा नं. १२ बस्ने
अकवर मियाँ

- वादीले दाबीको लिखतलाई करारको लिखत भनी दाबी गरेकोमा दाबीबमोजिमको हदम्याद नाघ्ने अवस्था भएपछि दाबीको लिखतलाई वादी दाबीभन्दा बाहिर गई कपाली प्रकृतिको लिखत भनी हदम्याद कायम गर्नु हदम्यादको सिद्धान्त अनुरूप नहुने।

(प्रकरण नं. ३)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट :
प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०५४, नि.नं.६३५४, पृ.२०८

सम्बद्ध कानून :

- करार ऐन, २०५६

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. जिल्ला न्यायाधीश श्री राधाकृष्ण उप्रेती
मोरङ जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री कुमार चुडाल
माननीय न्यायाधीश श्री रमेशबहादुर थापा
पुनरावेदन अदालत विराटनगर

फैसला

का.मु.प्र.न्या.दीपकराज जोशी : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ र न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९ अनुसार यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ।

म फिरादीले जिल्ला मोरङ विराटनगर उपमहानगरपालिका वडा नं. १४ मा रहेको सरजुप्रसाद साहको घर कोठा बहालमा लिई सञ्चालन गरी

रहेको रेडिमेड कपडा पसल मैले तय गरेको भाडा वा सर्तनामाअनुसार भोगचलन गरी आएको सो पसलमा रहेको रेडिमेड कपडा दोकान र सो दोकानमा रहेको रेडिमेड कपडाहरू र जिन्सी सरसामान तथा फर्निचरहरू सम्पूर्णको जम्मा मोल रु.१,६८,०००।- मा बिक्री गर्दछु लिनहुन्छ भनी विपक्षीलाई प्रस्ताव राख्दा तपाईंको सो पसलमा रहेको जिन्सी सामान तथा फर्निचरसमेत प्रतिवादीले हेरी जाँची थान गन्ती गरी सो सामानको मोलबापत हुन आउने रकम रु.१,६८,०००।- मध्ये आजका मिति २०५९।६।१३ गतेका दिन रु.३५,०००।- मात्र बुझी बुझाई रु.१,३३,०००।- मध्ये २०५९।६।२९ गते रु.२०,०००।- भुक्तानी गर्ने र बाँकी रहेको रु.१,१३,०००।- मध्ये अन्य साहुका रु.१९,०००।- दोकान खरिद गर्नेले चुक्ता गर्न बाँकी रहेको रु.९४,०००।- मात्र मासिक रु.१,०००।- भुक्तान गर्दै जाने बाँकी रकम २०६० साल वैशाख ५ गतेभित्र चुक्ता गर्नेछु भनी अग्रिम बैना रु.३५,०००।- दिई सोही दिनबाट विपक्षीले दोकान चलाउने गरी मिति २०५९।६।१३ गते प्रतिवादीले मलाई सर्त करारनामा कागज गरी मेरो दोकानका फर्निचरसमेतका सामान जिम्मा लिन भएको थियो। उक्त सर्त करारनामाबमोजिम २०६० साल वैशाख ५ गतेभित्रमा मलाई रूपैयाँ बुझाई आज भोलि भन्दै टारवार गरी आउनु भएको र प्रतिवादीले दोकानका कपडा जिन्सी सामान अन्य व्यक्तिलाई बिक्री गरी भागी बेपत्ता भएको कुरा सुनेकोले वास्तविक बुझ्दा हो रहेछ। त्यसरी मलाई थाहा नदिई विपक्षीले दोकान बिक्री गरेका कारण मैले आफ्नो दोकान कब्जामा लिन पाइन। आफ्नो पैसा लिनलाई विपक्षीको खोजी गर्दा संयोगवश २०६८ माघ २५ गते भेट भइसकेपछि मैले लिन बाँकी रहेको रु.९४,०००।- मध्येबाट रु.४,०००।- मलाई दिनुभयो। बाँकी रु.९०,०००।- माग्दा मैले पैसा दिइरहेको छु। एकमुष्ट दिन सक्तिन भन्दै उल्टै मलाई कुट्ने, पिट्ने, जिउ

ज्यानमा दागा गर्ने, रूपैयाँ दिन्न जे गर्दछौं जानेको गर भनी मेरो रूपैयाँ नदिने, खाने पचाउने नियत गरेकोले फिराद गर्न आएको छु। अतः विपक्षी र मेरोबिचमा भएको सर्तनामा करार ऐन, २०५६ ले परिभाषा गरेबमोजिम प्रस्ताव र स्वीकृति स्वतन्त्र सहमतिमा भएको करारको परिभाषा तथा प्रस्ताव एवं स्वीकृति जस्ता कुराहरूका आधारमा दाबीको लिखत करारको लिखत हो भन्ने कुरा स्थापित हुन्छ। करार ऐन, अनुसार करारका दुवै सक्षम स्वतन्त्र पक्षमा करारीय दायित्व पक्ष विपक्षहरूबिचमा कानूनसरह नै लागू हुने हुन्छ। विपक्षीले सर्त करार दायित्व पूरा नगरेको कारण करार उल्लङ्घन गर्ने विपक्षबाट मर्का पर्ने पक्ष म वादीले क्षतिपूर्तिसमेत भराई लिन पाउने हुनाले प्रतिवादीबाट रु.९०,०००।- करार ऐन, २०५६ को दफा ७४,७५,८२ (१) दफा ८३ नं. समेतका कानूनका आधारमा दिलाई पाउँ र समयमा मलाई रूपैयाँ नबुझाएको कारणबाट भएको वास्तविक हानि नोक्सानीको क्षतिपूर्ति र कोर्ट फी रकमसमेत विपक्षबाट दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको फिराद पत्र।

वादी दाबी झुठ्ठा हो। हदम्याद सिर्जना गर्नलाई मिति २०६८।१०।२५ गतेमा रु.४,०००।- दिएकोलगायतका कुरा झुठ्ठा हुन। विपक्षीले मसँग जालझेल गरी रकम लिन खान प्रस्तुत मुद्दा गरेकोसम्म हुन्। कुनै लिखत करारको लिखत हो वा होइन भन्नका लागि करार ऐन, २०५६ बमोजिमको विशेषताहरू लिखतमा देखिएको हुनुपर्छ। फिराद लेखअनुसार २०६०।१।५ गतेमा रूपैयाँ बुझाउने अन्तिम भाखा थियो भनी वादी आफैँ भन्नु हुन्छ भने सोही मितिमा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सिर्जना भएको मान्नु पर्नेमा ८ वर्ष १० महिना २८ दिनसम्म चुप लागी हदम्याद नघाई फिराद दिँदैमा दाबी स्थापित हुने होइन। दाबीको लिखत मलाई अ.बं. ७८ नं. बमोजिम देखाई सुनाई पाउँ। सो सक्कल लिखत देखाए सुनाएको बखत

नै नामाकरण गर्नेछु। वादीको फिराद लेखबमोजिम लिखतको स्वरूपसमेतबाट व्यापारिक कारोबारको लिखत देखिँदा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. बमोजिमको हदम्याद नघाई हदम्यादविहीन अवस्थामा प्रस्तुत नालेस परेको हुँदा हदम्यादसमेतको अभावमा प्रस्तुत मुद्दा खारेज गरी दाबीबाट अलग फुर्सद पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिउत्तर पत्र।

प्रतिवादीले ७८ नं. बमोजिम गरेको बयान मिसिल सामेल रहेको।

एक पक्षको मात्र सहिछाप भएको लिखतलाई करार भएको मान्न नसकिने हुँदा र त्यस्तो वैना रकमसम्बन्धी लिखत कपालीसरह हुने हुँदा प्रतिवादीले चुक्ता गरिसकेको भन्ने जिकिर पुष्टि हुने गरी लिखत फट्टा वा भरपाई गराई लिएकोसमेत नदेखिँदा वादीले फिराद दाबीबमोजिमको बाँकी रकम रु.९०,०००।- र सोको ब्याजसमेत प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहर्छ भन्ने मोरङ जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला।

फैसला लेखबाट विवादित लिखत करारको लिखत नभएको फैसलाले स्वीकार गर्ने अर्कोतिर वादीले दाबी नै नलिएको कुरामा वादी दाबीभन्दा बाहिर गई वादीबाट पेस भएको लिखतलाई कपाली लिखत मानी रु.९०,०००।- र लेनदेन व्यवहारको ४ र ६ नं. बमोजिम ब्याजसमेत प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने भनी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। वादीलाई अन्याय परे लेनदेन व्यवहारको ४० नं. बमोजिम लिखत भएको मितिले २ वर्षभित्रै नालिस दिनु पर्नेमा हदम्याद गुज्रेपछि अदालतमा नालेस गरेका छैनन्। प्रहरी प्रशासनमा उजुर गरी पक्राउ गराउने विपक्षीको गैरकानूनी कार्य विरुद्ध ०९८७ को निषेधाज्ञा मुद्दा दायर गरी अन्तरिम आदेश जारी भएपछि मात्र लेनदेन व्यवहारको ४० नं. बमोजिमको हदम्याद नघाई नालेस गरेकोले हदम्यादविहीन मुद्दा खारेज गर्नु पर्नेमा नगरी

भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सुरु प्रतिउत्तर जिकिरबमोजिम गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीको पुनरावेदन अदालत विराटनगरमा लिएको पुनरावेदन जिकिर।

यसमा वादीले सर्त करारबमोजिमको रकम दिलाई पाउन करार ऐन, २०५६ को व्यवस्थाका आधारमा दाबी गरेका र लिखतमा ब्याज लिने दिने सर्तसमेत भएको नदेखिएको अवस्थामा सावाँ ब्याज भराई दिने गरी भएको सुरुको फैसला प्रमाणको मूल्याङ्कनको सन्दर्भमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि प्रत्यर्थी झिकाई उपस्थित भए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०७०।११।२२ को आदेश।

वादीले पेस गरेको लिखित प्रतिवाद मिसिल सामेल रहेको।

वादीको फिराद मागदाबी करार ऐन, २०५६ बमोजिम भएकोमा वादी दाबीभन्दा भिन्न कानून उल्लेख गरी फिराद दाबीबमोजिम भराई लिन पाउने भनी सुरु मोरङ जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१०।२ मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा सो फैसला उल्टी भई फिराद दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०७१।२।१३ को फैसला।

मैले विपक्षीका उपरमा मुद्दा गर्नु परेको कारण सृजना भई सो मितिबाट करार ऐन, २०५६ को दफा ८९(ग)(घ) नं. बमोजिम २ वर्षभित्र आफ्नो पाउने सावाँ र क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउँ भनी दाबी गरेको, विपक्षीले रूपैयाँ तिरेको भनी मौखिक जिकिर लिएको प्रमाण पेस नभएको, लिखतलाई प्रतिवादीले स्वीकार गरेको अवस्था छ। करार ऐनअनुसार करारका दुवै पक्ष सक्षम रहेको र स्वतन्त्र रूपमा भएको उक्त करारीय दायित्व भएकोले त्यस्तो लिखत पक्ष विपक्षबिचमा

करारसरह लागू हुने हुन्छ। विपक्षीले सर्त करार पूरा नगरेको कारणले करार उल्लङ्घन गर्ने विपक्षीबाट मर्का पर्ने पक्ष वादीले क्षतिपूर्तिसमेत भराई लिन पाउने देखिँदादेखिँदै हदम्याद नभएको, दुवै पक्षको करारमा सही नभएको कागज, जिल्लाले दाबीभन्दा बढीमा फैसला गरेको भन्दै तथ्यमा फरक आकर्षित नहुने नजिरसमेतलाई फैसलाको आधार बनाई गरेको फैसला करार ऐन, २०५६ समेतको प्रत्यक्ष त्रुटि छ भन्ने वादीले यस अदालतमा लिएको पुनरावेदन जिकिर।

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको मिसिल कागजात अध्ययन गरियो।

मेरो पसल र फर्निचरसमेतको मोल रु.१,६८,०००।- कायम गरी विपक्षीले रु.३५,०००।- बुझाई बाँकी रकम मिति २०६०।१।५ सम्ममा बुझाई सक्ने गरी मिति २०५९।१।१३ देखि पसल विपक्षीले सञ्चालन गरेकोमा करारबमोजिमको भाखा मिति २०६०।१।५ भित्रमा मलाई सबै रूपैयाँ नबुझाएको र २०६७ सालमा आएर पटकपटक गरी रु.७४०००।- बुझाई बाँकी रु.९४,०००।- मध्ये २०६८।१०।२३ मा ४०००।- दिई बाँकी रहेको रु.९०,०००।- रहेकोमा सो रकम नबुझाएकोले विपक्षीले करार दायित्व पूरा नगरेकोले मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सृजना भएको मितिले २ वर्षभित्र फिराद गर्न आएको भन्ने देखिन्छ। करार उल्लङ्घन गर्ने पक्षबाट मर्का पर्ने पक्षले पाउनु पर्ने रु.९०,०००।- र वास्तविक हानि नोक्सानीको क्षतिपूर्तिसमेत भराई लिन पाउने हुनाले उक्त रकमसमेत भराई पाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेको प्रस्तुत मुद्दामा वादीले कपालीसरह बाँकी रकम रु.९०,०००।- र सोको ब्याजसमेत प्रतिवादीबाट वादीले भराई पाउने ठहराएकोमा पुनरावेदन अदालत विराटनगरले सुरु फैसला उल्टी गरी वादी दाबी नपुग्ने ठहराएउपर

वादीको यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको पाइयो । अब पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक / वादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो, होइन ? भनी निर्णय दिनुपर्ने देखियो ।

२. यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा, वादीको पसलको मोल रु.१,६८,०००।- कायम गरी मिति २०६०।१।२५ गते बाँकी रकम रु ९४,०००।- प्रतिवादीले वादीलाई बुझाउने गरी पसल वादीले प्रतिवादीलाई बिक्री गर्ने गरी मिति २०५९।६।१३ मा लिखत गरेको उक्त लिखतको मिसिल संलग्न प्रतिलिपिबाट देखिन्छ । मिति २०६०।१।२५ गते बुझाउने गरी भाखा राखेकोमा उक्त समयमा प्रतिवादीले वादीलाई नबुझाएको भए सो बखत कुनै भाखा दिई लिखत भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिँदैन । पसल प्रतिवादीलाई बिक्री गर्ने गरी मिति २०५९।६।१३ मा भएको लिखतलाई स्वयं वादीले करारको लिखत भनी करार ऐन, २०५६ को दफा ७४, ७५, ८२ (१) र ८३ नं. समेतका आधारमा सर्त करारबमोजिमको रूपैयाँ भराई पाउन फिराद गरेको पाइयो । वादीले पसलमा रहेको सरसमान तथा फर्निचरहरू खरिद गरी लिएकोमा विपक्षीलाई सम्पूर्ण रकम चुक्ता गरिसकेको र विश्वासको भरमा भरपाई गरेको थिइन । मिति २०६०।१।५ गते रूपैयाँ बुझाउने भाखा रहेकोले सोही मितिमा मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सिर्जना भएको मान्नु पर्ने तथा वादी मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सिर्जना भएको मितिले ८ वर्ष १० महिना २८ दिनसम्म चुप लागी बसेको र व्यापारिक कारोबारको लिखतमा लेनदेन व्यवहारको ४० नं. को हदम्याद २ वर्ष नघाई नालिस गरेकोले हदम्यादको अभावमा मुद्दा खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिउत्तर जिकिर रहेको पाइयो । करार ऐन, २०५६ को दफा ५ मा **“एक व्यक्तिले अर्को व्यक्तिसमक्ष राखेको प्रस्तावमा त्यस्तो प्रस्तावित व्यक्तिले स्वीकृति जनाएपछि करार भएको मानिनेछ ।”** भन्ने

कानूनी व्यवस्था रहेको पाइन्छ । दाबीको लिखतमा सर्त कागज गर्ने वादी पक्षको सहिछाप नभए पनि उक्त लिखतको सर्तलाई दुवै पक्षले स्वीकार गरेको देखिएको छ । साथै मुद्दामा दाबी गर्दा दाबीको लिखतलाई वादी पक्षले करारको लिखत भनेकोमा करार होइन नभनी प्रतिवादीले समेत वादीको उक्त बेहोरालाई स्वीकार गरी व्यापारिक कारोबार भनी लिखत हुँदाको करारीय सर्त दायित्वलाई स्वीकार नै गरेको पाइएको छ । यसरी एक अर्कामा वस्तु बिक्री गर्ने र लिन कुरामा तथा कारोबार चुक्ता गर्ने कुरामा लिखत भएको र सो कुरामा दुवै पक्षको मुख मिलेको नै देखिन्छ । तथापि मिति २०६०।१।५ अगावै लिखतबमोजिमको दायित्व बुझाएको भन्ने प्रतिवादीको कथन रहेको र सो मिति २०६०।१।५ बाटै मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सृजना भएको भन्ने प्रतिवादीको कथन रही वादी दाबी प्रतिवादीले अस्वीकार गरिरहेको पाइयो ।

३. करार ऐन, २०५६ को ८९ (२) (ग) मा **“परिच्छेद ७ उल्लिखित करारका हकमा मुद्दा गर्नु परेमा कारण उत्पन्न भएको मितिले २ वर्षभित्र”** फिराद दायर गर्न सक्ने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेकोमा वादी प्रतिवादीबिच भएको वस्तु बिक्रीसम्बन्धी लिखतमा मिति २०६०।१।२५ भित्र रकम चुक्ता गर्नु पर्ने भन्ने देखिएकोले उक्त अवधिसम्म यी प्रतिवादीले उक्त रकम वादीलाई नबुझाएको भए सोही मितिबाटै मुद्दा गर्नु पर्ने हुन्छ । साथै सो मितिमा वादीलाई बुझाउनु पर्ने रकम बुझाउन नसकी अर्को भाखा राखी लिखत गराएको अवस्था पनि देखिँदैन । यसरी अर्को भाखा गरेको नदेखिएपछि भाखा अगावै दायित्व चुक्ता गरेको अनुमान गर्नु पर्ने वा सोही भाखाको मितिबाटै मुद्दा गर्नु पर्ने सृजना भएको मान्नु पर्ने हुन्छ । अदालतले गर्ने यस्तो अनुमान खण्डन गर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २९ बमोजिम खण्डन गर्ने पक्षमा नै रहन्छ । प्रतिवादीको दायित्वमा रहेको बाँकी रकम रु.९४,०००।- मध्ये

रु.४,०००।- रकम प्रतिवादीले २०६८ सालमा दिएको भनी फिरादमा उल्लेख गरे पनि रकम बुझी लिई कुनै भाखा नगराएबाट समेत मिति २०६०।१।२५ मितिबाट नै मुद्दा गर्नु पर्ने कारण उत्पन्न भएको मान्नु पर्ने देखिन आयो। यसरी मुद्दा गर्नु पर्ने कारण सृजना भएको मिति २०६०।१।२५ बाट करार ऐन, २०५६ को ८९ (२) (ग) बमोजिम २ वर्षभित्र फिराद नगरी २०६८।१।२।३ मा अर्थात् ८ वर्षपश्चात् कानूनले तोकेको हदम्याद नघाई फिराद गरेको देखियो। मुद्दामा फिरादीको दाबी एवं प्रतिवादीको खण्डनसमेतलाई विचार गरी कानूनी व्यवस्थाबमोजिम मुद्दामा हदम्याद रहे नरहेको निरूपण अदालतले गर्दछ। “वादीले दाबी नगरेको कुरामा प्रमाण बुझी यकिन गर्नु नपर्ने” भनी श्री सर्वोच्च अदालतबाट हरिशचन्द्र महतोसमेत विरुद्ध कौशल्या देवी भएको लिखत दर्ता बदर मुद्दा (ने.का.प. २०५४, नि.नं. ६३५४, पृ. २०८) मा सिद्धान्त प्रतिपादन भएको पाइन्छ। प्रतिपादित उपर्युक्त सिद्धान्तसमेतबाट फिराद दाबीभन्दा बाहिर गएर अदालतले बोल्न नमिल्ने भई अदालतले फैसला गर्दा वादी दाबीमा मात्र सिमित रही निर्णय दिनु पर्ने हुन्छ। वादीले दाबीको लिखतलाई करारको लिखत भनी दाबी गरेकोमा दाबीबमोजिमको हदम्याद नाघ्ने अवस्था भएपछि दाबीको लिखतलाई वादी दाबीभन्दा बाहिर गई कपाली प्रकृतिको लिखत भनी हदम्याद कायम गर्नु हदम्यादको सिद्धान्तानुरूप हुँदैन।

४. तसर्थ वादीको वादी दाबी करार ऐन, २०५६ बमोजिम भएकोमा दाबीभन्दा बाहिर गई हदम्याद कायम गर्न नमिल्ने हुँदा लेनदेनको ४, ६ नं. बमोजिम सावार् ब्याज वादीले प्रतिवादीबाट भराई लिन पाउने ठहराएको सुरु मोरङ जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१।०।२ फैसला उल्टी गरी फिराद दाबी नपुग्ने ठहराएको पुनरावेदन अदालत विराटनगरको मिति २०७१।२।१३ को फैसला मिलेकै हुँदा सदर हुने

ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.दीपककुमार कार्की

इजलास अधिकृत: हर्कबहादुर क्षेत्री
इति संवत् २०७५ साल जेठ २८ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १०२६२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ओमप्रकाश मिश्र
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
फैसला मिति : २०७४।८।१८
०७३-WO-०८९२

विषय:- उत्प्रेषण / परमादेश

निवेदक : सप्तरी जिल्ला, वैरवा गा.वि.स. वडा नं. १
बस्ने शंकर पञ्जियार

विरुद्ध

विपक्षी : उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलास
सप्तरीसमेत

- अदालत र अर्धन्यायिक निकायमा विचाराधीन रहेको मुद्दाहरू एक अर्कामा अन्तरप्रभावी देखिएको र अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा हुने कारबाही

एवं फैसलाले अर्धन्यायिक निकायमा विचाराधीन मुद्दाको कारबाही एवं निर्णयलाई प्रभावित गर्ने रहेछ भने पहिला सक्षम अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु उपयुक्त एवं न्यायसम्मत हुने।

(प्रकरण नं. ५)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री सुनिलकुमार पोखरेल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री प्रकाशकुमार के.सी.

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१

आदेश

न्या.ओमप्रकाश मिश्र : नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३(२) बमोजिम यस अदालतमा पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

विपक्षी दिपकप्रसाद उपाध्याय (अर्याल) को नाउँमा दर्ता रहेको सप्तरी जिल्ला पोर्ताह गा.वि.स. वडा नं. ७(क) कि.नं. ११० को १-१२-१८ सीम, ऐ.ऐ. को कि.नं. ५ को २-८-१२ मध्ये पश्चिमबाट ०-१३-० सीम र ऐ. गा.वि.स. त्रिकोल वडा नं. ८(क) कि.नं. ३०५ को १-५-१ सीमसमेत जग्गाहरू मेरो पिता स्व. लक्ष्मी पञ्जियार सुडीले धेरैअघिदेखि मोहीको हैसियतले जोत आवाद गर्दै आउनु भएको थियो। २०२१ सालमा भूमि सुधार लागू भएपछि जग्गाधनी माधवप्रसाद अर्याल भन्ने नित्यराज उपाध्यायलाई जग्गाधनी देखाई आफू मोहीको हैसियतले भूमिसम्बन्धी ऐन तथा नियमावलीबमोजिम १ नं. लगत भरेपश्चात् २ नं. अनुसूची प्रकाशित भई गराई उल्लिखित जग्गाहरूको

४ नं. जोताहा अस्थायी निस्सा मोहीको प्रमाण-पत्रसरह नै प्राप्त गरी मोहीमा कमाई आएको र जग्गाधनीलाई सालसालै कुत बुझाई भरपाई प्राप्त गर्दै आएकोले आफूसँग भएको प्रमाणको आधारमा उल्लिखित जग्गाहरू स्व.पिता लक्ष्मी पञ्जियार भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २५(१) बमोजिम मोही हुनु भएको थियो। बुबापछि म निवेदक दफा २६(१) बमोजिम मोही भएकोले गा.वि.स. सरजमिन सिफारिससमेत राखी मोही दर्ता नामसारी गरिपाउँ भनी मिति २०७०।८।३० मा भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीमा दरखास्त परी विपक्षीलाई मेरो निवेदनको जानकारीसहितको म्याद मिति २०७०।९।३० मा विपक्षीको घरदैलोमा टाँस भई कानूनबमोजिम सम्पूर्ण अंग पुगी मिति २०७१।१०।६ का दिन भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २६(१) बमोजिम मोही दर्ता नामसारी गरी दिने ठहर्छ भनी भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीबाट फैसला भएको थियो। त्यसपछि मिति २०७१।१०।२६ मा विपक्षीले अ.बं. ११० नं. को कानूनी व्यवस्था प्रतिकूल विपक्षीको घरदैलो नभएको ठाउँमा म्याद तामेल गरी ल्याएको भन्ने बेरीतको तामेली म्यादसमेत बदर गरी अ.बं. २०८ नं. बमोजिमको निवेदनसाथ प्रतिउत्तर पत्रसमेत राखी पेस गरेकोमा सोही मितिमा भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीले मिति २०७०।९।३० को रीतपूर्वकको म्यादलाई बदर गरी प्रतिउत्तर पत्र दर्ताको आदेशबमोजिम दर्ता भई हाल उक्त मुद्दा विचाराधीन अवस्थामा रहेको छ।

त्यसैगरी विपक्षीले मोही दर्ता नामसारी प्रमाणपत्र मुद्दामा मैले फिरादपत्रसाथ विपक्षीका बाबु माधवप्रसाद अर्याल भन्ने नित्यराज उपाध्यायको हस्ताक्षर कित्ते गरी विभिन्न मितिको भरपाईहरू तयार गरी गराई उक्त भरपाई कागजहरू प्रमाणको रूपमा मोही दर्ता नामसारी प्रमाणपत्र मुद्दामा भूमि सुधार कार्यालयमा पेस गरी कित्ते कागजको १ नं. र ३ नं. बमोजिम अपराध गरेको भनी मिति २०७२।३।२९ मा सप्तरी जिल्ला अदालतमा कित्ते जालसाज मुद्दा दर्ता

गरेका थिए। उक्त मुद्दामा मागदाबी लिएको भरपाईका सम्बन्धमा सद्दे किर्तेतर्फ अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गराउनका लागि भनी मिति २०७२।२।२२ मा भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीबाट आदेशसमेत भइसकेको र सोहीबमोजिम म निवेदकले सक्कल भरपाईहरू पेस गरिसकेको थिएँ। किर्ते भरपाई पेस गरेको भएमा उक्त विषय भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीबाटै निरूपण गर्ने वा सद्दे किर्तेतर्फ पठाउने भन्ने विषय भूमि सुधार कार्यालयमा निहित रहेको भनी आफ्नो सत्य तथ्य प्रतिउत्तर पत्रमा राखी सप्तरी जिल्ला अदालतमा प्रतिउत्तर पेस गरेको थिएँ।

सप्तरी जिल्ला अदालतबाट भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीमा चलिरहेको मि.नं. १७८७ को मोही दर्ता नामसारी प्रमाणपत्र मुद्दा र प्रस्तुत मुद्दा एक अर्कामा अन्तरप्रभावी रहेको र भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीको मुद्दा नै यस मुद्दाभन्दा ज्येष्ठ देखिएकोले भु.सु.का. सप्तरीबाट उक्त मुद्दाको टुङ्गो लागेपछि मात्र प्रस्तुत मुद्दा जगाई कारबाही किनारा गर्न उपयुक्त र कानूनसङ्गत देखिएकोले अ.बं. १२ नं. बमोजिम किर्ते जालसाज मुद्दा मुलतबीमा राखिदिने ठहर्छ भनी मिति २०७३।१।१९ मा आदेश भएकोमा विपक्षी दिपकप्रसाद उपाध्याय (अर्याल) ले सो आदेशउपर विपक्षी उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासमा गरेको अ.बं. १७ नं. को निवेदनमा विपक्षी उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासले सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०७३।१।१९ को आदेश मिलेको नदेखिँदा बदर गरी दिएको छ। अब मुलतबीबाट जगाई कानूनबमोजिम गर्नु भनी भएको आदेशले पहिलेदेखि विचाराधीन मुद्दामा विवादमा रहेको विषयलाई नै अर्को मुद्दा दिएको अवस्थामा ती मुद्दाहरू अन्तरप्रभावी छन् भनी जिल्ला अदालतले यकिन गरी मुलतबी राख्ने गरी भएको आदेशमा अ.बं. १७ नं. को निवेदनबाट हुन गएको आदेशमा अ.बं. १२ नं. को गम्भीर त्रुटि हुन गएको र उक्त आदेशले तल्लो अदालत र निकायमा

विचाराधीन मुद्दाहरूमा गम्भीर असर परी म रिट निवेदकलाई तुलो अन्याय हुन पुगेको छ। उक्त आदेशले नेपालको संविधानको धारा २५ ले प्रदान गरेको मेरो सम्पत्तिसम्बन्धी हकको उपयोगमा गम्भीर आघात पुग्न गएकोले उक्त आदेशले भूमि सुधार कार्यालय सप्तरी अधिकार क्षेत्रमा समेत गम्भीर हस्तक्षेप हुन पुगेको प्रस्ट छ। तसर्थ सप्तरी जिल्ला अदालतको आदेश बदर गर्ने गरी भएको विपक्षी उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासको मिति २०७३।१।१५ को आदेश गैरकानूनी र निवेदकको संविधान प्रदत्त हकमा बन्देज लगाउने भएको हुँदा उक्त आदेश उत्प्रेषणको आदेशबाट बदर गरी सुरु जिल्ला अदालतको मिति २०७३।१।१९ को आदेशबमोजिम गर्नु गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको शंकर पञ्जियारको यस अदालतमा परेको निवेदन पत्र।

यसमा निवेदनको मागबमोजिमको आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार कारणसहित यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु। अन्तरिम आदेशको मागका सम्बन्धमा विचार गर्दा रिट निवेदकले माग गरेको विषयवस्तुको सम्बन्धमा प्रस्तुत रिट निवेदनको अन्तिम किनारा हुँदाका बखत निरूपण हुने नै हुँदा मागबमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिरहनु परेन भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट भएको आदेश।

यस अदालतबाट मिति २०७३।१।१५ मा भएको आदेश कानूनसम्मत नै हुँदा विपक्षीको मागबमोजिम रिट निवेदन जारी हुनपर्ने होइन। यस अदालतको आदेशबाट निवेदकको संविधान तथा कानून प्रदत्त हक अधिकारमा आघात पुगेको अवस्था नहुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको लिखित जवाफ।

उच्च अदालत जनकपुरको राजविराज इजलासको मिति २०७३।१।१५ को आदेश कानून

न्यायसङ्गत छ। निवेदक शंकर पञ्जियारले म लिखित जवाफकर्ताउपर भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीमा मोही दर्ता नामसारी प्रमाणपत्र पाउँ भनी दायर गर्नुभएको मुद्दाको फिराद पत्रसाथ कुत बुझेको भरपाईहरू पेस गर्नुभएको हो। उक्त भरपाई मेरो बुबा नित्यराज उपाध्याय भन्ने माधवप्रसाद अर्यालले नदिएको र विपक्षी निवेदक शंकर पञ्जियारले पेस गरेका भरपाईहरू कित्ते जालसाज रहेको हुँदा निज निवेदकउपर जिल्ला अदालत सप्तरीमा कित्ते जालसाजी मुद्दा दायर गरेको छु। विपक्षी निवेदकले उक्त मुद्दामा पेस गरेका भरपाईहरू कित्ते जालसाजबाट तयार भएको हो वा होइन भन्ने सन्दर्भमा निक्कै भइसकेपछि मात्र मोही प्रमाण पत्र मुद्दामा फैसला गर्ने अवस्था हुन्छ। जिल्ला अदालत सप्तरीले अ.बं. १२ नं. को गलत व्याख्या गरी जेठो तथा कान्छोको अर्थ गरी जिल्ला अदालत सप्तरीमा विचाराधीन रहेको कित्ते जालसाजी मुद्दा मुलतबी राख्ने भनी गरेको आदेश गैरकानूनी छ।

मोही प्रमाण पत्र मुद्दामा पेस गरेका प्रमाणहरूको कारण प्रस्तुत मुद्दाको उठान भएकोले कित्ते जालसाजी मुद्दाको टुङ्गो लागेपछि मात्र मोही प्रमाण पत्र नामसारी मुद्दाको औचित्यमा प्रवेश गर्न मिल्छ। नेपालको संविधानको धारा २५ ले सम्पत्तिसम्बन्धी हक मौलिक हकको रूपमा प्रत्याभूत गरेको छ। उच्च अदालत जनकपुरको राजविराज इजलासले मिति २०७३।१।१९ मा गरेको आदेशबाट कसरी निजको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा आघात पर्न गयो? उक्त कुरा निवेदनबाट नखुलेकोले उक्त निवेदन औचित्यहीन रहेको हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको दिपकप्रसाद उपाध्यायको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको लिखित जवाफ।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको मिसिल संलग्न सम्पूर्ण कागज अध्ययन गरियो। निवेदकको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता

श्री सुनिलकुमार पोखरेलले विपक्षी दीपकप्रसाद उपाध्यायको नाउँमा दर्ता रहेको सप्तरी जिल्ला पोर्ताहा गा.वि.स. वडा नं. ७(क) को कि.नं. २६९ को ज.वि. १-५-१३ ऐजन वडा नं. ७(ख) को कि.नं. ५ को ज.वि. २-८-१२ मध्ये पश्चिमतर्फबाट ०-१३-० ऐजन त्रिकोल गा.वि.स. वडा नं. ८(क) कि.नं. ३०५ को ज.वि. १-५-१ समेतका जग्गाको मोही निवेदकका पिता लक्ष्मी पञ्जियार सुडी थिए। निजको मृत्युपश्चात् यी निवेदकले मोही नामसारीको निवेदन भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीमा दिँदा निज विपक्षी दीपकप्रसाद उपाध्याय (अर्याल) को नाममा जारी भएको म्याद निजको घरमा टाँस भई मुद्दाको अंग पुगी निवेदकको मागबमोजिम मोही नामसारी हुने ठहरी भूमि सुधार कार्यालयबाट फैसला भएको थियो। सो रीतपूर्वक तामेल नभएको भनी निवेदनसाथ निजले भूमि सुधार कार्यालयमा प्रतिउत्तर पेस गरेपश्चात् निज विपक्षीको बाबु माधवप्रसाद अर्याल भन्ने नित्यराज उपाध्यायको हस्ताक्षर कित्ते गरी कुत बुझाएको भरपाई भनी निवेदकलाई प्रतिवादी बनाई सप्तरी जिल्ला अदालतमा कित्ते जालसाजी मुद्दा दिएका रहेछन्। उक्त मोही नामसारी र कित्ते जालसाजी दुवै मुद्दा सम्बन्धित अड्डामा विचाराधीन रहेको अवस्थामा मोही नामसारी मुद्दामा विवादित भरपाई झिकाउने आदेशसमेत भई निवेदकले सो भरपाई बुझाई सकेका रहेछन्। उपर्युक्त दुवै मुद्दा एक अर्कामा अन्तरप्रभावी रहेको र मोही नामसारी मुद्दा जेठो भएकोले कित्ते जालसाजी मुद्दा मुलतबीमा राख्ने गरी सप्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको आदेशउपर निज दीपकप्रसाद उपाध्यायको पुनरावेदन अदालत अ.बं. १७ नं. निवेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट जिल्ला अदालतले मुलतबी राखेको आदेश बदर भएको रहेछ। उक्त मोही नामसारी मुद्दा जेठो भएको र त्यसैको जरियाबाट उठेको जालसाजी मुद्दामा मोही नामसारी मुद्दाको फैसलाले असर पार्ने हुँदा पहिला मोही नामसारी मुद्दा फैसला हुँदा कानूनसम्मत हुने हुँदा सो

मुद्दा मुलतबीबाट जगाउने गरी पुनरावेदन अदालतबाट भएको आदेशबाट नेपालको संविधानले प्रत्याभूत गरेको निवेदकको सम्पत्तिको हकमा असर परेकोले उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासबाट मिति २०७३।१।१५ मा भएको आदेश उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०७३।१।१९ को आदेशबमोजिम गर्नु गराउनु भनी विपक्षीको नाममा परमादेश जारी हुनुपर्दछ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

विपक्षी दीपकप्रसाद उपाध्यायको तर्फबाट उपस्थित रहनु भएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताद्वय श्री हरिहर दाहाल र श्री प्रकाशकुमार के.सी.ले रिट निवेदकले मोही नामसारी मुद्दामा पेस गरेको कुत बुझाएको भरपाईहरूमा दीपकप्रसाद उपाध्यायको पिताको हस्ताक्षर नक्कली देखेपछि निजले सोही बेहोराको बयानसमेत गरी सो कार्यउपर सप्तरी जिल्ला अदालतमा किर्ते जालसाजी मुद्दासमेत दायर गरेका हुन्। सो मोही नामसारी मुद्दा उक्त कुत बुझाएको भरपाईकै आधारमा फैसला हुने भएको अवस्थामा सो भरपाई नै किर्ते ठहरेको खण्डमा त्यसको प्रमाणित मूल्य समाप्त हुन जान्छ। तर कुनै कागज किर्ते हो वा होइन भन्ने कुराको निकर्षाल गर्ने क्षेत्राधिकार भूमि सुधार कार्यालयलाई नभएकोले पहिला किर्ते जालसाजी मुद्दा फैसला भएपश्चात् सो फैसलाले मोही नामसारी मुद्दामा तात्विक असर पुऱ्याउने हुँदा जिल्ला अदालतले किर्ते जालसाजी मुद्दा मुलतबी राख्ने गरी गरेको आदेश बदर गरी सो मुद्दा मुलतबीबाट जगाई कानूनबमोजिम गर्ने गरी उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासबाट भएको आदेश कानूनसम्मत रहेकोले त्यसबाट निवेदक कुनै हक हनन् नहुने हुँदा मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु हुँदैन भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

उपर्युक्तबमोजिमको तथ्य एवं बहस जिकिर रहेको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनु पर्ने हो वा होइन ?

सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदकले विपक्षी दीपकप्रसाद उपाध्याय विरुद्ध भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीमा दिएको मोही नामसारी मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा निज दीपकप्रसाद उपाध्यायले निवेदकउपर सप्तरी जिल्ला अदालतमा किर्ते जालसाजी मुद्दा दिएका रहेछन्। सप्तरी जिल्ला अदालतले सो किर्ते जालसाजी मुद्दा मुलतबी राख्ने आदेश दिएउपर दीपकप्रसाद उपाध्यायले अ.बं. १७ नं. बमोजिम उच्च अदालतमा निवेदन दिँदा उच्च अदालत जनकपुर राजविराज इजलासबाट जिल्ला अदालतको आदेश बदर गरी मुद्दा मुलतबीबाट जगाई कानूनबमोजिम गर्नु भनी आदेश जारी भएकोले सो आदेशबाट निवेदकको सम्पत्तिसम्बन्धी हकमा असर परेकोले बदर गरी जिल्ला अदालतको आदेशबमोजिम गर्न गराउन मागसहित प्रस्तुत रिट निवेदन परेको देखियो। उच्च अदालत जनकपुर राजविराज इजलासबाट भएको आदेश कानूनसम्मत हुँदा बदर हुनु पर्ने होइन भनी विपक्षीहरूको लिखित जवाफ रहेको पाइयो।

३. रिट निवेदक शंकर पञ्जियारले दीपकप्रसाद उपाध्यायउपर भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीमा मोही नामसारी मुद्दा दिएकोमा सो दीपककुमार उपाध्यायले सो मुद्दामा जवाफ दिँदा प्रमाण स्वरूप पेस भएको कुतबाली बुझाएको भरपाईमा निजको पिताको नक्कली हस्ताक्षर भएको भनी अ.बं. ७८ नं. बमोजिम बयान गरी यी निवेदक शंकर पञ्जियारउपर सप्तरी जिल्ला अदालतमा किर्ते जालसाजी मुद्दा दिएको तथ्यमा विवाद भएन। सप्तरी जिल्ला अदालतले किर्ते जालसाजी मुद्दा र भूमिसुधार कार्यालयमा विचाराधीन रहेको मोही दर्ता नामसारी प्रमाणपत्र मुद्दा एक अर्कामा अन्तरप्रभावी रहेको र मोही नामसारी मुद्दा जेठो भएकोले किर्ते जालसाजी मुद्दा मुलतबीमा राख्ने गरी मिति २०७३।१।१९ मा आदेश गरेको देखिन्छ। एक अर्कासँग अन्तरप्रभावी रहेका मुद्दाहरू छुट्टाछुट्टै अड्डामा

विचाराधीन रहेको अवस्थामा कुन मुद्दा मुलतबीमा राख्ने भन्ने सन्दर्भमा विद्यमान कानूनी व्यवस्था हेर्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. १२ को (१) नं. मा ...जुन अड्डामा मुद्दा परेको छ सो अड्डालाई फलानाको मुद्दा यस अड्डामा परेको छ भनी लेखी उसै अड्डामा परेको मुलतबी राखी आफ्नो अड्डामा परेको मुद्दा छिन्न पर्ने भए यस अड्डामा परेको मुद्दा यति दिनसम्ममा छिनिनेछ सो नछिनिएसम्म त्यस अड्डामा परेको मुद्दा मुलतबी राखिदिनु भन्ने र आफ्नो अड्डामा परेको मुद्दा मुलतबी राखी उसै अड्डामा परेको मुद्दा छिनाउन पर्ने भए यस अड्डामा परेको मुद्दा मुलतबी रहेको छ त्यस अड्डामा परेको मुद्दा छिनी छिनिएपछि जनाउ दिनु भन्ने बेहोरा लेखी पठाई भरपाई लिनुपर्छ ।... भनी उल्लेख भएको देखिन्छ । मुद्दा मुलतबी राख्नेसम्बन्धी उपर्युक्त कानूनी व्यवस्था हेर्दा मुद्दा हेर्ने अधिकारीले कुन मुद्दा मुलतबी राख्दा उपयुक्त हुन्छ त्यही मुद्दा मुलतबी राख्नु पर्दछ भनी आशय रहेको देखिन्छ । तर त्यसरी मुलतबीमा राख्दा कुनै एउटा मुद्दामा भएको कारबाहीले अर्को मुद्दाको कारबाहीमा असर पार्ने रहेछ भने असर पर्ने मुद्दालाई मुलतबी राखी असर पार्ने मुद्दामा कारबाही बढाउनु उपयुक्त हुने देखिन्छ ।

४. शंकर पञ्जियारले भूमि सुधार कार्यालय सप्तरीमा दिएको मोही दर्ता नामसारी प्रमाणपत्र मुद्दाका प्रतिवादी दीपक उपाध्यायले सो मुद्दामा जवाफ पेस गर्दा निवेदकले पेस गरेका कुतबाली बुझाएको भरपाईमा दीपक उपाध्यायको बुबा नित्यराज उपाध्याय भन्ने माधवप्रसाद अर्यालको हस्ताक्षर कित्ते गरेको भनी उल्लेख गरेका छन् । भूमिसुधार कार्यालय सप्तरीले मिति २०७२।२।२२ मा दाबी लिइएका भरपाई पेस गर्न आदेश गरे पनि कुनै कागज वा सोमा भएको सहिछाप कित्ते हो वा होइन सो सम्बन्धमा बोल्ने अधिकार कुनै पनि कानूनले सो कार्यालयलाई दिएको देखिँदैन । आफूलाई क्षेत्राधिकार नै नभएको विषयउपर भूमिसुधार कार्यालयले कानूनबमोजिम निर्णय गर्न सक्दैन । सो

भरपाईमा भएको सहिछाप कित्ते गरेको भनी दीपक उपाध्यायले यी निवेदक शंकर पञ्जियारउपर सप्तरी जिल्ला अदालतमा कित्ते जालसाजी मुद्दा दायर गरेकोमा मिति २०७३।१।९ मा जिल्ला अदालतले कित्ते जालसाज मुद्दा मुलतबीमा राखेको देखिन्छ ।

५. भूमिसम्बन्धी ऐन, २०२१ को दफा २९ ले मोहीले कुत नबुझाएमा मोहियानी हकको समाप्ती हुन सक्ने व्यवस्था गरेको छ । सो कुत बुझाएको भरपाईमा जग्गाधनीको सही नै कित्ते गरेको भनी विवाद उत्पन्न भएपछि सो सम्बन्धमा परेको कित्ते जालसाज मुद्दामा कुत बुझाएको भरपाई सद्दे हो वा होइन भन्ने कुराको निक्कै भएपश्चात् भरपाई सद्दे देखिएको अवस्थामा मात्र मोही नामसारी मुद्दाको विवादमा परेको जग्गामा मोहीको हक सिर्जना हुन सक्छ । यसका अतिरिक्त अदालत पूर्णतः न्यायिक निकाय भएको र यसले न्याय सम्पादनको कार्य गर्दा विद्यमान कानूनी व्यवस्थाको अतिरिक्त प्रमाणको सम्पूर्ण मूल्याङ्कन गरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त एवं न्यायका अन्य मान्य सिद्धान्तसमेतलाई आत्मसात् गर्ने हुँदा न्याय निरूपण गर्ने कार्यको लागि सक्षम निकायको रूपमा संविधानले नै स्वीकार गरेको हो । जबकि भूमिसुधार कार्यालय जस्ता अर्धन्यायिक निकाय प्रविधिक विषयहरूमा सिमित क्षेत्राधिकारको प्रयोग गरी न्याय सम्पादनको केही कार्यहरू गर्ने हुँदा यस्ता निकायबाट प्रमाणको समुचित विश्लेषण एवं मूल्याङ्कन गरी प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त एवं न्यायका अन्य मान्य सिद्धान्तहरूको पूर्ण परिपालना हुने कुरामा विश्वस्त हुन सकिँदैन । उपर्युक्त परिपेक्ष्यमा अदालत र अर्धन्यायिक निकायमा विचाराधीन रहेको मुद्दाहरू एक अर्कामा अन्तरप्रभावी देखिएको र अदालतमा विचाराधीन मुद्दामा हुने कारबाही एवं फैसलाले अर्धन्यायिक निकायमा विचाराधीन मुद्दाको कारबाही एवं निर्णयलाई प्रभावित गर्ने रहेछ भने पहिला सक्षम अदालतमा विचाराधीन मुद्दाको कारबाही अगाडि बढाउनु उपयुक्त

एवं न्यायसम्मत हुने देखिन्छ ।

६. उच्च अदालत जनकपुर राजविराज इजलासले जिल्ला अदालतमा विचाराधीन किर्ते जालसाज मुद्दालाई मुलतबीमा राखेको सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०७३।१।९ को आदेशलाई बदर गरी मुलतबीबाट जगाई कानूनबमोजिम गर्न भनी मिति २०७३।१।५ मा आदेश गरेपश्चात् भूमिसुधार कार्यालय, सप्तरीले सो कार्यालयमा विचाराधीन मोही नामसारी मुद्दालाई मिति २०७४।१।२२ मा मुलतबीमा राखेको आदेश उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासबाट परिवर्तन गरिरहन परेन भनी मिति २०७४।४।१९ मा आदेश भएको देखिन्छ । किर्ते जालसाजतर्फ निर्णय गर्ने क्षेत्राधिकार भूमिसुधार कार्यालयलाई नभएको परिप्रेक्ष्यमा सो आदेशलाई अन्यथा मान्न सकिँदैन । यसका साथै सो आदेशउपर रिट निवेदकले कुनै जिकिर लिन सकेको पनि नदेखिँदा उच्च अदालत जनकपुर, राजविराज इजलासबाट मिति २०७३।१।५ मा भएको आदेशबाट निवेदकको मौलिक एवं कानूनी हकमा असर परेको भनी निवेदन बेहोरा र निजको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

७. तसर्थ, माथि विवेचित आधार र कारणबाट भूमिसुधार कार्यालय, सप्तरीमा विचाराधीन रहेको मोही नामसारी दर्ता मुद्दाको प्रमाणको रूपमा पेस भएको कुत बुझाएको भरपाई किर्ते जालसाजबाट तयार भएको भनी जिल्ला अदालतमा मुद्दा परिसकेपछि सप्तरी जिल्ला अदालतबाट किर्ते जालसाज मुद्दा मुलतबीबाट जगाई कानूनबमोजिम गर्ने गरी मिति २०७३।१।५ मा उच्च अदालत जनकपुर राजविराज इजलासबाट भएको आदेशमा कुनै त्रुटि रहेको नदेखिँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गरिरहन परेन । रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत रिट निवेदनको दायरीको लगत कट्टा

गरी मिसिल नियमानुसार यस अदालतको अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.तेजबहादुर के.सी.

इजलास अधिकृत: रामु शर्मा
इति संवत् २०७४ साल मंसिर १८ गते रोज २ शुभम् ।

४४४ ७७७

निर्णय नं. १०२६३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.
आदेश मिति : २०७५।९।२
०७१-WO-०५३२

मुद्दा: उत्प्रेषण

निवेदक : धनुषा जिल्ला जनकपुर नगरपालिका वडा नं.४ बस्ने अमनकुमार अग्रवालसमेत
विरुद्ध

विपक्षी: नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था, बबरमहल,
काठमाडौंसमेत

- विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा CA अध्ययन गरेका नेपाली विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणमा सीमा तोक्ने कार्य WTO ले आत्मसात् गरेको

**विश्वव्यापीकरणको मूल्य मान्यता एवं ऐन,
नियमअनुकूल नदेखिने।**

(प्रकरण नं. ९)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री ओमकुमार
दाहाल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुप्रसाद
न्यौपाने

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
- नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३
- नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली,
२०६१

आदेश

न्या. दीपककुमार कार्की : नेपालको अन्तरिम
संविधान, २०६३ को धारा १०७(२) बमोजिम यस
अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको
प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य र आदेश यसप्रकार
छ:-

म निवेदकले चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट अध्ययन गर्ने
धोको लिई गुणस्तरीय शिक्षा प्राप्त गर्ने हेतुले भारतको
Institute Of Chartered Accountants of India
मा आफ्नो नामाङ्कन गराएको थिएँ। पाठ्यक्रमको
प्रकृति एवं चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट पढ्ने व्यक्ति विषयगत
सैद्धान्तिक ज्ञानबाहेक प्राविधिक, व्यावहारिक र
व्यावसायिक ज्ञानमा समेत दक्ष होउन् भन्ने उद्देश्यले
आफू अध्ययन गरिरहेको पाठ्यक्रम तथा नेपाल
चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम
२४ समेतले पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी व्यवस्था गर्दै
मूल प्रशिक्षकबाट लेखा व्यवसायसम्बन्धी तीन वर्षको
पञ्जीकृत प्रशिक्षण लिनुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था
गरेको छ। पञ्जीकृत प्रशिक्षण दिन पाउने सम्बन्धमा

ऐ. नियमावलीको नियम २५ ले प्रशिक्षकको "कार्य /
अवधि" को आधारमा प्रशिक्षकहरूलाई विभिन्न वर्गमा
विभाजन गरी बढीमा १० जनासम्म मात्र प्रशिक्षार्थी
राख्न पाउने व्यवस्था गर्दै अधिकतम प्रशिक्षार्थी
राख्न पाउने सीमा तोकेको कानूनी व्यवस्था तथा
ऐन तथा नियमावलीले कुनै तवरले रोक नलगाई
आफूले रोजेको संस्थाबाट अध्ययन गर्न पाउने
विद्यार्थीको शिक्षासम्बन्धी नैसर्गिक अधिकारलाई
सम्मान गरी संस्थाले मान्यता प्रदान गरेको कुनै पनि
विदेशी संस्थाबाट परीक्षा उत्तीर्ण गरेकोलाई संस्थाले
तोकेबमोजिमको प्रक्रिया पूरा गरेर व्यवसाय गर्न दिने
अनुमति अर्थात् प्रमाणपत्र प्रदान गर्ने व्यवस्था गरेको
अवस्थामा ऐनको प्रावधान एवं उद्देश्यको प्रतिकूल
हुने गरी विपक्षी संस्था तथा परिषद्ले जारी गरेको
विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि
पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ ले
विदेशी संस्था आबद्ध लेखा व्यवसायीले अधिकतम ३
जनासम्म प्रशिक्षण प्रशिक्षार्थी राख्न पाउने सीमा तोकी
म निवेदकजस्ता व्यक्तिलाई विदेशी पाठ्यक्रम तथा
संस्थाबाट शिक्षा हासिल गर्नबाट वञ्चित गरिएको छ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३
मा लेखा व्यवसायको विकास गर्नको लागि नेपाल
चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको स्थापना गरिएको भन्ने
उल्लेख छ। उक्त ऐनको दफा ७(२) ले ऐ. ऐन, नियम
र विनियमका अधीनमा रही संस्थालाई भएको सबै
अधिकारको प्रयोग र कर्तव्यको पालना गर्नेछ भन्ने
व्यवस्था गरेको छ भने ऐनको दफा ११(ख) ले संस्थाको
सदस्यता तथा पेसागत प्रमाणपत्र प्राप्त सदस्यता नाम
दर्ता गर्ने कार्यविधि निर्धारण गर्ने र उपदफा (य) ले यस
ऐनको उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पर्ने अन्य कामहरू
गर्ने अधिकार परिषद्ले प्रदान गरेको छ। त्यसैगरी
ऐ. ऐनको दफा २६ ले कुनै विदेशी लेखा व्यवसायी
संस्थाबाट चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स वा सोसरहको परीक्षा
उत्तीर्ण गरेको र तालिम प्राप्त गरेको व्यक्तिले आफूले

प्राप्त गरेको शैक्षिक योग्यताको मान्यता प्रदान गर्न संस्थामा दरखास्त दिएको अवस्थामा संस्थाले निर्णय गरी मान्यता दिन सक्ने व्यवस्था गर्दै दफा २७(२) ले परिषद्ले मान्यता दिएका विदेशी संस्थाको सूचीमा पर्ने संस्थाले लिएको परीक्षा र प्रदान गरेको तालिमलाई मान्यता दिने व्यवस्थासमेत गरेको छ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को उद्देश्य पूरा गर्न अन्य कार्य गर्ने अधिकार ऐनले विपक्षी परिषदलाई प्रदान गरेको भए तापनि उक्त अधिकारको प्रयोग गरी विपक्षीले कार्यविधि जारी गर्दाको अवस्थामा ऐनको के कुन उद्देश्य कार्यान्वयन गर्नको लागि उक्त सीमा तोक्नु परेको हो सो खुलाइएको छैन। विदेशी संस्थामा अध्ययनरत प्रशिक्षार्थीले आफू आबद्ध संस्थाको सदस्य (लेखा व्यवसायी प्रमाणपत्र प्राप्त सदस्य) प्रशिक्षकसँग मात्र प्रशिक्षण लिनुपर्ने व्यवस्था गरेको हुन्छ। त्यस्ता प्रशिक्षक नेपालमा नै उपलब्ध हुँदा पनि विपक्षी निकायबाट जारी कार्यविधिको उपर्युक्त उल्लिखित व्यवस्थाको कारणले गर्दा भएको थोर बहुत सम्पत्ति बेचेर भए पनि सोही प्रशिक्षण लिन विदेशिनु पर्ने बाध्यात्मक अवस्थाको सिर्जना गर्नुको साथसाथै म जस्ता कमजोर आर्थिक अवस्थाको विद्यार्थीको चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स बनी मुलुकको सेवा गर्ने धोकोउपर अंकुश लगाई मेरो संविधानप्रदत्त पेसा, रोजगारीको हकको हनन गरेको छ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावलीको नियम ३८(१) ले सङ्ख्याको सीमा नतोकी विदेशी संस्थामा आबद्ध प्रशिक्षकले पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी राख्नुपूर्व संस्थाको स्वीकृति लिनुपर्ने व्यवस्था गर्नुपछाडिको उद्देश्य भनेको विदेशी संस्था आबद्ध लेखा व्यवसायीहरूले आफू आबद्ध रहेको संस्थाको कानूनअनुशरण गर्नुपर्ने र त्यस संस्थाको कानूनअनुसार पञ्जीकृत प्रशिक्षणसमेत दिनुपर्ने भएको हुनाले सम्बन्धित संस्थाले तोकेबमोजिमको सङ्ख्यालाई नै मान्यता प्रदान गरी पञ्जीकृत प्रशिक्षण दिने अनुमति

स्वीकृति प्रदान गर्नु रहेको छ। विदेशी संस्था जस्तो कि Indian Institute of Chartered Accountants (ICAI) सँग Certificate Of Practice (COP) लिई व्यवसाय गरिरहेको लेखा व्यवसायीहरू ICAI सम्बन्धित कानूनबाट नियमन हुने भएकोले ICAI मा पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी व्यवस्था पनि सोही विशेष कानूनबाट नियमन हुने तथ्यलाई स्वीकार गरी ऐन तथा नियमावलीले विदेशी संस्थाको COP holder हरूको हकमा पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको अधिकतम सीमा सङ्ख्या कायम नगरेको स्पष्ट छ। कारण उनीहरूको कानूनले तोकेको अधिकतम सङ्ख्या मान्नुपर्ने बाध्यात्मक अवस्था सम्बन्धित COP holder हरूको रहेको हुन्छ। यसरी ऐन तथा नियमावलीले समेत सोलाई स्वीकार गरेर पूर्वस्वीकृति लिई आफू आबद्ध रहेको विदेशी संस्थाले तोकेजतिको पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी राख्न सक्ने अधिकार सम्बन्धित Cop holder लाई प्रदान गरिसकेको पृष्ठभूमिमा विपक्षी निकायले आफूसँग हुँदै नभएको अधिकारको प्रयोग गरी कार्यविधि जारी गरी आफूले नै आफूलाई अधिकार प्रदान गरी विदेशी संस्था आबद्ध COP holder को हकमा समेत अधिकतम पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी राख्ने व्यवस्था गर्ने विपक्षीको कार्य ऐ. ऐनको दफा ११ तथा नियम ३८ र सोको उद्देश्यविपरीतको रहेको छ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम ४० को उपनियम (३) ले चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट सदस्यता प्राप्त गर्न निवेदन दिनुपर्ने व्यवस्था गर्दै विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाबाट चार्टर्ड एकाउन्टेन्टको योग्यता प्राप्त गरेको भए त्यस्तो संस्थाको सदस्यता प्राप्त गरी पेसागत प्रमाणपत्र प्राप्त गरेको प्रमाण पेस गर्नुपर्ने बाध्यात्मक व्यवस्था गरी एकातिर नागरिकलाई विदेशी संस्थाको पेसागत प्रमाण लिन लगाई अर्कोतिरबाट त्यही व्यक्तिलाई आफूले लिएको संस्थाको नियम परिपालना गर्नबाट वञ्चित गर्ने किसिमले कार्यविधि निर्माण गर्नु भनेको

ऐ. नियमको प्रतिकूल जानु हो । साथै नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को दफा ११(य) अनुसार परिषद्को स्वीकृति लिएर प्रस्तुत कार्यविधि ल्याइएको उल्लेख रहेको भए तापनि ऐ. दफाले परिषद्लाई ऐनको उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पर्ने अन्य कामहरू गर्ने मात्र अधिकार परिषद्लाई प्रदान गरेको छ । उल्लिखित अधिकार प्रयोग गर्दा ऐ. ऐनको के कुन उद्देश्य पूरा हुन नसकेको र Article ship मा प्रतिबन्ध लगाउँदा त्यसले कसरी ऐनको उद्देश्य पूरा हुन सक्छ भन्ने तथ्य परिषद्को निर्णयमा नखुलाइएको, कुनै अध्ययन अनुसन्धान नगरी हचुवाको भरमा कार्यविधि ल्याएको छ । प्रशिक्षकले कार्य अनुभवको सँगसँगै कार्य क्षमतासमेतको आधारमा प्रशिक्षार्थी राख्न पाउने व्यवस्था गर्नुपर्नेमा सो नगरी अधिकतम प्रशिक्षार्थी राख्ने सीमा कायम गरेको आधार अवैज्ञानिक छ । यस व्यवस्थाबाट प्रर्याप्त कार्य अनुभव नभएका तर लेखा व्यवसायी प्रमाण पत्र प्राप्त गरेको व्यक्तिसँग प्रशिक्षण लिनुपर्ने बाध्यात्मक अवस्थाले ऐनले प्राप्त गर्न खोजेको गुणस्तरीय उत्पादन नहुने अवस्थाको विद्यमानता रहेको छ ।

उल्लिखित पृष्ठभूमिमा विपक्षी संस्था तथा परिषद्द्वारा लागू गरिएको विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णय नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को ११(य), नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम ३८(१) तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२(च)१३, १९ विपरीत रहेकोले विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णय

उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदन ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन ? सबुद प्रमाणसहित यो सूचना तामेल भएको मितिले बाटोको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं.१ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र अन्य विपक्षीहरूले आफ्नो वा कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नुहोला भनी विपक्षीहरूको नाममा सूचना म्याद तामेल गरी लिखित जवाफ परेपछि वा अवधि भुक्तान भएपछि पेस गर्नु । निवेदकले अन्तरिम आदेश माग गरेकोतर्फ विचार गर्दा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ र ऐ. नियमावली, २०६१ को नियम ३८ समेतले पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा रहन सक्ने प्रशिक्षार्थीको सङ्ख्या नतोकिएको तर २०७१ सालमा आएको नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीका लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धीको कार्यविधि ८ मा पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी प्रशिक्षण सेवामा राख्न सकिने हद सङ्ख्या तोकिएको र सो कार्यविधि ८ तत्काल लागू रहँदा निवेदक शिक्षा प्राप्त गर्ने मौकाबाट वञ्चित हुने देखिई निजलाई सुविधा सन्तुलनको दृष्टिबाट अपूरणीय क्षति हुन सक्ने देखिँदा मिति २०७१।१०।२७ सम्म यस पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को कार्यविधि ८ अनुरूप सङ्ख्या तोकिएको हदसम्म तत्काललाई लागू नगर्नु, नगराउनु भनी प्रत्यर्थीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ । सो अन्तरिम आदेशले निरन्तरता पाउने नपाउने सम्बन्धमा दुवै पक्षलाई छलफलको लागि मिति २०७१।१०।२७ को पेसीतोकी विपक्षीहरूलाई सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७१।१०।१९ मा भएको आदेश ।

यसमा एक न्यायाधीशको इजलासबाट जारी

भएको अन्तरिम आदेशलाई निरन्तरता दिने नदिने सम्बन्धमा पेस भएको प्रस्तुत निवेदन अध्ययन गरी हेर्दा, यसमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम २५ मा नेपाली प्रशिक्षार्थीको लागि सङ्ख्या निर्धारण गरेको तर सोही नियमावलीको नियम ३८ मा पञ्जीकृत प्रशिक्षणमा रहन सक्ने विदेशी प्रशिक्षार्थीको सङ्ख्या नतोकेकोमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को १८८ औं बैठकबाट कार्यविधि बनाई दफा ८ मा पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको सङ्ख्या तोकी नियमन गरेको कार्यबाट विदेशमा पञ्जीकृत यी निवेदक प्रशिक्षार्थीहरूलाई प्रशिक्षण लिन सुविधा सन्तुलनको दृष्टिले मर्का पर्न जाने स्पष्ट देखिँदा प्रस्तुत रिटको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को १८८ औं बैठकबाट पारित विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ कार्यान्वयन नगर्नु, नगराउनु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ को उप नियम (१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरी दिएको छ । यो आदेशको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिनु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७१।१०।२७ मा भएको आदेश ।

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था लेखा व्यवसायको विकास, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्न नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ बमोजिम स्थापित संस्था हो । नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ मा ऐनको उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पर्ने अन्य कामहरू गर्ने परिषद्को काम, कर्तव्य र अधिकार तोकिएको छ । नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६५ को नियम २४ बमोजिम नेपालमा चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी शिक्षा प्राप्त गर्न चाहने व्यक्तिले तीन वर्षको पञ्जीकृत प्रशिक्षण लिनपर्ने व्यवस्था छ । यस्तै प्रकृतिको व्यवस्था अन्य देशहरूमा समेत भएको पाइन्छ । नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम ३८

मा यस नियमावलीमा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि परिषद्को पूर्वस्वीकृति बिना विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका लागि कसैलाई पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको रूपमा पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा राख्न वा निजलाई प्रशिक्षण दिन सकिने छैन भन्ने उल्लेख छ । यसरी उल्लिखित नियमावलीबमोजिम विदेशी चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लागि परिषद्को पूर्वस्वीकृति लिई नेपालमा प्रशिक्षण दिन सकिने स्पष्ट व्यवस्था भएको पाइन्छ । यस व्यवस्थालाई अझ व्यवस्थित बनाउनका लागि परिषद्ले विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ जारी गरी लागू गरेको हो । उल्लिखित कार्यविधिबमोजिम संस्थाको कार्यकारिणी समितिलाई यस सम्बन्धमा पूर्व स्वीकृतिको लागि निर्णय गर्ने अधिकार दिइएको छ । विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी व्यवस्थालाई अझ प्रभावकारी बनाउनको लागि परिषद्ले कार्यविधि तर्जुमा गरेको र रिट निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरे जस्तो संस्थाले निवेदकलाई शिक्षाको अवसरबाट वञ्चित गर्न खोजेको होइन, संस्थाका सदस्यहरूलाई नियमन गर्न मात्र खोजेको हो । एउटै लेखा प्रशिक्षार्थीलाई राख्न दिँदा प्रशिक्षणको गुणस्तर पनि कम हुन सक्ने भएकोले गुणस्तरलाई व्यवस्थित गर्नको लागि यस्तो सीमा राख्नु परेको हो । संस्थाले निवेदकलाई असर पर्ने कार्य नगरेको, उल्लिखित कार्यविधि कुनै पनि कानून तथा संविधानसँग नबाझिएको र संस्थाले निवेदकको कुनै पनि संवैधानिक तथा कानूनी हक अधिकार हनन् हुने कार्य नगरेकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षीहरू नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था तथा ऐ. को परिषद्को तर्फबाट यस अदालतमा पेस हुन आएको संयुक्त लिखित जवाफ ।

यसमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था

परिषद्बाट मिति २०७१।३।३१ मा भएको १८८ औं बैठकको निर्णयको प्रमाणित प्रतिलिपि माग गरी सो निर्णयको सक्कल फाइल पेसीका दिन इजलाससमक्ष देखाई फिर्ता लैजाने गरी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७३।९।५ को आदेश।

यसमा प्रस्तुत मुद्दाका दुवै पक्षबाट १५ दिनभित्र लिखित बहसनोट पेस गर्न लगाई मिसिल संलग्न गर्नु र सोपश्चात् निर्णय सुनाउनका लागि पेसी तारेख तोकी नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।३।१८ को आदेशबमोजिम दुवै पक्षबाट पेस हुन आएको लिखित बहस नोट मिसिल सामेल रहेको।

आदेश खण्ड

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदक अमनकुमार अग्रवालसमेतका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ओमकुमार दाहालले विदेशी संस्थाबाट चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी शिक्षा लिई नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाबाट सदस्यता लिएका चार्टर्ड एकाउन्टेन्टहरू एकपटकमा बढीमा तीन जना मात्र पञ्जीकृत गर्ने भनी सीमा तोक्ने गरी नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाबाट जारी भएको विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णय ऐन, नियमावली तथा नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ द्वारा प्रदत्त शिक्षा, समानताको हकसमेतको प्रतिकूल छ। कार्यविधिको उक्त दफा ८ को व्यवस्थाले निवेदकहरूलगायतका व्यक्तिहरूलाई भविष्यमा विदेशी पाठ्यक्रम तथा संस्थाबाट शिक्षा हासिल गर्ने कार्यमा अप्रत्यक्ष रूपमा रोक लगाउने हुँदा उक्त विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८

र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री विष्णुप्रसाद न्यौपानेले नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को दफा ११(य) मा संस्थाको उद्देश्य पूरा गर्न आवश्यक पर्ने काम कारबाही गर्ने अधिकार नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्लाई भएको र उक्त परिषद्बाट नै जारी भएको कार्यविधिलाई अन्यथा भन्न मिल्ने होइन, एक जना चार्टर्ड एकाउन्टेन्टलाई असिमित संख्यामा प्रशिक्षण प्रशिक्षार्थीहरू राख्न दिने हो भने भविष्यमा त्यसले गुणस्तरमा कमी आई लेखा व्यवसायमा समेत नकारात्मक प्रभाव पार्नसक्ने कुरालाई मध्यनजर गरी गरिएको व्यवस्थाबाट निवेदकहरूको संवैधानिक एवं कानूनी हकमा आघात पारेको भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन, विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी व्यवस्थालाई अझ व्यवस्थित बनाउनको लागि परिषद्ले ल्याएको कार्यविधि कानूनबमोजिम नै जारी भए गरिएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

यसमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम २५ मा नेपाली प्रशिक्षार्थीको लागि संख्या निर्धारण गरेको तर सोही नियमावलीको नियम ३८ मा पञ्जीकृत प्रशिक्षणमा रहन सक्ने विदेशी प्रशिक्षार्थीको संख्या नतोकेकोमा विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाबाट चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट शिक्षा हासिल गरी सदस्यता प्राप्त गरेको संस्थाको चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट सदस्यले पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको रूपमा मूल प्रशिक्षकले राख्न पाउने प्रशिक्षार्थी संख्याको सीमा तोक्ने गरी पारित भएको विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ र

नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णय ऐन, नियम एवं संविधानमा व्यवस्था भएको समानताको हकसमेतको विपरीत हुँदा उक्त दफा ८ र उक्त निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भनी प्रस्तुत रिट निवेदन पर्न आएको देखियो।

मिसिल संलग्न कागजात एवं उपरोक्तानुसारको बहस जिकिरसमेतबाट विपक्षीहरूको नाममा रिट निवेदकहरूको मागबमोजिम उत्प्रेषणको आदेश जारी हुनुपर्ने हो, होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत रिट निवेदनमा मुख्य गरी निम्न प्रश्नहरूको व्याख्या विश्लेषण गरी न्यायिक निष्कर्षमा पुग्नुपर्ने देखिन आयो।

१. चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स विषय अध्ययन गरेका विद्यार्थीहरूले पञ्जीकृत प्रशिक्षण लिनुपर्नेसम्बन्धी नेपालमा रहेको कानूनी प्रावधान के छ ?
२. नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको परिषद्बाट जारी भएको विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ मा मुल प्रशिक्षकलाई प्रशिक्षणमा सीमा तोक्नेसम्बन्धी दफा ८ को व्यवस्थाको वैधता के छ ?
३. विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को प्रभाव अर्थात् कोटा तोकेको कार्यबाट संविधानद्वारा प्रदत्त निवेदकहरूको समानता, रोजगारलगायतका मौलिक हकमा असर पर्ने जाने हो होइन ?

२. सर्वप्रथम पहिलो प्रश्नको हकमा विचार गर्दा, लेखा व्यवसायको क्षेत्र नियमन वा लेखा व्यवसायको

विकास गर्नको लागि नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को दफा ३(१) बमोजिम नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था स्थापित भएको देखिन्छ। नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को प्रस्तावनामा “राष्ट्रको आर्थिक विकास गर्नको निमित्त लेखाको महत्त्व तथा लेखा व्यवसायीको आर्थिक एवं सामाजिक उत्तरदायित्वप्रति जनचेतना जगाई लेखा व्यवसायको सम्बन्धमा सामाजिक मान्यता तथा विश्वास अभिवृद्धि गर्न र लेखा व्यवसाय एवं लेखाको महत्त्वप्रति लेखा व्यवसायीको उत्तरदायित्व बोध गराई लेखा व्यवसायको विकास, संरक्षण र सम्बर्द्धन गर्नको लागि नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाको स्थापना र व्यवस्था गर्न” नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ आएको भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। साथै ऐनको सहज कार्यान्वयन, ऐनमा रहेका अस्पष्टता हटाई ऐनको मक्सद पूरा गर्ने प्रयोजनार्थ नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ समेत बनी हाल उक्त नियमावलीसमेत कार्यान्वयनमा रहेको देखियो भने नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णयबाट विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ पारित भई लागू भएको देखियो।

३. यस स्थितिमा विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ को पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा रहन सक्ने प्रशिक्षार्थीको संख्या तोक्ने गरी भएको व्यवस्था ऐन, नियमावली एवं संविधानले प्रत्याभूत गरेको स्वतन्त्रता र समानताको हकको मर्मविपरीतसमेत भएकोले नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ को १८८ औं बैठकको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदकहरूको निवेदन दाबी रहेको देखियो। सो सम्बन्धमा हेर्दा, विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका

विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ मा “पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीलाई प्रशिक्षण दिन पाउने लेखा व्यवसायमा संलग्न भई देहायको अवधि पूरा गरेका मूल प्रशिक्षकले एक पटकमा देहायको संख्याको सीमामा रही विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाको समेत पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी प्रशिक्षण सेवामा राख्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरेको देखिन्छ। जसअन्तर्गत:

१. पाँच वर्षको अवधि पूरा भएकोमा- एक जनासम्म
२. सात वर्षको अवधि पूरा भएकोमा- दुई जनासम्म
३. दश वर्षको अवधि पूरा भएकोमा- तीन जनासम्म राख्न पाउने भनी कार्यविधि बनाई थप गरेको व्यवस्था नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को मिति २०७१।३।३१ मा सम्पन्न १८८ औं बैठकबाट पारित भएको देखियो।

४. दोस्रो प्रश्न कोटा तोक्ने कार्यको वैधता सम्बन्धमा हेर्दा, नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ को दफा १६ बमोजिम नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थामा चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट तथा दर्तावाला लेखा परीक्षक गरी दुई प्रकारका सदस्यताको व्यवस्था गरिएको देखिन्छ। उक्त ऐनमा दर्तावाला लेखापरीक्षक सदस्यको हकमा नयाँ सदस्यता दर्तासम्बन्धी व्यवस्था गरिएको देखिँदैन भने चार्टर्ड एकाउन्टेन्टको हकमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स नियमावली, २०६१ को नियम २४ बमोजिम “संस्थाका चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट सदस्यता प्राप्त गर्न चाहने व्यक्तिले पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको रूपमा पेसागत प्रमाणपत्र प्राप्त चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट सदस्य (मूल प्रशिक्षक) बाट लेखा व्यवसायसम्बन्धी तीन वर्षको पञ्जीकृत प्रशिक्षण लिनुपर्ने...” भन्ने कानूनी व्यवस्था गरेको देखियो भने

नियमावलीको नियम २५ मा पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीलाई प्रशिक्षण दिन पाउने सम्बन्धमा प्रशिक्षकहरूको कार्य अनुभवको अवधिको आधारमा प्रशिक्षकहरूले बढीमा १० जनासम्म प्रशिक्षार्थी राख्न पाउने व्यवस्था गरेको देखियो। साथै नियमावलीको नियम ३८(१) मा “... परिषद्को पूर्वस्वीकृति विना विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका लागि कसैलाई पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको रूपमा पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा राख्न वा निजलाई प्रशिक्षण दिन सकिने छैन” भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको देखियो। प्रस्तुत व्यवस्थाको मक्सद विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाबाट शिक्षा हासिल गरेका व्यक्तिलाई पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको रूपमा पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा राख्न वा निजलाई प्रशिक्षण दिन परिषद्को स्वीकृति अनिवार्य रूपमा लिनुपर्ने भन्ने देखिए तापनि उक्त व्यवस्थाले पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा रहन सक्ने प्रशिक्षार्थीको संख्याको कुनै सीमा तोकेको देखिँदैन। यसरी नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ र ऐ. नियमावली, २०६१ मा समेत पञ्जीकृत प्रशिक्षण सेवामा रहन सक्ने प्रशिक्षार्थीको हकमा सिमित संख्यामा कोटा तोकेको अवस्था देखिएको छैन।

५. यस स्थितिमा विदेशमा Chartered Accountant अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको गुणस्तरलाई मध्यनजर गर्दै विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि ल्याइएको, लेखा व्यवसायलाई अझ गुणस्तरीय एवं प्रभावकारी बनाउन विदेशी विद्यार्थीको लागि सीमित कोटाको व्यवस्था गरिएको, उक्त कार्यविधि कानूनबमोजिम नै तय भएको भन्ने बेहोराको विपक्षी संस्थाहरूको लिखित जवाफ रहेको देखिन्छ। सो सम्बन्धमा हेर्दा, नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्थाका सदस्यले विदेशी संस्थाको समेत सदस्य रहेमा ती विदेशी संस्थाको सदस्यको हैसियतले Chartered Accountant

पढ्ने विद्यार्थीलाई Internship मा राख्दा नेपालको Chartered Accountants संस्थालाई कुन प्रकारको नोक्सान हुन्छ वा के कति कारणले कसरी गुणस्तरमा कमी आउँछ भन्ने कुरा स्पष्ट खुल्न आएको देखिँदैन भने अर्कातर्फ नेपाली संस्था र विदेशी संस्थामा Chartered Accountant पढ्ने विद्यार्थीलाई १५ वर्ष पुराना Chartered Accountant भए विदेशमा १० प्रशिक्षार्थी राख्ने व्यवस्था गरेको छ भने नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्टस् नियमावली, २०६१ को नियम २५ मा १५ वर्ष वा सोभन्दा बढी अवधि पूरा भएको मूल प्रशिक्षकलाई १० पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी प्रशिक्षणमा राख्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यस स्थितिमा विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधिमा नियमावलीमा उल्लिखित कानूनी व्यवस्थाको विपरीत हुने गरी १० वर्ष अवधि पूरा भएको मूल प्रशिक्षकले ३ जना मात्र प्रशिक्षार्थी राख्न पाउने व्यवस्था गरी विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि मात्र अनावश्यक नियमन गर्न खोजेको देखियो । साथै विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको हकमा पनि नियमावलीबमोजिम अधिकतम १० जना राख्दा लेखा व्यवसायको के, कुन गुणस्तरमा कमी हुने हो ? भनी स्पष्ट आधार नदेखिएको र सोको वस्तुनिष्ठ आधार विपक्षीहरूले समेत पेस गर्न सकेको अवस्था देखिँदैन ।

६. नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्टस् नियमावली, २०६१ को नियम ४० (ख) मा विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाबाट चार्टर्ड एकाउन्टेन्टको योग्यता प्राप्त गरेको भए त्यस्तो संस्थाको सदस्यता प्राप्त गरी पेसागत प्रमाण पत्र प्राप्त गरेको व्यक्तिले चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट सदस्यताको लागि आफ्नो नाम दर्ता गराउन निवेदन दिन सक्ने भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यस स्थितिमा विदेशमा Chartered Account अध्ययनरत विद्यार्थीले पेसागत प्रमाणपत्र लिएर मात्र नेपालको चार्टर्ड एकाउन्टेन्टको पेसागत सदस्यता लिनुपर्ने

व्यवस्था गरेकोबाट दुवै देशका Chartered Account हरू पेसागत रहनेमा विवाद रहेन । नेपाली पेसागत सदस्य र विदेशी सदस्यले दुवै संस्थामा पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको संख्या अधिकतम १० जनासम्म रहने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । यसरी विदेशी संस्थामा रहेको प्रचलन र स्वयं संस्थाको अस्तित्व, पद्धति स्वीकार गर्ने तर विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाबाट अध्ययन गरेका विद्यार्थीको पञ्जीकृत प्रशिक्षणका निमित्त १० वर्ष अवधि पूरा गरेका मूल प्रशिक्षकलाई ३ जनासम्म मात्र पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी राख्न पाउने गरेको व्यवस्थाको एकातिर कानूनी आधार देखिएन भने अर्कोतिर १५ वर्ष, २० वर्ष र २५ वर्ष अनुभव भएका Chartered Account हरूले कति प्रशिक्षार्थी राख्न पाउने हो भन्ने सम्बन्धमा प्रस्तुत कार्यविधि मौन रहेबाट सीमा तोक्ने गरी पारित भएको प्रस्तुत कार्यविधि विवादित रहेको देखियो ।

७. तेस्रो प्रश्न प्रस्तुत कार्यविधिले निवेदकहरूको संवैधानिक वा कानूनी हकमा असर परेको नपरेको सम्बन्धमा हेर्दा, चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी (Chartered Accountancy) अध्ययन गर्दा प्रशिक्षण (Internship) गर्नुपर्ने र उक्त Internship गर्ने व्यवस्था चार्टर्ड एकाउन्टेन्टले पेसागत प्रमाणपत्र (Certificate of Practice) लिएका व्यक्तिहरूबाट प्रशिक्षार्थीलाई दिइने प्रचलन अन्तर्राष्ट्रिय स्तरमै रहेको कुरामा निवेदक र विपक्षीहरूबिच विवाद रहे भएको देखिँदैन । यसैसँग मेल खाने प्रकृतिको उदाहरणको रूपमा हेर्दा, विद्यावारिधी (PhD) शिक्षा हासिल गर्ने प्रशिक्षार्थीले समेत जुन विश्वविद्यालयबाट विद्यावारिधीको लागि भर्ना हुनुछ त्यही विश्वविद्यालयबाट PhD उपाधि लिएकाअन्तर्गत निजलाई Guide का रूपमा स्वीकार गरी निजअन्तर्गत Internship गर्ने प्रचलन रहेको छ जसमा Guide कुन क्षेत्र वा देशमा बसोबास गर्दछ सो कुराले महत्त्व राखेको देखिँदैन । Chartered Accountant शिक्षा हासिल गर्ने क्रममा Internship

गर्ने प्रक्रियाको लागि जुन संस्थामा अध्ययन गरिन्छ सोको सदस्यसँग नै Internship गर्नुपर्ने भनी Guide को क्षेत्र र स्थान निर्धारण भए गरेको नदेखिएको स्थिति एवं उक्त बेहोराको कानूनी व्यवस्था रहे भएको अवस्थामासमेत देखिँदैन।

८. यस स्थितिमा विश्वव्यापीकरणको प्रभाव स्मरणयोग्य छ। विश्वव्यापीकरणको प्रभावले आजको समाज द्रुतगतिमा परिवर्तन भइरहेको स्थिति नकार्न सकिने अवस्थामा छैन भने यसको उपज सम्पूर्ण विश्व नै सानो गाउँमा परिणत भइरहेको सन्दर्भ पनि उत्तिकै उल्लेखनीय छ। यस पृष्ठभूमिमा विश्वव्यापीकरणलाई संस्थागत एवं प्रवर्द्धन गर्ने प्रयासस्वरूप विश्व व्यापार संगठन (World Trade Organization) को स्थापना भएको देखिन्छ भने नेपालसमेत उक्त संगठनको सदस्य भइसकेकोमा विवाद छैन। स्मरणीय छ, विश्वव्यापीकरणमा मूलतः जुनसुकै देशमा उत्पादित वस्तु तथा सेवाहरू, मानव संशाधन, प्रविधि, पुँजीलगायतका कुराहरूले विश्वबजार या विश्वका जुनसुकै कुनामा पनि सहज पहुँच प्राप्त गरी अन्य देशका उत्पादनसँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्ने हुन्छ। प्रस्तुत निवेदनको विषयवस्तुका सन्दर्भमा पनि विश्वव्यापीकरणको परिवेश, विश्व व्यापार संगठनको मूल्य मान्यतालाई आत्मसात् गरी नेपाल यसको सदस्य रहेको स्थिति एवं विश्वव्यापीकरण प्रक्रियाको एक महत्त्वपूर्ण अवयवका रूपमा रहेको मानव संशाधनको प्रश्न अन्तरनिहित रहेको देखिन्छ।

९. विश्वव्यापीकरणको आजको युगमा एक देशका पेसागत व्यक्ति अर्को देशमा गएर निर्वाध रूपमा आफ्नो दक्षता र विशेषज्ञताको प्रयोग गरी सोअनुरूपको पेसा गर्न सक्ने अवस्था हुँदा निजहरूले एकभन्दा बढी पेसागत प्रमाणपत्र राख्नु अस्वाभाविक हुने देखिँदैन। पेसागत प्रमाणपत्र लिँदा व्यक्ति जुन देश र संस्थाको प्रमाण पत्र लिएका हुन्छन् त्यस संस्थाको निर्धारित नियमको पालना गर्नुपर्नेमा विवाद नरहे पनि ती

संस्थाले अरु सोही प्रकृतिका संस्थाको प्रमाणपत्रलाई बन्देज लगाउने वा सो कार्यमा अनावश्यक लगाम लगाउने कार्य मनासिब नहुनुका साथै WTO को सम्झौता विरुद्धको समेत हुने देखिन्छ। अतः प्रस्तुत मुद्दाका सन्दर्भमा पनि विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा CA अध्ययन गरेका नेपाली विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणमा सीमा तोक्ने कार्य WTO ले आत्मसात गरेको विश्वव्यापीकरणको मूल्य मान्यता एवं ऐन, नियमको व्यवस्थाको समेत अनुकूल देखिएन भने अर्कोतिर कार्यविधिको उक्त व्यवस्थाले नेपाली लेखा व्यवसायी संस्थाबाट र विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाबाट पञ्जीकृत प्रशिक्षण प्राप्त गर्ने विद्यार्थीहरूबिच असमानताको स्थिति सिर्जना हुन आउने देखियो।

१०. मूल कानूनका रूपमा रहेको नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को स्वतन्त्रताको हकअन्तर्गतको धारा १२(३)(च)ले प्रत्येक नागरिकलाई कुनै पेसा, रोजगार, उद्योग र व्यापार गर्ने स्वतन्त्रतालाई संवैधानिक हकका रूपमा सुनिश्चित गरेको देखिन्छ भने शिक्षा, रोजगारी जस्ता आधारभूत कुराहरूमा सबै नागरिकको अधिकार स्थापित गर्ने राज्यको नीतिसमेत रहेको कुरा उक्त संविधानको धारा ३५(१) मा उल्लेखन भएको देखिन्छ। साथै संविधानको धारा १३ मा समानताको हकको प्रत्याभूति गरिएको छ। जसअन्तर्गत (१) सबै नागरिक कानूनको दृष्टिमा समान हुने, कसैलाई पनि कानूनको समान संरक्षणबाट वञ्चित नगरिने (२) सामान्य कानूनको प्रयोगमा कुनै पनि नागरिकमाथि धर्म, वर्ण, लिंग, जात, जाति, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव नगरिने (३) राज्यले नागरिकहरूका बिच धर्म, वर्ण, जात, जाति, लिंग, उत्पत्ति, भाषा वा वैचारिक आस्था वा ती मध्ये कुनै कुराको आधारमा भेदभाव नगर्ने... लगायतका व्यवस्था गरेको देखिन्छ। यसरी संविधानले नागरिकहरूबिच समानताको हकको प्रत्याभूति गरेको देखिएको उल्लिखित संवैधानिक

व्यवस्थाको पृष्ठभूमि, पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थीको हकमा नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स ऐन, २०५३ र ऐ. नियमावली, २०६१ मा कुनै प्रकारको सीमा वा बन्देज तोकिएको नदेखिएको स्थिति एवं चार्टर्ड एकाउन्टेन्सी (Chartered Accountancy) शिक्षाको आवश्यकता र महत्त्वसमेतलाई विचार गर्दा विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थामा अध्ययनरत विद्यार्थीहरूको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणको कार्यमा ३ जना मात्र राख्न पाउने कार्यविधि निर्माण गरी सीमा तोक्ने कार्यबाट निवेदकहरू जस्ता व्यक्तिहरूको पेसा रोजगार गर्नेसम्बन्धी स्वतन्त्रताको हकमा आघात पारेको रहेनछ भन्न सकिने स्थिति देखिएन। यस स्थितिमा आफूहरूले ल्याएको कार्यविधि कानूनबमोजिम नै भए गरेको र उक्त कार्यविधिबाट निवेदकहरूको हक अधिकारमा कुनै आघात नपारेको भन्ने बेहोराको विपक्षीहरूको लिखित जवाफ र सोही बेहोराको निजका तर्फबाट रहनुभएका विद्वान् कानून व्यवसायीको बहस जिकिरसँग समेत सहमत हुन सकिने।

११. अतः उल्लिखित आधार, कारणबाट प्रस्तुत विवादको कार्यविधिले ऐन र नियमावलीमा हुँदै नभएको व्यवस्थाविपरीत विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि दश वर्ष अवधि पूरा गरेको मूल प्रशिक्षकले ३ जनासम्म मात्र पञ्जीकृत प्रशिक्षार्थी प्रशिक्षण सेवामा राख्न पाउने गरी प्रत्यक्ष वा अप्रत्यक्ष रूपले विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको हकमा परिमाणात्मक प्रतिबन्ध लगाएको देखिएको र कार्यविधि तर्जुमा गर्दा भइरहेको कानूनले प्राप्त गर्न खोजेको उद्देश्यको वस्तुनिष्ठ मापन हुन सकेको नदेखिएको तथा सो कार्यविधि तर्जुमा गर्न अधिकार प्रदान गरेको कानूनको परिधिभित्र रहेर कार्यविधिको आवश्यकता तथा औचित्यता स्पष्ट उल्लेख हुनुपर्नेमा सो हुन सकेको नदेखिएको र विपक्षीहरूले विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि तय गरी १० वर्ष अनुभवी

मूल प्रशिक्षकले ३ जना मात्र प्रशिक्षार्थी पञ्जीकृत गर्न पाउने गरी गरेको कानूनी व्यवस्था नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्टस् ऐन, २०५३, ऐ. नियमावलीको कानूनी व्यवस्था तथा संविधानतः प्रत्याभूत गरिएको निवेदकहरूको समानताको हक, निजले पेसा, रोजगार, व्यवसाय गर्न पाउनेसम्बन्धी हकसमेतको प्रतिकूल देखिएकोले विपक्षी संस्था तथा परिषद्द्वारा लागू गरिएको विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को १८८ औं बैठकको मिति २०७१।३।३१ को निर्णय कानूनसम्मत नदेखिँदा उक्त विदेशी लेखा व्यवसायी संस्थाका विद्यार्थीको लागि पञ्जीकृत प्रशिक्षणसम्बन्धी कार्यविधि, २०७१ को दफा ८ र नेपाल चार्टर्ड एकाउन्टेन्ट्स संस्था परिषद्को १८८ औं बैठकको मिति २०७१।३।३१ को निर्णयसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी दिएको छ। प्रस्तुत निर्णयको जानकारी विपक्षीहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या.तेजबहादुर के.सी.

इजलास अधिकृतः कमलकान्त जोशी
इति संवत् २०७५ साल पुस २ गते रोज २ शुभम्।

निर्णय नं. १०२६४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री तेजबहादुर के.सी.

फैसला मिति : २०७४।१२।७

०७१-CR-०६३५

मुद्दा:- जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / वादी : परिवर्तित नाम गीताको जाहेरीले
नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला पाल्पा, पोखराथोक
गा.वि.स. वडा नं. ५ बस्ने अर्जुन
कोइराला

- प्रतिवादीले जाहेरवालालाई विवाह गर्नु भनी भनेको हल्का आधारलाई मात्र "झुक्यान" र "अनुचित प्रभावमा" पारी जबरजस्ती करणी गरेको भन्न नमिल्ने।
- वारदातको अवस्था, परिस्थिति, पृष्ठभूमि, पीडित र प्रतिवादीको शारीरिक एवं यौनाङ्ग परीक्षण प्रतिवेदन र पीडित स्वयंको बकपत्रसमेतले प्रतिवादीले जाहेरवालालाई पूर्ण सहमतिमा नै करणी गरेको अवस्था पुष्टि हुन आउँदा जबरजस्ती करणीको वारदात कायम नहुने।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
श्री नारायणबहादुर थापा

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री हरिश्चन्द्र ढुंगाना
पाल्पा जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री किशोर सिलवाल
माननीय न्यायाधीश श्री दुर्गादत्त भट्ट
पुनरावेदन अदालत, बुटवल

फैसला

न्या.तेजबहादुर के.सी.: साबिक न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ तथा न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारअन्तर्गतको भई पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

तथ्य खण्ड

पाल्पा जिल्ला, पोखराथोक गा.वि.स., वडा नं. ५ बस्ने अर्जुन कोइरालाले मलाई विवाह गर्ने सल्लाह गर्नुछ भनी मिति २०६९।२।१ गते बिहान पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङमा भेट्न बोलाएकाले म उक्त स्थानमा जाँदा मलाई तानसेनस्थित बिरकोट होटलमा ल्याई राति सोही होटलमा राखी विवाह गर्ने प्रलोभन देखाई सो राति र भोलिपल्टसमेत जबरजस्ती करणी गरेको र मलाई घरमा लगेर भित्र्याउनु पर्छ भन्दा तँलाई करणी गर्न ल्याएको हुँ, घरमा जा भनी भोलिपल्ट मलाई राईडाँडा भन्ने स्थानमा लगेर छोडी भागेको हुँदा निजलाई पक्राउ गरी कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको परिवर्तित नाम गीता कुमारीको जाहेरी दरखास्त।

पाल्पा जिल्ला, तानसेन नगरपालिका वडा नं.३ स्थित बाबु शाक्यको घरमा रहेको बिरकोट होटलको दोस्रो तलाको पूर्वतर्फको कोठामा २ ओटा

खाट रहेका, त्यसमध्ये पूर्वतर्फको खाटमा रहेको बिस्तरा अस्तव्यस्त अवस्थामा रहेको, सिरकको खोल निकाली राखिएको, उक्त खोल र तन्नामा समेत रगतजस्ता टाटाहरू रहेका र सोही बिस्तरामा मिति २०६९।२।१ गते प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले जाहेरवाला गीताकुमारीलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्नेसमेत बेहोराको घटनास्थल मुचुल्का।

नाम विशाल कार्की र घर पोखराको बिन्दबासीनी बताउने पछि नाम, थर र वतन थाहा भएको पाल्पा पोखराथोक-५ बस्ने अर्जुन कोइरालाले मलाई एक महिना पहिलादेखि नै फोन गर्दै आएको थियो। सोही क्रममा मिति २०६९।२।१ गते बिहान निजले मलाई फोन गरी बिहे गर्छु भनी बोलाएकोले निजसँग पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङ भन्ने स्थानमा भेट भई पाल्पा तानसेनमा आई घुमफिर गरी बेलुका तानसेन टुँडिखेलनजिक रहेको बिरकोट होटलमा राखी मैले तिमीलाई बिहे गर्छु भनी मेरो मुख थुनी मैले लगाएको कपडा खोली मेरो अंगहरू सुमसुमाई मलाई करणी गरी वीर्य मेरो योनिभित्र स्खलन गराएको र ऐ. २ गते पनि बिहानको खाना खाई पुनः २ पटक जबरजस्ती करणी गरेपछि मलाई राईडाँडा भन्ने स्थानमा छाडी भागेको हुँदा जाहेरी दिएकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको पीडित परिवर्तित नाम गीताकुमारीले गरेको मौकाको कागज।

प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाको स्वास्थ्य परीक्षण गर्दा जबरजस्ती करणीका लक्षण नपाइएको, घटनास्थलबाट बरामद भएको सिरकको खोल तथा तन्नामा पाइएको रगत परीक्षण गर्ने क्रममा रक्त समूह छुट्ट्याउन नसकिएको र पीडित तथा पीडकको रगत थप परीक्षणको लागि पठाइएको भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन।

परिवर्तित नाम गीता कुमारीको योनिमा एक से.मि.लामो चोट रहेको भन्नेसमेत बेहोराको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन।

मैले आजभन्दा करिब एक महिना पहिला

मेरो दाजुलाई फोन गर्ने क्रममा गल्ती नम्बरमा फोन डायल भई पछि नाम थाहा भएकी परिवर्तित नाम गीताकुमारीले फोन उठाएकोले निजको बारेमा सोधपुछ गर्दा निजले आफ्नो घर मेरो घर वतन नजिकै बताएकी हुनाले गाउँले नाताले कहिलेकाहीं फोन गर्ने र निजले पनि मलाई फोन गर्ने गर्थिन्। सोही क्रममा मेरो विवाह नभएको र मेरो घरबाट मलाई विवाह गर्न भनेका हुँदा मैले निजसँग विवाहको प्रस्ताव राख्दा निजले स्वीकार गरेकाले मिति २०६९।१।३१ गते म काठमाडौँदेखि गाडी चढेर मिति २०६९।२।१ मा पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङमा आई निजलाई बोलाई दुवैजना भेट भई चिनापहिचान गरी पाल्पाको तानसेन घुम्न आई बेलुका तानसेनको बिरकोट होटलमा कोठा लिई राति एउटै खाटमा सुतेको र मलाई करणी गर्न मन लागेकोले निजलाई उक्त कुरा भन्दा १/२ पटक हुँदैन भने पनि पछि निजले आफूले लगाएको कपडा खोल्न र मैले पनि आफ्नो कपडा खोली हामी दुवैको राजीखुसीले राति दुई पटक र त्यसको भोलिपल्ट बिहानको खाना खाइसकेपछि पुनः एकपटक करणी गरेको हुँ। त्यसपछि मैले एक महिनापछि आउँछु र विवाह गर्छु, तिमी अहिले घर जाउ भनी राईडाँडासम्म लगेर छोडी म आफ्नो घरतर्फ गएको हुँ। मलाई निजको भाउजू परिवर्तित नाम बिनाकुमारीले भेट्न बोलाएकी थिइन्। म अहिले अफिस जान्छु, गीताकुमारीलाई राम्रोसँग रेखदेख गरी दिनु भनी हिँडेकोमा निज बिनाकुमारीलाई भेट्न नगएको कारणले जबरजस्ती करणीमा जाहेरी दिन लगाएकी हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान कागज।

मिति २०६९।२।२ गते दिउसो मेरो नन्द परिवर्तित नाम गीताकुमारी बर्तुङ्गमा रोइरहेकी छन् भन्ने थाहा पाई उक्त स्थानमा आई सोधपुछ गर्दा निजले आफूलाई प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले विवाह गर्ने प्रलोभन देखाई तानसेनको बिरकोट होटलमा

राखी जबरजस्ती करणी गरेको भनेपछि निजलाई घरमा लगी अर्को दिन जाहेरी दिन लगाएकी हुँ । नाबालिकालाई ललाई फकाई जबरजस्ती करणी गर्ने निज प्रतिवादी अर्जुन कोइरालालाई कानूनबमोजिम कारबाही हुनुपर्दछ भन्नेसमेत बेहोराको परिवर्तित नाम बिनाकुमारीले मौकामा गरेको कागज ।

यस गा.वि.स मा दर्ता भएअनुसार परिवर्तित नाम गीताकुमारीको जन्म मिति २०५४।६।११ भएको भन्ने पिपलडाँडा गा.वि.स. कार्यालयको मिति २०६९।२।११को पत्र र विद्यालयको रेकर्डअनुसार निजको जन्ममिति २०५४।९।११ भएको भन्ने श्रीकृष्ण उच्च मा.वि.पिपलडाँडा, पाल्पाको पत्र ।

पछि नाम थाहा भएको अर्जुन कोइराला र परिवर्तित नाम गीताकुमारी मिति २०६९।२।१ गते बेलुका मेरो होटलमा आई सो रात होटलमा नै खाना खाई सुतेका र ऐ. २ गते पनि बिहानको खाना खाई हिसाब किताब गरी होटलबाट गएका हुन् । निज प्रतिवादीले जाहेरवाला पीडित गीताकुमारीलाई जबरजस्ती करणी गरे नगरेको मलाई थाहा भएन । राति कुनै हो हल्ला भएको थिएन भन्नेसमेत बेहोराको बिरकोट होटलका सञ्चालक ओमप्रसाद श्रेष्ठले गरेको मौकाको कागज ।

मिति २०६९।२।१ गते म घरमा नै थिएँ। पछि नाम थाहा भएको अर्जुन कोइरालाले परिवर्तित नाम गीताकुमारीलाई विवाह गर्ने प्रलोभन देखाई पाल्पाको बिरकोट होटलमा ल्याई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको राजकुमार श्रेष्ठसमेतले लेखाई दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले १६ वर्ष नपुगेकी बालिका परिवर्तित नाम गीताकुमारीलाई विवाह गर्नु भनी ललाई फकाई प्रलोभन देखाई तानसेन बजारस्थित बिरकोट होटलमा लगी मिति २०६९।२।१ गते राति र भोलिपल्ट बिहानसमेत पटक-पटक जबरजस्ती

करणी गरेको हुनाले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १ नं. को कसुरमा सोही ३ नं. को देहाय ३ अनुसार सजाय गरी पीडितलाई प्रतिवादीबाट मनासिब क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग पत्र ।

जाहेरवाला गीताकुमारीसँग फोनमा कुराकानी चिनजान हुँदा हामीहरूबिच विवाह गर्ने सल्लाह भएको थियो । मेरो विवाह नभएको र निजले पनि उमेर १७ वर्ष पूरा भएको भनेकी हुँदा हामीहरूबिच भेट हुने सल्लाह गरी म काठमाडौँबाट मिति २०६९।२।१ मा पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङमा आएपछि पहिलो पटक हामीबिच देखभेट भएको थियो । अनि दुवै जना गाडी चढी तानसेन आई दिनभर बजार घुमी साँझपख तानसेन बसपार्क नजिकैको बिरकोट होटलमा कोठा खोजी बसेका हौं । कोठामा दुईवटा खाट थिए । जाहेरवालालाई महिनावारी भएको रहेछ । सोही कारणले हामी छुट्टाछुट्टै खाटमा सुतेका हौं । हामीबिच छिट्टै बिहे गर्ने कुरा भएकाले विवाहपछि मात्र करणी गर्ने सल्लाह भएको थियो । सो रात मैले निजलाई करणी गरेको होइन । अर्को दिन बिहान उठी केहीबेर बजार घुमेर खाना खाइसकेपछि मैले निज गीताकुमारीलाई राईडाँडासम्म छोड्न जाँदै गर्दा मेरो अफिसबाट फोन आएकाले निजलाई तिमी अहिले घर जाउ, म एक महिनापछि आउँछु र बिहे गरौँला भनी हामी त्यहाँबाट छुट्टिएका हौं । मैले जाहेरवालालाई ललाई फकाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन । जाहेरीको बेहोरा झुठो हो । योनिमा लागेको चोट पहिले नै लागेको हुन सक्छ । उक्त चोटको बारेमा मलाई केही थाहा भएन । मौकामा गरेको बयान मैले भनेबमोजिम लेखिएको होइन । प्रहरीले आफैँ लेखी मलाई यहाँ सहिछाप गर भनी सहिछाप मात्र गराएका हुन् । उक्त बयान मलाई पढाएर सुनाएका पनि होइनन् । परिवर्तित नाम बिनाकुमारीले जाहेरवालालाई मेरो बिहे गरी दिनको लागि रिपोर्ट गरेको भन्नु भएको थियो । मैले अभियोग दाबीअनुसारको कसुर नगरेको हुँदा मलाई

सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

मैले मिति २०६९।२।२ गतेका दिन गीताकुमारीलाई सही सलामद अवस्थामा देखेकी हुँ। निजले मलाई म त बिहे गर्न हिँडेकी हुँ, केटा कपडा लिन गएको छ भनेकी हुनाले मैले निज कतिखेर आउने हो घर जाऊँ भनी घरमा लिएर आएकी हुँ। गीताकुमारी १८ वर्षकी भइन्। प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले गीताकुमारीलाई जबरजस्ती करणी गरेको सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन। निज अर्जुन कोइरालालाई सजाय हुनु पर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको मौकामा कागज गर्ने परिवर्तित नाम बिनाकुमारीको बकपत्र।

उक्त दिनको घटनाबारे मलाई पीडितकी भाउजूले भनेको हुनाले सुनी थाहा पाएकी हुँ, अरु मलाई केही थाहा छैन भन्नेसमेत बेहोराको वादी पक्षका साक्षी रनमाया शाक्यको बकपत्र।

जाहेरवाला परिवर्तित नाम गीताकुमारीलाई प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले जबरजस्ती करणी नगरेको हुँदा अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्ने होइन। निज प्रतिवादी असल मान्छे भएको हुनाले झुठ्ठा अभियोगबाट सफाई पाउनु पर्ने हो भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाका साक्षी गीता रेम्मीको बकपत्र।

जाहेरवाला परिवर्तित नाम गीताकुमारीलाई प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले जबरजस्ती करणी गरेका होइनन्। मैले निज जाहेरवालासँग जेठ २ गते भेट भई पानी खान माग्दा मलाई महिनावारी भएको हुनाले पानी दिन मिल्दैन भनेकी थिइन्। निज जाहेरीवालीले प्रतिवादी अर्जुन कोइराला आर्मीमा जागिरे भएको हुनाले आफूसँग विवाह गरेमा राम्रो हुने ठानी जाहेरी दिएकी होलिन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीका साक्षी चन्द्रबहादुर कोइरालाले गरेको बकपत्र।

मिति २०६९।२।१ गतेको साँझ परिवर्तित नाम गीताकुमारी र अर्जुन कोइराला मेरो होटलमा

बास बस्न आएका हुन्। निजहरू एउटै कोठामा बसेका हुन्। उक्त दिन म होटलमा थिइन्, छोराहरू मात्र थिए। प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने कुरा मैले छोरालगायत काम गर्ने मान्छे कोहीबाट पनि थाहा पाइन। केटाकेटी मात्र भएको हुनाले एउटै मात्र कोठा लिएर होलान् भनी भनेको हो भन्नेसमेत बेहोराको मौकामा कागज गर्ने ओमप्रसाद श्रेष्ठले गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी अर्जुन कोइराला र मबिच वारदात हुनुभन्दा एक महिनाअगाडिदेखि चिनजान भएको थियो। हामीबिच विवाह हुने सहमति भई मिति २०६९।२।१ गते आर्यभञ्ज्याङमा भेट भएका हौं। आर्यभञ्ज्याङबाट दुवैजना तानसेनबजार आई घुमफीर गरी साँझ तानसेनको बिरकोट होटलमा बास बसेका हौं। हामी दुवैजनाबिच विवाह गर्ने सहमति भएको र म पनि विवाह गर्नको लागि घरबाट हिँडेकी हुनाले हामी दुवैको सहमतिमा करणी भएको हो। जबरजस्ती करणी भएको होइन। भोलिपल्ट अर्जुनको घरमा जाने सल्लाह भएकोमा अर्जुनको अफिसबाट फोन आएको हुँदा निजले मलाई म अहिले विवाह गर्न सकिदैन, अफिसबाट फोन आएकोले म जानु पर्ने भयो, एक महिनापछि आएर बिहे गरौंला भनी हिँडेकाले बिहे गर्न आएकोमा बिहे नगरी फर्किन लाज लागेर मैले उजुरी दिएकी हुँ। निज प्रतिवादी अर्जुनसँग बिहे गर्ने भनेकाले उक्त राति र भोलिपल्टसमेत दुवैको सहमतिमा करणी गरेका हौं। मौकामा गरेको कागजमा भएको बेहोरा मैले भनेबमोजिम लेखिएको होइन। म हाल १७ वर्षकी भएँ। मैले आजभन्दा दुई वर्षअगाडि ममीले बनाएको चिनाको आधारमा उमेर भनेकी हुँ। मेरो उमेर यकिन गर्न मैले डाक्टररी रिपोर्ट पनि बनाएकी छु भन्नेसमेत बेहोराका जाहेरवाली तथा पीडित परिवर्तित नाम गीताकुमारीले गरेको बकपत्र।

यी प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले पीडित १६ वर्ष नपुगेकी परिवर्तित नाम गीतालाई करणी गरेको

पुष्टि हुन आएकोले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको १ नं. को कसुरमा सोही महलको ३ को देहाय ३ बमोजिम ६(छ) वर्ष कैद हुने र सोही महलको १० नं. बमोजिम पीडित तथा जाहेरवालीलाई प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाबाट रु.२५,०००।- (पच्चिस हजार) क्षतिपूर्ति भराई दिनेसमेत ठहर्छ भन्ने सुरु पाल्पा जिल्ला अदालतको मिति २०७०।२।२० को फैसला ।

सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलामा मेरो चित्त बुझेन । जाहेरवाली आफूले म १७ वर्षकी भएँ भनी बताएकी छन् । अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत मेरो जन्म मिति २०५२।४।२० हो भनी हामीबिच विवाह गर्ने सहमति भई करणी लिनुदिनु गरेको हो भनी बकपत्र गरेकी छन् । समग्र कागज प्रमाणबाट जाहेरवाली करणीको मितिमा १६ वर्ष नाघिसकेको र मन्जुरीले करणी गरेको हुँदा सोतर्फ विवेचना नै नगरी मलाई कसुरदार ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा त्रुटिपूर्ण छ । जाहेरवालीको उमेर यकिन गराई प्रमाणको यथोचित मूल्याङ्कन गरी सुरु फैसला उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाई दिलाई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाको पुनरावेदन अदालत बुटवलमा परेको पुनरावेदन ।

पीडित गीताकुमारी (परिवर्तित नाम) ले अदालतमा बकपत्र गर्दा वारदातको समयमा आफ्नो उमेर १७ वर्ष भइसकेको र सहमतिले करणी लेनदेन भएको भनी खुलाएको देखिएको छ । अनुसन्धान अधिकृतले निज पीडितको उमेरसमेत यकिन परीक्षणको लागि मिति २०६९।२।३ मा पाल्पा जिल्ला अस्पताललाई स्वास्थ्य परीक्षणको लागि पत्रसहित पठाएको देखिएकोमा पीडितको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदनमा निजको उमेर १३ वर्ष ९ महिना भनी उल्लेख भएको भएपनि सो के कुन परीक्षणबाट पीडितको उमेर परीक्षण गरिएको हो सो नखुलाएको र परीक्षणको

प्रतिवेदनहरू पनि पठाएको अवस्था नदेखिएको र स्वयम् पीडितले मेरो स्वास्थ्य जाँच गरी उमेर यकिन गरियोस् भनी अदालतसमक्षको निजको बकपत्रको स.ज. ११ मा जिकिर गरेकोसमेतका आधारबाट सुरु जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।२।२० मा भएको फैसला फरक पर्न सक्ने देखिएकोले छलफलका निमित्त अ.बं. २०२ तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम पेसीको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालयलाई दिनु भन्ने पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०७०।१०।२१ को आदेश ।

परिवर्तित नाम गीताकुमारीको उमेर १८ र १९ वर्षको बिचमा भएको भन्ने लुम्बिनी अञ्चल अस्पतालको उमेर परीक्षण प्रतिवेदन ।

हाडको विकासको आधारमा औषत उमेर निकालिएको हो भन्नेसमेत बेहोराको जाहेरवालीको उमेर परीक्षण गर्ने डा. सुरेश थापा र डा. इन्द्र ढकालले पुनरावेदन अदालत बुटवलमा गरेको बकपत्र ।

पीडितको उमेरसम्बन्धी लुम्बिनी अञ्चल अस्पताल, बुटवलका चिकित्सकहरूको उमेर परीक्षण प्रतिवेदन तथा उक्त उमेर परीक्षण गर्ने चिकित्सकहरूको बकपत्रसमेतको आधारमा वारदात मितिमा पीडितको उमेर १६ वर्षमाथि रहे भएको पुष्टि हुन आएकोले वारदात मितिमा १४ वर्ष पूरा भई १६ वर्ष ननाघेकी भन्ने आधार लिई परिवर्तित नाम गीताकुमारीलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणीको कसुर गरेको ठहर्न्याई निज प्रतिवादीलाई ६(छ) वर्ष कैद सजाय हुने एवं पीडितलाई निज प्रतिवादीबाट रु.२५०००।- (पच्चीस हजार रूपैयाँ) क्षतिपूर्ति भराई दिने गरी सुरु पाल्पा जिल्ला अदालतबाट मिति २०७०।२।२० मा भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा उक्त फैसला उल्टी भई १६ वर्षमाथिको पीडित र प्रतिवादीबिच स्वेच्छाले करणी लिनु दिनु भएको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको १ नं. विपरीतको कसुर मान्न नमिल्ने हुँदा प्रतिवादी

अर्जुन कोइरालाले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०७१।२।२० मा भएको फैसला।

परिवर्तित नाम गीताकुमारी रहेकी पीडित जाहेरवालीले जाहेरी दरखास्तमा, मौकामा कागज गर्दा र अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले निजलाई पाल्पा बसपार्क स्थित बिरकोट होटलको कोठामा लगी करणी गरेको भनी उल्लेख गरेकी छन्। प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले समेत मौकामा बयान गर्दा निज जाहेरवालीलाई सहमतिमा करणी गरेको हुँ भनी स्वीकार गरी बयान गरेका छन्। पीडितको शारीरिक परीक्षण प्रतिवेदनमा निजको योनिमा १ से.मि. लामो चोट देखिएको छ। घटनास्थल कोठामा फेला परेको तन्नामा मानिसको रगत फेला परेको भन्ने केन्द्रीय प्रहरी विधिविज्ञान प्रयोगशालाको परीक्षण प्रतिवेदनमा उल्लेख रहेको छ। वारदात मिति २०६९।२।१९ रहेको छ। जन्म दर्ताअनुसार द.नं. १५१ मिति २०५९।५।९ मा दर्ता गरेअनुसार पीडितको जन्ममिति २०५४।६।१९ रहेको भन्ने पिपलडाँडा गाउँ विकास समितिको पत्रमा उल्लेख छ। विद्यालयको रेकर्डअनुसार जन्म मिति २०५४।९।१९ रहेको भन्ने श्री कृष्ण उच्च मा. वि. पिपलडाँडा-८ पाल्पाको पत्रमा उल्लेख रहेकोले पीडित नाबालिका हुन् भन्ने स्पष्ट देखिँदादेखिँदै पनि प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग मागदाबीबमोजिम सजाय गरी पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा परेको पुनरावेदन।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री नारायणबहादुर थापाले प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई करणी गरेको

तथ्य पुनरावेदन अदालतको फैसलाबाट नै स्थापित भएको छ। वारदातको समयमा जाहेरवालीको उमेर १६ वर्षभन्दा कम रहेको भन्ने विद्यालयको रेकर्ड तथा जन्मदर्ताको प्रमाणपत्रबाट खुलेको अवस्थामा विकित्सकको उमेर परीक्षण प्रतिवेदनको आधारमा मात्र पीडित जाहेरवाली १६ वर्षभन्दा माथिको उमेरको भएको भनी अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर कायम नगरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा प्रत्यर्थी झिकाई उक्त फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले १६ वर्ष नपुगेकी बालिका परिवर्तित नाम गीताकुमारीलाई विवाह गर्छु भनी ललाई फकाई प्रलोभन देखाई तानसेन बजारस्थित बिरकोट होटलमा लगी पटकपटक जबरजस्ती करणी गरेको हुनाले निज प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन जबरजस्ती करणीको १ नं. को कसुरमा सोही ३ नं. को देहाय ३ अनुसार सजाय गरी पीडितलाई प्रतिवादीबाट मनासिब क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत अभियोग मागदाबी रहेकोमा सुरु पाल्पा जिल्ला अदालतबाट प्रतिवादीले अभियोग दाबीबमोजिमको कसुर गरेको ठहर्‍याई मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको ३ नं को देहाय ३ बमोजिम ६(छ) वर्ष कैद हुने र सोही महलको १० नं. बमोजिम पीडित तथा जाहेरवालीलाई प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाबाट रु.२५,०००।- (पच्चिस हजार) क्षतिपूर्ति भराई दिने गरी फैसला भएको देखियो। सो फैसलाउपर प्रतिवादीको पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट सुरु फैसला उल्टी गरी प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्‍याई फैसला भएको देखियो। सो फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको देखिन आयो। पुनरावेदन पत्रमा नाबालक पीडितउपर प्रतिवादीले जबरजस्ती करणीको कसुर

गरेकाले अभियोग दाबीबमोजिम सजाय हुनु पर्छ भन्ने जिकिर लिइएको पाइयो ।

अब पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन र पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो वा होइन भन्ने सम्बन्धमा निर्णय गर्नुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा जाहेरवाली र प्रतिवादी अर्जुन कोइरालाबिच वारदात मितिभन्दा एक महिना पहिलादेखि नै फोन सम्पर्क हुँदै आएकोमा विवाहको सल्लाह गर्ने भनी मिति २०६९।२।१ गते पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङ भन्ने स्थानमा भेट भई पाल्पा तानसेनमा आई दिनभर घुमफिर गरी बेलुका तानसेन टुँडिखेलनजिक रहेको बिरकोट होटलमा बास बसेको तथ्यमा प्रतिवादी तथा पीडित जाहेरवालीको समेत मुख मिलेकै देखिन्छ । विवाह गर्ने प्रलोभन देखाई सो राति र भोलिपल्टसमेत जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने जाहेरी बेहोरा रहेको पाइन्छ । निजले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष कागज गर्दा प्रतिवादीले जाहेरवालीका कपडा खोली, शरीरका अंगहरू सुमसुमाई करणी गरी वीर्य योनिभिन्न स्खलन गराएको र अर्को दिन बिहानको खाना खाई पुनः २ पटक करणी गरेपछि राईडाँडा भन्ने स्थानमा छाडी हिँडेको भनी घटना विवरण खुलाइदिएको पाइन्छ । प्रतिवादीले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष बयान कागज गर्दा एक महिनाअघिदेखि नै फोन हुने गरेको र सोही क्रममा जाहेरवालीसँग विवाहको प्रस्ताव राख्दा निजले स्वीकार गरेकाले मिति २०६९।१।३१ गते काठमाडौँदेखि गाडी चढेर मिति २०६९।२।१ मा पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङमा आई निजलाई बोलाई दुवैजना भेट भई चिनापहिचान गरी पाल्पाको तानसेन घुम्न आई बेलुका तानसेनको बिरकोट होटलमा कोठा लिई राति एउटै खाटमा सुतेको र दुवैको राजीखुसीले राति दुई पटक र त्यसको भोलिपल्ट बिहानको खाना खाइसकेपछि पुनः एकपटक करणी गरी एक महिनापछि विवाह गर्छु भनी राईडाँडासम्म लगेर छोडी

आफ्नो घरतर्फ गएको हुँ भनी जाहेरवालीकै घटना विवरणलाई समर्थन हुने गरी बयान कागज गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले अदालतसमक्ष बयान गर्दा पीडित जाहेरवालीलाई करणी गरकोमा मात्र इन्कार रहेपनि मौकामा भएको बयान कागजको अन्य बेहोरा समर्थन हुने गरी बयान गरेको पाइन्छ । पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणबाट जबरजस्ती करणीको लक्षण नपाइएको, होटलको मालिकले पनि जबरजस्ती गरेको वा हल्ला भएको थाहा नभएको भनी कागज गरी दिएको, प्रतिवादीले पीडितको इच्छाविपरीत बल प्रयोग गरेको वा जोरजुलुम गरेको देखिने कुनै प्रमाण, चिह्न वा लक्षण मिसिलबाट देखिन आएको छैन । यसरी प्रतिवादी तथा जाहेरवालीको एकआपसमा मिल्दोजुल्दो घटना विवरणसमेतका कागज प्रमाणहरूका आधारमा निजहरूबिच विवाहको कुरा भई परस्परमा सहमतिसँग तानसेन स्थित बिरकोट होटलमा बास बसी करणी भएको भन्ने देखिन्छ । सुरु अदालतबाट पीडितको उमेर १६ वर्षभन्दा माथि भएको कारणले जबरजस्ती करणीको अभियोग मागदाबी नपुग्ने ठहर भएको देखिन्छ । प्रतिवादी र जाहेरवाली पीडितबिच सहमतिमा नै करणी भएको सम्बन्धमा यस अदालतमा अन्यथा दाबी जिकिरसमेत पेस हुन आएको नहुँदा सो हदसम्म यस अदालतबाट थप विवेचना गरी रहन पर्ने आवश्यकता देखिएन । तथापि प्रतिवादी र पीडितबिच सहमतिमा करणी भएको भए पनि पीडितको उमेर १६ वर्षभन्दा कम भएकोले जबरजस्ती करणी भएको मान्नुपर्ने भन्ने पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर रहेकोले पीडितको उमेरको विषय नै मुख्य विवादित प्रश्नको रूपमा रहेको पाइयो ।

३. जाहेरी दर्खास्तमा जाहेरवाली पीडितको उमेर १४ वर्ष भनी लेखाएको देखिन्छ भने अदालतमा बकपत्र गर्दा १७ वर्षकी भएको र जन्ममिति २०५२।४।२० हो भनी उल्लेख गरेको पाइन्छ । कृष्ण उच्च माध्यमिक विद्यालय पिपलडाँडाको

पत्रअनुसार पीडितको जन्ममिति २०५४।९।१९ रहेको पाइन्छ । पिपलडाँडा गा.वि.स. कार्यालयको पत्रमा पीडितको जन्ममिति २०५४।६।१९ उल्लेख भएको देखिन्छ । यसबाट पीडितको जन्म मितिमा एकरूपता कायम हुन सकेको देखिएन । यसै सन्दर्भमा पुनरावेदन अदालत बुटवलको आदेशअनुसार पीडित परिवर्तित नाम गीताकुमारीको उमेर जाँच हुँदा निजको उमेर १८ र १९ वर्षको बिचमा भएको भन्ने लुम्बिनी अञ्चल अस्पतालको उमेर परीक्षण प्रतिवेदन रहेको पाइयो । उक्त प्रतिवेदन हाडको विकासको आधारमा दिइएको हो, clinical र x-ray पद्धति अपनाएर उमेर जाँच गराएका हौं, उक्त प्रविधि सरल, उपयुक्त र विश्वसनीय प्रविधि हो, यो विश्वमा प्रचलित प्रविधि हो भनी उमेर परीक्षण गर्ने चिकित्सकहरू डा. सुरेश थापा र डा. इन्द्र ढकालले अदालतमा आई बकपत्र गरेकोसमेत देखियो । उक्त परीक्षण प्रतिवेदन र जाहेरवालीले अदालतमा गरेको बकपत्रमा उल्लिखित उमेर मिल्दोजुल्दो नै देखिँदा सो उमेरलाई अन्यथा भन्न मिलेन । जाहेरवालीले प्रतिवादीसँग एक महिनाअधिदेखि नै फोन सम्पर्क गरेकी, विवाहको सल्लाह गर्ने भनी प्रतिवादीसँग आर्यभञ्ज्याङ भेट गरी तानसेन स्थित बिरकोट होटलमा पुगी प्रतिवादीसँगै रात बिताएको लगायतका क्रियाकलापबाट पनि पीडित धेरै कलिलो उमेरको नभई उमेर परीक्षणबाट किटान गरिएबमोजिम १८/१९ वर्षकी भएको अनुमान गर्न सकिने आधार सिर्जना भएको पाइन्छ । अन्य प्रमाणबाट जन्म दर्तामा उल्लिखित उमेर तथा विद्यालयको रेकर्डअनुसारको उमेर खण्डित हुन पुगेको छ भने त्यसले विश्वसनीय प्रमाणको स्वरूप ग्रहण गर्न सक्दैन । गाउँ विकास समितिको रेकर्ड र विद्यालयको रेकर्डमा उल्लिखित उमेर एक आपसमा बाझिएको अवस्थामा विशेषज्ञबाट परीक्षण भई कायम गरिएको जन्ममिति स्वयं पीडितले गरेको बकपत्रबाट समेत पुष्टि हुन आएको देखिँदा सो मितिलाई विश्वसनीय मान्नु पर्ने नै हुन्छ । उमेर परीक्षण

गर्ने चिकित्सकहरूले दिएको प्रतिवेदनमा उल्लिखित पीडितको उमेर हेर्दा १६ वर्षभन्दा बढी देखिन आएको छ ।

४. विशेषतः उमेर पुगेका किशोर किशोरी लामो समयदेखि सामान्यबाट विशेष र आत्मीय सम्बन्ध हुँदै अन्तरंगको क्षेत्रमा प्रवेश गर्छन्, यिनै चरणमा पटकपटक यौन सम्बन्ध र सम्पर्क पनि हुँदै आइरहेको हुन्छ । यसरी नै परिचित र नजिक वा टाढाको नाता सम्बन्ध भएका किशोरी एवं महिला र पुरुष केटा पनि आपसी सहमतिमा नै लामो समयदेखि यौन सम्पर्कमा रही रहेका हुन्छन् । वारदातकै दिन वा त्यसको केही दिनअघि परिचय भएर सम्बन्ध स्थापित भएका किशोरी र पुरुष दिनरात सँगै हुन्छन्, रातमा सँगै एउटै ओछ्यानमा सुत्छन्, सहमतिमै करणी हुने गर्छ । यी प्रतिनिधिमूलक घटनाका अवस्थामा उमेर पुगेका किशोर किशोरीबिच एक आपसमा परिचय र सम्बन्ध स्थापित हुन्छ, अर्थात् पुरानै चिनजान र सम्बन्ध पनि भइरहेको हुन्छ, विवाह गर्ने वा नगर्ने कुरा वा सहमति भएको वा नभएको पनि हुन सक्छ, तथापि सहमतिमा विगतदेखि नै करणी हुँदै आइरहेको हुन्छ, तर के स्वार्थ पूर्ति नभएर ? बिचमा अपड्रट के नयाँ परिस्थिति खडा हुन गएर ? वा पुरुष पक्षबाट अधि भनेको के आन्तरिक सहमतिमा हो, त्यसमा धोखा हुन गएर पछिल्लो क्रिया वा वारदातलाई लिएर जबरजस्ती करणीको आरोपको जन्म हुन्छ । यो अवस्थामा पीडित र पीडकको शारीरिक र यौनाङ्ग परीक्षण गर्दा जबरजस्ती क्रियाको कुनै लक्षणहरू देखिँदैनन्, प्रमाणित पनि भएका हुँदैनन् । पीडितको पनि अनेक अवस्था, परिस्थिति र पृष्ठभूमि रहेको हुन्छ । यसमा छिमेकी, परिवार, नातागोता, इष्टमित्रभित्रको रिसइवी, इर्ष्या र पीडित स्वयंको अहंपन पनि जोडिएको हुन्छ । पीडित संरक्षणमा रहेको कुनै जिम्मेवार वा स्थानीय तहमा बोलवाला शक्ति भएको व्यक्ति र महिला अधिकारसँग सम्बन्धित गैरसरकारी संस्थाहरूको भूमिका पनि जोडिन पुगेका

हुन्छन् । प्रतिवादीसँग इवी साँधन वा मुद्दा कमजोर वा प्रतिवादीकै पक्ष वा विपक्षमा बनाइदिएर पीडितले क्षतिपूर्तिबापत पाउने रकममा आफ्नो पनि हिस्सेदारी हुने गरी वारदातलाई अतिरंजित, बलियो वा कमजोर बनाउने भनी नेपथ्यमा रहेका महिलाहरू एवं त्यस्ता गैरसरकारी संस्थाहरूको पनि करणीको मुद्दालाई एक प्रकारको टुङ्गोमा पुऱ्याउने अहम् भूमिका रहेको हुन्छ । पीडितको शारीरिक र यौनाङ्ग परीक्षणबाट जबरजस्ती करणीको केही लक्षण नदेखिएपनि पीडितले अदालतसमक्ष आफूउपर जबरजस्ती करणी भएको बकपत्र गरिदिएको अवस्था हुन्छ । यस्तो अवस्था, परिस्थिति र पृष्ठभूमिले करणीको मुद्दालाई जटिल बनाइरहेको हुन्छ । जबरजस्ती करणीका क्रिया र घटना सहजै हुने कार्य होइनन् । वास्तविक जबरजस्ती करणीका कार्यहरू कमै हुने गर्छन् । किशोरी वा महिलाको सामान्य सहमति नभइकन पनि करणी हुन गाह्रो हुन्छ । मूलतः जबरजस्ती करणीको क्रिया, घटनास्थलको प्रकृति, पीडित एवं पीडकको शारीरिक एवं यौनाङ्गको परीक्षण, करणीको कार्य हुँदा डर, त्रास, धम्की, प्रलोभन एवं अनुचित प्रभाव पारे नपारेको जस्ता परिस्थिति र पृष्ठभूमि आदि नै निर्णायक तत्त्वहरू हुने गर्छन् । तर अन्ततः किशोरी एवं महिलाको पृष्ठभूमि, अवस्था, उमेर, इज्जत, प्रतिष्ठा, भविष्य आदि पनि सँगसँगै समानान्तर एवं निर्णायक तत्त्वको रूपमा नै मुद्दाको वरिपरि घुमिरहेको हुन्छ । अदालतमा पीडितले प्रतिवादीको पक्षमा बकपत्र गरेपनि उनीहरूको शारीरिक एवं यौनाङ्ग परीक्षणबाट करणी भएको अवस्था देखिए र पीडितले अदालतमा प्रतिवादीको विरुद्धमा किटानी बकपत्र गरेपनि उनीहरूको शारीरिक एवं यौनाङ्ग परीक्षणबाट करणीको क्रियाको अवस्थामा शून्यता देखिए निर्णयाधारमा फरक फरक अवस्थाहरू हुन जाने हुन्छ । उमेर पुगेका किशोरी एवं महिला र पुरुषबिच करणीको वारदातमा जबरजस्तीका लक्षणहरूलाई घटनास्थल प्रकृतिको अवस्था, पीडित र पीडकको

शारीरिक र यौनाङ्ग परीक्षणको प्रतिवेदन र उनीहरूले करणीको क्रियाको अधिपछि बिताएका दिनरातका समयभित्रका दुवै पक्षबिचको सम्बन्ध र सम्पर्कको वातावरणले नै जबरजस्ती करणीको लक्षणहरूलाई निर्धारण गर्ने नगर्ने कार्य संकेत गरिरहेका हुन्छन् ।

५. १६ वर्षभन्दा कम उमेरको बालिकालाई मन्जुरी लिएर पनि करणी गर्न कानूनतः बर्जित छ । त्यस्तो नाबालिकाको मन्जुरी लिएर वा नलिएर जेसुकै भए पनि करणी गरेकोमा जबरजस्ती करणीको वारदात हुने देखिन्छ । तर १६ वर्षभन्दा बढी उमेरको महिलालाई सहमतिमा करणी गरेकोमा जबरजस्ती करणीको वारदात कायम हुने अवस्था देखिन आउँदैन ।

६. उपर्युक्त अवस्थाबाट प्रस्तुत वारदातलाई केलाएर हेर्दा, पीडित र प्रतिवादीबिच पीडितले नै प्रतिवादीलाई फोन सम्पर्क गरेको आधारबाट चिनजान सम्बन्ध भएको र दुवैको सल्लाहमा पाल्पाको आर्यभञ्ज्याङ्गमा भेट भएको देखिन्छ । दुवैबिच आर्यभञ्ज्याङ्गमा भेट भएपछि सल्लाह भई पाल्पा तानसेन स्थित बिरकोट होटलमा राति बास बस्दा दुवैजना एउटै खाटमा सुतेको अवस्थामा प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई रातमा दुईपटक करणी गर्छन् । त्यति मात्र होइन, बिहान ९/१० बजेको समयमा सोही होटलमा नै पुनः एक पटक करणी गर्छन् । यसरी घटनाको पृष्ठभूमि र अवस्था हेर्दा जाहेरवाली स्वयं प्रतिवादीलाई भेट्न गएकी छिन् । होटल कोठाको घटनास्थल प्रकृति मुचुल्काबाट रातिको समयमा जाहेरवाली कराएको, चिच्याएको र कुनै हार गुहार मागेको अवस्था पनि देखिँदैन । जबरजस्ती क्रियाको कुनै लक्षण, चिह्न र संकेतहरू छैनन् । जाहेरवाली र प्रतिवादीको शरीर एवं यौनाङ्ग परीक्षण प्रतिवेदनबाट पनि जाहेरवालीउपर जबरजस्तीको रूपमा करणीको कार्य भएको देखिन आउँदैन । उमेर पुगेकी किशोरीले आफैँले प्रतिवादीलाई फोन गरी, गएर भेटे, होटलमा रातभरी सँगै सुती बिहान

उज्यालो भएपछि पनि पुनः एक पटक करणी गरेपछि प्रतिवादी स्वयंले जाहेरवालीलाई लगेर राईडाँडामा छाडेको र त्यसपछि जाहेरवाली आफ्नो घर गएको अवस्था छ । अदालतमा जाहेरवालीले विवाह गर्नु भनेकाले प्रतिवादीसँग सहमतिमै करणी गरेका हौं भनी बकपत्र पनि गरेकी छिन् । प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई विवाह गर्नु भनी भनेको भन्ने हल्का आधारलाई मात्र झुक्क्यान र अनुचित प्रभावमा पारेको भन्न मिल्दैन । जाहेरवाली स्वयंमले बकपत्र गर्दाको अवस्थामम्म प्रतिवादीले आफूलाई विवाह गर्ने र आफू पनि प्रतिवादीसँग विवाह गर्न भनी गएको तथ्यप्रति अझ पनि विश्वस्त हुँदै प्रतिवादीले आफूलाई जबरजस्ती करणी गरेको होइन भनी बकपत्र गरेकी छिन् । यस्तो अवस्थामा प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई विवाह गर्नु भनी भनेको हल्का आधारलाई मात्र "झुक्क्यान" र "अनुचित प्रभावमा" पारी जबरजस्ती करणी गरेको भन्न मिल्दैन । वारदातको अवस्था, परिस्थिति, पृष्ठभूमि, पीडित र प्रतिवादीको शारीरिक एवं यौनाङ्ग परीक्षण प्रतिवेदन र पीडित स्वयंको अदालतसमक्षको बकपत्रसमेतले प्रतिवादीले जाहेरवालीलाई पूर्ण सहमतिमा नै करणी गरेको अवस्था पुष्टि हुन आउँदा जबरजस्ती करणीको वारदात कायम हुने अवस्था देखिन आउँदैन ।

७. अतः उपर्युक्तबमोजिम विवेचित आधार कारणबाट पीडितको उमेर १६ वर्षमाथिको देखिन आएकोले पीडित जाहेरवाली र प्रतिवादीबिच स्वेच्छाले करणी लिनु दिनु भएको कार्यलाई जबरजस्ती करणीको १ नं. विपरीतको कसुर मान्न नमिल्ने हुँदा प्रतिवादी अर्जुन कोइरालालाई कसुरदार कायम गरी सजाय हुने ठहराएको सुरु फैसला उल्टी गरी निज प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहर्नाई पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०७१।२।२० मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्

सकदैन । फैसलाको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या. दीपककुमार कार्की

इजलास अधिकृत: महेश खानाल
इति संवत् २०७४ साल चैत्र ७ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२६५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री दीपककुमार कार्की
माननीय न्यायाधीश डा. श्री मनोजकुमार शर्मा
फैसला मिति : २०७६।२।३१
०७२-CR-०६४१

मुद्दा : करकाप

पुनरावेदक / वादी : राधाकृष्ण गौडेलको छोरा जिल्ला
नवलपरासी गैडाकोट गा.वि.स. वडा नं. ८
बस्ने वर्ष ५४ को खगेश्वर गौडेल
विरुद्ध

विपक्षी / प्रतिवादी : मनिप्रसाद काउचाको छोरा जिल्ला
नवलपरासी माकर गा.वि.स. वडा नं. ६ बस्ने
निमप्रसाद काउचा

- लेनदेन व्यवहारमा लिखत नै मुख्य तथा महत्त्वपूर्ण प्रमाण हुने ।
- लिखत स्वेच्छाले गरिएको र साँचो देखिएको अवस्थामा त्यसले प्रामाणिक मूल्य प्राप्त गर्ने ।
- करकाप प्रमाणित हुन बाध्य बनाई कार्य गर्न लगाइएको अवस्था पुष्टि हुनुपर्ने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा तथा विद्वान् अधिवक्ताहरू तिलप्रसाद गौतम र निर्मला भण्डारी

विपक्षी / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री महादेव पण्डित

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. न्यायाधीश श्री महम्मद जुनेद आजाद
नवलपरासी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराम रेग्मी
पुनरावेदन अदालत, बुटवल

फैसला

न्या.दीपककुमार कार्की : पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६९।४।३० को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ (१) (क) र (ख) बमोजिम वादीको तर्फबाट दोहो-न्याई हेरी पाउने निवेदन परी मिति २०७२।६।१ मा निस्सा प्रदान भई पुनरावेदनको रूपमा पेस हुन आएको प्रस्तुत

मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

विपक्षी प्रतिवादीले मलाई जबरजस्ती करकाप जोरजुलुम गरी मिति २०६७।१।२९ मा इच्छाविपरीत कागजमा सहिछाप गराएको हुँदा उक्त कागजले मेरो हक हितमा असर पर्न जाने भएकोले सो कागज विपक्षीबाट झिकाई निष्क्रिय ठहर गरी सजायसमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको खगेश्वर गौडेलको फिराद पत्र ।

विपक्षीसँग जोरजुलुम गरी मैले मिति २०६७।१।२९ गतेका दिन कुनै पनि कागज गराएको छैन । विपक्षीले मिति २०५९।१०।७ र मिति २०६१।६।२६ मा गरी दिनु भएको कागज र तमसुक स्वेच्छाले गरी दिनु भएकोमा लिखतको भाखाभिन्न रकम नदिएकोले मैले लेनदेन मुद्दा गरी कारबाहीयुक्त अवस्थामा छ । सो थैली मार्ने नियतले मउपर झुट्टा फिराद दिएका हुँदा फिराद दाबीबाट अलग फुर्सद दिलाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिउत्तर पत्र ।

प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले करकापपूर्ण तवरले खगेश्वर गौडेलसँग लेनदेनको कागज गराएका हुन भन्ने बेहोराको वादीका साक्षी कुलबहादुर भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

उक्त कागज करकापबाट भएको होइन । लेखिएको थैलीअनुसारको रूपैयाँ प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले पाउनु पर्छ भनी प्रतिवादीका साक्षी सिद्धि विलास हमालले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यिनै प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले यिनै वादी खगेश्वर गौडेलउपर दायर गरेको दे.नं. ७९ को लेनदेन मुद्दामा विवादित कागज जबरजस्तीबाट खडा भएको भन्ने नदेखिएको अवस्थामा करकापबाट कागज गराएको भन्ने फिराद दाबी पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत बेहोराको सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६८।७।३० को फैसला ।

सुरु अदालतको फैसलामा चित्त बुझेको छैन । मिति २०६१।६।२६ मा भनिएको लिखत २०६७।१।२९ मा तयार भएको हो । उक्त लिखत

ल्याप्चे लगाइसकेपश्चात खडा गरिएको हो होइन भन्ने विषयमा विशेषज्ञबाट जाँचाई प्रतिवेदन लिई फैसला गर्नु पर्नेमा २०५९।१०।७ को लिखत जाँच भएको छ। यस स्थितिमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ तथा अ.बं. १८४क प्रतिकूल फैसला भएको छ। लिखतका बिचमा ग्याप छ, किता नम्बर खुलाइएको छैन। साक्षी गणेश पाठकले लिखत करकापबाट खडा भएको भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ। २०५९।१०।७ मा चौकीमा सुरक्षा घेरामा बसी लिखत भएपश्चात् २०६१ सालमा सुमधुर सम्बन्ध भई कारोबार हुन सक्ने परिस्थिति नै बन्दैन। २०६२।६।२६ भित्र रूपियाँ नदिएमा लिखतबमोजिमको जग्गा पास गरिदिने सर्तले लेनदेन व्यवहारको २ नं. को हदम्याद आकर्षित नभई ४० नं. को हदम्याद कायम हुनु पर्ने हुन्छ। यस स्थितिमा उल्लिखित कानूनी प्रश्नको निरूपण गरी फैसला गर्नु पर्नेमा सोबमोजिम नगरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ। तसर्थ, लिखत करकापबाट भएको ठहर गरी प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी खगेश्वर गौडेलको पुनरावेदन अदालत बुटवलमा पेस गरेको पुनरावेदन।

मिति २०६७।१।२९ मा प्रतिवादीले जबरजस्ती जोरजुलुम गरी करकापबाट कागज गराएको हुँदा उक्त कागज निष्क्रिय गरी प्रतिवादीलाई सजायसमेत गरिपाउँ भन्ने वादी दाबी भएकोमा वादीसँग मैले २०६७।१।२९ मा कुनै कागज गराएको छैन, वादीले मसँग मिति २०५९।१०।७ मा रु.३,५०,०००।- ऋण लिई आएको र सोमा रु.५०,०००।- थप गरी रु.४ लाखको मिति २०६१।६।२६ मा तमसुक गरेका हुन्। सोउपर मैले लेनदेन मुद्दा दायर गरी कारबाहीयुक्त अवस्थामा छ भनी प्रतिवाद गरेको पाइयो। उक्त लेनदेन मुद्दामा पेस भएको तमसुकको दस्तखत प्रतिवादी खगेश्वर गौडेलको नमुना दस्तखतसँग मिली भिड्न आएको र लिखत रीतपूर्वकको भई प्रतिवादीबाट वादीले लिखतबमोजिमको रूपियाँ भरी पाउने ठहर गरेको सुरु

फैसला सदर हुने ठहरी आजै यसै इजलासबाट फैसला भएको छ। यसरी जुन लिखत करकापबाट गराएको भनी फिरादीले दाबी लिएका छन् सो लिखत सद्धे साँचो व्यवहारबाट तयार भएको कुरा स्थापित भएको अवस्थामा लिखतको मितिसम्म फरक पारी सोही बेहोराको लिखत करकापबाट तयार पारिएको भन्ने कुरा विश्वासलायक नदेखिएको हुँदा मिति २०६७।१।२९ मा करकापपूर्ण ढंगले लिखत खडा भएको भन्ने कुराको तथ्ययुक्त प्रमाण वादीबाट पेस हुन आएको पाइएन। यस स्थितिमा करकाप ठहर गरिपाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन। तसर्थ वादी दाबी पुन नसक्ने ठहर गरेको सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति २०६८।७।३० को फैसला मनासिब हुँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०६९।४।३० मा भएको फैसला।

प्रस्तुत मुद्दामा वादीलाई करकापद्वारा तयार पारिएको भनिएको लिखतहरू करकापपूर्ण ढंगले खडा गरिएको हो वा स्वेच्छाले गरिएको लिखत हो भनी यकिन गर्नु पर्ने मूलभूत प्रश्नहरूमा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको ध्यान जान सकेको छैन। २०६१।६।२६ को मिति राखी तयार पारिएको लिखत रकम ऋण लेनदेन गरी स्वेच्छाले गरिदिएको कपाली तमसुक हो वा होइन भनी यकिन गर्न त्यस्को समग्र परिस्थिति र परिवेशलाई समेत मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ। निवेदकले मिति २०६७।२।९ मा प्रहरी चौकी बर्दघाटमा प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले मिति २०६७।१।२९ मा जबरजस्ती कागज गराएको भनी निवेदन दिएको र मिति ०६७/२/२३ मा जिल्ला प्रशासन कार्यालयमा उजुरी दिएको छु। मिति ०६७/१/३० मै विपक्षीले म निवेदकउपर लेनदेन मुद्दा दायर गर्दा मिति ०५९/१०/७ र ०६१/६/२६ का दुई लिखतहरूको फोटोकपी पेस गरी मिति ०५७/१०/७ को लिखतको रु. ३,५०,०००।- सो लिखतमा लेखिएको भाखा

मिति ०६१/१/१ मा नबुझाए पछि पुनः रु.५०,०००।- थप गरी मिति ०६१/६/२६ मा रु.४,००,०००।- को लिखत गरिदिएको र रकम नबुझाएकोले रु.४,००,०००।- (अक्षरूपी चार लाख रुपैयाँ) दिलाई भराई पाउँ भन्ने दाबी गरेको लिखतहरूको प्रकृति जाँची, बुझी परीक्षण गरी ठहर इन्साफ गर्नु पर्नेमा बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी परीक्षण नै नगरी वादी दाबी नपुग्ने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसलामा मुलुकी ऐन अदालती बन्दोबस्तको महलको १८४क नं. को गम्भीर व्याख्यात्मक त्रुटि र सर्वोच्च अदालत बुलेटिन पूर्णाङ्क ४९३ पृष्ठ ७ मा प्रकाशित सिद्धान्तको उल्लङ्घन भएको अवस्था छ । २०६१/६/२६ को मिति राखी मलाई जबरजस्ती सहिष्णु गराइएको कागज विपक्षी आफैँले लेखी तयार पारेको कागज हो भन्ने मेरो फिरोद दाबी छ । सो लिखत मैले मिति ०६१/६/२६ सम्म विपक्षीबाट रु. ४,००,०००।- लिएको र सो रकम मिति ०६२/६/२६ सम्म पूरा चुक्ता गर्ने सर्त रहेको छ । सोहीबमोजिम आजै मिति ०६१/६/२६ बाट मेरो माकर गा.वि.स.को वडा नं. ६ मा पर्ने कित्ता नं. १९७ को पूर्वतर्फबाट ०-१०-० (दश कठ्ठा) जमिन ०६२/६/२६ सम्म आजैका मितिदेखि जोतभोग गर्नु भन्ने उल्लेख छ । तर माकर गा.वि.स. वडा नं. ६ मा रहेको कित्ता नं. १९७ को जग्गा मेरो होइन । मेरो नाउँमा नै नभएको जग्गा लेखी विपक्षीले मलाई कर्जा रकम दिए होला भनी सम्झन मिल्ने अवस्था पनि छैन । उक्त लिखतको बेहोरा आफैँमा संदिग्ध र तमसुकको बेहोराको नै छैन । उक्त लिखत कसले लेखेको हो त्यसको नाम छैन । उक्त लिखतमा यस अगाडिको तमसुकी र खाताका सम्पूर्ण हिसाब मिलान गरिएको भनिएको छ । तर त्यस्तो कुनै खाता बही र तमसुक पेस भएको पनि देखिँदैन । उक्त लिखत मैले करकाप भनिसकेपछि सो लिखतको लेखक एवं साक्षीलाई बुझ्ने काम पनि दुवै तहका अदालतहरूबाट भएको छैन । करकापपूर्ण तवरले तयार पारेको लिखत

हो भन्ने दाबी परेपछि उक्त लिखतका लेखक तथा किनाराका साक्षीहरूलाई नबुझी वादी दाबी नपुग्ने भनी भएको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसलामा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ५४ को गम्भीर व्याख्यात्मक त्रुटि विद्यमान छ । अतः उल्लिखित आधार प्रमाणहरूबाट श्री नवलपरासी जिल्ला अदालतको मिति ०६८/७/३० को फैसला सदर हुने ठहर गरी भएको श्री पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति ०६९/४/३० को फैसलामा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा १ को खण्ड (क) र (ख) को अवस्था विद्यमान हुनाले उक्त फैसला दोहोर्न्याई हेरी बदर गरी मेरो सुरु फिरोद दाबीबमोजिम हुने गरी इन्साफ गरिपाउँ भन्ने बेहोराको पुनरावेदक खगेश्वर गौडेलको मिति २०६९/११/२४ गतेको यस अदालतमा चढाएको निवेदन पत्र ।

यसै लगाउको ०६९-RI-१४८५ नं. को लेनदेन मुद्दामा आज यसै इजलासबाट मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गर्ने गरी आदेश भएको र प्रस्तुत मुद्दासमेत उक्त मुद्दासँग लगाउ र अन्तरप्रभावी देखिँदा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१)(क) र (ख) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ । विपक्षीहरूलाई झिकाई नियमानुसार गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७२।६।१ मा भएको आदेश ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादीको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा तथा अधिवक्ताहरू तिलप्रसाद गौतम र निर्मला भण्डारीले विपक्षी प्रतिवादीले पुनरावेदक वादीसँग रकम रु ४ लाखको करकापपूर्ण ढंगले लेनदेन कागज गराउनु भएको हो । सो कुरालाई वादीले सुरु फिरोद दाबीमै खुलाउनु भएको छ । सुरु फिरोद दाबीमा उक्त कुराको दाबी लिइसकेसपछि उक्त लिखतहरू करकापपूर्ण ढंगले खडा

गरिएको हो वा स्वेच्छाले गरिएको कपाली तमसुकको लिखत हो भनी यकिन गर्नु पर्ने मूलभूत प्रश्नहरूमा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसलाले सम्बोधन गर्न सकेको छैन। ०६१।६।२६ को मिति राखी तयार पारिएको लिखत ऋण लेनदेन गरी स्वेच्छाले गरिदिएको कपाली तमसुक हो वा होइन भनी यकिन गर्न त्यसको समग्र परिस्थिति र परिवेशलाई समेत मूल्याङ्कन गरिनु पर्दछ। उक्त विषयमा प्रमाण बुझी सो विषयलाई फैसलाले सम्बोधन गर्नु पर्नेमा प्रमाण नबुझी करकाप नभएको भनी गरेको सुरु अदालतको फैसला सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला त्रुटिपूर्ण भएको हुँदा बदरभागी रहेको छ भनी बहस जिकिर प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री महादेव पण्डितले पुनरावेदक वादीले सम्मानित सर्वोच्च अदालतमा प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्चाई हेरी पाउन निवेदन दर्ता गराएपछि मिति २०७२।६।१ मा निस्सा प्रदान भई मुद्दा विचाराधीन रहेको अवस्थामा जुन लिखतलाई करकापपूर्ण तवरले गराइएको हो भनी जिकिर लिनुभएको छ सोही लिखतबमोजिमको लेनदेन भएको रकम निज पुनरावेदकले श्री नवलपरासी जिल्ला अदालतमा दाखिला गरेको र उक्त बिगो रकम प्रतिवादीले मिति २०७१।८।७ गते नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट भुक्तानीसमेत लिइसकेको हुँदा पुनरावेदक वादीको जिकिर नै स्वतः खण्डित हुन गएको अवस्था रहेको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा थप विचारणीय विषय केही नरहेको भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

वादी खगेश्वर गौडेलसँग प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले रकम रु.४ लाख लेनदेन गरेको भन्ने बेहोराको मिति २०६१।६।२६ को लिखत करकापपूर्ण तवरले गराएको हुँदा उक्त लिखत निष्क्रिय तुल्याई प्रतिवादीलाई सजायसमेत गरिपाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेकोमा सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतबाट

करकाप नभएको र फिराद दाबी नपुग्ने ठहर गरी भएको फैसलालाई पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६१।४।३० को फैसलाले सदर हुने ठहर्नाई फैसला भएको र त्यसउपर वादी खगेश्वर गौडेलको तर्फबाट यस अदालतसमक्ष मुद्दा दोहोर्चाई हेरी पाउन निवेदन परेकोमा यस अदालतको मिति २०७२।६।१ को आदेशले मुद्दा दोहोर्चाई हेरी पाउने निस्सा प्रदान भई प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनको रूपमा दर्ता भई इजलाससमक्ष पेस हुन आएको रहेछ।

दुवैतर्फका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस जिकिर, पक्ष विपक्षका तर्फबाट लिइएका जिकिरहरू, मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूको अध्ययन तथा पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला र पुनरावेदक वादीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनसमेतको अध्ययनमा पुनरावेदक वादीले दाबी गरेजस्तो विवादित लिखत करकापपूर्ण तवरले गराइएको हो होइन ? पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला मिलेको छ छैन ? र पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखिन आयो।

२. विपक्षी प्रतिवादीले मलाई जबरजस्ती करकाप जोरजुलुम गरी मिति २०६७।१।२९ मा मेरो इच्छाविपरीत २०६१।६।२६ को मिति कायम गरी रकम रु. ४ लाखको लेनदेनको कागजमा सहिछाप गराएका हुन्। वादीलाई करकापद्वारा तयार पारिएको भनिएको लिखतहरू करकापपूर्ण ढंगले खडा गरिएको हो वा स्वेच्छाले गरिएको लिखत हो भनी यकिन गर्नु पर्ने मूलभूत प्रश्नहरूमा सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको ध्यान जान सकेको छैन। लिखतहरूको प्रकृति जाँची, बुझी परीक्षण गरी ठहर इन्साफ गर्नु पर्नेमा बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी परीक्षण नै नगरी वादी दाबी नपुग्ने ठहर गरी भएको सुरु फैसलालाई पुनरावेदन अदालत बुटवलले सदर गर्ने गरी भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेको हुँदा बदर गरी पुनरावेदक वादीको सुरु फिराद

दाबीबमोजिम विपक्षी प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले करकापपूर्ण तवरले गराएको लिखतलाई निष्क्रिय गराई प्रतिवादीलाई सजाय गरिपाउँ भन्ने पुनरावेदक वादीको मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेको पाइयो। त्यसैगरी विपक्षी वादीसँग जोरजुलुम गरी मैले मिति २०६७।१।२९ गतेका दिन कुनै पनि कागज गराएको छैन। विपक्षीले मिति २०५९।१०।७ र मिति २०६१।६।२६ मा गरी दिनु भएको कागज र तमसुक स्वेच्छाले गरी दिनु भएकोमा लिखतको भाखाभिन्न रकम नदिएकोले मैले लेनदेन मुद्दा गरी कारबाहीयुक्त अवस्थामा छ। मैले लेनदेन मुद्दा गरेपछि सो थैली मार्ने नियतले मउपर झुट्टा फिराद दिएका हुँदा फिराद दाबीबाट अलग फुर्सद दिलाइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाको सुरु प्रतिउत्तर जिकिर रहेको देखिन्छ।

३. प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले कुनै वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट करकाप गरेको भन्ने सम्बन्धमा पुष्टि गर्न सकेका छैनन्। लिखतको ल्याप्चे सही तथा पुनरावेदक वादीको नमुना सही एकआपसमा मिल्ने देखिएको भनी रेखा विशेषज्ञले परीक्षणपश्चात् प्रतिवेदन दिएको हुँदा लिखतमा भएको ल्याप्चे सही पुनरावेदक वादीकै भएको पुष्टि हुन आएको छ। वादीले विपक्षी प्रतिवादीले मलाई करकापमा पारी लिखतमा सही गराएका हुन् भन्ने जिकिर लिएको देखिए तापनि उक्त जिकिरलाई कुनै प्रमाणबाट पुष्टि गराउन सकेका छैनन्।

४. करकापको विषयमा विवादित कार्य स्वेच्छाले गरिएको हो होइन भन्ने विषय महत्त्वपूर्ण हुन्छ। करकाप हुन कार्य गर्ने व्यक्तिको इच्छाविपरीत निजलाई बाध्य तुल्याई कार्य गर्न लगाइएको हुन्छ। करकाप प्रमाणित हुन बाध्य बनाई कार्य गर्न लगाइएको अवस्था पुष्टि भएको हुनुपर्छ। त्यसैगरी लेनदेन व्यवहारमा लिखत नै मुख्य तथा महत्त्वपूर्ण प्रमाण हुन्छ। लिखत स्वेच्छाले गरिएको र साँचो देखिएको अवस्थामा त्यसले प्रामाणिक मूल्य प्राप्त गर्दछ। लिखतलाई अन्यथा हो भनी जिकिर लिने पक्षले आफ्नो जिकिरलाई पुष्टिसमेत

गर्नु पर्दछ। जसले जे कुराको जिकिर लिन्छ सो कुरालाई प्रमाणित गर्ने दायित्व निजमा नै रहने गर्दछ वा प्रमाणको भार निजमा नै रहने भन्ने विषय प्रमाण कानूनको मूलभूत मान्यता नै रही आएको छ। प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २८ ले समेत उक्त मान्यतालाई आत्मसात् गरेको छ। पुनरावेदक वादीले लिखतमा भएको हस्ताक्षर आफ्नो हो भन्ने कुरा स्वीकार नै गरेका छन् भने परीक्षण रिपोर्टले समेत लिखतमा भएको हस्ताक्षर पुनरावेदककै हस्ताक्षरसँग मिल्नेको देखाएको अवस्था छ। पुनरावेदकको करकापमा पारी लिखतमा सही गराइएको हो भन्ने जिकिर कुनै प्रमाणबाट पुष्टि हुन आएको देखिँदैन। अतः अन्यथा प्रमाणित हुन नसकेको अवस्थामा उक्त लिखतलाई करकापपूर्ण तवरबाट भएको हो भनी मान्न मिल्ने देखिन आउन।

५. त्यसैगरी प्रत्यर्थी प्रतिवादीको मिति २०७२।९।८ को यस अदालतमा पेस भएको निवेदन र निवेदनसाथ पेस भएको मिति २०७१।८।८ को नवलपरासी जिल्ला अदालतको तहसिल शाखाको तामेली आदेशको प्रतिलिपिसमेतबाट पुनरावेदक वादीले यस अदालतमा मुद्दा दोहोर्‍याउन निवेदन दिएपश्चात् निज पुनरावेदकले सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतमा मिति २०७१।८।७ गते रकम रु.४,०७,७८५।- नगदै दाखिल गरी सो रकम प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाले सोही मितिमै बुझलिएको भन्ने मिति २०७१।८।८ को नवलपरासी जिल्ला अदालतको तहसिल शाखाको तामेली आदेशबाट देखिएको छ। यिनै प्रतिवादी निमप्रसाद काउचा वादी र यिनै वादी खगेश्वर गौडेल प्रतिवादी रहेको लगाउको लेनदेन मुद्दामा भएको उक्त आदेशमा "यसमा यस अदालतबाट भएको मिति २०६८।७।३० र श्री पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६९।४।३० गतेको फैसलाबमोजिम बिगो भराइ पाउँ भनी वादी निमप्रसाद काउचाको दरखास्त परी कारबाही चलिरहेकोमा वादीले प्रतिवादीबाट भरी पाउने ठहरेको रकम रु.४०७७८५।- मिति

२०७१।८।७ गते प्रतिवादीको श्रीमती विष्णुकुमारी गौडेलले यस अदालतमा नगदैं दाखिल गरी सो रकम वादी निमप्रसाद काउचाले मिति २०७१।८।७ गते नगदैं यस अदालतबाट बुझ्निएको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखिएको कानूनबमोजिम लाग्ने अढाई प्रतिशत दस्तुर र.नं. ५१२१ मिति २०७१।८।७ बाट वादीले यस अदालतमा दाखिल गरिसकेको देखिँदा अब फैसला कार्यान्वयन कार्य बाँकी नरहेको हुनाले प्रस्तुत दरखास्त तामेलीमा राखिदिएको छ ।” भन्ने बेहोरा उल्लेख रहेबाट समेत पुनरावेदक वादीले विवादको विषय रहेको लिखतलाई स्वीकार गरी उक्त लिखतबमोजिमको रकम प्रतिवादीलाई बुझाइसकेको देखिएको हुँदा पुनरावेदकले लिएको करकापबाट लिखत तयार गराइएको हो भन्ने जिकिर स्वतः खण्डित हुन आएको हुँदा यस अदालतमा परेको पुनरावेदनको औचित्यसमेत सार्थक रूपमा देखिन आएन ।

६. अतः लिखतको हस्ताक्षर पुनरावेदक वादीको हस्ताक्षरसँग मिल्ने भिड्ने भनी हस्ताक्षर जाँच गर्ने रेखा विशेषज्ञबाट प्रतिवेदन आएको छ भने निज वादीले सहिछापलाई स्वीकार नै गरेको देखिन्छ । प्रतिवादीले करकापसँग कागज गराएका हुन् भन्ने जिकिर लिएको भएपनि सो कुराको प्रमाण गुजार्न निजले सकेका छैनन् । लिखत सक्कलै हेर्दा करकापजन्य प्रकृतिको देखिँदैन । त्यसैगरी पुनरावेदकले (पुनरावेदकको श्रीमतीले) विवादित लिखतबमोजिमको बिगोबमोजिमको रकम अदालतमा दाखिल गरी भरी भराउसमेत भइसकेको र मुद्दा नै तामेलीमा रहिसकेकोसमेत देखिँदा पुनरावेदक वादी खगेश्वर गौडेल र विपक्षी प्रतिवादी निमप्रसाद काउचाबिच भएको लेनदेन व्यवहारको कागज वादीले जिकिर लिएजस्तो करकापपूर्ण तवरले भएको पुष्टि नहुने ठहरी भएको सुरु नवलपरासी जिल्ला अदालतको फैसलालाई सदर गर्ने गरी भएको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६९।४।३० को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर

हुने ठहर्छ । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । फैसलाको विद्युतीय प्रति अपलोड गरी दायरी लागत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी अभिलेख शाखामा बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.डा.मनोजकुमार शर्मा

इजलास अधिकृत: महेन्द्रप्रसाद पौड्याल
इति संवत् २०७६ साल जेठ ३१ गते रोज ६ शुभम् ।

४०४० ७७७

निर्णय नं. १०२६६

**प्रस्तुत मुद्दामा गोपनीयताको लागि पीडित
र परिवारको सदस्यको नाममा
राखिएको छ ।**

- सम्पादक

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री केदारप्रसाद चालिसे
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
फैसला मिति : २०७६।१।४

०७४-CR-००६४

मुद्दा: मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला कञ्चनपुर, भीमदत्त
नगरपालिका वडा नं. १२ ऐरी बस्ने वीरबहादुर
रावलको छोरा वर्ष ४९ को वसन्त रावल

विरुद्ध
प्रत्यर्थी / वादी : तराई पहाड नाम परिवर्तन ७५
कञ्चनपुर ड कुमारीको जाहेरीले नेपाल
सरकार

- पीडितको प्रमाणित बयान रहेको तथा अन्य मिसिल संलग्न प्रमाणहरूलाई हेर्दा पीडितको परिवार Hostile हुँदा मात्र प्रतिवादी निर्दोष हुन् भन्न नसकिने।

(प्रकरण नं.७)

- प्रतिवादीले पीडितलाई एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ हुँदा भारतको वनबासासम्म लगी पीडितको नाजुक स्थितिको फाइदा लिई यौन शोषण (Sexual exploitation) को कार्य गरी गर्भधारणसम्म भएको र निजले जबरजस्ती गर्भपतनसमेत गरेको प्रमाण मिसिलबाट देखिँदा प्रतिवादीको उक्त कार्य ओसारपसारको परिभाषाभित्र नै पर्ने।

(प्रकरण नं.९)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : वरिष्ठ विद्वान्
अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा र विद्वान्
अधिवक्ता श्री रमेशप्रसाद खनाल

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार
(नियन्त्रण) ऐन, २०६४

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री दुर्गाप्रसाद ढुंगेल
कञ्चनपुर जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री वीरेन्द्रकुमार कर्ण
माननीय न्यायाधीश श्री नातिबाबु लामिछाने
उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलास

फैसला

न्या.सपना प्रधान मल्ल : न्याय प्रशासन
ऐन, २०७३ को दफा ९(१) बमोजिम यसै अदालतको
क्षेत्राधिकारभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत
मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ:-

तथ्य खण्ड

मेरो घरको आर्थिक अवस्था कमजोर
भएकोले बिगत १० वर्ष पहिलेदेखि जिल्ला कञ्चनपुर,
भीमदत्त नगरपालिका वडा नं. १२, ऐरी बस्ने प्रतिवादी
वसन्त रावलले मलाई स्कुल पढाई दिन्छु भनी घरमा
ल्याई स्कुल नपढाई कमलरीको रूपमा बसी काम गर्दै
आएकोमा मिति २०६८ सालदेखि निज प्रतिवादीले
मेरा संवेदनशील अंगहरू सुम्सुम्याउने, हात लगाउने
गर्ने गर्दथ्यो। मिति २०७० साल वैशाख २ गतेका
दिन घरमा प्रतिवादी र म मात्र भएको समयमा निज
वसन्त रावलले आफ्नो कोठामा बोलाई जबरजस्ती
करणी गरेको हो। मैले उक्त कुरा कहीं भनेमा ज्यान
मार्ने धम्कीसमेत दिएको थियो। मिति २०७१ साल
जेष्ठ महिनामा प्रतिवादी वसन्त रावलले मलाई भारतीय
नम्बरको गाडीभित्र राखी भारतको वनबासा लगी गएको
र उक्त गाडीभित्र अन्य नचिनेका २ जना व्यक्तिसमेत
रहेका थिए। भारतको वनबासामा पुगेपश्चात् मलाई
गाडीभित्र प्रतिवादी र निजसँग भएका २ जनासमेतले
पालैपालो करणी गरी सडकमा अलपत्र छोडी आएका
र मलाई भारतको S.S.B ले Reeds संस्थाको
जिम्मा लगाई दिएका थिए। उक्त कुरा मेरा बुबाले थाहा
पाई मलाई भारतबाट ल्याएका हुन्। सोपश्चात् निज
प्रतिवादीको श्रीमतीले मलाई फेरी बोलाई कपडा किनी

दिन्छु भनी भारतको वनबासा लगी मलाई थाहा नदिई के कुन औषधि खुवाई मेरो पेट दुख्न लाग्दा मलाई निजहरूले उपक्षेत्रीय अस्पताल डडेलधुरामा लगी अल्ट्रासाउन्ड गराउँदा पेटमा भ्रुण छ भनी बताएपश्चात् निजहरूले गर्भपतन गर्न लगाएका हुन्। निज प्रतिवादीले मलाई यौन शोषण गरी भारतीय गाडीमा ओसारपसार गरी अरूद्वारा समेत यौन शोषण गराई गर्भपतनसमेत गराएको हुँदा निज वसन्त रावललाई कारबाही गरिपाउँ भन्ने नाम परिवर्तन ७५ कञ्चनपुर ड कुमारीको जाहेरी दरखास्त।

मेरो घरको आर्थिक अवस्था कमजोर भई पालनपोषण गर्नसमेत समस्या भएको हुँदा बिगत १० वर्षदेखि जिल्ला कञ्चनपुर, भीमदत्त नगरपालिका वडा नं. १२ ऐरी बस्ने वसन्त रावलको घरमा कमलरीको रूपमा काम गर्दै आएकी थिएँ। २०६६ सालमा निज प्रतिवादीले मलाई आफ्नो बहिनीज्वाइँको घरमा काम गर्न भनी काठमाडौँसमेत पठाएपश्चात् २०६८ सालमा म काठमाडौँबाट फिर्ता आई निज अन्यायी वसन्त रावलको घरमा काम गर्दथेँ। सोही मितिदेखि निज प्रतिवादी वसन्त रावलले मेरा संवेदनशील अंगहरूमा सुम्सुम्याउने, हात लगाउने गर्ने गर्दथ्यो। मिति २०७०।०१।०२ गतेका राति घरमा प्रतिवादी र म मात्र भएको समयमा निजले मलाई खुट्टामा मलम लगाउन भनी आफ्नो कोठामा बोलाई जबरजस्ती करणी गरेको हो। मैले उक्त कुरा कहीं भनेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिएको थियो। मिति २०७१ साल जेष्ठ महिनामा प्रतिवादी वसन्त रावलले भारतीय नम्बरको गाडीमा राखी भारतको वनबासा लगी त्यहाँ पुगेपश्चात् गाडीभित्र प्रतिवादी र निजसँग भएका अन्य २ जनासमेतले पालैपालो करणी गरी मलाई सडकमा अलपत्र अवस्थामा छोडी आएकोमा मलाई भारतको S.S.B. ले Reeds संस्थाको जिम्मा लगाई दिएका थिए। उक्त कुरा मेरा बुबाले थाहा पाई मलाई भारतबाट ल्याएका हुन्। सोपश्चात् निज प्रतिवादीको श्रीमतीले

मलाई फेरी बोलाई कपडा किनी दिन्छु भनी भारतको वनबासा लगी मलाई थाहा नदिई के कुन औषधि खुवाई गर्भपतन गर्न लगाएका हुन्। निज प्रतिवादीले मलाई यौन शोषण गरी भारतीय गाडीमा ओसारपसार गरी अरूद्वारा समेत यौन शोषण गराई गर्भपतनसमेत गराएको हुँदा निजलाई कारबाही हुनुपर्छ भन्ने पीडित नाम परिवर्तन कञ्चनपुर ड कुमारीको बयान।

२०६४ सालमा पीडित नाम परिवर्तन कञ्चनपुर ड कुमारीको आमाबुबाले छोरीलाई पढाई लेखाई दिनु भनी पीडितलाई मेरो जिम्मा लगाई मेरो घरमा पठाएका हुन्। निज पीडितलाई मैले २०६४/२०६५ सालमा पूर्ण मा.वि., ऐरी विद्यालयमा नर्सरीमा भर्ना गरी सोही विद्यालयमा कक्षा २ सम्म अध्ययन गरेकी र पछि आफैँले विद्यालय जान नमानी घरायसी काममा लागेकी थिइन्। २०६७ सालमा जाहेरवाली स्वइच्छाले भागी काठमाडौँ गएकी हुन्। निजलाई कामकाजको सिलसिलामा पठाएको होइन। २०६८ सालमा निज पीडित कञ्चनपुर ड कुमारी काठमाडौँबाट आफैँ घरमा फर्की आएकी र मेरो श्रीमतीसँग रु. ३,००,०००।- (तीन लाख) दिनुहोस्, म विवाह गर्छु भनी भन्दा श्रीमतीले म नगद रूपैयाँ दिन सकिदैन विवाह गरी दिन्छु भनी भनेकी हुन्। २०६८ साल फागुन महिनामा मेरी दिदी जिबुदेवी रावल मेरो घरमा आएको अवस्थामा निज पीडितसँग राम्रो चिनजान भएको र पछि दिदी आफ्नो घर काठमाडौँ जाने क्रममा निज पीडित दिदी जिबुदेवी रावलसँग जान्छु भनी जिद्दी गरी आफैँ काठमाडौँ गएकी हुन्। निजलाई मैले कहिले पनि संवेदनशील अंगहरूमा समातेको, भारतीय नम्बरको गाडीमा भारत लगी करणी गरेको, मेरी श्रीमतीले कपडा किन्न भारतको वनबासा लगेको अवस्थामा औषधि खुवाएको र भारत लगी अलपत्र अवस्थामा छोडेको पनि होइन। निजले मेरो नाममा किटानी जाहेरी किन पेस गरेकी हुन् थाहा भएन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी बसन्ते भन्ने वसन्त

रावलले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

पीडित परिवर्तित नाम ड कुमारीको पिठ्युँमा दुवैतिर पुरानो कोतरिएको घाउ, स्तनमा देब्रेपट्टि २.३ से.मी. माथिल्लो भागमा चिथोरिएको पुराना दाग, खुट्टातिर ३/३ वटा घाउहरू, दाहिने हातमा पुराना घाउहरू, मानसिक अवस्था सामान्य रहेको, अन्दाजी उमेर १५/१६ वर्ष, योनिको झिल्ली फाटेको, स्तनको साइज उमेरभन्दा ठूलो जस्तो देखिएको र योनि जाँच्दा सेतो पानी भएको देखियो भन्नेसमेत बेहोराको परिवर्तित नाम पीडित ड कुमारीको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन ।

पीडित नाम परिवर्तन कञ्चनपुर ड कुमारी मेरी छोरी हो। मेरो श्रीमती आजभन्दा ९/१० वर्षअगाडि पोइल गएको हुन् । म बिगत २०६० सालदेखि प्रतिवादी वसन्त रावलको घरमा बसी निजको कुटानी पिसानी गर्ने मिलमा कामकाज गर्दै आइरहेको छु । मेरो २ ओटा छोरी पनि मसँगै बस्दै आइरहेका थिए । २०६८ सालमा वसन्त रावलकी दिदी जिबुदेवी रावल कञ्चनपुर विवाहमा आउँदा परिवर्तित नाम ड कुमारीले म पनि काठमाडौं तपाइँको घरमा जान्छु भनी गएको हो । वसन्त रावलकी श्रीमती वसन्तीदेवी रावलले भारतको वनबासा लगी औषधि खुवाएको कुरा पनि मलाई थाहा छैन । परिवर्तित नाम कञ्चनपुर ड कुमारी आफूखुसी घरबाट हिँडेकी र २०/२१ दिन हराएकी हुन् । पछि गड्डाचौकी स्थित के.आई. नेपाल नामक संस्थाबाट बुझी ल्याएको हुँ । सोपश्चात् मेरो आफन्तको घर डडेल्धुरामा पुऱ्याएको हुँ । निज प्रतिवादी वसन्त रावलले मेरी छोरीलाई जबरजस्ती करणी गरी भारत लगी अलपत्र छाडेको कुरा मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत बेहोराको पीडितको बुबाले गरेको घटना विवरण कागज ।

पीडित परिवर्तित नाम कञ्चनपुर ड कुमारी मेरो सहोदर दिदी हो । मेरा बुबाप्रतिवादी वसन्त रावलको मिलमा काम गर्दथे । मेरो दिदी र म

वसन्त रावलको घरमा बसी कक्षा २ सम्म निजले नै पढाई दिएको हो । मेरी दिदी वसन्त रावलको घरबाट आफूखुसी काठमाडौं गई एक वर्षजति बसी फिर्ता आएकी हुन् । प्रतिवादीको दिदी जीबुदेवी रावल कञ्चनपुरमा आउँदा दिदीसँगै आफूखुसी काठमाडौं गएको हो । एक दुई वर्षजति काठमाडौं बसी फिर्ता आई प्रतिवादीको घरमा बसेको हो । निज दिदीलाई प्रतिवादीले भारतीय नम्बरको गाडीमा राखी वनबासा लगी अन्य दुई तीनजनाले जबरजस्ती करणी गरी छाडेको कुरा निजले कसैलाई भनेकी थिइनन् । प्रतिवादी वसन्त रावलको श्रीमतीले पीडित दिदीलाई कपडा किनी दिन्छु भनी भारत वनबासा लगी औषधि खुवाएको पनि थाहा छैन । मिति २०७१ साल जेष्ठ महिनामा दिदी घरबाट आफूखुसी भागी गएको र २०/२१ दिनपछि भारतको वनबासामा अलपत्र अवस्थामा फेला परी के.आई. नेपाल संस्थामार्फत बुबाले बुझेको हो । सोपछि निजलाई बुबाले डडेल्धुरास्थित आफन्तको घरमा पुऱ्याएको हो भन्नेसमेत बेहोराको ले गरेको घटना विवरण कागज ।

जिल्ला कञ्चनपुर भी.न.पा १२ ऐसी मदन टोलस्थित पूर्व डम्बरसिंह रावलको घर, पश्चिम पदमराज पाठकको जमीन, उत्तर र दक्षिण प्रकाशसिंह रावलको खेतबारी यति चार किल्लाभित्र पूर्व मोहडा भएको एक तले चार कोठाबिचमा ग्यालरी भएको वसन्त रावलको पक्की घर, उक्त घरको वसन्त रावल सुत्ने गरेको भनिएको कोठामा पीडित कञ्चनपुर ड कुमारीलाई प्रतिवादी वसन्त रावलले जबरजस्ती करणी तथा यौनशोषण गरेको भन्नेसमेत बेहोराको घटनास्थल मुचुल्का ।

पीडित प्रतिवादी वसन्त रावलकी दिदी जीबुदेवी रावल कञ्चनपुर आउँदा आफूखुसी काठमाडौं गएको हो । एक दुई वर्षजति काठमाडौं बसी फिर्ता आई प्रतिवादीको घरमा बसेको हो । २०७१ साल जेठ महिनामा निज पीडित आफूखुसी भागी गएको र

के.आई. नेपाल संस्थामार्फत निजको बुबाले बुझेको हो भन्नेसमेत बेहोराको छोटुका भन्ने सतराम चौधरीले गरेको घटना विवरण कागज।

पीडित ८/९ वर्ष अगाडिदेखि प्रतिवादीको घरमा बस्दै आइरहेकी थिइन्। निज आफूखुसी हिँड्ने गरेकी थिइन्। निजलाई प्रतिवादी वसन्त रावलले काम लगाउन भनी काठमाडौं पठाएको होइन। प्रतिवादीले निज पीडितको संवेदनशील अंगमा सुम्सुम्याउने र जबरजस्ती करणी, यौन शोषण गर्ने कार्य गरेकोमा विश्वास लाग्दैन। २०७१ साल जेठ महिनामा निज पीडित आफूखुसी भागी गएकी र गड्डाचौकीबाट निजको बुबाले बुझेको हो भन्नेसमेत बेहोराको जुग्री चौधरीले गरेको घटना विवरण कागज।

निज पीडितलाई वनबासा S.S.B. ले Reeds नामक संस्थालाई बुझाएको र निजले आफ्नो घर जान नचाहेको भन्ने आफ्नो बयान दिएको भन्ने बेहोराको भारतस्थित Reeds नामक संस्थाको मिति ०४।०९।२०१४ को पत्र।

पीडितको आर्थिक अवस्था कमजोर भएको कारण निजका आमाबुबाले निज पीडितलाई प्रतिवादी वसन्त रावलको घरमा छोडेको थियो। निजको बुबा हालसम्म पनि वसन्त रावलकै मिलमा कामकाज गर्छन्। पीडित आफूखुसी हिँड्ने गर्थिन्। पीडित २०६८ साल फागुन महिनामा मेरो बहिनीको विवाहको निम्तोमा आएकी मेरो कान्छी आमा जिबुदेवी रावलसँग आफूखुसी काठमाडौं गएकी हुन्। २०७१ साल जेठ महिनामा निज पीडित आफूखुसी भागी गएकी र गड्डाचौकीबाट निजको बुबाले बुझेको हो भन्नेसमेत बेहोराको संजीव भण्डारीले गरेको घटना विवरण कागज।

पीडितका बुबा हाम्रो कुटानी पिसानी गर्ने मिलमा कामकाज गर्दै आइरहेका छन्। पीडित कञ्चनपुर ड कुमारी (नाम परिवर्तन) र निजको बहिनीसमेत मेरै घरमा बस्दै आइरहेका थिए।

पीडितकी आमाले हाम्रो जग्गा जमिन छैन भनी समस्या दर्साई २०६४ सालमा निज पीडितसमेतलाई हाम्रो घरमा पालनपोषण गर्न छोडेको हो। प्रतिवादी वसन्त रावल मेरा श्रीमान् हुन्। पीडित स्कूल पढ्न नमान्ने र आफूखुसी हिँड्ने गर्दथिन्। निज पीडित काठमाडौं गई नाम, थर, वतन थाहा नभएको एक जना चन्दको घरमा एक वर्षसम्म बसी फिर्ता आएकी हुन्। २०६८ साल फागुन महिनाको २५ गते मेरी भान्जीको विवाहमा काठमाडौंबाट मेरो श्रीमान्को दिदी जिबुदेवी रावल आएकी थिइन्। पीडितले म पनि काठमाडौं जान्छु भनी आफूखुसी काठमाडौं गएको हो। मेरो श्रीमान्ले निजलाई जबरजस्ती करणी, यौन शोषण गरेकोमा विश्वास लाग्दैन। मैले निज पीडितलाई भारतको वनबासा लगी औषधि खुवाएको पनि होइन। २०७१ साल जेष्ठ महिनामा निज पीडित आफूखुसी भागी गएकी र गड्डाचौकीबाट निजको बुबाले बुझेको हो भन्नेसमेत बेहोराको वसन्तीदेवी रावलले गरेको घटना विवरण कागज।

पीडित १० वर्षको उमेरदेखि वसन्त रावलको घरमा बस्दै आइरहेकी थिइन्। वसन्त रावलले आफ्नो बहिनीको घर काठमाडौंमा घरेलु कामकाजका लागि पठाएको हो। प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडित परिवर्तित नाम कञ्चनपुर ड कुमारीलाई जबरजस्ती यौन शोषण गरी निज पीडितले गर्भधारण गरेपश्चात् पीडककी श्रीमती वसन्तीदेवी रावलले निजलाई भारतको वनबासा लगी औषधि सेवन गराएको हो। प्रतिवादीले पीडितलाई भारतीय नम्बरको गाडीमा राखी भारतको वनबासा लगी पीडितलाई बेहोस अवस्थामा छोडेर आएको हो। भारतीय प्रहरीले अलपत्र अवस्थामा फेला पारी निजलाई Reeds नामक संस्थामा बुझाएको हो। सोपश्चात् गड्डाचौकीमार्फत के.आई. नेपाल संस्थामार्फत निजका बुबाले बुझेका हुन्। पीडितका बुबाले डडेलधुराको अस्पतालमा लगी गर्भ सफाई गराएको हो भन्नेसमेत बेहोराको हिरादेवी भट्टले गरेको

घटना विवरण कागज ।

वसन्त रावलसँग मेरो साला नाता पर्छ । जिबुदेवी रावल मेरी श्रीमती हो । मेरी श्रीमती २०६८ साल फागुन महिनामा सालाको घरमा आएकी थिइन् । पीडित परिवर्तित नाम कञ्चनपुर ड कुमारी मेरो श्रीमतीसँग जबरजस्ती काठमाडौं मेरो घरमा गएको हो । निजलाई मैले विद्यालयमा समेत भर्ना गरेको थिएँ । निज मेरो घरबाट चाउचाउ किन्न जान्छु भनी गई हराई बेपत्ता भएको हो । निजलाई ३ दिनपछि महाराजगञ्जमा प्रहरी चौकीले फेला पारेको हो । मैले निजलाई प्लेनको टिकट काटी धनगढी पठाएको हुँ । पीडितलाई प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेका हुन् भन्ने कुरा झुट्टा हो । निज आफूखुसी हिँड्ने गर्थिन् । पीडित प्रतिवादीको घरबाट आफूखुसी गई भारतको प्रहरीले फेला पारी निजलाई Reeds नामक संस्थालाई बुझाएको र उक्त संस्थाले के.आई. नेपाल नामक संस्थालाई बुझाई सो संस्थाबाट निज पीडितको बुबाले बुझेर ल्याएको हो भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको चक्रबहादुर रावलले गरेको घटना विवरण कागज ।

पीडितका आमाबुबाले पीडितलाई पालनपोषण गरी दिनु होला भनी प्रतिवादीको घरमा छोडेको हो । प्रतिवादीकी श्रीमतीले निज पीडितलाई भारतको वनबासा लगी औषधि सेवन गराएको कुरा हामीले थाहा पाएनौं । प्रतिवादीले पीडितलाई भारतीय नम्बरको गाडीमा राखी भारतको वनबासा लगी पीडितलाई बेहोस अवस्थामा छोडेर आएको, भारतीय प्रहरीले अलपत्र अवस्थामा फेला पारी निजलाई Reeds नामक संस्थामा बुझाएको र सोपश्चात् गड्डाचौकीमार्फत के.आई. नेपाल संस्थामार्फत निजका बुबाले बुझेको हो भन्ने कुरा सुनी थाहा पाएका हौं भन्नेसमेत बेहोराको रंगवीर भट्टसमेतले लेखाई दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडित वर्ष १४ की

परिवर्तन नाम कञ्चनपुर ड कुमारीलाई निरन्तररूपमा यौन शोषण गरी २०७१ साल जेठ महिनामा भारतीय नम्बर प्लेटको गाडीमा राखी भारत वनबासामा लगी अलपत्र छाडी दिएको र पीडितलाई घरमा कमलरीको रूपमा राखी शोषण गरेको साथै महेन्द्रनगरबाट विदेश भारत वनबासामा लगी पीडितलाई ओसारपसार गरेको र महेन्द्रनगरबाट काठमाडौंमा समेत पठाई मानव ओसारपसारको कसुर अपराध गरेको सप्रमाण पुष्टि भएकोले प्रतिवादीको उक्त कार्य मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ४(२) (ख) को कसुर अपराधमा प्रतिवादी वसन्त रावललाई सोही ऐनको दफा १५(१)च) बमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग मागदाबी ।

नाम परिवर्तन कञ्चनपुर ड कुमारीको बुबा मेरा कुटानी पिसानी मिलमा मिस्त्री काम २०६४ सालदेखि काम गरी आएका हुन् । निजको आयस्तर कमजोर भएकाले निजको छोरी पीडित भनेकीलाई पूर्ण मा.वि. ऐरी विद्यालयमा नर्सरीमा भर्ना गरी कक्षा २ सम्म अध्ययन गरेकी थिइन् । २०६७ सालमा निज स्वेच्छाले काठमाडौंमा भागी गएकी हुन् । २०६८ सालमा आफैं घरमा आएकी हुन् । पुनः २०६८ साल फागुनमा काठमाडौं आफूखुसी गएकी हो । निजले गरेको बयान एवम् जाहेरी सम्पूर्ण बेहोरा झुट्टा हो । मैले निजका बुबाको आर्थिक अवस्था कमजोर भएकोले मेरो छोरी समान गरी स्कूलमा भर्ना गरी दिएको हो । निजले पछि स्कूल आफूखुसी छोडी आफ्नो मनपरीले घुम्ने गरेको हो । मैले त्यस्तो सानी बच्चीलाई जाहेरी एवम् बयानमा भनेअनुसार कुनै आपराधिक कार्य गरेको छैन । विभिन्न किसिमका संस्थाहरूले सिकाई मेरो इज्जतमाथि धक्का पुऱ्याउने षड्यन्त्रले जाहेरी एवम् बयान लेखाएको हो । मैले निजलाई करणी गर्ने, गराउने, भारतमा लगी छोड्ने, गर्भपतन गराउने कुनै कार्य गरेको छैन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी वसन्त रावलले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

प्रतिवादीबाट मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको ११८ को देहाय ५क १० नं. बमोजिम नगद रु.५०,०००।- (पचास हजार) बराबरको नगद वा जेथा लिई मुद्दा पुर्पक्षको लागि तारेखमा राख्नु, सो नदिए अ.बं. १२१ नं. बमोजिम थुनुवा पुर्जी दिई कारागार कार्यालय कञ्चनपुरमा पठाइदिनु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७१।०६।०२ गतेमा सुरु अदालतका स्त्रेस्तेदारबाट भएको थुनछेक आदेश।

यसमा यस अदालतका स्त्रेस्तेदारले मिति २०७१।०६।०२ गते थुनछेक आदेश गर्दा लिएका आधार प्रमाणबाट उक्त थुनछेक आदेश मिलेकै देखिँदा सदर गरिदिएको छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७१।०६।२४ गतेमा कञ्चनपुर जिल्ला अदालतका जिल्ला न्यायाधीशबाट भएको थुनछेक आदेश।

प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडितलाई वनबासा पनि लगेको होइन, काठमाडौं पनि लगेको होइन। अरूको उक्साहट र सिकावटमा लागि त्यस्तो लेखाएको होला भन्नेसमेत बेहोराको मौकामा कागज गर्ने जुप्री चौधरीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी वसन्त रावलले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार कार्य गरेको छैन। निजउपर झुट्टा आरोप लगाएको हो। किन आरोप लगायो थाहा भएन भन्नेसमेत बेहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्कामा कागज गर्ने रंगवीर भट्टले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडितलाई ओसारपसार मानव बेचबिखन, शोषण गन्यो भन्ने कुरा झुट्टा हो। वनबासा र काठमाडौं आफैं भागेर गएको हो। धेरै दिनपछि वनबासाबाट फेला परी उसको बुबाले बुझी लिएको हो भन्नेसमेत बेहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्काका गीता खड्काले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी वसन्त रावलले मेरी छोरी ड कुमारीलाई कहीं लगेको होइन। मानव बेचबिखन

पनि गरेको होइन। निज छोरी आफैं जहाँ मन लाग्यो त्यहीं जाने गर्दथी। एकपटक पहिले आफैं काठमाडौं भागेर गएको हो। अर्को पटक महेन्द्रनगरबाट वनबासा र काठमाडौंसमेत आफैं गएको हो। कसैले लगेको होइन। हामीले भनेको मान्दिनथी जहाँ मन लाग्यो त्यहाँ जाने गर्दथी। भारत वनबासाबाट गड्डाचौकी जिम्मा लगाएपछि त्यहाँ गड्डाचौकीबाट बुझिलिएको हुँ, बुझाउने संस्थाको नाम मलाई थाहा छैन, वनबासाबाट बुझेर ल्याएपछि फेरि भागेर गएको हो भन्ने बेहोराको मौकामा कागज गर्नेले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

पीडित ड कुमारी (नाम परिवर्तन) मेरी दिदी हो। निजलाई भारत वनबासामा कसैले लगेको होइन। निज आफैं वनबासा गएको हो। प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडितलाई महेन्द्रनगरबाट काठमाडौं लगी मानव ओसारपसार कार्य गरेको होइन। निज आफैं काठमाडौं गएको हो भन्नेसमेत बेहोराको बुझिएका मौकामा कागज गर्नेले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

प्रतिवादी वसन्त रावल एकदम राम्रो चलन बानी व्यवहारको मानिस हो। उजुरकर्तालाई प्रतिवादीले भारत वनबासा पुऱ्याई मानव बेचबिखन कार्य गरेको तथा महेन्द्रनगरबाट काठमाडौं पुऱ्याई ओसारपसार कुनै पनि कार्य गरेको होइन। निजमाथिको आरोप झुट्टा हो। निज आफैं काठमाडौं गएको र आफैं भारतबाट वनबासा गएको हुन्। प्रतिवादीले पीडितलाई कुनै किसिमको शोषण, यौन व्यवहार, कमलरी आदि केही गरेको होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीका साक्षी राजेन्द्र विष्टले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

पीडित र प्रतिवादी मेरा गाउँले हुन्। प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडितलाई मानव बेचबिखन ओसारपसार गन्यो, यौन शोषण गयो भन्ने कुरा सम्पूर्ण झुट्टा हो। निज प्रतिवादी राम्रो आचरणका व्यक्ति हुन्। निजमाथि झुट्टा आरोप लगाई फसाउन र बेइज्जत

गर्न खोजेको हो । पीडित आफैँ काठमाडौँ गएको र आफैँ भारतको वनबासा गएको हो । निज आफ्नै मनले यताउता गई राख्ने गर्दथिन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादीका साक्षी कृष्णसिंह देउवाले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडितलाई बेचबिखन तथा ओसारपसार गरेको होइन । झुठ्ठा आरोप लगाएको हो भन्नेसमेत बेहोराको मौकामा कागज गर्ने संजीव भण्डारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मेरो श्रीमान् प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडितलाई वनबासा र काठमाडौँ लगेका होइनन् । झुठ्ठा आरोप लगाएको हो । मानव बेचबिखन ओसारपसार गरेको भन्ने कुरा झुठ्ठा हो भन्नेसमेत बेहोराको मौकामा कागज गर्ने वसन्तीदेवी रावलले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

म प्रतिवादी वसन्त रावलको घरमा ६ वर्षको उमेरदेखि बसेकी हुँ । म काठमाडौँ चक्रबहादुर रावलको घरमा भाँडा माइने काममा गएको हुँ । त्यहाँ म २ वर्ष बसेकी हुँ । त्यहाँबाट वसन्त रावलको घरमा फिर्ता आएको हुँ । प्रतिवादी वसन्त रावलको घरमा बस्दा लगातार करणी गर्ने कार्य गर्दथ्यो, पेटमा गर्भ रहेको थियो । प्रतिवादी वसन्त रावलले खटिमा लगेर औषधि खुवाएको हो । गर्भ डडेलधुरामा फालेको हो । प्रतिवादी वसन्त रावलले भारत वनबासामा गाडीमा लगेका हुन् । जाहेरी र अनुसन्धानमा गरेको बयान बेहोरासमेत ठीक हो भन्नेसमेत बेहोराको जाहेरवाली नाम परिवर्तन कञ्चनपुर ड कुमारीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

पीडित नाम परिवर्तन कञ्चनपुर ड लाई प्रतिवादी वसन्त रावलले भारततर्फ लगी यौन शोषण गरेको भन्ने कुरा झुठ्ठा हो । प्रतिवादीले यस्तो कार्य गरेको छैन होइन, निज निर्दोष समाजसेवी मानिस हुन् भन्नेसमेत बेहोराको बुझिएका चक्रबहादुर रावलले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी वसन्त रावलले त्यस्तो कार्य गरेको

होइन, पीडितलाई घरेलु कार्यमा लगाई यौन शोषण गरी भारततर्फ लगी अलपत्र छोडेको पनि होइन, पीडित भनिएको केटी आफैँ, आफूखुसी भारततिर घुम्न गएको हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस मोहनदेव भट्टले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

आफ्नो संरक्षकत्वमा रहेकी नाबालिकाको शरीरमा यौन शोषणका स्पष्ट प्रमाणहरू मिसिल संलग्न Medical Report बाट देखिएको र यी प्रतिवादीउपर पीडितको किटानी जाहेरी / बयान र बकपत्र गरेको प्रतिवादीउपर उजुर गर्नुपर्ने स्वभाविक कारण नदेखिएको र प्रतिवादीले पीडितलाई शोषण गर्ने उद्देश्यले जबरजस्ती गरी, डर, त्रास, धम्की दिई आफूसमक्ष राख्ने, नियन्त्रणमा लिनेसमेतको कार्य गरी आरोपित कसुर गरेको पुष्टि हुँदा यी प्रतिवादी वसन्त भन्ने वसन्त रावललाई आरोपित कसुरमा अभियोग दाबीबमोजिम मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण ऐन, २०६४ को दफा ४(२)(ख) को कसुरमा सोही दफा १५(१)(च) बमोजिम कसुरको मात्राअनुसार २ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । विदेश भारतमा समेत लगेको भन्ने हदसम्मको अभियोग दाबी पुग्न सक्ने भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७२।०५।१३ मा सुरु कञ्चनपुर जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला ।

प्रतिवादीले पीडित नाबालिकालाई नेपालबाट भारत वनबासासम्म ओसारपसार तथा शोषण गरेको सप्रमाण पुष्टि भएको अवस्थामा सुरु अदालतले प्रतिवादीलाई २ वर्ष मात्र कैद गरी विदेश भारत लगेको अभियोग दाबी पुग्न सक्दैन भनी गरेको फैसला सो हदसम्म त्रुटिपूर्ण भएकोले बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग माग दाबीअनुसार सजाय गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको ०७२-CS-००९८ नम्बरको पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

मैले पीडित भनिएको कञ्चनपुर ड कुमारीउपर

कुनै कसुर नगरेको र म स्वयम् लामो समयदेखि टि.वी. सुगरसमेतका विविध बिमारले ग्रसित व्यक्तिलाई दुःख दिन मेरो सम्पत्तिमा धावा पुऱ्याउन मउपर मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारको झुट्टा मुद्दा चलाएको कुरा तथ्यगत आधार, प्रमाणले पुष्टि भएको अवस्थामा पनि सुरु अदालतले मिसिलसंलग्न प्रमाणको न्यायोचित विवेचना र मूल्याङ्कन नगरी भएको फैसला उल्टी गरी पुनरावेदन जिकिरबमोजिम सफाइ पाउने गरी न्याय पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदक प्रतिवादी वसन्त रावलले मिति २०७२।१।१८ मा उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासमा पेस गरेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा वादी नेपाल सरकार र प्रतिवादी वसन्त रावलको दोहोरो पुनरावेदन परेको देखिँदा पुनरावेदनपत्र एक आपसमा दुवै पक्षलाई परस्पर सुनाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासबाट भएको मिति २०७३।०१।०७ को आदेश ।

प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष तथा अदालतमा बयान गर्दासमेत कसुरमा पूर्णरूपमा इन्कार रही बयान गरेको र पीडितका बाबु र भाइसमेतले प्रतिवादीको कसुरमा संलग्नता नरहेको भनी बकपत्र गरेको देखिए तापनि यी पीडित सानैदेखि प्रतिवादीको एवम् प्रतिवादीको बहिनी ज्वाइँको घरमा रहे बसेको कुरालाई प्रतिवादी स्वयंले स्वीकारेको अवस्था देखिन्छ । मिसिल संलग्न Medical Report बाट पीडितलाई यौनजन्य शोषण भएको तथा ultrasonogram बाट पीडित गर्भवती भएको देखिन्छ । यी पीडितले आफूलाई बारम्बार यौनशोषण गर्ने गरेको र गर्भसमेत रहेको भनी यी प्रतिवादीउपर किटानी जाहेरी दिएको र सो किटानी जाहेरीलाई समर्थन हुने गरी पीडितले मौकामा अदालतमा गरेको बयान अदालतबाट प्रमाणित भई मिसिलसंलग्न छ । अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत

पीडितले जाहेरी बेहोरामा मौकाको बयानलाई पुष्टि हुने गरी बकपत्र गरिदिएको देखिन्छ । यसरी Medical Report बाट नाबालक देखिएको र Medical Report बाटै यौन शोषण भएको स्पष्ट देखिएको, यी पीडितले आफू रहे बसेकै घरको व्यक्तिलाई बिना आधार र कारण किटानी जाहेरी दिनुपर्ने अवस्था नपर्ने हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा यी प्रतिवादीको कसुरमा संलग्नता रहेको भन्न सकिने अवस्था देखिन आउँछ । पीडितले आफूलाई यौनशोषण गरी प्रतिवादीले भारत लगेको भनी किटानी जाहेरी दिएको, त्यसलाई समर्थन गरी अदालतमा बयान र बकपत्र गरेको, पीडितलाई निजका बुबाले विदेश भारतबाट बुझी ल्याएको कुरा निजको मौकाको कागज र अदालतको बकपत्रबाट समेत प्रस्ट देखिएकोले पीडितलाई भारत पुऱ्याएको कुरामा विवाद देखिन आएन । प्रतिवादी वसन्त रावलले पीडित उ कुमारीलाई भारतको वनबासासम्म गाडीमा राखेर पुऱ्याएको भनी पीडितले अदालतमा उपस्थित भई बकपत्र गरेको देखिन्छ । यदि प्रतिवादीले पीडितलाई यौनशोषण गरी विदेशी मुलुक भारत नपुऱ्याएको भए प्रतिवादीकै मिलमा पीडितको परिवारले कामकाज गरिरहेको, आफूले समेत प्रतिवादीकै घरमा परिवारको सदस्यको हैसियतमा बसेकी पीडितले प्रतिवादीकै रोहबरमा बकपत्र गर्दा किटानी बकपत्रसमेत गरेकोले प्रतिवादीले अभियोग मागदाबीअनुसारको कसुर गरेको प्रस्ट देखिन आयो । तसर्थ उल्लिखित विवेचित आधार, प्रमाण तथा कारणहरूबाट प्रतिवादीले पीडितलाई शोषण गर्ने उद्देश्यले जबरजस्ती गरी डर, त्रास, धम्की दिई आफूसमक्ष राखेको भनी प्रतिवादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (च) बमोजिम २ वर्ष कैद गर्ने गरी भएको सुरु कञ्चनपुर जिल्ला अदालतको मिति २०७२।०५।१३ को फैसला नमिलेकोले सो हदसम्म केही उल्टी भई प्रतिवादीले पीडितलाई भारतको वनबासा पुऱ्याएको देखिएकाले

मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (च) बमोजिम प्रतिवादी वसन्त रावललाई ३ वर्ष ६ महिना कैद हुने ठहर्छ । पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्ने उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासको मिति २०७३।१२।२१ को फैसला ।

पीडित भनेकी कञ्चनपुर (ड) कुमारीले वसन्त रावलले आफूलाई जिपमा राखी भारत लगी गाडीमै आफू र अन्य २ जनाले समेत करणी गरी भारत वनबासामा छोडी आएका र काठमाडौं पनि पुऱ्याएको भनी बयान, बकपत्र गरे तापनि भारतीय Reeds संस्थाको २०-५-२०१४ र ०४-०९-२०१४ को पत्र बेहोरासमेतबाट तथा काठमाडौं आफूखुसी नै गएको भनी पीडितले नै बकपत्र गरेबाट वसन्त रावलले भारत तथा नेपाल काठमाडौं ओसारपसार गरेको पुष्टि हुन नआएकोले सो हदसम्मको अभियोग दाबी पुग्न नसक्ने भनी स्वयम् सुरु अदालतको फैसलाले नै बोली सकेको प्रस्ट छ, सोबाट नै पीडितले लगाएको मानव बेचबिखन ओसारपसार गऱ्यो भन्ने आरोप झुट्टा भइसकेको स्वतन्त्र प्रमाणको महेन्द्रनगर इजलासबाट समेत फैसला गर्दा विवेचना गरिएन ।

पीडित भनिएकी कञ्चनपुर (ड) कुमारीलाई निजका बुबाले डडेल्धुरा पुऱ्याएको निज आफूखुसी पहिला पनि काठमाडौं जाने गरेकी, अन्यत्र पनि जहाँ मन लाग्यो त्यहीं जाने गरेकी, आफूखुसी भारततर्फ गएको, बुबाले भनेको पनि नमान्ने गरेकी, म पुनरावेदकले कुनै किसिमले पनि शोषण नगरेको भन्ने कुराको पुष्टि पीडित भनिएकी (ड) कुमारीको बुबा जयराज बिष्ट र निजको भाइ विमल बिष्टसमेतले गरेको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा गरेको बकपत्रबाट समेत पुष्टि भएको र निजको जन्म भएको मिति र उमेरको बारेमा समेत निजका बुबाले बकपत्रमा प्रस्ट गरेको छ । मौकामा कागज गर्ने रंगवीर भट्ट, गीता खड्का, जुग्री चौधरी, संजिव भण्डारी, वसन्ती रावल, चक्रबहादुर

रावल, वस्तुस्थितिका मोहनदेव भट्टसमेतले गरेको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज बेहोरा र अदालतमा गरेको बकपत्र तथा मेरा साक्षी राजेन्द्र विष्ट, कृष्णसिंह देउवा, मोहनदेव भट्टसमेतको बकपत्रबाट पनि मैले कुनै कसुर नगरेको झुट्टा आरोप लगाएको भन्ने कुरा प्रस्ट भएको छ ।

वादीले अभियोग दाबीमा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ४(२)(ख) को कसुर माग दाबीमा ऐ. को दफा १५(१) (च) को सजायको माग भएकोमा दफा ४(२)(ख) को परिभाषित कसुर म पुनरावेदकबाट भएको मिसिलको कुनै पनि स्वतन्त्र प्रमाणले पुष्टि नगरेको र दफा १५(१) (च) को सजायको मागदाबीको हकमा नेपालभित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँ लगेमा १ वर्षदेखि २ वर्ष कैद, विदेश लगेको ठहरिए २ वर्षदेखि ५ वर्षसम्म कैद भन्ने मात्र सजायको व्यवस्था गरिएकोमा सो दुवै कार्यसमेत मबाट नभएको भन्ने कुरा सुरु अदालतको ठहर खण्डले सो हदसम्मको दाबी नपुग्ने भनी ठहर गरिसकेपछि पनि मलाई कुनै दफाले के कसुर गरेको मिसिल प्रमाणले प्रमाणित गऱ्यो र मलाई सजाय गरियो सो नै कानूनी त्रुटिपूर्ण र अन्यायपूर्ण भएको छ ।

अतः म पुनरावेदकबाट पीडित भनिएकी कञ्चनपुर (ड) कुमारीउपर कुनै कसुर नगरे नभएकोमा पनि अर्काको सिकलौटमा लागी म स्वयम् लामो समयदेखि टि.भी, सुगर आदिसमेतका विविध बिमारीबाट ग्रस्त व्यक्तिलाई दुःख दिन हैरानीमा पार्न क्षति पुऱ्याउनेसमेत गलत भावनाले मानव बेचबिखन ओसारपसारको झुट्टा मुद्दा चलाएको कुरा उपर्युक्त प्रकरणहरूमा उल्लिखित तथ्यगत आधार, प्रमाणले पुष्टि गरेको अवस्थामा उच्च अदालत दिपायल, इजलास महेन्द्रनगरबाट समेत मिसिलसंलग्न स्वतन्त्र प्रमाणको न्यायिक विवेचना तथा मूल्याङ्कन नै नगरी मलाई बिना प्रमाण ३ वर्ष ६ महिना कैदको सजाय ठहर गरेको फैसलाउपर चित्त नबुझी पुनरावेदन गरेको छु,

मिसिल संलग्न प्रमाण कागजको न्यायिक मूल्याङ्कन तथा विवेचना गरी निर्दोषित घोषित गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी वसन्त रावलले मिति २०७४।४।३ मा दायर गरेको पुनरावेदनपत्र ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी वसन्त रावलका तर्फबाट उपस्थित वरिष्ठ विद्वान् अधिवक्ता श्री कृष्णप्रसाद सापकोटा र विद्वान् अधिवक्ता श्री रमेशप्रसाद खनालले प्रस्तुत मुद्दामा पीडित भनेकी कञ्चनपुर (ड) कुमारीलाई निजका बुबाले डडेलधुरा पुऱ्याएको, आफूखुसी पहिला पनि काठमाडौं जाने गरेकी, निज अन्यत्र पनि जहाँ मन लाग्यो त्यहीं जाने गरेकी, भारततर्फ आफूखुसी गएको अवस्था छ, पीडितका बाबु, भाइ तथा मौकामा कागज गर्ने रंगवीर भट्ट, गीता खड्का, जुग्री चौधरी, संजिव भण्डारी, वसन्ती रावल, चक्रबहादुर रावल, मोहनदेव भट्टसमेतले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज बेहोरा तथा अदालतमा समेत आई गरेको बकपत्रले यी पुनरावेदक प्रतिवादीले पीडितलाई कुनै किसिमले पनि शोषण नगरेको र कसुर अपराध पनि नगरेको पुष्टि भएको अवस्था हुँदा उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजालसको फैसला मिलेको छैन, अभियोग मागदाबीअनुसार यी प्रतिवादीले सफाइ पाउनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ताको बहस सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेरियो । अब, प्रस्तुत मुद्दामा यी पुनरावेदक प्रतिवादीले अभियोग मागदाबीबाट सफाइ पाउनुपर्ने हो, होइन ? उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजालसको मिति २०७३।१२।२१ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन ? पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिरबमोजिम हुनुपर्ने हो, होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, पीडित भनेकी कञ्चनपुर (ड) कुमारीलाई निजका बुबाले डडेलधुरा पुऱ्याएको निज आफूखुसी पहिला पनि काठमाडौं जाने गरेकी, अन्यत्र पनि जहाँ मन लाग्यो त्यहीं जाने गरेकी, आफूखुसी भारततर्फ गएको, बुबाले भनेको पनि नमान्ने गरेकी, म पुनरावेदकले कुनै किसिमले पनि शोषण नगरेको भन्ने कुराको पुष्टि पीडित भनेकी (ड) कुमारीको बुबा र निजको भाइ समेतले गरेको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष र अदालतमा गरेको बकपत्रबाट समेत पुष्टि भएको छ, मौकामा कागज गर्ने रंगवीर भट्ट, गीता खड्का, जुग्री चौधरी, संजिव भण्डारी, वसन्ती रावल, चक्रबहादुर रावल, वस्तुस्थितिका मोहनदेव भट्टसमेतले गरेको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको कागज बेहोरा र अदालतमा गरेको बकपत्र तथा साक्षी राजेन्द्र विष्ट, कृष्णसिंह देउवासमेतको बकपत्रबाट पनि कुनै कसुर नगरेको प्रस्ट भएको हुँदा मलाई दुःख हैरानीमा पारी, क्षति पुऱ्याउनेसमेत गलत भावनाले मानव बेचबिखन ओसारपसारको झुट्टा मुद्दा चलाएको कुरा उल्लिखित तथ्यगत आधार, प्रमाणले पुष्टि गरेको अवस्थामा मिसिल संलग्न स्वतन्त्र प्रमाणको न्यायिक विवेचना तथा मूल्याङ्कन नै नगरी मलाई बिना प्रमाण ३ वर्ष ६ महिना कैदको सजाय ठहर गरेको उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजालसबाट भएको फैसला नमिलेको हुँदा निर्दोष घोषित गरी न्याय पाउँ भन्ने मुख्य पुनरावेदन जिकिर लिएको देखियो ।

३. प्रतिवादी वसन्त रावलले मेरा संवेदनशील अंगहरू सुम्सुम्याउने, हात लगाउने गरेकोमा निजले मिति २०७०।१।२ गतेका दिन आफ्नो कोठामा बोलाई जबरजस्ती करणी गरेको हो, मैले उक्त कुरा कहीं भनेमा ज्यान मार्ने धम्कीसमेत दिएको, मिति २०७१ साल जेठ महिनामा भारतीय नम्बरको गाडीभित्र राखी भारतको वनबासा लगी गाडीभित्र यी प्रतिवादी र निजसँग आएका अन्य २ जनासमेतले पालैपालो

करणी गरी सडकमा अलपत्र छोडी आएकोमा भारतको S.S.B ले रिड्स महिला सुरक्षा एवम् पुनर्वास गृह (Reeds) वनबासा, जिल्ला चम्पारन उत्तराखण्ड भन्ने संस्थाको सन् २०.५.२०१४ मा जिम्मा लगाएको, सो कुरा बुबाले थाहा पाई मलाई भारतबाट ल्याएका हुन् । पछि निजहरूले उपक्षेत्रीय अस्पताल डडेल्धुरामा लगी अल्ट्रासाउण्ड गराउँदा पेटमा भ्रुण छ भनेकोले गर्भपतन गर्न लगाएका हुन् । प्रतिवादीले मलाई यौन शोषण गरी भारतीय गाडीमा ओसारपसार गरी अरुद्वारा समेत यौन शोषण गराई गर्भपतनसमेत गराएको हुँदा कारबाही गरिपाउँ भन्ने बेहोराको पीडित ड कुमारीको किटानी जाहेरी दरखास्त परेको देखियो ।

४. पीडित ड कुमारी १० वर्षको उमेरदेखि प्रतिवादी वसन्त रावलको घरमा बसी काम गर्दै आइरहेकी, निज प्रतिवादीले जबरजस्ती यौन शोषण गरी गर्भधारण गरेपश्चात् पीडककी श्रीमती वसन्तीदेवी रावलले निजलाई औषधि सेवन गराएको र प्रतिवादीले पीडितलाई भारतीय नम्बरको गाडीमा राखी भारतको वनबासा लगी बेहोस अवस्थामा छोडेर आएको, भारतीय प्रहरीले अलपत्र अवस्थामा फेला पारी निजलाई Reeds नामक संस्थामा बुझाएको र सोपश्चात् गड्डाचौकीमार्फत के.आई. नेपाल संस्थामार्फत निजका बुबाले बुझी नेपाल ल्याएका हुन् । डडेल्धुराको अस्पतालमा लगी गर्भ सफाई गराएको भनी हिरादेवी भट्ट र रंगवीर भट्टले क्रमशः घटना विवरण कागज र वस्तुस्थिति मुचुल्कामा खुलाई दिएको पाइयो ।

५. म, प्रतिवादी वसन्त रावलको घरमा बस्दा निजले मलाई लगातार करणी गर्ने कार्य गर्दथ्यो, पेटमा गर्भ रहेको थियो । निज प्रतिवादीले मलाई खटिमा लगेर औषधि खुवाएको र डडेल्धुरामा लगी गर्भ फालेको हो । प्रतिवादी वसन्त रावलले भारत वनबासामा गाडीमा लगेका हुन् । जाहेरी र अनुसन्धानमा गरेको प्रमाणित बयान बेहोरासमेत ठीक हो भनी पीडित ड कुमारीले मौकामा र अदालतमा बकपत्रसमेत गरेको देखियो ।

६. यी पीडितको Medical Report अनुसार पिठ्युँमा दुवैतिर पुरानो कोतरिएको घाउ भएको, स्तनको देब्रेपट्टि २.३. से.मी. को चिथोरिएको पुरानो दाग देखिएको, खुट्टातिर ३/३ वटा घाउहरू रहेको, उमेर १५-१६ वर्ष भएको देखिएको, योनिको झिल्ली फाटेको, स्तनको साइज उमेरभन्दा ठूलो जस्तो देखिएको र योनि जाँच्दा सेतो पानी भएको देखिएको भन्ने च.नं. १०३, मिति २०७१।०५।१९ को महाकाली अञ्चल अस्पतालको स्वास्थ्य परीक्षण प्रतिवेदन (Medical Report) बाट देखिन आयो । त्यसैगरी पीडितले Pregnancy Test गराएको डडेल्धुरा अस्पतालको पुर्जी र गर्भ रहेको भन्ने ultrasonogram को फोटोकपीसमेत मिसिलसंलग्न रहेको देखिन्छ । पीडितलाई यौन शोषण नभएको भए गर्भधारणको अवस्था नरहने र पीडितले यौन सम्बन्धलाई सहमति दिने उमेरमा पनि रहेको देखिँदैन । यस्तो अवस्थामा पीडितमाथि यौन शोषण भएको शारीरिक अवस्था तथा गर्भधारण एवम् गर्भपतनको अवस्थाहरूबाट पनि प्रमाणित भएको देखिन्छ ।

७. प्रस्तुत मुद्दामा जहाँसम्म पीडितको बाबु र भाइसमेतले यी प्रतिवादी वसन्त रावल कसुरमा सामेल नरहेको भन्ने बकपत्र रहेको यसरी पीडितको बाबु र भाइ नै Hostile हुँदा पनि प्रतिवादीले सफाई पाउनुपर्छ भन्ने पुनरावेदन जिकिर रहेकोमा पीडित आफ्नो बाबुसमेत प्रतिवादीको मिलमा काम गर्ने गरेको भन्ने बनाइमा प्रतिवादीले पनि स्वीकार गरेको देखिन्छ । आफू कहाँ काम गर्ने कामदारलाई सामाजिक तथा आर्थिक दबाबमा पारी विपरीत (Hostile) बयान दिन लगाउने सम्भावना रहन्न भन्न पनि सकिँदैन । गरिब वर्ग एकातिर हिंसाको अत्यन्त जोखिममा रहन्छन् भने अर्कोतिर त्यस्तो हिंसा विरुद्ध न्यायको पहुँच पनि गरिबको निमित्त सहज हुँदैन । कतिपय अवस्थामा गरिबीको कारणले र आर्थिक दबाबको कारणले पनि

पक्षहरू Hostile हुने गर्दछन् । पीडितको प्रमाणित बयान रहेको तथा अन्य मिसिल संलग्न प्रमाणहरूलाई हेर्दा पीडितको परिवार Hostile हुँदा मात्र यी प्रतिवादी निर्दोष हुन् भन्न सकिने अवस्था रहँदैन ।

८. जहाँसम्म प्रतिवादीले पीडितलाई शोषण पनि नगरेको र ओसारपसारको स्थिति पनि नरहेकोले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार ऐन, २०६४ बमोजिम कारबाही हुने होइन भन्ने जिकिरका सम्बन्धमा विचार गर्दा मानव बेचबिखन ओसारपसार ऐन, २०६४ ले शोषणलाई पनि मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारको प्रकारकै रूपमा मान्यता दिएको छ । सो ऐनको दफा ४(२)(ख) ले “वेश्यावृत्तिमा लगाउने वा शोषण गर्ने उद्देश्यले कुनै प्रकारले ललाई फकाई, प्रलोभनमा पारी, झुक्याई, जालसाज गरी, प्रपञ्च मिलाई, जबरजस्ती गरी, करकापमा पारी, अपहरण गरी, शरीर बन्धक राखी, नाजुक स्थितिको फाइदा लिई, बेहोस पारी, पद वा शक्तिको दुरुपयोग गरी, अभिभावक वा संरक्षकलाई प्रलोभनमा पारी, डर, त्रास, धाक, धम्की दिई वा करकापमा पारी कसैलाई बसिरहेको घर, स्थान वा व्यक्तिबाट छुटाई लग्ने वा आफूसँग राख्ने वा आफ्नो नियन्त्रणमा लिने वा कुनै स्थानमा राख्ने वा नेपालभित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा वा विदेशमा लैजाने वा अरु कसैलाई दिने” कार्यलाई मानव ओसारपसारको परिभाषाभित्र राखेको छ । यसैगरी नेपाल पक्षधर भएको The United Nations Convention against Transnational Organized Crime Convention को supplementing Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children को धारा ३ मा मानव बेचबिखनको परिभाषामा “Trafficking in persons” shall mean the recruitment, transportation, transfer, harboring or

receipt of persons, by means of the threat or use of force or other forms of coercion, of abduction, of fraud, of deception, of the abuse of power or of a position of vulnerability or of the giving or receiving of payments or benefits to achieve the consent of a person having control over another person, for the purpose of exploitation भन्ने व्यवस्था रहेको र मानव बेचबिखनको महत्त्वपूर्ण तत्व (Element) मा शोषणलाई राखेको देखिन्छ । मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा २ (ड) ले “शोषण” भन्नाले दास तुल्याउने, बाँधा बनाउने कार्य सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रचलित कानूनबमोजिमबाहेक मानिसको अङ्ग झिकने कार्यसमेतलाई जनाउँछ भन्ने परिभाषा गरेको छ भने माथि उल्लिखित Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons Especially Women and Children ले “Exploitation shall include, at a minimum, the exploitation of the prostitution of others or other forms of sexual exploitation, forced labor or services, slavery or practices similar to slavery, servitude or the removal of organs.” यो परिभाषाअनुसार मानव बेचबिखन भन्नाले शोषणको उद्देश्यले नाजुक अवस्थाको फाइदा लिई रकम दिई वा नदिई आफ्नो शक्तिको प्रयोग गरी एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा पुऱ्याउनुलाई समेत समेटिएको छ भने शोषण भन्नाले कुनै पनि किसिमको यौन शोषण हुन सक्दछ भन्ने परिभाषा गरेको छ ।

९. यसरी प्रस्तुत मुद्दामा पनि प्रतिवादी वसन्त रावलले यी पीडितालाई शोषण गरी आफूसँग राखेको अवस्था देखिएको र निज पीडिताको नाजुक स्थितिको फाइदा लिई यौन शोषण (Sexual exploitation) को कार्य गरेको सोको परिणाम पीडिता गर्भधारणसम्म

भएको र निजले जबरजस्ती गर्भपतनसमेत गरेको प्रमाण मिसिलबाट देखिँदा प्रतिवादीको उक्त कार्य ओसारपसारको परिभाषाभित्र नै पर्ने देखिन्छ। साथै यी पीडिताका अभिभावक जो स्वयं प्रतिवादीका कामदार रहेको र यी पीडितालाई आफूसँग राख्ने, शोषण गर्ने र एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा र भारतको वनबासासम्म लगी शोषण गरी त्यहीं छाडी आउने कार्य गरेको पीडिता स्वयम्को बयान तथा भारतबाट Reeds भन्ने संस्थाबाट यिनै पीडिताका बाबुले बुझी ल्याएको मिसिल संलग्न प्रमाण काजगजातहरूबाट नै पुष्टि भइरहेको देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा शोषण गरेको तथ्य पीडितको शारीरिक अवस्था, भनाइ र मिसिल प्रमाणबाट स्थापित भएको नै देखिन्छ।

१०. मानव बेचबिखन ओसारपसार ऐन, २०६४ को दफा १५(१)(च) मा शोषण गर्ने उद्देश्यले दफा ४ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) मा "नेपालभित्रको एक ठाउँबाट अर्को ठाउँमा लैजानेलाई एक वर्षदेखि दुई वर्षसम्म कैद र विदेश लगेको भए दुई वर्षदेखि पाँच वर्षसम्म कैद सजाय हुने" भन्ने व्यवस्थासमेत रहेको पाइन्छ। अब मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारको मागदाबीअनुसार सो ऐनको दफा ४ को उपदफा (२) को खण्ड (ख) र सुरु कञ्चनपुर जिल्ला अदालतले गरेको फैसलामा उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासले सो फैसलालाई केही उल्टी हुने गरी सोही ऐनको दफा १५(१)(च) बमोजिम गरेको सजायमा विचार गर्दा यी प्रतिवादी वसन्त रावलले आफ्नै घरमा काम गर्ने पीडित नाबालिका ड कुमारीलाई विभिन्न समयमा निजको इच्छा विपरीत पटकपटक जबरजस्ती करणी गरेको पीडिताले गर्भधारण गरेको, निजलाई गर्भपतनसमेत गराएको र दाससरह राखेको देखिन आएको तथा भारतीय ठाउँ वनबासामा लगी छाडेको भन्ने मिसिल संलग्न कागज प्रमाणहरूबाट देखिन आएको छ।

११. प्रतिवादीले अनुसन्धानको क्रममा अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष तथा अदालतमा बयान गर्दासमेत कसुरमा पूर्णरूपमा इन्कार रही बयान गरेको र पीडितका बाबु र भाइसमेतले प्रतिवादीको कसुरमा संलग्नता नरहेको भनी बकपत्र गरेको देखिए तापनि यी पीडित सानैदेखि प्रतिवादीको एवम् प्रतिवादीको बहिनी ज्वाइँको घरमा रहे बसेको कुरालाई प्रतिवादी स्वयंले स्वीकारेको अवस्था देखिन्छ भने मिसिल संलग्न Medical Report बाट पीडितलाई यौनजन्य शोषण भएको तथा ultrasonogram बाट पीडित गर्भवती भएको र यिनै प्रतिवादीले निजको गर्भपतन गराएको भन्ने कुरा मिसिलबाट समेत देखिन आउँछ।

१२. प्रतिवादीउपर पीडितले किटानी जाहेरी दिएको र सो किटानी जाहेरीको बेहोरालाई समर्थन र पुष्टि हुने गरी मौकामा गरेको बयान तथा अदालतमा गरेको बकपत्रबाट समेत प्रमाणित भइरहेको मिसिलबाट देखिएको छ। यसरी Medical Report समेतबाट पीडित नाबालक भएको तथ्य स्थापित भएको र निजउपर यौन शोषणजस्तो आपराधिक कार्य प्रतिवादी वसन्त रावलबाट नै भएको पीडितसमेतको बयानबाट देखिएको छ। यी पीडितले आफू रहे बसेके घरको अभिभावक व्यक्तिलाई बिना आधार र कारण अभियोग लगाई किटानी जाहेरी दिनुपर्ने अवस्था नहुँदा प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी वसन्त रावलको कसुरमा संलग्नता रहेको नै देखिन आउँछ।

१३. पीडितले आफूलाई यौनशोषण गरी प्रतिवादीले भारत लगेको भनी किटानी जाहेरी दिएको, त्यसलाई समर्थन हुने गरी मौकामा बयान तथा अदालतमा आई बकपत्र गरेको र पीडितलाई प्रतिवादीले भारतको वनबासासम्म पुऱ्याई छोडेका, वनबासामा SSB ले फेला पारी उद्धार गरी Reeds भन्ने संस्थामा बुझाएको कुरा Reeds भन्ने संस्थाको पत्रबाट समेत देखिएको अवस्था छ। यस अवस्थामा प्रतिवादी वसन्त

रावलले शोषणको उद्देश्यले ओसारपसार गरेको भन्ने पुष्टि भइरहेको छ। Reeds (Rural Environmental and Educational Developed Society) भन्ने भारतीय संस्थाबाट पीडितलाई निजका बुबाले भारतको वनबासाबाट बुझी ल्याएको कुरा निजको मौकाको बयान र अदालतको बकपत्रबाट समेत प्रस्ट देखिएकोले पीडितलाई प्रतिवादीले विदेशमा (भारतसम्म) पुऱ्याएको कुरा प्रमाणित भएको देखिँदा प्रतिवादीले अभियोग मागदाबीअनुसारको कसुर गरेको प्रस्ट देखिन आयो।

१४. यसरी प्रतिवादी वसन्त रावललाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (च) बमोजिम शोषणको उद्देश्यले ओसारपसार गरेकोमा २ वर्ष कैद गर्ने गरी भएको सुरु कञ्चनपुर जिल्ला अदालतको मिति २०७२।०५।१३ को फैसला नमिलेकोले सो हदसम्म केही उल्टी भई प्रतिवादीले पीडितलाई शोषणको उद्देश्यले भारतको वनबासासम्म पुऱ्याएको देखिएकाले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १५(१) (च) बमोजिम शोषणको उद्देश्यले विदेशसमेत लगेको देखिएकोमा प्रतिवादी वसन्त रावललाई ३ वर्ष ६ महिना कैद सजाय हुने ठहर गरेको उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासको फैसला तथ्य, मिसिल, कानून र न्यायको रोहमा अन्यथा देखिन आएन।

१५. अतः उल्लिखित कानूनी व्यवस्था तथा मिसिल संलग्न आधार, कारणहरूसमेतबाट यी प्रतिवादी वसन्त रावलले अभियोग दाबीबमोजिम कसुर गरेको तथ्य प्रमाणित भएकोले उच्च अदालत दिपायल, महेन्द्रनगर इजलासको मिति २०७३।१२।२१ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदक प्रतिवादीको अभियोग दाबीबाट सफाई पाउँ भन्ने पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन। प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार

अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.केदारप्रसाद चालिसे

इजलास अधिकृत: मिनबहादुर कुँवर

इति संवत् २०७६ साल वैशाख ४ गते रोज ४ शुभम्।

निर्णय नं. १०२६७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री सारदाप्रसाद घिमिरे
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
फैसला मिति : २०७४।१०।२८

मुद्दा:- कर्तव्य ज्यान

०७१-CR-१६६८

पुनरावेदक : जिल्ला बाँके शमशेरगञ्ज गा.वि.स. वडा
नं. १ घर भई हाल कारागार कार्यालय,
बाँकेमा थुनामा रहेका पारस चौधरी
विरुद्ध

प्रत्यर्थी : राधेश्याम थारूको जाहेरीले नेपाल सरकार

०७१-CR-१६६९

पुनरावेदक : जिल्ला बाँके शमशेरगञ्ज गा.वि.स. वडा
नं. १ घर भई हाल कारागार कार्यालय, बाँकेमा
थुनामा रहेका अमेरिका भन्ने आशाराम थारू
विरुद्ध

प्रत्यर्थी : राधेश्याम थारूको जाहेरीले नेपाल सरकार

०७४-RC-००२७

वादी : राधेश्याम थारूको जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रतिवादी : कालीप्रसाद चौधरी

- प्रत्यक्षदर्शी नभए पनि अन्य प्रमाणबाट कसुरदार देखिएमा प्रतिवादीहरूलाई उन्मुक्ति दिन नमिल्ने।

(प्रकरण नं.८)

वादीका तर्फबाट :

प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- प्रमाण ऐन, २०३१

सुरु तहमा फैसला गर्ने:

मा. न्यायाधीश श्री कृष्णकमल अधिकारी
बाँके जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री रामकृष्ण खनाल
माननीय न्यायाधीश श्री दिनेशप्रसाद यादव
पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्ज

फैसला

न्या. प्रकाशमान सिंह राउत : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारअन्तर्गत दायर भई नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार छ :

तथ्य खण्ड

मिति २०६९।०।१२१ को रातको समयमा जिल्ला बाँके, शमशेरगंज-२ स्थितमा प्रतिवादी

कालीप्रसाद थारूसमेतका व्यक्तिहरूले "मृतक लालता थारूको टाउको पछाडिको भागमा २ इन्च लम्बाइमा धारिलो हतियारले प्रहार गरिएको जस्तो घाउ चोट दायँ कानको लोती काटिएको, दायँ कानको अगाडि पट्टि अर्थात् कन्चटहरू भालाले रोपिएको जस्तो गहिरो घाउ चोट रहेको, दायँ कन्चटमाथि टाउको निधारको भागमा लाठी भाटाले हिकार्एको जस्तो घाउ चोटपटक भई गिदीसमेत निस्किएको, नाकबाट रगत निस्किएको, दायँ आखाको आँखीभौं कालो निलो भएको, अन्य शरीरमा घाउ चोट नदेखिएको" भन्नेसमेत बेहोराको राममिलन तमोलीले गरी दिएको लास जाँच प्रकृति मुचुल्का।

मिति २०६९।०।१२१ को रातको समयमा जिल्ला बाँके, शमशेरगंज -२ अकलघरुवा स्थित आफ्नो तरकारी बारी रेखदेख गर्न खरको झुपडी बनाई सुतेको अवस्थामा ऐ. वडा नं. १ बस्ने लालता थारूलाई प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीसमेतका व्यक्तिहरूले लाठीसमेतले टाउकोमा प्रहार गरी घटनास्थलमा नै कर्तव्य गरी मारेको हुँदा कानूनबमोजिम गरिपाउँ भन्ने बेहोराको जाहेरी दरखास्त।

जिल्ला बाँके, शमशेरगंज गा.वि.स. वडा नं. २ स्थित पूर्व खाली जग्गा, पश्चिम गौरी शंकर चौधरीको खाली जग्गा, उत्तर दक्षिण अकलघरुवा र ऐ. गाउँ जोड्ने ग्राब्रेल सडक खण्ड, सो सडकको पूर्वपश्चिम फर्काएको अवस्थामा कल्भट रहेको, सो कल्भटदेखि पूर्व अं. २०० मिटरको दुरीमा रहेको मृतक लालता थारूको तरकारी बारीमा झुपडी बनाई बसेका अवस्थामा आशाराम थारूसमेतले लाठीसमेतले टाउकोमा प्रहार गरी कर्तव्य गरी मारी उक्त वारदातमा प्रयोग गरिएका दाउरा काठहरू उक्त कल्भटमा लुकाएको भनिएको, प्रतिवादीहरू आशाराम थारू र पारस थारूले देखाएअनुसारको उक्त कल्भटमा अर्थात् ह्युमपाइपमा प्रवेश गरी हेर्दा लुकाई राखेको दुवै काठमा रगत लागेको केही बोक्रा निकलिएका अवस्थामा

उल्लिखित काठ दाउराहरू बरामद गरी लिएको हो भन्ने बेहोराको खानतलासी / बरामदी मुचुल्का ।

वारदात मितिका राति म आफ्नै घरमा बनाएको जाँड रक्सी खाई चोकमा बसेको अवस्थामा राति अं. ८.०० बजेको समयमा आशाराम हवल्दारपुरबाट रक्सी खाई आइरहेको बेला मेरो र निजको गाउँकै चोकमा भेट भयो र निजले मलाई कालीप्रसादको घरमा जाउ भनेपछि दुवैजना कालीप्रसादको घरमा गई निजलाई उठाई हामी दुवै निजकै आँगनमा बसी पारिवारिक कुरा गरी मलाई कुटपिट गर्न भनी भाला ल्याई गाउँको चोकमा आएको थियो ल यसले आफू जिमिदार हुँ भनी हामी सबै गाउँलेहरूलाई धाक धम्की दिने धम्क्याउने अश्लील गाली गलौज गर्ने र कालीप्रसाद चौधरीको छोरा कृष्ण थारुलाई आफ्नो नातिनी रूपा चौधरीसँग प्रेम सम्बन्ध राखेको भनी गत वर्ष कुटपिट गरेको र हामी सबैलाई अपशब्द प्रयोग गर्ने गरेकोले हामी तीनैजनाले रक्सी खाएको अवस्थामा कालीप्रसाद चौधरीको घर आँगनमा बसी निजलाई कर्तव्य गरी मार्ने योजना बनाई कालीप्रसादकै आँगनमा रहेको रोहिणीको दाउरा म र आशारामले १/१ वटा हातमा समाती तीनैजना लालता थारू सुतिरहेको तरकारी बारीको झुप्रोमा गयौं र सबै जनाले पालै पालो गरेर निज लालता थारूको टाउकोमा हानेका हौं । मेरो हातको औंलामा बाँधेको गज ब्याण्डेज उक्त स्थानमा खसेको हो भन्ने बेहोराको प्रतिवादी पारस चौधरीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

वारदात मिति र समयमा म आफ्नो घरमा सुतिरहेको बेला साथी पारस चौधरी, अमेरिका भन्ने आशाराम थारू म सुतेको अवस्थामा मेरो घरमा आई मलाई उठाई बसी गफमेल हुँदा सोही बेला निज दुईजना र मेरो सरसल्लाह हुदाँ निज लालता थारूलाई कुटपिट गर्ने योजना बनाइसकेपछि मेरो घर आँगनमा राखेको दाउरा पारस थारू र अमेरिका भन्ने आशाराम थारूले एक एकवटा बोकी निज लालता थारू सुतेको

स्थानमा गइसकेपछि सुरुमा आशाराम थारूले २।३ पटक निज लालता थारूको टाउकोमा प्रहार गरेपश्चात् पारस थारूले पनि हानिसकेपछि मैले पनि निज मृतक लालता थारूको टाउकोमा प्रहार गरेपछि हामीहरूले हानेको चोटबाट निज लालता थारूको घटनास्थलमा नै मृत्यु भएको हो । सोही बेला निज लालता थारूलाई कर्तव्य गरी मार्न लाग्दा पारस थारूको हातको औंलामा बाँधेको गजपट्टी उक्त स्थानमा खसेको हो । उक्त सामान प्रहरीले बरामद गरी ल्याएको हो भन्ने बेहोराको प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

वारदात मिति र समयमा रातको समयमा मैले हवल्दारपुर स्थितबाट रक्सी सेवन गरी घरतर्फ जाँदै गर्दाको अवस्थामा गाउँ नजिक चोकमा पारस थारूसँग भेट भएपछि पारस थारूलाई घुम्न जाउँ भनी कालीप्रसाद चौधरीको घरमा गई कालीप्रसाद चौधरीलाई उठायौं र घरायसी गफगाफ गर्दा अचानक लालता थारूको कुरा निस्कँदा हामी तीनैजनाले मार्ने योजना बनाइसकेपछि कालीप्रसाद थारूको घर आँगनमा राखेको रोहिणीको काठ दाउरा पारस थारू र मैले एक एकवटा बोकी निज लालता थारू सुतेको स्थानमा गई सुरुमा मैले २।३ चोट निज लालता थारूको टाउकोमा प्रहार गरेपछि उक्त लाठी पारस थारूलाई दिएपछि पारस थारू र कालीप्रसाद चौधरीसमेत हामी तीनैजनाले पालैपालो हानेपछि निज लालता थारूको मृत्यु भएको हो भन्ने बेहोराको प्रतिवादी अमेरिका भन्ने आशाराम थारूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

यसमा वारदात मिति र समयमा हामीहरू आफ्नै घरमा बसिरहेका थियौं । वारदात मिति र समयको बिहानपख बाँके, शमशेरगंज -२ स्थित लालता थारूको मृत्यु भएको खबर सुनी थाहा पाउनासाथ तत्काल उक्त स्थानमा गई हेर्दा निज लालता थारू रगताम्ये अवस्थामा खरको झुपडीमा मृत अवस्थामा पल्टिएका थिए । सोही बेला घटनास्थलमा

सेतो गजपट्टी र काठको दाउराको बोक्राहरू खसेको थियो। उक्त सेतो गजपट्टीको कसले खसाएको हो भनी बुझ्दा जिल्ला बाँके, शमशेरगंज - १ बस्ने पारस थारूको हातको औंलामा केही दिन अगाडि निजले सेतो गजपट्टी बाँधेका थिए। त्यसपश्चात् निज पारस चौधरीको खोज तलास गर्दा निज फेला नपरेपछि पारस चौधरीसमेतका व्यक्तिहरूको मिलोमतोमा निज मृतक लालता थारूको दाइको नातिनी र प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीलाई सम्झाई बुझाई गरेको कुरा थाहा पाएको हुँ। सोही विषयलाई लिएर वारदात मिति र समयको रातको समयमा अमेरिका भन्ने आशाराम थारू, पारस चौधरी र कालीप्रसाद चौधरीसमेतको मिलोमतोमा लालता थारूलाई मार्ने योजना बनाई धारिलो हतियार तथा काठको दाउरासमेत लिई मृतक लालता थारू आफ्नै तरकारी बारीमा सुतेको अवस्थामा टाउकोको विभिन्न भागमा हानी कर्तव्य गरी मारी उक्त वारदातमा प्रयोग भएको काठको दाउरा तथा लाठी घटनास्थलदेखि अं. २०० मिटर पर रहेको ह्युमपाईपमा लुकाई राखेको अवस्थामा प्रहरीले बरामद गरेको हो। निजहरूलाई हदैसम्मको सजाय हुनु पर्छ भन्ने बेहोराको राम गोपाल तमौली, नारायणप्रसाद थारू, रामनरेश यादव, राम मिलन तमौली, कन्हई थारूले गरी दिएको करिब एकै मिलानको छुट्टाछुट्टै घटना विवरण कागज।

लालता थारूले प्रतिवादी आशाराम थारूसँग १०।१२ दिन अगाडि झगडा भएकोमा कुटपिट गर्न भनी भाला ल्याई चोकमा आएको। आफू जिमिन्दार भएको भन्दै गाउँले तथा आफूहरूलाई धाक धम्की दिई अश्लील गाली गलौज गर्ने गरेको। प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको छोरा कृष्ण चौधरीले निज लालता थारूको नातिनी रूपा चौधरीसँग प्रेम सम्बन्ध राखेको भनी गत वर्ष मरणासन्न हुने गरी कुटपिट गरेकोसमेतका विषयमा इवी लिई निज लालता थारूलाई कर्तव्य गरी मार्ने योजना बनाई प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको घर आँगनमा रहेको रोहीणीको दाउरा लिई लालता थारू

सुत्ने गरेको बाँके शमशेरगंज गा.वि.स.वडा नं. २ स्थित तरकारी बारीमा रहेको झुप्रोमा गई निज लालता थारूको टाउकोको भागमा धारिलो हतियार तथा काठ दाउराले प्रहार गरी कर्तव्य गरेर मारेको पुष्टि भई प्रतिवादी पारस चौधरी, कालीप्रसाद चौधरी र अमेरिका भन्ने आशाराम थारूले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सजाय हुन मागदाबी लिएको अभियोग पत्र।

मिति २०६९।०१।२० मा म आफ्नो बहिनी अनिता चौधरीको घर बिनौना राप्ती पारी गएको र त्यहाँबाट २०६९।०१।२२ को बिहान बिनौनाबाट आफ्नो घरमा १०.०० बजेतिर आएको हुँदा मिति २०६९।०१।२१ गते दिन रात बिनौनामा थिएँ। मिति २०६९।०१।२१ मा मेरो कालीप्रसाद चौधरी र आशाराम थारूसँग भेट भएन। लालता थारूलाई को-कसले किन मारेका हुन् थाहा भएन। निजलाई कर्तव्य गरी मार्ने मराउनेमा मेरो संलग्नता छैन। घटनास्थल मुचुल्का पढी सुनाउँदा सुनी पाएँ। उक्त घटनास्थल मुचुल्का बारेमा थाहा भएन। जाहेरी दरखास्त पढी सुनाउँदा सुनी पाएँ। जाहेरीमा उल्लेख गरिएबमोजिम मैले मृतकलाई कर्तव्य गरी मारे मराएको होइन। मेरो दाहिने हातको कान्छी औंलासँग रहेको औंठामा बेन्डेज पट्टी लागेको थियो। सोही पट्टी बेन्डेज लागेको कारणबाट मेरो माथि किटानी जाहेरी दिएका हो भन्ने बेहोरा प्रतिवादी पारस चौधरीले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

मिति २०६९।०१।२१ मा म आफ्नो घरमा र सो दिन साँझ ५.०० बजेको समयमा मेरो भाइ कुमार चौधरीको नेपालगञ्जमा होटल भएकोले भाइसँग काठको रूपैयाँ लिन भनी नेपालगञ्ज आएको र सो दिन यातायात बन्द भएकोले सो राति भाइको होटल घरमा बसी मिति २०६९।०१।२२ को बिहान आफ्नो घरमा जाँदा लालता थारू मारेको सुनी घटनास्थलमा गएको

थिए। उक्त २१ गतेको दिन रातमा पारस र आशारामसँग भेटघाट भएन। मृतक लालता थारुलाई को कसले किन मारे थाहा छैन। निज लालता थारुलाई कर्तव्य गरी मार्नेमा मेरो संलग्नता छैन। घटनास्थल मुचुल्का पढी बाची सुनाउँदा सुनी पाएँ। मिति २०६९।०१।२२ गते बिहान म नेपालगञ्जबाट घरमा जाँदा लालता थारुको मरेको हल्ला सुनेपछि म पनि उक्त घटनास्थलमा गएको थिएँ। लासको नजिकबाट नदेखेको हुँदा घटनास्थल मुचुल्कामा उल्लेख भएबमोजिम रहे नरहेको थाहा भएन। जाहेरी दरखास्त पढी सुनाउँदा सुनी पाएँ। जाहेरीमा उल्लेख गरिएबमोजिम मृतक लालता थारुको भाइको छोरीसँग लभ गरी घरमा ल्याएको र निजहरूले मेरो छोरासमेतलाई आफ्नो घरमा बोलाई मेरो छोरालाई कुटपिट गरी मलाई समेत बोलाएकोले म निजहरूको घरमा गई छोरालाई घरमा ल्याई आएको र निजको भतिजीलाई मृतकसमेतले त्यहीँ राखेकोमा पछि अन्दाजी १ महिना पहिला मृतकको भतिजी मेरो घरमा जबरजस्ती आई बसेकी र मैले निजहरूलाई घरमा गई तपाइँको भतिजी छोरी मेरो घरमा आएको छ लिएर आउनु होस् भनी खबर गरेको र पछि मृतकसमेत भई भतिजी छोरीलाई लिएर गएका र निजहरूले मलाई र मेरो श्रीमतीलाई रातको १२.०० बजे बोलाई हामीहरूलाई गाउँ छाडेर जाउ नगए नराम्रो हुन्छ भनेका र म गाउँ छाडेर किन जाने भनेको हुँदा सोही रिसइबीको कारण ममाथि जाहेरी दिएका हुन्। बरामदी मुचुल्का पढी सुनाउँदा सुनी पाएँ। बरामद गरिएको काठ मेरो अगाडि बरामद गरेको होइन। कसले कहाँबाट ल्याएका हुन् थाहा भएन भन्ने बेहोराको कालीप्रसाद चौधरीले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

मिति २०६९।०१।२१ मा म आफ्नो भिनाजुको घर लखना गाउँमा थिए। पारस चौधरी, कालीप्रसाद थारुसँग भेट भएको होइन। मृतक लालता थारुलाई को-कसले मारेको मलाई थाहा भएन। निजलाई कर्तव्य गरी मार्नेमा मेरो संलग्नता

छैन। बरामद भएको काठ दाउरा कसको थाहा भएन। अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान पढी बाची सुनाउँदा सुनी पाएँ। प्रहरीले मलाई कुटपिट गरी मसँग केही कुरा नसोधी सहिछाप गराएका हुन्। बयान बेहोरा मेरो होइन भन्ने बेहोराको प्रतिवादी आशाराम थारुले सुरु अदालतमा गरेको बयान।

मिति २०६९।०१।२१ गते घटना भएको दिन निज प्रतिवादी आशाराम चौधरी मेरो घरमा आई मेरै घरमा रातभरी बसी ऐ.२२ गते साँझ निज आफ्नै घर गएको हुँदा निज प्रतिवादीको सो घटनासँग कुनै सम्बन्ध छैन। निज प्रतिवादी निर्दोष छन्। अभियोग दाबी झुठ्ठा हो। निज प्रतिवादीले अपराध नगरेकोले सजाय हुनु पर्ने होइन। निज प्रतिवादीको बानी बेहोरा राम्रो छ भन्ने बेहोराको प्रतिवादी आशाराम थारुको साक्षी छेदा थारुले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

मिति २०६९।०१।२१ गतेमा आफ्नै किरायमा लिएको घर नेपालगञ्ज नगरपालिका वडा नं. १४ मा थिएँ। निज प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरी पनि उक्त दिन साँझ ५.०० बजेतिर मेरो डेरामा लकडीको पैसा उठाउन आएका थिए। सो रात निज मसँगै बसेका थिए। भोलिपल्ट बिहान निज आफ्नो घरतिर गएका हुन्। मृतक लालताप्रसाद थारुलाई यी प्रतिवादीले मारेको होइन। गाउँको मान्छेले त्यतिकै भनेर निजउपर मुद्दा चलेको हो। निज प्रतिवादीको आचरण राम्रो छ। निजलाई सजाय हुनु पर्ने होइन भन्ने बेहोराको प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको साक्षी ओम भगत चौधरीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र।

मिति २०६९।०१।२० देखि ऐ.२२ गते साँझसम्म प्रतिवादी पारस चौधरी मेरै घरमा बस्नु भएको थियो। तसर्थ निजसँग म साथै थिएँ। निजको कुनै घटनासँग सम्बन्ध छैन। निज निर्दोष हुन्। अभियोग दाबी झुठ्ठा हो। उक्त गजपट्टी प्रतिवादी पारस चौधरीको होइन। कसको हो मलाई थाहा भएन निज प्रतिवादी निर्दोष भएकोले सजाय हुनु पर्ने होइन। निजको

बानी बेहोरा राम्रो छ भन्ने बेहोराको प्रतिवादी पारस चौधरीको साक्षी प्रताप सिंह थारूले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

उक्त जाहेरी बेहोरा मेरो हो । जाहेरी बेहोरा ठिक साँचो हो र सहिछाप पनि मेरो हो । पारस थारू र अमेरिका भन्ने आशाराम थारू र कालीप्रसाद थारू मिली सँगै गाउँमा चोरी गर्ने, धान चोर्ने, कुखुरा हाँसहरू चोर्ने र यो प्रतिवादीमध्ये पारस थारू आजभन्दा ८ महिना पहिले सामुदायिक वनमा काठ चोर्न गएको बेलामा सामुदायिक वनका सदस्यहरूले निजलाई समाती कुटपिट गरेपछि रु.४०,०००।- तिरेर सो चोरी अभियोगबाट मुद्दा नचलाई गाउँमा फर्केर आएपछि मृतक लालताप्रसाद थारूले तिमीहरू किन यस्तो गर्छौं । यस्तो नगर्नु भनी सम्झाउँदा निजलाई नराम्रो लागी रक्सी सेवन गरी ३ जनाले योजना बनाई बारीमा सुतेको अवस्थामा लाठी र खुकुरी प्रहार गरी हत्या गरेका हुन् । लास नजिकै पारसले सामुदायिक वनमा चोरी गर्दा लागेको चोटले आँलामा बाँधेको पट्टी उसले नै स्वीकार गरेको हुनाले यिनीहरूले नै हत्या गरेका हुन् भन्ने बेहोराको अ.ब.११५ नं. बमोजिम बुझिएका जाहेरवाला राधेश्याम थारूले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६९।०२।०३ मा भएको कागजको बेहोरा मेरो हो । सहिछाप पनि मेरै हो । वारदातको भोलिपल्ट बिहान म आफ्नै घरमा थिएँ । बिहान गाउँमा लालता थारूको हत्या भयो भनी गाउँमा हल्ला भएको थाहा पाएँ । म पनि उक्त घटनास्थलमा पुगेँ । प्रहरीहरू पनि त्यहाँ पुगिसकेका थिए । गाउँका पनि थुप्रै मानिसहरू त्यहाँ उपस्थित भएका थिए । त्यहाँ पुग्दा तरकारी बारीमा खरको सानो झुप्रो थियो । त्यहाँ नजिकै काठको बोक्राको टुकामा रगत लागेको थियो । त्यही गोलो आकारको गजपट्टी त्यहीं बाँधेको गजपट्टी हो र प्रशासनले उसलाई झिकाएर सोध्दा आशारामको संलग्नतामा मारिएको भन्ने कुरा थाहा पाएका हौं ।

बरामदी भएको काठ पारसले नै झिकेर देखाएका हुन् । त्यो काठमा रगत लागेको थियो । यही कुराहरूले गर्दा मृतक लालता थारूको मृत्यु यिनै ३ जना प्रतिवादीको संलग्नतामा मृतकको मृत्यु भएको हो भन्ने बेहोराको घटना विवरणको मानिस राम गोपाल तमौलीले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

मिति २०६९।०२।०३ मा भएको कागजको बेहोरा मेरो हो, ठिक साँचो हो । सहिछाप मेरै हो । वारदात मितिमा खबर पाएको अनुसार हामी उक्त घटनास्थलमा पुग्दा त्यहाँ मृतक लालताप्रसाद रगताम्य अवस्थामा उत्तानो अवस्थामा थिए । घटनास्थलमा गजपट्टी र दाउरा भेटिएको थियो । त्यो गजपट्टी पारसको हातमा घाउ भएको त्यो पट्टी पारसको खसेको मेरो हो भनी स्वीकार गरी मृतकलाई हानेको काठ निकाली देखाएको हुनाले लालताप्रसादको मृत्यु यिनै ३ जनाले नै गरेको हुन् भन्ने बेहोराको घटना विवरणको मानिस राम नरेश यादवले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्र ।

यसमा प्रतिवादीहरूको मौकाको बयान, वारदात स्थलबाट बरामद भएको गजपट्टी, प्रतिवादीले खुलाएकै ठाउँबाट बरामद भएको दाउरा, जाहेरवालाको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूले ज्यानसम्बन्धी महलको १ नं.को कसुर गरेको ठहर्छ । प्रतिवादीहरूउपर ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं.बमोजिमको सजायको मागदाबी लिइएकोमा वारदातको प्रकृतिसमेतका मिसिल संलग्न आधार प्रमाणबाट उक्त नं. ले सजाय नभई निज प्रतिवादी पारस चौधरी, कालीप्रसाद चौधरी र अमेरिका भन्ने आशाराम चौधरीलाई ऐ.को १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ भन्ने सुरु बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।१९ को फैसला ।

यसमा सुरु बाँके जिल्ला अदालतको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण रहेको छ । म पुनरावेदकउपरको वादी दाबी शंकारहित र स्वतन्त्र तबरबाट विपक्षी वादीले प्रमाणित गर्न सकेको छैन । प्रस्तुत मुद्दामा प्रत्यक्षदर्शीको

अभाव देखिएको छ । मिति २०६९।०।२१ गते राति भएको भनिएको घटनाको विषयमा मिति २०६९।०।२४ मा जाहेरी दर्ता भएको देखिन्छ । सो जाहेरीमा हामी पुनरावेदकको नाम उल्लेख गरी किटानी जाहेरी दिएको देखिन्छ । घटना हुँदा जाहेरवाला अन्यत्र जिल्लामा रहेको र टेलिफोनमार्फत जानकारी पाएको र गाउँमा बुझ्दा अन्यायीहरूको संलग्नतामा निजले बाबुको हत्या गरेको यकिन भएको भन्ने उल्लिखित छ । हामीहरूलाई किटानी जाहेरी दिनुको अर्थ जसरी भएपनि हामीहरूलाई सजाय गराउन सकियोस् भन्ने जाहेरवालाको मनसाय देखिन्छ । घटना कति बजेको कुन समयमा घटेको हो भन्ने कुरा कोही कसैले देखेको अवस्था छैन । मृत्युको विषयमा सबैभन्दा पहिले देख्ने व्यक्ति भनेको लगनु थारूले मिति २०६९।०।२२ गते बिहान ६.३० बजे मात्र लास देखी मृतकको हत्या भएको भन्ने कुरा थाहा पाएको देखिन्छ । लगनु थारूको कुनै कागजसमेत गराइएको अवस्था छैन र निजले कोही कसैको नाम लेखाएको पनि देखिँदैन । घटना विवरण कागज गर्ने मानिसहरूले पनि प्रतिवादीहरूको उक्त घटनामा संलग्नता छ भन्ने कुरा लेखाउन सकेको पाइँदैन । यसरी जाहेरी बेहोरा र घटना विवरणका व्यक्तिहरूको कथन अदालतसमक्ष आई बकपत्रका माध्यमद्वारा पुष्टि नभएको अवस्थामा हामीहरूले मृतकको ज्यान मारेको हो भन्ने कुरा पत्थारलायक छैन । म पुनरावेदकले मृतकलाई मार्नसम्मको पूर्व रिसइवी के थियो ? मृतकलाई मार्नमा के-कुन हतियार वा वस्तुको प्रयोग गरेको थियो । मृतकलाई लागेको चोटपटकको अवस्था के-कसो रहेको छ भन्ने कुरा मिसिल संलग्न प्रमाणबाट पुष्टि हुन सकेको छैन । कर्तव्य ज्यान जस्तो गम्भीर अपराधमा केवल शंका अनुमान र गोश्वारा रूपमा लिएको दाबीको आधारमा जन्मकैद जस्तो हदसम्मको सजाय गरिएको छ । अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष भएको हाम्रो बयान हाम्रो इच्छा विरुद्ध भएको हो । मृतक लालता थारूलाई मार्नु

मराउनु पर्नेसम्मको हाम्रो कुनै पूर्वरिसइवी, मनसाय, तयारी रहेको थिएन । सो कुरा मिसिलबाट पनि खुल्न आएको छैन । म पारसले अदालतमा गजपट्टीलाई स्वीकार गरेको तथ्य उल्लेख गरी फैसला गरिएको छ । म पारस थारूले घटनास्थलमा भेटिएको गजपट्टीको चिकित्सक परीक्षणसमेत नगराई अनुमानका आधारमा गरिएको सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी हामी पुनरावेदकले पूर्णरूपमा सफाइ पाउने गरी हक इन्साफ पाउँ भन्ने प्रतिवादी आशाराम चौधरी र पारस चौधरीको यस अदालतमा पर्न आएको पुनरावेदन पत्र र यसै बेहोराको प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादीहरूले मिति २०६९।०।२१ गते राति जिल्ला बाँके शमशेरगंज गा.वि.स.वडा नं.२ स्थित घटनास्थलमा पूर्वरिसइवीका कारणबाट मृतक लालताप्रसाद थारूलाई जोखिम हतियार तथा काठको लाठीले हानी कर्तव्य गरी मारेको कुरा मृतकको घटनास्थल लास जाँच मुचुल्काबाट टाउको पछाडिको भागमा २ इन्च लम्बाईको धारिलो हतियारले प्रहार गरेको जस्तो घाउ चोट, दायाँ कानको लोती काटिएको, दायाँ भागको अगाडि कन्चटमा भालाले रोपिएको जस्तो गहिरो घाउ चोट रहेको, गिदी निस्केको भन्नेसमेतका प्रकृति विवरण खुल्न आएको र सो कुराको पुष्टि श्व परीक्षण प्रतिवेदन र जाहेरवालाको बकपत्रसमेतबाट भई प्रस्तुत वारदातमा प्रतिवादीहरूले काठको लाठीका अतिरिक्त धारिलो तिखो जोखिम चिजवस्तुहरू प्रयोग गरी कर्तव्य गरी मारेको प्रस्ट हुँदाहुँदै प्रतिवादीलाई मुलुकी ऐन ज्यानसम्बन्धीको १३(१) नं.ले सजाय नगरी १३(३) नं. अनुसार अभियोग दाबीभन्दा कम सजाय गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जमा पर्न आएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादीहरू विरुद्ध अभियोग

माग दाबीभन्दा कम सजाय भएकोमा अभियोग माग दाबीबमोजिम सजाय गरिपाउँ भनी वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट पुनरावेदन परेको तथा भएको सजाय अन्यायपूर्ण भयो सफाइ पाऔं भनी प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन परेको देखिँदा अ.बं.२०२२. को प्रयोजनार्थ छलफलका लागि प्रतिवादीहरूको पुनरावेदनको जानकारी पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय नेपालगञ्जलाई तथा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनको जानकारी प्रतिवादीहरूलाई दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको मिति २०७१।०२।११ को आदेश।

प्रतिवादीहरूउपर परेको किटानी जाहेरी, लास जाँच प्रकृति मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन र प्रतिवादीहरूको अनुसन्धान अधिकारीसमक्षको साबिती बयान, अनुसन्धानमा कागज गर्ने घटना विवरणका मानिसहरूको बकपत्र, जाहेरवालाको अदालतसमक्षको बकपत्रसमेतका मिसिल संलग्न प्रमाणहरूबाट प्रतिवादीहरूले मृतक लालताप्रसाद थारुलाई कर्तव्य गरी मारेको भन्ने कुरा पुष्टि भएको अवस्थामा सुरु बाँके जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९।१२।१९ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा उक्त फैसला सदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको मिति २०७१।०३।२९ को फैसला।

जाहेरवाला तथा घटना विवरण कागज गर्ने मानिसहरू प्रत्यक्षदर्शी नभई शंकाको भरमा कागजको बेहोरा लेखाएको देखिन्छ। केवल शंकाको भरमा अपराधी साबित गरी कसुरदार ठहर्नु न्याय एवं कानूनसङ्गत छैन। गोश्वारा रूपमा पूर्वरिसइवीका कारण कथित किटानी जाहेरीमा नाम उल्लेख हुँदा अपराध गरेकै होला भनी अनुमान गर्न मिल्ने होइन। मौखिक आधारमा दिएको जाहेरीलाई विना आधार प्रमाण सत्य साँचो हो भनी अनुमान गर्नसमेत मिल्दैन। जहाँसम्म घटनास्थलमा गजपट्टी भेटिएको भन्ने एक मात्र शंकाको आधारमा मलाई पक्राउ

गरिएको छ, सो गजपट्टी मेरो नै हो भन्ने कुराको परीक्षणसमेत गराएको छैन। मृतक लालता थारुलाई मार्नु मराउनु पर्नेसम्मको रिसइवी, झैझगडा थिएन छैन। मिसिल संलग्न कुनै पनि सबुद प्रमाणबाट अभियोग दाबी पुष्टि नभएकोले हदैसम्मको सजाय गर्ने गरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई नै सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट भएको फैसला कानून एवं न्यायसम्मत नभई गम्भीर कानूनी त्रुटिपूर्ण रहे भएको हुँदा सो दुवै फैसलाहरू बदर उल्टी गरी वादी दाबीबाट म पुनरावेदकले पूर्णरूपमा सफाइ पाउने गरी हक इन्साफ पाउँ भन्ने बेहोराको प्रतिवादी पारस चौधरीको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र।

प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबी वस्तुनिष्ठ र स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि गर्न वादी पक्षले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ र फौजदारी न्यायको सिद्धान्तबमोजिम पुष्टि गर्न सकेका छैनन्। जाहेरवाला तथा घटना विवरण कागज गर्ने मानिसहरू प्रत्यक्षदर्शी नभएको र आफूले सुनेको आधारमा कागजको बेहोरा लेखाएको देखिन्छ। केवल शंकाको भरमा अपराधी साबित गरी कसुरदार ठहर्नु न्याय एवं कानूनसङ्गत छैन। वारदातमा प्रयोग भए भनिएका कुनै पनि धारिलो हतियार मुग्रो बरामद भएको अवस्था छैन। मौखिक आधारमा दिएको जाहेरीलाई विना आधार प्रमाण सत्य साँचो हो भनी अनुमान गर्नसमेत मिल्दैन। म पुनरावेदकउपरको अभियोगदाबी मिसिल संलग्न कुनै पनि सबुद प्रमाणबाट पुष्टि नभएकोले निर्दोष देखिँदादेखिँदै पनि हदैसम्मको सजाय गर्ने गरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई नै सदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट भएको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण रहे भएको हुँदा सो दुवै फैसलाहरू बदर उल्टी गरी वादी दाबीबाट म पुनरावेदकले पूर्णरूपमा सफाइ पाउने गरी हक इन्साफ पाउँ भन्ने बेहोराको प्रतिवादी अमेरिका भन्ने आशाराम थारुको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको मिसिल अध्ययन गर्दा सुरु बाँके जिल्ला अदालतले गरेको फैसला सदर हुने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको फैसला मिलेको छ वा छैन र प्रतिवादी पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन ? भन्ने सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रस्तुत मुद्दामा रिसइवीले मृतक लालता थारूको टाउकोको भागमा धारिलो हतियार तथा काठ दाउराले प्रहार गरी कर्तव्य गरेर मारेको पुष्टि भई प्रतिवादीहरू पारस चौधरी, कालीप्रसाद चौधरी र अमेरिका भन्ने आशाराम थारूले मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १ र १३(१) नं. बमोजिमको कसुर अपराध गरेको हुँदा निज प्रतिवादीहरूलाई सोही महलको १३(१) नं. बमोजिम सजायको माग दाबी लिई अभियोग पत्र दायर भएको पाइन्छ । वारदातको प्रकृतिसमेतका मिसिल संलग्न आधार प्रमाणबाट मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं.ले सजाय नभई निज प्रतिवादीहरू पारस चौधरी, कालीप्रसाद चौधरी र अमेरिका भन्ने आशाराम चौधरीलाई ऐ.को १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्‍याएको सुरु फैसला पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट सदर भएउपर प्रतिवादीहरू पारस चौधरी तथा आशाराम थारूको यस अदालतमा पुनरावेदन परेको र प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको हकमा साधक दर्ता भई यस इजलाससमक्ष पेस भएको देखियो ।

३. म प्रतिवादीउपरको अभियोगदाबी वस्तुनिष्ठ र स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि गर्ने भार प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ र फौजदारी न्यायको सिद्धान्तबमोजिम विपक्षी वादीको नै भएकोमा वादीले सो प्रमाणित गर्न नसकेको, चश्मदिद गवाह प्रत्यक्षदर्शिताको अभाव रहेको, जाहेरवाला घटनाको

प्रत्यक्षदर्शी नभएको, रातिको समयमा वारदात देखाइएको र तीनजनालाई प्रतिवादी बनाइएको को कसले कुटपिट गरेको भन्ने कुरा यकिन नभएको अवस्थामा मृतक लालता थारूलाई मार्नु मराउनु पर्नेसम्मको रिसइवी झैझगडा नभई मनसाय एवं दूषित मनसाय विना ज्यान जस्तो गम्भीर अपराध हुन नसक्ने हुनाले गोश्वारारूपमा पूर्व रिसइवीका कारण किटानी जाहेरीका आधारमा मात्र अपराध गरेकै होला भन्ने अनुमानले ठहर भएको फैसला त्रुटिपूर्ण रहेकोले सफाइ पाउनु पर्छ भन्ने बेहोराको पुनरावेदक आशाराम थारूले पुनरावेदन जिकिर लिएको देखिन्छ ।

४. अर्का पुनरावेदक पारस चौधरीले घटनास्थलमा गजपट्टी भेटिएको भन्ने एक मात्र शंकाको आधारमा मलाई पक्राउ गरिएको हो, सो गजपट्टी मेरो नै हो भन्ने प्रमाणित हुन नसकेको समेतका आधारमा सफाइ पाउनु पर्छ भन्ने जिकिर लिएको पाइन्छ ।

५. मिति २०६९।०१।२१ गते राति शमशेरगंज २ अकलघरुवामा लालताप्रसाद थारूलाई कर्तव्य गरी मारेकोमा अनुसन्धान भई प्रस्तुत मुद्दा दायर भएको देखिन्छ । मृतकको लास प्रकृति मुचुल्कामा मृतकको टाउको पछाडिको भागमा २ इन्च लम्बाईमा धारिलो हतियारले प्रहार गरिएको जस्तो घाउचोट, दायँ कानको लोती काटिएको, दायँ कानको अगाडिपट्टि अर्थात् कन्चटहरू भालाले रोपिएको जस्तो गहिरो घाउचोट रहेको, दायँ कन्चटमाथि टाउको निधारको भागमा लाठी भाटाले हिर्काएको जस्तो घाउचोटपटक भई गिदीसमेत निस्किएको, नाकबाट रगत निस्किएको, दायँ आखाको आँखीभौँ कालो निलो भएको, अन्य शरीरमा घाउचोट नदेखिएको भन्नेसमेत लास जाँच प्रकृति मुचुल्काबाट देखिन्छ । साथै शव परीक्षण प्रतिवेदनमा मृतकको मृत्युको कारणको सम्बन्धमा Head injury leading to laceration and haematoma of Brain matter due to physical Assault भनी उल्लेख भएको देखिँदा मृतकको मृत्यु

कर्तव्यबाट भएको भन्ने तथ्य स्थापित भएको छ ।

६. सुरु अनुसन्धानको क्रममा बयान गर्दा प्रतिवादीमध्येका अमेरिका भन्ने आशाराम थारूले "मृतक लालताप्रसाद थारूले आफू गाउँको जिमिदार हुँ भनी गाउँका मानिसहरूलाई धम्की दिने, थर्काउने गर्ने गरेकोले निजसँग रिसझवी रहेकोले म, पारस चौधरी र कालीप्रसाद थारू हामी तीनैजना प्रतिवादीहरूले मृतकलाई कर्तव्य गरी मार्ने योजना बनाई रोहिणीको दाउराले हानेका हौं । उक्त दाउरा सुकेकाले दाउराका बोक्रा प्रहार गर्दा झरेका हुन् । हामीहरूकै कुटपिटबाट मृतकको मृत्यु भएको हो । घटनास्थलमा फेला परेको गजपट्टी पारस थारूले औंलामा लगाएको ब्यान्डेज हो" भनी लेखाई दिएको पाइन्छ । यसैगरी प्रतिवादी पारस चौधरीले "मृतकले आफू गाउँको जिमिदार हुँ भनी हामी प्रतिवादीहरू तथा गाउँका मानिसहरूलाई समेत धाक धम्की दिने, थर्काउने, अश्लील गाली गलौज गर्ने, कालीप्रसाद थारूको छोरा कृष्ण थारूलाई आफ्नो नातिनी रूपा चौधरीसँग प्रेम सम्बन्ध राखेको भनी गतवर्ष मरणासन्न हुने गरी कुटपिट गरेकोसमेतका कारण कालीप्रसाद थारूको घर आँगनमा बसी निजलाई मार्ने योजना बनाई रोहिणीको दाउरा प्रहार गरी मारेको, सो अवस्थामा मेरो दाहिने हातको औंलामा ब्यान्डेज गराएको गजपट्टी घटना स्थलमा खसेको, वारदातमा प्रयोग भएको दाउरा कल्वर्टमा लुकाएर राखेको" भन्ने बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ । साथै प्रतिवादीमध्येकै कालीप्रसाद थारूले समेत "मृतकले आफू गाउँको जिमिदार हुँ भनी हामी प्रतिवादीहरू तथा गाउँका मानिसहरूलाई समेत धाक धम्की दिने, थर्काउने, अश्लील गाली गलौज गर्ने, मेरो छोरा कृष्ण थारूलाई आफ्नो नातिनी रूपा चौधरीसँग प्रेम सम्बन्ध राखेको भनी गतवर्ष मरणासन्न हुने गरी कुटपिट गरेकोसमेतका कारण मेरो घर आँगनमा बसी निजलाई मार्ने योजना बनाई हामी तीनैजनाले रोहिणीको दाउरा

प्रहार गरी मारेको, वारदातमा प्रयोग भएको दाउरा कल्वर्टमा लुकाएर राखेको" बेहोरासमेत उल्लेख गर्दै अनुसन्धानको क्रममा घटनाक्रमलाई सविस्तार लेखाई दिएको पाइन्छ ।

७. प्रतिवादीहरूले मौकाको बयानमा खुलाएको स्थानबाट वारदातमा प्रयोग भएको काठ दाउरा बरामद भएको पाइन्छ । मृतकको लास रहेको ठाउँबाट औंलामा लगाएको गजपट्टी फेला परेको देखिएको छ । सो गजपट्टीलाई प्रतिवादी पारस चौधरीले मौकामा सनाखत गर्दै दाहिने हातको साहिली औंला भाँचिएको अवस्थामा लगाएको हो भनी लेखाई दिएका छन् । यसका अतिरिक्त तीनैजना प्रतिवादीहरूले वारदातमा प्रयोग भएको दाउरालाई समेत सनाखत गरेको पाइन्छ ।

८. प्रस्तुत वारदातमा प्रत्यक्षदर्शीको अभाव रहेको भन्नेसमेत पुनरावेदकहरूको जिकिर रहेको पाइन्छ । प्रत्यक्षदर्शी नभए पनि अन्य प्रमाणको आधारबाट कसुरदार देखिएमा प्रत्यक्षदर्शी नरहेको आधारमा निर्दोष रहेको अर्थ गर्न मिल्दैन । प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादीहरूको मौकाको बयान एवं ती बयानले औंल्याएका स्थानबाट दशी नै बरामद भएको छ । संकलित प्रमाणले कसुर स्थापित गर्छ भने प्रत्यक्षदर्शी छैन भनेकै भरमा प्रतिवादीहरूलाई उन्मुक्ति दिन मिल्दैन । प्रतिवादीहरूले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कसुरमा साबित भई बयान गरेको पाइन्छ । वारदात स्थलबाट बरामद भएको गजपट्टी, प्रतिवादीले खुलाएकै ठाउँबाटै बरामद भएको दाउरा, जाहेरवालाको बकपत्र, लास जाँच प्रकृति मुचुल्कामा उल्लेख भएको बेहोरा, शवपरीक्षण प्रतिवेदनसमेतका मिसिल संलग्न आधार प्रमाणबाट प्रतिवादीहरूउपर मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(१) नं. को कसुर नठहर्‍याई प्रतिवादीहरू पारस चौधरी, कालीप्रसाद थारू र अमेरिका भन्ने आशाराम थारूलाई मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी

महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ भनी भएको सुरु बाँके जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्छाई पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट सदर भएको फैसलालाई अन्यथा भन्न मिलेन।

९. अतः सुरु बाँके जिल्ला अदालतको मिति २०६९।१२।१९ को फैसला सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जको मिति २०७१।०३।२९ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ। पुनरावेदकहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन।

१०. प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको हकमा साधकतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीसमेतको मिलोमतोमा मृतक लालताप्रसाद थारुलाई कर्तव्य गरी मारेकोले कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भनी निजउपर समेत किटानी जाहेरी परेकोमा प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको घर आँगनमा प्रतिवादी अमेरिका भन्ने आशाराम थारु र पारस चौधरीसमेत भेला जम्मा भई प्रतिवादी तीनैजनाले मृतक लालताप्रसाद थारुलाई कर्तव्य गरी मार्ने योजना बनाई रातिको समयमा मृतक सुतिरहेको स्थानमा गई रोहीणीको दाउराले टाउकोमा प्रहार गरेकाले सोही चोटका कारण निजको मृत्यु भएको कुरामा साबित रही अनुसन्धानको क्रममा प्रतिवादीहरूले बयान गरेको देखिन्छ। प्रहार गरेको रोहीणीको काठ दशीको रूपमा प्रतिवादीले खुलाएकै ठाउँबाटै बरामद भएको छ। घटनास्थल लास जाँच मुचुल्का, शव परीक्षण प्रतिवेदन, जाहेरीवालाको बकपत्रसमेतका आधारमा निज प्रतिवादी कालीप्रसाद चौधरीको हकमा समेत मुलुकी ऐन, ज्यानसम्बन्धी महलको १३(३) नं. बमोजिम जन्मकैद हुने ठहर्छ भनी भएको सुरु बाँके जिल्ला अदालतको फैसला सदर हुने ठहर्छाई पुनरावेदन अदालत नेपालगञ्जबाट भएको फैसला मिलेको देखिएकोले निज प्रतिवादी कालीप्रसाद

चौधरीको हकमा साधक सदर हुने ठहर्छ। मुद्दाको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार गरी बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।
न्या. सारदाप्रसाद घिमिरे

इजलास अधिकृत: तारादेवी महर्जन
फैसला लेखनमा सहयोग गर्ने: धनसिंह गिरी
इति संवत् २०७४ साल माघ २८ गते रोज १ शुभम्।

४४४ ७७७

निर्णय नं. १०२६८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री प्रकाशमान सिंह राउत
फैसला मिति : २०७४।११।२२
०६९-CR-०१८३

मुद्दा: लागु औषध।

पुनरावेदक / वादी : प्रहरी प्रतिवेदन जाहेरीले नेपाल सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जिल्ला बाग्लुङ निसी गाउँ विकास समिति वडा नं. ९ घर भई हाल बुटवल नगरपालिका वडा नं. ८ खयरघारी बस्ने लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्ती

- कसैको हकमा मुद्दा मुलतबी राख्नु पर्ने अवस्थामा निजको हकहितमा असर पर्ने गरी निर्णय गर्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री विश्वमंगल आत्रेय
रूपन्देही जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री बाबुराम रेग्मी
पुनरावेदन अदालत बुटवल, रूपन्देही

फैसला

न्या.प्रकाशमान सिंह राउत : न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम यसै अदालतको अधिकार क्षेत्रभित्रको भई दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पेस हुन आएको प्रस्तुत डाँका मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य र ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

जिल्ला रूपन्देही बुटवल न.पा.वडा नं. ८ खयरघारी स्थित दक्षिण मोहडाका टिनले छाएको बिचबाट काठको ढोका भएको दुई कोठे लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्तीको घर उक्त घरको पूर्वपट्टि रहेको कोठामा विस्तरासहितका खाटमुनि बुट्टे झोलाको भित्र प्लाष्टिकले प्याक गरी गोटा गोटा बनाएको निलो चुन्नीको कपडामा छुट्टाछुट्टै पारी सिलाई गरी राखेको अवस्थामा ७ पिस, सेतो पुरानो कपडामा,

सोहीअनुसारको ७ पिस आकासे रङ्गको कपडामा, सोहीअनुसारको ७ पिस हरियो कालो धर्का भएको कपडामा सोहीअनुसारको ६ पिस, सेलेक्सका २ साइडतर्फ २ पिस र कार्टुनमा प्लाष्टिकले प्याक गरी बनाएको २१ पिस गरी टोटल ५० पिस तौल गर्दा ४० के.जी., सोही खाटको तल कालो कम्मरमा बाँध्ने ब्यागभित्र बुर्तीवाडबाट बुटवलतर्फ यात्रा गरी आएको २।१५ गतेको ६ जना यात्रुको टिकट, १०००।- दरका नेपाली नोट थान ३ रु.५००।- दरका भारतीय नोट थान ३, १२०९ मोडलको भारतीय मोबाइलसहितको नोकिया मोबाइल थान १, नोकिया ६५१० मोडलको मेरो मोबाइलको सिमकार्डसहितको पुरानो मोबाइल थान-१, भारतीय सिमकार्ड थान १, दिलबहादुर घर्तीको नागरिकता प्रमाण पत्र थान १, बरामद भएको भन्नेसमेत बेहोराको खानतलासी बरामदी मुचुल्का।

मिति २०६६।२।१८ गतेका दिन बुटवल नगरपालिका वडा नं. ८ खयरघारी स्थित लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्तीको घरबाट बरामदी मृचुल्कामा उल्लिखित ५० गोटा तथा तौल ४० के.जी. लागु औषध चरेस बरामद भएको र सोही घरबाट २।१५ गते बुर्तीवाडबाट बुटवलतर्फ यात्रा गरी आएको २।१५ गतेको ६ जना यात्रुको टिकट, १०००।- दरका नेपाली नोट थान ३, रु.१००।- दरका भारतीय नोट थान ३, १२०९ मोडलको भारतीय मोबाइलसहितको नोकिया मोबाइल थान १, नोकिया ६५१० मोडलको मेरो मोबाइलको सिमकार्डसहितको पुरानो मोबाइल थान-१, भारतीय सिमकार्ड थान १, दिलबहादुर घर्तीको नागरिकता प्रमाण पत्र फेला परेको र कुमारी घर्ती मगर र आकाश घर्ती मगरसमेत सोही लागु औषध लिई आई बसेको हुँदा निजहरुलाई समेत पक्राउ गरी दाखिला गरेको छु भन्नेसमेत बेहोराका प्र.ना.नि. ओमप्रकाश यादवसमेतको प्रतिवेदन।

साहुनी घर्ती मगर र निजको छोरी मनमाया घर्ती मगरसँग राम्रो चिनजान थियो। बुर्तीवाडबाट

बुटवलतर्फ आउने दिनभन्दा ४ दिन पहिला मनमाया घर्ती मगरले मलाई भेट गरी बुटवलसम्म पुऱ्याउनु पर्ने अलिकति सामान छ, अरूपनि साथीहरू जान्छन् आउने जाने भाडा खर्च र खानपिनको व्यवस्था सबै मैले मिलाउँछु र सामान पुऱ्याएबापत तिमीलाई रु.३०००।- दिन्छु हिँड भनी भनेकाले म सहमत भएँ। निजले मलाई २०६६।२।१४ गते बुर्तिवाङ बोलाएकी हुँदा घरबाट उक्त दिन म बुर्तिवाङ आए बुर्तिवाङ आउँदा मनमायासमेतसँग भेटघाट भयो। मनमायाको आमा साहुनी घर्तीमगर र अन्य मलाई नाम, थर वतन थाहा नभएका देखेमा चिन्ने बाग्लुङतर्फका महिलाहरू पनि आएका थिए। मनमायाले मसमेत ६ जनालाई बसको टिकट काटिन्। लम्बु पर्ने सामान कपडामा बेरेको प्लाष्टिकमा प्याक गरेका गोटा गोटा बनाएको अवस्थाको लागु औषध चरेश रहेछ। सबैले लिई जाने भएपछि के होला त भनी मैले ६ गोटा भएको चरेश कम्मरमा लुकाई छिपाई गरी लु.१.छ ४७५४ नं. को बसबाट मिति २०६६।२।१५ गतेको बेलुका बुटवलमा आई होटलमा आई बस्यौं। २।१६ गते निज मनमाया, मलाई नामथर ठेगाना थाहा नभएका साहुनी र मसमेत लागु औषध लिई दिलबहादुर घर्तीको घरमा गई उक्त लागु औषध चरेश सोही घरमा राख्यौं। मिति २०६६।२।१७ गतेका दिउँसो आकाश घर्तीमगर पनि लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्तीको घरमा आएका थिए। मिति २०६६।२।१८ गतेका दिन मनमाया घर्ती मगर बाहिर गएका थिए। जगमाला घर्ती र साहुनी घर्ती मगर प्रहरी आएको थाहा पाई फरार भए मलाई र आकाश घर्ती मगरलाई पक्राउ गरेका हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी कुमारी भन्ने देउमाया घर्ती मगरले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

म मेरो श्रीमतीसहित भारतमा नोकरी गरी बस्दथ्यौं। मेरो गाउँदेखि नै चिनजान भएका मनमाया घर्ती मगर, दिलबहादुर घर्ती मगरले पहिलेदेखि भारतमा लागु औषध चरेश लगी बिक्री वितरण गर्दा रहेछन्। म

भारतको सिमला लाऔल भन्ने ठाउँमा बसी नोकरी गर्ने हुँदा मनमाया घर्ती मगर र दिलबहादुर घर्ती मगरले मलाई आजभन्दा १ वर्षपहिले सो ठाउँमा भेटेका थिए। भेटका क्रममा निजहरूले चरेश नेपालबाट लगी भारतमा सम्पर्क गरी बिक्री गर्दा रहेछन् भन्ने कुरा थाहा भयो। म पनि निजहरूसँग सम्पर्क गरी अं. ६।७ महिना पहिला मनमायासमेतसँग उक्त चरेश सिमलातर्फ लगी प्रति के.जी. ५०००।- रूपैयाँका दरले बिक्री गरेका हौं। मेरो, दिलबहादुर घर्ती, मनमाया घर्ती मगरको बिचबिचमा कन्ट्याक हुने हुँदा निजहरूले हामीले बाग्लुङतिरबाट माल लिई बुटवल दिलबहादुरको घरमा राख्छौं, तिमी जेष्ठको १५।१६ तिर बुटवल आउनु भनेको हुँदा म मिति २०६६।२।१७ गते बुटवल दिलबहादुरको घरमा थिएँ। मनमाया घर्ती मगर, दिलबहादुर घर्ती, निजको श्रीमती गजमाला घर्ती, साहुनी घर्ती मगर र कुमारी घर्ती मगर घरमा थिए। बाग्लुङबाट ६ जना महिलालाई चरेश बोकाई लिई आएका हौं भन्थे। मिति ०६६।२।१८ गतेका बिहान दिलबहादुर घर्ती, मनमाया घर्ती मगर बाहिर गएका थिए। प्रहरी आएको थाहा पाएपछि साहुनी घर्ती मगर र राजमाला घर्ती पनि फरार भएका छन्। म र कुमारी घर्ती मगरलाई प्रहरीले पक्राउ गरेका हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी आकाश घर्ती मगरले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयान।

भौतिक सबुद नं. १ मा चरेश पाइएको छ भन्नेसमेत बेहोराको परीक्षण प्रतिवेदन।

मिति २०६६।२।१८ गतेका दिन प्रतिवेदकसमेतका प्रहरी कर्मचारीले बुटवल न.पा. वडा नं. ८ खयरघारी स्थित लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्तीको घरबाट ४० के.जी. लागु औषध चरेश बरामद गरेका रहेछन्। उक्त चरेश बाग्लुङतर्फबाट मनमाया घर्ती मगर, साहुनी घर्ती मगर, कुमारी भन्ने देउमाया घर्ती मगरसमेत अन्य नाम थर नखुलेका महिलाहरूले बुटवलमा ल्याई दिलबहादुर घर्ती र निजको श्रीमतीको मिलोमतोमा भारततर्फ पुऱ्याउन भनी आकाश घर्ती

मगरसमेतलाई बोलाई राखेका रहेछन् । प्रहरीले चरेश बरामद गर्दाका अवस्थामा अन्य प्रतिवादीहरू फरार भएकाले आकाश घर्ती मगर र कुमारी भन्ने देउमाया घर्ती मगर पक्राउमा परेका रहेछन् भन्नेसमेत बेहोराको वस्तुस्थिति मुचुल्का ।

प्रतिवादीहरू कुमारी भन्ने देउमाया घर्ती मगर, आकाश घर्ती मगर, लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्ती, गजमाला घर्ती, भगिमाला भन्ने मनमाया घर्ती मगर र साहुनी घर्ती मगरसमेतले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (क) बमोजिमका कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई सोही ऐनको दफा १४(१) को देहाय (घ)(५) बमोजिम सजाय हुन र उक्त लागु औषध चरेश सञ्चय तथा बिक्री वितरण गर्ने सन्दर्भमा प्रयोगमा आएको प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीको घर ऐ. ऐनको दफा १५९ बमोजिम जफत गरी पाउँनसमेत पक्राउ परेका कुमारी भन्ने देउमाया घर्ती मगर र आकाश घर्ती मगरलाई पेश गरिएको छ । फरार लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्ती, गजमाला घर्ती, भगिमाला भन्ने मनमाया घर्ती मगर र साहुनी घर्ती मगरका नाउमा वारेन्ट म्याद जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोग मागदाबी ।

बरामदी मुचुल्काबारेमा मलाई थाहा छैन । कहाँबाट कसरी बरामद गरिएको हो मलाई थाहा छैन । म वैशाख महिनादेखि सिलाइकटाई सिक्न बुटवलमा आई नातेदार कहाँ बसेकी थिएँ । मिति ०६६।२।१८ गते बजार गर्न बुटवल गई खयरघारीमा आफ्नो नातेदारलाई भेट्न गएको अवस्थामा प्रहरीले पक्राउ गरेका हुन् । मबाट चरेश बरामद भएको होइन । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान बेहोरा मेरो होइन । प्रहरीले कुटपिट गरी सही गराएका हुन् । आकाश घर्तीले गरेको बयान मलाई थाहा छैन । मैले अभियोग मागदाबीबमोजिम लागु औषध चरेश ओसारने काम नगरेकीले मलाई सजाय हुनु पर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी कुमारी भन्ने

देउमाया घर्ती मगरले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

बरामदी मुचुल्का सम्बन्धमा मलाई केही थाहा छैन । प्रहरीले कुन अवस्थामा लागु औषध चरेश बरामद गरेका हुन् मलाई थाहा छैन । म मिति २०६६।२।१८ गते आफ्नो नाता पर्ने दिलबहादुरको घरमा गएको बेलामा पक्राउ गरेका हुन् । म भारतबाट घर बाग्लुङ जान आएको थिएँ । मैले लागु औषध चरेश ल्याएर दिलबहादुरको घरमा राखेका होइन । अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष भएको बयान बेहोरा मेरो होइन । बयान लेखी मलाई जबरजस्ती सही गराएका हुन् । अभियोग दाबीबमोजिम मैले लागु औषध चरेश कारोबार नगरेकाले मलाई सजाय हुनुपर्ने होइन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी आकाश घर्ती मगरले सुरु अदालतमा गरेको बयान ।

यसमा प्रहरी प्रतिवेदन, बरामदी मुचुल्कासमेतका मिसिल संलग्न परिस्थितिजन्य प्रमाणको आधारबाट प्रतिवादीहरू कुमारी भन्ने देउमाया घर्ती मगर र आकाश घर्ती मगरले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को देहाय (क) बमोजिमको कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई सोही ऐनको दफा १४(१) को देहाय (घ) (५) बमोजिम ५ वर्ष कैद र रु. १० हजार जरिवानासमेत हुने ठहर्छ । उल्लिखित लागु औषध चरेश सञ्चय तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यमा प्रयोगमा आएको घर ऐ.ऐ.को दफा १५ बमोजिम जफतसमेत हुने ठहर्छ । फरार प्रतिवादीहरूको हकमा मुलुकी ऐन, अ.बं. १९० नं. बमोजिम मुलतबीमा राखिदिने ठहर्छ भन्ने सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६७।५।२३ को फैसला ।

सुरु अदालतले फैसला गर्दा न्यायिक मनको प्रयोग गरेको छैन भने प्रमाणको उचित मूल्याङ्कन पनि गरेको छैन । एकापट्टि वादीले दाबी पुष्टि गर्न सकेको छैन भनी स्वीकार गरेको छ भने प्रतिवादीहरू बयानमा इन्कार रहे तापनि परिस्थितिजन्य प्रमाणबाट कसुरदार

होइनन् भन्न सकिएन भन्दै हामीलाई कसुरदार ठहर गरेको छ। सजाय गर्दा सबै प्रतिवादीलाई दामाशाहीले कैद जरिवाना गर्नु पर्नेमा समुच्च्य रूपमा गरिएको छ। मौकाको बयानलाई नै मुख्य प्रमाण मानिएकोले सो बयानबाट देखिएका अन्य व्यक्तिहरू नै मुख्य योजनाकार भन्ने भएकोमा हामीलाई मतियारसम्मको मात्र सजाय गरिनु पर्नेमा कसुरदार नै मानी भएको फैसला सर्वोच्च अदालतबाट प्रतिपादित नजिरहरूको समेत प्रतिकूल भएकोले उल्टी गरी अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउँ भन्ने बेहोराको प्रतिवादीहरू आकाश घर्ती मगर तथा देउमाया घर्ती मगरको छुट्टाछुट्टै पुनरावेदन जिकिर।

यसमा लागु औषध बरामद भएको घरको घरधनी लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्तीलाई बरामदी मुचुल्कामा नराखी भएको बरामदीलगायत जाहेर गर्ने व्यक्तिसमेतलाई बुझ्दै नबुझी प्रतिवादीहरूउपर अभियोग दाबीबमोजिम सजाय गरी घरसमेत जफत गर्ने गरेको सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको मिति २०६७।५।२३ को फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम छलफलको लागि पुनरावेदन सरकारी वकिल कार्यालय बुटवललाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६८।३।३० को आदेश।

यी पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले कसुर गर्दाको अवस्था र निजहरूको भूमिकालाई दृष्टिगत गर्दा प्रतिवादी आकाश घर्ती मगरलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (घ) को उपखण्ड (५) बमोजिम ४ वर्ष कैद र तीस हजार रूपैयाँ जरिवाना तथा प्रतिवादी देउमाया घर्ती मगरलाई सोही दफाबमोजिम तीन वर्ष कैद र पन्ध्र हजार रूपैयाँ जरिवाना हुने ठहर्छ। निजहरूलाई जनही ५ वर्ष कैद र पचास हजार रूपैयाँ जरिवाना गर्ने

र मुद्दा नै मुलतबी रहेका अवस्थाका फरारी प्रतिवादीको घर जफत गर्ने गरी श्री जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।५।२३ मा भएको फैसला सो हदसम्म मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत बुटवलको फैसला।

लागु औषध नियन्त्रण ऐन, २०३३ को दफा १५ ले घर जग्गाको धनीले नै अपराध गरेको वा अपराध गर्न अनुमति दिएकोमा त्यस्तो घर जग्गा जफत हुने स्पष्ट कानूनी व्यवस्था गरेको छ। बरामद भएको लागु औषध चरेश प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीसमेतको मिलोमतोमा भारतमा लगी बिक्री वितरण गर्ने उद्देश्यले निजको घरमा सञ्चय गरी राखेको तथ्य मिसिल संलग्न सबुद प्रमाणहरूबाट स्थापित भएकै छ। यस्तो अवस्थामा केवल प्रतिवादी दिलबहादुर घर्ती फरार रहेकाले निजको हकमा सजाय गर्नेतर्फ मुद्दा मुलतबीमा रहेको आधारमा मात्र उक्त घर जग्गा जफत गर्न कुनै कानूनले रोक लगाएको पाइँदैन। लागु औषध सञ्चय तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यमा प्रयोगमा आएको उक्त घर सुरु अदालतले जफत गर्ने गरी गरेको फैसलाउपर निज प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीको पुनरावेदन नपरी घर जग्गा जफत गरेको फैसलालाई निजले स्वीकार गरी बसेको अवस्थामा स्वयं पुनरावेदन अदालत आफैँले सक्रियता देखाई उक्त घर जफत गरेको फैसला सो हदसम्म उल्टी गर्ने गरेको फैसला नमिलेकोले उल्टी गरी अभियोग दाबीबमोजिम घर जफत हुने गरी फैसला गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

यसमा सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतको फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत बुटवलमा प्रतिवादी आकाश घर्ती र देउमाया घर्तीको मात्र पुनरावेदन परेको अवस्थामा पुनरावेदन नै नगरेका प्रतिवादी लम्बु भन्ने दिलबहादुर घर्तीको घर जफत गर्ने सुरुको फैसलासमेत उल्टी ठहरेको पुनरावेदन अदालत बुटवलको मिति २०६८।९।१९ को फैसला इन्साफको रोहमा

विचारणीय देखिँदा अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई उपस्थित भए वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भनी मिति २०७३।४।३२ गते यस अदालतबाट भएको आदेश।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदन पत्रसहित सुरु मिसिल अध्ययन गरियो।

यसमा प्रतिवादीहरूले लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा ४ को खण्ड (क) बमोजिमको कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजहरूलाई सोही ऐनको दफा १४(१) को खण्ड (घ)(५) बमोजिम सजाय हुन र उक्त लागु औषध चरेश सञ्चय तथा बिक्री वितरण गर्ने सन्दर्भमा प्रयोगमा आएको प्रतिवादी दिलबहादुर घर्ती मगरको घर सोही ऐनको दफा १५ बमोजिम जफत गरिपाउँ भनी अभियोग मागदाबी रहेकोमा फरार प्रतिवादीहरूको हकमा अ.बं. १९० नं. बमोजिम मुद्दा मुलतबीमा राखी प्रतिवादीहरू आकाश घर्ती मगर र देउमाया घर्ती मगरलाई अभियोग माग दाबीबमोजिम ५ वर्ष कैद र रु. १० हजार जरिवाना हुने र लागु औषध चरेश सञ्चय तथा बिक्री वितरण गर्ने कार्यमा प्रयोगमा आएको घरसमेत जफत हुने ठहरी सुरु अदालतबाट फैसला भएको पाइन्छ। सो फैसलाउपर चित्त नबुझाई प्रतिवादीहरू आकाश घर्ती मगर र देउमाया घर्ती मगरको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतबाट सुरु फैसला केही उल्टी भई कसुर गर्दाको अवस्था र प्रतिवादीहरूको भूमिकालाई दृष्टिगत गर्दा प्रतिवादी आकाश घर्ती मगरलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (घ) को उपखण्ड (५) बमोजिम ४ वर्ष कैद र तीस हजार रुपैयाँ जरिवाना तथा प्रतिवादी देउमाया घर्ती मगरलाई सोही दफाबमोजिम तीन वर्ष कैद र पन्ध्र हजार रुपैयाँ जरिवाना हुने ठहर्नाई र मुद्दा नै मुलतबी रहेका अवस्थाका फरारी प्रतिवादीको घर जफत गर्ने

गरी भएको फैसला मिलेको नदेखिँदा केही उल्टी हुने ठहर्नाई फैसला भएको पाइन्छ। सो फैसलाउपर घर जफत नहुने ठहर्नाएको हदसम्म पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकोले उल्टी गरी घर जफत गरिपाउँ भनी यस अदालतमा पुनरावेदन परी आज इजलाससमक्ष पेस हुन आएको छ।

प्रस्तुत सन्दर्भमा सुरु अदालतले गरेको फैसला केही उल्टी गरी घर जफत नहुने ठहर्नाई भएको फैसला मिलेको छ वा छैन? तथा वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन? भन्ने विषयमा नै निर्णय दिनु पर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, यसमा प्रतिवादी आकाश घर्ती मगरलाई लागु औषध (नियन्त्रण) ऐन, २०३३ को दफा १४ को उपदफा (१) को खण्ड (घ) को उपखण्ड (५) बमोजिम चार वर्ष कैद र तीस हजार रुपैयाँ जरिवाना तथा प्रतिवादी देउमाया घर्ती मगरलाई सोही दफाबमोजिम तीन वर्ष कैद र पन्ध्र हजार रुपैयाँ जरिवाना हुने ठहर्नाएको हदसम्ममा पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको कुनै पुनरावेदन जिकिर रहेको नदेखिएकोले सो सम्बन्धमा केही विवेचना गरिरहनु परेन। फरार प्रतिवादीमध्येका दिलबहादुर घर्तीको जिल्ला रूपन्देही बुटवल न.पा. वडा नं. ८ खयरघारीस्थित घर जफत नहुने ठहर्नाएको हदसम्ममा पुनरावेदन अदालतको फैसला नमिलेको भनी वादी नेपाल सरकारबाट पुनरावेदन जिकिर रहेकोले सो सम्बन्धमा नै विवेचना गरी निर्णयमा पुग्नु पर्ने देखिन आयो। यसमा प्रतिवादीमध्येका दिलबहादुर घर्ती फरार रहेको पाइन्छ। निज फरार रहेकोले नै निजको हकमा मुलुकी ऐन अ.बं. १९० नं. बमोजिम मुद्दा मुलतबी रहने गरी फैसला भएको हो। कुनै पनि व्यक्तिका विरुद्ध निर्णय गर्दा वा कुनै पनि व्यक्तिलाई सजाय गर्दा सुनुवाइको पर्याप्त मौका दिनुपर्छ तथा एक पक्षको कुरा सुनेर मात्र निर्णयमा पुग्नु हुँदैन

भन्ने प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त हो । वारेन्ट जारी हुने मुद्दामा एकपटक पनि मुद्दा हेर्ने अड्डामा हाजिर नभई सुरुदेखि नै फरार रहेको प्रतिवादीको हकमा उसको कुरा अदालतमा राख्ने प्रयाप्त मौका दिनको लागि नै त्यस्ता फरार रहेका प्रतिवादीको हकमा मुद्दा मुलतबी राख्ने कानूनी व्यवस्था भएको हो । यसरी कुनै प्रतिवादीको हकमा मुद्दा नै मुलतबी राखिएको अवस्थामा निजलाई प्रतिकूल असर पर्ने वा निजको विरुद्धमा कुनै निर्णय गर्दा मुलतबीको कुनै अर्थ नै रहँदैन ।

३. यसमा यी प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीउपर दायर भएको लागु औषध ओसारपसार मुद्दा मुलुकी ऐन, अ.बं. ९४ नं. अनुसार वारेन्ट जारी हुने मुद्दाभित्र पर्न आउँछ । निजलाई अनुसन्धानको क्रममा प्रहरीले पक्राउ गरी अभियोग पत्रसाथ अदालतमा पेस गर्न सकेको देखिँदैन । अभियोगपत्र अदालतमा दायर भएपश्चात वारेन्ट जारी हुने मुद्दामा फरार अभियुक्तका हकमा अदालतबाट अ.बं. ९४ नं. अनुसारको वारेन्ट जारी भई सो जारी भएको सात दिनसम्म खोजतलास गर्दा पनि निज गिरफ्तार हुन नसके सोपछि तामेल गर्न सत्तरी दिन म्यादी पुर्जी जारी गर्दा पनि निज प्रतिवादी पक्राउ गर्न सकेको वा अदालतमा हाजिर हुन आएको पाइँदैन । यसो गर्दा पनि प्रतिवादी पक्राउ नपरे वा हाजिर हुन नआएपछि सुरु जिल्ला अदालतले अ.बं. १९० नं. अनुसार निजको हकमा मुद्दा मुलतबीमा राखी अन्य उपस्थित प्रतिवादीहरूको हकमा फैसला गरिदिएको पाइन्छ । यसरी दिलबहादुर घर्तीको हकमा मुद्दा मुलतबीमा रहेको अवस्थामा निजको हक हितमा प्रतिकूल असर पर्ने गरी कुनै निर्णय गर्न पाइने देखिँदैन । प्रस्तुत मुद्दामा सुरु अदालतले यी प्रत्यर्थी प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीको हकमा मुद्दा मुलतबीमा राखेको भनेपनि निजको स्वामित्वमा रहेको घरलाई जफत गर्ने गरी फैसला गरेकोबाट निज दिलबहादुरलाई प्रतिकूल असर पर्ने नै हुन्छ । एकातिर निजको हकमा

मुद्दा मुलतबीमा राख्नु र अर्कोतिर निजको हक स्वामित्व रहेको घरमा लागु औषध सञ्चय गरेको भनी सो घर जफत गर्ने निर्णय गर्नु परस्पर विरोधाभाषपूर्ण रहेको देखिन आउँछ । यसो गर्दा निजको हकमा मुद्दा मुलतबी राख्नुको औचित्यतामा समेत असर पुग्न सक्ने हुन्छ ।

४. कुनै कसुरमा कसैको विरुद्धमा निर्णय गर्नु भनेको निजलाई कैद र जरिवानाको सजाय मात्र गर्नु भन्ने होइन । निजको हकको सम्पत्ति जफत गर्नु तथा निजको अन्य कुनै हकहित र अधिकारमा असर पर्ने गरी निर्णय गर्नु पनि निजको विरुद्धमा निर्णय गर्नु नै हो । त्यसैले कसैको हकमा मुद्दा मुलतबी राख्नु पर्ने अवस्थामा निजलाई सजाय हुनेलायत निजलाई कुनै प्रकारले थोरै मात्र भए पनि हकहितमा असर पर्ने गरी निर्णय गर्न मिल्ने देखिन आउँदैन । यदि गरेमा मुद्दा मुलतबी राख्नुको कुनै अर्थ रहँदैन र त्यो प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तलायतका न्यायिक मूल्य मान्यताको प्रतिकूल हुन जान्छ । यसमा पुनरावेदक नेपाल सरकारले जफत हुनुपर्छ भनी जिकिर लिएको घर यी प्रत्यर्थी प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीको भएकोमा कुनै विवाद रहेको छैन । निजको हकमा मुद्दा नै मुलतबी रहेको अवस्थामा निजको घर जफत गर्ने गरी निर्णय गर्न मिल्दैन । यस सम्बन्धमा निजको हकमा मुद्दा मुलतबीबाट जागेपछि बुझिएका प्रमाणका आधारमा ठहर हुने नै हुन्छ । त्यसैले यी प्रत्यर्थी प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीको घर जफत नहुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट भएको फैसला मिलेको नै देखिन आयो ।

५. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट प्रतिवादी दिलबहादुर घर्तीको हकमा मुद्दा मुलतबी राखी निजको घर भने जफत हुने ठहर्‍याई सुरु रूपन्देही जिल्ला अदालतबाट मिति २०६७।५।२३ मा भएको फैसला केही उल्टी गरी सो घर जफत नहुने ठहर्‍याई पुनरावेदन अदालत बुटवलबाट मिति २०६८।९।१९ मा भएको फैसला मिलेकै देखिएकोले सदर हुने

ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.हरिकृष्ण कार्की

इजलास अधिकृत :- यदुराज शर्मा
इति संवत् २०७४ साल फागुन २२ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२६९

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री हरिकृष्ण कार्की
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
आदेश मिति : २०७५।११।१४
०७४-WO-००३४

विषय:- उत्प्रेषण

निवेदक : रौतहट जिल्ला साबिक मत्सरी गा.वि.स.वडा नं.३ परिवर्तित वडा नं.८ हालको दुर्गा भगवती गाउँपालिका वडा नं.३ घर भई हाल श्री संस्कृत उच्च मा.वि.मत्सरी रौतहटमा प्रशासन सहायक (मुखिया) पदमा कार्यरत अनिलकुमार झा

विरुद्ध

विपक्षी : अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग,
टंगाल काठमाडौंसमेत

- अध्ययन बिदाको प्रक्रिया पूरा गराई साधिकार निकायबाट अध्ययन बिदा स्वीकृत भई अध्ययन समाप्त भएको लामो समयपश्चात् शिक्षकबाहेकका कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने नपाउने सम्बन्धमा ऐन, नियममा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएकोले निवेदकले अध्ययन बिदा नपाउने भनी कानूनमा नै उल्लेख नभएको व्यवस्थालाई आत्मपरक ढंगबाट संकुचित व्याख्या गरी भएको निर्णय समानताको हकमा भएको सामान्य कानूनको प्रयोगमा भेदभाव गरिने छैन भन्ने संवैधानिक व्यवस्थाको मर्मविपरीत हुने ।

(प्रकरण नं. १३)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता नारायणप्रसाद पराजुली

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज ज्ञवाली

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- शिक्षा ऐन, २०२८
- शिक्षा नियमावली, २०५९

आदेश

न्या.हरिकृष्ण कार्की : नेपालको संविधानको धारा ४६ र १३३ (२) बमोजिम यस अदालतमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार छ :-

तथ्य खण्ड

म निवेदकले मिति २०४२।५।२५ मा मुखिया पदमा स्थायी नियुक्ति पाएकोमा

अध्ययन बिदाको स्वीकृतिको लागि जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा सिफारिसका लेखी पठाउने बेहोराको मिति २०६४।१।१४ को विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णयबमोजिम जिल्ला शिक्षा कार्यालय गौर रौतहटको च.न.२२५१, मिति २०६४।१।२० को पत्र बेहोरामा मिति २०६४।१।२० को निर्णयानुसार ३ वर्षे बि.एड अध्ययनका लागि मिति २०६४।२।१ देखि लागू हुने गरी अध्ययन बिदा स्वीकृत भएको थियो । नियमविपरीत मिति २०६४।१।१२ देखि २०६७ वैशाख मसान्तसम्म ३ वर्षको लागि अध्ययन बिदाको अवधिको तलब लिएको भनी परेको उजुरीका आधारमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले “..... प्रचलित शिक्षा ऐन नियमावलीमा शिक्षकबाहेक विद्यालयका कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने विषय कहींकतै उल्लेख नभएकोले...उक्त अवधिको तलब भत्ताबापत हुन आउने जम्मा रकम रु.२,७४,८२०।- असुलउपर गरी यस कार्यालयलाई जानकारी गराउन” भनी मिति २०७४।१।२६ मा निर्णय गरी सो निर्णयका आधारमा मिति २०७४।२।१२ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले शिक्षा विभागलाई, मिति २०७४।२।२६ मा शिक्षा विभागले जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटलाई, मिति २०७४।४।१० मा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटले म निवेदकबाट रु.२,७४,८२०।- असुलउपर गर्ने बेहोराको पत्र बुझाएको थियो । यसरी स्थायी कर्मचारीको हैसियतले उल्लिखित अध्ययन बिदा मात्र उपभोग गरेको नभई यसबिचमा बिरामी बिदा, वर्षे बिदा, भैपरी आउने बिदा, पर्व बिदा जस्ता बिदाहरूसमेत उपयोग गर्दै आएको र पोसाक भत्तासमेत पाई आएकोमा अरू सुविधा कानूनसम्मत हुने अध्ययन बिदाको सुविधा चाहिँ कानूनविपरीत हुने भन्न मिल्दैन ।

विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसका आधारमा साधिकार निकाय जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई

अध्ययन अवधिको तलब भत्ता हाल आएर कट्टा गर्ने निर्णय गैरकानूनी निर्णय हो । यस्तो अवस्थामा मेरो अध्ययन बिदा स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्ने विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णय, विद्यालयको पत्र तथा जिल्ला शिक्षा कार्यालयको बिदा स्वीकृत गर्ने निर्णय कायमै रहने अर्थात् कानूनसम्मत नै हुने तर ती निर्णयका आधारमा मैले उपभोग गरेको बिदा चाहिँ गैरकानूनी हुने र त्यस अवधिको मेरो तलब भत्ता फिर्ता हुने भन्ने कुरा किमार्थ पनि कानूनी र न्यायसङ्गत हुन सक्दैन ।

अतः अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७४।१।२६ को निर्णय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग कार्यालय, हेटौँडाको मिति २०७४।२।१२ को पत्र, शिक्षा विभागको मिति २०७४।२।२६ को पत्र, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहट गौरको मिति २०७४।३।२१ को पत्रलगायत यस सम्बन्धमा निवेदकलाई प्रतिकूल असर पर्ने गरी विपक्षीहरूबाट भए गरेका यावत् काम कारबाही, निर्णय, पत्राचार, सूचना आदि सम्पूर्णलाई उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी उल्लिखित निर्णय र पत्राचारका आधारमा मबाट असुल गर्ने भनिएको रु.२,७४,८२०।- असुलउपर नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीका नाममा प्रतिषेधको आदेशलगायत अन्य जो चाहिने उपयुक्त आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ ।

साथै प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम किनारा नलागेसम्म अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७४।१।२६ को निर्णय अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग कार्यालय, हेटौँडाको मिति २०७४।२।१२ को पत्र शिक्षा विभागको मिति २०७४।२।२६ को पत्र, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहट गौरको मिति २०७४।३।२१ को पत्र कार्यान्वयन नगर्नु नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१(१) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने

बेहोराको निवेदकको रिट निवेदनपत्र ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने भए आधार र कारणसहित यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाममा यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु ।

यसमा यी निवेदकले अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई सो अध्ययन अवधिमा खाए पाएको तलब असुलउपर गर्ने भनी २०७४।१।२६ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट भएको निर्णय अधिकार क्षेत्रविहीन भएको जिकिर निवेदकले लिएको देखिँदा सो निर्णय कार्यान्वयन भएमा निवेदकलाई पर्न जाने असुविधालाई दृष्टिगत गर्दा सो निर्णयबमोजिम २०७४।२।१२ मा भएको पत्राचार शिक्षा विभागको २०७४।२।२६ को पत्र, जिल्ला शिक्षा कार्यालय रौतहटको २०७४।३।२१ को पत्रसमेत हाल कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७४।४।१७ मा भएको आदेश ।

संस्कृत उच्च मा.वि. मा कार्यरत यी निवेदक विद्यालयको शिक्षक पदमा नभई प्रशासनिक पदमा कार्यरत कर्मचारी भएको हुँदा निजले सेवा अवधिमा अध्ययन बिदा पाउने नपाउने सम्बन्धमा हेर्दा प्रचलित शिक्षा ऐन, २०२८ (संशोधनसहित) तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधनसहित) मा शिक्षकबाहेक विद्यालयका कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने सम्बन्धमा कहींकतै उल्लेख भएको पाइँदैन भनी शिक्षा विभागबाट नै लेखी आएको र विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय रौतहटबाट यी निवेदकको तिन वर्षे अध्ययन बिदा स्वीकृत भएको

देखिन्छ । यसरी शिक्षा ऐन र नियमावलीविपरीत जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटबाट बिदा स्वीकृत गराई उक्त अवधिको पारिश्रमिकबापत रु.२,७४,८२०।- रिट निवेदक अनिलकुमार झाले भुक्तानी लिएकोतर्फ आयोगबाट मिति २०७४।०१।२६ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान ऐन, २०४८ को दफा २८(१) बमोजिम शिक्षा विभागमा सुझाव दिने निर्णय भई सोही निर्णयबमोजिम रिट निवेदकले कानूनविपरीत भुक्तानी लिएको सम्बन्धमा आवश्यक कारबाही गर्न कानूनबमोजिम नै सुझाव दिने कार्य भएकाले रिट जारी हुनुपर्ने होइन ।

अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ३५(ग) मा आयोगले यस ऐनअन्तर्गत कारबाही गरी कसैलाई जरिवाना वा कुनै रकम असुलउपर गर्न दिएको आदेश वा अन्य कुनै आदेशउपर सम्बन्धित अदालतमा पुनरावेदन गर्न सकिनेछ भनी स्पष्ट कानूनी व्यवस्था भएको अवस्थामा यी रिट निवेदकले आयोगको निर्णयउपर कानूनबमोजिम पुनरावेदन गर्नु पर्नेमा सो नगरी रिट निवेदनमार्फत अदालत प्रवेश गरेको नै कानूनविपरीत भएकाले समेत उक्त निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको **अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग टंगाल काठमाडौंको लिखित जवाफ ।**

निवेदकले विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णयबमोजिम २०४२।५।१३ देखि मुखिया पदमा स्थायी नियुक्ति भएकोमा विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसबमोजिम जिल्ला शिक्षा कार्यालयबाट तीन वर्षको अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई तलबी अध्ययन बिदा प्राप्त गरी अध्ययन पूरा भइसकेकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी परी प्रचलित शिक्षा ऐन / नियममा विद्यालय कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने कानूनी व्यवस्था नभएको भनी अध्ययन बिदामा रहँदा प्राप्त गरेको तलब भत्ता असुलउपर गर्ने भनी मिति २०७४।१।२६

मा आयोगले गरेको निर्णयका आधारमा शिक्षा विभाग र जिल्ला शिक्षा कार्यालय रौतहटले निवेदकलाई पत्राचार गरेकोले उक्त विपक्षीहरूको निर्णय संविधान प्रतिकूल हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदकको मुख्य माग दाबी रहेकोमा यस मन्त्रालयलाई विपक्षी बनाउनुको कारण स्पष्ट उल्लेख भएको देखिएन। यस मन्त्रालयको कुनै पनि निर्णयबाट निवेदकहरूको संविधान र कानूनद्वारा प्रदत्त हक अधिकार हनन भएको भन्ने जिकिर लिएको देखिँदैन। निवेदकले अध्ययन बिदा लिँदा उपभोग गरेको तलब भत्ता तथा अन्य सुविधा फिर्ता गर्नु पर्ने भन्ने विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलगायतका अन्य प्रत्यर्थीको लिखित जवाफबाट सम्मानित अदालतलाई स्पष्ट हुने नै हुँदा उल्लिखित बेहोरासमेतबाट विपक्षीहरूको रिट निवेदन यस मन्त्रालयको हकमा खारेज भागी देखिँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको **शिक्षा मन्त्रालयको लिखित जवाफ**।

शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधनसहित) को नियम १०६(१)(६) मा शिक्षकले अध्ययन बिदा नोकरीको तमाम अवधिमा एकै पटक वा पटकपटक गरी बढीमा तीन वर्ष पाउने प्रावधान रहेको छ। सोही नियमावलीको नियम १०६(९) मा स्थायी सेवा पाँच वर्ष पुगेको शिक्षकलाई अध्यापनसम्बन्धी विषयमा उच्च अध्ययनका लागि अध्ययन बिदा दिन सकिने प्रावधान रहेको छ। शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधनसहित) को नियम १०७ को उपनियम २ मा उपनियम (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि शिक्षकको असाधारण बिदा, बेतलबी बिदा र अध्ययन बिदा व्यवस्थापन समितिको सिफारिसमा जिल्ला शिक्षा अधिकारीले मात्र दिन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। अतः विपक्षी रिट निवेदकले रिट निवेदनमा उल्लेख गरेको प्रावधान प्रचलित शिक्षा ऐन तथा नियमावलीमा शिक्षकबाहेक विद्यालयका कर्मचारीले

अध्ययन बिदा पाउने विषय कहींकतै उल्लेख नभएको हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको **शिक्षा विभागको लिखित जवाफ**।

रिट निवेदक हाल कार्यरत रहेको पद र पियन पद एकसमेत २ वटा पद नेपाल सरकारको स्वीकृत दरबन्दीअन्तर्गतको पद रहेको र उक्त पदका लागि तलब र सुविधा नेपाल सरकारले दिने भई तत्कालीन शिक्षा तथा संस्कृति मन्त्रालयले गरेको सो निर्णयका आधारमा जिल्ला शिक्षा कार्यालयको शिक्षा शाखाले विद्यालयलाई मिति २०४१।२।१ मा दरबन्दी थप र मसलन्द सम्बन्धमा पत्राचार गरेको अभिलेखबाट देखिन्छ। उक्त नेपाल सरकारको स्वीकृत दरबन्दीको मुखिया पदमा निजले मिति २०४१।१।२० मा अस्थायी र मिति २०४२।५।१३ को विद्यालय सञ्चालक समितिको निर्णयानुसार स्थायी नियुक्ति पाएको मिति २०४१।१।२।२ को जिल्ला शिक्षा कार्यालय गौरको च.नं. १७३८ को पत्रबाट निजको स्थायी नियुक्ति सदर भएको र निज हालसम्म सोही पदमा कार्यरत रहेको देखिन्छ। निज कार्यरत रहेकै अवस्थामा निजले बि.एड. अध्ययनका लागि ३ वर्षको तलबी अध्ययन बिदा माग गरेबमोजिम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको मिति २०६४।१।१४ को बैठकको निर्णयानुसार निजको बिदा स्वीकृतिका लागि जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा सिफारिस गरी पठाउने सर्वसम्मत निर्णय भएको र जिल्ला शिक्षा कार्यालय रौतहटको मिति २०६४।१।२० को निर्णय र सोही मितिको पत्रबाट मिति २०६४।२।१ देखि लागू हुने गरी ३ वर्षको अध्ययन बिदा स्वीकृत भएकोमा अध्ययन बिदाको अवधिमा निजले खाएको तलब असुलउपर गर्न अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले पत्राचार गरेबमोजिम रकम दाखिला गर्न निज अनिलकुमार झालाई जिल्ला शिक्षा कार्यालय रौतहटले मिति २०७४।३।२१ मा पत्राचार गरी त्यसको बोधार्थसम्म यस विद्यालयलाई दिएको देखिँदा विद्यालयले निजको

हक हित प्रतिकूल हुने गरी कुनै पत्राचार नगरेको र निजले दाबी गरेको रकम असुलउपर गर्ने सम्बन्धमा समेत यस विद्यालयको कुनै भूमिकासमेत नभएको हुँदा विद्यालयका हकमा रिट निवेदन औचित्यहीन देखिँदा विद्यालयको हकमा निवेदन दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको **संस्कृत उच्च मा.वि. को लिखित जवाफ ।**

अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कार्यालय हेटौँडा, मकवानपुरको प.सं. अनु १(क) प्र.शिक्षा ११७-२०७३।०७४ च.नं.४३, मिति २०७४।०४।०९ को पत्र तथा शिक्षा विभाग शासकीय सुधार तथा आन्तरिक गुणस्तर शाखाको प.सं.२०४-०७३।०७४ च.नं.३-१३४-४५६, मिति २०७४।०२।२६ को पत्रबमोजिम यस कार्यालयको प.सं.०७३।०७४ च.नं.३२०६, मिति २०७४।०३।२९ को पत्रबाट अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णयअनुसार निवेदकले उपभोग गरेको तीन वर्षे अध्ययन बिदाबापतको रकम रु.२,७४,८२०।- (दुई लाख चौहत्तर हजार आठ सय बीस मात्र) असुलउपर गरी प्रामाणिक जानकारीसमेत गराउनु हुन भनी लेखी आएबमोजिम सो पत्रको कार्यान्वयनको लागि यस कार्यालयबाट पत्राचारसम्म मात्र गरेको हो । कुनै निकायले गरेको काम कारबाहीप्रति यस कार्यालयले कुनै जवाफ दिनु नपर्ने सम्बन्धित निकायले नै जवाफ दिने हुँदा यस कार्यालयको हकमा रिट तथा अन्तरिम आदेश जारी हुनु पर्ने बेहोरा होइन भन्नेसमेत बेहोराको **जिल्ला शिक्षा कार्यालय र ऐ.का प्रमुखको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ ।**

रिट निवेदकले शिक्षकको अध्ययन बिदा स्वीकृत गर्ने प्रावधानबमोजिम आफ्नो अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई सो अवधिको तलब सुविधासमेत उपभोग गरेको कार्य निजको अधिकार स्थापितबमोजिमको हो भनी कदापि मान्न मिल्ने होइन । निवेदकबाट यस्ता क्रियाकलाप भएको अवस्थामा यस्तो क्रियाकलापलाई

रोक्ने, सच्याउने, सच्याउन लगाउने कार्य गरिनु राज्यको कुनै न कुनै निकायको कर्तव्य हुन जान्छ, ताकी आउँदा दिनहरूमा निज निवेदक जस्ता अन्य व्यक्तिहरूबाट त्यस्ता कार्यहरू पुनः नहोस् । यस उद्देश्य प्राप्तिका लागि अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) बमोजिम जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटलाई आयोगको मिति २०७४।०९।२६ को निर्णयबमोजिम बदनियतसाथ अनाधिकृत पदाधिकारी निमित्त जिल्ला शिक्षा अधिकारीबाट कानूनविपरीत अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई तलब सुविधाबापतको भुक्तानी लिएको तीन वर्षको हुन आउने जम्मा रु.२,७४,८२०।- (अक्षरेपी रु.दुई लाख चौहत्तर हजार आठ सय बीस रूपैयाँ मात्र) निजबाट असुलउपर गराउने भनी सुझाव पठाइएको हो । यस आयोगबाट भएको निर्णय कानूनसम्मत छ । यसबाट निजको कुनै पनि संवैधानिक एवं कानूनी हकको हनन् भएको छैन । यसमा कुनै पनि आदेश जारी गरिरहनु पर्ने नदेखिँदा जारी भएको अन्तरिम आदेशसमेत बदर गरी प्रस्तुत निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको **अखितयार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग हेटौँडाको लिखित जवाफ ।**

आदेश खण्ड

नियमानुसार दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनसहितको मिसिल कागजहरू अध्ययन गरी निवेदकका तर्फबाट रहनु भएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिप्रसाद उप्रेती र विद्वान् अधिवक्ता नारायणप्रसाद पराजुलीले निवेदकले मिति २०४२।५।२५ मा नै स्थायी पदमा नियुक्ति भएका हुन् । विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसअनुसार जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटको मिति २०६४।१।२० को निर्णयबमोजिम २०६४।२।१ देखि लागू हुने गरी अध्ययन बिदा स्वीकृत भई तोकिएको विषयमा अध्ययन गरेको कुरालाई गैरकानूनी

भएको भनी सो अवधिमा प्राप्त गरेको तलबबापतको रु.२,७४,८२०।- रकम कानूनविपरीत भुक्तानी लिएकोले असुलउपर गर्ने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, शाखा कार्यालय, हेटौँडाले मिति २०७४।१।२६ मा गरेको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्ने बेहोराको बहससमेत सुनियो।

विपक्षी नेपाल सरकारका तर्फबाट विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री खेमराज झवालीले रिट निवेदकले शिक्षा नियमावली, २०५९ मा उल्लेख भएबमोजिम अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई सो अवधिको तलब लिएको भनी उल्लेख गरे तापनि उक्त स्वीकृत बिदा जिल्ला शिक्षा अधिकारीले माग स्वीकृत गर्न पाउने प्रावधान रहेकोमा निमित्त जिल्ला शिक्षा अधिकारीबाट ३ वर्षको अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई तलब सुविधा लिई विद्यालयलाई हानि नोक्सानी पुऱ्याएको देखिँदा उक्त अवधिको तलबबापतको रकम रु.२,७४,८२०।- निजबाट असुलउपर गराउनु भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग, हेटौँडा शाखाको मिति २०७४।१।२६ को निर्णय अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८(१) (ख) बमोजिम विपक्षी शिक्षा विभागलाई लेखी पठाएको सुझाव कानूनसम्मत नै हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भनी गर्नुभएको बहससमेत सुनियो।

उपर्युक्तबमोजिमको तथ्य एवं बहस जिकिर भएको प्रस्तुत विवादमा निवेदकको निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखिन आयो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, निवेदकले आफू कार्यरत रहेको विद्यालयको सञ्चालक समितिको मिति २०४२।०५।१३ को निर्णयबमोजिम मिति २०४२।५।२५ देखि नै स्थायी पदमा नियुक्ति पाई मिति २०६४।१।२० को जिल्ला शिक्षा कार्यालयको निर्णयअनुसार उच्च शिक्षा अध्ययनको लागि ३ वर्षको अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई आफूले अध्ययनसमेत

पूरा गरी सो अवधिको तलबसमेत प्राप्त गरेकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा उजुरी परी शिक्षकबाहेक अन्य विद्यालयका स्थायी कर्मचारीले अध्ययन बिदा नपाउने भन्ने कानूनी व्यवस्था भएबमोजिम अध्ययन बिदामा रहँदा प्राप्त गरेको तलब रु.२,७४,८२०।- कानूनबमोजिमको भुक्तानी नभई अवैधानिक भएकोले सो पारिश्रमिकबापतको रकम असुलउपर गर्ने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको, शाखा कार्यालय, हेटौँडाको मिति २०७४।१।२६ को निर्णय उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिपाउँ भन्ने बेहोराको निवेदकको मुख्य निवेदन जिकिर रहेको देखिन्छ।

३. विपक्षी शिक्षा विभागसमेतको लिखित जवाफ हेर्दा शिक्षा ऐन, २०२८ तथा शिक्षा नियमावली, २०५९ अनुसार स्थायी शिक्षकबाहेक अन्य कर्मचारीले अध्ययन बिदा नपाउने विषयमा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएको र निज रिट निवेदक अनिलकुमार झा शिक्षक पदमा नियुक्ति भएको नभई मुखिया पदमा नियुक्ति पाई स्थायी कार्यरत कर्मचारी भएको भनी लिएको विपक्षीको जिकिर रहेको देखिन्छ। निजको अध्ययन बिदा स्वीकृतको लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिको बैठकले जिल्ला शिक्षा कार्यालयमा गरेको सिफारिसअनुसार स्वीकृत भएको अध्ययन बिदा अधिकारप्राप्त अधिकारीले स्वीकृत गरेको नभई अनधिकृत व्यक्ति निमित्त जिल्ला शिक्षा अधिकारीले स्वीकृत गरेको अध्ययन बिदाको अवधिमा निवेदकले प्राप्त गरेको तलब रकम रु.२,७४,८२०।-को भुक्तानी कानूनविपरीत भएकोले उक्त रकम असुलउपर गर्ने भनी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगबाट मिति २०७४।१।२६ मा भएको निर्णय बेहोराको जानकारी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८(१)(ख) बमोजिम शिक्षा विभागमा सुझाव दिने कार्य भएकोले आयोगको उक्त निर्णय कानूनबमोजिम रहेको देखिँदा रिट निवेदन

खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोराको विपक्षी अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ र अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले गरेको निर्णय कार्यान्वयनका लागि गरिएको पत्राचार बेहोरा कानूनसम्मत नै हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ।

४. निवेदक संस्कृत मा.वि. मत्सरी, रौतहटमा मुखिया पदमा स्थायी कर्मचारीको रूपमा कार्यरत रहेकै अवस्थामा निवेदकको अध्ययन बिदाको स्वीकृतिका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिको सिफारिसअनुसार जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटबाट ३ वर्षको अध्ययन बिदा स्वीकृत गराई सो अवधिको पारिश्रमिकबापतको तलब रकम रु.२,७४,८२०।- निवेदकले भुक्तानी लिएको कुरामा कुनै विवाद देखिँदैन।

५. निवेदकले अध्ययन बिदाको अवधिमा तलबबापतको भुक्तानी लिएको रकम मुख्य विवादको विषय रहेको देखिन्छ। निवेदकको हकमा स्वीकृत भएको अध्ययन बिदाको सम्बन्धमा रहेको कानूनी व्यवस्था हेर्दा शिक्षा नियमावली, २०५९ (संशोधनसहितको नियम) को नियम १०६(१)(६) मा शिक्षकले नोकरीको तमाम अवधिमा अध्ययन बिदा लिँदा एकैपटक वा पटकपटक गरी बढीमा ३ वर्ष अध्ययन बिदा पाउने भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ। ऐ. नियमावलीको नियम १०६(९) मा स्थायी सेवा अवधि ५ वर्ष पुगेको शिक्षकलाई अध्यापनसम्बन्धी विषयमा उच्च अध्ययनका लागि अध्ययन बिदा दिन सकिने भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ। ऐ. नियमावलीको १०७(२) मा शिक्षकको असाधारण बिदा, बेतलबी बिदा र अध्ययन बिदा व्यवस्थापन समितिको सिफारिसमा जिल्ला शिक्षा अधिकारीले मात्र दिन सक्नेछ भन्ने कानूनी प्रावधान रहेको छ।

६. अध्ययन बिदाको सम्बन्धमा रिट निवेदकले आफू कार्यरत रहेकै अवस्थामा बि.एड.

अध्ययनका लागि अध्ययन बिदा माग गरेबमोजिम विद्यालय व्यवस्थापन समितिको मिति २०६४।१।१४ को सिफारिसअनुसार जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटको मिति २०६४।१।२० को निर्णयबमोजिम मिति २०६४।२।१ देखि लागू हुने गरी ३ वर्षको अध्ययन बिदा रीत पुऱ्याई स्वीकृत भएको कुरा मिसिल संलग्न कागज प्रमाण एवं सम्बन्धित अभिलेखसमेतबाट देखिन्छ।

७. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग निवेदकको हकमा गरेको निर्णय सम्बन्धमा हेर्दा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा २८(१) मा आयोगले आफ्नो काम कारबाहीको सिलसिलामा जानकारी आएको तथ्यहरूको आधारमा सम्बन्धित कार्यालय, पदाधिकारी वा सार्वजनिक संस्थालाई देहायबमोजिम कुनै सुझाव दिन सक्नेछ भन्ने प्रावधानबमोजिम दफा २८(१)(ख) मा कुनै विषयमा आयोगले नेपाल सरकार वा कुनै सार्वजनिक संस्थाबाट वा नेपाल सरकार वा सार्वजनिक संस्थाको कुनै कार्यालय वा पदाधिकारीबाट सतर्कता अपनाउनु पर्ने वा कुनै कदम उठाउनु पर्ने देखेमा के कस्ता सतर्कता अपनाउन वा कदम उठाउन उपयुक्त हुन्छ भनी सुझाव दिने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। सोही कानूनी व्यवस्थाबमोजिम अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७४।१।२६ को निर्णयानुसार प्रचलित शिक्षा ऐन, नियमावलीमा शिक्षकबाहेक अन्य स्थायी कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने विषयमा कहींकतै उल्लेख नभएको हुँदा रिट निवेदक अनिलकुमार झाले अध्ययन बिदामा प्राप्त गरेको तलब भत्ताबापतको रकम रु.२,७४,८२०।- यथाशीघ्र असुलउपर गर्नु भनी मिति २०७४।०२।१२ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले शिक्षा विभागलाई सुझाव लेखी पठाएको भन्ने देखिन्छ।

८. यसरी शिक्षकको र शिक्षकबाहेकका विद्यालयमा कार्यरत स्थायी कर्मचारीको हकमा रहेको

कानूनी व्यवस्था हेर्दा शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा २(च) मा “शिक्षक” भन्नाले विद्यालयको अध्यापक सम्झनु पर्छ र सो शब्दले प्रधानाध्यापकसमेतलाई जनाउँछ भनी परिभाषा गरेको र दफा २(च६) मा “कर्मचारी” भन्नाले सामुदायिक विद्यालयमा कार्यरत शिक्षकबाहेकका अन्य कर्मचारी सम्झनु पर्छ भनी परिभाषित गरेको छ।

९. शिक्षा ऐन, २०२८ को दफा १६(ठ) (१) सामुदायिक विद्यालयमा मन्त्रालयले स्वीकृत गरेबमोजिमको संख्यामा कर्मचारीको दरबन्दी रहनेछ। (२) उपदफा (१) बमोजिमका कर्मचारी नियुक्ति, सेवाको सर्त र सुविधासम्बन्धी व्यवस्था तोकिएबमोजिम हुनेछ भन्ने कर्मचारीसम्बन्धी कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

१०. उल्लिखित व्यवस्थाबमोजिम नै निवेदकको पद दरबन्दी सम्बन्धमा शिक्षा तथा सांस्कृतिक मन्त्रालय जिल्ला शिक्षा शाखाले, संस्कृत माध्यमिक विद्यालय रौतहटलाई च.न.१३७६, मिति २०४१।२।१ मा दरबन्दी थप र मसलन्द सम्बन्धमा लेखिएको पत्र बेहोरामा पियन दरबन्दी एक र मुखिया एकसमेतको लागि अनुदान दिने व्यवस्था भएको भन्ने बेहोराससमेतले निवेदक कार्यरत विद्यालयमा मुखिया पदको दरबन्दी रहेको भन्ने देखिन्छ।

११. शिक्षकबाहेक स्थायी कर्मचारीको सम्बन्धमा कानूनमा रहेको व्यवस्था हेर्दा शिक्षा नियमावली, २०५९ को परिच्छेद २३क मा सामुदायिक विद्यालयका कर्मचारीसम्बन्धी व्यवस्थाको नियम १४४क. मा नेपाल सरकारले विद्यालयका कर्मचारीको लागि निश्चित मापदण्डका आधारमा विद्यालयलाई वार्षिक रूपमा अनुदान उपलब्ध गराउनेछ। नियम १४४क.(१) मा नियम १४४क. बमोजिम प्राप्त अनुदान र विद्यालयको आन्तरिक स्रोतसमेतलाई विचार गरी व्यवस्थापन समितिले उपनियम (२) बमोजिमको कार्यविधिको अधीनमा रही विद्यालय कर्मचारी नियुक्ति गर्न सक्नेछ। १४४क (२)

मा उपनियम (१) बमोजिमको कार्यविधि विद्यालयले सेवा सर्तसम्बन्धी प्रचलित कानूनको अधीनमा रही बनाउनु पर्नेछ। १४४क (३) मा उपनियम (१) बमोजिम बनाएको कार्यविधि विद्यालयले जिल्ला शिक्षा अधिकारीसमक्ष पेस गर्नु पर्नेछ र सो कार्यविधि जिल्ला शिक्षा कार्यालयको अभिलेखमा दर्ता भएपछि कार्यान्वयन हुनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ।

१२. यसरी शिक्षा ऐन र नियमावलीमा शिक्षकको सेवा सुविधासम्बन्धी व्यवस्था गरेको भए पनि कर्मचारीको सेवा सर्तसम्बन्धी स्पष्ट व्यवस्था नभएको सन्दर्भमा प्रचलित कानूनको अधीनमा रही विद्यालयले कार्यविधि बनाउनु पर्ने र सो कार्यविधि जिल्ला शिक्षा कार्यालयको अभिलेखमा दर्ता भएपछि कार्यान्वयन हुनेछ भन्ने नियमावलीको व्यवस्थासमेत रहेको देखिँदा नियमावलीबमोजिमको प्रक्रिया पुऱ्याई विद्यालय व्यवस्थापन समितिले शिक्षकबाहेकका कर्मचारीले पाउने सेवा सुविधासम्बन्धी कार्यविधि तयार गरी सो बेहोरामा कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने नपाउने सम्बन्धमा समेत उल्लेख गरिएको छ वा छैन भन्ने बेहोरा विपक्षी जिल्ला शिक्षा कार्यालयसमेतले लिखित जवाफमा स्पष्ट उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन।

१३. यसरी एउटै संस्थामा कार्यरत स्थायी प्रकृतिको जनशक्तिलाई एउटै ऐनले परिभाषित र कार्य निर्देशित गरेको अवस्थामा स्थायी कर्मचारी र स्थायी शिक्षकको कार्य प्रकृति फरक हुँदा कानूनमा भएको अन्य बिदाहरू समानरूपले उपभोग गरिरहेको तर बिदा सुविधामध्ये अध्ययन बिदाको सुविधा प्रदान गर्ने प्रयोजनका लागि शिक्षा ऐन र शिक्षा नियमावलीको व्यवस्था हेर्दा शिक्षकले बिदा सुविधामध्ये अध्ययन बिदा पाउने तर शिक्षकबाहेकका स्थायी कर्मचारीहरूको बिदाको सुविधा पाउने नपाउने सम्बन्धमा ऐन, नियममा स्पष्ट उल्लेख भएको देखिँदैन। शिक्षकले अध्ययन बिदाका लागि पुऱ्याउनु पर्ने सम्पूर्ण प्रक्रियासरह नै निवेदकले अध्ययन बिदाको प्रक्रिया पूरा गराई साधिकार

निकायबाट अध्ययन बिदा स्वीकृत भई अध्ययन समाप्त भएको लामो समयपश्चात् शिक्षकबाहेकका कर्मचारीले अध्ययन बिदा पाउने नपाउने सम्बन्धमा ऐन, नियममा स्पष्ट कानूनी व्यवस्था नभएकोले निवेदकले अध्ययन बिदा नपाउने भनी कानूनमा नै उल्लेख नभएको व्यवस्थालाई आत्मपरक ढंगबाट संकुचित व्याख्या गरी भएको निर्णय समानताको हकमा भएको सामान्य कानूनको प्रयोगमा भेदभाव गरिने छैन भन्ने संवैधानिक व्यवस्थाको मर्मविपरीत हुने देखिन्छ।

१४. शिक्षक र शिक्षकबाहेकका कर्मचारीहरूको बिदाको सम्बन्धमा भएको कानूनी व्यवस्था हेर्दा शिक्षा नियमावली, २०५९ को नियम १०६(१) मा शिक्षकले भैपरी आउने बिदा, पर्व बिदा, बिरामी बिदा, सुत्केरी बिदा, प्रसूति स्याहार बिदा, किरिया बिदा, असाधारण बिदा, अध्ययन बिदा, बेतलबी बिदा जस्ता बिदाहरू पाउने भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। तर शिक्षकबाहेकका स्थायी कर्मचारीहरूले उल्लिखित बेहोराका बिदाहरूसमेत पाउने भनी कानूनमा उल्लेख नभएपनि बिरामी बिदा, वर्षे बिदा, भैपरी आउने बिदा, पर्व बिदा जस्ता बिदाहरू र पोसाक भत्तालागायतका अन्य स्थायी कर्मचारीले पाउने सुविधाहरूसमेत पाइरहेको भनी रिट निवेदकले उल्लेख गरेको देखिँदा अरु बिदाका सुविधा र अन्य सुविधाहरू कानूनमा उल्लेख नभए पनि कानूनसम्मत हुने तर अध्ययन बिदा मात्र कानूनसम्मत नहुने भनी कानूनको व्याख्या गरी भएको निर्णय विवेकसम्मत देखिएन।

१५. यसै सम्बन्धमा निवेदक अध्ययन बिदामा रहेकै अवधिमा निवेदकको अध्ययन बिदा स्वीकृत गर्ने निकाय जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटले च.न.१०३२, मिति २०६६।८।४ मा विद्यालय शिक्षक किताबखाना, काठमाडौंलाई लेखेको सिफारिसपत्र बेहोरामा मुखिया अनिलकुमार झालाई स्थायी कर्मचारीले पाउने सम्पूर्ण सुविधाहरू (क.स. कोष,

उपदान, निवृत्तिभरण, औषधि उपचार, संचित बिरामी बिदाको रकम जस्ता अन्य सुविधाहरू) उपलब्ध गराउन भनी मिति २०६६।७।१९ को निर्णयानुसार सिफारिस गरिएको भन्ने बेहोराको पत्र निवेदक अध्ययन बिदामा रहेकै अवधिमा प्रतिलिपि मिसिल संलग्न रहेको देखिन्छ।

१६. कानूनमा शिक्षकले अध्ययनको बिदाको सुविधा पाउने भनी उल्लेख गरिएको तर शिक्षकबाहेकका स्थायी कर्मचारीको अध्ययन बिदा सुविधाको हकमा केही नबोलिएको भए तापनि शिक्षकसह अरु बिदाको सुविधा पाइरहेको र स्थायी कर्मचारीले पाउने सम्पूर्ण सुविधाहरू (क.स. कोष, उपदान, निवृत्तिभरण, औषधि उपचार, संचित बिरामी बिदाको रकम जस्ता अन्य सुविधाहरू) उपलब्ध गराउन भनी विपक्षीमध्येको जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहट स्वयंले विद्यालय शिक्षक किताबखानालाई गरेको पत्राचार बेहोरासमेतबाट स्थायी कर्मचारीले केवल अध्ययन बिदाको सुविधा मात्र नपाउने भनी कानूनको संकुचित व्याख्या गर्न मिल्ने देखिएन।

१७. एउटा नागरिक तथा नेपाल सरकारको स्वीकृत दरबन्दीमा कार्यरत स्थायी कर्मचारीको हैसियतले गर्ने अपेक्षा भनेको साधिकार निकायबाट अध्ययन बिदा स्वीकृत भएको कार्य कानूनबमोजिम नै स्वीकृत भएको हो भन्ने हुन्छ। यस्तो अवस्थामा बिदा स्वीकृत भएको करिब लामो समयपछि त्यस्तो स्वीकृत बिदा कानूनबमोजिम नभएकोले र त्यस अवधिको तलब भत्ताको रकम असुलउपर गर्ने भनी भएको निर्णय वैध अपेक्षाको सिद्धान्त (Doctrine of Legitimate Expectation) को समेत प्रतिकूल रहेको देखिन्छ।

१८. जिल्ला शिक्षा कार्यालयको लिखित जवाफ बेहोरामा विगतमा निवेदकको हकमा भएको कुनै पनि कामकारबाही, सिफारिससम्बन्धी निर्णय पत्राचारहरू कुनै निकायबाट बदर नभएको भनी उल्लेख गरिएकोसमेत आधारमा अध्ययन पूरा गरी काममा

फर्केको लामो समयपश्चात् निवेदकले तलबबापत भुक्तानी लिएको रकम मात्र असुलउपर गर्नुपर्ने तर अध्ययन बिदाको हकमा के हुने भनी आयोगसमेत मौन रही भएको विपक्षीहरूको निर्णयसमेत मिलेको देखिएन।

१९. शिक्षा तथा सांस्कृतिक मन्त्रालय जिल्ला शिक्षा शाखाको च.न.१३७६, मिति २०४१।२।१ को पत्र बेहोराका आधारमा स्थायी मुखिया पदको दरबन्दी सिर्जना भएपश्चात् मिति २०४२।५।२५ मा निवेदकले स्थायी नियुक्ति पाएको देखिन्छ। यसरी शिक्षा ऐन, शिक्षा नियमावलीमा स्थायी कर्मचारीको बिदा सुविधा सम्बन्धमा स्पष्ट व्यवस्था नभएको कारणले निवेदकले अध्ययन बिदा स्वीकृतिका लागि विद्यालय व्यवस्थापन समितिमा निवेदन दिई व्यवस्थापन समितिको निर्णयका आधारमा विद्यालयले जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटमा अध्ययन बिदा स्वीकृत गर्न सिफारिस गरेकोमा जिल्ला शिक्षा कार्यालय, रौतहटको निर्णयबमोजिम निवेदकको अध्ययन बिदा स्वीकृत भएको देखिन्छ। यस्तो अवस्थामा निवेदकको अध्ययन बिदा स्वीकृतिको लागि सिफारिस गर्ने विद्यालय व्यवस्थापन समितिको निर्णय, विद्यालयको पत्र तथा जिल्ला शिक्षा कार्यालयको बिदा स्वीकृत गर्ने निर्णय कायमै रहने अर्थात् कानूनी नै रहने तर ती निर्णयका आधारमा निवेदकले उपभोग गरेको बिदाचाहिँ गैरकानूनी हुने भन्ने अर्थ गर्न मिल्दैन।

२०. अध्ययन बिदाको अवधिको तलब भत्ताबापत निवेदकले प्राप्त गरेको रकम विद्यालयलाई निकासी भएको रकमबाट खर्च भएको तर सो खर्चको लेखा परीक्षण हुँदा उक्त रकम बेरुजु रहेको भन्ने पनि उल्लेख भएको देखिएन।

२१. यस अवस्थामा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको निर्णयबमोजिम सोबमोजिमका पत्राचारहरू न्यायोचित नभएको भनी निवेदकले लिएको जिकिरलाई विपक्षीहरूले अन्यथा हो भनी भन्न सकेको

नदेखिँदा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले निवेदकको हकमा गरेको निर्णय कानूनसम्मत नै भएकोले रिट खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ताको बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

२२. अतः माथि विवेचित आधार कारणसमेतबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७४।१।२६ को निर्णय, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग कार्यालय, हेटौँडाको मिति २०७४।२।१२ को पत्र, शिक्षा विभागको मिति २०७४।२।२६ को पत्र, जिल्ला शिक्षा कार्यालय, गौर रौतहटको मिति २०७४।३।२९ को पत्रलगायतका विपक्षीहरूबाट भए गरेका काम कारबाही एवं सोबमोजिमका निर्णय, पत्राचारसमेत कानूननबमोजिम नदेखिएकोले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरिदिएको छ। साथै अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०७४।१।२६ को निर्णयबमोजिम निवेदकबाट असुल गर्ने भनिएको रकम रु.२,७४,८२०।- असुलउपर नगर्नु, नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा प्रतिषेधको आदेशसमेत जारी गरिदिएको छ। प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपिसहितको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालय, रामशाहपथमार्फत विपक्षीहरूलाई दिनु। प्रस्तुत मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.सपना प्रधान मल्ल

इजलास अधिकृत : प्रकाशदत्त भट्ट

इति संवत् २०७५ साल फागुन १४ गते रोज ३ शुभम्।

निर्णय नं. १०२७०

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश डा. श्री आनन्दमोहन भट्टराई
आदेश मिति : २०७४।९।२३
०६७-WO-०५५०

मुद्दा:- उत्प्रेषण

निवेदक : धनकुटा जिल्ला, साबिक फाडदुवा-६ हाल
परिवर्तित धनकुटा नगरपालिका वडा नं. १
हिले बस्ने छविलाल विश्वकर्मा
विरुद्ध

विपक्षी : मालपोत कार्यालय, धनकुटासमेत

- सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेको अवस्थामा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुन्छ। सार्वजनिक बाटो जग्गामा केहीसमय भोग एवं त्यस्तो जग्गामा घर टहरा बनाएर बसदैमा उसको निर्विवाद हक स्वामित्वको जग्गा हुन नसक्ने।

(प्रकरण नं. ३)

निवेदकका तर्फबाट :

विपक्षीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- मालपोत ऐन, २०३४

आदेश

न्या.विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : नेपालको
अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा ३२, १०७(२)

बमोजिम यस अदालतको क्षेत्राधिकारभित्रको भई पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

साबिकमा बाजे श्रीमान्बाट बाबु मोनेकामी भनेको मानबहादुर विश्वकर्माले पाई बाबुबाट मैले अंश पाई भोगी चर्ची आएको साबिक धनकुटा फाडदुवा वा. नं. ६ रैती नं. ९३ विजन ॥४ मानाको तिरो।४० पैसा लाग्ने गरेको मैले भूमि सुधार ७ नं. फाराम क्र.सं. १ मा भरेको धनकुटा हिलेदेखि तेहथुम ताप्लेजुङ जाने मूलबाटोदेखि पूर्व धनसिं तामाङको हाल वीरबहादुर तामाङको जग्गादेखि पश्चिम, झलकसिं तामाङ हाल डाकमान श्रेष्ठको घरजग्गादेखि दक्षिण रुद्र घिमिरे हाल नयाँ रोड उत्तर यति चारकिल्लाभित्रको जग्गा ०-५-० (पाँच आना) थरी रामबहादुर तामाङबाट मिति २०२८।९।११ मा चलानी पुर्जिसमेत लिई तिरो बुझाई घर टहरा बनाई भोगी चर्ची रहेको छ।

उक्त चारकिल्लाभित्र मैले घर टहरा बनाई बसेकोमा नापीको समयमा दर्ता गर्न छुट भएकोले साबिक निगाले गा.वि.स. वडा नं. १ कि.नं. ५३७ को १४-१-१ भित्र कित्ताकाट भई बाटो जनिएको थाहा पाई आफ्ना हक निस्सा प्रमाण राखी छुट जग्गा दर्ता गरी पाउनको लागि नगरपालिकाको सिफारिस लिई मालपोत कार्यालय, धनकुटामा कारबाही चलाएकोमा मैले घर टहरा बनाई भोगी चर्ची आएको ०-५-० जग्गा बाटो छेउमा परेको मात्र हो। बाटोभित्र नपर्ने हुनाले मेरो नाममा दर्ता गर्न मिल्ने भन्ने बेहोराको सर्जमिन नापी टोलीको प्रतिवेदनसमेतबाट प्रस्ट भएपछि मालपोत कार्यालय, धनकुटाले मिति २०६७।५।१३ मा भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागमा छुट जग्गा दर्ता गरी दिँदा फरक नपर्ने बेहोराको सिफारिस गरेको थियो।

भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागले निवेदक छविलाल विश्वकर्माले घर बनाई भोग गरेको उक्त कि.नं. ५३७ मिति २०५१।३।१२ मा नेपाल

सरकारको नाममा दर्ता भएको सर्भे नापीमा बाटो जनिई फिल्डबुक कायम भएकोले यस्तो जग्गा प्रस्तुत प्रमाणहरू ७ नं. फाटवारी, ध.न.पा. को सिफारिसले मात्र दर्ता गर्ने व्यवस्था नरहेको भनी फाइल मालपोत कार्यालय, धनकुटालाई मिति २०६७।६।२९ मा फिर्ता पठाएको हुँदा मालपोत कार्यालय, धनकुटाबाट मिति २०६७।७।१४ मा मेरो मागबमोजिम उक्त जग्गा दर्ता नगरी मिसिल तामेलीमा राख्ने गरी आदेश भएको छ ।

मैले दर्ताको लागि दाबी गरेको कि.नं. ५३७ को ०-५-० जग्गामा घटहरा, फूलबारी भएको, बाटो नजिक भए पनि बाटोमा नपर्ने भनी नापी सर्भे र सर्जमिन बेहोरा प्रस्ट छ । बाजे बाबुका पालादेखि भोगी आएको जग्गा हो । गा.वि.स. परिवर्तन हुँदा साबिकमा फाडदुवा, त्यसपछि निगाले गा.वि.स. हाल धनकुटा नगरपालिकामा पर्ने उक्तजग्गा मेरो नाममा छुट जग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी कारबाही चलाएकोमा नापीमा बाटो जनिएको नेपाल सरकारको नाममा दर्ता भएको आधारमा दर्ता नहुने होइन । मैले कि.नं. ५३७ को रो. १४-१-१ भएको पूरै जग्गा दर्ता गर्न खोजेको पनि होइन । मैले भोगी चर्ची आएको जति ०-५-० (पाँच आना) मात्र माग दाबी गरेको हुँ ।

मेरो साबिकदेखि निरन्तर भोगी चर्ची आएको जग्गा सरकारको नाममा दर्ता भएको बाटो जनिएको भन्ने आधारमा दर्ता गर्ने व्यवस्था नरहेको भन्ने विपक्षी भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको पत्रको आधारमा विपक्षी मालपोत कार्यालय, धनकुटाको तामेली आदेश निर्णय बदरभागी छ । उक्त निर्णयले मेरो व्यक्तिगत सम्पत्ति हरण हुन गई अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२, १३, १९(२) प्रदत्त हकमा आघात पुगेको हुँदा अन्य कानूनी उपचार नभएकोले उक्त संविधानको धारा ३२, १०७(२) बमोजिम यो रिट निवेदन गर्न आएको छु ।

अतः विपक्षी विभागबाट भएको मिति २०६७।६।२९ मा भएको निर्णय विपक्षी मालपोत

कार्यालय, धनकुटाको मिति २०६७।७।१४ मा भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी साबिक निगाले हाल धनकुटा न.पा. वडा नं. १ कि नं. ५३७ को रो. १४-१-१ मध्ये ०-५-० जग्गा निवेदकको नाममा दर्ता गरी दिनु भन्ने मालपोत कार्यालय, धनकुटाको नाममा परमादेश आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको रिट निवेदन जिकिर ।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी नहुनु पर्ने हो ? जारी हुनु नपर्ने कुनै कारण भए सोको कारण र आधार खुलाई यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाको म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पेश गर्नु भनी रिट निवेदनको १ प्रति नक्कल साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना पठाई त्यसको बोधार्थ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा पठाई लिखित जवाफ पेश भएपछि वा म्याद नाघेपछि नियमानुसार पेश गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६७।९।८ को आदेश ।

मालपोत कार्यालय, धनकुटाले कि.नं. ५३७ को क्षेत्रफल १४-१-१ मध्ये क्षेत्रफल ०-५-० आना जग्गा दर्ता सम्बन्धमा निर्देशन माग गरी फाइल यस विभागमा पठाएकोमा उक्त फाइलमाथि आवश्यक कारबाही हुँदा "निवेदक छविलाल विश्वकर्मा"ले घर बनाई भोग गरेको उक्त कि.नं. मिति २०५९।३।१२ मा नेपाल सरकारका नाममा दर्ता भएको, सर्भे नापीमा बाटो जनिई फिल्डबुक कायम भएकोले यस्तो जग्गा प्रस्तुत प्रमाणहरू ७ नं. फाँटवारी, धनकुटा नगरपालिकाको सिफारिस आदिले मात्र सच्याउन सक्ने अवस्था नपाइएको, घर बनाई भोग गरेको आधारमा दर्ता गर्ने नीतिगत व्यवस्था नरहेको हुँदा वर्तमान नीतिगत व्यवस्थाअनुसार दर्ता गर्न पर्याप्त प्रमाण भए नेपाल सरकारको स्वीकृति लिनु पर्ने हुन्छ । नभए घर बनाई बसेको आधारमा दर्ता गर्ने व्यवस्था भएपछि पेश गर्ने" भनी मिति २०६७।६।२९ मा निर्णय भएको देखिन्छ ।

प्रस्तुत विषयमा यस विभागलाई विपक्षी बनाउनु पर्ने अवस्था नभई विना आधार र कारण यस विभागलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेज भागी छ । खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ ।

नियमबमोजिम दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ आज यस इजलाससमक्ष पेस भएको प्रस्तुत मुद्दामा निवेदनसाथ संलग्न मिसिल कागजातको अध्ययन गरियो । मैले बाबुबाट अंश पाई भोगी चर्ची आएको साबिक, धनकुटा हिलेदेखि तेहथुम ताप्लेजुङ जाने मूलबाटोदेखि पूर्व, धनसिं तामाङको हाल वीरबहादुर तामाङको जग्गादेखि पश्चिम, झलकसिं तामाङ हाल डाकमान श्रेष्ठ घरजग्गादेखि दक्षिण, रूद्र घिमिरे हाल नयाँ रोड उत्तर यति चारकिल्लाभित्रको जग्गा ०-५-० (पाँच आना) साबिक निगाले गाउँ विकास समिति वडा नं. १ कि.नं. ५३७ को रोपनी १४-१-१ भित्र कित्ताकाट भई बाटो जनिएको थाहा पाई आफ्नो हक निस्सा प्रमाण राखी छुट जग्गा दर्ता गरी पाउनको लागि नगरपालिकाको सिफारिस लिई मालपोत कार्यालय, धनकुटामा कारबाही चलाएको थिएँ । निवेदकले घर बनाई भोग गरेको उक्त कि.नं. ५३७ मिति २०५१।३।१२ मा नेपाल सरकारका नाममा दर्ता भएको सभै नापीमा बाटो जनिई फिलडबुक कायम भएकोले यस्तो जग्गा प्रस्तुत प्रमाणहरू ७ नं. फाँटवारी, धनकुटा नगरपालिकाको सिफारिसले मात्र दर्ता गर्ने व्यवस्था नरहेको भनी फायल मालपोत कार्यालय, धनकुटालाई मिति २०६७।६।२१ मा फिर्ता पठाएकोमा मालपोत कार्यालय, धनकुटाबाट मिति २०६७।७।१४ मा मेरो मागबमोजिम उक्त जग्गा दर्ता नगरी मिसिल तामेलीमा राखिदिने गरी भएको निर्णयले मेरो संविधान प्रदत्त हकमा आघात पुगेकोले विपक्षी विभागबाट भएको मिति ३०६७।६।२१ को निर्णय र

मालपोत कार्यालय, धनकुटाको मिति २०६७।७।१४ मा भएको निर्णय उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी साबिक निगाले हाल धनकुटा नगरपालिका वडा नं. १ कि.नं. ५३७ को १४-१-१ जग्गामध्ये ०-५-० जग्गा निवेदकको नाममा दर्ता गरी दिनु भन्ने मालपोत कार्यालय, धनकुटाको नाममा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दाबी रहेको पाइन्छ । निवेदक छविलाल विश्वकर्माले घर बनाई भोग गरेको कि.नं. ५३७ को जग्गा मिति २०५१।३।१२ मा नेपाल सरकारका नाउँमा दर्ता भई सभै नापीमा बाटो जनिई फिलडबुक कायम भएकोले घर बनाई भोग गरेकै आधारमा व्यक्तिका नाउँमा जग्गा दर्ता गर्न नमिल्ने हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ देखियो । मालपोत कार्यालय, धनकुटाको सूचना म्याद मिति २०६७।१०।११ मा तामेल भएको देखिए तापनि लिखित जवाफ भने परेको देखिएन ।

प्रस्तुत मुद्दामा निवेदन मागदाबीअनुसारको आदेश जारी गर्नु पर्ने हो वा होइन ? सोही विषयमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, कि.नं. ५३७ को जग्गा नापी हुँदा बाटो भनी फिलडबुकमा जनिएको भन्ने मालपोत कार्यालय, धनकुटाको मिति २०६७।७।१४ को मिसिल संलग्न टिप्पणी आदेशको फोटोकपीबाट देखियो । मिति २०५१।३।१२ मा नापनक्सा हुँदा बाटो भनी उल्लेख भई सार्वजनिक बाटो कायम भई नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता भइसकेको देखियो ।

३. मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २(ख२) हेर्दा **सरकारी जग्गा भन्नाले सडक, बाटो, रेल्वे तथा सरकारी घर, भवन वा कार्यालय रहेको जग्गा सम्झनु पर्छ र सो शब्दले नेपाल सरकारको अधीनमा रहेको वन, बुटेन, जंगल, नदी, खोलानाला, नदी**

उकास, ताल, पोखरी तथा सोको डिल, नहर, कुलो, ऐलानी, पर्ती वा अन्य जग्गा, भीर, पहरा, डगर बगर र नेपाल सरकारले समय समयमा नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरी सरकारी जग्गा भनी तोकिदिएको जग्गासमेतलाई जनाउँछ भनी स्पष्ट उल्लेख भएको पाइन्छ । त्यस्तै सोही ऐनको दफा २(ख३) मा सार्वजनिक जग्गा भन्नाले कुनै व्यक्तिले मात्र नभई सार्वजनिक रूपमा प्रयोग गर्न पाउने परापूर्वदेखि प्रचलनमा रहेको बाटो, कुवा, पानी, पँधेरोसमेतलाई जनाउँछ भनी उल्लेख गरेको छ । सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषका नाउँमा दर्ता वा आवाद गर्न गराउन पनि कानूनतः मिल्ने देखिँदैन । मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) हेर्दा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने छ । त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषका नाउँमा रहेको दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्नेछ भनी उल्लेखसमेत गरेको देखिन्छ । सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेको अवस्थामा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुन्छ । सार्वजनिक बाटो जग्गामा केही समय भोग एवं त्यस्तो जग्गामा घर टहरा बनाएर बस्दैमा उसको निर्विवाद हक स्वामित्वभित्र जग्गा हुन सक्ने पनि देखिँदैन । सार्वजनिक स्वरूपको जग्गा सदैव सार्वजनिकमा नै रहनु पर्ने हुन्छ । कुनै पनि व्यक्तिको निजी प्रयोग भोगमा मात्र रहनु मनासिब हुँदैन । घर टहरा बनाउने हकदैयाको स्रोत नै नभएको अवस्थामा उजुर गर्न पाउने हकसमेत हुने देखिँदैन ।

४. अतः विवादित जग्गा नापनक्सा हुँदा बाटो भनी उल्लेख भई सार्वजनिक बाटो कायम भई नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता भइसकेकोले विपक्षीहरूको कार्य गैरकानूनी नदेखिएकोले निवेदकको मागबमोजिमको आदेश जारी गर्न परेन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज

हुने ठहर्छ । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.डा.आनन्दमोहन भट्टराई

इजलास अधिकृत:- विद्याराज पौडेल
इति संवत् २०७४ साल पुस २३ गते रोज १ शुभम् ।

१०१० १०१० १०१०

निर्णय नं. १०२७१

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री उम्बरबहादुर शाही
फैसला मिति : २०७४।८।४
०६७-CR-०४६४

मुद्दा: जबरजस्ती करणी

पुनरावेदक / वादी : सर्वोच्च कको जाहेरीले नेपाल
सरकार

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : जंगबहादुर पराजुलीको छोरा
जिल्ला लमजुङ भारते गा.वि.स. वडा नं. ९
बस्ने पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुली

- मालाकार कडी तथा एकआपसमा मेल
नखाएको तथ्यको आधारमा कसुर ठहर
गर्नु न्यायको दृष्टिले मनासिब नदेखिने ।

(प्रकरण नं.४)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता

श्री सोमाकान्ता भण्डारी

प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरू तहमा फैसला गर्ने :

मा.जि.न्या. श्री अच्युतप्रसाद भण्डारी

लमजुङ जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

मा.न्या. श्री नारायणप्रसाद दाहाल

मा.न्या. श्री शिवराज अधिकारी

पुनरावेदन अदालत, पोखरा

फैसला

न्या.विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : तत्कालीन न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम पुनरावेदन परी न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९(१) बमोजिम पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार छ :

विशेष प्रकृतिको मुद्दाहरूको कारबाहीमा पक्षहरूको गोपनीयता कायम राख्नेसम्बन्धी कार्यविधि निर्देशिका, २०६४ बमोजिम प्रस्तुत मुद्दामा जाहेरवालाको नाम **सर्वोच्च क** र पीडितको नाम **सर्वोच्च ख** कायम गरी गोप्य राखिएको छ ।

तथ्य खण्ड

मिति २०६४।०२।१७ गतेका दिन घरमा कोही नभएको मौका छोपी वर्ष १२ की मेरी नाबालक छोरी सर्वोच्च खलाई डर, धम्की देखाई रु.५।- र चकलेट दिई पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले जबरजस्ती करणी गरेको हुँदा कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्ने सर्वोच्च कको जाहेरी दरखास्त ।

बालिकालाई जाँच गराउन ७ दिनपछि मात्र ल्याएको हुँदा त्यति मात्र भन्न सकिन्छ कि Human (झिल्ली) थिएन भन्ने सामुदायिक अस्पताल लमजुङको पत्र ।

जिल्ला लमजुङ भाते गा.वि.स. वडा नं. ८ स्थित पूर्वमा सर्वोच्च कको मकैबारी, पश्चिममा टिकाराम परियारको घर, उत्तरमा पराजुली गाउँतर्फ र दक्षिणमा गणेश परियारको मकैबारी यो चार किल्लाबिचमा पर्ने पूर्व ढोका ढुंगाले छाएको एकतले घर, घरको दाहिने पट्टि भुइँतलामा सुत्ने कोठाको बायाँ किनारामा दुईवटा खाट जोडिएको बिस्तारा, बिस्तारा लथालिग भएको भन्ने मिति २०६४।०२।२४ गतेको घटनास्थल मुचुल्का ।

मेरो हजुरआमा आँखाको उपचार गर्न भोटेओडार गएको अवस्थामा जिल्ला लमजुङ, भाते गा.वि.स. वडा नं. ९ बस्ने पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुली साँझ ८ बजेको समयमा मेरो घरमा आई मसँग सुतेको सिर्जना परियारलाई घर पठाई मलाई जबरजस्ती करणी गरेको भन्ने सर्वोच्च खले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज ।

मिति २०६४।०२।१७ गतेका दिन साँझ अफिसबाट घरतर्फ गइरहेको अवस्थामा जाहेरवालाको घरमा आइपुग्दा सर्वोच्च ख र सिर्जना परियार घरमा थिए । म घरभित्र पसेपछि मलाई सिर्जना परियारले देखिन् र उनी आफ्नो घर गइन् । मैले चार, पाँचवटा चकलेट र रु. ५।- को नोट दिएर कोही कसैलाई नभन भनी सर्वोच्च खको सुरुवाल र पेन्टी खोली निजकै विस्तारामा सुताई आफूले लगाएको पाइन्ट र कट्टु खोली मेरो उत्तेजित लिंग योनिभित्र छिराई भित्र बाहिर केहिबेर गरेपछि दुख्यो भनी रुन थालिन् र वीर्य स्खलन नगराई छोडेर गएको हुँ भन्ने प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीको मौकाको बयान कागज ।

मिति २०६४।०२।१७ गतेका दिन म

सर्वोच्च खको घरमा गएकी थिएँ। रातको अन्दाजी ८ बजेको समयमा पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुली सर्वोच्च खको घरमा आयो मलाई प्रेमबहादुर पराजुलीले घर जाउ भनी आधा बाटोसम्म पुन्याएर फेरी सर्वोच्च खको घरमा गयो। घरमा गएपछि बत्ती निभाएर दुवैजना बसे। त्यसपछि के गन्यो थाहा भएन। मिति २०६४।०२।१८ गते बेलुका अन्दाजी ८ बजेको समयमा न्याडखुरी ठूलीआमाले सर्वोच्च खलाई पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले जबरजस्ती गन्यो भन्ने कुरा मलाई भनेपछि थाहा पाएको हुँ भन्ने सिर्जना परियारले खुलाई लेखाएको घटना विवरण कागज।

मिति २०६४।०२।१७ गते म आफ्नै घरमा थिएँ। जाहेरवाला र मेरो घर नजिकै पर्दछ। साँझ अन्दाजी ८ बजे सिर्जना परियार मेरो घरमा आई सर्वोच्च खको घरमा प्रेमबहादुर पराजुली आएको थियो भनेकी थिई। भोलिपल्ट मिति २०६४।०२।१८ गते बिहान ६ बजेको समयमा सार्वजनिक पानीको धारामा पीडित सर्वोच्च खलाई सोधनी गर्दा हैन भनेकी र पछि गाउँमा उसका साथीहरूले सोधनी गर्दा मेरो घरमा आमा नभएको मौका छोपी प्रेमबहादुर पराजुलीले जबरजस्ती करणी गरेको हो भनी स्वीकार गरेकी थिइन्। पहिला मलाई किन हैन भनेकी भनेर सोधनी हुँदा तपाइँले पिट्नु हुन्छ भन्ने डरले हैन भनेकी हुँ भनी पीडित सर्वोच्च खको मुखबाट सुनेकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको न्याडखुरी परियारले खुलाई लेखाएको घटना विवरण कागज।

सर्वोच्च खलाई पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले जबरजस्ती करणी गरेको गाउँमा हल्ला खल्ला भएपछि थाहा पाएका हौं। घटना घटिसकेपछि गाउँबाट फरार रहेका हुँदा निजले नै जबरजस्ती करणी गरेको हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको थकित अधिकारीसमेतका व्यक्तिहरूले बकी लेखाई दिएको वस्तुस्थिति मुचुल्का।

यसमा सर्वोच्च कको जाहेरी दरखास्त,

सामुदायिक अस्पताल लमजुङको पत्र, घटनास्थल मुचुल्का, पीडित सर्वोच्च खको घटना विवरण कागज, प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीको बयान कागज, सिर्जना परियारले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज, न्याडखुरी परियारले खुलाई लेखाई दिएको घटना विवरण कागज र वस्तुस्थिति मुचुल्काहरूबाट मिति २०६४।०२।१७ गते साँझ अन्दाजी ८ बजेको समयमा प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले सर्वोच्च खलाई जबरजस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकाले प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसुर अपराध भएको हुँदा सोही महलको ३ (२) नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको १० नं. बमोजिम निजबाट पीडित सर्वोच्च खलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई पाउन मागदाबी लिइएको अभियोगपत्र र सो प्रयोजनका लागि मालपोत कार्यालय, लमजुङको मिति २०६४।०२।३० का मिसिल संलग्न पत्रमा उल्लेख भएका प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीका बाबु जंगबहादुर पराजुलीका नाउँमा दर्ता रहेको जग्गा सोही महलका १० ग नं. बमोजिम रोककासमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोगपत्र।

म उक्त दिन दिउँसो १०-५ बजेसम्म मैले काम गर्ने अफिस महिला आपसी सहयोग केन्द्र भातेमा थिए। ५ बजे अफिस नजिकको पसलमा साहुहरूसँग गफ गरी ६ बजे आफ्नो घरमा गएको हुँ। अफिसबाट मेरो घर जाने बाटोमा जाहेरवालाको घर पर्दछ। जाहेरवालाको घरमा त्यसबखत निजको छोरी मात्र थिइन्। म निजको घरमा पसी हजुरआमा खै भनेर सोधेँ। निजले भोटेओडार जानुभयो भनिन् र निजले मसँग कलम छैन कलम किन्न पैसा ल्याउनु भनेर मागेकी र मैले एकवटा कलम र रु. १० दिएको र घरतर्फ गएको हुँ। घरमा साढे ६ बजे पुगेँ र राति घरमै बसेको हुँ भन्नेसमेत बेहोराको पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीको

बयान कागज ।

वस्तुस्थिति मुचुल्काका मानिस कुमारी परियारले पीडित सर्वोच्च खलाई जबरजस्ती करणी गरेको थाहा भएन भनी गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादीका साक्षी खिलबहादुर पराजुलीले प्रतिवादी खराब आचरणका मानिस होइनन्, घटना भएको हो जस्तो लाग्दैन भनी गरेको बकपत्र ।

घटना विवरणको कागज गर्ने न्याडखुरी परियारले प्रेमबहादुरले सर्वोच्च खलाई जबरजस्ती करणी गरे गरेनन् भन्ने कुरा भन्न सकिदैन भनी गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले जबरजस्ती करणी महलको १ नं. को कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले सोही महलको ३(२) नं. बमोजिम ८ वर्ष कैद हुने ठहर्छ । प्रतिवादीको आर्थिक अवस्था र पीडितको शारीरिक एवं मानसिक अवस्थालाई समेत मध्यनजर गरी यी कसुरदार पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीबाट पीडितले रु.५०,०००।- (पचास हजार) क्षतिपूर्तिसमेत भराई पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतको फैसला ।

उक्त फैसलामा मेरो चित्त बुझेन । प्रत्यक्ष साक्षी भनिएकी न्याडखुरी परियारले अदालतमा बकपत्र गर्दा जबरजस्ती करणी भयो भएन म भन्न सकिदैन भनी बकपत्र गरेकी र अन्य साक्षीहरूले पुनः प्रहरीमा कागज र अदालतमा बकपत्र गर्दासमेत वारदात वा वारदातको संकेत आफ्नो आँखाले देखेको वा कुनै इन्द्रियको सहायताले थाहा पाएको भन्ने नभई पीडितले भनेकी भनी पीडितको भनाइलाई आधार बनाई बकपत्र गरेको अवस्थामा विवेचना नै नगरी मलाई ८ वर्ष कैद र रु.५०,०००।- क्षतिपूर्ति दिलाउने गरी मिति २०६७।०८।०५ मा भएको फैसला कानूनी त्रुटिपूर्ण हुँदा मेरो सबुद प्रमाणको राम्रो मूल्याङ्कन गरी न्यायिक विवेचना भई म निर्दोष हुँदा सुरुको फैसला

बदर गरी मलाई सफाइ दिलाई न्याय पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले पुनरावेदन अदालतमा दिएको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा जाहेरीलाई स्वतन्त्र प्रमाणबाट पुष्टि गर्न नसकेको र पीडितको स्वास्थ्य परीक्षणबाट जबरजस्ती करणीको अवस्था प्रस्ट हुन नसकेको अवस्थामा प्रतिवादीलाई सजाय गर्ने गरेको सुरु फैसला सोही आधारमा फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी नेपाल सरकारलाई पेसीको सूचना दिई नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्ने पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०६६।२।१४ को आदेश ।

प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीले पीडित भनिएकी सर्वोच्च ख माथि जबरजस्ती करणीको कसुर गरेको भन्ने ठोस एवं शंकारहित सबुद प्रमाणबाट वादी पक्षले प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा २५ बमोजिम आफ्नो दाबी प्रमाणित गर्न नसकेको र केवल प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीको अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष गरेको बयानको आधारमा मात्र प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीलाई कसुरदार ठहर्‍याई गरेको सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतको मिति २०६५।०८।०५ को फैसला उल्टी भई निज प्रतिवादीले आरोपित कसुरबाट सफाइ पाउने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६७।०९।०६ को फैसला ।

प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष बयान गर्दा पीडित सर्वोच्च खको भनाइसँग परस्पर मेल खानेगरी स.जं.७ मा आफू मिति २०६४।०२।१७ गते साँझ सर्वोच्च खको घरमा गएको र आफू गएपछि निजको साथमा रहेकी सिर्जना घरबाट बाहिर गएकी र आफूले सर्वोच्च खलाई ४/५ वटा चकलेट र रु.५ को नोट दिई निज सर्वोच्च खले हुँदैन भन्दाभन्दै बल प्रयोग गरी विस्तारामा पल्टाई निजलाई आफूले करणी गरेको । करणी गर्दा दुखेर निज रुन थालेपछि छाडेर घर गएको

भनी कसुरमा पूर्ण साबिती रही बयान गरेको अवस्था छ भने अदालतसमक्ष निज प्रेमबहादुर पराजुलीले बयान गर्दा केवल अपराधबाट बच्ने अभिप्रायबाट कसुर गरेकोमा इन्कार रही बयान गरे तापनि निज मिति २०६४।०२।१७ गते ५ बजे आफू कार्यरत अफिस बन्द गरी घरतर्फ जाँदा पीडित सर्वोच्च खको घर पसी एउटा कलम र रू.१०।- दिएको तथ्यमा साबित रही बयान गरेका छन् । यी प्रतिवादीले अदालतसमक्षको बयानमा मौकामा बयान गर्दा आफूलाई यो यसले यसरी बाध्य पारी बयान गराएको थियो भनी लेखाई दिन सकेको अवस्थासमेत नहुँदा निज मौकाको बयान प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ९(२) को (क) तथा १०(१)(क) बमोजिम प्रमाणयोग्य भएकोमा सोतर्फ विचार नै नगरी केवल प्रतिवादीको इन्कारीलाई आधारमानी प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालत, पोखराको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय होस् भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा प्रतिवादी प्रहरीमा साबित रहेको देखिएको र पीडितले अदालतमा आई बकपत्र गर्दा प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी गरेको भनी किटानी बकपत्र गरेको देखिएकोले पुनरावेदन अदालत, पोखराको मिति २०६७।०१।०६ को इन्साफ फरक पर्न सक्ने देखिएकोले अ.बं. २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई आएपछि वा अवधि व्यतित भएपछि नियमबमोजिम पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७०।१।०४ को आदेश ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम आजको दैनिक मुद्दा पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री सोमाकान्ता भण्डारीले पीडितको किटानी जाहेरी परेको र सोही

बेहोरा अदालतमा आई बकपत्र गरी दिएको छन् । प्रतिवादीले अधिकारप्राप्त अधिकारीसमक्ष कसुर स्वीकार गरी बयान गरेको अवस्थामा सफाइ दिने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले बदर गरी प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय होस् भनी गर्नुभएको बहस सुनियो ।

उपर्युक्त विद्वान् उपन्यायाधिवक्ताको बहस जिकिर सुनी मिसिल संलग्न कागजातको अध्ययन गरी प्रतिवादीलाई सफाइ दिने गरी पुनरावेदन अदालत, पोखराबाट मिति २०६७।०१।०६ मा भएको फैसला मिलेको छ, छैन पुनरावेदन जिकिर एवं अभियोग दाबीबमोजिम प्रतिवादीलाई सजाय गर्नुपर्ने हो, होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो ।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले सर्वोच्च खलाई जबरजस्ती करणी गरेको पुष्टि हुन आएकोले निजको उक्त कार्य मुलुकी ऐन, जबरजस्ती करणीको महलको १ नं. को कसुर अपराध भएको हुँदा सोही महलको ३(२) नं. बमोजिम सजाय गरी सोही महलको १० नं. बमोजिम निजबाट पीडित सर्वोच्च खलाई क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्ने अभियोग मागदाबी रहेकोमा सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतले निज प्रतिवादीले जबरजस्ती करणी महलको १ नं. को कसुर अपराध गरेको पुष्टि हुन आएकोले सोही महलको ३(२) नं. बमोजिम ८ वर्ष कैद हुने र रू.५०,०००।- पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराउने गरी भएको फैसलाउपर प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीको पुनरावेदन परी पुनरावेदन अदालतले निजलाई अभियोग दाबीबाट सफाइ दिने ठहर्‍याई भएको फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको यस अदालतमा पुनरावेदन परी प्रस्तुत मुद्दा निर्णयार्थ पेस हुन आएको देखियो ।

३. प्रतिवादी पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीउपर मिति २०६४।१।१७ मा सर्वोच्च खलाई जबरजस्ती करणी गरेको भनी सर्वोच्च कले मिति

२०६४।२।२३ मा जाहेरी दिएको देखिन्छ । वारदात घटेको भनेको ७ दिनपछि मात्र किन उजुर गर्नु परेको हो सो कुरा खुल्दैन । जाहेरी दिएकै दिन पीडित भनिएकी सर्वोच्च खको स्वास्थ्य परीक्षण भएको देखिन्छ । जिल्ला सामुदायिक अस्पताल लमजुडबाट भएको स्वास्थ्य परीक्षण हेर्दा पीडित सर्वोच्च खको history अनुसार आजभन्दा सात दिन पहिले Rape गरेको भनी उल्लेख गरी But No history of pre bleeding, No sign of defuse seen on her body, No vaginal swelling, No brush in value, No sign of recently by men torn, Vaginal swab not taken भनी उल्लेख गर्दै जबरजस्ती करणीको कुनै लक्षण र चिह्न मेडिकल रिपोर्टबाट देखिँदैन भन्ने उल्लेख भएको पाइन्छ ।

४. प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीले मौकामा आरोपित कसुरमा साबिती भई बयान गरे तापनि अदालतमा आई बयान गर्दा कसुरमा इन्कार रही बयान गरेको देखिन्छ । पीडित भनिएकी सर्वोच्च खले सुरु अदालतमा गरेको बकपत्रको सवाल ९ को जवाफमा प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुली घरमा आएपछि सिर्जना परियार २ घण्टा बसेर आफ्नो घरमा गएको भन्ने उल्लेख गरेकी र सोही बकपत्रको सवाल १२ को जवाफमा प्रेमबहादुर पराजुली आधा घण्टाजति बसेका थिए भन्ने र सवाल १३ को जवाफमा सिर्जना प्रेमबहादुरभन्दा पहिला गएको हुन् भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ । प्रेमबहादुर आएपछि सिर्जना २ घण्टा बसेको भन्ने भनाइ र प्रेमबहादुरभन्दा सिर्जना पहिला गएको हुन् भन्ने भनाइ परस्पर विरोधाभाषपूर्ण रहेको पाइन्छ । यस तथ्यको आधारमा जुन घटनाबाट पीडित भनिएकी व्यक्ति हो उसैको भनाइ मालाकार कडिमा मेल खाएको देखिएन । एक आपसमा मेल नखाएको तथ्यको आधारमा कसुर ठहर गर्नु पनि न्यायको दृष्टिले मनासिब देखिएन ।

५. प्रतिवादी प्रेमबहादुरले मलाई एकलै पारी

सुरुवाल खोली जबरजस्ती करणी गरेपछि कसैलाई भने मारिदिन्छु भनी घर गएका हुँदा डराई एकलै सुती भोलिपल्ट गाउँकै न्याडखुरी परियारलाई घटना बताएको भनी अदालतमा बकपत्र गर्दा लेखाएको पाइन्छ । न्याडखुरी परियारले अदालतमा बकपत्र गर्दा स.ज. ५ मा पुन्टे भन्ने प्रेमबहादुर पराजुलीले सर्वोच्च खलाई जबरजस्ती करणी गरे, गरेनन् भन्ने कुरा भन्न सकिदैन भनी र स.ज. ६ मा मैले सर्वोच्च खलाई प्रेमबहादुरसँग बसेकी हौं भनेर सोधेकी थिएँ, निजले पहिले होइन भनी, पछि सँगै बसेको हो भनेर भनेकी हुन् भनी बकपत्र गरेको पाइन्छ । मौखिक प्रमाणलगायत मौकामा बुझिएका कुमारी परियार र न्याडखुरी परियारको कागज र बकपत्रसमेतबाट जाहेरी दरखास्त र पीडिताको बकपत्र एकआपसमा मेल खाएको पाइएन । कुनै घटनाको बारेमा देखेको नभई सुनेको आधारमा मात्र व्यक्त गरेको भनाइ परिस्थितिजन्य प्रमाणले समेत पुष्टि गर्न नसकेको अवस्थामा त्यस्तो भनाई विश्वसनीय प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न मिल्ने देखिएन ।

६. फौजदारी मुद्दामा अभियुक्तउपर कसुर प्रमाणित गर्ने भार वादी पक्षमा हुने भन्नेबारेमा प्रमाण ऐनले कानूनी व्यवस्था गरेको देखिन्छ । अभियोग दाबीबमोजिमको आरोपित कसुर यी प्रतिवादीले गरेका हुन् भनी शंकारहित तवरबाट पुष्टि गराउन सकेको पाइँदैन । वस्तुनिष्ठ प्रमाणको अभावमा पीडितलाई जबरजस्ती करणी गरे भन्ने कुरा प्रमाणित गराउन वादी पक्षबाट सकेको देखिँदैन । अभियुक्तउपर अभियोग लगाउनु मात्र पर्याप्त हुँदैन, प्रमाणबाट पुष्टि पनि हुनु पर्छ । केवल शंकाको भरमा अभियोग दाबी स्वतन्त्र तथा वस्तुनिष्ठ प्रमाणबाट पुष्टि नभई सजाय गर्नु मनासिब हुँदैन । शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउँछ । यस अवस्थामा प्रतिवादीलाई अभियोग दाबीबमोजिम सजाय होस् भन्ने पुनरावेदन दाबी एवं बहस जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

७. अतः उपर्युक्त आधार प्रमाण एवं कारणबाट प्रतिवादी प्रेमबहादुर पराजुलीलाई अभियोग दाबीबमोजिम ८ वर्ष कैद र रु.५०,०००।- क्षतिपूर्ति भराई दिने ठहर्‍याएको सुरु लमजुङ जिल्ला अदालतको फैसलालाई उल्टी गरी प्रतिवादीले आरोपित कसुर गरेको पुष्टि नहुँदा अभियोग दाबीबाट सफाई दिने ठहर्‍याएको पुनरावेदन अदालत पोखराको मिति २०६७।०१।०६ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत मुद्दाको दायरीको लगत कट्टा गरी फैसला विद्युतीय प्रणालीमा अपलोड गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.डम्बरबहादुर शाही

इजलास अधिकृत : दुर्गाप्रसाद भट्टराई
इति संवत् २०७४ साल मंसिर ४ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२७२

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
फैसला मिति : २०७५।८।१९
०६९-CI-१०००

मुद्दा : जग्गा खिचोला घर उठाई चलन

पुनरावेदक / प्रतिवादी : काजीमानको छोरा सप्तरी
जिल्ला, कल्याणपुर गा.वि.स., वडा नं.८
बस्ने वर्ष ७२ को लोकेन्द्रनारायण श्रेष्ठसमेत
विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : सप्तरी जिल्ला, कल्याणपुर गा.वि.स.,
वडा नं.८ बस्ने गयाप्रसाद श्रेष्ठको श्रीमती
रामादेवी श्रेष्ठसमेत

- जग्गाको स्वामित्व एउटाको नाउँमा वैधानिक रूपमा दर्ता भइरहेकोमा अर्को व्यक्तिले सोमध्ये केही भाग भोगाधिकार प्राप्त गर्दैमा सम्पूर्ण वैध स्वामित्व समाप्त नहुने ।

(प्रकरण नं.८)

४४४ ३३३

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट :

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट :

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

सुरु फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री नागेन्द्रलाल कर्ण
सप्तरी जिल्ला अदालत

पुनरावेदन फैसला गर्ने:

मा. न्यायाधीश श्री चोलेन्द्र शमशेर ज.ब.रा.
माननीय न्यायाधीश श्री टेकराज नेपाल
पुनरावेदन अदालत राजविराज

फैसला

न्या.विश्वम्भरप्रसाद श्रेष्ठ : साबिक न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९(१) बमोजिम यस अदालतको पुनरावेदन सुन्ने अधिकार क्षेत्रान्तर्गत दर्ता भई हाल प्रचलित न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा ९(१) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र रही निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर यसप्रकार रहेको छ:-

तथ्य खण्ड

हामी वादी आमा छोराको संयुक्त नाममा दर्ता रहेको सप्तरी जिल्ला कल्याणपुर गा.वि.स. वडा नं.८ (क) कि.न.४५७ को ०-९-५ जग्गा हामीहरूले निर्विवाद रूपमा भोगचलन गरी आएकोमा कुनै प्रकारको टंटा खिचोलासमेत केही थिएन । वादीहरूमध्ये म दीपक श्रेष्ठ घरमा नरहेको अवस्थामा मौका छोपी विपक्षीहरूले जोरजबरजस्ती उक्त जग्गामा प्रवेश गरी मिति २०६२।११।०६ को करिब ८.०० बजेको समयमा विपक्षीहरूमध्ये लोकेन्द्रनारायण श्रेष्ठ र निजका छोरा नानीबाबु श्रेष्ठले उक्त ०-९-५ जग्गाको उत्तरपट्टि ०-४-१० जग्गालाई घेरवेर गरी पूर्वउत्तर तर्फबाट ०-२-५ जग्गामा पूर्व विट्टा पश्चिम मुख फर्केको फुसको घर थान-१, पश्चिम विट्टा पूर्व मुखको फुसको घर थान-१, दक्षिण विट्टा उत्तर मुखको फुसको घर थान-१ समेत जम्मा तिन थान घर बनाउन लागेका हुन्। त्यस्तै विपक्षीहरूमध्ये चेतलक्ष्मी श्रेष्ठ र दीपककुमार श्रेष्ठले सोही ०-९-५ जग्गामध्ये दक्षिणतर्फबाट ०-४-१५ जग्गा घेरवेर गरी ०-२-५ जग्गामा दक्षिण विट्टा उत्तर मुख फर्केको इट्टाको गाह्रो टायलको छाना भएको घर थान-१ र पूर्व विट्टा पश्चिम पूर्व मुख फर्केको सानो

फुसको घरसमेत बनाउन लागेका हुन्। सो बखत वादी म रामादेवी श्रेष्ठ विपक्षीहरूलाई रोक्न जाँदा नमानी मलाई अपशब्दसमेत बोलेकाले फर्की आएकी हुँ । वादी म दीपक श्रेष्ठले भद्रभलाञ्जी राखी छलफल गर्न लाग्दा विपक्षीहरू नआई जे गर्न सक्छौं गर भनी जवाफ दिएकोले हाम्रो नामको कि.न.४५७ को ०-९-५ भित्त अवल पूरै जग्गा खिचोला गरेकाले खिचोला मेटाई चलनसमेत चलाई पाउँ भन्नेसमेत फिरादपत्र ।

हामी प्रतिवादीहरूले मिति २०६२।११।०६ को बिहान ८:०० बजे घर बनाउन प्रारम्भ गरी ५ थान घर कुन समयमा पूरा गरी चारैतर्फ घेरवेर गरेको हो त्यस सम्बन्धमा फिरादपत्रमा केही उल्लेख छैन । फिरादपत्रमा घर बनाउन प्रारम्भ गरेको उल्लेख गरेका छन् । बनाउने कार्य कहिले सम्पन्न भएको हो भन्ने सम्बन्धमा दाबी प्रस्ट छैन । सभै नापीको केही वर्षपछि नै वादीहरूको सहमतिबाट हामीहरूले वादी दाबीको जग्गामा घर बनाई बसोबास गरी आउनुका साथै उक्त जग्गामा आँप लिचीलगायत विभिन्न फलफुलको बिरुवा रोपी हुर्काइसकेको छौं । वादीको दाबी जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं. तथा घर बनाउनेको महलको ११ नं. को हदम्यादभित्र नपरेको हुँदा फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको संयुक्त प्रतिउत्तरपत्र ।

मिति २०६३।०७।३० को आदेशबमोजिम विवादित जग्गाको दर्ता ख्रेस्ताको प्रमाणित प्रतिलिपि तथा मिति २०६४।०२।२७ को आदेशानुसार विवादित जग्गाको सभै नक्सा प्रिन्ट र टायल चेक एवं डोरबाट भई आएको नक्सा मुचुल्का सुरु मिसिल सामेल रहेको ।

मिति २०६५।१०।२२ को आदेशअनुसार वादीले गाउँ विकास समितिको कार्यालय, कल्याणपुर, सप्तरीमा दर्ता गराएको द.नं.४१३, मिति २०६१।०३।१६ को सक्कल निवेदन प्राप्त भई मिसिल सामेल रहेको ।

वादीका साक्षी योगेन्द्रकुमार श्रेष्ठ तथा

प्रतिवादीका साक्षी महेन्द्र श्रेष्ठसमेतले गरेको बकपत्र सुरु मिसिल सामेल रहेको ।

मिति २०६६।०२।०७ मा वादीका वारेस दीपक श्रेष्ठले अ.व.७८ नं. बमोजिम गरेको बयान सुरु मिसिल सामेल रहेको ।

वादी दीपक श्रेष्ठले गा.वि.स.को कार्यालय कल्याणपुरमा दर्ता गराएको द.नं.४१३ को निवेदनमा लोकेन्द्रनारायण श्रेष्ठले २० वर्षदेखि दाबीको जग्गा भोगचलन गर्दै आएको भनी उल्लेख गरेको र मिति २०६५।०८।०७ मा भएको नक्सा कुण्डलीको न.नं.३ को खाली जग्गा वादीकै कि.नं.४५७ भित्रको देखिएकाले उक्त न.नं.३ को जग्गामा प्रतिवादीको खिचोला मेटाई वादीलाई चलनसमेत चलाई दिने ठहर्छ । न.नं.१ र २ को जग्गामा वादीको दाबी पुग्न सक्ने भन्ने सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६६।०३।२१ को फैसला ।

प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जिकिर बनावटी हो । प्रतिवादीहरूले गा.वि.स.को कार्यालयमा निवेदन दिँदा घर बनाई लिएको भन्ने जिकिर नलिई पछि फिराद परेपछि प्रतिउत्तरमा मात्र इन्कार गरेका हुन् । केही जग्गामा दाबी पुग्ने र केहीमा दाबी नपुग्ने भनी सुरु अदालतले गरेको निर्णय त्रुटिपूर्ण छ । कि.नं.४५७ को जग्गामा हामीहरूको सहमतिले घर बनाएको भए सहमतिको लिखत पेस गर्न सक्नु पर्दथ्यो । त्यस्तो लिखत पेस हुन सकेको छैन । एउटै ससिम जग्गामध्ये न.नं.३ मा दाबी पुग्ने र न.नं.१ र २ को जग्गामा दाबी नपुग्ने कारणसमेत उल्लेख नभएकोले सुरुको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसला उल्टी गरी इन्साफ पाउँ भन्ने वादीको पुनरावेदन अदालत राजविराजमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

यसमा दाबीको कि.नं.४५७ को जग्गामा २० औं वर्ष पहिले वादीको सहमतिमा घर बनाई बसेको भनी प्रतिउत्तर जिकिर देखिए तापनि त्यस्तो लिखित सहमति पेस नभएको अवस्थामा न.नं.३ को

जग्गा मात्र प्रतिवादीले खिचोला गरेको ठहर्‍याएको सप्तरी जिल्ला अदालतको मिति २०६६।०३।२१ को फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा अ.बं.२०२ नं. र पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम विपक्षी झिकाई नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने मिति २०६८।०१।०७ को पुनरावेदन अदालत राजविराजको आदेश ।

सुरु जिल्ला अदालत नापी डोरबाट मिति २०६५।०८।०७ मा भई आएको नक्साको न.नं.१ र २ मा घर बनेको देखिएको र सो घरहरूको पश्चिमतर्फ खाली जग्गा देखिन्छ । सोही नक्सालाई आधार मानी नक्सामा भएका घरहरू र सोको लगापातले ओगटेको जग्गाको क्षेत्रफल र खाली जग्गाको क्षेत्रफल अलग अलग नदेखिएकोले सोही नक्सालाई आधार मानी उल्लिखित क्षेत्रफलसमेत देखिने गरी अ.बं.१७१ नं. बमोजिम पुनः नक्सा गरी आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने बेहोराको मिति २०६८।०८।०५ को पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट भएको आदेशबमोजिम डोरबाट भई आएको नक्सा मुचुल्का मिसिल सामेल रहेको ।

वादी दाबीको जग्गामा वादी दाबीकै सहमतिमा घर बने, बनाएको हो भन्ने तथ्ययुक्त सबुद वादीले पेस दाखिल गर्न सकेको नपाइँदा पहिलेबाटै बनाई भोग गरेको सिद्ध हुन्छ । मिति २०६८।०९।१४ को नक्सा कुण्डलीको न.नं.५ र ७(ख) मा रहेको घर र सो घरले चर्चेको जग्गा र सो घरमा आवातजावत गर्ने निकास बाटो रहेको न.नं.४ र ६ को जग्गामा प्रतिवादीहरूले २० औं वर्ष अगाडिदेखि घर बनाई भोग गरेको देखियो । सोबाहेकका न.नं.१, २, ३, ८ र ९ का जग्गासम्म वादी दाबीबमोजिम प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहर्‍याउनु पर्नेमा सो नठहर्‍याएको हदसम्म सुरु फैसला केही उल्टी हुने भई वादीले चलनसमेत चलाई पाउने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट भएको मिति २०६८।१०।२३ को फैसला ।

सप्तरी जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।०८।०७ मा भएको नक्सा मुचुल्काअनुसार सुरुले स्पष्ट फैसला गरेकोमा विना कारण उक्त फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट फैसला भएको छ। सो फैसलामिति २०६८।०९।१४ को नक्सा कुण्डलीअनुसार न.नं.५ र न.नं.७(ख) मा रहेको घर र घरले चर्चेको जग्गा तथा सो घरमा आवतजावत गर्ने निकास बाटो रहेको न.नं.४ र ६ बाहेकका न.नं. १, २, ३, ८ र ९ का जग्गासम्म प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहर्‍याउनु पर्नेमा सो नठहर्‍याएको हदसम्म सुरु फैसला केही उल्टी गरी पुनरावेदन अदालत राजविराजको मिति २०६८।१०।२३ मा भएको फैसलामा नक्सा न.नं.७, ७क, ७ग र ७घ समेतका सम्बन्धमा केही नबोली भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतको फैसला सदर कायम गरी न्याय पाउँ भन्ने बेहोराको प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा परेको पुनरावेदन पत्र।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदन पत्रसहितको मिसिल संलग्न कागजात अध्ययन गरी हेरियो।

हामी वादी रमादेवी श्रेष्ठ र दिपक श्रेष्ठको नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको कि.नं.४५७ को ०-९-५ जग्गा प्रतिवादीहरू लोकेन्द्रनारायण श्रेष्ठ र नानिबाबु श्रेष्ठले उत्तरतर्फबाट तिन थान फुसको घर बनाई र प्रतिवादीहरू चेतलक्ष्मी श्रेष्ठ र दिपककुमार श्रेष्ठले दक्षिणतर्फबाट झुँटाको गारो भएको घर-१ र फुसको घर-१ बनाई पूरै जग्गा कब्जा गरेकाले जग्गा खिचोला मेटाई घर उठाई चलनसमेत चलाई पाउँ भन्ने फिराद दाबी रहेको देखियो। नापी सर्भेको पछिबाट दाबीको जग्गामा आफूहरूले वादीको सहमतिबमोजिम नै घर निर्माण गरी फलफूलको बोटबिरुवासमेत रोपी बसोबास गरी आएकोले मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको

महलको १८ नं. तथा घर बनाउनेको महलको ११ नं. बमोजिम फिराद खारेज गरिपाउँ भन्ने प्रतिवादीहरूको प्रतिउत्तर जिकिर रहेको देखियो। न.नं.३ को खाली जग्गा वादीकै कि.नं.४५७ भित्रको जग्गा देखिएकोले उक्त न.नं.३ को जग्गामा प्रतिवादीको खिचोला मेटाई वादीलाई चलनसमेत चलाई दिने, न.नं.१ र २ को जग्गामा वादीको दाबी पुग्न नसक्ने ठहर भई सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतबाट फैसला भएको पाइयो।

सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलामा वादीहरूले चित्त नबुझाई पुनरावेदन अदालत राजविराजमा पुनरावेदन गरेको देखियो। पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट न.नं.१, २, ३, ८ र ९ का जग्गासम्म प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहर्‍याउनु पर्नेमा सो नठहर्‍याएको हदसम्म सुरु फैसला केही उल्टी हुने भई वादीले चलनसमेत चलाई पाउने ठहर गरी फैसला भएको देखियो। पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट भएको फैसलाउपर प्रतिवादीहरूले चित्त नबुझाई यस अदालतमा पुनरावेदन गरेको देखियो।

अब, पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन ? प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्ने हो वा होइन ? भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, वादीको कि.नं.४५७ को ०-९-५ जग्गा वादीहरू रमादेवी श्रेष्ठ र दिपक श्रेष्ठको नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको देखिन आएको छ। सो जग्गाको सम्बन्धमा वादी दिपक श्रेष्ठले गा.वि.स. कार्यालय, कल्याणपुर, सप्तरीमा जग्गा उपलब्ध गराई पाउँ भन्ने मिति २०६१।०३।१६, द.नं.४९३ को निवेदन दिएको देखिन्छ।

३. सो निवेदनको बेहोरा हेर्दा, गा.वि.स. कल्याणपुर, वडा नं.८ अन्तर्गत मेरो र मेरो आमाको नाउँमा संयुक्त दर्तासमेत कायम रहेको १० कठ्ठा जग्गा यसै गा.वि.स. मा बस्ने श्री लोकेन्द्रनारायण

श्रेष्ठले करिब २० वर्षदेखि भोगचलन गर्दै आएको सडामा ५ कड्डा जग्गा दिएको तर बाँकी जग्गाको कुनै हरहिसाब नदिएको र उक्त १० कड्डा जग्गाको मैले नै मालपोत तिर्दै आएकोले निज लोकेन्द्रनारायण श्रेष्ठको जग्गा निजलाई नै फिर्ता दिई मेरो जग्गा फिर्ता गराई दिन अनुरोध छ भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको पाइन्छ। वादी दिपक श्रेष्ठले उक्त निवेदनको सम्बन्धमा मिति २०६६।०२।०७ मा अ.बं.७८ नं. बमोजिम सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतमा बयान गरेको पाइन्छ।

४. उक्त बयानमा दाबीको कि.नं.४५७ को जग्गामध्ये प्रतिवादीहरूले आधामा करिब २० वर्षजति अघिदेखि घर बनाई बसोबास गर्दै आएको भएपनि ३ वर्षअघि २०६२ साल फागुनदेखि घर पुनः निर्माण गरी जबरजस्ती बसेको हो, खाली गरी दिनु भन्दा नमानेकाले गा.वि.स. मा निवेदन दिएको थिएँ, सो सबै जग्गाको मालपोत मैले नै तिर्दै आएको छु, दर्ता सेस्तासमेत मेरै भएकाले मेरो हक लाग्ने हो, उक्त निवेदन गा.वि.स. को कार्यालय, कल्याणपुरमा मैले नै दिएको हो भन्ने बेहोरा लेखाएको पाइन्छ।

५. उक्त निवेदन तथा वादीको अ.बं.७८ नं. बमोजिमको सुरु अदालतसमक्षको बयानबाट दाबीको कि.नं.४५७ को जग्गा वादी प्रतिवादीबिच २० वर्षअघिको सहमतिबमोजिम नै प्रतिवादीहरू उक्त जग्गामा बसोबास गर्दै आएको देखिन आयो। यसरी २० वर्षअघिबाटै प्रतिवादीहरू घर निर्माण गरी बसोबास गरी आएको देखिएको, वादीले पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट भएको फैसलाउपर पुनरावेदन नगरी चित्त बुझाएकै देखिँदा प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिरमा नै सीमित रही इन्साफ दिनुपर्ने देखिन आयो।

६. प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर हेर्दा, मिति २०६८।०९।१४ को नक्सा कुण्डलीअनुसार न.नं.५ र न.नं.७(ख) मा रहेको घर र घरले चर्चेको जग्गा तथा सो घरमा आवतजावत गर्ने निकास बाटो रहेको न.नं.४ र ६ को हकमा बोलिएको तर अन्य न.नं.७, ७ क, ७ ग र ७ घ समेतका जग्गाका सम्बन्धमा केही नबोलिएको पुनरावेदन अदालत राजविराजको फैसला अस्पष्ट रहेको भन्ने नै प्रतिवादीहरूको मुख्य पुनरावेदन जिकिर रहेको देखियो। पुनरावेदन अदालत राजविराजको मिति २०६८।०८।०५ को आदेशानुसार दाबीको कि.नं.४५७ को जग्गामा मिति २०६८।०९।१४ मा पुनः नक्सा मुचुल्का भएको पाइन्छ। सो मुचुल्कामा निम्नबमोजिम नक्सा भएको पाइन्छ।

न.नं.	कि.नं.	क्षेत्रफल	जग्गाको स्थिति
१	४५७	०-१-३.५६	खाली
२	४५७	०-१-१३.५९	खाली
३	४५७	०-०-१५.२९	परालको टौवा, लिचिको रूख-२, वेलको रूख-१, कागतीको रूखसमेत भएको
४	४५७	०-०-७.१९	घरदेखि पूर्वपट्टिको खाली जग्गा
५	४५७	०-०-८.५०	आँगन जहाँ चर्पी, ३ कोठे फुसको घर, धान राख्ने भकारी, चापा कल
६	४५७	०-०-६.८६	घरदेखि पूर्वतर्फको खाली जग्गा
७	४५७	०-०-१४.५३	आँगन जहाँ तीन कोठे खपडाको घर, फुसको घर-१, चर्पी-१, चापा कल-१,
८	४५७	०-०-१८.११	खाली
९	४५७	०-२-५.७१	खाली

७. उल्लिखित नक्सा मुचुल्काबाट न.नं. १, २, ३, ४, ५, ६, ७, ८ र ९ को जग्गाहरू वादीहरूको नाउँमा संयुक्त दर्ता रहेको कि.नं.४५७ को ०-९-५ को जग्गाभित्र पर्ने जग्गाहरू भएको देखियो । न.नं.१, २, ३, ८, र ९ को जग्गाहरू खाली रहेको देखिन्छ । अन्य न.नं.४, ५, ६ र ७ को जग्गाहरूमा प्रतिवादीहरूको बसोबास रही भोगचलनसमेत रहेको देखिन्छ । वादीहरूको उक्त न.नं.४, ५, ६ र ७ को जग्गामा प्रतिवादीहरू बीस वर्षअघिबाट बसोबास रही भोगचलनसमेत रहेको तथ्य वादीले मिति २०६१।०३।१६ मा गा.वि.स.को कार्यालय, कल्याणपुरमा दिएको निवेदन र सो निवेदनउपर सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतमा अ.बं.७८ नं. बमोजिम गरेको बयानबाट पुष्टि भइसकेको छ । प्रतिवादीहरूले २० वर्षअघिबाट घर निर्माण गरी भोगचलन गरी आएको न.नं.४, ५, ६ र ७ को जग्गाबाहेकका खाली जग्गासम्म प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहर गरी पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट फैसला भएको देखिन्छ ।

८. जग्गाधनीको सहमतिबाट २० औं वर्षदेखि घर बनाई बसोबास गरी भोगाधिकारको हक प्राप्त गरेको घर तथा सो घरमा आउने जाने निकास बाटोको हकमा वादी दाबी नपुग्ने गरी पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट फैसला भएको छ । वादीहरूको नाउँमा दर्ता रहेको हक स्वामित्वको कि.नं.४५७ को जग्गामध्ये प्रतिवादीहरूको भोगाधिकार रहेको विवादित घर जग्गाबाहेक अन्य खाली जग्गामा सो भोगाधिकारको नाताले स्वतः जग्गा प्राप्त गर्ने आधार हुँदैन । जग्गाको स्वामित्व एउटाको नाउँमा वैधानिक रूपमा दर्ता भइरहेकोमा अर्को व्यक्तिले सोमध्ये केही भाग भोगाधिकार प्राप्त गर्दैमा सम्पूर्ण वैध स्वामित्व समाप्त हुँदैन । अन्यथा जग्गा दर्ता स्वामित्वसम्बन्धी कानूनी व्यवस्थाको कुनै अर्थ रहँदैन । प्रतिवादीहरूले २० वर्षअघिदेखि घर निर्माण गरी बसोबास गरिआएको

न.नं.४, ५, ६ र ७ बाहेक अन्य वादीहरूको दर्ताको कि.नं.४५७ को न.नं.१, २, ३, ८ र ९ को जग्गामा प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहर गरी पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट भएको फैसला अन्यथा भन्न मिलेन । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिरसँग सहमत हुन सक्दैन ।

९. अतः न.नं.३ को जग्गासम्म प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहर गरी सुरु सप्तरी जिल्ला अदालतबाट भएको फैसला केही उल्टी हुने गरी न.नं. १, २, ३, ८ र ९ को जग्गासमेत प्रतिवादीहरूले खिचोला गरेको ठहन्याई पुनरावेदन अदालत राजविराजबाट मिति २०६८।१०।२३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । प्रतिवादीहरूको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । प्रस्तुत फैसला अपलोड गरी दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाइ दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृतः नरहरि ढकाल, कालिबहादुर साम्यू लिम्बू
इति संवत् २०७५ साल मङ्सिर १९ गते रोज ४ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२७३

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री टंकबहादुर मोक्तान
फैसला मिति : २०७५।११।१७
०६७-CI-०९८५

मुद्दा:- फैसला बदर

पुनरावेदक / प्रतिवादी : जिल्ला धनुषा जनकपुर न.पा.
वडा नं. ५ बस्ने स्व. रामचन्द्र सर्राफको छोरा
निर्मलकुमार सर्राफ

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : गुठी संस्थान, शाखा कार्यालय,
जनकपुर

- अदालतबाट फैसला भएको कुराको जानकारी पाएपछि त्यस्तो फैसलाबाट आफ्नो हकमा असर परेको भए निर्धारित हदम्यादभित्र दाबी गर्नु सम्बन्धित पक्षको कर्तव्य हुने।
- फैसलाको जानकारी पाएपछि पनि वर्षौंसम्म सोसम्बन्धी कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी बसेको अवस्थामा केवल गुठी संस्थान भएकाले हदम्याद लाग्दैन भन्ने जिकिर तर्कसङ्गत र मनासिब नदेखिने।

(प्रकरण नं. ६)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ
अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादव

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री
ज्ञानेन्द्रप्रसाद पोखरेल

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- गुठी संस्थान ऐन, २०३३

सुरू तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री बलराम विष्ट
धनुषा जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:

माननीय न्यायाधीश श्री कोमलनाथ शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री फणिन्द्र शर्मा
पुनरावेदन अदालत जनकपुर

फैसला

न्या.ईश्वरप्रसाद खतिवडा : तत्कालीन
न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ बमोजिम दायर
हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं ठहर
यसप्रकार रहेको छ:-

विपक्षीहरू एकआपसमा मिलेमतो गरी गुठी
संस्थानको जग्गालाई आफ्नो बनाउने उद्देश्यबाट मुद्दा
मामिला गरी गराई गुठीको हक जाने गरी फैसला गरे
गराएको हुँदा घर हक कायम चलनतर्फ छुट्टै फिराद
दर्ता गराई मिति २०२२।६।२५, २०२५।७।२५,
२०२९।२।५, २०३२।६।१२, २०४३।३।२४ र
२०४६।६।३० मा भएका सम्पूर्ण फैसलाहरू बदर
गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निर्मलकुमार सर्राफको
फिराद पत्र।

फिराद दाबीको सार्वजनिक जग्गाको
सम्बन्धमा हामीले केही बिराएको नभई सो सबै
रामचन्द्र सर्राफ, निजका सन्तानहरूबाट भएको हुँदा
हामीहरूउपरको गैरकानूनी फिराद खारेज गरिपाउँ
भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी विश्वनाथप्रसाद साह

तेलीसमेतको संयुक्त प्रतिउत्तर पत्र ।

विपक्षीको उक्त जग्गामा हक समाप्त भइसकेको छ । आफ्नो दाखिल दर्ता गरी अर्काको हक भएको जग्गामा हक शेष छ भनी अ.बं. ८२ र ८६ नं. समेतको कानूनी व्यवस्थालाई गम्भीर उल्लङ्घन गरी दायर गरिएको त्रुटिपूर्ण फिराद दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी निर्मलकुमार सर्राफको प्रतिउत्तर पत्र ।

वादी दाबीको कित्ता नं. १०३ र १०८ का जग्गाहरूमा हक स्थापित गरिपाउँ भनी पर्न आएको वादी गुठी संस्थान कार्यालय जनकपुरको फिराद गर्ने हकद्वारा र हदम्यादको अभावमा अ.बं. ८२ नं. बमोजिम खारेज हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०६२।८।२२।२४ गतेको धनुषा जिल्ला अदालतको फैसला ।

गुठी संस्थान मुद्दामा पक्ष नभएको कारणले अदालतको सूचना टाँस हुँदा संस्थानको हदम्याद जाँदैन । अतः उक्त आधारबाट धनुषा जिल्ला अदालतको मिति ०६२।८।२२ को फैसला बदर गरी वादी दाबीबमोजिम इन्साफ पाउँ भन्ने बेहोराको पुनरावेदन अदालत जनकपुरमा परेको मिति २०६३।१।१० को पुनरावेदन पत्र ।

वादी दाबीबमोजिम फैसला बदर गर्नुपर्नेमा फिराद खारेज गर्ने गरी भएको धनुषा जिल्ला अदालतको मिति २०६२।८।२२ फैसला नमिली उल्टी भई दाबीबमोजिम मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको मिति २०४६।६।३० को फैसला दाबीको हदसम्म बदर हुने ठहर्छ भन्ने पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६६।५।८ को फैसला ।

विवादित जग्गा २०१८ सालमा मेरा पिता रामचन्द्र सर्राफले रामरतन दासबाट खरिद गरी विपक्षी गुठी संस्थानको स्वीकृतिबाट पारित भएको जग्गा हो । सो जग्गा चलन पाउने ठहरी मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट मिति २०४६।६।३० मा फैसला

भई अन्तिम भई बसेको हो । उक्त फैसलाबमोजिम लगत कायम गरी दा.खा. दर्ता गरी चलन पुर्जी र दर्ता सिफारिसको लागि मैले विपक्षी गुठी संस्थान कार्यालयसमक्ष द.नं. ३२९८ मिति २०४७।१२।११ मा मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको उक्त फैसलासहित निवेदन दिइसकेकोमा गुठी संस्थानले मिति २०६२।४।१४ मा फैसलाको नक्कल सारेपछि मात्र जानकारी पाएको भन्ने आधार ग्रहण गरी मलाई हराउने गरी भएको पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । विवादित जग्गा व्यक्ति विशेषको हो भन्ने कुरा गुठी संस्थानलाई २०१७ सालभन्दा अगाडि नै जानकारी छ । सो जग्गा साबिकमा मैना नुनियाको हकभोग र चलनमा थियो । मैना नुनियाले श्रीजंग राणालाई र श्रीजंग राणाको मृत्युपछि ललितादेवीको नाममा नामसारी भएको हो । साबिक मेनेजरी अड्डा (हाल गुठी कार्यालय) ले सालसालै पोतसमेत बुझ्दै आएको र ललितादेवीले मेरा पिताका दाता रामरतन दासलाई २०१७।६।२१ मा बिक्री गर्दा विपक्षी गुठी कार्यालयले नै दाखिला खारेज गरेको हो । मेरा पिता रामचन्द्र सर्राफले निज रामरतन दासबाट विपक्षी गुठी कार्यालयको स्वीकृति लिई मिति २०१८।७।३० मा पारित गरी लिएको हो । अतः पुनरावेदन अदालतले हदम्याद र हकद्वाराविहीन फिरादलाई मान्यता दिई सुरु फैसला उल्टी गरी गरेको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी निर्मल कुमार सर्राफको यस अदालतमा परेको पुनरावेदनपत्र ।

मिति २०१८।७।३० मा पारित गरी लिई दर्ता गराई आएको र एकपछि अर्काको नाउँमा दर्ता गरी पोतसमेत बुझ्दै आएको जग्गाको सम्बन्धमा मिति २०६२।४।१४ मा मात्र नक्कल सारी लिँदा थाहा पाएको भनी लामो अन्तरालपछि परेको फिरादमा दाबी पुग्ने भनी भएको फैसला प्रमाण मूल्याङ्कनको रोहमा फरक पर्ने हुँदा अब २०२ नं. बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।१।३ को

आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री महादेवप्रसाद यादवले वादी गुठी संस्थानले दाबी गरेको विवादित जग्गा प्रतिवादीको हक भोगको जग्गा हो। तह तहका फैसलाबाट सो कुरा पुष्टि भएको छ। सो कुराको जनाउ २०४७।१२।११ मा नै गुठी कार्यालयले पाएकोमा धेरै समयसम्म सो कुरालाई स्वीकार गरी बसेको प्रस्ट छ। आफ्नो हकाधिकार नै नभएको जग्गाको विषयमा मुद्दा दायर गर्ने हकद्वया प्रत्यर्थी गुठी संस्थानलाई छैन। २०४७ सालमा नै फैसलाको नक्कलसहित थाहा पाएको कुरामा २०६२ सालमा मात्रै नक्कल सारेर थाहा पाएको भन्न मिल्दैन। फिरादपत्र हदम्यादविहीन छ। फिरादपत्रमा नै रामचन्द्र सर्राफले २०१८।७।३० मा खरिद गरेको आधारमा दा.खा. दर्ता गरेको सम्पूर्ण काम कारबाही दूषित हो भनी उल्लेख गरेबाटै विपक्षी गुठी कार्यालय स्वयंले दा.खा. गरेको कुरालाई २०६२ सालमा आएर आफैँले चुनौती दिन मिल्ने नै होइन। तसर्थ पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी गरी सुरु फैसलाअनुसार नै फिराद खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

प्रत्यर्थी वादी गुठी संस्थान शाखा कार्यालय जनकपुरको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री ज्ञानेन्द्रप्रसाद पोखरेलले गुठी संस्थानलाई आफ्नो जग्गा संरक्षणको लागि फिराद दिन हदम्याद लाग्दैन। रीतपूर्वक म्याद तामेल नभई वा नक्कल सारेर नलिएसम्म अन्य प्रयोजनको लागि गरिएको काम कारबाहीले जानकारी पाएको अर्थ गरी संस्थानको हक संरक्षण गर्न पाउने अधिकारलाई प्रतिकूल असर पारेको हुँदैन। विवादित जग्गाको जग्गाधनी गुठी नै हो। मोहीको रूपमा कायम व्यक्तिले जग्गाधनीको हैसियत राख्न मिल्दैन। सो जग्गा रैकर हो भनी पुनरावेदक प्रतिवादीले जिकिर लिएको अवस्था पनि

छैन। अतः पुनरावेदन अदालत जनकपुरको फैसला मनासिब हुँदा सदर हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

अब सुरु फैसला उल्टी गरी वादी दाबीबमोजिम फैसला बदर गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६६।५।८ को फैसला मिलेको छ, छैन र प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन? सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, गुठीका नाउँमा फिल्डबुक तयार भई दर्ता भएको जग्गालाई गुठीको हक जाने गरी प्रतिवादी निर्मलकुमारको पिता रामचन्द्र सर्राफले २०१८।७।३० मा खरिद गरेको आधारमा दा.खा. दर्ता गरेको सम्पूर्ण काम कारबाही दूषित दर्ता हो। गुठी संस्थानको विवादित कि.नं. १०३ र कि.नं. १०८ को जग्गा सम्बन्धमा रामचन्द्र सर्राफ वादी र रामेश्वरी देवीसमेत प्रतिवादी भएको घर खिचोला लिखत बदर मुद्दा धनुषा जिल्ला अदालतमा परी अञ्चल अदालत जनकपुर हुँदै मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट मिति २०४६।६।३० मा अन्तिम फैसला गराई गुठीको हक समाप्त गरेको भनी उल्लिखित फैसला बदर गर्न गुठी संस्थानको तर्फबाट मिति २०६२।४।१४ गते थाहा पाएको मिति कायम गरी फिराद परेको देखियो।

३. वादी दाबीको जग्गामा धनुषा जिल्ला अदालत, अञ्चल अदालत जनकपुर हुँदै मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको मिति २०४६।६।३० को अन्तिम फैसलाबाट हक स्थापित भइसकेको जग्गामा चलन चलाउन मिति २०४७।१२।११ मा फैसलाको नक्कलसहित गुठी संस्थान कार्यालय, जनकपुरमा जाँदा नै सो फैसलाबारे संस्थानलाई जानकारी भएकोमा सो कुरालाई गुमराहमा राखी मिति २०६२।४।१४ मा फैसलाको नक्कल सारी थाहा पाएको भन्ने आधारमा दायर गरेको फिराद हदम्याद र हकद्वयाविहीन हुँदा खारेज हुनुपर्छ भन्ने प्रतिउत्तर रहेको छ। धनुषा जिल्ला अदालतबाट फिराद खारेज

भएको र सो फैसलाउपर परेको वादी गुठी संस्थान कार्यालयको पुनरावेदनमा सुरु फैसला उल्टी भई वादी दाबीको हदसम्म मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको मिति २०४६।६।३० को फैसला बदर गर्ने गरी पुनरावेदन अदालत जनकपुरबाट मिति २०६६।५।८ मा फैसला भएको पाइयो।

४. गुठी प्रथा नेपाली समाजमा परम्परागत रूपमा चली आएको छ। “राजगुठी” लाई सुव्यवस्थित गर्ने हेतुले २०२१ सालमा गुठी संस्थान ऐन जारी भएको र पछि २०२९ सालमा अर्को ऐनले प्रतिस्थापन गरेको देखिन्छ। गुठी संस्थान ऐन जारी हुनुपूर्व गुठीले गर्ने काम विभिन्न मेनेजरी अड्डाबाट हुने गरेको देखिन्छ। गुठी संस्थान ऐन, २०३३ जारी भएपछि विभिन्न प्रकारका गुठी जग्गाको व्यवस्थापनसम्बन्धी प्रक्रिया थप प्रस्ट रूपमा व्यवस्थित गरिएको देखिन्छ। विवादित जग्गालाई “गुठी जग्गा” हो भनी वादीले दाबी लिएको देखिन्छ। प्रतिवादीले समेत गुठी संस्थानको अनुमतिले हक हस्तान्तरणलागतका काम गरेको तथा फैसलाबमोजिम चलन चलाउनको लागि गुठी संस्थान कार्यालयमा निवेदन गरेको भनी उल्लेख गरेबाट प्रस्तुत जग्गा गुठी जग्गा हो भन्ने देखिएको छ। विवादित जग्गामा भोगवालाको हैसियत मोहियानीसरह हुने र त्यसको उपभोग र प्रयोग प्रचलित कानूनबमोजिम गर्न सकिने देखिन आउँछ। विवादित जग्गाको हक हस्तान्तरण गर्दा २०१८ सालमा नै तत्कालीन मेनेजरी अड्डा (हालको गुठी संस्थान कार्यालयका पूर्ववर्ती संस्था) बाट अनुमति लिई कारबाही गरेको अवस्था देखिएको छ। प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी नै वादी भई चलेको मुद्दामा विवादित जग्गा गुठीअन्तर्गतको जग्गा देखिँदा जग्गाधनी गुठी भए पनि भोगाधिकार र मोहियानीको हैसियत प्रतिवादीमा नै रहेको तथ्य स्थापित भएको देखिन्छ। प्रचलित गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २७ मा गुठी जग्गामा खास जोताहा किसानले प्रचलित कानूनबमोजिम मोहियानी हक पाउने व्यवस्था रहेको

छ। मोहियानीमा कमाई आएको जग्गाको मोहियानी हक खरिद बिक्री हुन सक्ने र सो जग्गा कमाएबापत तोकिएको कुत संस्थानलाई बुझाउनु पर्ने कानूनी व्यवस्थासमेत ऐनले गरेको पाइन्छ। घरबारीको लागि प्रयोग भएको जग्गा गुठी रैतान नम्बरीमा दर्ता गर्न पाउने र बाँकी जग्गामा संस्थानलाई कुत तिरो बुझाउनु पर्ने व्यवस्था गुठी संस्थान ऐनको दफा ३८ को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशमा उल्लेख भएकोसमेत पाइन्छ।

५. विवादित जग्गा रामरतन दासले ललितादेवीबाट २०१७।६।२१ मा खरिद गरी लिएकोमा मेनेजरी कार्यालय (हाल गुठी संस्थान शाखा कार्यालय, जनकपुर) ले दाखिल खारेज गरेकोसमेत देखिन्छ। निज रामरतन दासबाट २०१८।७।३० मा प्रतिवादीका पिता रामचन्द्र सर्राफले पारित गरी लिएको र गुठी संस्थानले एकपछि अर्को व्यक्तिका नाउँमा दा.खा.दर्ता गरी पोतसमेत बुझ्दै आएकोमा मिति २०६२।४।१४ मा फैसलाको नक्कल सारी वादी गुठी संस्थानको तर्फबाट प्रस्तुत मुद्दामा फिराद परेको अवस्था छ। तत्कालीन मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतको मिति २०४६।६।३० को फैसलापश्चात् प्रतिवादी निर्मलकुमार सर्राफले दा.खा. दर्ता गर्न मिति २०४७।१२।११ मा निवेदन दिएपछि गुठी संस्थानलाई उसै बखत जानकारी भइसकेकोसमेत देखिएको छ। अदालतबाट फैसला भएको कुराको जानकारी पाएपछि त्यस्तो फैसलाबाट आफ्नो हकमा असर परेको भए निर्धारित हदम्यादभित्र दाबी गर्नु सम्बन्धित पक्षको कर्तव्य बन्दछ। फैसलाको जानकारी पाएपछि पनि वर्षौंसम्म सोसम्बन्धी कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी बसेको अवस्थामा केवल गुठी संस्थान भएकाले हदम्याद लाग्दैन भन्ने जिकिर तर्कसङ्गत र मनासिब देखिँदैन।

६. विवादित कि.नं. १०३ र कि.नं. १०८ को जग्गा २०१८।७।३० मा रामरतनले निर्मलकुमार सर्राफका पिता रामचन्द्र सर्राफलाई बिक्री गरेकोमा

सोही जग्गाका सम्बन्धमा तत्कालीन जनकपुर मेनेजरी अड्डामा उजुर परी सो अड्डाबाट लिखत बदर हुने गरी मिति २०२०।४।२५ मा फैसला भएको देखिन्छ। सो मुद्दाउपर परेको पुनरावेदनको टुंगो नलाग्दै निर्मलकुमार सर्राफले विश्वनाथप्रसाद साह तेलीसमेतलाई प्रतिवादी बनाई दिएको फिरादमा तहतह फैसला भएको देखिन्छ। सर्वोच्च अदालतबाट हक बेहकको प्रश्न हुँदा निर्णयका लागि भनी मिति २०२१।२।५ मा सो मुद्दा सुरु अदालतमा फिर्ता पठाएकोसमेत देखियो। यसपछि धनुषा जिल्ला अदालतबाट सुरु कारबाही भई जनकपुर अञ्चल अदालत हुँदै मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट मिति २०४६।६।३० मा वादी दाबीबमोजिम घर जग्गा खिचोला गरेको ठहर्‍याई प्रस्तुत मुद्दामा प्रतिवादी निर्मलकुमार सर्राफले दाबी गरेबमोजिम घरबाट उठाई चलनसमेत पाउने ठहरी फैसला भएको पाइयो। यो फैसला अन्तिम भई बसेको देखिन्छ।

७. विवादित जग्गा नैना नुनिया, श्री जंग राणा, ललितादेवी हुँदै मिति २०१७।६।२९ मा रामरतनको नाउँमा आएको र निजबाट प्रस्तुत मुद्दाका प्रतिवादी निर्मलकुमार सर्राफका पिता रामचन्द्र सर्राफका नाउँमा मिति २०१८।७।३० मा पारित भएको देखिन्छ। सो लिखत पारित गर्दा गुठी कार्यालयकै सिफारिसमा भएको भन्ने जिकिर रहेको र सो जग्गाको भोग गरेबापत गुठी संस्थानलाई कुत तथा दस्तुर बुझाउँदै आएको भन्ने देखिन्छ। जग्गाधनी गुठी संस्थान रहेको भन्ने कुरा फिल्डबुकमा उल्लेख भएको छ। मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट भएको मिति २०४६।६।३० को फैसलाबाट समेत विवादित जग्गामा रहेको घर भोगवाला मोहीको हैसियतले चलन पाउने ठहरेको पाइयो। विवादित घर जग्गामा प्रतिवादी निर्मलकुमार सर्राफसमेतको लामो समयदेखि भोगचलन गरी आएको तथ्य प्रमाणित भएको पाइयो।

८. अतः माथि विवेचित आधार, कारणबाट

विवादित गुठी जग्गामा पुनरावेदक प्रतिवादीको निरन्तर भोग रहेको देखिएको छ। सो तथ्य तहतह अदालतबाट पटकपटक भएका फैसलाहरूबाट स्थापित भएको देखिन्छ। यही सन्दर्भमा तत्कालीन मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट मिति २०४६।६।३० मा फैसला भएको पाइयो। उक्त फैसलाको जानकारी गुठी संस्थानले उसै बखत अर्थात् मिति २०४७।१२।१९ मा नै पाएको देखिन्छ। फैसलाको जानकारी पाएपछि समयमा नै (हदम्यादभित्र) दाबी लिई अदालतमा प्रवेश गर्नुपर्नेमा करिब १५ वर्षपछि फिराद परेको पाइयो। यसरी परेको फिराद दाबीबमोजिम तत्कालीन मध्यमाञ्चल क्षेत्रीय अदालतबाट भएको मिति २०४६।६।३० को फैसला बदर हुनेसम्मको कुनै कानूनी आधार प्रस्तुत हुन आएको पाइएन। यस अवस्थामा फैसला बदर हुने ठहर गरेको पुनरावेदन अदालत जनकपुरको मिति २०६६।५।८ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उल्टी भई वादी दाबी पुग्न नसक्ने ठहर्छ। दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या. टंकबहादुर मोक्तान

इजलास अधिकृत:- ढाकाराम पौडेल

इति संवत् २०७५ साल फागुन १७ गते रोज ६ शुभम्।

निर्णय नं. १०२७४

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री ईश्वरप्रसाद खतिवडा
माननीय न्यायाधीश श्री हरिप्रसाद फुयाल
फैसला मिति : २०७६।४।९
०७१-CR-११८३

मुद्दा : मानव ओसार पसार

पुनरावेदक / वादी : परिवर्तित नाम पानकुमारीको
जाहेरीले नेपाल सरकार
विरुद्ध
प्रत्यर्थी / प्रतिवादी : सुर्खेत जिल्ला राकम गा. वि. स.
वडा नं. ६ सेतुटोल बस्ने शोभा वादी

- केबल अभियुक्त अदालतमा उपस्थित हुन आएनन् भन्ने आधारमा कसुर ठहर गर्नुलाई न्यायिक प्रक्रियाको दुरुपयोग गरेको (miscarriage of justice) अथवा गम्भीर अन्याय (gross injustice) भएको अर्थमा बुझ्नु पर्ने हुन्छ। प्रतिवादी अदालतमा उपस्थित नभएको कुरालाई नै स्वयम्मा निर्णायक प्रमाण मान्ने र अभियोग दाबी ठहर गर्ने कुरा अतार्किक, गैरकानूनी र अविवेकपूर्ण हुन जाने।

(प्रकरण नं. ७)

- प्रतिवादीका तर्फबाट पुनरावेदन पर्न नआएको अवस्था भएपनि प्रमाणको दृष्टिले न्यायको रोहमा प्रतिवादीउपर ठहर भएको कसुर र सजाय उल्टी नगर्दा गम्भीर अन्यायको स्थिति पैदा हुने वा गम्भीर कानूनी त्रुटि कायम रहने अवस्था देखिन

आयो भने पुनरावेदन सुन्ने अदालतले
मातहत अदालतको इन्साफ फरक पर्ने वा
उल्टिने गरी फैसला गर्न मिल्ने।

(प्रकरण नं. ११)

पुनरावेदक / वादीका तर्फबाट : विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता
श्री प्रकाश गौतम
प्रत्यर्थी / प्रतिवादीका तर्फबाट :
अवलम्बित नजिर :
सम्बद्ध कानून :

सुरु तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री लिलाराज अधिकारी
सुर्खेत जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने :

माननीय न्यायाधीश श्री केशवराज जोशी
मा. न्यायाधीश श्री राजेन्द्रकुमार पोखरेल
पुनरावेदन अदालत सुर्खेत

फैसला

न्या.ईश्वरप्रसाद खतिवडा : तत्कालीन न्याय
प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा ९ (१) (ग) बमोजिम
पुनरावेदन पर्न आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवं
ठहर यसप्रकार रहेको छ:

तथ्य खण्ड

मिति २०६८/२/२७ गते बिहान अं. ११.००
बजेको समयमा म घरबाट सल्ली गएको बखत शोभा
वादीले मलाई बोटेचौरसम्म काम छ, सँगै जाउँ भनी
बसमा चढाई बबई लगी केरा खुवाई बेहोस बनाई
बबईबाट बसमा चढाई शोभा वादी र विनोद वादीले
भारतमा लगी दिल्लीको एउटा भान्सा कोठामा राखी
रहेको अवस्थामा त्यहाँ भएका दुई जना नेपाली
केटीहरूले तिमी बेचियो भन्ने कुरा गरेकाले म रोई
कराई गर्दा निज प्रतिवादीहरूले त्यहाँबाट मलाई

फकाई ल्याएकोले कानूनबमोजिम कारबाही गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको जाहेरी दरखास्त ।

मिति २०६८।२।२७ गतेका दिन म आफ्नो फोटो लिनको लागि सल्लीबजार जाने क्रममा प्रतिवादीमध्येकी शोभा वादी फेलापरी सँगै जाउँ भनी गएको, उक्त दिन सल्लीबाट घरतर्फ आउने क्रममा निज शोभा वादीले मेरो अगाडि काम छ भन्दै गाडीमा छिन्चु ल्याइन् । उक्त स्थानमा जुठी भन्ने लिला वादी पनि रहिछन् । मलाई उक्त दिन छिन्चुको होटलमा नै बसाली भोलिपल्ट बिहान निज जुठी भन्ने लिला वादीले मेरो बुबा आमालाई फोन गरी शोभा वादीले तपाइँको छोरीलाई छिन्चु ल्याएकी रहिछ, यसलाई बबई दिदीको घरमा पुऱ्याई दिन्छु भनी मलाई लगी बबई छाडी दिएकीमा म गई मेरो दिदीको जेठानी फेला परेपछि म निजकै घरमा गई उक्त रात बसेकीमा पुनः भोलिपल्ट निज प्रतिवादी शोभा वादीले मेरो मोबाइलमा फोन गरी म घर जान लागेकी छु, जाने भए आइज भनेकीले म घर जानको निम्ति बबई आएका बखत निज शोभा वादीले तँलाई विवाह गर्ने केटो यही हो भनी मसँग परिचय गराएकी विनोद नेपाली (वादी) समेत उक्त स्थानमा नै थियो । मैले विवाह गर्दिन भनेका बखत मलाई केरा खा भनी निज शोभा वादीले केरा दिई । मैले खाएपछि म अर्धचेत भई केही पनि थाहा नपाउने भएपछि मलाई बसमा बसाली भारतको दिल्ली भन्ने शहरमा खाना पकाउने भान्सा कोठामा लगी राखेका रहेछन् । मलाई उक्त स्थानमा गएपछि होस आयो । त्यहाँ भएका महिलाहरूले तिमी बेचियौं भनेपछि म रोई कराई गरेकी थिएँ । त्यसपछि नेपालमा भएकी जुठी भन्ने लिला वादीले शोभा वादीलाई फोन गरी निज केटीका आमा बुबाले तिम्रो आमा बुबालाई थुनाएका छन् भनी भनेकाले निज शोभा वादीले मलाई बेचेको चौथो दिनमा निज शोभा वादी र विनोद नेपाली (वादी) ले रूपैँडिहाबाट जाउ भनेका र म जान सकिदैन, मलाई घरसम्म पुऱ्याई दिनु भनेकोमा निजहरूले छिन्चु नजिकै आई पुग्ने क्रममा चिप्ले भन्ने

ठाउँसम्म पुऱ्याई निजहरू भागी गएका हुन् । निज शोभा वादीसमेतका प्रतिवादीहरूले मलाई भारतमा लगी बेचेकाले कानूनबमोजिम कारबाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पीडित परिवर्तित नाम पानकुमारी रानाले गरेको बयान कागज ।

जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित प्रतिवादीहरूमध्ये शोभा वादी मेरो पूर्व चिनजानकी मामाको साली नाता पर्ने भएकोले मैले पनि दिदी भन्ने गर्दथेँ । निज मेरो घरमा मिति २०६८।२।२८ गते राति बसी मलाई नेपालगन्ज घुम्न जाउँ भनी लगी नेपालगन्ज गइसकेपछि म तँलाई रु. ५,०००।- भा.रु. दिन्छु, एकछिनको लागि श्रीमान् बनेर कोही कसैले सोधे भने मेरो श्रीमती हो भन्नु भनेकोले म सहमतिमा आई निजले को कसलाई मोबाइलबाट फोन गरी बबई बोलाई मलाई पनि सोही स्थानमा लगी निज पूर्वचिनजान नभएकी हाल चिनजान भएकी जाहेरवाली परिवर्तित नाम पानकुमारी रानासँग परिचय गराई त्यसपछि निज र मसमेत तीनजना बसमा चढी नेपालगन्ज पुगी मैले आज यही बसो भनेँ । निज शोभा वादीले यहाँ बस्ने होइन, जाउँ भनी टाँगामा बसाली हामीलाई लगी भारतको रूपैँडियाबाट बसमा चढाई लेगेकी र पछि दिल्ली पुऱ्याइसकेपछि मैले समय समयमा घर जाउँ भनेका बखत निजले भोलि जाउँला भनी टारी रहेकी थिइन् । सोपश्चात् तीन / चार दिन बसिसकेपछि नेपालबाट जुठी भन्ने लिला वादीले फोन गरेपछि निज शोभा वादीले मलाई र निज पीडितलाई नेपालमा ल्याई सुर्खेत पुऱ्याउने क्रममा छिन्चु नजिकै आइपुग्ने क्रममा चिप्ले भन्ने ठाउँबाट शोभा वादी भागी गएको हुन् । शोभा वादीले जाहेरवालीलाई भारतमा लगी बेचबिखन गरे नगरेको मलाई थाहा भएन, मैले निज जाहेरवालीलाई जानीजानी बेचबिखन गर्नका लागि भारतमा लेगेको होइन । निज शोभा वादीले मलाई परिबन्धमा पारी मलाई माध्यम बनाई मेरो सहयोगमा जाहेरवालीलाई बेचबिखन गर्नको लागि भारतमा लेगेकी

हुन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी विनोद नेपाली (वादी) ले अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष गरेको बयान ।

मिति २०६८/२/२७ गते भन्दा पाँच / छ दिन अगाडि औषधि उपचारार्थ नेपालगन्ज गएको थिए । उल्लिखित वारदात मितिमा मैले निज प्रतिवादी शोभा वादी र जाहेरवाली परिवर्तित नाम पानकुमारी रानालाई नेपालगन्जको पुष्पलाल चौकमा देखी कहाँ जान लागेको भन्दा निज जाहेरवालीले घरमा आमा गाली गरी रहने भएकोले म बबई दिदीको घरसम्म आएकी थिएँ, यहाँ घुम्नलाई आएकी भनेपछि मैले कोठा लिई बसेको होटलमा लगी निजहरूलाई त्यो रात म सँगै सुताएकी थिएँ । भोलिपल्ट बिहान अब कहाँ जान्छौं भनी सोध्दा केही नभनेकीले मैले निज जाहेरवालीको माइली दिदीको फोन नं. मागी निज जाहेरवाली यहाँ आएकी छन्, कहाँ जान्छौं भनेका बखत निजले मलाई जवाफ नदिएकाले निज कतै जालिन् है भनी खबर गरिदिएकी थिएँ । सो पछि निजले बबईसम्म ल्याई दिनु भनेकाले मैले बबईसम्म ल्याई दिएकी थिएँ । त्यसपछि म छिन्चु डेरा गरी पढ्न बसेकी आफ्नी छोरीसँग आउँदा निज छोरी बिरामी भएकाले म सोही स्थानमा स्याहार सुसारका लागि बसेकी हुँ र शोभा वादी बर्दिया काम छ भनी गएकी थिएँ । त्यसपछि निज जाहेरवालीकी दिदीले मलाई फोन गरी निजका बुबा आमाले कहाँ पठाइस् भनी रिसाई रहेका छन् भनी मलाई फोन गरेका बखत मैले कुन्नी कहाँ पठायौं भनी फोन राखी दिएकी थिएँ । सो मितिको तीन / चार दिनपछि मेरी बहिनी शोभा वादीले हामी यहाँ छिन्चु होटलमा बसेका छौं, घर जाने भए आइज, सँगै जाउँला भनेकोले मसमेत गरी चार जना बसमा सुर्खेत आउने क्रममा छिन्चुभन्दा केही अगाडि चिप्ले भन्ने ठाउँबाट झर्ँ । मेरो साथी आउँदै छ, म उनीसँगै आउँछु भनेर शोभा वादी गएकी हो । बस रोकिने ठाउँमा झरेपछि निज जाहेरवालीका परिवारहरूले जाहेरवालीलाई कुटपिट गर्दै लगेका हुन् । जाहेरीमा उल्लेख गरेबमोजिम मैले निज जाहेरवालीलाई

भारतमा लगी बेचबिखन गरेको भन्ने कुरा झुठ्ठा हो । मेरो बहिनी र विनोद नेपालीले निज जाहेरवालीलाई के कहाँ लगे, बेचबिखन गरे, गरेनन् मलाई केही थाहा छैन । सो वारदातमा मेरो कुनैपनि प्रकारको संलग्नता छैन भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी जुठी भन्ने लिला वादीले गरेको बयान कागज ।

जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित वारदात मिति र समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ । मेरो बहिनी परिवर्तित नाम पानकुमारी राना र एकजना विमला वादी भन्ने केटी आई मिति २०६८/२/२८ गते साँझ मेरो घरमा बसेकी र भोलिपल्ट बिहान शोभा वादी र एकजना केटी आई बबईबाट लगेको मैले देखेको हुँ । मिति २०६८/२/३० गते निज प्रतिवादी शोभा वादीले फोनबाट मसँग गएको केटा र तिम्रो बहिनीको विवाह भइसक्यो भनिन् । मैले कोसँग, किन विवाह गरी दिएको भनी रिसाएपछि मेरो फुपूको छोरो हो, ११ नं. मा घर पर्छ भनिन् । त्यसपछि मेरो सम्पर्क भएन । पछि म आफ्नो माइत गएको अवस्थामा मिति २०६८/३/४ गते मेरी बहिनी पानकुमारी रानालाई प्रतिवादीमध्येकी जुठी भन्ने लिला वादी र विनोद नेपालीले ल्याई आएका थिए । त्यसपछि मसमेतले निज जाहेरवाली अर्थात् मेरी बहिनी परिवर्तित नाम पानकुमारी रानालाई सोधनी गर्दा निज शोभा वादीसमेतका प्रतिवादीले भारतको दिल्लीमा लगी बेचेको भन्ने कुरा गरेकोले सुनी थाहा पाएकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको गोब्ली वादीले गरेको कागज ।

जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित वारदात मिति र समयमा म आफ्नै घरमा थिएँ । प्रतिवादीहरूमध्येकी जुठी भन्ने लिला वादीले मेरो मोबाइलमा फोन गरी मेरो परिवारसँग मेरी छोरी अर्थात् हाल परिवर्तित नाम पानकुमारी राना घरमा बुबा आमासँग झगडा गरी आएकी र अब बर्दिया बेलुवा आफ्नी दिदी कहाँ जान्छु भनेकी छे भनेर निजले जानकारी गराएअनुसार मैले बबईमा भएकी मेरी छोरी गोब्ली वादीलाई फोन गरी

त्यहाँ आएकी छे भन्दा निजले अहिलेसम्म नआएको र पछि आउँछे कि भनेकी थिइन्। भोलिपल्ट बिहान फोन गर्दा मेरी छोरी, प्रतिवादीमध्येकी शोभा वादी र एकजना नचिनेको केटोसमेत हिजो साँझ मेरो घरमा बास बस्न आएका थिए, भोलिपल्ट बिहानै नेपालगन्जसम्म घुम्न जान्छौं भनी गएका थिए भन्ने कुरा छोरीबाट थाहा पाएको हुँ। सोपश्चात् मेरो छोरी परिवर्तित नाम पानकुमारी रानाको मोबाइल नं. ९६३८९०५०५६ मा फोन गर्दा “स्वीच-अफ” थियो। मिति २०६८/३/४ गते दिनको अं. ११:०० बजेको समयमा प्रतिवादीमध्येका जुठी भन्ने लिला वादी र विनोद नेपाली मेरी छोरी अर्थात् परिवर्तित नाम, थर पानकुमारी रानालाई लिई आएका बखत निज छोरीलाई के भएको भनी सोध्दा निजले मलाई यहाँबाट प्रतिवादी शोभा वादीसमेतले भारतको दिल्लीमा लगी बेचेको भन्ने कुरा गरेकोले निजहरूलाई कानूनबमोजिम कडा कारबाही हुनुपर्छ भन्नेसमेत बेहोराको परिवर्तित नाम श्यामबहादुर रानाले गरेको कागज।

जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित वारदात मिति र समयमा आफ्नै घरमा थिएँ। मिति २०६८/२/२८ गते म सुर्खेतको बबई भन्ने ठाउँमा आएको अवस्थामा जाहेरी दरखास्तमा उल्लिखित प्रतिवादीमध्येकी लिला वादीले जाहेरवाली परिवर्तित नाम पानकुमारी रानासँग भेटघाट भई कुराकानी हुँदा निज लिला वादीले जाहेरवालीलाई यसको दिदीको घरसम्म पुऱ्याउन आएकी हुँ, तिमी भेट भयौ, म किन जानु पऱ्यो र ? यसलाई तिमीले आफ्नो साथमा लगी दिदीको घरमा पुऱ्याई देउ भनेकीले मैले तपाईँ पनि हिँडनुस्, भेटघाट गरी बसी आउनु होला भन्दा निज लिला वादीले अहिले म जान्न, मेरो मानिस अगाडि गइसके, मलाई गाली गर्छन् भनी निज प्रतिवादी बबईबाट फर्की गएकी हुन्। म र निज जाहेरवाली परिवर्तित नाम पानकुमारी राना मेरो देउरानी गोब्ली वादीको घरमा गएका थियौं। निजलाई उक्त स्थानमै छाडी म आफ्नो घरमा गएकी हुँ। निज

जाहेरवालीलाई को, कसले, कहाँ लग्यो भन्नेलगायत सो वारदातको बारेमा समेत अन्य केही कुरा मलाई थाहा छैन भन्नेसमेत बेहोराको विमला वादीले गरेको कागज।

प्रतिवादी शोभा वादी र विनोद नेपाली वादीले परिवर्तित नाम पानकुमारी रानालाई बिक्री गर्ने उद्देश्यले विदेश भारतको दिल्लीमा लगेको देखिएकोले निज दुईजना प्रतिवादीहरूलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४ (२) (क) को कसुरमा सोही ऐनको दफा १५(१) (ड)(१) अनुसार १० वर्षदेखि १५ वर्षसम्म कैद र रु. ५०,०००।- देखि रु. १,००,०००।- सम्म जरिवाना गरी प्रतिवादी शोभा वादी र विनोद नेपाली वादीलाई सहयोग गरी मतियारको भूमिका निर्वाह गरेको देखिएकोले निज प्रतिवादी जुठी भन्ने लिला वादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र १५ (१)(ज) को कसुरमा उक्त ऐनको दफा १५ (१) (ज) अनुसार सोही ऐनको १५(१) (ड)(१) अनुसार हुने सजायको आधा (५ वर्षदेखि ७ वर्ष ६ महिनासम्म कैद) र उक्त ऐनको दफा १७ अनुसार पीडित परिवर्तित नाम पानकुमारी रानालाई क्षतिपूर्ति भराइ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अभियोगपत्र मागदाबी।

म निर्दोष छु। मैले पीडितलाई बेचबिखन तथा ओसारपसार गर्ने कार्य गरेको होइन। त्यसैले अभियोग दाबीबाट मैले सफाइ पाउनु पर्दछ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी जुठी भन्ने लिला वादीले सुरु जिल्ला अदालतमा गरेको बयान।

मैले पीडितलाई बिक्री वितरण तथा ओसारपसार गर्ने कार्य नगरेको हुँदा अभियोग दाबीबाट मैले सफाइ पाउनु पर्दछ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी विनोद नेपाली वादीले अदालतमा गरेको बयान।

मिति २०६८ साल असार ७ गतेको जाहेरी र ऐ. ९ गते अनुसन्धानको क्रममा भएको बयानको बेहोरा

प्रहरीले मलाई नसुनाई लेखेका हुन् । सोमा सहिछाप गर भनेकोले उक्त कागजहरूमा ल्याप्चे सहिछाप मैले गरिदिएकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको पीडित जाहेरवाली परिवर्तित नाम पानकुमारी रानाले अदालतमा गरेको बकपत्र ।

अनुसन्धानको क्रममा भएको बयानको बेहोरा मैले लेखाएको होइन, प्रहरीले ल्याप्चे सहिछाप गर भनेकोले गरिदिएकी हुँ भन्नेसमेत बेहोराको बुझिएकी गोब्ली वादीले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी विनोद नेपाली वादीले मानव ओसारपसारको कार्य गरेका होइनन् भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी विनोद नेपालीका साक्षी गोपाल वादीले गरेको बकपत्र ।

प्रतिवादी विनोद नेपाली र प्रतिवादी जुठी भन्ने लिला वादीले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने र फरार प्रतिवादी शोभा वादी म्यादमा हाजिर नभई फरार रहेबाट मुलुकी ऐन, अ.बं. १९० नं. बमोजिम निजको हकमा मुद्दा मुलतबी रहने ठहर्छ भन्ने सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतको मिति २०६९/२/२१ को फैसला ।

प्रतिवादी शोभा वादी म्यादमा हाजिर नभई फरार रहेबाट मुलुकी ऐन, अ.वं. १९० नं. बमोजिम निजको हकमा मुद्दा मुलतबी रहेकोमा मिति २०६८/११/१८ मा अंश रोक्कासम्बन्धी मुचुल्का भएको दुई वर्षपछि मिति २०७०/१२/२७ मा मुद्दा मुलतबीबाट जगाइएको ।

केटी बिक्री गर्न नेपाल सरहद कटाई भारतको भूमिमा लगेकोसम्म हुँदा प्रतिवादी शोभा वादीले मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(क) बमोजिमको कसुर गरेकोले निजलाई ऐ. ऐनको दफा १५(१)(ड)(१) बमोजिम १० वर्ष कैद र रु.५०,०००।- जरिवाना हुने ठहर्छ । पीडित पानकुमारीले वेश्यावृत्ति कार्यमा लगाउन वा बिक्री गर्न भारत लगे भनी किटानी जाहेरी दिई सोहीअनुसार अदालतबाट बयान प्रमाणित भएको स्थितिमा

अदालतमा आई त्यसको विपरीत हुने गरी झुठ्ठा बकपत्र गरेबाट निजलाई क्षतिपूर्ति भराउन उपयुक्त नहुने हुँदा क्षतिपूर्ति भरी नपाउने ठहर्छ भन्ने सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतको मिति ०७१।१।२३ को फैसला ।

मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार नियन्त्रण ऐन, २०६४ को दफा १७ मा क्षतिपूर्तिको व्यवस्था छ । उक्त दफा १७ को उपदफा (१) मा कसुरदारलाई भएको जरिवानाको पचास प्रतिशत बराबर नघट्ने गरी पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति भराई दिनु पर्ने स्पष्ट कानूनी व्यवस्थाको पालना नगरी क्षतिपूर्ति दिनु नपर्ने ठहर गरी भएको फैसलामा कानूनी त्रुटि रहेको छ । प्रतिवादी शोभा वादीलाई कसुरदार ठहराउँदा लिएका आधारहरू लिला वादी, विनोद नेपाली, पीडितको मौकाको जाहेरी र अदालतमा भएको प्रमाणित बयानबाट पीडितले मनासिब माफिकको क्षतिपूर्ति पाउने अवस्था स्वतः हुनेमा क्षतिपूर्तिर्फ बेवास्ता गरी पीडितलाई क्षतिपूर्ति दिनु नपर्ने ठहराई भएको फैसलामा न्यायिक मनको अभाव रहेको छ । पीडित परिवर्तित नाम पानकुमारी रानालाई क्षतिपूर्ति प्रतिवादी शोभा वादीबाट भराई दिनु पर्नेमा क्षतिपूर्ति भराउन नपर्ने ठहराएको हदसम्म फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा बदर गरी पीडितलाई मनासिब क्षतिपूर्ति दिलाई भराई पाउँ भन्ने वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन अदालत सुर्खेतमा परेको पुनरावेदन पत्र ।

प्रतिकूल बकपत्र गरी अदालतलाई न्याय निरूपणमा असहयोग गर्ने जाहेरवालीलाई क्षतिपूर्ति भराउन न्यायको रोहमा मनासिब एवं उचित देखिँदै न । तसर्थ प्रतिवादीबाट क्षतिपूर्ति नभराउने गरी भएको सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतको मिति २०७१/१/२३ को फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको मिति २०७१/८/२४ को फैसला ।

प्रतिवादी शोभा वादीलाई १० वर्ष कैद र रु.५०,०००।- जरिवाना हुने सजाय ठहर भइसकेपछि

पीडितलाई अनिवार्य रूपमा क्षतिपूर्ति भराउनु पर्छ भन्ने ऐनको भावना रहेको छ । पीडितउपर डर, त्रास धम्की रहेको, मुद्दामा निरन्तर सुनुवाइको अभाव रहेकोसमेत कारणबाट प्रतिकूल बकपत्र भएकोतर्फ ध्यान नदिई भएको फैसलामा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १७ को व्याख्यामा गम्भीर त्रुटि देखिएको छ । घटनाको प्रत्यक्षदर्शी र पीडित स्वयंको अभिकथनलाई प्रमाणमा ग्रहण गर्नु पर्ने व्यवस्था प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा १० ले गरेको सन्दर्भमा पीडितको भनाइलाई प्रमाणको रूपमा लिई क्षतिपूर्ति भराउन मनासिब नहुने भनी गरेको पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म बदर गरी पीडितलाई अभियोग दाबीबमोजिम क्षतिपूर्तिसमेत दिलाई भराई पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन पत्र ।

यसमा पुनरावेदन अदालत सुर्खेतबाट मिति २०७१/८/२४ मा भएको फैसलामा पीडितलाई क्षतिपूर्ति नभराएकोमा मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा १७ को व्याख्याको प्रश्न सन्निहित देखिएको हुँदा प्रस्तुत मुद्दामा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. को प्रयोजनार्थ विपक्षी झिकाई आएपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतको मिति २०७५/१/४ को आदेश ।

ठहर खण्ड

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी आज यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको पुनरावेदनसहितको सक्कल मिसिल अध्ययन गरी पुनरावेदक वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् उपन्यायाधिवक्ता श्री प्रकाश गौतमले प्रतिवादी शोभा वादीलाई १० (दश) वर्ष कैद र रु.५०,०००।- जरिवाना हुने सजाय ठहर भइसकेपछि पीडितलाई अनिवार्य रूपमा ५०% क्षतिपूर्ति भराउनु पर्छ भन्ने ऐनको भावनाविपरीत क्षतिपूर्ति भराउन मनासिब नहुने

भनी गरेको पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा सो हदसम्म बदर गरी पीडितलाई अभियोग दाबीबमोजिम ५०% ले हुने रु.२५,०००।- क्षतिपूर्ति भराई दिने गरी फैसला हुनुपर्छ भनी गर्नु भएको बहस सुनियो ।

यसमा प्रतिवादी शोभा वादीसमेत भई १८ वर्षीया पीडित परिवर्तित नाम पानकुमारी रानालाई बिक्री गर्ने उद्देश्यले विदेश भारतको दिल्लीमा लगेको देखिएकोले निज प्रतिवादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(क) को कसुरमा सोही ऐनको दफा १५(१)(ड) बमोजिम सजाय हुन र उक्त ऐनको दफा १७ बमोजिम पीडितलाई क्षतिपूर्तिसमेत भराई दिन मागदाबी लिई वादी नेपाल सरकारका तर्फबाट सुर्खेत जिल्ला अदालतमा अभियोग पत्र दायर भएको पाइयो । यस मुद्दाका अन्य प्रतिवादीहरू विनोद नेपाली र जुठी भन्ने लिला वादीले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने गरी भएको मिति २०६९/२/२१ को फैसला अन्तिम भई बसेकोसमेत पाइयो । शोभा वादीको हकमा निज फरार रहेको भनी मुद्दा मुलतबी रहेकोमा अवधि नाघेपछि मुलतबीबाट जगाई निजलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसार (नियन्त्रण) ऐन, २०६४ को दफा ३ र ४(२)(क) बमोजिमको कसुर गरेको भनी सोही ऐनको दफा १५(१)(ड)(१) बमोजिम १० वर्ष कैद र रु. ५०,०००।- जरिवाना हुने, पीडित पानकुमारीले प्रतिकूल बकपत्र गरेको हुँदा निजलाई क्षतिपूर्ति भराउन नपर्ने भनी सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतबाट मिति २०६९/२/३१ मा फैसला भएको देखियो । जिल्ला अदालतको उक्त फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन परेकोमा पुनरावेदन अदालत सुर्खेतबाट २०७१/८/२४ मा सुरु फैसला सदर भएको देखिन्छ । पीडितलाई क्षतिपूर्ति भराई दिनु नपर्ने गरी भएको उक्त फैसलाउपर वादी नेपाल सरकारको तर्फबाट यस अदालतमा पुनरावेदन पर्न आएको

पाइयो ।

मिति २०७६/२/४ मा यस इजलाससमक्ष छलफल भएको र मिति २०७६/४/९ गते निर्णय सुनाउने गरी तोकिएको प्रस्तुत मुद्दामा निम्नानुसारका प्रश्नहरू सम्बन्धमा निर्णय दिनु पर्ने हुन आएको छः

१. प्रतिवादी शोभा वादीले आरोपित कसुर गरेको भन्ने अभियोग दाबी प्रमाणबाट पुष्टि भएको छ वा छैन ?
२. सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतले प्रतिवादीउपरको अभियोग दाबी ठहर गरेको फैसला सदर गरेको पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको फैसला कानूनअनुकूल छ वा छैन ?
३. प्रतिवादीका तर्फबाट पुनरावेदन पर्न नआएको अवस्थामा पनि प्रमाणको दृष्टिले न्यायको रोहमा प्रतिवादीउपर ठहर भएको सजाय फरक पर्ने वा उल्टिने गरी फैसला गर्न कानूनतः मिल्छ वा मिल्दैन ?
४. वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्छ वा सक्दैन ?

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, प्रतिवादी शोभा वादीका नाउँमा अदालतबाट जारी भएको म्याद निज फेला नपरेको भनी मिति २०६८/५/८ गते निजले बसोबास गरी आएको भनिएको छाप्रा (घर) मा टाँस गरी तामेल भएको देखियो । निज कहिले यो ठाउँ, कहिले अर्कै ठाउँमा बस्ने सुकुम्बासी भएको, निजको कुनै सम्पत्ति नभएको भनी अंश रोक्कासम्बन्धी मुचुल्का भएको देखिन्छ । निज शोभा वादी सुरुदेखि नै अनुसन्धान अधिकारीसमक्ष तथा अदालतमा उपस्थित नभएको हुँदा निजको कुनै बयान कागज हुने, निजका कुनै साक्षी प्रमाण बुझिने सन्दर्भ नै देखिएन । समग्र मिसिल प्रमाणको अवलोकन गर्दा निज शोभा वादीले प्रतिवादको अवसर प्रदान गरेको जानकारी पाएर पनि न्यायिक प्रक्रियामा नआएको भनी ढुक्क हुन सकिने

अवस्था देखिँदैन । तथापि कानूनी रीत (औपचारिकता) पूरा गरी म्याद तामेल भएको हुँदा निजले सुरु म्याद गुजारी बसेको भनी मान्नु पर्ने भएको छ ।

३. सामान्यतया अभियुक्तको अनुपस्थितिमा फौजदारी कसुरसम्बन्धी मुद्दामा सुनुवाइ गर्ने कुरा (Trial in Absentia) लाई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त प्रतिकूल मानिन्छ । मानव अधिकारसम्बन्धी विधिशास्त्रले यस विषयलाई विशेष संवेदनशील रूपमा हेर्नु पर्ने मान्यता राख्दछ । संयुक्त राष्ट्र संघको मानव अधिकार समिति तथा युरोपियन मानव अधिकार अदालतबाट यस विषयमा पटकपटक व्याख्या र विवेचना भएका छन् र एउटा विधिशास्त्रीय दृष्टिकोण निर्माण भएको छ । हाम्रो न्याय प्रणाली तथा कानूनी विकासको परिवेश आफ्नै प्रकारको रहेको छ । फरारी अभियुक्तको सम्बन्धमा केही निश्चित कानूनी सर्तहरू पूरा गरी सुनुवाइ र निर्णय गरिने प्रचलन लामो समयदेखि प्रचलनमा रही आएको देखिन्छ । हाम्रो प्रयोगको पृष्ठभूमिमा हेर्दा प्रतिवादी शोभा वादीको सम्बन्धमा गरिएको एक पक्षीय सुनुवाइ कार्यलाई कानूनी दृष्टिले बेरीतको भनी ठान्न मिल्ने देखिँदैन । तथापि, सम्बन्धित अभियुक्तको अनुपस्थितिमा हुने वा गरिने सुनुवाइमा विशेष सावधानी, संवेदनशीलता र न्यायिक विवेकको उच्चतम प्रयोग वाञ्छनीय देखिन्छ ।

४. माथि उल्लेख गरिएका कुराहरूको पृष्ठभूमिमा अब प्रतिवादी शोभा वादीउपरको अभियोग दाबी प्रमाणबाट पुष्टि भएको छ, छैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्नु सान्दर्भिक छ । पीडित भनिएकी पानकुमारीले सुरु जाहेरी दर्खास्त दिँदा मिति २०६८/२/२७ गते बिहान अं. ११.०० बजेको समयमा घरबाट सल्ली गएको, शोभा वादीसँग भेट भएको, बसमा चढी सँगै बबई गएको, त्यहाँ केरा खुवाई बेहोस बनाएको, त्यसपछि बबईबाट बसमा चढाई शोभा वादी र बिनोद वादीले भारतमा लगी दिल्लीको एउटा भान्सा कोठामा राखेको, त्यहाँ भएका दुईजना नेपाली केटीहरूले

तिमी बेचियो भन्ने कुरा गरेको, रोई कराई गर्दा निज प्रतिवादीहरूले दिल्लीबाट फर्काई ल्याएको भनी बेहोरा खुलाएको देखिन्छ । यो कथन स्वयम्मा विश्वसनीय देखिँदैन । अपरिचित मानिसले भन्नासाथ घर छाडी बर्बई जाने, केरा खानासाथ बेहोस हुने, तत्पश्चात् एकै पटक दिल्ली पुगेपछिका प्रसङ्ग खुलाउने, दिल्लीमा कुनै नाम, थर केही नखुलाइएका “दुईजना नेपाली केटीहरूले तिमी बेचियो भन्ने कुरा” गरेपछि बेचिएको थाहा पाउने, किन्ने को हो ? किन्नेले के काममा लगायो भन्ने कुनै कुरा खुलाएको नदेखिने, “रोई कराई गरेपछि निज प्रतिवादीहरूले दिल्लीबाट फर्काई आफ्नो गाउँमा ल्याई छाड्ने” समेतका पीडितले खुलाएको घटनाक्रम विवरण तर्कपूर्ण र पत्यारलायक छैन । नेपालदेखि दिल्ली लगेर बेच्ने मानिसले (प्रतिवादीहरूले) केबल पीडित रोएको भन्ने कारणबाट नै पुनः सरक्क नेपालमा पीडितको घर गाउँ छेउमा पुन्याएर छाडेको कथावस्तु काल्पनिक हो भन्ने प्रतित हुन्छ । यो घटनाक्रम सामान्य समझको मानिसले विश्वास गर्ने किसिमको देखिँदैन ।

५. पीडितको जाहेरी बेहोरा अन्य कुनै प्रमाणबाट समर्थित भएको छ, छैन भन्ने कोणबाट विचार गर्दा निज जाहेरवालीले सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतमा बकपत्र गर्दा **“मिति २०६८ साल असार ३ गते बर्दिया जिल्लामा फुपू तिला वादीको घरमा गएको, त्यहाँ प्रतिवादी विनोद नेपाली गई मलाई विवाह गर्छु भनेको, आफूले निज विनोदको घरमा श्रीमती छोराछोरी छन् भनी विवाह गर्न इन्कार गरेको, त्यसपछि जिल्ला प्रहरी कार्यालय सुर्खेतमा आई “मलाई विनोद नेपालीले विवाह गर्छु भन्यो भनी मौखिक उजुरी गरेको, प्रहरीले जबरजस्ती विवाह गर्छु भन्ने विनोद नेपालीलाई मानव ओसारपसार तथा बेचबिखन मुद्दा लेखी मलाई सहिछाप गराएको”** भनी उल्लेख गरेको पाइयो । निज पीडित भनिएको जाहेरवालीले बकपत्र गर्दा **“प्रतिवादीहरूले मलाई बेच्ने कार्य गरेका होइनन्, मिति २०६८ साल असार**

७ गतेको जाहेरी र ९ गते भएको बयानको बेहोरा प्रहरीले नसुनाई लेखेका र सहिछाप गर भनेकोले उक्त कागजहरूमा ल्याप्चे सहिछाप गरिदिएको हो” भनी घटनाक्रम सिलसिला क्रमबद्ध रूपमा खुलाई प्रतिवादीहरूको निर्दोषिताको पक्षमा बेहोरा उल्लेख गरेकोसमेत पाइयो । यसरी स्वयम् पीडितको बकपत्र बेहोराबाट निजको सुरु जाहेरी बेहोरा खण्डित भएको देखिन्छ ।

६. सहअभियुक्त विनोद नेपाली र जुठी भन्ने लिला वादीले बयान गर्दा प्र. शोभा वादीउपर पोल गर्नसकेको देखिँदैन । निज सहअभियुक्तहरूले आरोपित कसुरबाट सफाई पाउने ठहरी भएको फैसला अन्तिम भएर बसेको देखिन्छ । अभियोजन पक्षका व्यक्ति साक्षीको रूपमा अदालतमा उपस्थित भई प्रतिवादी शोभा वादीउपरको अभियोग दाबी समर्थित हुने गरी बकपत्र भएको देखिँदैन । अदालतमा बकपत्र गर्ने गोब्ली वादीले समेत प्र. शोभा वादीलाई कसुरदारको रूपमा उल्लेख गर्न सकेको देखिँदैन । मुद्दामा प्रमाणको रूपमा प्रस्तुत हुन आएका समग्र कुरा यही नै हो । उल्लिखित कुनै पनि कुरालाई प्रमाणको रूपमा ग्रहण गर्न सकिने न्यायोचित कारण र तार्किक आधार देखिँदैन । प्रमाण ऐन, २०३१ बमोजिम प्रमाण लाग्ने अवस्थाका अन्य कुनै लिखित वा मौखिक प्रमाण पेस भएको पाइएन ।

७. उमेर वयस्क भइसकेकी पीडित भनिएको व्यक्ति स्वयम् अदालतमा उपस्थित भएर प्रतिवादीको निर्दोषिताको पक्षमा बकपत्र गर्ने, निजले आफू बेचिएको होइन भनी जिकिर लिने; तर प्रहरीसमक्ष भएको एउटा अविश्वसनीय किसिमको कागजमा लेखिएको कुरालाई नै अन्तिम सत्य र निर्णायक प्रमाण मानेर अदालतले कसुरदार ठहर गर्ने हो भने न्याय नपर्ने सम्भावना बढेर जाने खतरा रहन्छ । कानून र कानूनी सिद्धान्तलाई एकातर्फ पन्छाएर प्रहरी अनुसन्धानको क्रममा तयार भएको कागजलाई नै सम्पूर्ण आधारको रूपमा ग्रहण गरेर कसुर ठहर गर्दा कुनै वैध अभीष्ट पूरा हुँदैन ।

हामीले अनुशरण गरी आएको फौजदारी न्यायको सिद्धान्तअनुसार “केबल शंकाको भरमा कसैलाई दोषी ठहर गर्नु हुँदैन”, “शंकाको सुविधा अभियुक्तले पाउँदछ”, वादी पक्षमा अभियोग दाबी प्रमाणित गर्ने भार रहन्छ” । यस अदालतबाट उल्लिखित सिद्धान्तहरूको अनुशरण गरिएका दृष्टान्तहरू प्रशस्तै छन् । यस पृष्ठभूमिमा अहिले कुन सैद्धान्तिक मान्यताका आधारमा शोभा वादीउपरको कसुर ठहर गर्न सकिने हो भन्ने कुरा न्यायिक विवेकभन्दा बाहिरको विषय देखिन्छ । केबल अभियुक्त अदालतमा उपस्थित हुन आएनन् भन्ने आधारमा कसुर ठहर गर्नुलाई न्यायिक प्रक्रियाको दुरुपयोग गरेको (miscarriage of justice) अथवा गम्भीर अन्याय (gross injustice) भएको अर्थमा बुझ्नु पर्ने हुन्छ । प्रतिवादी अदालतमा उपस्थित नभएको कुरालाई नै स्वयम्मा निर्णायक प्रमाण मान्ने र अभियोग दाबी ठहर गर्ने कुरा अतार्किक, गैरकानूनी र अविवेकपूर्ण हुन जान्छ । प्रतिवादी शोभा वादीले आरोपित कसुर गरेको भन्ने अभियोग दाबी प्रमाणबाट पुष्टि भएको नदेखिएको हुँदा निजलाई कसुरदार ठहर गर्न सकिने अवस्था देखिएन । यसरी हेर्दा शोभा वादीलाई कसुरदार ठहर गरेको सुरु जिल्ला अदालतको फैसला सदर गरेको तत्कालीन पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको फैसला कानूनअनुकूल र न्यायोचित देखिन आएन ।

८. अब निर्णय गर्नुपर्ने अर्को प्रश्न: “प्रतिवादीका तर्फबाट पुनरावेदन पर्ने नआएको अवस्थामा पनि प्रमाणको दृष्टिले न्यायको रोहमा प्रतिवादीउपर ठहर भएको सजाय फरक पर्ने वा उल्टिने गरी फैसला गर्न कानूनतः मिल्छ वा मिल्दैन” भन्ने सन्दर्भमा विवेचना गर्नु पर्ने हुन आएको छ । सम्भवतः यो प्रश्न हामीले आजसम्म अपनाई आएको परिपाटीका सन्दर्भमा केही नौलो र पेचिलो पनि महसुस हुन सक्दछ । मुलुकी ऐन, अदालती बन्दोबस्तको महलको २०५ नं. मा “एकै मुद्दामा हार्ने झगडियामध्ये कसैको पुनरावेदन उजुर परेकोबाट जाँचिदा इन्साफ वा सजाय

उल्टिने भई सो इन्साफ सजाय उल्टाई फैसला गर्दा पुनरावेदन उजुर नदिने झगडियाका हकमा समेत इन्साफ सजाय उल्टिन जाने भयो भने त्यस्तोमा पुनरावेदन उजुर परेको छैन भनी सदर गरी दिनु हुँदैन । पुनरावेदन उजुर नदिनेका हकमा समेत पुनरावेदन उजुर दिनेसरह उल्टाई छिनिदिनु पर्छ” भन्ने व्यवस्था रहेको थियो । यो कानूनी प्रावधानका आधारमा एकै मुद्दामा हार्ने पक्षमध्ये कसैको पुनरावेदन उजुर परेको अवस्थामा इन्साफ वा सजाय उल्टिने भएमा र पुनरावेदन नगर्ने पक्षको हकमा समेत इन्साफ (सजाय) उल्टी हुने देखिएमा उल्टी गरी फैसला गर्ने गरिआएको देखिन्छ । हाम्रो न्यायिक प्रणालीमा यस प्रकारको अभ्यास गरिएका दृष्टान्त प्रसस्त छन् । तर एउटा पक्षको पुनरावेदन परेको र प्रतिपक्षको पुनरावेदन नपरेको अवस्थामा पुनरावेदन गर्नेको दाबी प्रतिकूल तथा पुनरावेदन नगर्नेको हितअनुकूल हुने गरी फैसला उल्टी गर्ने परिपाटी वा प्रचलन रहेको देखिँदैन । साबिक मुलुकी ऐन लागू रहेको अवस्थाको सन्दर्भमा भन्ने हो भने यस मुद्दाका प्रतिवादी शोभा वादीको हकमा सुरु र पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला उल्टी गरी प्रतिवादीलाई सफाई दिन मिल्ने अवस्था देखिन आउँदैन । तर अहिले समय, सन्दर्भ र कानून फेरिएका छन् । मुलुकी ऐन, अ.बं. २०५ नं. मा रहेको प्रावधानले आत्मसात् गरेको मान्यताकै परिधिमा मात्र अब यो सन्दर्भलाई सीमित राखेर हेर्नु मनासिब देखिँदैन ।

९. मुलुकी ऐनलाई प्रतिस्थापन गरी जारी भएको मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १४४ मा निम्नानुसारको प्रावधान रहेको छ: पुनरावेदन सुन्ने अदालतको अधिकार: (१) यस परिच्छेदबमोजिम पुनरावेदनउपर सुनुवाइ गर्दा पुनरावेदन सुन्ने अदालतलाई देहायबमोजिमको अधिकार हुनेछ:

१. तल्लो अदालतको फैसला सदर वा बदर गर्ने वा उल्टी वा केही उल्टी गर्ने,

२. तल्लो अदालतले कसुरदारलाई तोकेको सजायको मात्रा घटाउने वा बढाउने, वा सजायमा परिवर्तन गर्ने,
३. बुझ्नु पर्ने प्रमाण नबुझी फैसला भएको रहेछ भने त्यस्तो प्रमाण आफैँले बुझ्ने वा बुझ्न तल्लो अदालतलाई आदेश दिने,
४. मुद्दामा ठहर गर्नु पर्ने विषयमा ठहर नभएको भए त्यस्तो विषयमा आफैँले ठहर गर्ने वा ठहर गर्न तल्लो अदालतमा लेखी पठाउने,
- (२) तल्लो अदालतले गरेको फैसलाउपर कुनै खास कसुरदारको वा प्रतिवादीको मात्र पुनरावेदन परेको रहेछ र त्यस्तो पुनरावेदनको निर्णय गर्दा पुनरावेदन नगर्ने कसुरदार वा प्रतिवादीको हकमा तल्लो अदालतको फैसला फरक पर्ने देखिएमा पुनरावेदन सुन्ने अदालतले सोको कारण खुलाई त्यस्तो कसुरदार वा प्रतिवादीको हकमा पनि उपदफा (१) मा उल्लिखित अधिकारको प्रयोग गरी कानूनबमोजिम फैसला गर्न सक्नेछ।
- (३) यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि पुनरावेदन सुन्ने अदालतले तल्लो अदालतलाई भएको अधिकार आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न सक्नेछ”।
१०. मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १४४ मा रहेको उपर्युक्त प्रावधानहरूमध्ये उपदफा (१) मा रहेको व्यवस्था न्याय प्रशासन ऐन, २०७३ को दफा १४ मा उल्लेख भएको व्यवस्थासँग लगभग मिल्दोजुल्दो देखिन्छ। उपदफा (२) मा रहेको प्रावधान साबिक मुलुकी ऐन, अ.बं. २०५ नं. मा रहेको प्रावधानको निरन्तरताको रूपमा केही सामान्य भाषिक परिमार्जन गरी व्यवस्थित गरिएको प्रावधान हो भन्ने देखिन्छ। उपदफा (३) मा रहेको प्रावधानको छुट्टै प्रयोजन रहेको छ। कार्यविधि संहिताको दफा १४४(१) मा पुनरावेदन सुन्ने अदालतको विविध अधिकारको सम्बन्धमा व्यवस्था गरिएको र उपदफा (२) मा साबिक मुलुकी ऐन, अ.बं. २०५ नं. मा रहेको प्रावधानलाई निरन्तरता प्रदान गरिसकेपछि उपदफा (३) मा उपर्युक्तअनुसारको थप प्रावधान किन राख्नु परेको हो भन्ने कुरा विचारणीय छ। उल्लिखित उपदफा (३) को प्रारम्भमा नै **“यस दफामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि”** भन्ने वाक्यांश प्रयोग भएबाट यो प्रावधानलाई विधायिकाले विशेष महत्त्वका साथ अपवादस्वरूप संरक्षण प्रदान गर्न चाहेको देखिन्छ। उल्लिखित वाक्यांशपछि **“पुनरावेदन सुन्ने अदालतले तल्लो अदालतलाई भएको अधिकार आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न सक्नेछ”** भनी उल्लेख भएको छ। तल्लो अदालतलाई भएका अधिकारहरू प्रयोग गर्ने सम्बन्धमा उपदफा (१) मा नै विविध अवस्थाहरू उल्लेख गरिसकेपछि उपदफा (३) मा पुनः अधिकार प्रयोगको विषयमा थप उल्लेख गर्नुको प्रयोजन वा विधायिकी अभिप्रायको पहिचान गर्न आवश्यक छ। यसका अतिरिक्त **“तल्लो अदालतलाई भएको अधिकार आवश्यकताअनुसार प्रयोग गर्न सक्ने”** भनी उल्लेख हुनुबाट पुनरावेदन सुन्ने अदालतको अधिकारक्षेत्र विस्तारित वा थप खुकुलो पारिएकोसमेत देखिन आउँदछ। यसमा प्रयुक्त **“आवश्यकताअनुसार”** भन्ने वाक्यांशबाट पुनरावेदन सुन्ने अदालतले आवश्यक देखेमा तल्लो अदालतलाई भएको अधिकार प्रयोग गर्नेगरी अधिकार विस्तृत बनाएको छ। तथापि, यो **“आवश्यकता”** भन्ने शब्दको अर्थ हलुको वा खुकुलो रूपमा लगाइनु हुँदैन। उल्लिखित संहिताको दफा १४४(३) मा प्रयुक्त **“आवश्यकताअनुसार”** भन्ने शब्दावलीको अर्थ लगाउँदा तार्किक रूपमा लगाइनु पर्दछ र प्रतिवादीउपर गम्भीर अन्यायको परिणाम पैदा भएको देखिएको अवस्थामा मात्र अत्यन्त सावधानी र सतर्कतापूर्वक विशेष संवेदनशील भई यो अधिकारको प्रयोग गरिनु

पर्दछ ।

११. अशिक्षा, अज्ञानता, गरिबी, न्यायमा पहुँचको समस्यालगायतका विविध कठिनाइहरूका कारणबाट यदाकदा मुद्दाका पक्षले पुनरावेदन गर्न नसकेको अवस्था हुन सक्दछ; कतिपय अवस्थामा प्रतिवादको लागि प्रदान गरिएको मौकाको जानकारी सम्बन्धित व्यक्तिले निजको कुनै व्यावहारिक कारणले थाहा नपाएको पनि हुन सक्दछ; उचित कानूनी सहायता प्राप्त हुन नसकेको वा न्यायिक प्रक्रियामा पहुँच नभएको कारणबाट प्रतिवाद गर्न नसकि गम्भीर अन्यायको परिणाम सामना गर्नु परेको पनि हुन सक्दछ; अथवा, कसैले जटिल स्वास्थ्य समस्याको कारणले वा अन्य कुनै भौतिक उपस्थितिसम्बन्धी कठिनाइको कारणबाट पनि प्रतिवादको अवसर गुमाएको हुन सक्दछ । यी र यस्तै उचित कारणबाट सशरीर अदालतमा उपस्थित भई प्रतिवाद गर्न नपाएको वा पुनरावेदन गर्न नपाएको अवस्थामा यदि प्रतिपक्षको पुनरावेदनको सन्दर्भमा माथिल्लो अदालतले क्षेत्राधिकार ग्रहण गरेको अवस्था छ भने तल्लो तहको अदालतको फैसलामा देखिएको गम्भीर कानूनी त्रुटि सच्याई न्याय दिनु आवश्यक हुन आउँदछ । त्यस प्रकारका परिस्थितिहरूको अनुभव विगतमा भएका छन् । वास्तवमा न्याय परास्त हुन नपाओस्, गम्भीर अन्यायको स्थिति कायम नरहोस र तल्लो तहका अदालतबाट यदाकदा अपवादस्वरूप हुन सक्ने त्रुटि सुधार गर्ने कानूनी मार्ग कायम रहोस् भन्ने अभिप्राय राखेर विधायिकाले मुलुकी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १४४ को उपदफा (३) मा विशेष प्रावधान समावेश गरेको हो । उल्लिखित प्रावधानको आधारमा प्रतिवादीका तर्फबाट पुनरावेदन पर्न नआएको अवस्था भएपनि प्रमाणको दृष्टिले न्यायको रोहमा प्रतिवादीउपर ठहर भएको कसुर र सजाय उल्टी नगर्दा गम्भीर अन्यायको स्थिति पैदा हुने वा गम्भीर कानूनी त्रुटि कायम रहने अवस्था देखिन आयो भने पुनरावेदन सुन्ने अदालतले मातहत

अदालतको इन्साफ फरक पर्ने वा उल्टिने गरी फैसला गर्न मिल्ने नै हुन्छ । प्रक्रियागत रूपमा आफूसमक्ष पेस हुन आएको मुद्दामा अन्यायपूर्ण निर्णय भएको देखिएको अवस्थामा न्याय गर्न सकिने अवस्था खुल्ला रहोस्, केवल प्रक्रियागत कारणबाट गम्भीर अन्यायपूर्ण परिणाम कायम नरहोस् भन्ने उद्देश्यबाट विधायिकाले उल्लिखित व्यवस्था गरेको हो । तसर्थ, फौजदारी कार्यविधि संहिताको दफा १४४(३) को सन्दर्भमा हेर्दा प्रतिवादीमध्येका कसैको पुनरावेदन नपरेको भएपनि आफूले अधिकारक्षेत्र ग्रहण गरेको मुद्दामा मातहत अदालतबाट भएको फैसलाको परिणामस्वरूप न्यायको रोहमा गम्भीर अन्याय (Gross Injustice) भएको देखिन आएको अवस्थामा तल्लो अदालतबाट भएको फैसला फरक पर्ने वा उल्टिने गरी पुनरावेदन सुन्ने अदालतले फैसला गर्न सक्ने देखिन आयो ।

१२. अतः माथि विवेचित आधार र कारणबाट प्रतिवादी शोभा वादीलाई मानव बेचबिखन तथा ओसारपसारसम्बन्धी कसुरमा दोषी ठहर गरी १० (दश) वर्ष कैद र रू. पचास हजार जरिवाना हुने गरी सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालतले गरेको मिति २०७१/१/२३ को फैसला सदर हुने ठहर गरेको तत्कालीन पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको मिति २०७१/८/२४ को फैसला कानून प्रतिकूल देखिएको, न्यायपूर्ण नदेखिएको, यसबाट गम्भीर अन्याय हुने अवस्था देखिएको र सो फैसला कायम रहँदा न्यायिक प्रक्रियाको दुरुपयोग हुन पुगेको स्थिति कायम रहन पुग्ने देखिएकाले मुलुकी फौजदारी कार्यविधि संहिता, २०७४ को दफा १४४(३) समेतका कानूनबमोजिम उल्लिखित जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतका फैसलाहरू उल्टी गरिएको छ र परिणामस्वरूप प्रतिवादी शोभा वादीले अभियोग दाबीबाट सफाइ पाउने ठहर्छ । वादी नेपाल सरकारको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन । अरु तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

प्रतिवादी शोभा वादीले अभियोग दाबीबाट सफाई पाउने ठहरेकोले सुरु सुर्खेत जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालत सुर्खेतको फैसलाबमोजिम राखिएको १० (दश) वर्ष कैद र रु. ५०,०००।- (पचास हजार) जरिवानाको लगत कट्टा गरी दिनु भनी सुर्खेत जिल्ला अदालतमा लेखी पठाई दिनु १
फैसलाको प्रतिलिपि साथै राखी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमा जानकारीका लागि लेखी पठाई दिनु १
दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु १

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.हरिप्रसाद फुयाल

इजलास अधिकृत: अम्बिकाप्रसाद दाहाल
इति संवत् २०७६ साल श्रावण ९ गते ५ रोज शुभम् ।

निर्णय नं. १०२७५

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश श्री कुमार रेग्मी
आदेश मिति : २०७६।२।२७
०६८-WO-११००

मुद्दा: उत्प्रेषण

निवेदक : स्व. तर्कराज पाण्डेको नाति, स्व. भोगेन्द्रराज
पाण्डेको छोरा, का.जि.का.म.न.पा.
डिल्लीबजार बस्ने जनार्दन पाण्डेसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : नेपाल सरकार, भूमिसुधार तथा व्यवस्था
मन्त्रालय, सिंहदरबार काठमाडौंसमेत

- कुनै सम्पत्ति व्यक्तिगत कायम हुन सो सम्पत्तिको साबिक स्रोत स्पष्टसँग खुल्नुपर्छ । सो सम्पत्ति क्रेताले कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको हुनुपर्छ । प्राप्त गरेको सो सम्पत्तिमा धनीको निरन्तर रूपमा भोग रहेको हुनुपर्छ । तर यदि उक्त सम्पत्तिको स्रोत नै स्पष्ट छैन, सो सम्पत्तिमा धनीको कुनै किसिमको भोग पनि छैन र लामो समयदेखि सो सम्पत्ति सार्वजनिक उपभोगमा कायम रहिरहेको स्थिति छ भने सो सम्पत्ति व्यक्तिगत सम्पत्ति नभई सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी सम्पत्ति नै भएको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. ६)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु
थापा तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री शैलनाथ
गौतम

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री
उद्धवप्रसाद पुडासैनी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३
- अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८
- मालपोत ऐन, २०३४

आदेश

न्या.कुमार रेग्मी : नेपालको अन्तरिम
संविधान २०६३ को धारा ३२ तथा धारा १०७(२)

नं. बमोजिम यस अदालतमा दायर भएको प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त तथ्य एवम् आदेश यसप्रकार छः

निवेदकमध्येको म विनायकराज पाण्डे, म उत्तराकुमारीपाण्डे, म जनार्दनपाण्डे, म निवेदक ललिता पाण्डेका पति तथा शशीराज पाण्डेका पिता गोविन्द तथा म निवेदक विनोदराज पाण्डेका पिता नयनराज पाण्डेसमेत ५ जनाको संयुक्त नाउँमा तत्कालीन भूमि प्रशासन कार्यालय भक्तपुरको मिति २०२९।९।२२ को निर्णयानुसार भक्तपुर जिल्ला, दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. २७०८ को क्षेत्रफल २२-६-२-० (बाइस रोपनी, छ आना, दुई पैसा) जग्गा दर्ता भई जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जा प्राप्त गरी भोगचलन गर्दै आएकोमा म निवेदक ललिता पाण्डेका पति तथा शशीराज पाण्डेका पिता गोविन्दराज पाण्डेको मिति २०५५।३।२३ मा मृत्यु भएकोले दर्तावाला गोविन्दराज पाण्डेको हकजतिमा म निवेदक ललिता पाण्डे र शशीराज पाण्डेको हक हुन आएको र त्यसैगरी म निवेदक विनोदराज पाण्डेका पिता नयनराज पाण्डेको मिति २०६८।४।२२ मा र आमा जीवकुमारी पाण्डेको पनि परलोक भएकोले दर्तावालामध्येका नयनराज पाण्डेको हकजतिमा म निवेदक विनोदराज पाण्डेको हक हुन आई उक्त जग्गा भोगचलन गर्दै २०६५ सालसम्मको मालपोत पनि बुझाएका छौं।

म विनायकराज पाण्डे दधिकोट गा.वि.स. कार्यालयमा मालपोत बुझाउन भनी मिति २०६८।१।२१ मा जाँदा गा.वि.स. सचिवले मालपोत बुझ्न इन्कार गरी उक्त जग्गा सरकारका नाउँमा दर्ता भइसकेको भनी मौखिक जवाफ दिएकोले मालपोत कार्यालय भक्तपुरमा गई बुझ्दा हाम्रो स्वेस्ता खारेज गरेको भन्ने बुझिन आएकोले सो के कसरी खारेज गर्ने निर्णय भएको रहेछ भनी मिति २०६९।२।२ मा नक्कल लिई जानकारी हुन आयो। उक्त मिति २०६७।१।१० को निर्णय अध्ययन गर्दा "अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को

निर्णय तथा च.नं. १०९१ मिति २०६७।१०।२६ को निर्णयानुसार सरकारी सार्वजनिक जग्गा दर्ता कायम गरी सोको जानकारी १५ दिनभित्र आयोगलाई दिन अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२ (ख) अनुसार भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयसमेतमा लेखी पठाई लगत कट्टा गरी फाइल अनुगमन शाखामा पठाउने भन्ने पत्रको आधारमा मालपोत कार्यालयबाट टिप्पणी उठाई अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय तथा च.नं.१०९१ मिति २०६७।१०।२६ को निर्णय कार्यान्वयनसम्बन्धी पत्रमा उल्लिखित जग्गा सरकारी सार्वजनिक जग्गा दर्ता कायम गरी सोको जानकारी १५ दिनभित्र आयोगलाई दिन उल्लेख भई आएको हुँदा दधिकोट गा.वि.स वडा नं.९ कि.नं. २७०८ क्षे.फ. २२-६-२-० जग्गाको मोठ स्वेस्ता सरकारी सार्वजनिक र निजीतर्फ भई दोहोरो स्वेस्ता रहेकोमा मोठ ठेली नं. २३।४६७२ मा ज.ध. विनायकराज पाण्डेसमेतको स्वेस्ता खारेज गरी सरकारी सार्वजनिकमा कायम राखी सोही बेहोरा आयोग, मन्त्रालय र विभागलाई समेत जानकारी गराउनुपर्ने देखिन्छ भनी उठेको टिप्पणीमा मिति २०६७।१।१० मा मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट सदर भनी निर्णय गरिएको रहेछ।

सर्वप्रथम कुनै पनि जग्गाको दर्ता सदर वा बदर गर्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ ले आयोगलाई प्रदान गरेको छैन। पहिलेदेखि नै कानूनको रीत पुऱ्याई तत्कालीन भूमि प्रशासन कार्यालय भक्तपुरको मिति २०२९।९।२२ को निर्णयले विवादको कि.नं. २७०८ को २२-६-२-० जग्गा साबिक भिडिई हाम्रो नाममा दर्ता भएकोमा विपक्षी आयोगले मिति २०६७।१०।१९ मा उक्त जग्गा कसैको हकभोग चलन नदेखिएको र उक्त जग्गा सरकारी दर्ता कायम गरी सोको जानकारी गराउने भनी मन्त्रालय, विभाग तथा मालपोत कार्यालय भक्तपुरसमेतलाई

लेखी पठाउनु भनी गरेको निर्णयसहितका कार्यहरू मुलुकी ऐन, अ.बं. ३५ नं. ले अधिकारक्षेत्र रहे भएको नहुँदा उक्त निर्णय स्वतः बदरभागी छ।

हामी निवेदकहरूको नाममा उक्त जग्गा मिति २०२९।९।२२ मा नै दर्ता प्रमाणित भइसकेको जग्गा हो। उक्त मितिको निर्णय आजसम्म कहींकतैबाट बदर भएको छैन। यस अवस्थामा हाम्रो दर्ता कायम रहेसम्म सरकार वा अन्य कसैको नाममा दोहोरो दर्ता हुन सक्दैन। यदि पछि कसैको नाममा दोहोरो दर्ता भएको भए पनि मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७ को उपदफा ३ अनुसार त्यसले मान्यता नपाई स्वतः खारेज हुन्छ। हाम्रो नाममा दर्ता हुनुपूर्व नै उक्त जग्गा कसैको नाममा दर्ता भएको थिएन। विपक्षी आयोग वा मालपोत कार्यालय भक्तपुरको निर्णय, टिप्पणी आदेशअनुसार पनि हाम्रो दर्ता जेठो भएको कुरामा कुनै विवाद छैन। आयोगको मिति २०६७।१०।२६ को पत्रमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगजस्तो संवैधानिक निकायबाट गलत रूपमा मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(ख) उल्लेख गरिनु बदनियतपूर्ण रहेको प्रस्ट देखिन्छ। कानूनमा नै नभएको दफा २४(ख) उल्लेख गरी हामी निवेदकहरूको नाममा संयुक्त दर्ता रहेको कि.नं. २७०८ को जग्गा बदर गरिनु स्वेच्छाचारी एवम् अन्यायपूर्ण रहेको प्रस्ट छ।

अतः विपक्षी आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय, आयोगकै च.नं. १०९१ मिति २०६७।१०।२६ को पत्र, सो पत्रमा उल्लिखित निर्णय, सो निर्णय कार्यान्वयन गर्नु भन्ने विपक्षी भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय तथा भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभागको पत्र, मालपोत कार्यालय भक्तपुरको मिति २०६७।११।१० को टिप्पणी आदेश, सोसँग सम्बन्धित लिखतहरूलगायत भक्तपुर जिल्ला दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित कि.नं. २७०८ को २२-६-२-० जग्गाको हाम्रो नाउँको दर्ता स्वेस्ता खारेज गर्ने सम्पूर्ण काम कारबाही मुलुकी ऐन, अ.बं. ३५ नं.,

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(३) र दफा २४ (२), अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२(ख) समेत प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त तथा प्रतिपादित सिद्धान्तसमेतको आधारमा प्रतिकूल रहेकोले उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी हाम्रो नाउँमा दर्ता स्वेस्ता यथावत् नै कायम राखी जे जो बुझ्नुपर्ने हो बुझी कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशलगायत जो चाहिने आज्ञा आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको जनार्दन पाण्डेसमेत ५ जनाको संयुक्त निवेदनपत्र।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुन नपर्ने हो ? जारी हुन नपर्ने कुनै कारण भए सो कारण र आधार खुलाई यो आदेशप्राप्त भएका मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत लिखित जवाफ पठाउनु भनी रिट निवेदन र आदेशको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूलाई सूचना म्याद पठाई महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयलाई बोधार्थ दिई लिखित जवाफ आएपछि वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०६९।२।१६ को आदेश।

निवेदन दाबीको उल्लिखित कि.नं. २७०८ को जग्गा दर्ता गर्ने सम्बन्धमा यस विभागबाट कुनै काम कारबाही वा निर्णय नभएको र यस विभागबाट भएको च.नं. १७०३ मिति २०६७।११।०१ को सरकारी सार्वजनिक जग्गा दर्ता कायम गरिदिनेसम्बन्धी पत्राचार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको च.नं. १०९१ मिति २०६७।१०।२६ को पत्रबाट सरकारी सार्वजनिक जग्गा दर्ता कायम गरिदिन लेखी आएबमोजिम भएको हुँदा प्रस्तुत विषयमा यस विभागलाई विपक्षी बनाउनुपर्ने अवस्था नभई विना आधार र कारण यस विभागलाई विपक्षी बनाई दिएको रिट निवेदन खारेजभागी छ। खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्थापन विभागको

लिखित जवाफ ।

विपक्षीद्वारा दाबी गरिएको जिल्ला भक्तपुर दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. २७०८ क्षे.फ. २२-६-२-० जग्गाको मोठ स्रेस्ता सरकारी, सार्वजनिक र निजीतर्फ दोहोरो रहेकोमा फिल्ड निरीक्षण गर्दा फिल्ड निरीक्षण प्रतिवेदनले सल्लाका रूखहरू मात्र भएको, कसैले भोगचलन गरेको नदेखिएको भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको र सो बेहोरालाई विपक्षीहरूले पनि स्वीकारेको अवस्था भएबाट मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट भएको मिति २०६७।११।१० को निर्णय मालपोत ऐन, २०३४ बमोजिम सरकारी, सार्वजनिक जग्गा संरक्षण गर्ने जिल्लास्थित मालपोत कार्यालयहरूको काम, कर्तव्यभिन्नै पर्ने भएकोले उक्त निर्णय स्वाभाविक छ । रिट निवेदकले दाबी गरेको उक्त जग्गा सरकारी, सार्वजनिक र निजीतर्फ दोहोरो स्रेस्ता रहेकोमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय तथा च.नं. १०९१ मिति २०६७।१०।२६ को निर्णय कार्यान्वयनसम्बन्धी पत्रको आधारमा मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट टिप्पणी उठाई जग्गाधनी विनायकराज पाण्डेसमेतको स्रेस्ता खारेज गरी सरकारी, सार्वजनिक कायम राखी सो बेहोरा यस मन्त्रालयलाई समेत जानकारी गराइएको भन्ने विपक्षीहरूको कथनबाटै सो निर्णयमा यस मन्त्रालयको संलग्नता नरहेको पुष्टि हुने तथा जग्गा प्रशासन गर्ने, जग्गा आवाद गर्ने, जग्गा दर्ता गर्ने र सरकारी एवम् सार्वजनिक जग्गाको संरक्षण गर्ने सम्बन्धमा मालपोत ऐन, २०३४ ले जिल्ला स्थित निकायका अधिकारीहरूको काम, कर्तव्य र अधिकार एवम् उत्तरदायित्व स्पष्ट रूपमा तोकेको हुनाले प्रस्तुत रिट निवेदन बदरभागी छ । रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालयको लिखित जवाफ ।

प्रस्तुत विवाद सार्वजनिक जग्गामा बाटो बनाई निजी प्रयोग गरेको भनी दधिकोट र बालकोट

गा.वि.स.का स्थानीय व्यक्तिहरूले २०६२।१२।११ मा यस आयोगमा दिएको उजुरीको सम्बन्धमा छानबिन तथा अनुसन्धान गर्ने क्रममा यस आयोगको मिति २०६७।६।११ को निर्णयअनुसार विवादको जग्गा दर्ता तथा नामसारी गर्न माग गर्ने व्यक्ति तथा तिनका वारेसहरूलाई बुझ्ने भनी भएको आदेशानुसार आयोगमा उपस्थित हुन पत्राचार गर्दा कोही पनि उपस्थित नभएका र हाल सम्मानित अदालतमा रिट निवेदन दायर गर्दा हामीलाई बुझ्दै नबुझी, हाम्रो अनुपस्थितिमा बदनियतपूर्वक कामकारबाही गरेको भनी झुट्टा तथा बनावटी बेहोरा लेखी लेखाई सम्मानित अदालतमा निवेदन दिएको देखियो । वास्तविक तथ्य लुकाई सम्मानित अदालतलाई समेत गुमराहमा राख्ने उद्देश्यले रिट निवेदन दायर गरेको देखिँदा प्रथमदृष्टिमा नै उक्त निवेदन खारेजभागी छ । व्यक्ति व्यक्तिको बिचमा दोहोरो दर्ताको विषयमा विवाद परेको अवस्थामा निवेदकले लिएको जिकिर लागू हुन सक्छ तर सार्वजनिक वा सरकारी जग्गा कसैले पहिला दर्ता गराएको भन्ने आधारले मात्र निजको दर्ता कायम रही रहने अवस्था हुँदैन ।

मालपोत ऐन, २०३४ को दफा २४(२) मा कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुअघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारले तोकेको अधिकारीले कट्टा गर्ने छ भन्ने स्पष्ट रूपमा उल्लेख भएको देखिन्छ । विवादको सार्वजनिक जग्गा यो ऐन सार्वजनिक हुनुभन्दा अगावै २०२९।९।२२ मा नै दर्ता भएको भए पनि बदर हुने कुरामा विवाद छैन । सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा दर्ता गरेर आवाद गरिसकेको अवस्थामा पनि बदर हुन्छ भने यो विवादको सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा दर्ता मात्र गरिएको देखिन्छ, आवाद पनि भएको छैन । विवादको कि.नं. २७०८ को २२-६-२-० जग्गा व्यक्ति विशेषको भोगचलनमा नभई दधिकोट गा.वि.स.को सिफारिसमा

सामुदायिक वनको रूपमा उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण भई हाल ऐश्वर्य उद्यान सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिको भोगचलनमा रहेको भन्ने तथ्य निर्विवाद रूपमा स्थापितसमेत भएको छ । तसर्थ कानूनबमोजिम तोकिएको निकायले गरेको दर्ता बदरउपर दायर गरिएको रिट निवेदन स्वतः खारेज भागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको लिखित जवाफ ।

कित्ता नं. २७०८ को जग्गा २०२१ सालमा नापी नक्सामा 'पर्ती' कायम रहेकोले सामुदायिक वनको रूपमा प्रयोग हुँदै आएको छ । वन ऐन, २०४९ को दफा १६ मा राष्ट्रिय वनभित्रको जग्गा कसैले पनि दर्ता गर्न वा गराउन नहुने, दर्ता गराइएको भए त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुने साथै यो ऐन प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि कसैले गैरकानूनी रूपले सरकारी जग्गा व्यक्तिको नाउँमा दर्ता गराएको भए त्यस्तो दर्ता पनि यो ऐन प्रारम्भ भएपछि स्वतः बदर हुनेछ भन्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ । अतः कि.नं. २७०८ को जग्गा दर्ता गर्दा उल्लिखित कानूनी प्रक्रियाहरू पूरा भए गरेको छैन ।

उक्त जग्गा वि.सं. २०२१ सालमा 'पर्ती' भनी उल्लेख भएको, वि.सं. २०३४ सालमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्रीसूर्यबहादुर थापाको प्रमुख आतिथ्यतामा स्थानीय बासिन्दाहरूद्वारा वृक्षरोपण गरिएको, २०४३ साल असोज ७ गतेका दिन सामाजिक सेवा दिवसको उपलक्ष्यमा तत्कालीन बडामहारानी सरकार ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहबाट वृक्षरोपण गरी सो स्थानमा विश्रामस्थल बनाई सिलालेखसमेत राखिएको र सो वनको निरन्तर संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने कार्य हालसम्म पनि सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले गरिआएको छ । यी प्रमाणहरूको आधारबाट सो वनक्षेत्रमा वृक्षरोपण गर्ने कार्य निज विपक्षीले गरेको होइन भन्ने प्रस्ट हुन्छ । हाल उक्त जग्गामा दक्षिण बाराही उद्यान सामुदायिक वन रहेको, मिति २०३९ सालमा

काठमाडौं वन डिभिजन कार्यालयले पञ्चायत संरक्षित वनको रूपमा हस्तान्तरण गरी प्रमाणपत्र वितरण गरेको हुँदा सो जग्गा राष्ट्रिय वन क्षेत्रकै हो भन्ने प्रस्ट हुने हुँदा रिट निवेदन खारेजभागी छ, खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको जिल्ला वन कार्यालय भक्तपुरको लिखित जवाफ ।

यसमा यसै प्रकृतिको विवाद भएको ०६७-CR-०८१९ नं. को अनाधिकृत निर्णय बदर गरी दर्ता हक कायम गरिपाउँ भन्ने मुद्दा र ०६७-WS-००३५ नं. को निवेदक श्यामसुन्दर यादवसमेत वि. अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगसमेत भएको उत्प्रेषण मुद्दामा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा १२(ख) को प्रतिबन्धात्मक वाक्यांशसमेतको आधारमा कुनै व्यक्तिको नाममा दर्ता भएको र व्यक्तिहरूका बिच स्वामित्वको विवाद रहेको जग्गालाई दूषित दर्ता नामाकरण गरी बदर गर्ने कारबाही चलाउन सो दफाको प्रयोग आयोगले गर्न सक्ने हो वा होइन ? दफा १२ख अन्तर्गत अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले प्रयोग गर्न पाउने अधिकारको सीमा कति हो भन्ने सन्दर्भ र त्यस्तो आदेश विरुद्ध कस्ता व्यक्तिहरूले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐनको दफा ५३ ग बमोजिम विशेष अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्ने र कस्ता व्यक्तिले यस अदालतको असाधारण अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत रिट निवेदन दिनुपर्ने भन्ने सम्बन्धमा ऐनको दफा १२ख र दफा ३५ ग को कानूनी व्यवस्थालाई एक अर्काको सापेक्षतामा व्याख्या गर्नुपर्ने देखिन आयो भनी यस अदालतको संयुक्त इजलासबाट मिति २०६९/०७/२२ मा पूर्ण इजलासमा पेस गर्ने गरी आदेश भएकोमा प्रस्तुत मुद्दामा सो विषयवस्तुसमेत समावेश भएको देखिँदा सो मुद्दाको अन्तिम निर्णय भएपश्चात् फैसलाको प्रतिलिपि राखी नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको मिति २०७५।६।१५ गतेको आदेश ।

नियमबमोजिम पेसी सूचीमा चढी

इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनमा निवेदकको तर्फबाट बहसमा उपस्थित रहनु भएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री शम्भु थापा तथा विद्वान् अधिवक्ता श्री शैलनाथ गौतमले विवादित भक्तपुर जिल्ला, दधिकोट गा.वि.स. वडा नं.९ कि.नं. २७०८ को क्षेत्रफल रोपनी २२-६-२-० जग्गा तत्कालीन भूमि प्रशासन कार्यालय, भक्तपुरको मिति २०२९।९।२२ को निर्णयानुसार यी निवेदक जनार्दन पाण्डेसमेतका ५ जनाको नाउँमा संयुक्त रूपमा दर्ता कायम भएको हो । निजहरूले २०६५ सालसम्म उक्त जग्गाको मालपोत पनि बुझाइरहेको अवस्था छ । दर्तावाल जग्गाधनीहरूलाई बुझ्दै नबुझी, कुनै थाहा जानकारी नै नदिई एकाएक अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय तथा मिति २०६७।१०।२६ को उक्त आयोगको पत्रानुसार मालपोत कार्यालय भक्तपुरले मिति २०६७।११।१० मा उक्त जग्गा सार्वजनिक कायम गरेको स्थिति छ । यसरी कुनै पनि जग्गाको दर्ता सदर वा बदर गर्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ ले उक्त आयोगलाई प्रदान गरेको छैन । मिति २०२९।९।२२ मा नै दर्ता प्रमाणित भइसकेको निर्णय आजसम्म कहींकतैबाट बदर भएको छैन । निवेदकहरूको नाउँमा दर्ता कायम रहेसम्म सरकार वा अन्य कसैको नाममा दोहोरो दर्ता हुन सक्दैन । यदि पछि कसैको नाममा दोहोरो दर्ता भएको भए पनि मालपोत ऐन, २०३४ बमोजिम त्यस्तो दर्ता स्वतः खारेज हुने व्यवस्था छ । तसर्थ प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्त पारित यी निवेदक जग्गाधनीहरूलाई बुझ्दै नबुझी निजी हकभोगको जग्गालाई सार्वजनिक कायम गर्ने गरी भएका अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा मालपोत कार्यालय भक्तपुरसमेतको निर्णय बदर गरी निवेदकहरूकै नाउँमा दर्ता कायम हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी भूमि सुधार तथा व्यवस्था

मन्त्रालयसमेतका तर्फबाट बहसमा उपस्थित रहनु भएका विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री उद्धवप्रसाद पुडासैनीले यी निवेदकहरूका नाउँमा दर्ता कायम रहेको भनिएको विवादित कि.नं. २७०८ को क्षेत्रफल रोपनी २२-६-२-० जग्गा २०२९ सालमा नापी हुँदा फिल्डबुकमा 'पर्ती' जनिएको र सोअधि नाङ्गो पाखो रहेको जग्गा हो । निवेदकहरूले उक्त जग्गाको साबिक स्रोत पनि स्पष्टसँग खुलाउन सकेको स्थिति छैन । उक्त जग्गामा वि.सं.२०३४ सालमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्री सूर्यबहादुर थापाको प्रमुख आतिथ्यतामा स्थानीय बासिन्दाहरूद्वारा वृक्षरोपण गरिएको तथा वि.सं. २०४३ साल असोज ७ गते सामाजिक सेवा दिवसको अवसरमा तत्कालीन बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहबाट समेत वृक्षरोपण गरी विश्रामस्थल बनाई सिलालेखसमेत राखिएको हो । हालसम्म पनि सो वनको निरन्तर संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने कार्य सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले गरिरहेको छ । उक्त जग्गामा यी निवेदकहरूको कुनै पनि किसिमको भोग रहेको स्थिति छैन । उक्त जग्गामा निरन्तर आफूहरूको भोग रहेको भए २०३४ सालदेखि नै तारबार भई सार्वजनिक उपभोगमा रहँदाका अवस्थामा यी निवेदकहरूलाई पक्कै पनि जानकारी हुनु पर्नेमा सो हुन सकेको स्थिति छैन । मिति २०६२।१२।१९ मा दधिकोट गा.वि.स. का स्थानीय व्यक्तिहरूले उक्त कि.नं. को जग्गामा बाटो बनाई निजी प्रयोग गरेको विषयमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा दिएको उजुरीको आधारमा आयोगले अनुसन्धान गरी आवश्यक प्रमाणहरू बुझी मिति २०६७।१०।१९ मा उक्त कि.नं.२७०८ को जग्गा सार्वजनिक हुने भनी निर्णय गरेको हो । सोही निर्णयानुसार आयोगकै मिति २०६७।१०।२६ को पत्रबमोजिम मालपोत कार्यालय भक्तपुरले मिति २०६७।११।१० मा उक्त जग्गा सार्वजनिक कायम गरेको स्थिति हो । यसरी सम्पूर्ण प्रमाणहरू बुझी कि.नं. २७०८ को जग्गा सार्वजनिक सरकारी जग्गा कायम

गर्ने गरी भएका अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग तथा मालपोत कार्यालय भक्तपुरसमेतको निर्णय कानूनसम्मतको नै हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस गर्नुभयो।

उपर्युक्त बहस जिकिर र तथ्य रहेको प्रस्तुत निवेदनमा देहायबमोजिमका विषयमा केन्द्रित रही निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

१. विवादित कि.नं. २७०८ को जग्गाबारे अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय आयोगको अधिकार क्षेत्रअन्तर्गतको विषय हो वा होइन ?
२. कि.नं २७०८ को जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी जग्गा हो वा निवेदकहरूको नाउँको व्यक्तिगत जग्गा हो ?
३. निवेदकहरूको मागबमोजिम उत्प्रेषण तथा परमादेशको आदेश जारी हुन पर्ने हो वा होइन ?

यसमा निर्णयतर्फ विचार गर्दा मिति २०२९।९।२२ मा रिट निवेदकहरूको नाउँमा संयुक्त रूपमा दर्ता कायम भएको भक्तपुर जिल्ला, दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. २७०८ को क्षेत्रफल २२-६-२-० जग्गा मुलुकी ऐन, अ.बं ३५, मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(३), २४(२) समेत विपरीत नेपाल सरकारको नाउँमा दर्ता कायम गर्ने गरी भएको अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय तथा मालपोत कार्यालय भक्तपुरको मिति २०६७।११।१० को टिप्पणी आदेशसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको जनार्दन पाण्डेसमेत ५ जनाको संयुक्त निवेदन जिकिर रहेछ।

सो सम्बन्धमा विपक्षीहरूको लिखित जवाफ हेर्दा, विवादित कि.नं. २७०८ को जग्गा सार्वजनिक

सरकारी जग्गा हो। उक्त जग्गा मिति २०२९।९।२२ निवेदकहरूको नाउँमा दर्ता कायम भएको भए पनि निजहरूको उक्त जग्गामा कुनै पनि किसिमको भोग रहेको थिएन। उक्त जग्गामा वि.सं. २०३४ सालमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री श्री सूर्यबहादुर थापाबाट तथा वि.सं. २०४३ सालमा तत्कालीन बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहबाट समेत वृक्षरोपण गरी सो वनको निरन्तर संरक्षण सम्बर्द्धन गर्ने कार्य हालसम्म पनि ऐश्वर्य उद्यान सामुदायिक वन उपभोक्ता समितिले गरिआएको छ। अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगले उक्त जग्गाको बारेमा सम्पूर्ण प्रमाणहरू बुझी मिति २०६७।१०।१९ मा उक्त जग्गा सार्वजनिक हुने भनी निर्णय गरेको र मालपोत कार्यालय भक्तपुरले मिति २०६७।११।१० मा सो जग्गा सार्वजनिक कायम गरेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षीहरूको लिखित जवाफ देखियो।

२. अब विवादित कि.नं. २७०८ को जग्गाबारे अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय आयोगको क्षेत्राधिकारअन्तर्गतको विषय हो वा होइन भन्ने पहिलो प्रश्नका सम्बन्धमा हेर्दा, विवादित कि.नं २७०८ को सार्वजनिक जग्गामा बाटो बनाई निजी प्रयोग गरेको विषयमा दधिकोट र बालकोट गा.वि.स.का स्थानीय व्यक्तिहरूले २०६२।१२।१९ मा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगमा दिएको उजुरीको आधारमा छानबिन गरी आयोगबाट मिति २०६७।१०।१९ मा उक्त कि.नं २७०८ को २२-६-२-० क्षेत्रफलको जग्गालाई सरकारी सार्वजनिक कायम गर्ने गरी निर्णय भएको र सोही निर्णयबमोजिम आयोगकै च.नं. १०९१ मिति २०६७।१०।२६ को पत्रबाट तत्कालीन भूमिसुधार तथा व्यवस्था मन्त्रालय, भूमिसुधार तथा व्यवस्था विभाग र मालपोत कार्यालय भक्तपुरको नाउँमा कि.नं. २७०८ को जग्गा सरकारी सार्वजनिक कायम गरी सोको जानकारी १५ दिनभित्र आयोगलाई

दिने भनी पत्राचार गरेको देखिन्छ । यस किसिमको निर्णय तथा आदेश गर्न सक्ने अधिकार अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई छ वा छैन सो सम्बन्धमा संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्था के कस्तो छ सोसमेतलाई हेर्दा **नेपालको अन्तरिम संविधान, २०६३ को धारा १२० मा** अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको कार्यअन्तर्गत आयोगलाई मूलतः कुनै सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले अनुचित कार्य गरेमा वा भ्रष्टाचार गरी अख्तियारको दुरुपयोग गरेको सम्बन्धमा अनुसन्धान गर्ने, गराउने तथा त्यस्ता व्यक्ति र सो अपराधमा संलग्न अन्य व्यक्तिउपर कानूनबमोजिम अधिकारप्राप्त अदालतमा मुद्दा दायर गर्न, गराउन सक्नेछ भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ । त्यसैगरी **अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोग ऐन, २०४८ को दफा ४ मा** आयोगको अधिकार क्षेत्रअन्तर्गत आयोगलाई मूलतः सार्वजनिक पद धारण गरेको कुनै व्यक्तिले अख्तियार दुरुपयोग गरेमा आयोगले यस ऐन वा अन्य प्रचलित कानूनबमोजिम अनुसन्धान र तहकिकात गर्ने, मुद्दा चलाउने तथा तत्सम्बन्धी अन्य कारबाही गर्नेछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । **ऐ. ऐनकै दफा १२ख.** मा पनि आयोगले सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले गरेको अनुचित कार्यबाट उत्पन्न दुष्परिणाम प्रचलित कानूनबमोजिम सच्याउनका लागि सम्बन्धित अधिकारी वा निकायलाई लेखी पठाउन सक्नेछ भनी उल्लेख भएको पाइन्छ । यसरी तत्कालीन संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्थाअन्तर्गत अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई मूलतः **सार्वजनिक पद धारण गरेको व्यक्तिले गरेको अनुचित कार्य वा भ्रष्टाचारजन्य कार्यको अनुसन्धान तहकिकात गरी मुद्दा चलाउने र त्यस्ता कार्यबाट उत्पन्न दुष्परिणाम सच्याउनका लागि सम्बन्धित निकायमा लेखी पठाउन सक्नेसम्मको** व्यवस्था रहेको देखिन्छ ।

३. यसरी माथि उल्लिखित संवैधानिक तथा कानूनी व्यवस्थाको आधारमा अख्तियार दुरुपयोग

अनुसन्धान आयोगलाई कुनै जग्गा सार्वजनिक हो वा होइन भनी निर्णय लिने अधिकार भएको पाइँदैन । यस किसिमको निर्णय गर्ने अधिकार मालपोत ऐन, २०३४ अनुसार सम्बन्धित मालपोत अधिकृतलाई रहेको पाइन्छ । यदि मालपोत अधिकृतबाट कुनै किसिमको अनुचित र भ्रष्टाचारजन्य कार्य भएको स्थितिमा मात्र सोउपर छानबिन गर्ने, सम्बन्धित अदालतमा मुद्दा चलाउने तथा निजको दुष्परिणाम सच्याउन आवश्यक निर्देशन दिन सक्ने अधिकार संविधान तथा कानूनले अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलाई प्रदान गरेको स्थितिमा कि.नं. २७०८ को जग्गाको बारेमा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय तथा सोबमोजिमको आयोगकै मिति २०६७।१०।२६ को पत्रको विषय आयोगको क्षेत्राधिकार बाहिरको देखियो ।

४. अब विवादित कि.नं २७०८ को जग्गा अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगको मिति २०६७।१०।१९ को निर्णय नहुँदाको अवस्थामा पनि सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी जग्गा हो वा निवेदकहरूको नाउँको व्यक्तिगत जग्गा हो भन्ने दोस्रो प्रश्नका सन्दर्भमा हेर्दा, विवादित भक्तपुर जिल्ला दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ स्थित कि.नं २७०८ को क्षे.फ.२२-६-२-० को जग्गा मिति २०२९।१।२२ मा तत्कालीन भूमि प्रशासन कार्यालय भक्तपुरको निर्णयअनुसार निवेदक जनार्दन पाण्डेसमेतका ५ जनाको नाउँमा संयुक्त रूपमा दर्ता भएको देखिन्छ । निवेदकहरूको नाउँमा दर्ता हुनुभन्दा अघि र पछि सो कि.नं. २७०८ को जग्गाको स्थिति के कस्तो रहेछ भन्ने सम्बन्धमा मिसिल संलग्न प्रमाण कागजहरू हेर्दा वि.सं.२०२९ सालको नापीको फिल्डबुकमा जोताहाको महलमा “पती” भनी जनिएको, जग्गाधनीको महल खाली रहेको तथा किसानको बेहोरामा पनि “पती” भनी जनिएको देखिन्छ । सो जग्गामा २०३४ सालमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाबाट

वृक्षरोपण गरी तार बारले घेर्ने काम पनि भएको देखिन्छ । त्यसैगरी २०३९ सालमा भक्तपुर जिल्ला वन डिभिजन कार्यालयबाट दधिकोट गाउँ पञ्चायतलाई उक्त वन क्षेत्रमा वन कार्य योजनाअनुरूप वृक्षरोपण गरी वन हुर्काई उपभोग गर्न पञ्चायतको नाउँमा प्रमाण पत्र पनि प्रदान गरिएको देखिन्छ । सोही कि.नं. २७०८ को जग्गामा वि.सं. २०४३।६।७ गते सामाजिक सेवा दिवसको अवसर पारेर तत्कालीन बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहद्वारा वृक्षरोपण भई विश्राम स्थलसमेत निर्माण भएको शिलालेखबाट देखिन्छ । साथै मिति २०४९।३।३० मा मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट उक्त कि.नं. २७०८ को जग्गा दधिकोट गाउँ विकास समितिअन्तर्गत पर्ने भनी तत्कालीन श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता भई प्रमाण पुर्जा प्रदान गरिएको बेहोरासमेत देखिन्छ ।

५. मिति २०६९।२।३१ मा जिल्ला वन कार्यालय सानोठिमी भक्तपुरबाट गरिएको कि.नं. २७०८ को जग्गाको स्थलगत सर्जमिनमा पनि "... कि.नं. २७०८ को जग्गा २०२१ सालअगाडि नाङ्गो पाखोको रूपमा रही स्थानीय बासिन्दाहरूले आफ्ना पशु चौपाया चराउने, चरिचरण गर्ने थलोको रूपमा थियो । २०२१ सालमा नापी हुँदा 'पर्ती' जनिएको हो । यो जग्गामा नापीको समयदेखि नै कोही कसैको भोग रहेको छैन । यो जग्गालाई २०३९ साल असोज महिनामा नै पञ्चायती वनको रूपमा प्रमाण पत्र दिइएको र २०५१।७।११ मा वन उपभोक्ता समूहलाई हस्तान्तरण गरी प्रमाण पत्र दिइएको छ । यो जग्गा कोही कसैको तिरो तिरानको निजी जग्गा होइन । नेपाल सरकारको स्वामित्वमा दर्ता भएको जग्गा हो..." भनी श्री दक्षिणवाराही उद्यान सामुदायिक वन उपभोक्ता समूहका प्रतिनिधि सन्तोष श्रेष्ठलगायत टिकाबहादुर बस्नेत, केदार के.सी., झलकराम श्रेष्ठ, इन्दु आचार्य र सरस्वती सिलवालसमेतले लेखाइदिएको पाइन्छ । यस आधारमा पनि नापीको समयमा 'पर्ती' भनी जनिएको

कि.नं २७०८ को जग्गा सो समयदेखि नै सार्वजनिक उपयोगमा रहेछ भन्ने नै देखिन्छ ।

६. कुनै सम्पत्ति व्यक्तिगत कायम हुन सो सम्पत्तिको साबिक स्रोत स्पष्टसँग खुल्नुपर्छ । सो सम्पत्ति क्रेताले कानूनबमोजिम प्राप्त गरेको हुनुपर्छ । प्राप्त गरेको सो सम्पत्तिमा धनीको निरन्तर रूपमा भोग रहेको हुनुपर्छ । तर यदि उक्त सम्पत्तिको स्रोत नै स्पष्ट छैन, सो सम्पत्तिमा धनीको कुनै किसिमको भोग पनि छैन र लामो समयदेखि सो सम्पत्ति सार्वजनिक उपभोगमा कायम रहिरहेको स्थिति छ भने सो सम्पत्ति व्यक्तिगत सम्पत्ति नभई सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी सम्पत्ति नै भएको मान्नुपर्ने हुन्छ ।

७. वि.सं. २०२९ सालमा कि.नं २७०८ को जग्गा यी निवेदकहरूसमेतको नाउँमा संयुक्त रूपमा दर्ता भएको र २०६५ सालसम्म उक्त जग्गाको मालपोत तिरिरहेको भनी निवेदकहरूले रिट निवेदनमा जिकिर लिएको भए पनि उक्त जग्गा आफूहरूको भोगमा रहेको भन्न सकेको देखिँदैन । उक्त जग्गामा वि.सं. २०३४ सालमा तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाबाट वृक्षरोपण र तारबार गर्दाको अवस्थामा र वि.सं. २०४३ सालमा तत्कालीन बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहद्वारा वृक्षरोपण भई विश्राम स्थलसमेत निर्माण गर्दाका अवस्थामा यी निवेदकहरूले सो कार्य भएउपर कहींकतै उजुर बाजुर गर्न गएको भन्ने पनि देखिँदैन । उक्त कि.नं. २७०८ को जग्गामा निवेदकहरूको निरन्तर भोग रहेको भन्ने निवेदन जिकिर रहे पनि आफ्नो जग्गा सार्वजनिक कायम भइसकेको विषयमा निरन्तर भोग कायम रहेको दाबी गर्ने यी निवेदकहरूलाई सो कुराको बारेमा तत्काल नै जानकारी हुनु पर्नेमा किन जानकारी हुन सकेन भन्नेबारेमा वस्तुनिष्ठ प्रमाण पेस हुन सकेको पाइँदैन । त्यसैगरी निवेदकहरूले उक्त कि.नं २७०८ को साबिक स्रोत के थियो, आफूहरूले सो जग्गा को सँगबाट खरिद गरी लिएका थिए भन्ने कुरा पनि कहींकतै खुलाउन सकेको पनि देखिँदैन । यसरी साबिक स्रोत

खुलाउन नसकेको, लामो समयदेखि नै सो जग्गामा निवेदकहरूको कुनै पनि किसिमको भोग पनि नरहेको र सार्वजनिक रूपमा लामो समयदेखि उपभोगमा रहेको उक्त कि.नं. २७०८ को जग्गा यी निवेदकहरूको नाउँको व्यक्तिगत जग्गा नभई सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी जग्गा रहेछ भन्ने देखियो।

८. अब मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट कि.नं. २७०८ को जग्गामा यी निवेदकहरू जनार्दन पाण्डेसमेतको दोहोरो दर्ता देखिएको आधारमा यी निवेदकहरूको नाउँको दर्ता खारेज गरी सरकारी कायम गर्नका लागि टिप्पणी उठाई मिति २०६७।१।१० मा सो टिप्पणीलाई सदर गर्ने गरी भएको निर्णय कानूनबमोजिम छ वा छैन सो सम्बन्धमा हेर्दा, **मालपोत ऐन, २०३४ को दफा ७(३) मा "दोहोरो दर्ता हुन गएकोमा मालपोत कार्यालयले आवश्यक जाँचबुझ गरी सो कुरा सच्याई दर्ता कायम गर्न सक्नेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। सोही ऐनको दफा २४(२) मा "कसैले यो दफा प्रारम्भ हुनुभन्दा अघि वा पछि कुनै सरकारी वा सार्वजनिक जग्गा व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी आवाद गरेकोमा त्यस्तो दर्ता स्वतः बदर हुनेछ। त्यस्तो जग्गाको व्यक्ति विशेषका नाउँमा रहेको दर्ता लगतसमेत मालपोत कार्यालय वा नेपाल सरकारको अधिकारीले कट्टा गर्नेछ" भन्ने व्यवस्था रहेको पाइन्छ। यसरी मालपोत ऐनको व्यवस्थाअनुरूप मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट कि.नं. २७०८ को जग्गा वि.सं. २०२९ सालमा निवेदकहरूको नाउँमा दर्ता रहेको र सोही कि.नं. को जग्गा मिति २०४९।३।३० मा तत्कालीन श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता भई दोहोरो दर्ता कायम रहेको स्थितिमा यी निवेदकहरूको नाउँको स्वेस्ताको लगत कट्टा गरी सरकारी सार्वजनिक कायम गर्ने गरी मिति २०६७।१।१० मा भएको निर्णय कानूनसम्मत नै भएको देखिन आयो।**

९. कुनै जग्गा वस्तुनिष्ठ आधार प्रमाणबाट

व्यक्ति विशेषको नदेखिएसम्म सार्वजनिक नै भएको मान्नुपर्ने हुन्छ। यस्तो जग्गा कसैले व्यक्ति विशेषको नाउँमा दर्ता गरी लिन खानसमेत हुँदैन। यदि यस्तो कार्य कोही कसैबाट भएको स्थितिमा सम्बन्धित निकायले तत्काल सो कार्यलाई सच्याई सार्वजनिक सम्पत्तिको सुरक्षा गर्नुपर्ने हुन्छ। विवादित भक्तपुर जिल्ला दधिकोट गा.वि.स. वडा नं.९ कि.नं. २७०८ को जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी भएको तथ्य उल्लिखित आधार कारणसमेतबाट पुष्टि भइसकेको स्थितिमा उक्त कि.नं. २७०८ को जग्गालाई सार्वजनिक कायम गर्ने गरी भएको मालपोत कार्यालय भक्तपुरको २०६७।१।१० को निर्णय कानूनसम्मत नै रहेको देखिँदा सो निर्णयलाई अन्यथा गरिरहनु पर्ने देखिन आएन।

१०. अब निवेदकहरूको मागबमोजिम उत्प्रेषण तथा परमादेशको आदेश जारी हुनु पर्ने हो वा होइन भन्ने तेश्रो प्रश्नको सम्बन्धमा विचार गर्दा भक्तपुर जिल्ला दधिकोट गा.वि.स. वडा नं. ९ कि.नं. २७०८ को जग्गाको नापीको समयमा भएको फिल्डबुकमा जोताहाको महलमा 'पर्ती' भनी जनिएको, सो जग्गाको साबिक स्रोत स्पष्ट नभएको, सो जग्गामा यी रिट निवेदकहरूको कुनै पनि किसिमको भोग रहेको नदेखिएको, उक्त जग्गामा २०३४ सालमा नै तत्कालीन प्रधानमन्त्री सूर्यबहादुर थापाबाट वृक्षरोपण गरी तार बारले घेर्ने काम पनि भएको, २०३९ सालमा भक्तपुर जिल्ला वन डिभिजन कार्यालयबाट श्री दधिकोट गाउँ पञ्चायतलाई उक्त क्षेत्रमा वन कार्य योजनाअनुरूप वृक्षरोपण गरी वन हुर्काई उपभोग गर्न पञ्चायतको नाउँमा प्रमाण पत्र पनि प्रदान गरिएको, वि.सं. २०४३ सालमा तत्कालीन बडामहारानी ऐश्वर्य राज्यलक्ष्मी देवी शाहद्वारा वृक्षरोपण भई विश्राम स्थलसमेत निर्माण भएको तथा मिति २०४९।३।३० मा मालपोत कार्यालय भक्तपुरबाट उक्त कि.नं. २७०८ को जग्गा दधिकोट गाउँ विकास समितिअन्तर्गतको

भनी तत्कालीन श्री ५ को सरकारको नाउँमा दर्ता भई प्रमाण पुर्जा पनि प्रदान गरिएको लगायतका आधार कारणबाट विवादित भक्तपुर जिल्ला, दधिकोट गा.वि.स. वडा नं ९ को क्षेत्रफल २२-६-२-० को जग्गा सार्वजनिक प्रकृतिको सरकारी जग्गा देखिएकाले उक्त जग्गालाई सार्वजनिक कायम गर्ने गरी भएको मालपोत कार्यालय भक्तपुरको मिति २०६७।११।१० को निर्णय कानूनसम्मत देखिँदा निवेदन मागबमोजिमको उत्प्रेषण तथा परमादेशको आदेश जारी गरिरहन पर्ने अवस्था देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी आदेशको जानकारी महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षी कार्यालयहरूलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.डा.आनन्दमोहन भट्टराई

इजलास अधिकृत: विष्णुप्रसाद पौडेल
इति संवत् २०७६ साल जेठ २७ गते रोज २ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२७६

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश डा.श्री आनन्दमोहन भट्टराई
माननीय न्यायाधीश डा.श्री मनोजकुमार शर्मा

फैसला मिति : २०७६।३।३१

०७०-CI-०३११

मुद्दा:- निर्णय दर्ता बदर हक कायम

पुनरावेदक / प्रतिवादी : गुठी संस्थान केन्द्रीय
कार्यालयको तर्फबाट अख्तियार प्राप्त ऐ.का
कार्यकारी अध्यक्ष काठमाडौं महानगरपालिका
वडा नं. ३१ बस्ने हरिप्रसाद शर्मासमेत

विरुद्ध

प्रत्यर्थी / वादी : ललितपुर जिल्ला, ललितपुर
उपमहानगरपालिका वडा नं. १६ बस्ने
पूर्णबहादुरको मु.स. गर्ने ऐ.ऐ. बस्ने रत्नदेवी
चित्रकार

- एउटाको हक स्थापित भइसकेको सम्पत्तिमा त्यस्तो सम्पत्तिको स्वामीको मन्जुरीबेगर भोगचलन गरेकै आधारमा मात्र स्वामित्वविहीन व्यक्तिलाई त्यस्तो सम्पत्तिको स्वामी बनाउन नमिल्ने ।

(प्रकरण नं.७)

पुनरावेदक / प्रतिवादीका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता
श्री ज्ञानेन्द्रप्रसाद पोखरेल

प्रत्यर्थी / वादीका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ताहरू
श्री हरिहर दाहाल र श्री चण्डेश्वर श्रेष्ठ

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०७४, नि.नं.९८४९, पृ.१२९१

- ने.का.प.२०६४, अंक १०, नि.नं.७८८५, पृ.१२०५

सम्बद्ध कानून :

- गुठी संस्थान ऐन, २०३३

सुरु तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री कुमारप्रसाद पोखरेल
ललितपुर जिल्ला अदालत

पुनरावेदन तहमा फैसला गर्ने:-

माननीय न्यायाधीश श्री ठाकुरप्रसाद शर्मा
माननीय न्यायाधीश श्री पुरुषोत्तम भण्डारी
पुनरावेदन अदालत पाटन

फैसला

न्या.डा.मनोजकुमार शर्मा : पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६७।३।२३ को फैसलाउपर न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२ को उपदफा (१) को खण्ड (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोर्न्याई पाउँ भनी यस अदालतमा निवेदक प्रतिवादीहरूको संयुक्त निवेदन परी यस अदालतको मिति २०७०।२।१७ को आदेशले मुद्दा दोहोर्न्याई हेर्न अनुमति प्राप्त भई पुनरावेदनसरह दायर हुन आएको प्रस्तुत मुद्दाको संक्षिप्त तथ्य एवम् ठहर यसप्रकार रहेको छ :-

ललितपुर जिल्ला ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ को हाल ऐ. वडा नं. १९ टंगाल स्थित कि.नं. १०१ को ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गामा मैले परापूर्वकालदेखि नै घर बनाई बसी ललितपुर नगरपालिकाबाट मिति २०३८।१।१२ मा सिफारिस लिई छाना फेरी मर्मत गरी भोगचलनसमेत गर्दै आएको घरजग्गा नापीकै बेलामा फिल्डबुकमा जग्गाधनीको महलमा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी जनिएको र जोताहा महलमा म फिरादीको नाम जनिएको हुँदा उक्त घर जग्गा म जोताहाको हैसियतले साबिकदेखि हालसम्म उक्त घरलाई मर्मत गरी बसी

आएकोमा उक्त घर जग्गा दर्ता हुन बाँकी भएकाले दर्ता गरिपाउँ भनी मैले गुठी तथा खर्च कार्यालयमा मिति २०४७।१।२ मा द.नं. १२१ मा नगरपालिकाको मिति २०४७।८।१६ को सिफारिससमेतका कागजात राखी निवेदन दिएकोमा सो निवेदनमा कुनै निर्णय नै नगरी त्यसै राखेको र तारेखमा पनि नराखेकाले बाध्य भई परमादेशको माग गरेको थिएँ । पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०५८।५।७ मा परमादेश जारी भएकोमा विपक्षीले सर्वोच्च अदालतमा पुनरावेदन गरेकाले सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।१२।४ मा पुनरावेदन अदालतको आदेश सदर भएको हुँदा मेरो मागबमोजिम दर्ता गर्न नमिल्ने र मोही कायम हुन नसकेको घर जग्गा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४) बमोजिम तैनाथी जग्गा हो भनी मिति २०६२।१।५ मा निर्णय भएको रहेछ । गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४) को आधार लिइएको सम्बन्धमा हेर्दा सार्वजनिक पर्ती जग्गा भनिएको छ तर उक्त जग्गामा साबिकदेखि नै घर भएको भन्ने कुरा साबिक नक्साबाट समेत पुष्टि भएको कुरा उल्लेख नै नगरी विपक्षीहरूले कि. नं. १०१ को क्षे.फ. रोपनी ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गामा रहेको मेरो बसोबासको घरलाई गुठी तैनाथी हो भनी लाग्ने नसक्ने दफा लगाई प्रमाणको गलत मूल्याङ्कन गरी गरेको मिति २०६२।८।१० को निर्णय र काम कारबाही तथा २०६२।१।५ को निर्णय दर्तासमेत बदर गरी मेरो हक कायम गरी मेरै नाउँमा दर्ता गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादी पूर्णवहादुर चित्रकारको फिराद दाबी ।

जग्गा नापजाँच हुँदा जग्गाधनीमा मछिन्द्रनाथको आरती गुठी जनिएको छ र फिल्डबुकको प्रमाण महलमा मालपोत कार्यालयको च.नं. २९३२ मिति २०४२।१।८ को पत्रले मछिन्द्रनाथ गुठी दर्ता भन्ने लेखिएको छ । जग्गाधनीको नाममा श्री मछिन्द्रनाथ गुठी तथा जग्गाधनीको वतनमा श्री मछिन्द्रनाथको साँझ बिहान आरती गर्ने आरती घर

भन्ने जनिई मिति २०४५।१।५ मा दर्ता प्रमाणित भई पुर्जा बनिस्केकोलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न नसकेको र यो आरती गुठीको घरलाई घर रहेको ठाउँको अभाव हेरी उपयुक्त बहालमा लगाउने साबिकमा परम्परादेखि चलिआएको कार्यमा कति पनि बाधा नपर्ने भनी व्यवस्था गर्ने भन्ने गुठी संस्थानबाट मिति २०४५।५।१२ मा निर्णय भई अन्तिम भइरहेको हुँदा हदम्यादविहीन फिराद दाबी खारेज गरी गुठीका नाउँको दर्ता यथावत् कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालय काठमाडौं र ललितपुर गुठी तहबिल तथा खर्च कार्यालय तःबहाल ललितपुरको संयुक्त प्रतिउत्तर जिकिर।

आदेशानुसार सुरु जिल्ला अदालतबाट विवादित कि.नं. १०१ को जग्गाको मिति २०६३।९।२८ मा नाप नक्सा मुचुल्का भई मिसिल सामेल रहेको।

वादीका नाउँमा दर्ता गर्नु पर्नेमा सो नगरी मच्छिन्द्रनाथको आरती घर जनिई पुर्जा प्राप्त भइसकेकाले तैनाथी जग्गा हो भनी जनाउ दिने भनी गुठी संस्थान शाखा कार्यालय ललितपुरको मिति २०६२।९।५ को निर्णय मिलेको नदेखिँदा उक्त निर्णय बदर गरिदिएको छ। भोगको आधारमा वादी दाबीको कि.नं. १०१ को ज.रो. ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत यी वादीका नाममा दर्ता हुने ठहर्छ भन्नेसमेत बेहोराको सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१।२३ मा भएको फैसला।

विवादित जग्गा कुन कानूनका आधारमा वादीका नाउँमा दर्ता हुने हो सो उल्लेख नभएको, वादीले मुलुकी ऐन, जग्गा मिच्नेको महलको १८ नं., जग्गा पजनीको महलको १७ नं. र गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४), २६(४) र २७(७) को आधारमा फिराद गरेको खण्डमा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ मा दफा २७(७) नै नरहेको तथा फैसला हुँदा वादीको साबिक यो लगतबाट भिडी दर्ता हुने भन्नेसमेत उल्लेख नभएको सुरु फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त

फैसला बदर गरी गुठी संस्थानको मिति २०६२।८।१० र २०६२।९।५ को निर्णय यथावत् कायम राखी पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयसमेतले पुनरावेदन अदालत पाटनमा दिएको पुनरावेदनपत्र।

यसमा विवादित कि.नं. १०१ को जग्गा श्री मच्छिन्द्रनाथ गुठीको नाममा दर्ता भएको दर्ता स्वेस्ता प्रमाण मिसिलमा सामेल रहेको देखिँदा सो दर्ता स्वेस्ता यथावत् कायम रहेको अवस्थामा सो दर्ता स्वेस्ताको मूल्याङ्कन नगरी भएको सुरु फैसला फरक पर्न सक्ने देखिँदा मुलुकी ऐन, अ.बं. २०२ नं. तथा पुनरावेदन अदालत नियमावली, २०४८ को नियम ४७ बमोजिम प्रत्यर्थी झिकाई म्यादभित्र हाजिर भएमा वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार गरी पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०६५।१।२।२७ मा भएको आदेश।

यिनै प्रत्यर्थी वादी र विपक्षी गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयसमेत भएको परमादेश रिटमा विवादित कि.नं. १०१ को जग्गा दर्ता गरिपाउँ भन्ने निवेदनमा गुठी संस्थानले कुनै निर्णय नगरेको हुँदा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी दिएको रिट निवेदनमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०५८।५।७ मा जारी भएको परमादेशको आदेशउपर गुठी संस्थानसमेतको पुनरावेदन पर्दा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट पुनरावेदन अदालतको निर्णयलाई सदर गरी मिति २०६५।१।२।४ मा फैसला भएपश्चात् गुठी संस्थानले मिति २०६२।८।१० र २०६२।९।५ मा विवादित घर जग्गा यी वादीका नाममा दर्ता गर्न नमिल्ने भनी निर्णय गरेको रहेछ। विवादित जग्गा मच्छिन्द्रनाथ आरती गुठीको हो भन्ने कुरालाई यी प्रत्यर्थी वादीले पनि स्वीकारेको अवस्था विद्यमान रहेछ। उक्त जग्गामा बनेको घर गुठी संस्थानले आफ्नो तहबाट निर्माण गरी यी प्रत्यर्थी वादीलाई बहालमा दिएको भन्ने कुनै प्रमाण पेस हुन सकेको नदेखिँदा ललितपुर गुठी तहबिल

तथा खर्च कार्यालयबाट प्राप्त मिसिलमा उठेको मिति २०४७।१।२८ को टिप्पणीमा विवादित कि.नं. १०१ को जग्गा र सोमा बनेको घर पूर्णबहादुर चित्रकारले भोग चलन गरेको र भत्के बिग्रेकोमा बनाई आएको भन्ने बेहोरा उल्लेख भएको ललितपुर नगर पञ्चायतले मिति २०४०।३।२१ मा र ललितपुर नगरपालिकाले मिति २०६२।४।२३ मा विवादित घर जग्गा निवेदकको हक भोगमा रहेकोले दर्ता गरिदिनु भन्ने सिफारिस गरेको सुरु जिल्ला अदालतबाट मिति २०६३।१।२८ मा भई आएको नक्सा एवम् सर्जमिन मुचुल्काबाट समेत विवादित घर जग्गा पूर्णबहादुर चित्रकार र निजको परिवारले नै भोगी आएको भन्ने देखिएको, यी प्रत्यर्थी वादीले नगर पञ्चायतको पूर्वस्वीकृति नलिई तला थपेबापत नगर पञ्चायतले निजबाट मिति २०४२।२।३ मा रू.१३५।- जरिवाना गरेकोसमेत अवस्था विद्यमान रहेछ । उल्लिखित आधार कारणसमेतबाट गुठी संस्थानको मिति २०६२।१।५ को निर्णय बदर गरी विवादित कि.नं. १०१ को जग्गा र सोमा बनेको घर मोहीको हैसियतले यी प्रत्यर्थी वादीका नाममा दर्ता गर्ने गरी भएको सुरु फैसलालाई अन्यथा भन्नु पर्ने अवस्था देखिएन । ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१।२३ मा भएको फैसला मिलेकै देखिँदा सदर हुने ठहर्छ । पुनरावेदकको पुनरावेदन जिकिर पुग्न सक्दैन भन्नेसमेत बेहोराको पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०६७।३।२३ मा भएको फैसला ।

वादीले पुनरावेदन अदालत पाटनमा निवेदन गर्दा आफूले मिति २०४७।१।१२ मा दिएको निवेदनउपर कारबाही गरी निवेदनको टुङ्गो नलगाएको हुनाले निवेदनको टुङ्गो लगाउनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी निवेदन परेकोमा सो रिट निवेदनमा लामो समयसम्म कारबाहीको टुङ्गो नलागेको हुनाले सो निवेदनउपर जे जो निर्णय गर्नु पर्ने हो, कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी पुनरावेदन अदालत पाटनबाट मिति २०५८।५।१ मा परमादेशको

आदेश जारी भई सो निर्णयलाई सदर हुने गरी सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६१।१२।४ मा निर्णय भएको हो । पुनरावेदन अदालत र सर्वोच्च अदालतबाट मिति भएको आदेशहरूमा उक्त कि.नं. १०१ को जग्गामा बनेको घर वादीको हो भनी कतै बोलिएको छैन । अर्को कुरा, फैसला गर्दा मच्छिन्द्रनाथको आरती गुठीको जग्गा हो भनी वादीले स्वीकार गरेको छ भन्ने आधार लिएको छ । उक्त घर जग्गा मच्छिन्द्रनाथको आरती गुठीको घर जग्गा भएको गुठी लगत तथा सर्भे नापीको समयमा तयार भएको फिल्डबुक तथा मालपोत कार्यालयबाट खडा भएको दर्ता खेस्ताबाट प्रस्ट देखिन्छ । उक्त घर जग्गा गुठी अधीनस्थ नभई गुठी संस्थान ऐन, २०३३ दफा २५(४) बमोजिम देवस्थल गहना वा देवी देवता, देवस्थ पर्व पूजा जात्रासँग सम्बन्धित गुठी घर जग्गा हो । यस्तो गुठीको घर जग्गालाई वादीले गुठीको जग्गा हो भनी स्वीकारेमा उक्त कि.नं. १०१ मा रहेको घर वादीको हो भन्न मिल्ने होइन ।

उक्त घर जग्गाको गुठीले साबिक लगत खेस्ता पेस गरेको छ । उक्त घर जग्गा तत्कालीन श्री ५ को सरकारतर्फ गुठी लगत जाँच अड्डा, श्री ५ को सरकारतर्फ हाल यस मच्छिन्द्रनाथको गुठी तहविलबाट अमानत चली आएको पाटन श्री मच्छिन्द्रनाथको नित्य आरती पर्वको पूजा गुठीको आमदानी खर्च बाँकी कसरसमेतको लगत किताबमा घरबारी ३ मा बुङ्गमतीको १ पाटन २ छ भन्ने स्पष्ट लेखिएको छ । सोही घर नै यस कि.नं. १०१ को जग्गामा रहेको घर हो । गुठी जग्गा रहेको घरलाई कति पनि पूजापाठमा असर नपर्ने गरी बहालमा लगाउने भन्ने व्यवस्था रहेको छ । सो सम्बन्धमा गुठीबाट मिति २०४८।५।१२ मा निर्णयसमेत भएको छ । उक्त घर मच्छिन्द्रनाथको आरती गुठी हो भन्ने कुरा गुठी नाइके राम बज्राचार्यले मिति २०४६।४।१७ मा गुठीमा दिएको निवेदनबाट समेत स्पष्ट हुन्छ । गुठी तहविल खर्च कार्यालयको मिति २०४७।१।२८ को टिप्पणी निर्णय होइन ।

निवेदन कारबाहीको सिलसिलामा मिसिलमा देखिएको कुरासम्म उल्लेख भएको हो। कि.नं. १०१ को गुठीको घरमा वादीले भोगचलन गरी आएको हो। घर मर्मत सम्भार गर्दैमा र सो कुरा टिप्पणीमा उल्लेख गर्दैमा वादीको घर हो भन्ने प्रमाण हुन सक्दैन।

वादीले कि.नं. १०१ को घर जग्गा सुरुमा आफ्नो रखवारी तिरो तिरान केही नभएको घर जग्गा हो भनी आफ्नो नाममा दर्ता गरिपाउँ भनी मिति २०४०।३।२१ मा नगरपालिकाबाट सिफारिस लिई मिति २०४०।८।२५ मा मालपोत कार्यालयमा निवेदन दिई कारबाही चलाएका थिए। आफ्नो भन्ने प्रमाण नपुगेपछि मच्छिन्द्रनाथको आरती गुठीको भई घर आफ्नो हो भनी दाबी बदलेका छन्। नगरपालिकाबाट सिफारिस दिँदा सम्बन्धित घर जग्गाको साँध साँधियार छिमेकी राखी सर्जमिन गर्दा सर्जमिनका सबै मानिसले मच्छिन्द्रनाथको आरती गुठीको घर हो भनी मिति २०४७।८।१६ मा सर्जमिन गरिदिएका छन्। नगरपालिकाले सिफारिसमा वादीको घर हो भनी सिफारिस दिएको छैन। वादीले भोगचलन गरी आएकोसम्म उल्लेख गरी सिफारिस भएको छ। भोग चलनको आधारमा आरती गुठीको घरलाई वादीको निजी घर भन्न मिल्ने होइन।

मच्छिन्द्रनाथको आरती गुठीको घरजग्गा सभै नापी हुँदा फिल्डबुकमा चन्द्रनाथ आरती घर भनी फिल्डबुक तयार भई उक्त घर जग्गाको मिति २०४२।१।१।८ मा मच्छिन्द्रनाथ आरती गुठी भनी प्रमाणित पुर्जा बनेको छ। सो प्रमाणित पुर्जामा नै मिति २०४२।१।१।८ उल्लेख भएको छ भने फिल्डबुकमा मालपोत कार्यालयको च. नं. २९३२, मिति २०४२।१।१।८ को पत्र मच्छिन्द्रनाथ आरती गुठीमा दर्ता प्रमाणित भनी उल्लेख भएको छ। यसरी मिति २०४२।१।१।८ मा गुठी तैनाथीमा दर्ता प्रमाणित भएको घर जग्गामा पछि मिति २०४७।९।२ मा दिएको निवेदनको आधारमा पहिला नै दर्ता प्रमाणित भएको घर

जग्गा वादीको हुन सक्दैन। सरकारी कार्यालयमा रहेका स्वेस्तामा नै मिति २०४२।१।१।८ मा दर्ता प्रमाणित भएको कुरालाई अन्यथा भन्न सकिने अवस्था छैन।

मच्छिन्द्रनाथको रथयात्राको क्रममा रथ यही टोलमा रहँदाको अवधिभर यही कि.नं. १०१ को घरमा बसी साँझ बिहान नित्य आरती गर्नु पर्ने भई परम्पराबमोजिम आरती गरी आएको घर हो। यस्तो देवताको आरती घर कसैको नाममा दर्ता गर्न मिल्दैन। कसैको नाममा दर्ता गरेको भएपनि यो दर्ता बदर गरी गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४) बमोजिम गुठीका नाममा दर्ता हुने घर जग्गा हो। गुठी संस्थानको मिति २०६२।८।१० र २०६२।९।५ को निर्णयलाई बदर गर्ने गरी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।३।२३ मा र पुनरावेदन अदालत पाटनले सो फैसलालाई सदर गर्ने गरी मिति २०६७।३।२३ मा भएको फैसला त्रुटिपूर्ण हुँदा उक्त फैसलाहरू दोहोर्‍याई हेरी बदर गरी निवेदन मागबमोजिम गुठीको निर्णय कायम गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको प्रतिवादी गुठी संस्थानसमेतको तर्फबाट यस अदालतमा पेस भएको निवेदनपत्र।

यसमा भोग गरेको आधारमा मोही कायम हुन वादीले माग गरेको देखिएको भए पनि विवादित जग्गा गुठीको भन्नेमा विवाद नदेखिएको र मोही हैसियत कसरी कायम गरेको भन्ने कुरा खुलाउन नसकेको, गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४) बमोजिम दाबी भएकोमा वादीले कानूनबमोजिम मोही कायम गरेको प्रमाणको अभावमा घर जग्गासमेतमा मोहीको हक कायम गरी गुठीको निर्णय बदर गरी वादीको नाममा दर्ता गर्ने ठहर्‍याएको निर्णयमा प्रमाण ऐन, २०३१ को दफा ३, ५४ अ.बं १८४क, १८५, ने.का.प. २०६१, अंक ५, पृष्ठ ५०६, नि.नं ७३७५ को समेत त्रुटि विद्यमान देखिएकोले न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को दफा १२(१) को उपदफा (क) र (ख) बमोजिम प्रस्तुत मुद्दा दोहोर्‍याई हेर्ने निस्सा प्रदान गरिएको छ।

नियमानुसार गरी पेस गर्नु भनी यस अदालतबाट मिति २०७०।२।१७ मा भएको आदेश ।

नियमबमोजिम साप्ताहिक तथा आजको दैनिक पेसी सूचीमा चढी यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत मुद्दामा पुनरावेदक प्रतिवादी गुठी संस्थानको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् अधिवक्ता ज्ञानेन्द्रप्रसाद पोखरेलले विवादित कि.नं. १०१ को ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गा नापीमा मछिन्द्रनाथ गुठी जनिई नापी भएको हो । उक्त जग्गा वि.सं. २०३८ सालको नापी नक्साको आधारमा वि.सं. २०४२ सालमा नै श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीका नाउँमा दर्ता भएको हो । उक्त जग्गा विपक्षीको पति पूर्णबहादुर चित्रकारले आफ्नो नाउँमा दर्ता गरिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा सो निवेदनमा कारबाही नभएकाले परमादेश जारी गरिपाउँ भनी पुनरावेदन अदालत पाटनमा रिट निवेदन दर्ता गर्दा उक्त रिट निवेदनमा पुनरावेदन अदालतबाट कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी आदेशसम्म जारी भएको हो । विवादित जग्गा यी विपक्षीका नाउँमा दर्ता गरिदिनु भनी रिट निवेदन जारी भएको होइन । भोगको आधारमा मात्र वादीका नाउँमा जग्गा दर्ता हुने भनी जिल्ला अदालत र पुनरावेदन अदालतबाट भएको फैसला त्रुटिपूर्ण छ । गुठीको स्वामित्वलाई समाप्त पार्ने गरी फैसलाबाट जग्गालाई रैकर बनाउने काम भएको छ । सम्मानित अदालतबाट मुद्दा दोहोऱ्याई हेर्ने अनुमति प्रदान गर्दा उल्लेख गरेको आधारमा पनि सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको छैन । मिति २०४६।४।२७ मा आरती गुठीका राम बज्राचार्यले निवेदन दिँदा उक्त जग्गा रत्नदेवी चित्रकारलाई बहालमा दिएको भन्ने स्पष्ट हुन्छ । विपक्षीले उक्त जग्गाको साबिकको स्रोत खुलाउन सकेका छैनन् । उक्त जग्गा भोगको आधारमा मात्र वादीका नाउँमा दर्ता हुने होइन । नापीमा उक्त जग्गा आरती गुठीकै हो भन्ने देखिएको छ । मिति २०६३।९।२८ को नक्साबाट पनि उक्त जग्गा

स्ववासी भन्ने देखिँदैन । मछिन्द्रनाथ गुठीको आमदानी खर्चको विवरण लगत किताबमा पनि विवादित जग्गा गुठीकै भएको देखिन्छ । विपक्षीले पनि सो जग्गालाई आरती गुठीको जग्गा भनी सुरु फिरादमा स्वीकार गर्नुभएकोमा फैसलामा सो जग्गालाई रैकर भनिएको छ । फिराद दाबी एकातर्फ छ भने फैसला अर्कोतर्फ देखिन्छ । विपक्षीलाई बसोबासको क्रममा नगरपालिकाले सिफारिससम्म दिएको देखिन्छ । सुरु फैसला र पुनरावेदन अदालतको फैसला त्रुटिपूर्ण भएकाले उल्टी हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो ।

विपक्षी वादीको तर्फबाट उपस्थित हुनु भएका विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री हरिहर दाहाल र विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री चण्डेश्वर श्रेष्ठले विवादित जग्गाको विषयमा पुनरावेदन अदालत पाटनबाट परमादेशको आदेश जारी भएको छ । गुठी संस्थानबाट २०६२ सालमा टिप्पणी सदर गरी विवादित जग्गामा मोही कायम गर्न नसकिने तैनाथीमा दर्ता भएको जग्गा भनी निर्णय भएको छ । कि.नं. ९८ सँग सम्बन्धित जग्गा भिड्ने कि.नं. १०१ को जग्गा छ भनी पुनरावेदकले भन्न सकेको छैन । वि.सं. २०३८ सालमा नापी हुँदाको अवस्थामा फिलडबुकको बेहोरामा घर जनिएको छ । विवादित जग्गाको क्षेत्रफल न्यून छ । सो जग्गामा परापूर्वकालदेखि बनाएको घर छ । तत्कालीन अवस्थामा नगरपञ्चायतको स्वीकृति नलिई तला थपेको कारण रु.१३५।- जरिवानासमेत भएको छ । मिति २०६२।९।५ मा मात्र जग्गा तैनाथी भनी निर्णय भएको छ । गुठी संस्थानले गुठीसम्बन्धी ऐन, २०३३ को दफा ३९(१)को प्रयोग नगरी दफा २५(४) बमोजिम निर्णय गरेकाले गुठी संस्थानको निर्णयउपर जिल्ला अदालतमा नालिस दिन गएको हो । हाम्रो पक्षलाई वि.सं. २०४२ सालको दर्ता निर्णयउपर नआएको भनी विपक्षीले जिकिर लिएको भएपनि त्यस्तो निर्णयको जानकारी हाम्रो पक्षलाई कहिँकतै गराएको देखिँदैन । वि.सं. २०३८ सालमा हाम्रो पक्षको फिलडबुक कायम

भएको जग्गा हो। गुठी संस्थान ऐनको दफा २५(४) को व्यवस्था प्रस्तुत मुद्दामा आकर्षित हुँदैन। यो जग्गामा मन्दिर, देवस्थल केही छैन। गुठी संस्थान ऐनको दफा २५(३) लाई पनि मनन गरिनु पर्छ। निस्सा प्रदान गर्दा उल्लेख भएको नजिर यो मुद्दासँग मिल्दैन। पर्ती जग्गाको सन्दर्भमा सो नजिर आएको हो। सो जग्गामा हाम्रो पक्षले वि.स. १९९८ सालदेखि नै घर बनाई आएको अवस्था छ। सुरु जिल्ला अदालतबाट भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरेको पुनरावेदन अदालतको फैसला मिलेको हुँदा सदर हुनुपर्छ भन्नेसमेत बहस गर्नुभयो।

उपर्युक्तबमोजिम दुवैतर्फबाट उपस्थित हुनुभएका विद्वान् कानून व्यवसायीहरूले गर्नुभएको बहस जिकिर सुनी मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा ललितपुर जिल्ला अदालतबाट वादी दाबी पुग्ने ठहर गरी भएको फैसलालाई सदर गर्ने गरी तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन र पुनरावेदक प्रतिवादीको पुनरावेदन जिकिर पुग्ने हो वा होइन भन्ने विषयमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, विवादित कि.नं. १०१ को ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गामा परापूर्वकालदेखि नै घर बनाई घरको छाना फेरी मर्मत गरी भोग चलनसमेत गर्दै आएको घरजग्गा नापीकै बेलामा फिल्डबुकमा जग्गाधनी महलमा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी जनिएको र जोताहा महलमा म फिरादीको नाम जनिएको हुँदा उक्त घर जग्गा जोताहाको हैसियतले साबिकदेखि हालसम्म उक्त घरलाई मर्मत गरी बसी आएकोमा उक्त घरजग्गा दर्ता हुन बाँकी भएकाले दर्ता गरिपाउँ भनी गुठी तथा खर्च तहबिल कार्यालयमा मिति २०४७।९।२ मा द.नं. १२१ को निवेदन दिएको थिएँ। सो निवेदनमा कुनै निर्णय नगरी राखेकाले पुनरावेदन अदालत पाटनमा परमादेशको रिट निवेदन दिएकोमा मिति २०५८।५।७ मा परमादेश जारी भएको र विपक्षीले सो आदेशउपर सर्वोच्च अदालतमा

पुनरावेदन गरेकोमा मिति २०६१।१२।४ मा पुनरावेदन अदालतको आदेश सदर भएकोमा अदालतको सो निर्णयलाई बेवास्ता गरी मेरो मागबमोजिम दर्ता गर्न नमिल्ने भनी मिति २०६२।१।५ मा निर्णय भएको रहेछ। विपक्षीहरूले कि. नं. १०१ को ज.रो. ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गामा रहेको मेरो बसोबासको घरलाई गुठी तैनाथी हो भनी असान्दर्भिक दफा लगाई प्रमाणको गलत मूल्याङ्कन गरी गरेको मिति २०६२।८।१० को निर्णय र काम कारबाही तथा २०६२।१।५ को निर्णय दर्तासमेत बदर गरी मेरो हक कायम गरी मेरै नाउँमा दर्ता गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको वादीको फिराद दाबी रहेछ। जग्गा नापजाँच हुँदा जग्गाधनीमा मछिन्द्रनाथको आरती गुठी जनिएको छ र फिल्डबुकमा प्रमाण महलमा मालपोत कार्यालयको च.नं. २३३२ मिति २०४२।१।१।८ को पत्रले मछिन्द्रनाथ गुठी दर्ता भन्ने लेखिएको छ। जग्गाधनीको नाममा श्री मछिन्द्रनाथ गुठी तथा जग्गाधनीको वतनमा श्री मछिन्द्रनाथको साँझ बिहान आरती गर्ने आरती घर भन्ने जनिई मिति २०४५।१।१।५ मा दर्ता प्रमाणित भई पुर्जा बनिसकेकोलाई विपक्षीले अन्यथा भन्न नसकेको भन्नेसमेत प्रतिउत्तर जिकिर रहेछ। प्रस्तुत मुद्दामा गुठी संस्थान शाखा कार्यालय ललितपुरको मिति २०६२।१।५ को निर्णय मिलेको नदेखिँदा उक्त निर्णय बदर गरिदिएको छ। भोगको आधारमा वादी दाबीको कि.नं. १०१ को ०-०-३-० जग्गा र सोमा बनेको घरसमेत यी वादीका नाममा दर्ता हुने ठहर्छ भनी ललितपुर जिल्ला अदालतबाट मिति २०६५।१।२३ मा फैसला भएको रहेछ। उक्त फैसला उल्टी गरिपाउँ भनी प्रतिवादीले तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन गरेकोमा सुरुको फैसला सदर हुने ठहरी मिति २०६७।३।२३ मा पुनरावेदन अदालतबाट फैसला भएको रहेछ। सो फैसलाउपर प्रतिवादीहरूको तर्फबाट मुद्दा दोहोर्चाई हेरिपाउँ भनी यस अदालतमा निवेदन दिएकोमा न्याय प्रशासन ऐन, २०४८ को

दफा १२(१) को उपदफा (क) र (ख) बमोजिम मुद्दा दोहोच्यार्इ हेर्ने निस्सा प्रदान गरिदिएको छ भनी यस अदालतबाट मिति २०७०।२।१७ मा आदेश भई प्रस्तुत मुद्दा पुनरावेदनसरह दर्ता भएको रहेछ।

३. अब पुनरावेदन अदालत पाटनबाट भएको फैसला मिलेको छ वा छैन भनी हेर्दा प्रस्तुत विवाद ललितपुर जिल्ला ललितपुर उपमहानगरपालिका वडा नं. १३ को हाल ऐ. वडा नं. १९ टंगाल स्थित कि.नं. १०१ को ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गाको हक स्वामित्वसँग सम्बन्धित रहेको देखिन्छ। सो घरजग्गा जोताहाको हैसियतले साबिकदेखि हालसम्म घरलाई मर्मत गरी आएकाले उक्त घरजग्गा दर्ता गरिपाउँ भनी वादीले मिति २०४७।९।२ मा दर्ता नं. १२१ को निवेदन गुठी तथा खर्च कार्यालयमा दिएको देखिन्छ। उक्त निवेदनमा सो कार्यालयबाट समयमा निर्णय नभएपछि निर्णय गर्नका लागि परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी वादीले तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पाटनमा रिट दायर गरेकोमा उक्त निवेदनमा कानूनबमोजिम निर्णय गर्नु भनी विपक्षीका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिदिएको छ भनी पुनरावेदन अदालतबाट मिति २०५८।५।७ मा परमादेशको आदेश जारी भएको र सो आदेशउपर पुनरावेदक प्रतिवादीहरूको यस अदालतमा पुनरावेदन परेकोमा सोही आदेश सदर हुने गरी यस अदालतबाट मिति २०६१।१२।४ मा निर्णय भएको देखियो। उक्त निर्णयबाट विवादित घरजग्गाको हक वा भोगको विषयमा कुनै कुरा बोलिएको नभई आफूसमक्ष परेको निवेदनमा निर्णय गर्नु भनी निर्देश गरेकोसम्म देखिन्छ। यसरी परमादेशको आदेश जारी भएपछि पुनरावेदक प्रतिवादीबाट वादीले दिएको द.नं.१२१ मिति २०४७।९।२ को निवेदनमा कारबाही गर्ने सिलसिलामा उक्त विवादित घरजग्गा निवेदकका नाउँमा दर्ता गर्न नमिल्ने भनी कारण खुलाई मिति २०६२।९।५ मा निर्णय भएको देखिन्छ। उक्त निर्णय भएपछि वादीले सो निर्णयलाई बदर गरी विवादित

कि.नं. १०१ को घरजग्गामा हक कायम गरी आफ्नो नाउँमा दर्तासमेत गरिपाउँ भनी अदालत प्रवेश गरेको देखिन्छ।

४. सो सम्बन्धमा विवादित जग्गाको प्रकृति के रहेछ भनी हेर्दा सर्वे नापीको फिल्डबुकमा विवादित कि.नं. १०१ को जग्गाधनीको महलमा “श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ भने जोताहा महल खाली देखिन्छ। त्यसैगरी २०४२ सालमा नै उक्त जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जामा जग्गाधनीको नाममा “श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी” भन्ने उल्लेख भई गुठीले आफ्नो नाउँमा प्राप्त गरिसकेको देखिन्छ र जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जामा जग्गाधनीको वतन महलमा “श्री मछिन्द्रनाथको साँझ बिहान आरती गर्ने आरतीघर” भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ। साथै उक्त प्रमाण पुर्जाको मोही महलमा कसैको नाम उल्लेख भएको देखिँदैन। विपक्षी वादी पूर्णबहादुर चित्रकारले सुरु जिल्ला अदालतमा फिराद गर्दासमेत विवादित कि.नं. १०१ को घरजग्गा नापीकै बेलामा फिल्डबुकको जग्गाधनीको महलमा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी जनिएको कुरालाई स्वीकारै गरेको देखिन्छ भने जोताहाको महलमा आफ्नो नाम जनिएको छ भन्ने दाबी लिएको देखिए तापनि फिल्डबुक वा जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा जोताहाको महल खाली रहेकोबाट निज उक्त विवादित घरजग्गाको मोही हुन् भनी मान्न सकिने अवस्थासमेत देखिँदैन। जहाँसम्म फिल्डबुकको जग्गाधनी महलमा श्री मछिन्द्रनाथको आरती गुठी लेखेपछि पूर्णबहादुर चित्रकारको नाम लेखिएको प्रश्न छ, त्यसले यी विपक्षी वादी विवादित जग्गाको मोही रहेछ भन्ने जनाउँदैन। मोही हुनको लागि मोही महलमा नाम उल्लेख भएकै हुनुपर्छ। विवादित जग्गाको फिल्डबुक वा जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा यी वादीको नाम मोही महलमा उल्लेख भएको नदेखिँदा निजलाई मोही रहेछ भनी भोगको अधिकार प्राप्त हुनसक्ने अवस्था देखिएन।

५. आरती नाइके राम बज्राचार्यले गुठी संस्थान कार्यालयका अध्यक्षलाई सम्बोधन गरी मिति २०४६।४।२७ मा श्री मछिन्द्रनाथको आरती गर्न निकास भइरहेको रकम र घरको बहाल दिलाइदिनु भन्ने आदेश पाउँ भनी लेखेको निवेदनको प्रकरण ३ मा श्री मछिन्द्रनाथको साल बसाल रथ जात्रा चलाई ल्याउँदा ल.पु. थती टोलमा धेरै दिन राज हुने भएकोले ललितपुर नगर पञ्चायत वडा नं. १२ थती टोलको पूर्व मूल सडक, पश्चिम पूर्णबहादुर चित्रकारको घर, उत्तर श्री मछिन्द्रनाथको दिउँसो आरती गर्ने भत्किएको आरती घर, दक्षिण पाटी यति ४ किल्लाभित्रको उत्तर दक्षिण लंग पूर्वमोहडाको आरती घरको दलान पसल कवल ३ भएको श्री मछिन्द्रनाथको आरती घर १९९० सालमा भुकम्पले बिग्रेको ...भत्की बनाएको आरती घरमा रात...आरती गरी आएको सो आरती घरमा ल.पु. टंगाल बस्ने रत्नदेवी चित्रकार बहालमा बस्न दिई आएकोमा सो घरको बहालबापत श्री मछिन्द्रनाथको वर्ष बन्धनमा पर्व पूजा चलान रक्सीपाथी ४ चार दिई आएको थियो। सो रकम पनि २०३७ सालदेखि दिएको भन्ने र प्रकरण नं. ४ मा सो आरती घर नापी हुँदा ल.पु.न.पं. वडा नं. १३ कि.नं. १०१ बाट नापी भएको फिल्डबुकमा श्री मछिन्द्रनाथ आरती घर भनी जनाएको छ भन्ने र प्रकरण १२ मा उल्लिखित कि.नं. १०१ को जग्गामा बनेको पसल कवल ३ भएको ३ कवल १ नाले ४ तले पूर्व मोहडा टायलछाना भएको आरती घरको बहाल बढाबढ गराई बढी कबुल गर्नेलाई सो आरती घर पसल चलन गर्न दिने सो पसलबाट आएको रकम आरतीको कामतर्फ खर्च लेखी दिनु भन्ने ललितपुर गुठी तहबिल तथा खर्च कार्यालयका नाउँमा आदेश जारी पाउन अनुरोध गर्दछु भन्ने उल्लेख भएको देखिन्छ।

६. आरती नाइके राम बज्राचार्यले गुठी संस्थान कार्यालयमा चढाएको निवेदनको उल्लिखित

बेहोरासमेतले विवादित कि.नं. १०१ को ज.रो. ०-०-३-० (तीन पैसा) जग्गा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीको हो भन्ने कुरालाई पुष्ट्याई गरेको देखिन्छ। गुठीले कारबाही गर्दा “तःवहालको फुलबारीसमेतको झिंगटी घर-१ र थतीको घडेरी बारीसमेतको झिंगटी घर-१” भन्ने वि.सं. १९९५ को लगतको आधारमा विवादित घरजग्गालाई गुठीको कायम गरेको देखिन्छ। प्रमाणमा पेस भएको तत्कालीन ललितपुर नगर पञ्चायतको मिति २०४०।३।२९ को र ललितपुर नगरपालिकाको मिति २०६२।४।२३ सर्जमिन मुचुल्कामा पनि विवादित कि.नं. १०१ को घरजग्गा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीको र सो घरजग्गा हालसम्म निवेदकले भोगचलन गरी आएको भन्नेसम्मको कथनले पनि उक्त कि.नं. १०१ को जग्गा र सो जग्गामा बनेको घर मछिन्द्रनाथ आरती गुठीकै रहेछ भन्ने देखिन्छ।

७. एउटाको हक स्थापित भइसकेको सम्पत्तिमा त्यस्तो सम्पत्तिको स्वामीको मन्जुरीबेगर भोगचलन गरेकै आधारमा मात्र स्वामित्वविहीन व्यक्तिलाई त्यस्तो सम्पत्तिको स्वामी बनाउन मिल्ने अवस्था रहँदैन। प्रस्तुत मुद्दामा विवादित कि.नं. १०१ को जग्गाको फिल्डबुकमा जग्गाधनीको महलमा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी भन्ने स्पष्ट उल्लेख भएको र सो जग्गाको वि.सं. २०४२ सालमा नै श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीका नाउँमा जग्गाधनी प्रमाण पुर्जा बनिसकेको तथ्यले विवादित घरजग्गाको स्वामी श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठी नै भएको भन्ने देखिन्छ। फिल्डबुक उतार र जग्गाधनी प्रमाण पुर्जामा जोताहा अर्थात् मोहीको महलमा खाली नै रहेकोसमेतबाट पूर्णबहादुर चित्रकार उक्त घरजग्गाको मोही हुन् भन्ने कुरा पनि पुष्टि हुन सक्ने देखिँदैन।

८. जहाँसम्म उक्त कि.नं. १०१ मा बनेको घरको प्रश्न छ सो घर यी विपक्षी वादीले बनाएको भन्ने कतैबाट पुष्टि हुनसकेको देखिँदैन। बनिसकेको घर मर्मत गर्नु भनेकोलाई घर निर्माण गरेको भन्ने अर्थ गर्नसमेत

मिल्दैन । उक्त जग्गा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीका नाउँमा दर्ता हुनुले पनि सो घरजग्गा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४) बमोजिमको देवस्थल वा देवी देवता, देवस्थ पर्वपूजा वा जात्रासँग सम्बन्धित गुठीको घरजग्गा रहेछ भन्ने देखिन्छ । यसका साथै सो जग्गाको जग्गाधनी दर्ता प्रमाण पुर्जामा जग्गाधनीको वतनमा “श्री मछिन्द्रनाथको साँझ बिहान आरती गर्ने आरती घर” भन्ने उल्लेख हुनुले पनि यो घरजग्गा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीकै हो भन्ने कुरालाई थप पुष्टि गर्दछ । ललितपुर नगर पञ्चायत र नगरपालिकाबाट भएको विभिन्न मितिको सर्जमिन मुचुल्का र सिफारिस पत्रमा पनि विपक्षीले घरमा मर्मत गरेको र बसोबास गरिआएको भन्नेसम्म उल्लेख भएको देखिन्छ ।

९. मिसिल संलग्न सर्वे नापीको नक्सा हेर्दा कि.नं. १०१ को घरजग्गाको उत्तरमा कि.नं. ९८ भन्ने र दक्षिणमा कि.नं. १०२ उल्लेख भएको देखिन्छ । कि.नं. ९८ को घरजग्गाको हकमा गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयसमेत पुनरावेदक वादी र सञ्जयकुमार ताम्राकारसमेत विपक्षी प्रतिवादी भएको ०६४-CI-०८४४ को रैतानी बदर तैनाथी कायम मुद्दामा ‘कि.नं. ९८ को जग्गा व्यक्तिका नाउँमा पहिले गुठी अधीनस्थ र पछि गुठी रैतान नम्बरी जग्गा दर्ता भए गरेको बदर भई साबिकबमोजिम श्री मछिन्द्रनाथ गुठी साँझ बिहान आरती गर्ने आरती घर गुठी तैनाथी जग्गा नै कायम हुने भनी गुठी संस्थान केन्द्रीय कार्यालयका प्रशासकको मिति ०५८।१२।१९ को निर्णय कायम हुने ठहर्छ’ भनी यस अदालतबाट मिति २०७१।५।१५ मा फैसला भई अन्तिम भइरहेको देखिन्छ । साथै विवादित जग्गाको मिति ०६३।१।२८ को नक्सा हेर्दा कि.नं. ९८ को जग्गा न.नं. ६ र न.नं. ७ मा र कि.नं. १०१ को घरजग्गा न. नं. ९ मा देखिन्छ भने न.नं. ९ को दक्षिणमा न.नं. ८ मा क्लबले बनाएको सार्वजनिक घर रहेको देखिन्छ । कि.नं. ९८ को पश्चिम र उत्तरतर्फ क्रमशः न. नं. ४ र न.नं. ५ मा कि.नं. ९४ र ९९ को जग्गामा

सिद्धिर्त्न चित्रकारको घर रहेको देखिन्छ भने कि.नं. १०१ को पश्चिमतर्फ न.नं. ३ मा कि.नं. ९७ को यिनै वादीको घर रहेको देखिन्छ । कि.नं. ९८ र १०१ को जग्गा दुवै बाटोतर्फ मोहडा भएको एउटै आकृतिमा रहेको पाइन्छ । यसबाट यी वादी पक्षले आफ्नो पछाडिको न.नं. ३ को घरको आधारमा विवादित कि.नं. १०१ को जग्गा अनाधिकार भोग गरेको रहेछ भन्ने देखिन्छ ।

१०. “मछिन्द्रनाथको जात्रा मल्लकालदेखि अनवरत रूपमा चलेको ललितपुरको अत्यन्त महत्त्वपूर्ण जात्रा हो । यो विश्वका मासिन लागेका मानव सम्पदा (Living Heritage) मध्ये एक हो भन्ने इतिहासले देखाउँछ । बुङमतीबाट तानिएको रथ पाटनका विभिन्न चोक गल्ली हुँदै थतीटोलमा आउने र केही दिन त्यही राज भई साँझ बिहान आरती गर्ने कुरा बुझ्न सकिन्छ । आरती नाइके राम बज्राचार्यको निवेदन र गुठी संस्थानको प्रतिउत्तरबाट पनि यो कुरा पुष्टि हुन्छ । गुठी परम्परा तथा गुठी संस्कृति हाम्रो धर्म संस्कृति र सभ्यतासँग जोडिएको विषय हो । मठ मन्दिरमा पूजाआजा गर्न, जात्रा आदि चलाउन आदि उद्देश्य र प्रयोजनको लागि गुठी जग्गा राखिएको हो । त्यस्तो सम्पदाको संरक्षण हरहालतमा गरिनु पर्छ ।” यस अदालतले प्रकाशमणी शर्मासमेत वि. नेपाल सरकार, मन्त्रिपरिषद् सचिवालय, सिंहदरबारसमेत भएको उत्प्रेषण परमादेशको निवेदनमा गुठी सम्पदा हाम्रो सभ्यताको अभिन्न अङ्ग रहेको कुरालाई उजागर गर्दै नेपालमा मठ मन्दिरको निर्माण गर्न, त्यसको पूजा आजा चलाउन, विभिन्न सांस्कृतिक पर्व जात्राहरू सञ्चालन गर्न, सार्वजनिक महत्त्वका पाटी पौवा, बाटो, घाट, चौतारा बनाउन र त्यसको संरक्षण गर्न दाताहरूले निश्चित आयस्रोत हुने किसिमको जग्गा जमिन प्रदान गरी गुठी राखेको भन्दै “गुठी विभिन्न उद्देश्यले राखिन्छ । प्रचलन र परम्पराअनुरूप कसैले कुनै मन्दिरको स्थापना वा परम्पराअनुरूप पूजा आजा चलाउन वा भगवान्को

नाममा कुनै परम्परागत प्रचलनलाई कायम राख्न ताप्रपत्र वा शिलापत्र वा अन्य कुनै लिखतद्वारा गुठी राखिन्छ । त्यसरी राखिएको गुठीको निरन्तरता र गुठी राख्दाको उद्देश्यअनुरूपको व्यवहार पनि धर्म र संस्कृतिसम्बन्धी हकको दायराभित्र पर्ने विषय हो । त्यस्ता हकको प्रचलनमा अवरोध सिर्जना गरियो भने त्यसलाई प्रचलन गराइदिने दायित्व अदालतले बहन गर्नुपर्छ” भन्दै गुठीको सम्पदाको संरक्षण गर्ने विषयलाई महत्त्व दिएको पाइन्छ । (ने. का.प. २०६४, अंक १०, नि.नं.७८८५ पृ.१२०५) त्यसैगरी निवेदक तुलसी सिंखडा विरुद्ध प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद् भएको रिट निवेदनमा “नेपालको संविधानको धारा २६ द्वारा धार्मिक स्थल, धार्मिक गुठी एवम् सम्पदाको व्यवस्थापन कानूनमार्फत गर्न सक्ने अधिकार राज्यलाई प्रदान गरिएको कुराको स्मरण गर्दै कानूनको बर्खिलापका कार्यहरू गरिएको स्थितिमा यस्ता कार्यहरू रोक्नु राज्यको कर्तव्य हुन आउने” भन्ने सिद्धान्त कायम गरेको पाइन्छ । (ने. का.प. २०७४, नि.नं. ९८४९ पृ.१२९१)

११. त्यसै गरी सुन्दरलाल थारू विरुद्ध श्री गोरक्ष पात्रदेव सिद्ध रत्ननाथ मठ चौधेरा दाडसमेत भएको ०७३-FN-००२२ को उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको रिटमा यस अदालतको पूर्ण इजलासबाट मिति २०७५।११।२३ मा आदेश हुँदा “हाप्रो देशको सन्दर्भमा गुठी स्थापनाको प्रमुख उद्देश्य धर्म र संस्कृतिको रक्षा नै हो । धर्म र संस्कृतिकै रक्षाको अभिष्ट राखी राजादेखि रंकसम्मबाट विभिन्न कालखण्डमा विभिन्न जग्गा गुठी राखिएका हुन्छन् । त्यसैले गुठी जग्गा धर्म संस्कृतिको रक्षा गर्ने एउटा सशक्त माध्यम हो भन्ने र त्यसैगरी...कतिपय अवस्थामा धर्म संस्कृति र गुठीको जग्गा जोगिनु पर्छ भन्ने मत विस्तीर्ण हुँदाहुँदै पनि सुसुप्त नागरिक चेतनामा सीमित हुन्छ । तर व्यक्तिगत स्वार्थ, हित वा अधिकारको दाबी गर्ने पक्ष अदालतसामु नस नारि

ठेलेर पाँठाजोरी खेल्दै न्याय प्रभावित पार्न उद्यत रहने अवस्था पनि हुन्छ । यस्तो प्रवृत्तिप्रति अदालत सदा सचेष्ट रहनु पर्छ । न्याय सहजता र सुविधाको मात्र विषय होइन । कतिपय अवस्थामा यो दुरुह पनि हुन्छ भन्ने कुरालाई न्यायकर्मीहरूले मनन गरी न्याय सम्पादन गर्दै न्यायलाई सहज बनाउनु पर्छ । समाजमा न्यायले हरदम र हर हालतमा जित्नु पर्छ । अवाञ्छित स्वार्थको पराजय हुन सक्थो भने मात्र समाजमा न्याय चीरस्थायी हुन पुग्छ । न्याय जोगाउने दायित्व अदालतकै हो, त्यसैको लागि यो खडा भएको हो । समाजमा र राष्ट्रमा न्याय स्थापित हुन सक्दा मात्र न्यायको गरिमा सुरक्षित रहने हो” भन्ने निर्णय गरेको देखिन्छ ।

१२. प्रस्तुत विवादमा गुठी संस्थानबाट मिति २०६२।१।५ मा गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(४) बमोजिम विवादित घरजग्गा तैनाथी गुठी हो भन्ने निर्णयको जानकारी दिनु भन्ने भएकोमा सो निर्णय बदर गरी माग्न फिराद परेको देखिँदा उक्त दफा २५(४) मा देवस्थल रहेका वा देवी देवता, देवस्थल, देवस्थ पर्व पूजा वा जात्रासँग सम्बन्धित धार्मिक एवम् सार्वजनिक पर्ती जग्गा कुनै व्यक्तिको नाममा दर्ता गरिने छैन, त्यस्तो दर्ता गरिएको रहेछ भनेपनि गुठी संस्थानले त्यस्तो जग्गाको दर्ता बदर गर्न सक्ने छ भन्ने व्यवस्था रहेको देखिन्छ । आरती घर मछिन्द्रनाथको जात्रा हुँदा गरिने पूजा आरतीसँग सम्बन्धित देखिँदा देवस्थल मान्नु पर्ने भई यस्तो घरजग्गा कसैको नाउँमा दर्ता गर्न मिल्ने प्रकृतिको देखिँदैन । वि.सं. १९९५ सालको लगतमा नै झिँगटीको घर देखिँदा यो घर यी वादीले बनाएको भन्न मिलेन । त्यस अर्थमा दफा २५ को उपदफा (३) बमोजिम उक्त कि.नं. १०१ को जग्गालाई रैतान नम्बरीमा परिणत गर्न सकिने प्रकृतिको देखिएन । त्यसैले गुठी संस्थान ऐन, २०३३ को दफा २५(३) बमोजिम हुनुपर्ने भनी वादीतर्फबाट उपस्थित भई बहस गर्नु हुने विद्वान् कानून व्यवसायीहरूको बहस

जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन ।

१३. अतः उपर्युक्त विवेचित आधार प्रमाण तथा प्रतिपादित सिद्धान्तहरूसमेतको आधारमा विवादित कि.नं. १०१ को घरजग्गा तैनाथी गुठीको देखिँदा सोमा बनेको घरसमेत विपक्षी वादीका नाउँमा दर्ता हुने ठहर्‍याएको सुरु ललितपुर जिल्ला अदालतको मिति २०६५।१।२३ को फैसला र सो फैसलालाई सदर गर्ने गरेको तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पाटनको मिति २०६७।३।२३ को फैसला मिलेको नदेखिँदा उक्त फैसलाहरू उल्टी भई कि.नं. १०१ को जग्गा र सो जग्गामा रहेको घर गुठी संस्थान कार्यालयको मिति २०६२।८।१० र मिति २०६२।९।५ को निर्णयबमोजिम नै श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीकै नाउँमा दर्ता कायम हुने ठहर्छ । अरुमा तपसिलबमोजिम गर्नु ।

तपसिल

माथि इन्साफ खण्डमा उल्लेख भएबमोजिम सुरु ललितपुर जिल्ला अदालत र तत्कालीन पुनरावेदन अदालत पाटनको फैसला उल्टी भई विवादित कि.नं. १०१ को जग्गा र सो जग्गामा बनेको घर श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीकै नाउँमा दर्ता कायम रहने ठहरी फैसला भएकाले सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसलाअनुसार उक्त जग्गा तथा घर विपक्षी वादीका नाउँमा दर्ता भइसकेको भए सो दर्ता खारेज गरी उक्त घरजग्गा श्री मछिन्द्रनाथ आरती गुठीकै नाउँमा दर्ता गरिदिनु भनी मालपोत कार्यालय, ललितपुरमा पत्र लेखी पठाइदिनु १
सुरु तथा पुनरावेदन अदालतको फैसला उल्टी भई वादी दाबी नपुग्ने ठहरेकाले वादीले सुरु अदालतमा फिराद दायर गर्दा राखेको कोर्ट फीको रकम रु.५,६९०।- कानूनबमोजिम जफत गर्नु २
पुनरावेदक प्रतिवादीहरूले सुरु फैसलाउपर पुनरावेदन अदालत पाटनमा पुनरावेदन गर्दा रु.५,६९०।- धरौटी राखेको देखिँदा उक्त धरौटीको रकम फिर्ता पाउँ भनी

कानूनको म्यादभित्र दरखास्त दिन ल्याए नियमानुसार फिर्ता दिनु भनी उच्च अदालत पाटनको लेखा शाखामा लेखी पठाइदिनु ३
सरोकारवालाले नक्कल माग्न आए कानूनबमोजिम लाग्ने दस्तुर लिई नक्कल दिनु ४
प्रस्तुत फैसला विद्युतीय प्रणालीमा अपलोड गरी मुद्दाको दायरी लगत कट्टा गरी सुरु तथा प्रमाण मिसिलहरू सम्बन्धित अदालतमा र प्रस्तुत मिसिल यस अदालतको अभिलेख शाखामा बुझाइदिनु ५

उक्त रायमा सहमत छु ।

न्या.डा.आनन्दमोहन भट्टराई

इजलास अधिकृत:- महेन्द्रबहादुर कार्की

इति संवत् २०७६ साल असार ३१ गते रोज ३ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२७७

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनिलकुमार सिन्हा
माननीय न्यायाधीश श्री सपना प्रधान मल्ल
आदेश मिति : २०७५।९।१६
०७४-WO-०४७९

मुद्दा : उत्प्रेषण

रिट निवेदक : जेठा महर्जनको छोरा का.जि. साबिक
मनमैजु गा.वि.स. वडा नं. ८ बस्ने पूर्णमान
महर्जनसमेत

विरुद्ध

विपक्षी : काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा
नं.२२ शुक्रपथ न्युरोडमा कार्यालय रहेको
विशालबजार कम्पनी लिमिटेडसमेत

- आफ्नो व्यक्तिगत फाइदाको लागि कुनै पनि सेयर धनी गैरजिम्मेवार रूपले प्रस्तुत भएर साधारण सभा अवरुद्ध पारी कम्पनीका नियमित प्रक्रियाहरूलाई समेत असर पार्दछ भने त्यसको फाइदा त्यस्ता व्यक्तिहरूले पाउनु हुँदैन र सोही कारणबाट कम्पनी र सञ्चालक समिति अनिर्णयको बन्दी बन्न नसक्ने।

(प्रकरण नं. १४)

- अस्वाभाविक परिस्थितिमा साधारण सभा हुन नसकेकोले कम्पनीको लागि गर्नुपर्ने तत्काल बाधा अड्काउ फुकाउने कार्य कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय तथा सञ्चालक समितिबाट गर्नुपर्ने हुँदा र विभिन्न तथ्य लुकाई अदालतलाई आफ्नो

हितमा प्रयोग गर्न सफाहात नलिई अदालत
आउने पक्षलाई सहयोग गर्न नमिल्ने।

(प्रकरण नं. १६)

रिट निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री
मिथिलेशकुमार सिंह र विद्वान् अधिवक्ता श्री
हेमन्तराज दाहाल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री
गोपालप्रसाद रिजाल, विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता
श्री विनित झा, विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री
ठोकप्रसाद सिवाकोटी र श्री रामराजा
सिवाकोटी

अवलम्बित नजिर :

- ने.का.प.२०७४, अंक १, नि.नं.९७५२

सम्बद्ध कानून :

- नेपालको संविधान
- कम्पनी ऐन, २०६३

आदेश

न्या.अनिलकुमार सिन्हा : नेपालको
संविधानको धारा ४६ एवं १३३(२) बमोजिम यस
अदालतमा दर्ता हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदनको
संक्षिप्त तथ्य एवं आदेश यसप्रकार रहेको छ:-

निवेदकको निवेदन बेहोरा: विशाल बजार
कम्पनी लिमिटेड नेपाल सरकार, उद्योग विभागमा
मिति २०२६।४।१४ मा सि.नं. १/०२६ मा दर्ता
भई सञ्चालन भई आएको कम्पनी हो। कम्पनीमा
सर्वसाधारण सेयरधनीको सेयर ६५.५ प्रतिशत रहेको
र नेपाल खाद्य संस्थान, कृषि सामग्री कम्पनी लिमिटेड
र नेशनल ट्रेडिङ लि. को समेत गरेर जम्मा सेयर ३४.५
प्रतिशत रहेको छ। हामी निवेदकहरू सर्वसाधारण
सेयरधनीको तर्फबाट प्रतिनिधित्व गर्दै आएका
छौं। विशाल बजार कम्पनी लिमिटेड सञ्चालन रहेकै
क्रममा कम्पनीको नाममा रहेको का.जि.का.म.न.पा.

२४ कि.नं. १३२ को क्षे.फ. १२-४-० मध्ये ८-४-०-० जग्गाको मूल्याङ्कन गरी नेपाल सरकारको सेयरमा परिणत गर्ने सम्बन्धमा सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।५।१४।२ मा फैसला हुँदा हाल प्रचलित कम्पनी ऐन, २०६३ र धितोपत्र कारोबार ऐन, २०४० अनुसारको प्रक्रिया अपनाउनु पर्ने प्रस्ट रूपमा उल्लेख छ ।

उक्त निर्णयपश्चात् वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको सहसचिवको अध्यक्षतामा मूल्याङ्कन समिति गठन भई मूल्याङ्कन भएकोमा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०६७।१२।२३ मा निर्णय भएबमोजिम गठित सचिव स्तरीय समिति र सहसचिव स्तरको मूल्याङ्कन समितिको बैठकबाट विशाल बजार कम्पनी लि.ले प्रयोग गर्दै आएको उक्त जग्गा ८-४-०-० रोपनीको प्रतिआना रू. ३ करोडका दरले हुन आउने रू. ३ अर्ब ९६ करोड र कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी रू. ५ करोड थप गरी जम्मा अधिकृत पुँजी र जारी पुँजी रू. ४ अर्ब १ करोड कायम गरी अर्थ मन्त्रालयको नाममा प्रतिसेयर रू. १००/- का दरले ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गर्ने सिफारिस भई मन्त्रिपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिमा छलफल गरी समितिको निर्णयबमोजिम गर्ने निर्णय भएकोमा उक्त विषयमा मिति २०६८।७।२३ को मन्त्रिपरिषद् आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको बैठकमा कम्पनीले प्रयोग गर्दै आएको काठमाडौं महानगरपालिका वडा नं. २५ (साबिक वडा नं. २४) कि.नं. १९२ को क्षे.फ. ८-४-०-० रोपनी जग्गाको संरक्षण अभिलेख तथा उपभोगसमेतका लागि प्रतिआना रू. ३ करोडका दरले हुन आउने रू. ३ अर्ब ९६ करोड र कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी रू. ५ करोड थप गरी जम्मा अधिकृत पुँजी र जारी पुँजी रू. ४ अर्ब १ करोड कायम गरी अर्थ मन्त्रालयको नाममा प्रति सेयर १००।- का दरले ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गर्ने, सोहीबमोजिम पुँजीको बनोटमा फेरबदल गरी विशाल बजार कम्पनी,

कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय र वाणिज्य विभागलाई समेत कार्यान्वयन गर्न लेखी पठाउने भनी भएको निर्णय हचुवा मूल्यमा आधारित भएकोले उद्योग तथा वाणिज्य मन्त्रालयको प्रस्ताव तथा आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको निर्णय कानूनअनुरूप नभएको भनी सम्मानित श्री सर्वोच्च अदालतमा दायर भएको मुद्दा मिति २०७२।२।२६ मा निर्णय हुँदा नेपाल सरकारको समेत सम्पत्ति लगानी भई स्थापना भएको विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडबाट सरकारी लगानीबापत सरकारले हालसम्म कुनै प्रतिफल प्राप्त गर्न नसकेको ठहर गरी नेपाल सरकारले आफ्नो लगानीको हिस्सा बराबरको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी सेयरमा दाबी गरेको कार्य कानूनविपरीत भन्न मिल्ने देखिएन । मन्त्रिपरिषद् आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिबाट मिति २०६८।७।२३ मा भएको निर्णयलगायतका सोसम्बन्धी काम कारबाही बदर गरिपाउँ भन्ने जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन भनी रिट निवेदन खारेज भएको थियो ।

सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।५।१४ र २०७२।२।२६।३ मा भएका निर्णयहरूको अक्षरशः परिपालना गरी उक्त निर्णयबमोजिम नेपाल सरकारको नाउँमा उक्त जग्गाको मूल्य बराबरको सेयर दिनुपर्ने कुरामा कुनै विवाद छैन । उक्त जग्गाबापतको सेयर नेपाल सरकारको नाउँमा कायम हुनुपर्ने कुरामा निवेदकहरूको कुनै विमति छैन । सर्वोच्च अदालतको निर्णयबमोजिम विपक्षी कम्पनीले वार्षिक साधारण सभा बोलाई कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ बमोजिम पुँजी वृद्धि गर्नुपर्नेमा सो नगरी सञ्चालक समितिबाट नै कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गरी अभिलेखको लागि कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय पठाएकोमा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट विपक्षी कम्पनीलाई मिति २०७३।३।३० गतेका दिन कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ को व्यवस्थाबमोजिम कम्पनीको साधारण सभामा विशेष प्रस्ताव पारित गरी पुँजी हेरफेर गर्न सकिने सन्दर्भमा त्यस कम्पनीले पनि

आफ्नो साधारण सभामार्फत नेपाल सरकारको मिति २०६८।७।२३ को निर्णयअनुरूप अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड रूपैयाँ बराबरको ३ करोड ९६ लाख किता सेयर जारी गरी कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी ४ अर्ब ९ करोड कायम गर्ने गरी पुँजी वृद्धिको निर्णय गर्न सक्ने नै देखिँदा उक्त कम्पनीको साधारण सभा यथाशीघ्र बोलाई सोबमोजिम निर्णय गरी यस कार्यालयमा अभिलेखको लागि पठाउनु हुन भनी पटकपटक पत्राचार गरेको अवस्था विद्यमान रहेको छ।

कम्पनीको वार्षिक रूपमा हुनुपर्ने साधारण सभा नहुँदा हामी निवेदकलगायत सबै सेयरधनीहरू उक्त साधारण सभामा उपस्थित हुन पाउने कानूनी हकबाट वञ्चित भएका छौं। विपक्षीमध्येको कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट साधारण सभा बोलाई साधारण सभामार्फत मात्र कम्पनीको पुँजी वृद्धि गर्नु भन्ने निर्देशनपश्चात् कम्पनीले कम्पनी ऐन, कम्पनी प्रबन्धपत्र तथा नियमावलीले निर्दिष्ट गरेका कानूनी प्रक्रिया अपनाई वार्षिक साधारण सभाबाट मात्र पुँजी वृद्धि गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक कानूनी मार्ग अवलम्बन गर्नु पर्नेमा सो नगरी पुनः यसै विषयमा विपक्षी कम्पनीले मिति २०७४।४।१२ मा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयसमक्ष पठाएको निवेदनबमोजिम कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट मिति २०७४।६।१० गतेका दिन निर्णय गरी विपक्षी विशाल बजार कम्पनी लि. ले पठाएको निवेदनमागबमोजिम कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गरी नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोडको सेयर अभिलेख गरी दिएको बेहोरा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट प्रमाणित नक्कल सारी मिति २०७४।६।२५ मा थाहा जानकारी हुन आएकोले विपक्षीको उक्त कार्य गैरकानूनी र त्रुटिपूर्ण रहे भएकोले प्रस्तुत कार्य बदर गरी पाउन यो रिट निवेदन लिई उपस्थित भएका छौं। साधारण सभामा उपस्थित भई वार्षिक प्रतिवेदन हेर्न पाउने, सुन्न पाउने हकबाट हामी सेयर सदस्यहरू

वञ्चित हुनु परेको कारण विपक्षी विशालबजार कम्पनी लि. को मिति २०७४।५।१२ को निर्णय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।६।१० को निर्णय तथा त्यससँग सम्बन्धित सम्पूर्ण निर्णय तथा काम कारबाहीहरूबाट हामी निवेदकलाई प्राप्त नेपालको संविधानद्वारा प्रदत्त धारा १६, १७(२)(च) १८, र २५ बमोजिमको हक हनन भएको र उक्त हक संरक्षणको लागि अन्य कुनै वैकल्पिक कानूनी उपचारको बाटो नहुँदा विपक्षीको उक्त निर्णय र सोसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण निर्णय तथा काम कारबाहीहरू बदर गरी पाउन प्रस्तुत रिट निवेदन लिई उपस्थित भएका छौं।

विपक्षीहरूको उल्लिखित मिति २०७४।५।१२ गते कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयलाई लेखेको पत्र, सो पत्रको आधारमा २०७४।६।१० गते कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले गरेको निर्णय र सोसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण निर्णयहरू उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरिपाउँ साथै उक्त दुवै मितिको कार्य बदर गरी पुँजी वृद्धिलगायत प्रबन्धपत्र, नियमावली संशोधन गरी उक्त प्रस्ताव विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडको साधारण सभा बोलाई सोमार्फत अनुमोदन गरी मात्र नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा सेयर दिनु भनी विपक्षीहरूका नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ। प्रस्तुत मुद्दाको अन्तिम आदेश हुन समय लाग्ने भएको र यी सबै विपक्षीहरू मिलेर भविष्यमा पनि यस्ता प्रकारका गैरकानूनी निर्णय गर्ने भएकोले तत्काल अन्तरिम आदेश जारी नहुँदा यो निवेदनको औचित्य समाप्त भई निवेदनलगायत कम्पनीका सम्पूर्ण सेयरहोल्डरहरूलाई अपूरणीय क्षति हुन जाने भएकोले मिति २०७४।५।१२ गते विपक्षी विशालबजार कम्पनी लि. ले कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयसमक्ष लेखी पठाएको पत्र र सोसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण निर्णयहरू र मिति २०७४।६।१० गते विपक्षी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले गरेको निर्णय र सोसँग सम्बन्धित निर्णयहरू यथास्थितिमा राखी आज उपरान्त कम्पनी ऐन, २०६३

ले निर्दिष्ट गरेका कानूनको प्रतिकूल हुने गरी कम्पनीको कुनै काम कारबाही नगर्न नगराउनु भनी विपक्षीहरूका नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९(१)(२) बमोजिम अन्तरिम आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदनपत्र ।

कारण देखाउ आदेश: यसमा के कसो भएको हो? निवेदन मागबमोजिमको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो? आदेश जारी हुन नपर्ने भए आधार कारणसहित यो आदेश प्राप्त भएको मितिले बाटाका म्यादबाहेक १५ दिनभित्र विपक्षी नं. ८ र ९ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र अन्य विपक्षीहरूको हकमा आफैं वा आफ्नो प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी यो आदेश र रिट निवेदनको प्रतिलिपि साथै राखी विपक्षीहरूका नाममा म्याद सूचना पठाई लिखित जवाफ परे वा अवधि नाघेपछि नियमानुसार पेस गर्नु । अन्तरिम आदेश माग भएको सम्बन्धमा विचार गर्दा कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गर्ने सम्बन्धमा कम्पनी ऐनबमोजिम नै हुन र गर्नुपर्ने भनी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले यसअघि च.नं. १४६४ मिति २०७३।३।२० र च.नं. ८१३ मिति २०७३।१२।२२ को पत्रलाई उपेक्षा गर्नुको साथै कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ को प्रक्रिया पूरा नगरी सञ्चालक समितिको निर्णयबाट मात्र उक्त कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गर्ने गरी भएको निर्णयले कम्पनीका निवेदकसहितका अन्य सेयरहोल्डरहरूलाई अपूरणीय क्षति हुन जाने देखिँदा सो सम्बन्धमा विपक्षी कम्पनीले कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयलाई लेखेको च.नं. ०३ मिति २०७४।५।१२ को पत्र र को सम्बन्धमा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट मिति २०७४।६।१० मा भएको निर्णय यो निवेदनको टुङ्गो नलागेसम्म कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ४९(१)(२) बमोजिम अन्तरिम आदेश जारी गरिदिएको छ भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।१०।१० को

आदेश ।

विपक्षी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको लिखित जवाफ: नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६८/०७/२३ को निर्णयले विशालबजार कम्पनी लिमिटेडले प्रयोग गर्दै आएको का.म.न.पा. वडा नं २५ साबिक २४ को कि.नं. १९२ क्षेत्रफल ८-४-०-० जग्गाको प्रतिआना रू. ३ करोडका दरले हुन आउने रू.३ अर्ब ९६ करोड रूपैयाँ र कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी रू. ५ करोड थप गरी जम्मा अधिकृत तथा जारी पुँजी रू. ४ अर्ब एक करोड कायम गरी अर्थ मन्त्रालयको नाममा प्रतिसेयर रू. १००/- दरका रू. ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गर्ने र सोही बमोजिम पुँजीको बनावट फेरबदल गरी विशालबजार कम्पनी, कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय र वाणिज्य विभागसमेतलाई कार्यान्वयन गर्न लेखी पठाउने उल्लेख भएकोमा मन्त्रिपरिषद्को उक्त निर्णय बदर गरी पाउन कम्पनीका सेयरधनीहरूको तर्फबाट परेको रिट निवेदनमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रिन्सिपल अफ फाइनालिटी अफ डिजिजनसमेतका आधारमा रिट खारेज गर्ने आदेश भएको र मन्त्रिपरिषद्को उपर्युक्त निर्णय कार्यान्वयनका लागि सर्वोच्च अदालत फैसला कार्यान्वयन निर्देशनालय, महालेखा परीक्षकको विभाग, अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगलगायतका निकायहरूबाट ताकेतासमेत भइरहेको सन्दर्भमा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडलाई उक्त निर्णय कार्यान्वयन गर्न पटकपटक निर्देशन दिई ताकेता गरिएकोमा कम्पनीले उक्त निर्णय कार्यान्वयन नगरी आलटाल गरी बसेको अवस्था छ । यस कार्यालयको कम्पनीको साधारण सभाबाट निर्णय गरी माथि उल्लिखित मन्त्रिपरिषद्को फैसला कार्यान्वयन गर्नु भनी दिएको निर्देशनविपरीत कम्पनीका सेयरधनीहरूले कम्पनीको साधारण सभा अनधिकृत रूपमा कब्जा गरी कानूनविपरीत तदर्थ समिति बनाई सम्मानित अदालतको फैसलाबमोजिम

नेपाल सरकारको सेयर स्वामित्व नै कायम नगरी कम्पनी कब्जामा लिने बदनियत राखी कार्य गरेकोले विशालबजार कम्पनीमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतसमेतको फैसलाबाट कायम नेपाल सरकारको सेयर कायम गर्ने गरी यस कार्यालयबाट मिति २०७४/०६/१० मा निर्णय भई कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम कम्पनीको साधारण सभा बोलाई कम्पनीको नियमित सञ्चालन र व्यवस्थापनसमेत गर्नका लागि निर्देशनसमेत दिएको छ।

कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको निर्णयउपर कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १५९ को उपदफा (४) बमोजिम उच्च अदालतको वाणिज्य इजलासमा पुनरावेदन लाग्न सक्ने तथा कम्पनीका कुनै सेयरधनीहरूको हक हित विरुद्ध कुनै काम कारबाही भएको वा हुन लागेकोमा कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १३९ बमोजिम उपचार प्राप्त गर्न सकिने पर्याप्त अवसर हुँदाहुँदै वैकल्पिक उपचारको मार्ग नभएको भनी सम्मानित अदालतसमक्ष दायर रिट निवेदन त्रुटिपूर्ण भई खारेजभागी छ। यसै विषयमा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडका सेयरधनी राजु मानन्धरले उच्च अदालत पाटनमा दायर गरेको संवत् २०७४ सालको मुद्दा नम्बर ०७४-CB-००४७ को कम्पनी ऐन, २०६३ बमोजिम गैरकानूनी कार्य रोकी पाउँ भन्ने निवेदनमा उच्च अदालत पाटनको वाणिज्य इजलासबाट अन्तरिम आदेश जारी गर्ने सम्बन्धमा दुवै पक्ष झिकाई छलफलपश्चात् अन्तरिम आदेश जारी नभएपछि सम्मानित अदालतलाई उक्त तथ्य लुकाई अर्कै सेयरधनीहरूबाट प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखिँदा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडका सेयरधनी निवेदकहरूको गलत नियत स्पष्ट भएको छ। अतः गलत मनसाय लिई सम्मानित अदालतलाई भ्रममा पारी सम्मानित अदालतसमेतको फैसला र आदेशबमोजिमको निर्णय कार्यान्वयन गर्न रोक्ने गलत मनसायले दायर भएको रिट निवेदन दाबी खारेज

गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको लिखित जवाफ।

विपक्षी नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेडको लिखित जवाफ: कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले कुनै निर्णय गरेको नभई सम्मानित सर्वोच्च अदालतको मिति २०६७।०५।१४ को (संवत् २०६१-WO-३१९६ परमादेश) फैसला कार्यान्वयन गरेको मात्र हो। फैसला कार्यान्वयनलाई निर्णय मान्ने हो भने पनि श्री कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले गरेको निर्णयउपर कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १५९(४) बमोजिम ३५ दिनभित्र पुनरावेदन गर्ने कानूनी व्यवस्था छ। त्यस्तै सञ्चालक वा पदाधिकारीले अधिकारक्षेत्र नाघी गरेको कार्यउपर ऐ.ऐनको दफा १३८(१) अनुसार उच्च अदालतमा निवेदन दिन सक्ने कानूनी व्यवस्था छ। विपक्षी निवेदकले वैकल्पिक कानूनी उपचारको मार्ग अवलम्बन नगरी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको देखिन्छ।

रिट निवेदकले निवेदनमा उल्लेख गरेजस्तो कम्पनीको पुँजी वृद्धि गरेको नभई निवेदक विशाल बजार कम्पनी लि. को तर्फबाट अधिकारप्राप्त ऐ.कम्पनीका सचिव विश्वप्रसाद श्रेष्ठ वि. विपक्षी नेपाल सरकार प्रधानमन्त्री तथा मन्त्रिपरिषद्को कार्यालयसमेत भएको संवत् २०६१-WO-३१९६ को परमादेश मुद्दामा निवेदकले नै नेपाल सरकारको स्वामित्वको भनी स्वीकारेको र सरकारले पनि ज.रो. ८-४-०-० भनी स्वीकारेको उक्त काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं.२४ कि.नं.१९२ को जग्गामध्ये ज.रो. ८-४-०-० को कम्पनीले सुरुदेखि नै प्रयोग र भोगचलन गरेको सन्दर्भसमेतलाई आधार लिई उक्त जग्गाको मूल्य बराबरको सेयर नेपाल सरकारले पाउनु पर्ने गरी कार्य सम्पन्न हुन आवश्यक छ। अतः हाल प्रचलित कम्पनी कानून, २०६३ र धितोपत्र कारोबार ऐन, २०४० अनुसारको प्रक्रियाअनुरूप निर्णय कार्यान्वयन हुने कुरामा शंका गरी रहनु नपर्ने हुँदा पुरानो विषय भएकोले

यो आदेश प्राप्त गरेको मितिले ६ महिनाभित्र यथोचित निर्णय लिई कार्यान्वयन गर्नु भनी विपक्षीको नाममा परमादेश जारी गरिएको छ भन्ने मिति २०६७।०५।१४ को आदेशात्मक फैसलाबमोजिम नेपाल सरकारका नाममा सेयर कायम गरेको कार्यलाई विपक्षी रिट निवेदकले सेयर पुँजी वृद्धि भनी तथ्यलाई तोडमोड गर्न खोजेको मात्रै हो। कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ बमोजिम विशालबजार कम्पनीको पुँजी वृद्धि भएको होइन।

विशालबजार कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७४।०५।११ को निर्णय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०६।१० को सेयर अभिलेखीकरण गर्ने निर्णयहरू आफैँमा कुनै निर्णय नभई सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रकरण नं.१(ग) मा उल्लिखित मुद्दा (२०६१-WO-३१९६, परमादेश) को फैसला (७ वर्षपछि) कार्यान्वयन गरेको मात्रै हो। विपक्षीलगायतका केही सेयरधनीहरूले पटकपटक अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने र कम्पनीको साधारण सभा आयोजना गर्दा पनि बिथोल्ने र अवरुद्ध गर्ने अवस्थाको निरन्तरता प्रस्तुत मुद्दा पनि एउटा हो।

अतः विशाल बजार कम्पनीमा नेपाल सरकारको लगानीको जग्गाको मूल्य बराबरको सेयर कायम भएको हो। नयाँ सेयरधनीहरू वा मौजुदा सेयरधनीहरूबाट थप सेयर पुँजी लगानी गरी पुँजी वृद्धि गरेको होइन। तसर्थ यो पुँजी वृद्धि हुँदै होइन। यसै सम्मानित अदालतको मिति २०६७।०५।१४ को परमादेश (२०६१-WO-३१९६) मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनार्थ सेयर पुँजी कायम भएपश्चात् सेयर धनी संख्या र पुँजी संरचनामा फरक परेकोले कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली संशोधनलगायतका प्रस्तावहरू राखी साधारण सभा बोलाइएकोमा केही सेयरधनीहरूले मञ्च कब्जा गरी साधारण सभा चल्न नदिएको कुरालाई गुमराहमा राखी दायर रिट निवेदनउपर एकतर्फी सुनुवाइ हुँदा एकल न्यायाधीशको

इजलासबाट मिति २०७४।१०।१० मा जारी भएको अन्तरिम आदेश कायम भई राख्दा कम्पनी सञ्चालन हुन नसक्ने एवं कम्पनीको साधारण सभा अनिश्चित हुन गई सम्मानित अदालतको फैसला कार्यान्वयनमा समेत असर पर्न गई कम्पनीलाई अपुरणीय क्षति हुने भएकोले रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेडको लिखित जवाफ।

विशाल बजार कम्पनीको तर्फबाट परेको लिखित जवाफ: विशाल बजार कम्पनी लि.ले उत्प्रेषणसमेत (०६८-WO-०४६६) को रिट निवेदन सर्वोच्च अदालतमा दायर गरेकोमा यस अदालतबाट मिति २०७२।०२।२६ मा फैसला हुँदा नेपाल सरकारले आफ्नो लगानीको हिस्सा बराबरको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी सेयरमा दाबी गरेको कार्य कानूनविपरीत भन्न मिल्ने देखिएन। मन्त्रिपरिषद् आर्थिक तथा पुर्वाधार समितिको मिति २०६८।०७।२३ को निर्णयलगायतका सोसम्बन्धी काम कारबाही उत्प्रेषणको आदेशदारा बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन। प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भन्ने फैसला भइसकेको छ। विशाल बजार कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७४।०५।११ को निर्णय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०६।१० को सेयर अभिलेखीकरण गर्ने निर्णयहरू नभई (२०६१-WO-३१९६ को परमादेश), को फैसला ७ वर्षपछि कार्यान्वयन गरेको मात्रै हो। कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले दिएको निर्देशानुसार यस लिखित जवाफकर्ता कम्पनीले साधारण सभा २०७४।०४।३१ गतेका दिन महेन्द्र पुलिस क्लबको सभा हल, भृकुटीमण्डप काठमाडौँमा बोलाइएकोमा केही सेयरधनीहरूले कम्पनीको साधारण सभामा हुलदङ्गा गरी साधारण सभा स्थगित हुन गएको हो।

निवेदकले साधारण सभा बोलाई सोमार्फत अनुमोदन गरी मात्र नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको

नाउँमा सेयर दिनु भनी परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भनी लिएको माग दाबीबाट साधारण सभाबाट अनुमोदन नभएसम्म सम्मानित अदालतको फैसला आदेशले मान्यता नपाउने भन्ने निवेदकको भनाइ रहेको प्रस्ट हुन्छ । अदालतभन्दा साधारण सभा माथिल्लो निकाय हो भनी विपक्षीहरूले स्थापित गर्न खोजेको देखिन्छ । हामी लिखित जवाफकर्तामध्ये नेपाल खाद्य संस्थान र नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेड विशालबजार कम्पनी लि. का सेयरधनी हौं । सम्मानित अदालतको फैसलाबाट नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय सेयरधनी कायम हुँदा हामीलगायत कुनै पनि सेयरधनीको हक अधिकारमा आघात पुग्ने अवस्था रहँदैन । सम्मानित अदालतको फैसलाबाट नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय सेयरधनी कायम हुँदा विपक्षी रिट निवेदकहरूको कुनै हक अधिकार हनन नहुने र सेयर धनीहरूमध्येको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयलाई सहभागी बनाई कम्पनीको साधारण सभा गर्नु भन्ने कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०६।१० गतेको निर्णयमा प्रस्ट उल्लेख छ, यसरी सेयरधनीलाई साधारण सभाबाट वञ्चित गरी गरिने साधारण सभाको औचित्य पनि हुँदैन ।

अतः विशालबजार कम्पनीमा नेपाल सरकारको लगानीको जग्गा मूल्य बराबरको सेयर कायम भएको हो । नयाँ सेयरधनीहरू वा मौजुदा सेयरधनीहरूबाट थप सेयर पुँजी लगानी गरी पुँजी वृद्धि गरेको होइन । तसर्थ यो पुँजी वृद्धि होइन । यसै सम्मानित अदालतको मिति २०६७।०५।१४ को परमादेश (०६१-WO३१९६) मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनार्थ सेयर पुँजी कायम भएपश्चात् सेयरधनी संख्या र पुँजी संरचनामा फरक परेकोले कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली संशोधनलगायतका प्रस्तावहरू राखी मिति २०७४।०४।३१ गते साधारण सभा बोलाइएकोमा केही सेयरधनीहरूले मञ्च कब्जा गरी साधारण सभा सम्पन्न हुन नदिएको कुरालाई गुमराहमा राखी दायर

रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विशालबजार कम्पनी लिमिटेडका सञ्चालक समितिका अध्यक्ष, कार्यकारी अधिकृतसमेतको लिखित जवाफ ।

नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ: रिट निवेदनमा विपक्षी बनाइएका निकायहरूको दायित्व भनेको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयलाई सेयरहोल्डर कायम गरी साधारण सभा गर्ने हो । विशालबजार कम्पनीको १२ रोपनी ४ आना जग्गामध्ये ८ रोपनी ४ आना जग्गामा भएको लगानीबापतमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको फैसलाअनुसार सार्वजनिक सम्पत्तिको रूपमा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाममा सेयर कायम भएको हो । कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको सेयर अभिलेखीकरण गर्ने निर्णयमा अर्थ मन्त्रालयलाई सेयर होल्डर कायम गरी साधारण सभा हुने भनिएको हुँदा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयलाई सेयर होल्डर समावेश नगरी कम्पनीको साधारण सभा हुनै सक्दैन । कम्पनीको साधारण सभा भनेको कम्पनीमा सेयर पुँजी लगानी भएका सम्पूर्ण सेयर होल्डरहरूको सभा हो । कम्पनीको महत्त्वपूर्ण हिस्सा ओगटेको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको उपस्थिति नै नरहँदा कम्पनीको साधारण सभा सफल, प्रभावकारी र उपलब्धिपूर्ण हुनै नसक्ने भएकोले पनि साधारण सभामा नेपाल सरकारको उपस्थिति अनिवार्य हुन्छ । सरकारको उपस्थिति नहुँदा सेयर होल्डरमध्येकै निवेदकहरूले साधारण सभाबाट आफ्नो अवाञ्छित उद्देश्य पूरा गर्ने गरी निर्णयमा प्रभाव पार्न सक्ने भएको र नेपाल सरकारको उपस्थितिमा त्यस्तो उद्देश्य पूरा नहुने भएकोले कम्पनीको तर्फबाट मिति २०७४।०४।३१ मा आयोजना गरिएको साधारण सभा निवेदकहरू स्वयंले कब्जामा लिने प्रयास गरेको कारण स्थगित भएको तथ्यबाट पनि स्पष्ट हुन्छ । यसरी नेपाल सरकारको सेयर कायम हुने कार्यले निवेदकलाई के कस्तो अपूरणीय क्षति पुग्नु जान्छ त भन्ने सम्बन्धमा निवेदकले कुनै तथ्य, कारण र आधारहरू

खुलाउन सकेको अवस्था पनि छैन। यस्तो पृष्ठभूमिमा निवेदकको मनोगत तथा तथ्यहीन तर्कलाई आधार लिई हामी विपक्षी निवेदकहरूलाई सुनुवाइको मौका नै प्रदान नगरी एकपक्षीय ढंगबाट अन्तरिम आदेश जारी भएको देखिएको छ। सो आदेश बदर गरी पाउनेतर्फ छुट्टै निवेदनसमेत दर्ता गराई सकिएको छ। यसर्थ विपक्षीको निराधार र कपोलकल्पित निवेदन दाबीबाट अलग फुर्सद दिलाई निवेदन खारेजसमेत गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको लिखित जवाफ।

अन्तरिम आदेश खारेज गरिपाउँ भन्ने निवेदन-१:- प्रस्तुत रिट निवेदनमा विपक्षी बनाइएका निकायहरूको दायित्व भनेको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयलाई सेयरहोल्डर कायम गरी साधारण सभा गर्ने हो। विशाल बजार कम्पनीको १२ रोपनी ४ आना जग्गामध्ये ८ रोपनी ४ आना जग्गा सम्मानित सर्वोच्च अदालतको फैसलाअनुसार सार्वजनिक सम्पत्तिको रूपमा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाममा सेयर कायम भएको हो। कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको सेयर अभिलेखीकरण गर्ने निर्णयमा अर्थ मन्त्रालयलाई सेयर होल्डर कायम गरी साधारण सभा हुने भनिएको हुँदा नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयलाई सेयर होल्डर समावेश नगरी कम्पनीको साधारण सभा हुने सक्दैन। कम्पनीको साधारण सभा भनेको कम्पनीमा सेयर पुँजी लगानी भएका सम्पूर्ण सेयर होल्डरहरूको सभा हो। कम्पनीको महत्त्वपूर्ण हिस्सा ओगटेको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको उपस्थिति नै नरहँदा कम्पनीको साधारण सभा सफल, प्रभावकारी र उपलब्धिपूर्ण हुनै नसक्ने भएकोले पनि साधारण सभामा नेपाल सरकारको उपस्थिति अनिवार्य हुन्छ। सरकारको उपस्थिति नहुँदा सेयर होल्डरमध्येकै निवेदकहरूले साधारण सभाबाट आफ्नो अवाञ्छित उद्देश्य पूरा गर्ने गरी निर्णयमा प्रभाव पार्न सक्ने भएको र नेपाल सरकारको उपस्थितिमा त्यस्तो उद्देश्य पूरा नहुने

भएकोले कम्पनीको तर्फबाट मिति २०७४।०४।३१ मा आयोजना गरिएको साधारण सभा निवेदकहरू स्वयंले कब्जामा लिने प्रयास गरेको कारण स्थगित भएको तथ्यबाट पनि स्पष्ट हुन्छ। यसरी नेपाल सरकारको सेयर कायम हुने कार्यले निवेदकलाई के कस्तो अपूरणीय क्षति पुग्न जान्छ त भन्ने सम्बन्धमा निवेदकले कुनै तथ्य, कारण र आधारहरू खुलाउन सकेको अवस्था पनि छैन। यस्तो पृष्ठभूमिमा निवेदकको मनोगत तथा तथ्यहीन तर्कलाई आधार लिई हामी विपक्षी निवेदकहरूलाई सुनुवाइको मौका नै प्रदान नगरी एकपक्षीय ढंगबाट अन्तरिम आदेश जारी भएको देखिएको र सो अन्तरिम आदेश कायम रहने हो भने सम्मानित अदालतबाट मिति २०६७।०५।१४ र मिति २०७२।०२।२६ मा भएको आदेशको अवज्ञा हुने र सो आदेशबमोजिम विशाल बजार कम्पनीको सेयर होल्डर कायम भएको नेपाल सरकारको सेयरधनी हकमाथि नै अपूरणीय क्षति पुग्न जाने भएकोले मिति २०७४।१०।१० को अन्तरिम आदेश रद्द गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको निवेदनपत्र।

अन्तरिम आदेश खारेज गरिपाउँ भन्ने निवेदन-२:- विशालबजार कम्पनीको सञ्चालक समितिको मिति २०७४।०५।११ को निर्णय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०६।१० को सेयर अभिलेखीकरण गर्ने निर्णयहरू आफैँमा कुनै निर्णय नभई सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट प्रकरण नं. १ (ग) मा उल्लिखित मुद्दा (२०६१-WO-३१९६, परमादेश) को फैसला (७ वर्षपछि) कार्यान्वयन गरेको मात्रै हो। विपक्षीलगायतका केही सेयरधनीहरूले पटकपटक अदालतमा मुद्दा दायर गर्ने र कम्पनीको साधारण सभा आयोजना गर्दा पनि बिथोल्ने अवरुद्ध गर्ने अवस्थाको निरन्तरता प्रस्तुत मुद्दा पनि एउटा हो। तसर्थ अदालतको फैसला कार्यान्वयन गर्दा विपक्षी निवेदकलाई कुनै अपूरणीय क्षति पुगदैन। विशालबजार

कम्पनीमा नेपाल सरकारको लगानीको जग्गाको मूल्य बराबरको सेयर कायम भएको हो । नयाँ सेयरधनीहरू वा मौजुदा सेयरधनीहरूबाट थप सेयर पुँजी लगानी गरी पुँजी वृद्धि गरेको होइन । तसर्थ यो पुँजी वृद्धि हुँदै होइन । यसै सम्मानित अदालतको मिति २०६७।०५।१४ को परमादेश (२०६१-WO-३१९६) मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनार्थ सेयर पुँजी कायम भएपश्चात् सेयर धनी सख्या र पुँजी संरचनामा फरक परेकोले कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली संशोधनलगायतका प्रस्तावहरू राखी साधारण सभा बोलाइएकोमा केही सेयरधनीहरूले मञ्च कब्जा गरी साधारण सभा चलन नदिएको कुरालाई गुमराहमा राखी दायर रिट निवेदनउपर एकतर्फी सुनुवाइ हुँदा एकल न्यायाधीशको इजलासबाट मिति २०७४।१०।१० मा जारी भएको अन्तरिम आदेश जारी भई राख्दा कम्पनी सञ्चालन हुन नसक्ने एवं कम्पनीको साधारण सभा अनिश्चित हुन गई सम्मानित अदालतको फैसला कार्यान्वयनमा समेत असर पर्न गई कम्पनीलाई अपूरणीय क्षति हुने भएकोले सुविधा सन्तुलनको दृष्टिबाट उक्त आदेश अविलम्ब खारेज गरिपाउँ भन्ने विशालबजार कम्पनीसमेतको निवेदनपत्र ।

पूर्ण सुनुवाइको लागि पेस गर्नु भन्ने आदेश: यसमा विपक्षीहरूको लिखित जवाफ परिसकेको देखिएकोले निवेदनमा उठाइएको विषयवस्तुको गाम्भीर्यसमेतका आधारमा चाडो किनारा गर्नु पर्ने आवश्यक हुँदा मिति २०७४।१२।१८ को पेसी तोक्नु साथै उक्त पेसीअगावै यस अदालतबाट आदेश भएको ०६८-WO-०४६६ र ०६१-WO-३१९६ को मिसिल साथै राख्नु र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट मिति २०७४।६।१० मा भएको निर्णय फाइल पेसीको दिन देखाई लैजाने गरी झिकाई प्रस्तुत रिट पूर्ण सुनुवाइका लागि नियमानुसार गरी पेस गर्नु होला भन्ने यस अदालतको मिति २०७४।१२।१२ को आदेश ।

बहसनोट पेस गर्नु भन्ने आदेश: यसमा

निवेदनको विषयवस्तुको गाम्भीर्य र सोमा निहित रहेको कानूनी प्रश्नहरूमा सीमित रही दुवै पक्षबाट मिति २०७५।८।१६ गतेसम्ममा लिखित बहसनोट पेस गर्न जानकारी दिनु । उल्लिखित बहसनोट प्रस्तुत गर्दा यस विषयवस्तुसँग सम्बन्धित विवादमा हालसम्म कुन-कुन अदालतबाट के-कति फैसला वा आदेश भए र हाल के-कुन निवेदन / मुद्दा चालु वा मुलतबीमा छन् ? सोको विवरणसमेत खुलाउन लगाई अन्य अदालतमा मुलतबी रहेका मुद्दाहरूको निवेदनसमेत साथै राखी प्रस्तुत निवेदन सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०७४ को नियम ९० बमोजिम मिति २०७५।८।२४ गतेका दिन निर्णय सुनाउनका लागि नियमानुसार पेस गर्नु भन्ने यस अदालतको मिति २०७५।७।१९ को आदेश ।

निवेदकको तर्फबाट पेस भएको

बहसनोट: प्रस्तुत विपक्षीहरूसँग साधारण सभा नगरेको अवस्थामा साधारण सभा गरी पाउन भनी श्री उच्च अदालत पाटनमा रिट निवेदन दायर भई २०७४।०४।३१ गतेभित्र कम्पनीको साधारण सभा गर्नु भनी परमादेशको आदेश जारी भएको थियो सो आदेशबमोजिम मिति २०७४।०४।१० गते सूचना जारी गरी २०७४।०४।३१ गते साधारण सभा तोक्यो साधारण सभामा प्रस्तुत हुने एजेण्डासमेत तोकिएको अवस्थामा उक्त दिन साधारण सभा उद्घाटन भए तापनि विपक्षीकै कारणले साधारण सभा सम्पन्न हुन सकेन र स्थगित भयो । सो साधारण सभा स्थगित भएपश्चात् विपक्षीहरूबाट पुँजी वृद्धि तथा सेयर लगत अभिवृद्धि गर्ने र गर्न अनुरोध गर्ने कार्य कानूनविपरीतको रहे भएको हुँदा अन्यायमा परी प्रस्तुत रिट निवेदकहरू निवेदन लिई आएको अवस्था हो । कानूनलाई अटेर गर्ने, दुरुपयोग गर्ने अधिकार कसैलाई हुँदैन, सबैले कानून समान रूपले मान्नु पर्दछ । विपक्षीहरूबाट भएको कार्य गैरकानूनी रहे भएको हुँदा बदर गरी पाउन अनुरोध गर्दछौं । हालको अवस्थामा विशालबजार कम्पनी लि. मा रहेका सञ्चालक समितिमा रहेका सदस्यहरूको

पदावधि सकिएको अवस्था छ, गैरकानूनी रूपमा सञ्चालक पदमा रहेका व्यक्तिहरूबाट भएको कार्य गैरकानूनी छ।

यिनै विपक्षीहरूसँग विभिन्न समयमा फरक फरक मुद्दा फरक फरक विपक्षीहरूले गरेको अवस्था छ। श्री सर्वोच्च अदालतमा ०६५-WO-०९७७, ०६८-WO-१०८८, ०६५-WO-०५८७, ०६३-WO-०५१३, ०६८-WO-०४६६ र ०६९-WO-९९९६ मुद्दाहरू फैसला भएको अवस्था छ। साथै श्री उच्च अदालत पाटनमा पनि यिनै विपक्षीहरू विरुद्ध विशालबजार कम्पनी लि. का साधारण सेयरधनीले मुद्दा दायर गरी कुनै मुद्दा फैसला भई परमादेश जारी भएको अवस्था छ भने केही मुद्दा हाल मुलतबीमा रहेको अवस्था छ। त्यसमध्ये ०७३-WO-०६८७ लगायतका मुद्दाहरू छन्। प्रस्तुत मुद्दाको सुनुवाइ हुँदा यसको गम्भीरतालाई हेरी यसै श्री सर्वोच्च अदालतबाट अन्तरिम आदेशसमेत जारी भई मिति २०७४।५।१२ गते विपक्षी विशालबजार कम्पनी लि. ले कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयसमक्ष लेखी पठाएको पत्र र सोसँग सम्बन्धित सम्पूर्ण निर्णयहरू र मिति २०७४।६।१० गते विपक्षी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले गरेको निर्णय र सोसँग सम्बन्धित निर्णयहरू यथास्थितिमा राखिएको अवस्थालाई गम्भीर रूपमा मनन गरी विपक्षीहरूबाट गैरकानूनी कार्य भएको हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले निज विपक्षीहरूबाट भएको कार्य बदर गरी रिट निवेदनमा माग भएबमोजिम विपक्षीहरूको नाउँमा परमादेशको आदेश जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको निवेदकको तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहसनोट।

विशालबजार कम्पनीको तर्फबाट परेको बहसनोट: विशालबजार कम्पनीमा नेपाल सरकारको लगानीको जग्गा मूल्य बराबरको सेयर कायम भएको हो। नयाँ सेयरधनीहरू वा मौजुदा सेयरधनीहरूबाट थप सेयर पुँजी लगानी गरी पुँजी वृद्धि गरेको होइन। तसर्थ यो पुँजी वृद्धि होइन। यसै सम्मानित अदालतको

मिति २०६७।०५।१४ को परमादेश (०६९-WO-३९९६) मुद्दाको फैसला कार्यान्वयनार्थ सेयर पुँजी कायम भएपश्चात् सेयर धनी सख्या र पुँजी संरचनामा फरक परेकोले कम्पनीको प्रबन्धपत्र तथा नियमावली संशोधनलगायतका प्रस्तावहरू राखी मिति २०७४।०४।३१ गते साधारण सभा बोलाइएकोमा केही सेयरधनीहरूले मञ्च कब्जा गरी साधारण सभा सम्पन्न हुन नदिएको कुरालाई गुमराहमा राखी प्रस्तुत रिट निवेदन दायर गरेको र नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयका नाममा सेयर कायम गर्दा विपक्षी रिट निवेदकको कुनै पनि हक अधिकार हनन नहुने र सम्मानित सर्वोच्च अदालतको आदेश कार्यान्वयनलाई बदर गरी सम्मानित अदालतको उक्त आदेश पुन साधारण सभाबाट अनुमोदन गरिपाउँ भन्ने माग दाबी सर्वोच्च अदालतको फैसलालाई अन्य निकायबाट अनुमोदन गर्ने माग दाबी भएकाले विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी विशालबजार कम्पनी लिमिटेडसमेतको तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहसनोट।

अर्थ मन्त्रालयको तर्फबाट पेस भएको बहसनोट: विशालबजार कम्पनीले सुरुदेखि नै भोग चलन गरिरहेको काठमाडौँ महानगरपालिका वडा नं. २४ कि.नं. १९२ को जग्गामध्ये ज.रो. ८-४-० को मूल्य बराबरको सेयर नेपाल सरकारले पाउने सम्बन्धमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट २०६९-WO-३९९६ मा मिति २०६७।५।१४ मा भएको फैसलाबमोजिम नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६८।७।२३ को निर्णयले विशालबजार कम्पनीको ८ रोपनी ४ आना जग्गाको प्रतिआना ३ करोडका दरले प्रतिसेयर १००।- का आधारमा अर्थ मन्त्रालयका नाममा ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गर्ने निर्णयउपर ०६८-WO-०४६६ को रिट परी मिति २०७२।२।२६ मा फैसला हुँदा “यस अदालतको पूर्वआदेश र मन्त्रिपरिषद्को निर्णय कार्यान्वयन

भएको अवस्थामा कम्पनीको सेयरको अनुपातमा सरकारी स्वामित्वका संस्थानहरूको हिस्सा बढ्ने र सोहीबमोजिम सञ्चालक समितिको बनोटसमेत फरक पर्न सक्ने देखिँदा कम्पनीको साधारण सभा तत्काल स्थगन गर्न आदेश दिएको देखिँदा सो आदेशलाई समेत अन्यथा भन्न पर्ने अवस्था देखिँदैन । अतः नेपाल सरकारको समेत सम्पत्ति लगानी भई स्थापना भएको विशालबजार कम्पनी लिमिटेडबाट सरकारी लगानीबापत हालसम्म कुनै प्रतिफल प्राप्त हुन नसकेको ठहर गरी नेपाल सरकारले आफ्नो लगानीको हिस्सा बराबरको सम्पत्ति मूल्याङ्कन गरी सेयरमा दाबी गरेको कार्य कानूनविपरीत भन्न मिल्ने देखिएन । प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ ।” भन्नेसमेत आदेश भएको सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतको आदेशबमोजिम नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाममा सेयर अभिलेखीकरण गरेको हो । सर्वोच्च अदालतबाट भएका आदेश नेपालको संविधानको धारा १२६ को उपधारा (२) एवं धारा १२८ को उपधारा (४) बमोजिम सबैले पालना गर्नु पर्दछ । सर्वोच्च अदालतबाट भएका उल्लिखित आदेशका मर्मविपरीत पर्न आएको प्रस्तुत रिट निवेदन प्रथमदृष्टिमाै बदरभागी छ ।

अतः रिट निवेदन जिकिरबमोजिम विशालबजार कम्पनीको मिति २०७४।५।१२ को पत्र र सोका आधारमा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट भएको मिति २०७४।६।१० का निर्णयसमेतबाट रिट निवेदकको कुनै मौलिक एवं कानूनी हक अधिकार हनन नभएको बरु नेपाल सरकारको विशालबजार कम्पनीमा सेयरधनीको रूपमा हुने उपस्थितिले विशालबजार कम्पनीमा उत्पन्न गतिरोध र अव्यवस्था अन्त्य भई कम्पनीलाई सहज रूपमा सञ्चालन गर्न मार्ग प्रशस्त हुने र सर्वसाधारणको हित हुने भएकाले अधिकांश सेयर रहेको नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयलाई साधारण सभाबाट बाहेक गर्ने गरी सीमित सेयरवालाको निहित स्वार्थका लागि दायर गरिएको रिट निवेदन खारेज

भागी छ ।

सम्मानित अदालतको मिति २०७५।७।१९ को आदेशमा बहसनोट प्रस्तुत गर्दा यस विषयसँग सम्बन्धित विवादमा हालसम्म कुन कुन अदालतबाट के कति फैसला वा आदेश भएर हाल के कुन निवेदन/ मुद्दा चालु वा मुलतबीमा छन्? सोको विवरणसमेत खुलाउन लगाउने भन्नेसमेत उल्लेख भएको सन्दर्भमा यस रिट निवेदनसँग सम्बन्धित मिसिल संलग्न कागजातहरूका आधारमा यसै विषयवस्तुसँग सम्बन्धित विषयमा सम्मानित सर्वोच्च अदालतबाट २०६९-WO-३१९६ को रिट निवेदनमा मिति २०६७।५।१४ मा र ०६८-WO-०४६६ को रिट निवेदनमा मिति २०७२।२।२६ मा फैसला भएको र उच्च अदालत पाटनमा ०७४-CB-००४७ को निवेदन परी अन्तरिम आदेश जारी नभएको तर फैसला भए नभएको जानकारी नभएको बेहोरासमेत सादर अनुरोध छ भन्नेसमेत बेहोराको नेपाल सरकार, अर्थमन्त्रालयको तर्फबाट प्रस्तुत भएको बहसनोट ।

यस अदालतको आदेश: नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत निवेदनमा निवेदकका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री मिथिलेशकुमार सिंह र विद्वान् अधिवक्ता श्री हेमन्तराज दाहालले सर्वसाधारण सेयर होल्डरबाट सञ्चालक समितिमा प्रतिनिधित्व गराउनु पर्नेमा सो भएको अवस्था छैन । हालका सञ्चालकहरूको पदावधि समाप्त भइसकेको अवस्थामा साधारण सभा गरी कम्पनीको कार्य गर्नुपर्नेमा सो भएको अवस्था छैन । कम्पनीको पुँजी साधारण सभाबाट मात्रै वृद्धि गर्न सकिने व्यवस्था कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ मा गरिएको छ । विशालबजार कम्पनीको सञ्चालक समितिबाट कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गरी ३ अर्ब ९६ करोड बराबरको सेयर अर्थ मन्त्रालयको नाममा कायम गरेको मिलेको छैन । अदालतको निर्णयबमोजिम साधारण सभा

बोलाई पुँजी वृद्धि गर्नुपर्दछ । तसर्थ विशालबजार कम्पनी लि. को सञ्चालक समितिबाट कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गरी ३ अर्ब ९६ करोड बराबरको सेयर नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयका नाउँमा कायम गरिदिनका लागि विपक्षी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा पठाइएको मिति २०७४।५।१२ को पत्र, सो पत्रको आधारमा विपक्षी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट भएको मिति २०७४।०६।१० को निर्णय र सो निर्णयबाट विशालबजार कम्पनी लि. को अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि, प्रबन्धपत्र नियमावली संशोधन गरी नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड बराबरको सेयर कायम गर्ने भनी भएको निर्णय गैरकानूनी हुँदा उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी कम्पनीको साधारण सभा बोलाई सोमार्फत अनुमोदन गरेर मात्र अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा सेयर कायम गर्नु भनी परमादेश जारी हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विपक्षी विशालबजार कम्पनीका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताद्वय श्री ठोकप्रसाद सिवाकोटी र श्री रामराजा सिवाकोटी, विपक्षी नेशनल ट्रेडिङका तर्फबाट उपस्थित विद्वान् वरिष्ठ अधिवक्ता श्री विनित झा र नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपालप्रसाद रिजालले कम्पनीले चर्चेको जमिन नेपाल सरकारको नामको हो । सो कम्पनीले प्रयोग गरेको जमिन सेयरमा परिणत गर्दा अन्य साधारण सेयरधनीलाई कुनै असर पर्ने अवस्था छैन । अदालतको आदेशको पालना गरी साधारण सभा बोलाइएकोमा निवेदकसमेतका साधारण सेयरधनीको अवरोधका कारण साधारण सभा सम्पन्न नभएको अवस्था हो । एकातर्फ साधारण सभा नबसी सेयर कायम गर्न मिल्दैन भन्ने र अर्कोतर्फ लामो समयसम्म साधारण सभा नै बस्न नदिने गरी आफैँले बिथोल्ने र सो कुरा अदालतलाई समेत गुमराहमा पारी लुकाई रिट

निवेदन हालने निवेदकहरूको नियत सफा देखिँदैन । वर्षौँसम्म सरकारको जग्गाको कुनै प्रतिफल प्राप्त भएको छैन । यस अवस्थामा साधारण सभा बस्न नसकेको अवस्थामा कम्पनीको नियमित कार्य गर्ने अधिकार सञ्चालक समितिलाई रहे भएकै हुन्छ । नेपाल सरकारको जग्गाको मूल्याङ्कन गरी सेयरमा परिणत गर्नु स्वभाविक हुँदा रिट निवेदन खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो ।

विशालबजार कम्पनीमा सर्वसाधारण सेयरधनीको सेयर ६५.५ प्रतिशत तथा नेपाल खाद्य संस्थान, कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड र नेशनल ट्रेडिङ लिमिटेडको समेत जम्मा ३४.५ प्रतिशत सेयर रहेकोमा कम्पनीको नाममा रहेको का.जि.का.म.न.पा. वडा नं. २४ कि.नं. १३२ को क्षे.फ. १२-४-०-० मध्ये ८-४-०-० जग्गाको मूल्याङ्कन गरी नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको सेयरमा परिणत गर्ने सन्दर्भमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।०५।१४ मा फैसला हुँदा कम्पनी ऐन र धितोपत्र कारोबार ऐनको प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्नेमा सो नगरी साधारण सेयरधनीको स्वीकृति विना साधारण सभा नै नबोलाई सञ्चालक समितिको निर्णयबमोजिम अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड रुपैयाँ बराबरको ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर प्रतिसेयर रु. १०० का दरले कायम गरी कम्पनीको पुँजी वृद्धि गर्ने निर्णय गैरकानूनी भएकोले उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी साधारण सभा बोलाएर मात्र अर्थ मन्त्रालयको सेयर कायम गर्नु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी र सो निवेदनमा यस अदालतबाट मिति २०७४।१०।१० मा सो मिति २०७४।०५।१२ को पत्र र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयबाट मिति २०७४।०६।१० मा भएको निर्णय यो निवेदनको अन्तिम टुङ्गो नलागेसम्म कार्यान्वयन नगर्नु भनी यस अदालतबाट अन्तरिम आदेश जारी भएको र सो अन्तरिम आदेश खारेज गरिपाउँ भनी विपक्षीतर्फबाट ०७४-FN-०३२५ र ०७४-FN-

०३२८ को निवेदनसमेत परेकोमा विपक्षी तर्फबाट लिखित जवाफ परिसकेकोले पूर्ण सुनुवाइको लागि पेस गर्नु भन्ने यस अदालतबाट आदेश भएबमोजिम दुवै पक्षबाट लिखित बहसनोटसमेत प्राप्त भई प्रस्तुत निवेदन निर्णयार्थ पेस हुन आएको पाइयो।

अब प्रस्तुत निवेदनमा निवेदन मागबमोजिम उत्प्रेषणयुक्त परमादेश जारी हुनुपर्ने हो वा होइन ? सोही सम्बन्धमा निर्णय दिनुपर्ने देखियो।

२. निर्णयतर्फ विचार गर्दा, कानूनबमोजिम स्थापना भएको विशालबजार कम्पनी लिमिटेडमा सर्वसाधारणको ६५.५ प्रतिशत सेयर र बाँकी ३४.५ प्रतिशत सेयर नेपाल खाद्य संस्थान, कृषि सामाग्री कम्पनी लिमिटेड र नेशनल ट्रेडिङ लि. को रहेको छ। कम्पनी सञ्चालनकै क्रममा काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. २४ कि.नं. १३२ को क्षेत्रफल १२-४-० जग्गामध्ये ८-४-०-० जग्गाको मूल्याङ्कन गरी नेपाल सरकारको सेयरमा परिणत गर्न प्रचलित कम्पनी ऐन, २०६३ र नियमावली एवं धितोपत्र कारोबार ऐन, २०४० अनुसारको प्रक्रिया पूरा गर्नुपर्ने हुन्छ। कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६(२) मा नियमावलीमा गरिएको व्यवस्थाको अधीनमा रही साधारण सभामा विशेष प्रस्ताव पारित गरी कम्पनीले आफ्नो सेयर पुँजी हेरफेर गर्न सक्ने व्यवस्था रहेकोले साधारण सभाबाट मात्र कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी वृद्धि गर्न सक्नेमा प्रचलित कानून र सर्वोच्च अदालतको फैसलासमेतलाई बेवास्ता गरी नेपाल सरकार मन्त्रिपरिषद्को मिति २०६८।०७।२३ को निर्णय, विपक्षी विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडको सञ्चालक समितिको मिति २०७४।०५।१९ को निर्णय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०६।१० को निर्णयबाट साधारण सेयसधनीको स्वीकृति विना अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड रूपैयाँ बराबरको ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर प्रतिसेयर रु. १०० का दरले कम्पनीको पुँजी वृद्धि गर्ने निर्णय

उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी साधारण सभा बोलाएर मात्र अर्थ मन्त्रालयको सेयर कायम गर्नु भनी परमादेश जारी गरिपाउँ भन्ने मुख्य निवेदन दाबी रहेको देखियो।

३. विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडले प्रयोग गरेको नेपाल सरकारको नाउँमा रहेको जग्गाको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गरी सेयरमा परिणत गर्न कार्य कानूनविपरीत नहुँदा सर्वोच्च अदालतको मिति २०६७।०५।१४ र मिति २०७२।०२।२६ को निर्णयको अक्षरशः पालना गरी नेपाल सरकारको मिति २०६८।०७।२३ को निर्णयअनुरूप २०७४।०४।३१ मा साधारण सभा बोलाइएकोमा केही साधारण सेयरधनीले साधारण सभामा छलफल गरी साधारण सभा स्थगित भएकोले विशालबजार कम्पनीको सञ्चालन समितिको मिति २०७४।०५।१९ को निर्णय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०६।१० को सेयर अभिलेखीकरण गर्ने निर्णय भई अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड रूपैयाँ बराबरको प्रतिकित्ता रु. १००/- का दरले ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गरेको हो। यसरी अर्थ मन्त्रालयलाई सेयरधनी कायम गर्दा कुनै पनि सेयरधनीको हक अधिकारमा आघात पुग्ने अवस्था नरहेको र नियमानुसार हुन लागेको साधारण सभा आफैँ बिथोल्ने र सो कुरा रिट निवेदनमा लुकाई साधारण सभा नगरेको भन्ने आरोप लगाई दिएको रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्ने विपक्षीको तर्फबाट लिखित जवाफ रहेको पाइयो।

४. मिसिल अध्ययन गरी हेर्दा, वि.सं. २०२६ सालमा स्थापित कम्पनीले नेपाल सरकारको नाउँमा रहेको काठमाडौं जिल्ला का.म.न.पा. वडा नं. २४ कि.नं. १९२ को जग्गामध्ये जग्गा रोपनी ८-४-० जग्गा कम्पनीले सुरुदेखि नै प्रयोग र भोग चलन गरेकोमा विवाद देखिँदैन। यसै विषयलाई लिएर कम्पनीको तर्फबाट परेको रिट निवेदनमा सर्वोच्च अदालतबाट मिति २०६७।०५।१४ मा फैसला हुँदा प्रचलित कम्पनी

कानून, धितोपत्र कारोबार ऐन, २०४० समेतको आधारमा पुरानो विषय हुँदा आदेश प्राप्त भएका मितिले ६ महिनाभित्र यथोचित निर्णय लिई जग्गाको मूल्य बराबरको सेयर नेपाल सरकारले पाउने गरी कार्य शीघ्र सम्पन्न गर्नु भनी नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) का नाउँमा परमादेश जारी भएको देखिन्छ । सो फैसलाबमोजिम नेपाल सरकारको नाउँमा रहेको कि.नं. १९२ को जग्गामध्ये क्षेत्रफल रोपनी ८-४-०-० जग्गा कम्पनी स्थापना हुँदाको अवस्थामा मूल्याङ्कित अंक रु. २,७७,५६२/- का दरले सरकारको वास्तविक लगानी भएकोले प्रतिकित्ता रु. १०० का दरले २,७७६ कित्ता सेयर मात्र कम्पनीबाट जारी हुनुपर्नेमा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) को मिति २०६८।०६।१० को निर्णय, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको मिति २०६८।०७।२३ को निर्णयअनुरूप विशालबजार कम्पनी लिमिटेडले प्रयोग गर्दै आएको का.म.न.पा. २५ (साबिक वडा नं. २४) कि.नं. १९२ को क्षेत्रफल रोपनी ८-४-०-० जग्गाको संरक्षण, अभिलेख तथा उपभोगको लागि प्रतिआना रु. ३ करोडका दरले हुन आउने रु. ३ अर्ब ९६ करोड र कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी रु. ५ करोड थप गरी जम्मा ४ अर्ब १ करोड मूल्य कायम गरी अर्थ मन्त्रालयका नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड मूल्यको जम्मा ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गर्ने गरी भएको निर्णयलाई चुनौती दिई परेको रिट निवेदनमा सुनुवाइ हुँदा नेपाल सरकारको समेत सम्पत्ति लगानी भई स्थापना भएको विशालबजार कम्पनी लिमिटेडबाट सरकारी लगानीबापत हालसम्म कुनै प्रतिफल प्राप्त हुन नसकेकोमा सो सम्पत्ति मूल्याङ्कन गरी लगानीको हिस्सा बराबरको सेयरमा दाबी गरेको कार्य कानूनसम्मत भएकोले रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ भनी यस अदालतबाट मिति २०७२।०२।२६ मा फैसला भएको र सो फैसला अन्तिम भइसकेको मिसिलबाट देखिन्छ ।

५. सर्वोच्च अदालतबाट भएको उक्त

मिति २०७२।०२।२६ को फैसलापश्चात् कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७३।०३।२० च.नं. १४६४ को पत्रबाट विशालबजार कम्पनी लिमिटेडलाई निर्देशन दिइएको देखिन्छ । सो निर्देशन पत्र हेर्दा नेपाल सरकार (मन्त्रिपरिषद्) बाट मिति २०६८।०७।२३ मा भएको निर्णयानुसार त्यस कम्पनीले प्रयोग गर्दै आएको कि.नं. १९२ मध्येको क्षेत्रफल रोपनी ८-४-०-० जग्गाको संरक्षण अभिलेख तथा उपभोगसमेतका लागि प्रतिआना ३ करोडका दरले हुन आउने रु. ३ अर्ब ९६ करोड र कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी ५ करोडबाट वृद्धि गरी अधिकृत र जारी पुँजी ४ अर्ब १ करोड कायम गरी अर्थ मन्त्रालयको नाममा प्रतिसेयर १०० का दरले ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर कायम गर्न सोहीबमोजिमको पुँजी बनोटमा फेरबदल गरी कार्यान्वयन गर्न वाणिज्य तथा आपूर्ति मन्त्रालयको मिति २०६८।०७।३० को पत्रबाट कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय तथा विशालबजार कम्पनी लि. समेतलाई लेखी पठाएको देखिन्छ । कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ को व्यवस्थाबमोजिम कुनै पनि कम्पनीको साधारण सभामा विशेष प्रस्ताव पारित गरी कम्पनीको पुँजी हेरफेर गर्न सकिने सन्दर्भमा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडले पनि आफ्नो साधारण सभामार्फत नेपाल सरकारको मिति २०६८।०७।२३ को निर्णयअनुरूप अर्थ मन्त्रालयको नाममा ३ अर्ब ९६ करोड रूपैयाँ बराबरको ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर जारी गरी कम्पनीको अधिकृत तथा जारी पुँजी ४ अर्ब १ करोड कायम गर्ने गरी पुँजी वृद्धिको निर्णय गर्न सक्ने नै देखिँदा उक्त कम्पनीको साधारण सभा यथाशीघ्र बोलाई सोबमोजिम निर्णय गरी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा अभिलेखको लागि पठाउनु हुन भन्ने बेहोरासहित कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७३।०३।१७ को निर्णयानुसार मिति २०७३।०३।२० मा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडलाई पत्राचार भएकै देखिन्छ ।

६. कम्पनीको साधारण सभा मिति २०७३।०३।२५ मा गर्ने मिति तोकिएकोमा मिति २०७३।०३।१८ मा सो साधारण सभा स्थगित गर्ने गरी सूचना प्रकाशित भएको र तत्पश्चात् साधारण सभा नबोलाएको परिप्रेक्ष्यमा सुजन दत्तसमेतले उच्च अदालत पाटनमा दायर गरेको निषेधाज्ञा परमादेश मुद्दामा उच्च अदालत पाटनबाट कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ७६(१) मा "प्रत्येक वर्ष आर्थिक वर्ष पूरा भएको ६ महिनाभित्र कम्पनीको वार्षिक साधारण सभा गर्नुपर्नेछ" भन्ने बाध्यात्मक कानूनी व्यवस्था रहेकोले सो कानूनी व्यवस्थाबमोजिम वार्षिक साधारण सभा बोलाएको नदेखिँदा २०७४ श्रावण मसान्तभित्र वार्षिक साधारण सभा गरी सोको जानकारी अदालतलाई समेत दिनु भनी विशालबजार कम्पनी लिमिटेडका नाउँमा मिति २०७४।०३।०७ मा परमादेश जारी भएको देखिन्छ। सो निर्णयादेशपश्चात् कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको च.नं. ८४ मिति २०७४।०४।१० को पत्रबाट कम्पनीको साधारण सभा बोलाई नेपाल सरकार, अर्थ मन्त्रालयको नाउँमा कायम हुने सेयरसमेत कायम गर्ने गरी कम्पनीको पुँजी वृद्धिलगायतको निर्णय कार्यान्वयन गर्न र नेपाल सरकारको नाउँमा सेयर कायम गरी नेपाल सरकारको समेत प्रतिनिधित्व हुने गरी अर्को साधारण सभा बोलाई कम्पनीको सञ्चालक समितिको निर्वाचनलगायत साधारण सभाबाट गर्नुपर्ने अन्य काम कारबाही गर्नु भनी कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको मिति २०७४।०४।१० को निर्णयानुसार विशाल बजार कम्पनी लिमिटेडलाई निर्देशन दिएकोसमेत देखिन्छ।

७. नेपाल सरकार, मन्त्रपरिषद्, आर्थिक तथा पूर्वाधार समितिको मिति २०६८।०७।२३ को निर्णयबमोजिम विशालबजार कम्पनीको अधिकृत पुँजी तथा जारी पुँजी ५ करोडबाट वृद्धि गरी ४ अर्ब १ करोड कायम गर्ने र प्रतिसेयर रु. १०० का दरले ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर नेपाल सरकारका नाउँमा

कायम गर्न कम्पनीबाट मिति २०७४।०५।१२ मा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयमा लेखी पठाएबमोजिम कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको च.नं. ३५५९ मिति २०७४।०६।१० को पत्रबाट उक्त कम्पनीको अधिकृत र चुक्ता पुँजी रु. ४ अर्ब १ करोड कायम गरी सोहीबमोजिम अर्थ मन्त्रालयका नाउँमा ३ अर्ब ९६ करोड बराबरको ३ करोड ९६ लाख कित्ता सेयर अभिलेखीकरण गरेको भन्ने देखिएको छ।

८. विशालबजार कम्पनी रहेको जग्गाको स्वामित्व नेपाल सरकारमा रहेकोमा विवाद छैन। यसै अदालतबाट मिति २०६७।०५।१४ र मिति २०७२।०२।२६ मा भएको आदेशहरूमा सो जग्गाको प्रचलित दरभाउअनुसार मूल्याङ्कन गरी नेपाल सरकारका नाममा रहनु पर्ने भनी उल्लेख भएको छ। उक्त जग्गा हाल विशालबजार कम्पनीको नाममा आइसकेको अवस्थामा उक्त जग्गाबापतको सेयर नेपाल सरकारले पाउनु पर्नेमा विवाद देखिएन। सो कुरालाई रिट निवेदकले पनि स्वीकार गरिसकेको अवस्थामा कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ बमोजिम साधारण सभा बसी कम्पनीको अधिकृत पुँजी हेरफेर भई अदालतको आदेश कार्यान्वयन हुँदा सान्दर्भिक देखिन्थ्यो। यसैक्रममा यस अदालतको आदेशबमोजिमको एजेन्डासमेत तयार गरी विशालबजार कम्पनी लिमिटेडका तर्फबाट मिति २०७४।०४।३१ मा बोलाइएको साधारण सभा केही सर्वसाधारण सेयर धनीहरूले कब्जा लिने प्रयास गरी हुलहुज्जत गरेबाट स्थगित भएको भन्ने कम्पनीको भनाई रहेको छ। कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ५६ बमोजिम साधारण सभाबाट विशेष प्रस्ताव पारित गरी सेयर पुँजी हेरफेर गर्नु पर्नेमा सञ्चालक समितिले गरेको पुँजी वृद्धिको निर्णय मिलेन भनी निवेदकहरू यस अदालतमा प्रवेश गरेको देखिन्छ। अर्कोतर्फ कानूनबमोजिम बोलाइएको साधारण सभा साधारण सेयर धनीहरूकै कारणले एजेन्डामा प्रवेश गर्न नसकी स्थगित भएको भन्ने विपक्षीहरूको भनाइ रहेको

पाइन्छ । यसबाट कानूनी जटिलता सिर्जना हुने र अनिर्णयको स्थिति उत्पन्न भई यस अदालतको आदेशबमोजिम हुनुपर्ने कार्य अनिश्चित अवधिसम्म पनि हुन नसक्ने अवस्था सृजना गर्न वाञ्छनीय हुँदैन ।

९. नेपालको संविधानको धारा १२८(४) मा **“मुद्दा मामिलाका रोहमा सर्वोच्च अदालतले गरेको संविधान र कानूनको व्याख्या वा प्रतिपादन गरेको कानूनी सिद्धान्त सबैले पालना गर्नुपर्नेछ । सर्वोच्च अदालतले आफ्नो वा मातहतको अदालतको न्यायसम्पादनको कार्यमा कसैले अवरोध गरेमा वा आदेश वा फैसलाको अवज्ञा गरेमा कानूनबमोजिम अवहेलनामा कारबाही चलाई सजाय गर्न सक्नेछ”** भन्ने व्यवस्था रहेको छ । यस क्रममा यस अदालतबाट मिति २०६७।०५।१४ र मिति २०७२।०२।२६ मा भएको फैसलाबमोजिमको एजेन्डासमेत तय गरी मिति २०७४।०४।३१ मा बोलाइएको साधारण सभा केही व्यक्तिहरूबाट कब्जामा लिने प्रयत्नका कारण स्थगित भई यस अदालतको फैसला कार्यान्वयन हुन नसकेको तर्फ यस इजालासको गम्भीर ध्यानाकर्षण भएको छ । अदालतबाट भएको फैसला कार्यान्वयन गर्नु वा कार्यान्वयनमा सहयोग पुऱ्याउनु हरेक नागरिकको कर्तव्य हो । अदालतबाट फैसला हुँदा कोही जित्ने र कोही हार्ने हुन सक्दछ । चित्त बुझ्ने म फैसला वा आदेश मान्दिन भन्न पाइँदैन । कानूनी उपचारका लागि अदालत प्रवेश गर्दा सफाहात लिएर प्रवेश गर्नुपर्दछ । अदालतबाट भएका फैसला कार्यान्वयनमा जटिलता सिर्जना हुने गरी त्यसको फाइदा केही सीमित व्यक्तिले असीमित अवधिभर उठाउने गरी मुद्दामाथि मुद्दा थप्ने कार्यले अदालतप्रतिको जनआस्था र जनविश्वासमा प्रश्न उठ्ने र अदालतको कार्यबोझ अनावश्यक रूपमा बढ्ने हुँदा यस्तो कार्य कोही कसैबाट पनि हुनु हुँदैन । त्यस्तो भए गरेको पाइएमा अदालतले पनि कठोर कदम चाल्नु पर्ने बाध्यता सृजना हुन्छ । विशालबजार कम्पनी लिमिटेडमा नेपाल सरकारको लगानीअनुसार स्वामित्व

पाउनु पर्ने र सोहीबमोजिम नै पुँजी वृद्धि हुनुपर्नेमा सो हुन नदिनको लागि विभिन्न कानूनी अड्चनहरू खडा गर्ने, कानूनबमोजिम बोलाइएको साधारण सभामा हुलहुज्जत गरी स्थगित गराउने र कम्पनीको सम्पत्ति व्यक्तिगत फाइदाको लागि अनिश्चित समयसम्म प्रयोग गरी अनियमितता गर्ने कार्यलाई निरन्तरता दिन प्रयत्नरत व्यक्तिहरूलाई यस अदालतले प्रोत्साहन गर्न सक्दैन ।

१०. निवेदकहरूको मुख्य निवेदन जिकिर भनेको आफ्नो हकलाई असर पर्ने गरी पुँजी वृद्धिको निर्णय भएको र सो निर्णय हुँदा निर्णय प्रक्रियामा आफूलाई सहभागी नगराउँदा आफ्नो कानूनबमोजिमको हक कुण्ठित रहेको भन्ने छ । अब यस सम्बन्धमा हेर्दा, विशालबजारको भवन रहेको जग्गाको स्वामित्व साबिकमा नेपाल सरकारमा रहेकोमा सो जग्गा भाडा वा लिजमा लिएको भन्ने कहींकतैबाट नदेखिएको अवस्थामा सुरुमा नै विशालबजार कम्पनी लिमिटेडको अधिकृत र जारी पुँजीको मूल्याङ्कन हुँदा सो जग्गासमेतको मूल्याङ्कन गरी सेयर बाँडफाँड गरिनु पर्दथ्यो । तर त्यतिबेला उक्त कार्य भए गरेको देखिएन । त्यसको अर्थ नेपाल सरकारले आफ्नो सम्पत्तिको हिस्सा कहिल्यै नपाउने र केही सीमित व्यक्तिहरूको फाइदाको लागि उक्त जग्गा प्रयोग भइरहने भन्ने हुँदैन । केही सीमित व्यक्तिले कसरी यस अदालतको आदेशको पालना नगरी नगराई अनियमितता गरी आएका छन् भन्ने उदाहरण यसै अदालतबाट अख्तियार दुरुपयोग अनुसन्धान आयोगका अनुसन्धान अधिकृत गोविन्दबहादुर श्रेष्ठको प्रतिवेदनले नेपाल सरकार वि. विशालबजार कम्पनी लिमिटेडको सञ्चालक समितिको अध्यक्ष रविन्द्र श्रेष्ठ भन्ने रविन्द्रलाल श्रेष्ठसमेत भएको कम मूल्यमा कवल भाडामा दिई दिलाई बढी मूल्यमा भाडामा लगाई भ्रष्टाचार गरेको मुद्दा (ने.का.प २०७४ अंक १ नि.नं. ९७५२) मा स्पष्ट देखिन्छ । उक्त मुद्दामा भएको

फैसलामा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडका सञ्चालक समितिका सदस्य तथा सेयर धनीहरू भई कम मूल्यमा सेयर भाडामा लगाएको देखाई बढी मूल्यमा भाडा उठाई भ्रष्टाचार गरेको ठहर गरी सजायसमेत भएको अवस्था छ । नेपाल सरकारको नाममा सेयर जारी हुन गएमा आफ्नो सेयर अल्पमतमा पुग्ने देखेर जति लामो समयसम्म सकिन्छ, आफ्नो साबिकदेखिको सेयर संरचनालाई निरन्तरता दिई नेपाल सरकारको नाममा सेयर कायम हुन नदिई आफ्नो बहुमतमा अझै कम्पनी सञ्चालन गर्ने अस्वाभाविक वातावरण बनाउनु स्वीकार्य हुँदैन । यस परिप्रेक्ष्यमा उपर्युक्त मुद्दामा उल्लिखित “बहुमतको नाममा अल्पमतउपर जालसाजी (Fraud on the minority) गर्ने वा उनीहरूलाई थिचोमिचो (Oppress) गर्ने, उनीहरूको सेयरको मूल्य घट्ने वा नकारात्मक मत हाल्न सक्ने शक्तिक्षेय हुने स्थिति पार्ने वा कम्पनीको उचित उद्देश्य (Proper Corporate Purpose) विपरीत कार्य गर्ने परिस्थिति पार्ने अधिकार सेयरधनीहरूमा रहँदैन । सेयर धनीहरूलाई यसो गर्न दिनु कम्पनीको आधारभूत नियमको बर्खिलाप हुन जाने” भन्ने सिद्धान्त विचारणीय छ । यसरी विशालबजार कम्पनीको सम्पत्तिलाई कानूनको आड लिई केही व्यक्तिहरूले दोहन गरी आफ्नो व्यक्तिगत स्वार्थको लागि प्रयोग गरिरहेको पुष्टि भएको देखिन्छ । प्रत्येक सेयर धनीले आफ्नो लगानी बराबरको सेयर हिस्सा पाउने र सोहीबमोजिम प्रतिफल पाउने कम्पनी कानूनको सामान्य सिद्धान्त हो । आफूले लगानी गरेकोभन्दा बढी दाबी गर्नु वा आफ्नो हक नपुग्ने सम्पत्तिमा दाबी गर्नु वा हक नपुग्ने सम्पत्तिलाई अनधिकृत रूपमा आफ्नो फाइदाको लागि प्रयोग गर्नुलाई कहींकतैबाट जायज मान्न सकिँदैन । अनुचित समृद्धिसम्बन्धी सिद्धान्त (Doctrine Of Unjust Enrichment) ले समेत यस्तो कार्यलाई निरुत्साहित गर्दछ । फेरी कुनै पनि कम्पनीको सम्पत्तिको मूल्याङ्कन गर्दा सामान्यतः Book Value को आधारमा गरिने

गरिन्छ । विशालबजार कम्पनी लिमिटेडको सम्पत्ति मूल्याङ्कन गर्दा पनि जग्गा र भवन दुवैको मूल्याङ्कन गरी गरिने कुरामा दुईमत भएन । त्यसकारण यहाँ सरसर्ती हेर्दा कम्पनीको सेयर पुँजीमा वृद्धि भएजस्तो देखिए पनि वास्तवमा तत्कालमा सम्बन्धित निकायमा रहेका अधिकारीहरूको कमी कमजोरी, बदनियत, लापरवाही वा स्वार्थका कारणले छुटेको वा छाडिएकोमा अनिवार्य रूपले नेपाल सरकारको पाउने पर्ने र भइराखेको सम्पत्तिको मूल्याङ्कनका आधारमा नेपाल सरकारलाई उसको हिस्सा दिइएको मात्रै हो । थप पुँजी लगानी भएको वा थपिएको नहुँदा सेयर धनीहरूको कुनै पनि हक अधिकारलाई यस निर्णयले नकारात्मक असर पारेको देखिएन । यस अदालतको पूर्व आदेशहरूबाट अन्य सेयर धनीको लगानीको अंकमा परिवर्तन हुँदैन, समष्टिगत रूपमा निजहरूले धारणा गरेको सेयरको प्रतिशतमा फरक पर्नेसम्म हो । यो एउटा असामान्य परिस्थितिमा सृजित विवादमा अदालतको आदेशको पालना हुने गरी निकालिएको निकाससम्म हो ।

११. यसै अदालतको आदेश तथा मन्त्रिपरिषद्को निर्णयसमेतका आधारमा कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयले मिति २०७४।०६।१० मा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडको अधिकृत र जारी पुँजी वृद्धि गरी नेपाल सरकार अर्थ मन्त्रालयको नाममा ३ अर्ब ९६ करोड सेयर अभिलेख गरिदिएको देखिन्छ । यसले निवेदकहरूको हालको लगानी यथावत रहेकोबाट कुनै हक अधिकार हनन् भएको देखिँदैन । निजहरूको सेयर संख्यामा कुनै प्रकारले असर परेको पनि छैन । यदि निवेदकहरूले जिकिर लिएजस्तो निजहरूको हकहित विरुद्धको कार्य भएको भए कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १३९ ले सेयर धनीहरूको हकहित विरुद्ध भएको कामकारबाहीको उपचारको व्यवस्था गरेको छ । कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा १३९ (१) मा “कम्पनीका कुनै सेयरधनीको हक

हितविरुद्ध हुने गरी कम्पनीको कारोबार सञ्चालन भएको वा हुन लागेको वा कम्पनीको तर्फबाट गरिएको वा गर्न लागिएको कुनै काम वा कम्पनीले गर्नु पर्ने कुनै काम नगरेको कारणबाट कुनै सेयरधनीको हक हित विपरीत काम भएको वा हुन सक्ने सम्भावनाको आधारमा कुनै सेयरधनीले उपयुक्त आदेशको लागि अदालतमा उजुरी निवेदन दिन सक्नेछ” भन्ने व्यवस्था रहेको छ। यस्तै सोही ऐनको दफा १५९(४) बमोजिम कम्पनी रजिस्ट्रारको निर्णयउपर उच्च अदालतको वाणिज्य इजलासमा पुनरावेदन लाग्न सक्ने अवस्था रहेकोमा यी निवेदकहरूले सो कानूनी व्यवस्था अपर्याप्त वा प्रभावहीन भएको कारण सर्वोच्च अदालतको असाधारण अधिकारक्षेत्र गुहार्न परेको भन्ने कुनै आधार पेश गर्न सकेको देखिएन।

१२. अब साधारण सभा नबोलाएको भन्ने निवेदन जिकिरतर्फ विचार गर्दा विपक्षी विशालबजार कम्पनी लिमिटेडले मिति २०७४।०४।३१ मा महेन्द्र पुलिस क्लबको सभा हल भृकुटी मण्डलमा बोलाइएको साधारण सभा असहज परिस्थिति सिर्जना भई स्थगित गर्नु परेको कारण तथा को कसको संलग्नता वा सक्रियतामा त्यस्तो कार्य भएको थियो भन्ने सम्बन्धमा यी निवेदकले अदालतलाई खुलस्त रूपमा बेहोरा नखुलाई तथ्य लुकाएको पनि देखिन्छ। कम्पनी ऐन, २०६३ को दफा ७६ मा वार्षिक साधारण सभा बोलाउने सम्बन्धमा गरिएको व्यवस्था यसप्रकार रहेको छ:-

१. प्रत्येक पब्लिक कम्पनीले कारोबार सुरु गर्ने इजाजत पाएको एक वर्षभित्र प्रथम वार्षिक साधारण सभा गर्नु पर्नेछ र त्यसपछि प्रत्येक वर्ष कम्पनीको आर्थिक वर्ष पूरा भएको छ महिनाभित्र वार्षिक साधारण सभा गर्नु पर्नेछ।
२. कुनै पब्लिक कम्पनीले उपदफा (१) को म्याद नाघेको तीन महिनाभित्र पनि वार्षिक साधारण सभा नबोलाएमा कार्यालयले

त्यस्तो कम्पनीको वार्षिक साधारण सभा बोलाउन निर्देशन दिन सक्नेछ।

३. उपदफा (२) को निर्देशन प्राप्त गरेको तीन महिनाभित्र पनि कम्पनीले वार्षिक साधारण सभा नबोलाएमा सो कुरा खुलाई कुनै सेयरधनीले अदालतमा निवेदन दिन सक्नेछ। त्यस्तो निवेदन दिएमा अदालतले वार्षिक साधारण सभा गर्न लगाउन वा अन्य उपयुक्त आदेश जारी गर्न सक्नेछ।
४. दफा ७३ को उपदफा (१) र (२) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (३) बमोजिम अदालतको आदेशबमोजिम बोलाइएको साधारण सभामा जतिसुकै सेयरधनी उपस्थित भए पनि गणपूरक सङ्ख्या पुगेको मानिनेछ।
५. वार्षिक साधारण सभा गर्ने गरी नियमावलीमा व्यवस्था गरेका प्राइभेट कम्पनीको हकमा समेत उपदफा (१), (२), (३) र (४) का व्यवस्थाहरू लागू हुने छन्।

१३. उपर्युक्त कानूनी प्रावधानअनुसार कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयको निर्देशनबमोजिम बोलाइएको साधारण सभा सेयरधनीहरूकै कारण स्थगित भएको देखियो भने कम्पनीले साधारण सभा नै नबोलाएर आफ्नो हक हितमा असर पर्ने गरी निर्णय गरेको जिकिर लिएर आएका निवेदकहरूले ऐ.को दफा ७६(३) बमोजिमको कानूनी प्रक्रिया अवलम्बन गरी साधारण सभाको माग गरेको देखिएन। यी निवेदकहरू उपर्युक्त दफाबमोजिम अदालत जान नसक्नुको कारण यो हो भनी खुलाउन सकेको पनि देखिएन।

१४. कम्पनीहरूलाई आफ्नो नियमावली बनाउन र सोबमोजिम कम्पनी सञ्चालन गर्न छुट दिइएको छ। प्राइभेट लिमिटेड कम्पनीमा भन्दा पब्लिक लिमिटेड कम्पनीमा धेरै सेयरधनीहरू रहने

तथा सर्वसाधारणहरूको लगानीसमेत रहने भएकाले कम्पनी ऐनले पब्लिक लिमिटेड कम्पनीहरूलाई नियमित गर्न केही बढी कानूनी प्रबन्ध गरेको भए तापनि आवश्यकताअनुसार पुँजी थप घट गर्न, साधारण सभा गर्न, सञ्चालकहरूको निर्वाचन गर्न लगायतका विषयमा निर्णय गर्न कम्पनीको सञ्चालक समिति र साधारण सभालाई पूर्ण अधिकार दिइएको छ । यस कानूनी व्यवस्थाले कम्पनीका सञ्चालकहरू तथा सेयर धनीहरू जिम्मेवार भएर कम्पनीको हक हितको लागि कार्य गर्दछन् भन्ने अपेक्षा गरिन्छ । आफ्नो व्यक्तिगत फाइदाको लागि कुनै पनि सेयर धनी गैरजिम्मेवार रूपले प्रस्तुत भएर साधारण सभा अवरुद्ध पारी कम्पनीका नियमित प्रक्रियाहरूलाई समेत असर पार्दछ भने त्यसको फाइदा त्यस्ता व्यक्तिहरूले पाउनु हुँदैन र सोही कारणबाट कम्पनी र सञ्चालक समिति अनिर्णयको बन्दी बन्न सक्दैन र बन्न पनि हुँदैन । असामान्य अवस्था र परिस्थितिमा गाँठो फुकाउन यदाकदा कठोर कदम चाल्नु सम्बन्धित निकायको लागि आवश्यक पनि पर्ने अवस्था सृजना हुन सक्छ, यो अपेक्षित निकासमुखी हुनपर्ने हुन्छ । प्रस्तुत मुद्दामा पनि कम्पनीको साधारण सभा अवरुद्ध हुनुको कारण नेपाल सरकारका नाममा सेयर कायम नहोस् भन्ने निवेदकहरूको इच्छा रहेको विश्वास गर्न सकिन्छ । नेपाल सरकारको नाममा सेयर जारी हुँदा यी निवेदकहरूको के कस्तो कानूनी हक हनन् भएको हो ? भन्ने बारेमा यी निवेदकहरूले कहींकतै तथ्यगत रूपमा अदालतलाई विश्वास पार्ने गरी प्रस्ट पार्न सकेको देखिँदैन । बरु कम्पनीलाई कानूनी जटिलतामा पारी अनिर्णयको बन्दी बनाउन खोजेको देखिन्छ । यस्तो अवस्थामा कम्पनीलाई सुचारु रूपले सञ्चालन गर्ने जिम्मेवारी सञ्चालक समितिको भएकोमा दुइमत हुन सक्दैन । यसै सन्दर्भमा भारतको Ministry of Corporate Affairs को Report of The Expert Committee on Company Law मा

Management and Board Governance भन्ने शीर्षकमा Board of Directors को भूमिका यसप्रकार उल्लेख गरेको छ:

Management and Board Governance

1. The Board of Directors has to exercise strategic oversight over business operations while directly measuring and rewarding management's performance. Simultaneously the Board has to ensure compliance with the legal framework, integrity of financial accounting and reporting systems and credibility in the eyes of the stakeholders through proper and timely disclosures.
2. Board's responsibilities inherently demand the exercise of judgment. Therefore, the Board necessarily has to be vested with a reasonable level of discretion. While corporate governance may comprise of both legal and behavioral norms, no written set of rules or laws can contemplate every situation that a director or the board collectively may find itself in. Besides, existence of written norms in itself cannot prevent a director from abusing his position while going through the motions of proper deliberation prescribed by written norms. Therefore, behavioral norms that include informed and deliberative decision making, division of authority, monitoring of

management and even-handed performance of duties owed to the company as well as the shareholders are equally important.

3. However, in a situation where companies have grown in size and have large public interest potential, it is important to prescribe an appropriate basic framework that needs to be complied with by all companies without sacrificing the basic requirement of allowing exercise of discretion and business judgment in the interest of the company and the stakeholders. The liability of compliance has to be seen in context of the common law framework prevalent in the country along with a wide variety of ownership structures including family run or controlled or otherwise closely held companies.

१५. यस्तै वाणिज्य कानूनको Online Journal- Thomson Reuters Practical Law मा बेलायतका कानूनविज्ञ Simon Morre ले Deadlocked Companies Breaking up can be hard to do. भन्ने लेखमा निर्णय नहुने अवस्थामा अदालतको हस्तक्षेपको बारेमा यसरी उल्लेख गरेका छन् "The courts approach these applications on the premise that even though the structure of a limited liability company has been selected, the commercial reality of the business relationship between

the competing stakeholders is a form of partnership. As such, the courts will intervene not only where there is a breach of the company's written constitution, but also where there is a breach of expectation or obligation owed by one shareholder to the other, arising from the basis on which they entered into ownership of the company together."।

१६. माथि उल्लिखित सैद्धान्तिक मान्यता तथा यस अदालतको निर्णय नं. ९७५२ को मुद्दामा प्रतिपादित "कम्पनीभित्र कुशासनले घर जमाएको स्थितिमा अदालत मुकदर्शक भएर कदापि रहन नमिल्ने" भन्ने सिद्धातसमेत प्रस्तुत निवेदनमा सान्दर्भिक देखिन्छ । यस सन्दर्भमा विशालबजार कम्पनी लिमिटेडको तर्फबाट मिति २०७४।०४।३१ मा साधारण सभा बोलाइएको र सो साधारण सभा सर्वसाधारण सेयरधनीको तर्फबाट कब्जामा लिने प्रयास गरेको कारण स्थगित गरेको भन्ने लिखित जवाफमा उल्लेख भएको र उक्त सभा स्थगनको कारक तत्त्व एवं उपर्युक्त निर्णय नं. ९७५२ बारेका तथ्य निवेदकले निवेदनमा प्रस्ट उल्लेख नगरी तथ्य लुकाउन खोजेबाट समेत उक्त कम्पनीका केही सेयरवालाहरूकै कारण साधारण सभा सम्पन्न हुन नसकेको भन्ने पुष्टि हुन आउँछ । यस अस्वाभाविक परिस्थितिमा साधारण सभा हुन नसकेकोले कम्पनीको लागि गर्नुपर्ने तत्काल बाधा अड्काउ फुकाउने कार्य कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालय तथा सञ्चालक समितिबाट गर्नुपर्ने हुँदा र विभिन्न तथ्य लुकाई अदालतलाई आफ्नो हितमा प्रयोग गर्न सफा हाल नलिई अदालत आउने पक्षलाई सहयोग गर्न पनि नमिल्ने हुँदा निवेदकहरूको मागबमोजिम उत्प्रेषणयुक्त परमादेशको आदेश जारी गर्नुपर्ने अवस्था देखिएन ।

१७. अतः माथि विवेचित आधार कारणबाट

सर्वोच्च अदालतबाट भएको अन्तिम आदेश तथा प्रचलित कम्पनी कानूनबमोजिम अब उपरान्त साधारण सभा बोलाई सो सभाबाट आवश्यक निर्णय लिन सकिने, एकै विषयमा अदालतबाट पटकपटक आदेश जारी गर्न मनासिब नदेखिने र सफाहात लिई अदालत प्रवेश नगर्ने निवेदकलाई अदालतले समेत सहयोग गर्न नमिल्ने हुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ । प्रस्तुत आदेशको जनाउ महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत विपक्षी अर्थ मन्त्रालय र कम्पनी रजिस्ट्रारको कार्यालयलाई दिई दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार बुझाई दिनु ।

उक्त रायमा सहमत छु ।
न्या.सपना प्रधान मल्ल

इजलास अधिकृत: ढाकाराम पौडेल, अञ्चन भट्टराई
इति संवत् २०७५ साल पुस १६ गते रोज १ शुभम् ।

निर्णय नं. १०२७८

सर्वोच्च अदालत, संयुक्त इजलास
माननीय न्यायाधीश श्री अनिलकुमार सिन्हा
माननीय न्यायाधीश श्री कुमार रेग्मी
आदेश मिति : २०७६।२।१३
०७३-WO-११६२

विषय: उत्प्रेषण, परमादेश, प्रतिषेध

निवेदक : का.जि.का.म.न.पा वडा नं.७ चाबहिल स्थित
देवनारायण / खाम्पाचे संयुक्त उपक्रम (जे.
भि.) को तर्फबाट अख्तियार प्राप्त खाम्पाचे
शेर्पा निर्माण सेवा प्रा.लि.का अध्यक्ष / प्रबन्ध
निर्देशक आडदाबा शेर्पा
विरूद्ध

विपक्षी : सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समिति,
ताहाचल, काठमाडौंसमेत

- कुनै निकायबाट जारी गरिएको भनी विश्वास दिलाई पेस गरिएको लिखतको आधिकारिकता प्रमाणित गर्ने जिम्मेवारी त्यस्तो लिखत पेस गर्नेकै हुन्छ । सम्बन्धित निकायले त्यस्तो लिखत जारी गरेको होइन भनी इन्कारी गरेमा जालसाजीपूर्ण तरिकाले तयार भएको मान्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. १०)

- जे.भी. को कुनै सहभागीले गरेको राम्रो कामको फाइदा एक अर्काले पाए जस्तै गल्तीको दायित्व पनि एक अर्काले बोक्नुपर्ने ।

(प्रकरण नं. २८)

- कुनै काम संयुक्त रूपमा गर्ने भनी बोलपत्र

दिँदा संयुक्त उपक्रम जे.भि.का पक्षहरू, कम्पनीहरू वा व्यवसायीहरूबिच जे जस्तो सम्झौता र करारनामा भए पनि सार्वजनिक खरिद वा कुनै काम गर्नको लागि एक पक्ष मात्र रहने र व्यवसायीहरूले तोकेको कुनै प्रतिनिधिले गरेको सम्झौता त्यस्तो जे.भि. वा संयुक्त उपक्रमका लागि बाध्यकारी रहने।

(प्रकरण नं.३०)

निवेदकका तर्फबाट : विद्वान् अधिवक्ता श्री बाबुराम दाहाल

विपक्षीका तर्फबाट : विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपालप्रसाद रिजाल, विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री विश्वनाथप्रसाद दाहाल र श्री विद्याकान्त अधिकारी

अवलम्बित नजिर :

सम्बद्ध कानून :

- सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३

आदेश

न्या.कुमार रेग्मी : नेपालको संविधानको धारा ४६ एवं धारा १३३(२) बमोजिम यसै अदालतको क्षेत्राधिकारभित्र पर्ने प्रस्तुत रिट निवेदनको संक्षिप्त विवरण यसप्रकार छ:-

विपक्षी डिभिजन सडक कार्यालयबाट प्रकाशित सुरु सूचना नं.०२/०७३/०७४ मिति २०७३।५।६ को बोलपत्र सूचनाअनुसार DROMNR/३३७३५५४/०७३/०४/००२ निर्माण कार्य Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbudha Road, Kanchanpur निर्माणको लागि प्रकाशित बोलपत्र सूचनाअनुसार यस जे.भि.ले सम्पूर्ण कार्यहरू पूरा गरी तोकिएको समयभित्रै बोलपत्र पेस गरिएकोमा उक्त बोलपत्र यस जे.भि.ले कबोल

अंक रू.१५,८३,७९,६०६।०८ (मु.अ. करबाहेक) मा पाउने गरी मिति २०७३।८।२३ को बोलपत्र स्वीकृत गर्ने आशयको सूचना प्रकाशित भएकोमा सोपश्चात् हालसम्म सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७(३) बमोजिम १५ दिनभित्र खरिद सम्झौता गर्नका लागि कार्य सम्पादन जमानतसहित सूचना प्राप्त हुनु पर्नेमा नभइरहेको अवस्थामा एक्कासी मिति २०७३।९।२२ को राजधानी राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित बोलपत्र स्वीकृत गर्ने आशयको सूचनाबमोजिम उक्त निर्माण कार्य श्री नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी लि. काठमाडौंको कबोल अंक रू.१६,३६,५३,४५९।०९ मा स्वीकृत गर्ने गरी आशयको सूचना प्रकाशित भएको देखी अत्यन्त अन्यायमा परी उक्त कार्यालयमा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४७(१) बमोजिम पुनरावलोकनका लागि विपक्षी सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिसमक्ष सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०४ बमोजिम तोकिएको धरौटीसहित निवेदन गरेकोमा उक्त समितिको मिति २०७४।१।६ को निर्णयले हाम्रो निवेदन खारेज गरी हाम्रो धरौटीसमेत जफत भएकोले नेपालको संविधानको धारा १७ (२) (च), १८ (१), २५(१), ४६, १३३ (२) (३) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३, २५, २६, २७, ५९, ६२, ६३, ६९ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४९ तथा प्रचलित कानूनसमेतका आधारमा सो गैरकानूनी रूपमा हामीलाई ठेक्का नदिने गरी भएको निर्णय, धरौटी जफत गर्ने गरी भएको निर्णय तथा पत्राचार, कालोसूचीमा किन नराख्ने भनी सोधिएको स्पष्टीकरणसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कानूनबमोजिम गर्नु, गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश प्रतिषेधको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतमा दायर हुन आएको निवेदन।

यसमा के कसो भएको हो ? निवेदकको

मागबमोजिम उत्प्रेषणसमेतको आदेश किन जारी हुनु नपर्ने हो ? आदेश जारी हुनु नपर्ने मनासिब आधार, कारण र प्रमाण भए सोसमेत खुलाई सूचना म्याद प्राप्त भएको मितिले १५ (पन्ध्र) दिनभित्र विपक्षी नं. १, २, ३ र ४ ले महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत र अन्य विपक्षीले आफैँ वा आफ्नो कानूनबमोजिमको प्रतिनिधिमार्फत लिखित जवाफ पेस गर्नु भनी प्रस्तुत आदेश र निवेदन पत्रको प्रतिलिपिसमेत साथै राखी विपक्षीहरूको नाममा म्याद सूचना जारी गरी लिखित जवाफ परे वा अवधि व्यतित भएपछि नियमानुसार पेस गर्नु । अन्तरिम आदेश माग सम्बन्धमा दुवै पक्षको कुरा सुनी निरूपण गर्नु मनासिब हुने हुँदा छलफल लागि मिति २०७४।२।२ को पेसी तारिख तोकी विपक्षीहरूलाई सोको जानकारी दिनु र सो अवधिसम्म निवेदकले बैङ्कमा राखेको जमानत रकम माग गर्ने च.नं.७५० मिति २०७३।१।१।८ र च.नं.८६६ मिति २०७३।१।२।८ को पत्र कार्यान्वयन नगरी यथास्थितिमा राख्नु भनी विपक्षीहरूको नाममा सर्वोच्च अदालत नियमावली, २०४९ को नियम ४१ बमोजिम अन्तरकालीन आदेश जारी गरिदिएको छ । सोको सूचना विपक्षीहरूलाई दिनु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७४।१।२९ मा भएको आदेश ।

निवेदकको तर्फबाट बोलपत्रसाथ संलग्न भारतीय स्टेट बैङ्क मध्यपुरा बिहारले देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.को लागि जारी गरिएको भनिएको Line of Credit सम्बन्धमा भारतीय राजदूतावासबाट सन् २०१६।१।२।२३ र २०१७।२।१९ मा State Bank of India ले त्यस्तो कुनै पत्र पनि जारी गरेको छैन भनी लेखी आएको र भारतीय राजदूतावास काठमाडौँबाट सन् २०१७।३।२ को पत्रले बोलपत्र साथ दाखिल भएको पत्रको सम्बन्धमा केही उल्लेख गरेको नदेखिएको अवस्थामा सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिबाट मिति २०७४।१।६ मा भएको निर्णय र

सोअनुसार भएका काम कारबाहीको कार्यान्वयनमा रोक लगाउनु सुविधा सन्तुलनको दृष्टिले उपयुक्त नहुने हुँदा यस अदालतको एक न्यायाधीशको इजलासबाट भएको मिति २०७४।१।२९ को अन्तरकालीन आदेश कायम रहन नसक्ने हुँदा अन्तरकालीन आदेशलाई निरन्तरता दिनु परेन । नियमानुसार गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७४।२।२ मा भएको आदेश ।

ऐनबमोजिम प्रमाण बुझी एवं सरोकारवालासँग छलफल गराई देवनारायण खाम्पाचे जे.भि. ले पेस गरेको Line of Credit प्रमाणपत्रको आधिकारिकता सम्बन्धित निकायबाट पुष्टि गराई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५० उपदफा ५(ख)(३) बमोजिम बोलपत्रहरूको पुनः मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने यस समितिको ठहरबमोजिम डिभिजन सडक कार्यालय कञ्चनपुर एवं सडक विभागले परराष्ट्र मन्त्रालयमार्फत पुनः भारतीय राजदूतावासमा सोधनी हुँदा "It is to kindly inform once again that the mission had received intimation from the above mentioned bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter of the Company and it is a case of forgery" भनी जवाफ प्राप्त भएको । यसको आधारमा समेत सार्वजनिक निकायले बोलपत्रहरूको पुनः मूल्याङ्कन गर्दा निज देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.ले पेस गरेको बोलपत्र रद्द गरेको, पुनः मूल्याङ्कनपश्चात् आशयको सूचना प्रकाशित भएपछि देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.ले आफ्नो बोलपत्र पहिले नै स्वीकृत भएको र Line of Credit झुट्टा नभएको, भारतीय राजदूतावासमार्फत हाल प्राप्त पत्रमा State Bank of India ले कुनै Bank Guarantee जारी नगरेको तर Cash Facility दिने व्यवस्था भएकोले हालको डिभिजन कार्यालयको निर्णय खारेज गरिपाउँ भनी दिएको पुनरावलोकन निवेदनमा विचार गर्दा यस कार्यालय तथा परराष्ट्र मन्त्रालयले भारतीय

राजदूतावासलाई Bank Guarantee को बारेमा सोधनी गरेको र भारतीय राजदूतावासको उक्त (नयाँ) पत्रले पनि पहिलेको “It is a case of forgery” भनेर गरेका बेहोरा खण्डन नगरेको र देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.ले बोलपत्रसाथ पेस गरेको Line of Credit प्रमाणपत्रको विषयमा दुई पटक सोधनी गर्दा पनि एउटै जवाफ आएकोले सो प्रमाणपत्र नक्कली भएको कुरामा थप पुष्टि गरिरहन परेन। सो आधारमा निज देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.को पुनरावलोकन निवेदन कानूनसम्मत नभएकोले माग दाबी खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समिति ताहाचलको तर्फबाट पर्न आएको लिखित जवाफ।

ठेक्का नं. DROMNR/3373554/072/073/002, Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbudha Road को निर्माणको लागि मिति २०७३।५।६ गते प्रकाशित नेपाल समाचार पत्र राष्ट्रिय दैनिकमा बोलपत्र आह्वान गरिएकोमा बोलपत्र दर्ता गर्ने अन्तिम मिति २०७३।६।५ गते १२ बजेसम्म १४ वटा बोलपत्रदाताले बोलपत्र दर्ता गराएको थियो। उक्त बोलपत्रहरू निर्माण व्यवसायीका प्रतिनिधिहरू र सरकारी पदाधिकारीहरूको रोहबरमा सोही दिनको २:०० बजे खोलिएको थियो।

सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम २६ को उपनियम (१) मा सार्वजनिक निकायले ६० लाखभन्दा माथिको निर्माण कार्यसम्बन्धी खरिद कारबाहीमा भाग लिने बोलपत्रदाताको वा पूर्व योग्यताको प्रस्तावदाताको योग्यताको आधार निर्धारण गर्दा ऐ. उपदफाको खण्ड (क) देखि (च) सम्म उल्लिखित कुराहरूमध्ये आवश्यकताअनुसार कुनै वा सबै कुरालाई विचार गरी निर्धारण गर्न सक्नेछ भन्ने व्यवस्था गरिएको छ। उक्त उपनियम (१) को खण्ड (घ) मा उल्लिखित प्रावधान कार्य सम्पन्न गर्न आवश्यक पर्ने नगद प्रवाहको व्यवस्थाबमोजिम

Bidding Document को Section 1, Instruction to Bidder-D Submission of Opening of Bids-Sealing and Marking of Bids को बुँदा नं.(III) को तालिकाको सि.नं.१० मा Qualification Information- Mandatory भएको व्यवस्था तथा Section (III) Evaluation and qualification criteria को 2.3.3 Financial Resources (Such as liquid assets, unencumbered real assets, lines of Credit and other financial means, other than any contractual advance Payment) मा भएको व्यवस्थाबमोजिम Cash Flow requirement JV को Each Partner को २५% पुग्न पर्ने व्यवस्था गरिएको छ। सोही Instruction to Bidder मा उल्लिखित प्रावधान Cl.21 Note a, मा Documents Specified as “Mandatory” should be included in e-submission and non-submission of the document shall be considered as non-responsive bid भन्ने प्रावधान रहेको छ।

बोलपत्रहरू कार्यालयमा रहेको बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट मूल्याङ्कन कार्य गरिएको। मूल्याङ्कनको क्रममा तुलनात्मक तालिकाबमोजिम सबैभन्दा कम अंक कबोल गर्ने श्री देवनारायण खाम्पाचे जे.भि. चाबहिल काठमाडौंको बोलपत्र स्वीकृत गर्न मिति २०७३।८।२३ गते आशयको सूचना प्रकाशित भएकोमा सूचनाको म्यादभित्र २०७३।८।२९ गते निर्माण व्यवसायी श्री नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. बालाजु, काठमाडौंले बोलपत्र पुनः मूल्याङ्कन गरिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा निजको निवेदनमा उठाइएका विषयहरूको मूल्याङ्कनकै क्रममा देवनारायण खाम्पाचे जे.भि., काठमाडौंबाट पुष्ट्याई प्राप्त भएकोले सोही बेहोराको जानकारी यस कार्यालयको च.नं.४७६, मिति २०७३।९।१ को पत्रबाट निवेदकलाई दिइएको, अर्का बोलपत्रदाता

निर्माण व्यवसायी श्री नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. बालाजु, काठमाडौंले बोलपत्र पुनः मूल्याङ्कन गर्न नपर्ने भनी डिभिजन सडक कार्यालयले दिएको जवाफमा चित्त नबुझी मिति २०७३।१।११ गते सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिमा निवेदन दर्ता गरेको थियो।

सो सम्बन्धमा सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिले मिति २०७३।१।०९ मा "निवेदकले पेस गरेको कागजातमध्ये परराष्ट्र मन्त्रालयमार्फत प्राप्त गरेको काठमाडौं स्थित भारतीय दूतावासको पत्रमा The Mission has received information from the above mentioned Bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the company and it is a case of forgery भन्ने बेहोरा उल्लेख भई आएकोले सो पत्रको आधारमा बोलपत्रदाता श्री देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.ले पेस गरेको क्रेडिट लाइन पत्र नक्कली रहेकोमा शङ्का गर्ने ठाउँ रहँदैन। उक्त पत्र आधिकारिक रूपमा सार्वजनिक निकायमा पेस भई नसकेको जानकारी र आफ्नो तर्फबाट यसमा आवश्यक छानबिन गरेर मात्र निर्णयमा पुगिने प्रतिबद्धता विभागको तर्फबाट समितिसमक्ष प्रस्तुत भइसकेकोले सम्बन्धित सार्वजनिक निकायबाट आधिकारिकता पुष्टि गरी / गराई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५० उपदफा ५(ख)(३) बमोजिम ठहर गर्नुपर्ने बोलपत्रको पुनः मूल्याङ्कन गर्ने निर्णय गरिएको छ" भनी निर्णय भएको। साथै सडक विभाग काठमाडौंको च.नं.१४३, मिति २०७३।१।११ मा कित्ते कागजात पेस गर्ने प्रा.लि.लाई सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमबमोजिम कारबाही प्रक्रिया अगाडि बढाई बाँकी रहेका बोलपत्रदाताहरूमध्येबाट बोलपत्र मूल्याङ्कनको प्रक्रिया अगाडि बढाउन निर्देशन प्राप्त भएको।

निज निर्माण व्यवसायी देवनारायण खाम्पाचे

जे.भी. ले बोलपत्रसाथ संलग्न भारतीय स्टेट बैंक, मध्यपुरा बिहारले देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.को लागि जारी गरिएको भनिएको Line of Credit सम्बन्धमा भारतीय राजदूतावासबाट सन् २०१६।१।२।२३ मा "It is to kindly inform that the Mission has received intimation from the above mentioned bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the company and it is a case of forgery" र सन् २०१७।०२।०९ मा "It is kindly to inform once again that the Mission had received intimation from the above mentioned bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the company and it is a case of forgery." भनी लेखी आएको।

भारतीय राजदूतावास काठमाडौंको सन् २०१७।३।२ को पत्रमा उल्लेख गरिएको "It is to kindly inform that the Mission has received another letter from State Bank of India, Bahani Branch, Madhepura, Bihar(India), stating therein that Devnarayan Pawan Construct Pvt. Ltd. Proprietor Pawan Kumar Yadav S/o Shri Anmol Yadav is having a current account No.3365000626 with the said Bank Branch. The letter further states that there is no bank Guarantee issued to Shri Pawan Kumar Yadav and Only Cash Facility is available to him." भन्ने बेहोराबाट उक्त Line of Credit सक्कली भएको भनी प्रमाणित गर्न नसकिएको।

यस कार्यालयले निज निर्माण व्यवसायी देवनारायण-खाम्पाचे जे.भि. काठमाडौंले पेस गरेको क्रेडिट लाइन नक्कली भएको ठहर गरी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२(१)(ख) बमोजिम

तथ्य बङ्गाई वा झुक्काई पेस गरेको, सोही ऐनको दफा ६२(१)(ग) बमोजिम जालसाजीपूर्ण कार्य गरेको, सोही ऐनको दफा ६२(२)(क) बमोजिम आचरणविपरीत कार्य गरेको देखिएकोले दफा २१(२)ब बमोजिम बोलपत्र जमानत (Bid Bond) जफत गर्न च.नं. ७५०, मिति २०७३।१।१।८ र च.नं. ८६६, मिति २०७३।१।२।०८ मा एन.सि.सि. बैङ्क चाबहिल शाखालाई बोलपत्र जमानत रकम पठाइदिन पत्राचार भएको र ऐनको दफा ६३(१) बमोजिम ३ वर्षको लागि सार्वजनिक निर्माणसम्बन्धी काम गर्न नपाउने गरी कालोसूचीमा राखिदिन च.नं. ७७९, मिति २०७३।१।१।९ मा सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई सिफारिस गरी पठाएको।

कार्यालयले बोलपत्रको पुनः मूल्याङ्कन गरी निर्माण व्यवसायी नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. काठमाडौंको बोलपत्र स्वीकृत गर्न मिति २०७३।१।२।२ को राष्ट्रिय पत्रिकामा प्रकाशित आशयको सूचनाउपर निज देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.ले सार्वजनिक खरिद अनुगमन समितिमा पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी दिएको निवेदन समितिको मिति २०७४।१।१।६ को निर्णयबाट निजको जिकिर पुग्ने नसक्ने ठहर गरी निवेदन खारेज भएको अवस्था छ। साथै कार्यालयले मिति २०७४।१।८ मा ठेक्का सम्झौता गरी निर्माण व्यवसायीबाट कार्य प्रारम्भसमेत भइसकेको हुँदा विपक्षीले माग गरेको अन्तरिम आदेशसमेत निरर्थक हुने, रिट निवेदकको कानूनी हक अधिकारमा बाधा पुग्ने काम कारबाही यस कार्यालयबाट भए गरेको नहुँदा प्रस्तुत रिट निवेदन खारेज गरिपाउन सम्मानित अदालतसमक्ष अनुरोध छ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ।

सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले सम्बन्धित सार्वजनिक निकायले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१ को उपनियम

(१) अनुसार सार्वजनिक निकायले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६३ बमोजिम कुनै बोलपत्रदाता, प्रस्तावदाता, परामर्शदाता, सेवाप्रदायक, आपूर्तिकर्ता, निर्माण व्यवसायी वा अन्य व्यक्ति, फर्म संस्था वा कम्पनीलाई कालोसूचीमा राख्नु परेमा त्यससम्बन्धी विस्तृत विवरण र कारण खुलाई सम्बद्ध कागजातसहित, सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयलाई लेखी पठाएपछि सोही नियमको उपनियम (१४) बमोजिम सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले कालोसूचीमा राख्ने कारबाही सोसम्बन्धी अनुरोध प्राप्त भएको मितिले ६ महिनाभित्र गरिसक्नु पर्ने कानूनी व्यवस्था रहेको छ। सोहीअनुरूप डिभिजन सडक कार्यालय, महेन्द्रनगर कञ्चनपुरको च.नं.७७९ मिति २०७३/१।१।९ को कालोसूचीमा राख्नेसम्बन्धी अनुरोधसहितको पत्र प्राप्त भइसकेपछि मात्र च.नं.११६८ मिति २०७४।१।१।५ मा यस कार्यालयले सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१(४) बमोजिम निज विपक्षीलाई पत्र पठाइएकोमा निजबाट मिति २०७४।१।२।५ मा लिखित जवाफ प्राप्त भएको र कालोसूचीमा राख्ने नराख्ने सम्बन्धमा प्रमाण कागजात बुझ्ने प्रक्रियामा नै रहेको, निर्णय भई नसकेको अवस्था रहेको हुँदा र प्रमाण कागजातका आधारमा पछि उपयुक्त निर्णय हुने नै भएकोले विपक्षीको दाबी कपोलकल्पित भएकोले खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय, ताहाचल, काठमाडौंको तर्फबाट सचिव विनोद के.सी.को लिखित जवाफ।

ठेक्का नं. DROMNR/ 3373554/072/ 073/002, Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbudha Road को निर्माणको लागि आह्वान गरिएकोमा बोलपत्र दर्ता गर्ने अन्तिम मिति २०७३।६।५ गते १२ बजेसम्म १४ वटा बोलपत्रदाताले बोलपत्र दर्ता गराएको थियो। उक्त बोलपत्रहरू निर्माण व्यवसायीका प्रतिनिधिहरू र सरकारी पदाधिकारीहरूको रोहबरमा सोही दिनको

२:०० बजे खोलिएको थियो। पर्न आएका बोलपत्रहरू कार्यालयमा रहेको बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिबाट मूल्याङ्कन कार्य गरिएको। मूल्याङ्कनको क्रममा तुलनात्मक तालिकाबमोजिम सबैभन्दा कम अंक कबोल गर्ने निवेदक श्री देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. चाबहिल काठमाडौंको बोलपत्र स्वीकृत गर्न मिति २०७३।०८।२३ गते आशयको सूचना प्रकाशित भएकोमा सूचनाको म्यादभित्र २०७३।०८।२९ गते निर्माण व्यवसायी श्री नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. बालाजु, काठमाडौंले बोलपत्र पुनः मूल्याङ्कन गरिपाउँ भनी निवेदन दिएकोमा निजको निवेदनमा उठाइएका विषयहरूको मूल्याङ्कनकै क्रममा देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. काठमाडौंबाट पुष्ट्याई प्राप्त भएकोले सोही बेहोराको जानकारी निवेदक नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनीलाई दिइएको। श्री नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी बालाजु, काठमाडौंलाई बोलपत्र पुनः मूल्याङ्कन गर्न नपर्ने भनी यसरी दिइएको जवाफमा चित्त नबुझी उसले सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिमा निवेदन दर्ता गरेको थियो।

सो सम्बन्धमा सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिले मिति २०७३।१०।९ मा निवेदकले पेस गरेको कागजातमध्ये परराष्ट्र मन्त्रालयमार्फत प्राप्त गरेको काठमाडौं स्थित भारतीय दूतावासको पत्रमा "The Mission has received information from the above mentioned Bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the Company and it is a case of forgery" भन्ने बेहोरा उल्लेख भई आएकोले सो पत्रको आधारमा बोलपत्रदाता श्री देवनारायण खाम्पाचे जे.भी.ले पेस गरेको क्रेडिट लाइन पत्र नक्कली रहेकोमा शङ्का गर्ने ठाउँ रहँदैन। उक्त पत्र आधिकारिक रूपमा सार्वजनिक निकायमा पेस भई नसकेको जानकारी र आफ्नोतर्फबाट यसमा आवश्यक छानबिन गरेर मात्र निर्णयमा पुगिने प्रतिबद्धता विभागको

तर्फबाट समितिसमक्ष प्रस्तुत भइसकेकोले सम्बन्धित सार्वजनिक निकायबाट आधिकारिकता पुष्टि गरी/गराई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५० उपदफा ५ बमोजिम बोलपत्रको पुनः मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने ठहर निर्णय गरिएको छ" भनी निर्णय भएको।

निज निर्माण व्यवसायीले बोलपत्रसाथ संलग्न भारतीय स्टेट बैंक, मध्यपुरा बिहारले देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.को लागि जारी गरिएको भनिएको Line of Credit सम्बन्धमा भारतीय राजदूतावासबाट सन् २०१६।१२।२३ मा "It is kindly to inform that the Mission has received intimation from the above mentioned bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the company and it is a case of forgery" र सन् २०१७।०१।२९ मा "It is kindly to inform once again that the Mission had received intimation from the above mentioned bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the company and it is a case of forgery." भनी लेखी आएको।

सडक कार्यालयले निज निर्माण व्यवसायी देवनारायण-खाम्पाचे जे.भी. काठमाडौंले पेस गरेको क्रेडिट लाइन नक्कली भएको ठहर गरी सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२(१)ख बमोजिम तथ्य गाई वा झुक्काई पेस गरेको, सोही ऐनको दफा ६२(१)ग बमोजिम जालसाजीपूर्ण कार्य गरेको, सोही ऐनको दफा ६२(२)क बमोजिम आचरणविपरीत कार्य गरेको देखिएकोले दफा २१(२)घ बमोजिम बोलपत्र जमानत जफत गर्न एन.सि.सि. बैंक चाबहिल शाखालाई बोलपत्र जमानत रकम पठाइदिन पत्राचार भएको र ऐनको दफा ६३(१) बमोजिम ३ वर्षको लागि सार्वजनिक निर्माणसम्बन्धी काम गर्न नपाउने गरी कालोसूचीमा राखिदिन सार्वजनिक खरिद अनुगमन

कार्यालयलाई सिफारिस गरी पठाएको।

कार्यालयले बोलपत्रको पुनः मूल्याङ्कन गरी निर्माण व्यवसायी नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा. लि. काठमाडौंको बोलपत्र स्वीकृत गर्न मिति २०७३।१२।२ को राष्ट्रिय पत्रिकामा प्रकाशित आशयको सूचनाउपर निज देवनारायण खाम्पाचे जे.भि.ले सार्वजनिक खरिद अनुगमन समितिमा पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी दिएको निवेदन समितिको मिति २०७४।१।६ को निर्णयबाट निजको जिकिर पुग्न नसक्ने ठहर गरी निवेदन खारेज भएको अवस्था छ। साथै कार्यालयले मिति २०७४।१।८ मा ठेक्का सम्झौता गरी निर्माण व्यवसायीबाट कार्य प्रारम्भसमेत भइसकेको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सडक विभागको तर्फबाट यस अदालतमा पर्न आएको लिखित जवाफ।

विपक्षीले मिति सन् २०१७।३।२ नोट नं. KAT/CONS/415/1/2017-177 को भारतीय दूतावासको पत्रलाई आधारमानी उल्लिखित ठेक्का प्रक्रियामा सार्वजनिक खरिद ऐनबमोजिम अख्तियार प्राप्त निकायबाट यस कम्पनीसँग भएको ठेक्का सम्झौता नै रद्द गरी सरकारले प्रारम्भ गर्न लागेको Extension and Improvement of Daijee-Lipna-Jogbuddha Road Kanchanpur को सडक मर्मत, विस्तार तथा सुधारको काम प्रभावित गर्न खोजेको र विपक्षीको आफ्नै व्यवहारका कारण सिर्जित परिस्थितिले उत्पन्न हुन सक्ने कानूनी परिणामबाट बच्न सम्मानित अदालतमा प्रवेश गरेको स्पष्ट देखिन्छ। भारतीय दूतावासको उल्लिखित पत्रले State Bank of India को Line of Credit सँग सम्बन्धित भारतको देव नारायण कन्स्ट्रक्सन प्रा. लि.को को Forgery Line of Credit को विषयमा कुनै कुरा उल्लेख गरेको छैन मात्र उक्त कम्पनीको प्रोपाइटरलाई (देव नारायण कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. लाई

होइन) एस.बी.आइ. बैंकले Cash Facility को सुविधा प्रदान गरेको कुरा उल्लेख छ। यसले स्पष्ट रूपमा देवनारायण कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि.ले ठेक्का प्राप्त गर्न नेपाल सरकारले तोकेको निकायमा बोलपत्रसाथ पेस गरेको State Bank of India को Line of Credit सँग सम्बन्धित कागजात Forgery Line of Credit को खण्डन गरेको देखिँदैन / छैन। यसरी उल्लिखित ठेक्कासँग नितान्त असम्बन्धित विषयको कागजात पेस गरी गलत नियतका साथ सम्मानित अदालतसमक्ष प्रवेश गरेको र सम्पन्न भइसकेको ठेक्का सम्झौताबमोजिमको सडक मर्मत, विस्तार तथा सुधारको काम कामहरू प्रारम्भ भइसकेपछिको अवस्थामा मात्र बाधा अड्चन खडा गर्न आएको हुनाले विपक्षीको रिट निवेदन खारेज गरी सुपथ इन्साफ पाउँ भन्नेसमेत बेहोराको विपक्षी नागार्जुन कन्स्ट्रक्सनको तर्फबाट अ.प्रा. ऐ.का प्रबन्ध सञ्चालक दिपकबहादुर सिंहको लिखित जवाफ।

यसमा सडक विभागले नक्कली भनिएको भारतीय स्टेट बैंकको मिति २०१६।१।१५ को क्रेडिट लाइनपत्र र भारतीय राजदूतावासको मिति २०१७।३।२ र २०१७।२।९ को पत्रसमेत सम्पूर्ण कागजातसहितको फाइल महान्यायाधिवक्ताको कार्यालयमार्फत झिकाई आएपछि नियमानुसार पेस गर्नु भन्नेसमेत बेहोराको यस अदालतबाट मिति २०७५।१।१३ मा भएको आदेश।

नियमबमोजिम दैनिक पेसी सूचीमा चढी निर्णयार्थ यस इजलाससमक्ष पेस हुन आएको प्रस्तुत रिट निवेदन तथा लिखित जवाफहरूसमेतको सम्पूर्ण सक्कल मिसिल अध्ययन गरी हेरियो।

निवेदक देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. तर्फबाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ता श्री बाबुराम दाहालले हाम्रो जे.भि.लाई गैरकानूनी रूपमा ठेक्का नदिने धरौटी जफत तथा कालोसूचीमा राख्ने गैरकानूनी कार्य उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कानूनबमोजिम गर्नु,

गराउनु भनी विपक्षीका नाममा परमादेशको प्रतिषेधको आदेश जारी गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षीहरूको तर्फबाट उपस्थित विद्वान् सहन्यायाधिवक्ता श्री गोपालप्रसाद रिजालले Joint Venture मा दुवै पक्षको समान दायित्व रहन्छ। एक पक्षको कुरा अर्को पक्षले मान्दिन भन्न कानूनतः मिल्ने हुँदैन। साधिकार निकायले कानूनबमोजिम गरेको कार्यबाट कसैको मौलिक हक हनन भयो भन्न मिल्दैन। सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६४ को दफा ६२(२)(ख) को तथ्य बङ्ग्याई प्रस्तुत रिट निवेदन दायर भएको तथा गलत कागजात पेस गरेर आफैँले जोखिम उठाएको यस निवेदनको हकको रिट निवेदन खारेज भागी हुँदा खारेज गरिपाउँ भनी बहस गर्नुभयो।

विपक्षी नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि.बाट उपस्थित विद्वान् अधिवक्ताहरू श्री विश्वनाथप्रसाद दाहाल र श्री विद्याकान्त अधिकारीले खाम्पाचे निर्माण सेवा कम्पनीले झुट्टा कागजात पेस गरेको कारण हामीले ठेक्का पाएका हौं। हाल सम्झौताअनुसारको कामसमेत सकिन लागेको अवस्था भएकोले हाम्रो हक रिट खारेज हुनुपर्छ भनी बहस प्रस्तुत गर्नुभयो।

यसमा विपक्षी डिभिजन सडक कार्यालयबाट प्रकाशित सुरु सूचना नं.०२/०७३/०७४ मिति २०७३।५।६ को बोलपत्र सूचनाअनुसार DROMNR/3373554/073/74/002 निर्माण कार्य Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbudha Road, Kanchanpur निर्माणको लागि प्रकाशित बोलपत्र सूचनाअनुसार यस जे.भि.ले सम्पूर्ण कार्यहरू पूरा गरी तोकिएको समयभित्रै बोलपत्र पेस गरिएकोमा उक्त बोलपत्र यस जे.भि.ले कबोल अंक रु.१५,८३,७९,६०६।०८ मा पाउने गरी मिति २०७३।८।२३ को बोलपत्र स्वीकृत गर्ने आशयको सूचना प्रकाशित भएकोमा सोपश्चात् हालसम्म सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा

२७(३) बमोजिम १५ दिनभित्र खरिद सम्झौता गर्नका लागि कार्य सम्पादन जमानत (Performance Guarantee) सहित सूचना प्राप्त हुनु पर्नेमा एक्कासी मिति २०७३।९।२।२ को राजधानी राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित बोलपत्र स्वीकृत गर्ने आशयको सूचनाबमोजिम उक्त निर्माण कार्य श्री नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी लि. काठमाडौँको कबोल अंक रु.१६,३६,५३,४५९।०९ मा स्वीकृत गर्ने गरी आशयको सूचना प्रकाशित भएको देखी अत्यन्त अन्यायमा परी उक्त कार्यालयमा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ४७(१) बमोजिम पुनरावलोकनका लागि विपक्षी सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिसमक्ष सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०४ बमोजिम तोकिएको धरौटीसहित निवेदन गरेकोमा उक्त समितिको मिति २०७४।१।१६ को निर्णयले हाम्रो निवेदन खारेज गरी हाम्रो धरौटीसमेत जफत भएकोले नेपालको संविधानको धारा १७ (२) (घ), १८ (१), २५ (१), ४६, १३३ (२) (३) सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ३, २५, २६, २७, ५९, ६२, ६३, ६९ सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४९ तथा प्रचलित कानूनसमेतका आधारमा सो गैरकानूनी रूपमा हामीलाई ठेक्का नदिने गरी भएको निर्णय, धरौटी जफत गर्ने गरी भएको निर्णय तथा पत्राचार, कालोसूचीमा किन नराख्ने भनी सोधिएको स्पष्टीकरणसमेत उत्प्रेषणको आदेशद्वारा बदर गरी कानूनबमोजिम गर्नु, गराउनु भनी विपक्षीहरूको नाममा परमादेश प्रतिषेधको आदेशसमेत जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदन माग दाबी र सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५० को उपदफा ५(ख)(३) बमोजिम बोलपत्रहरूको पुनः मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने ठहरबमोजिम डिभिजन सडक कार्यालय एवं विभागले परराष्ट्र मन्त्रालयमार्फत पुनः भारतीय राजदूतावासमा सोध्दा State Bank of India बाट Line of Credit झुट्टो भएको आफूले त्यस्तो कुनै प्रकारको पत्र कम्पनीको

नाममा जारी नगरेको र उक्त पेस भएको पत्र जालसाज किर्ते हो भनी उल्लेख भई आएकोमा तथा भारतीय राजदूतावासको KAT/CONS/415/2017-177 को पत्रको छायाँप्रतिबाट समेत उक्त Line of Credit, आधिकारिक रूपमा सम्बन्धित निकायले जारी गरेको नभई Forgery भएको भन्ने विषयमा कुनै खण्डन नआएको हुँदा रिट निवेदन खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेत बेहोराको लिखित जवाफ रहेको देखियो।

निवेदक तथा प्रत्यर्थीको तर्फबाट प्रस्तुत गरिएका उल्लिखित दाबी जिकिरको आधारमा प्रस्तुत निवेदन मागदाबीको विषयमा निर्णय गर्न निम्नलिखित प्रश्नहरूको निरूपण गर्नुपर्ने देखियो:-

१. निवेदक जे.भी.ले ठेक्का प्राप्त गर्न गरेको कार्य कानूनबमोजिमको छ, छैन ?
२. निवेदक जे.भी. को Bid Bond जफत गरी कालोसूचीमा राखेको कार्य कानूनबमोजिम छ, छैन ?
३. निवेदक जे.भी. को दायित्व र यसमा संलग्न कम्पनीहरूबिचको सामूहिक र छुट्टाछुट्टै दायित्वको निर्धारण मापदण्ड मिलेको छ, छैन ?
४. निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो, होइन ?

२. अब पहिलो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, यसमा भारतीय निर्माण कम्पनी देवनारायण कन्स्ट्रक्सन कम्पनी र नेपाली खाम्पाचे निर्माण सेवा प्रा.लि. मिली स्थापना गरिएको देवनारायण खाम्पाचे संयुक्त उपक्रम (Joint Venture) जे.भी. ले डिभिजन सडक कार्यालय कञ्चनपुरले DROMAR.3373354.073.74.002 Extension and Improvements of Daijee Lipna Jogbudha Road, Kanchanpur निर्माणको लागि आह्वान गरेको बोलपत्र सूचनाअनुसार सम्पूर्ण कार्यहरू पूरा गरी तोकिएको समयभित्र बोलपत्र पेस गरेकोमा

ठेक्का मूल्याङ्कन गर्ने क्रममा मिति २०७३/६/१८ मा डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले निवेदक देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. सँग पेस भएका कागजात सम्बन्धमा थप जानकारी लिने उद्देश्यले पत्राचारसमेत गरेको देखिन्छ। उक्त पत्रमा JV Partner देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. विहार भारतले पेस गरेका कागजातको बैधता सम्बन्धमा, आयकर सम्बन्धमा, Specific Experience Certificate सम्बन्धमा र JV Agreement र Power of Attorney का बारे चित्त बुझ्दो जवाफ यथाशीघ्र पठाउन भनिएको देखियो।

३. उक्त पत्रको सम्बन्धमा निवेदक जे.भी. ले मिति २०७३/६/२५ जवाफ पठाएको र मुख्य विवादित JV Partner देवनारायण कन्स्ट्रक्सन प्रा. लि. को Credit Line को सन्दर्भमा स्टेट बैंक अफ इण्डिया (SBI) भवानी, जिल्ला मध्यपुरा विहारको १५।०९।२०१६ को Project Manager, Division Road Office, Mahendranagar, Kanchanpur लाई संशोधित पत्रमा भारतीय रुपैयाँ १५,००,००,०००।- (पन्ध्र करोड) को Credit Line देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. लाई उपलब्ध गराइएको बेहोरा उल्लेख गरेको देखिन्छ। सन् २८।१०।२०१६ को अर्को पत्रमा १५/०९/२०१६ को पत्रमा उल्लिखित Credit Line Package no. DORMNR/3373354/073/74/002 का लागि भएको प्रमाणित गरिएको छ, भनिएको छ। जुन यसै विवादसँगको बोलपत्र नम्बर रहेको देखिन्छ।

४. उल्लिखित बेहोरापश्चात् डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरको मिति २०७३/७/१० को टिप्पणीमा निम्न आधारमा निवेदन जे.भी. को बोलपत्र ठेक्का प्राप्त गर्न योग्य रहेकाले खरिद सम्झौताको लागि सार्वजनिकसूचनाप्रकाशितकोस्वीकृतिहुनुपर्नेभनिएको छ। बोलपत्र मूल्याङ्कन समितिको सिफारिससहितको प्रतिवेदन र सोसाथ संलग्न बोलपत्रहरूको कबोल

अंकको तुलनात्मक तालिकाअनुसार ठेक्का नं. DORMNR/3373554/073/74/002 Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbodha Road, Kanchanpur को लागि बोलपत्र आह्वानको सूचना र बोलपत्रसम्बन्धी कागजातको माग गरिएको न्यूनतम सर्तहरू श्री देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. काठमाडौंले पूरा गरेको हुँदा उक्त फर्मको कबोल अंक रु.१५,८३,७९,६०६।०८ (मू.अ.करबाहेक) र सोमा १३ प्रतिशत मु.अ.कर थपसमेत गरी हुन आउने रु.१७,८९,५९,९१४।९० स्वीकृत लागत अनुमान रु.२४,४५,३९,१८०।४२ (मु.अ.क. बाहेक) भन्दा ३५.२४% ले घटी देखिन आएको न्यूनतम कबोल भई सारभूत रूपमा प्रभावग्राही देखिएको उक्त बोलपत्र सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम ६७ को उपनियम (१) को खण्ड (घ) मा उल्लिखित रकम सीमाभित्र रहेकोले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २७ को उपदफा (१) अनुसार छनौट गरी सोही ऐनको दफा २७(२) बमोजिम आशयको सार्वजनिक सूचना जारी गर्ने गरी स्वीकृतिका लागि श्रीमान् महानिर्देशकज्यू सडक विभागसमक्ष पेस हुन निर्णयार्थ पेस गरेको छु भनि एबमोजिम विभागबाट मिति २०७३/८/२० मा स्वीकृत भई मिति २०७३/८/२३ मा निवेदक जे.भी. का नाममा बोलपत्र स्वीकृत गर्ने आशयको सूचना नागरिक राष्ट्रिय दैनिकमा प्रकाशित भएको मिसिल संलग्न कागजातबाट देखियो ।

५. मिति २०७३/८/२३ को सूचनापश्चात् बोलपत्र दाताहरूमध्येको नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. ले डिभिजन सडक कार्यालय कञ्चनपुरमा मिति २०७३/८/२९ मा सार्वजनिक खरिद ऐनको दफा ४७(१) अनुसार असर पर्ने कम्पनीको हैसियतबाट सोही ऐनको सोही दफाको उपदफा (६) बमोजिम बोलपत्र पुनर्मूल्याङ्कनका लागि ४ बुँदाको बेहोरा राखी निवेदन दिएको देखिन्छ । सो निवेदन मागबमोजिम पूर्ण मूल्याङ्कन

गर्नु नपर्ने भनी डिभिजन सडक कार्यालयले मिति २०७३/९/१ मा पत्राचार गरेपछि नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. ले श्री भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सिंहदरबार काठमाडौंमा “क्रेडिट लाईन सर्तिफिकेट भेरिफिकेसन सम्बन्धमा” विषयको निवेदन मिति २०७३/३/९ मा दर्ता गरेको देखिन्छ । उक्त पत्रमा ठेक्का नं. DORMNR/3373554/073/74/002 Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbudha Road, Kanchanpur ठेक्का प्राप्त गर्ने निर्माण व्यवसायीमध्ये भारतीय कम्पनी देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. का नाममा भारतीय स्टेट बैंक, मध्यपुरा बिहारबाट जारी भएको क्रेडिट लाइन सर्तिफिकेट नक्कली पेस भएको आशंका भएकोले उक्त सर्तिफिकेट भेरिफिकेसनका लागि भारतीय राजदूतावासमार्फत् भेरिफिकेसन गरी पाउन अनुरोध गरिएको छ ।

६. सोपश्चात् सन् २३ डिसेम्बर २०१६ को परराष्ट्र मन्त्रालयको भारतीय राजदूतावास काठमाडौंलाई लेखेको Authenticity Verification सम्बन्धी पत्रको जवाफमा भारतीय राजदूतावास, काठमाडौं सन् २३-१२-२०१६ को पत्रको बुँदा नं. २ मा “It is to kindly inform that the Mission has received intimation from the above mentioned Bank stating that the State Bank of India has not issued any such letter to the company and it is a case of forgery.” भनी लेखी आएको देखिन्छ ।

७. भारतीय राजदूतावासको सन् २३-१२-२०१६ को पत्रपश्चात् नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. ले मिति २०७३/९/११ मा सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १०३ को अधीनमा रही तोकिएको समयभित्रै ठेक्का नं DORMNR/3373554/073/74/002 बोलपत्र पुनरावलोकन गरिपाउँ भनी सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन

समितिमा निवेदन पेस गरेको देखियो । सोपश्चात् आवश्यक छानबिन गरी सबै पक्षको प्रतिक्रिया लिई तीन सदस्यीय नेपाल सरकार सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिको २०७३ माघ ९ को निर्णयमा निवेदक जे.भी. ले पेस गरेको क्रेडिट लाइन पत्र नक्कली रहेकोमा शंका गर्ने ठाउँ नरहेको निष्कर्ष निकाली सो पत्रको आधिकारिकताबारे विभागले पुनः छानबिन गरी समितिसमक्ष प्रस्तुत हुने भनिएकाले सो पुष्टि गरी गराई सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ५० को उपदफा ५(ख) (३) बमोजिम बोलपत्रको पुनर्मूल्याङ्कन गर्नुपर्ने ठहर गरेको पाइयो ।

८. निवेदक जे.भी. ले पेस गरेको SBI-India को Credit Line को आधिकारिकताबारे परराष्ट्र मन्त्रालयले भारतीय राजदूतावासमा सन् ०८-०२-२०१७ मा पुनः लेखेको पत्रको सन्दर्भमा राजदूतावासबाट ०९-०२-२०१७ मा निम्नबमोजिमको पत्र आएको छ: "The Embassy of Republic of India in Nepal Presents its Compliments to the Ministry of Foreign Affairs, Government of Nepal and has the honor to refer to Ministry's NV No-SA-1.63-95.856 dated 08-02-2017 and our NV of even number 860 dated 23-12-2016 regarding authenticity of the letter issued by state Bank of India, Bubhani, Madehpura, Bihar.

९. It is to kindly inform once again that the Mission had received intimation from the above mentimed bank stating that the State bank of India has not issued any such letter to the company, and it is a case of Forgery." भारतीय राजदूतावासको पछिल्लो सन् ०९-०२-२०१७ को पत्रपश्चात् नेपाल सरकार भौतिक पूर्वाधार तथा यातायात मन्त्रालय, सडक

विभागको मिति २०७३/११/१ को निवेदक जे.भी. लाई कारबाही गरी बाँकी रहेका बोलपत्र दाताहरूमध्येबाट बोलपत्र मूल्याङ्कनको प्रक्रिया अगाडि बढाउनु भन्ने पत्रबमोजिम डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले मिति २०७३/११/८ मा पुनः मूल्याङ्कन प्रक्रिया अघि बढाउने निर्णय गरेको देखिन्छ ।

१०. सार्वजनिक खरिदसम्बन्धी कार्य वस्तुनिष्ठ, पारदर्शी तथा विश्वसनीय हुनु आवश्यक छ । राष्ट्रको विकास निर्माणसँग र त्यससँगै आबद्ध राष्ट्रको आर्थिक सामाजिक विकास एवं जनशक्तिको सदुपयोगसँग सम्बन्धित रहेको यो विषयमा प्रतिस्पर्धा, स्वच्छता, इमान्दारिता, जवाफदेहिता र विश्वसनीयता प्रवर्द्धन हुनु आवश्यक छ । यस्ता कुराहरूमा केही आत्मनिष्ठता एवं राजनीतिक आर्थिक स्वार्थहरूले प्रवेश र संरक्षण पाएको चर्चा पटकपटक सार्वजनिक भई आएको छ । कतिपय ठेक्कापट्टा समयमा सम्पन्न नभई राष्ट्रले आर्थिक नोक्सानी बोक्ने र जनताले कर आदिको माध्यमबाट राष्ट्रलाई समर्पित गरेको रकमको दुरुपयोगका कारण जनताले दुःख हैरानी पाउनुको साथै स्वास्थ्यसँग समेत गम्भीर खेलबाड हुन जाने हुन्छ । देशको आर्थिक विकास र निर्माणको प्रक्रियामा छलकपट, भेदभाव, आर्थिक चलखेल, आत्मनिष्ठ निर्णय तथा लुकाई गलतलाई सही देखाउने प्रवृत्तिको निराकरण गरी जनतालाई सुशासनको प्रत्याभूति दिन सक्नु नै सार्वजनिक खरिद ऐन एवं सुशासनसम्बन्धी कानूनहरूको सफलताको कडी हो । यस अवस्थामा ठेक्का प्राप्त गर्न अपनाइने कपटपूर्ण प्रवृत्ति तथा ठेक्का पाएपछि काम समयमा सम्पन्न नगरी लागत चढाउनु वा ठेक्का ओगटेर राख्ने प्रवृत्तितर्फ कठोर हुनु र शून्य सहनसिलता अपनाउनु आजको अपरिहार्यता हो । यस परिप्रेक्ष्यमा हेर्दा, निवेदक जे.भी. ले ठेक्का नं. DORMNR/3373554/073/74/002 प्राप्त गर्न अनधिकृत रूपमा आफैँले कागज बनाई पेस गरी कित्ते जालसाजपूर्ण कार्य गरेको तथ्य भारतीय

राजदूतावासको एकै बेहोराका सन् २३-१२-२०१६ र सन् ०९-०२-२०१७ को पत्रले पुष्टि गरेको छ । कुनै निकायबाट जारी गरिएको भनी विश्वास दिलाई पेस गरिएको लिखतको आधिकारिकता प्रमाणित गर्ने जिम्मेवारी त्यस्तो लिखत पेस गर्नेकै हुन्छ । सम्बन्धित निकायले त्यस्तो लिखत जारी गरेको होइन भनी इन्कारी गरेमा त्यस्तै लिखत जालसाजीपूर्ण तरिकाले तयार भएको मान्नुपर्ने हुन्छ । निवेदकको कार्य सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२ मा उल्लिखित “बोलपत्रदाता वा प्रस्तावदाताले खरिद प्रक्रियामा वा खरिद सम्झौताको कार्यान्वयनमा प्रभाव पार्ने मनसायले देहायका कार्य गर्नु वा गराउनु हुँदैन” भनी प्रतिबन्ध लगाएको कार्यभित्र पर्छ पर्दैन भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, सोही ऐनको दफा ६३(२)(ख) ले तथ्य बङ्ग्याई वा झुक्याई पेस गरेको र दफा ६२(२) (ग) ले फर्जि कागजात पेस गरी जालसाजीपूर्ण कार्य गर्न नहुने प्रस्ट उल्लेख गरेको स्थितिमा निवेदक जे.भि. बाट कानूनबाट वर्जित गैरकानूनी मार्गबाट ठेक्का प्राप्त गर्न खोजेको होइन भनी विश्वास गर्न सकिने अवस्था देखिएन ।

११. अब दोस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, विपक्षीमध्येका डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले निवेदक जे.भी. ले बोलपत्रसाथ पेस गरेको बोलपत्र जमानत (Bid Bond) जफत गरी उक्त जे.भी. लाई कालोसूचीमा राख्ने गरी गरेको निर्णय कानूनसम्मत छ, छैन ? भन्ने सम्बन्धमा विचार गर्दा, बोलपत्र जमानत जफत हुने अवस्था र कुनै व्यक्ति / कम्पनी कालोसूचीमा पर्न सक्ने स्थितिका बारेमा विवेचना गर्नुपर्ने देखियो ।

१२. बोलपत्र आह्वानकर्ताले खरिद वा निर्माण कार्य सम्पन्न गर्न सार्वजनिक रूपमा गरेको बोलपत्र आह्वानको सूचना तथा सोसँग सम्बन्धित बोलपत्र फाराम र कागजातमा उल्लिखित सर्त स्वीकारी सोबमोजिमको योग्यता पुगेका व्यक्ति / कम्पनी / फर्मले तोकिएको काम सम्पन्न गर्न सक्ने आफ्नो योग्यता /

क्षमता पुगेको अवस्थामा बोलपत्र भरी आफूले तोकेको मूल्यमा काम पाइएको अवस्थामा सो सम्पन्न गर्ने प्रतिबद्धता स्वरूप बोलपत्र साथै पेस गरिने जमानतलाई बोलपत्र जमानत (Bid Bond) भनिन्छ । सामान्यतः बोलपत्र दाताको बोलपत्र मूल्याङ्कनमा सफल नभएमा Bid Bond को औचित्य सकिन्छ र सो जफत हुने अवस्था आउँदैन । त्यसको अलावा कानूनले वा बोलपत्र आह्वानको सूचनामा वर्णित एवं वर्जित गरिएका कार्य गरेको अवस्थामा समेत Bid Bond जफत हुन सक्छ ।

१३. सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २१(१) मा बोलपत्रदाताले बोलपत्रसाथ तोकिएबमोजिम जमानत पेस गर्नुपर्नेछ भनिएको जमानत नै बोलपत्र जमानत (Bid Bond) हो । सोही दफाको उपदफा (२) को (क)(ख)(ग)(घ)(ङ) र (च) मा बोलपत्र जमानत जफत हुने अवस्था उल्लेख गरिएको छ । यसमा बोलपत्र जमानत जफत हुन सक्नेछ नभनी जफत हुनेछ भन्ने बाध्यकारी व्यवस्था गरिएकाले विधायिकी मनसाय स्पष्ट रहेको पाइयो । निवेदक जे.भी. ले बोलपत्रसाथ सेप्टेम्बर २०, २०१६ मा डिभिजन सडक कार्यालय, महेन्द्रनगर कञ्चनपुरको नाममा एन.सी.सी. बैंक चाबहिल शाखाबाट जारी गराएको रु.६९,५०,०००।- को Bid Guarantee सेप्टेम्बर २१, २०१६ देखि फेब्रुअरी २०, २०१७ सम्मका लागि जारी गराई बोलपत्र पेस गरेको तथ्यमा विवाद छैन । जारी बोलपत्र जमानत पत्रको सर्तमा बोलपत्रदाताले आफ्नो कुन दायित्व उल्लङ्घन गरेको हो ? सो उल्लेख गरी जमानतको अवधिभित्र दाबी गरेमा हिताधिकारी (Beneficiary) डिभिजन सडक कार्यालयलाई Bid Bond रकम उपलब्ध गराउने प्रतिबद्धता जनाइएको पाइयो । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा २१(२)(च) मा सोही ऐनको दफा ६२ बमोजिमको आचरणविपरीत काम गरेमा बोलपत्र जमानत जफत हुने कानूनी व्यवस्था रहेको पाइयो ।

दफा ६२ को उपदफा २ को (ख) र (ग) विपरीतको आचरण निवेदक जे.भी. बाट भएको सम्बन्धमा माथि पहिलो प्रश्नमा विवेचना हुँदा व्याख्या भइसकेको अवस्था रहेको र डिभिजन सडक कार्यालयले मिति २०७३/११/८ मा श्री एन.सि.सि. बैंक, चाबहिललाई (Bid Bond) रकम पठाइदिने सम्बन्धमा लेखेको पत्रमा समेत “निज देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. काठमाडौंले नक्कली कागजात पेस गरी जालसाजी गरेको हुँदा बिडबण्ड जफत गरी कारबाही गर्ने निर्णय भएकोले उक्त (Bid Bond) रकम रु. ६९,५०,०००।- (अक्षरूपी रु. उनान्सत्तरी लाख पचास हजार मात्र) को डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरको नाममा चेक वा ड्राफ्ट तयार गरी पठाइदिनु हुन अनुरोध छ” भनी लेखिएको देखिन्छ। उपर्युक्त आधार कारणहरूबाट डिभिजन सडक कार्यालयले निवेदक “देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. काठमाडौंले सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२(१)(ग) बमोजिम फर्जी कागजात पेस गरी जालसाजीपूर्ण कार्य गरेकोले दफा २१(२)(च) बमोजिम निजको बिडबण्ड जमानत रु. ६९,५०,०००।- (उनान्सत्तरी लाख पचास हजार मात्र) जफत गरी राजस्व दाखिला गर्ने” भनी गरेको निर्णय र सोबमोजिम जफत गर्न एन.सि.सि. बैंकलाई लेखिएको पत्र कानूनबमोजिमको रहेको देखिएकाले उत्प्रेषणको आदेशबाट उक्त निर्णय बदर गरिपाउँ भन्ने निवेदन दाबी र निवेदकका पक्षबाट बहस पैरवी गर्नु हुने कानून व्यवसायीहरूको जिकिरसँग सहमत हुन सकिएन।

१४. त्यसैगरी कालोसूचीमा राख्ने सोही मिति २०७३/११/८ को निर्णयका सम्बन्धमा हेर्दा कुनै व्यक्ति / कम्पनी / फर्म / संस्थालाई कालोसूचीमा राख्नुपर्ने अवस्था कारण र पूरा गर्नुपर्ने पूर्वावस्थाका सम्बन्धमा संक्षिप्त विवेचना गर्नुपर्ने देखियो।

१५. करारीय सम्बन्ध दुई पक्षबिचको सहमतिबाट सृजित हुन्छ। निजी व्यक्ति कुनै

व्यक्तिसँग करार गर्न वा नगर्न पूर्ण रूपले स्वतन्त्र हुन्छ। निजी व्यक्तिसँग करार गर्नेसँग करार नगर्ने अधिकार अन्तरनिहित भएसरह सरकार, राज्यको अंग वा सार्वजनिक संस्थासँग करार नगर्ने अधिकार अन्तर्निहित हुँदैन। यी सरकारी र सार्वजनिक निकाय भएकाले सबैलाई बिना भेदभाव समान व्यवहार गर्नुपर्ने संवैधानिक र कानूनी दायित्वबाट बाँधिन्छन् तर यस्ता निकायले कसैलाई कालोसूचीमा राखेको अवस्थामा भने करारीय सम्बन्धमा वा अन्य कतिपय सम्बन्ध वा सुविधा दिन बाध्य नहुने अवस्था सृजना हुन सक्छ। तर यसरी कालोसूचीमा राख्ने निर्णय कानूनबमोजिम र प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको परिपालनाबाट मात्र सम्भव हुन्छ।

१६. कालोसूची भनेको कानूनद्वारा वर्जित खराब व्यवहार र आचरण गर्ने व्यक्ति, कम्पनी वा संस्थाको सूची हो जसबाट उनीहरूलाई त्यस्तै खराब व्यवहार दोहोर्‍याउन नसक्ने बनाउन कालोसूचीमा राखी दण्डित गरिन्छ। कालोसूचीमा समावेश गरिएपछि आफ्नो व्यापार व्यवसाय वा व्यवहार सञ्चालन गर्न विदेश यात्रा गर्न, खरिद बिक्री गर्न, बैंकबाट कर्जा लिन वा अन्य सामाजिक राजनीतिक गतिविधिमा सहभागिता जनाउनसमेत व्यक्ति, कम्पनी वा संस्थालाई नकारात्मक असर पर्दछ। कालोसूचीमा समावेश भएकोमा व्यावसायिक क्षमतामा हास आउनाले विश्वसनीयता र सामाजिक प्रतिष्ठा गम्भीर असर पर्ने हुँदा उनीहरूको व्यापार व्यवसाय बिग्रन गई आर्थिक संकटको सामना गर्नुपर्ने हुन्छ। कालोसूचीमा पर्ने प्रतिको अविश्वास बढ्ने र सम्बन्धित क्षेत्रको व्यापारिक / व्यावसायिक गतिविधिमा निश्चित अवस्था वा अवधिसम्म प्रतिबन्ध लाग्ने हुँदा व्यावसायिक, सामाजिक वा राजनीतिक जीवनमा रहेको व्यक्ति, कम्पनी वा संस्थाले कालोसूचीबाट सधैं जोगिएर स्वच्छ र निष्पक्ष काम व्यवहार गर्नु उनीहरूकै हितमा रहन्छ।

१७. प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक जे.भी. ले गरेको काम कारबाही कालोसूचीमा राख्ने प्रकृतिको थियो वा थिएन ? कानूनबमोजिम कालोसूचीमा राखिएको हो वा होइन ? कालोसूचीमा राख्ने निर्णय गर्नुअघि सुनुवाइको मौका दिइएको थियो वा थिएन ? भन्ने प्रश्नतर्फ विचार गर्नुपर्ने देखियो । माथिका प्रकरणहरूमा विवेचना गरिएबमोजिम निवेदक जे.भी. ले उल्लिखित ठेक्का प्राप्त गर्न पेस गरेको भारतीय एस.बि.आई. बैंकको सन् १५-०१-२०१६ Credit Line पत्र नक्कली भएको बेहोरा भारतीय राजदूतावासको २३-१२-२०१६ र सन् ०१-०२-२०१७ को पत्रले प्रस्ट पारेको देखियो । सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को दफा ६२ को उपदफा (२) र (२)(ख) र (ग) ले त्यस्तो तथ्य बङ्ग्याई वा झुक्याई पेस गर्न वा जालसाजपूर्ण कार्य गरी कागजात पेस गरी खरिद प्रक्रिया वा खरिद सम्झौतालाई प्रभावित पार्न प्रतिबन्ध लगाएको अवस्था रहेकोमा सोविपरीतको कार्य कालोसूचीमा राख्ने प्रकृतिको रहेको कानूनी व्यवस्था सोही ऐनको दफा ६३ को (१)(क) मा रहेको पाइँदा निवेदक जे.भी. लाई कालोसूचीमा राख्ने भनी डिभिजन सडक कार्यालय, कञ्चनपुरले गरेको मिति २०७३/११/८ को निर्णयलाई अन्यथा मान्न सकिएन ।

१८. कालोसूचीमा राख्नुअगाडि सुनुवाइको मौका अनिवार्य दिई प्राकृतिक न्यायको परिपालना हुनुपर्ने सन्दर्भमा सोको परिपालना भएको छ, छैन ? भनी हेर्दा मिति २०७३/११/८ को निर्णयबमोजिम डिभिजन सडक कार्यालयले मिति २०७३/११/९ मा सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालय, काठमाडौँलाई निवेदक जे.भी. र सोका मुख्य व्यक्तिलाई कालोसूचीमा राखिदिन तोकिएको ढाँचा भरी पत्राचार गरेको देखिन्छ । उक्त पत्रमा सार्वजनिक खरिद ऐन, नियमबमोजिम Civil Works सम्बन्धी काम गर्न नपाउने गरी तीन वर्षको लागि कालोसूचीमा राखिदिनु हुन सिफारिससाथ

अनुरोध छ भनिएको छ । यो पत्रको आधारमा कालोसूचीमा राख्नुअघि सार्वजनिक खरिद अनुगमन कार्यालयले मिति २०७४/१/५ मा “लिखित स्पष्टीकरण पेस गर्ने सम्बन्धमा” भनी श्री देवनारायण खाम्पाचे जे.भी., मुख्य व्यक्ति आडदाबा शेर्पालाई “श्री डिभिजन सडक कार्यालय, महेन्द्रनगर कञ्चनपुरको प.सं. २०७३/७४, च.नं. ७७९, मिति २०७३/११/९ को पत्रानुसार त्यस देवनारायण खाम्पाचे जे.भी., चाबहिल-७, काठमाडौँलाई कालोसूचीमा राख्न लेखिआएको पत्रको प्रतिलिपि यसैसाथ संलग्न छ । सार्वजनिक खरिद नियमावली, २०६४ को नियम १४१(४) बमोजिम त्यस देवनारायण खाम्पाचे जे.भी., चाबहिल-७, काठमाडौँलाई कालोसूचीमा राख्नु नपर्ने कारण भए कागजातसहित ३० दिनभित्र यस कार्यालयमा लिखित स्पष्टीकरण पेस गर्नु हुन निर्देशानुसार अनुरोध छ भन्ने बेहोराको पत्राचार भएको र सो पत्र मिति २०७४/१/६ मा बुझिएको देखिन्छ । यसरी कालोसूचीमा राख्नु अगाडि सोको आधार कारण र कानूनी व्यवस्थासहित सुनुवाइको मौका दिई प्राकृतिक न्यायको सिद्धान्तको समेत परिपालना भएको देखिन्छ । यसको अलावा निवेदक जे.भी. ले सार्वजनिक खरिद पुनरावलोकन समितिसमक्ष मिति २०७३/१२/१५ पुनरावलोकन गरिपाउँ भन्ने निवेदनपत्र दिई आफ्नो कम्पनीले पेस गरेको बैंक जमानत जफत नगर्नु र कुनै कारबाही नगर्नु भन्ने अनुरोध गरेकोमा मिति २०७४/१/६ मा उक्त आग्रह खारेज गरेकोसमेत आधारमा निवेदक जे.भी. कम्पनीले राखेको बोलपत्र जमानत (Bid Bond) जफत गरी निजलाई कालोसूचीमा राख्ने काम कानून र प्राकृतिक न्यायसम्मत देखिएकाले अन्यथा गरिरहन परेन ।

१९. अब तेस्रो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, निवेदक जे.भी. मध्येको खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा.लि. ले आफू नेपालतर्फको निर्माण कम्पनी भएको र आफ्नो कुनै दोष नरहेको अवस्थामा जे.भी. मध्येको अर्को

पार्टनर भारतीय कम्पनी देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. को समेत कुनै दोष नहुँदा पनि वा हुँदा पनि हामी खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा.लि. लाई कुनै पनि प्रकारको कारबाही हुन नसक्ने भनी रिट निवेदनको प्रकरण १ को (छ) मा लिएको दाबीका सम्बन्धमा निक्यौल गर्न जे.भी. मा संलग्न कम्पनीहरूको सामूहिक र छुट्टाछुट्टै दायित्वका सम्बन्धमा के हुने हो भन्नेबारे विवेचना गर्नुपर्ने देखियो।

२०. यसमा भारतीय निर्माण कम्पनी देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी र नेपाली खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा.लि. मिली स्थापना भएको देवनारायण खाम्पाचे संयुक्त उपक्रम (Joint Venture) जे.भी. ले DROMNR/3373554/073/74/002, Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbodha Road, Kanchanpur निर्माणको लागि पेस गरेको बोलपत्र स्वीकृति भएपश्चात् खरिद सम्झौता हुनुपूर्व बोलपत्र पुनः मूल्याङ्कनको क्रममा देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन कम्पनीको यसै ठेक्काका लागि स्टेट बैंक अफ इन्डिया, बिहार भारतबाट जारी भएको भनिएको Line of Credit सम्बन्धी पत्र नक्कली भएको भनी बोलपत्र स्वीकृति बदर गरी उक्त बोलपत्र नागार्जुन कन्स्ट्रक्सन कम्पनी प्रा.लि. लाई दिई काम सुचारु रहेको र देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. को बोलपत्रसाथ पेस गरेको बोलपत्र जमानत (Bid Bond) जफत गर्ने निर्णय गरी कालोसूचीमा राख्ने गरी सार्वजनिक खरिद अनुगमन समितिबाट प्रक्रिया अगाडि बढाइएको अवस्था देखियो।

२१. नाफा कमाउने लक्ष्य लिई सामान्यतः एउटा परियोजना / ठेक्का सम्पन्न गर्नका लागि करारमा आधारित भई दुई वा सोभन्दा बढी व्यक्ति / कम्पनीहरूले संयुक्त रूपमा खडा गरेको नयाँ संरचनालाई Joint Venture (JV – जे.भी.) संयुक्त उपक्रम भनिन्छ। जे.भी. मा सहभागीहरूले आफ्नो सम्पत्ति (चल, अचल) बुद्धि, क्षमता, अनुभव, समय,

प्रविधि र साधनस्रोत एक ठाउँमा ल्याई कुनै निश्चित योजना सफलतापूर्वक सम्पन्न गर्न लगानी गर्दछन्। यो एकआपसमा विलय (Merger) भएर स्थापना भएको नयाँ कम्पनी नभई कुनै आयोजना / ठेक्का सम्पन्न गर्न कुनै एक निश्चित प्रयोजनको लागि अस्थायी रूपमा पक्षहरूको सम्झौतामा खडा गरिएको संरचना भएकाले कार्य सम्पन्न भएसँगै यसको सामान्यतः विगठन हुने वा एकले अर्काको हिस्सा खरिद गर्ने गरेको पाइन्छ।

२२. यसरी अस्थायी रूपमा निश्चित प्रयोजनको लागि बनाइने जे.भी. मा सहभागी कम्पनी वा फर्महरूका बिचमा एकआपसको सम्बन्धलाई व्यवस्थित गर्न सम्झौता अनिवार्य मानिन्छ। उक्त सम्झौतामा कम्तीमा निम्नलिखित विषय प्रस्ट पारिनुपर्दछ।

१. स्वामित्व प्रतिशत निर्धारण:- जे.भी.मा सहभागीहरूको उक्त उपक्रममा कसको के कति प्रतिशत स्वामित्व रहने तय गरिएको हुन्छ। सामान्यतः सहभागीहरूका बिच बराबर स्वामित्व रहन्छ। सो नभएमा नेतृत्व गर्ने साझेदारले बढी पनि राख्न सक्छ। आफ्नो लगानी / स्वामित्वको अनुपातमा नाफा र नोक्सानीमा बराबर हिस्सेदार हुन्छ।
२. कार्य विभाजन:- प्रत्येक सहभागिताको दैनिक काममा के कस्तो कर्तव्य र दायित्व हुनेबारे प्रस्ट पारिएको हुन्छ।
३. जे.भी. को स्वरूप:- जे.भी. को कस्तो संरचना तयार हुने प्रस्ट पारिन्छ। साझेदारी, नयाँ कम्पनी, संयुक्त वा छुट्टाछुट्टै दायित्वसहितको वा कस्तो संरचना तयार पाउने भन्नेबारेमा तय गरिन्छ।
४. निकासको बाटो:- सामान्यतः जब आयोजना सम्पन्न हुन्छ सो जे.भी. को अन्त हुन्छ। त्यस्तोमा कुनै एउटा सहभागीले अरुको हिस्सा खरिद गर्न सक्छ वा बाहिरको

सहभागीले पूरै संरचना खरिद गर्दछ वा लिलामबाट बिक्री गरी थप पुँजी निवेश गराई पुर्नसंरचना गरिन्छ ।

२३. एकला एकलै काम गरिरहेको कम्पनी वा फर्महरू व्यवसाय विस्तार गर्ने क्रममा आफ्ना साधन स्रोतलाई एक ठाउँमा ल्याएर जे.भी. स्थापना गर्ने विचारमा पुग्नुलाई आन्तरिक र अन्तर्राष्ट्रिय व्यापार व्यवसायमा समेत उत्कृष्ट मानिएको छ । किनकि यसले व्यापारिक जोखिम घटाउँछ भने सबै पक्षको विज्ञता अनुभव र आय बढाएको पाइन्छ । व्यापारिक उद्देश्यका लागि झन्डै पाँच शताब्दी अगाडिदेखि जे.भी. को अवधारणा आन्तरिक र अन्तर्देशीय व्यावसायिक संस्थाहरूले प्रयोगमा ल्याएको पाइन्छ, समुन्द्रपारी व्यापार गर्न ।

२४. संयुक्त रूपमा स्थापना गरिएका संरचनालाई पहिले Joint Adventure (संयुक्त दुष्शाहस) भन्ने गरिन्थ्यो । पछि यसैलाई Joint Venture (संयुक्त उपक्रम) भन्ने गरेको पाइन्छ । १९ औं शताब्दीको मध्यतिर अदालतहरूले समेत Joint Venture (जे.भी.) का केही चरित्रहरू पहिल्याउँदै यसको आफ्नै कानूनी अस्तित्व रहेको मान्न थालेका देखिन्छ ।

२५. लामो अनुभवको आधारमा हेर्दा जे.भी. का निश्चित फाइदा र बेफाइदा रहेका छन् । फाइदाहरूमा: (क) एकलैभन्दा संयुक्त रूपमा काम गर्दा लगानीको प्रतिफल बढी हुने । (ख) जे.भी. मा साना कम्पनीहरूलाई पनि ठूलो आयोजनामा सहभागी हुने अवसर मिल्ने । (ग) एउटा कम्पनीको साधन स्रोतले भन्दा एकभन्दा बढी कम्पनीहरूको साधन स्रोतको प्रयोगबाट लक्षित लक्ष्य छिटो, छरितो र प्रभावकारी ढङ्गले प्राप्त गर्न सकिने । (घ) जे.भी. मा सहभागी कम्पनीहरूले एक आपसको अनुभवबाट सिक्ने अवसर प्राप्त गरी उत्कृष्ट मार्ग अवलम्बन गर्न सक्ने । (ङ) जे.भी. मा सहभागी कम्पनीहरूलाई एक अर्काको प्रविधि र स्रोतमा पहुँच प्राप्त हुने । त्यसैगरी जे.भी.का

बेफाइदाहरूमा: (क) एक अर्काको प्रविधि तथा साधन स्रोतमा पहुँच पुग्नु (भविष्यमा एक अर्कासँग प्रतिस्पर्धा गर्नुपर्दा गोपनीयता नरहने । (ख) कम्पनी वा फर्मको चालु व्यवसायबाट आफ्नो साधन स्रोत विभाजन गरी जे.भी. मा प्रवेश गर्नुपर्ने । (ग) अलग व्यवस्थापन र शैलीमा काम गरिरहेका कम्पनीबिच असहजता र असमानताले उत्पन्न गर्ने समस्याहरू । (घ) जे.भी. मा सहभागी एक कम्पनीको गल्तीको दायित्व अर्काले पनि बेहोर्नुपर्ने अवस्था । (ङ) जे.भी. का सहभागीहरू आयोजना सम्पन्न गर्न गम्भीरतापूर्वक नलागेमा सफलताको न्यून सम्भावना रहने हुन्छ ।

२६. अन्तर्राष्ट्रिय अनुभवलाई हेर्दा, प्रायजसो विदेशमा लगानी गर्दा स्थानीय संस्कृति र राजनीतिक वातावरणमा भिजेर आयोजना सम्पन्न गर्न जे.भी. को आवश्यकता महसुस गरिएको भेटिन्छ । जे.भी. मा सहभागीहरूलाई एक अर्कालाई आफ्नो क्षमता उपलब्ध गराउने र साटासाट गर्ने अवसर प्राप्त हुन्छ । जे.भी.मा सहभागी कुनै कम्पनीसँग प्राविधिक ज्ञान बढी हुन्छ भने कसैले स्थानीय बजारको जानकारी बढी राखेको हुन्छ जसको कारण बोलपत्र आह्वानकर्ताको मागको सम्बोधन प्रभावकारी ढङ्गले हुन सक्छ । नेपालको आर्थिक विकासका लागि समेत ठूलाठूला परियोजनाहरू सम्पन्न हुन अनिवार्य छ । त्यसका लागि विदेशी लगानीको रूपमा ठूलो परिणाममा पुँजी र प्रविधि भित्र्याउने प्रमुख माध्यम जे.भी. हुने भएकाले यसको विश्वसनीय कानूनी संरचनाको विकास नेपालको दीर्घकालीन हितका लागि अनिवार्य रहेको छ ।

२७. जे.भी. मा सहभागी कम्पनी/फर्महरूलाई Fiduciary Relationship मा रहेको मानिन्छ । आआफ्नो हित र फाइदाका लागि एक अर्काप्रति पूर्ण विश्वास र भरोसामा अडिएको सम्बन्धलाई Fiduciary Relationship मानिन्छ । कतिपय अवस्थामा यस्तो सम्बन्धलाई कानूनी र नैतिक रूपमा समेत विश्वास र भरोसायोग्य बनाउने गरिन्छ । जे.भी. मा एकले आफ्नो लगानी, क्षमता, योग्यता सबै कुनै अर्को सहभागीको

जिम्मा लगाएको हुन्छ वा एउटाको क्षमता वा योग्यतामा अर्काले ठूलो लगानी गरिरहेको हुँदा जोखिमको मात्रा बढी हुने हुँदा अर्काको विश्वास वा भरोसा तोडिएमा उसले अपूरणीय क्षतिको सामना गर्नुपर्ने हुन सक्छ । त्यसैले एकले अर्काको स्वार्थको रक्षा आफ्नोसरह मानी गर्नुपर्दछ भनिएको यस्तो सम्बन्धलाई Fiduciary Relationship भनिएको हो । यस्तोमा एक अर्काका सबै आवश्यक विषयवस्तु र तथ्यहरूको पूरा जानकारी एकले अर्कालाई दिनुपर्दछ । किनकि जे.भी. मा एउटाको लापरवाहीलाई सबैको लापरवाही मानिन्छ ।

२८. जे.भी. मा दुई वा दुईभन्दा बढी सहभागीहरूबिचको सम्झौता वा करार उनीहरूबिचको सम्बन्ध व्यवस्थापनका लागि बन्धनकारी हुन्छ भने जे.भी. तेस्रो पक्षका लागि एउटा सिंगो संरचना मानिन्छ । जे.भी. का सहभागीहरूको लक्षित योजनाका प्रति सामूहिक जवाफदेहिता हुन्छ भने बोलपत्र आह्वानकर्ता वा लगानीकर्ता बैंक, वित्तीय संस्थाका प्रति जे.भी. एक सिंगो संरचनाको साझा दायित्व र जवाफदेहिता रहन्छ । जे.भी.मा सहभागीहरूबिच हुने सम्झौतामा बोलपत्र आह्वानकर्ता वा लगानीकर्ता बैंक वित्तीय संस्था पक्ष नहुने भएकाले जे.भी. सामूहिक र व्यक्तिगत रूपमा बोलपत्र आह्वानकर्ता वा लगानीकर्ताका प्रति बराबर जवाफदेही हुन्छ । कुनै परिस्थितिप्रतिको दायित्व वा नाफा, नोक्सानका बारे आन्तरिक रूपमा कुन प्रतिशत वा मात्रामा मिलाउनेबारे जे.भी.का सहभागीहरूले आपसमा आन्तरिक करारबमोजिम गर्ने भए पनि बोलपत्रको सर्तमा अन्यथा उल्लेख भएकोमा बाहेक सामान्यतः तेस्रो पक्षका लागि आन्तरिक करारले तोकेको जवाफदेहिताको प्रतिशतको आधारमा मात्र आफ्नो दायित्व रहने दाबी जे.भी. को सहभागीमध्येका कसैले गर्न पाउँदैनन् । प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक जे.भी. मा सहभागी खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा.लि. ले आफ्नो गल्ती नभएका कारण जवाफदेही नरहने दाबी गरेको देखियो । जे.भी. का फाइदा बेफाइदाका बारेमा माथि चर्चा गरिसकिएको छ । जे.भी. को कुनै सहभागीले गरेको राम्रो कामको फाइदा एक अर्काले

पाएजस्तै गल्तीको दायित्व पनि एक अर्काले बोक्नुपर्ने हुन्छ । त्यसै कारण संयुक्त उपक्रम सम्झौता गर्नुअघि एक अर्काप्रति पूर्ण विश्वास गर्ने आधार स्थापित गर्नु संयुक्त उपक्रमका सहभागीहरूको लागि आवश्यक हुन्छ । तसर्थ, प्रस्तुत विवादमा देवनारायण खाम्पाचे जे.भी. को साझेदार खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा.लि. आफ्नो कुनै दोष नभएकोमा पनि जवाफदेही हुनुपर्नेमा अन्याय भएको भनी लिएको दाबी जे.भी. को मूल्य मान्यता र कानूनी व्यवस्थासमेतको विपरीत रहेको हुँदा उक्त दाबीसँग सहमत हुन सकिएन ।

२९. यसरी रिट निवेदकले जे.भी. पार्टनरहरूमध्ये खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा. लि. को कुनै दोष नभएकोमा पनि विपक्षीहरूले हामी खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा प्रा. लि को हकमा समेत अन्यथा निर्णय गरेको कार्य गैरकानूनी हुँदा खारेज गरिपाउँ भन्नेसमेतको निवेदन माग दाबी रहेको सम्बन्धमा निवेदक खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा कम्पनी प्रा.लि., देवनारायण / खाम्पाचे संयुक्त उपक्रम जे.भी.को एक पक्ष रहेको भन्ने विषयमा विवाद देखिँदैन । संयुक्त रूपमा एउटै कार्य गर्ने गरी Joint Venture उपक्रम खडा गरी काम गरिरहेको अवस्थामा एक पक्षले गरेको गलत कार्यको क्षति र सोबाट उत्पन्न परिस्थितिप्रति उक्त जे.भी. कै अर्को पक्षको दायित्व रहन्छ या रहँदैन भन्ने प्रस्तुत विवादको मुख्य विषय रहेको सन्दर्भमा माथि विवेचना भइसकेको छ । यस विवादको विषयलाई मध्यनजर गर्दै सो सम्बन्धमा भएका कानूनी व्यवस्था हेर्दा सार्वजनिक खरिद ऐन, २०६३ को परिभाषा खण्डको "त" मा "संयुक्त उपक्रम (Joint Venture) भन्नाले दुई वा दुईभन्दा बढी कम्पनी वा फर्महरू मिली संयुक्त वा छुट्टाछुट्टै दायित्वसहित कुनै काम गर्ने कार्यलाई जनाउँछ" भनी संयुक्त उपक्रमलाई परिभाषा गरेको पाइन्छ । यस प्रकारको अवस्था आई परेमा संयुक्त उपक्रमका पक्षहरूबिच के कस्तो कानूनी उपचार उपलब्ध हुनेछ भन्ने स्पष्ट व्यवस्था आफ्नो सम्झौतामा गरी आपसमा उपचार खोज्नु पक्षहरूको स्वतन्त्रताको विषय हुन्छ । यस्तो व्यवस्था गर्न चुकेमा

त्यसको परिणाम त्यस्ता पक्षहरूले नै भोग्नु पर्ने हुन्छ। प्रस्तुत निवेदनमा निवेदक खाम्पाचे शेर्पा निर्माण सेवा कम्पनी प्रा.लि. र देवनारायण पवन कन्स्ट्रक्सन प्रा.लि. बिच Extension and Improvement of Daijee Lipna Jogbudha Road Kanchanpur को निर्माण कार्यको संयुक्त दायित्व लिई संयुक्त उपक्रम (जे.भी.) बनाई काम अगाडि बढाइएको देखिएबाट निजहरूको छुट्टाछुट्टै दायित्व नभई संयुक्त दायित्व नै रहेको देखिन आउँछ।

३०. ठूलाठूला विकास निर्माणका कार्यहरू एउटा कम्पनी वा निर्माण व्यवसायीले मात्र सम्पन्न गर्न पुँजी, प्रविधि, श्रमिक र सीपसमेतको आधारमा असहज हुने हुँदा दुई वा दुईभन्दा बढी व्यवसायीहरू वा व्यावसायिक कम्पनीहरू मिली त्यस्ता कार्य गर्दा सहज र प्रभावकारी रूपमा काम सम्पन्न हुन सक्ने मान्यता राखी संयुक्त उपक्रम Joint Venture (JV) जे.भी.को अवधारणा विकसित भएको हो र सो मान्यता र अवधारणाको आधारमा संयुक्त बोलपत्र र बोलपत्र स्वीकृति गर्न सकिने कानूनी व्यवस्था गरिएको हुन्छ। कुनै काम संयुक्त रूपमा गर्ने भनी बोलपत्र दिँदा संयुक्त उपक्रम जे.भी.का पक्षहरू, कम्पनीहरू वा व्यवसायीहरूबिच जे जस्तो सम्झौता र करारनामा भए पनि सार्वजनिक खरिद वा कुनै काम गर्नको लागि एक पक्ष मात्र रहने र व्यवसायीहरूले तोकेको कुनै प्रतिनिधिले गरेको सम्झौता त्यस्तो जे.भी. वा संयुक्त उपक्रमका लागि बाध्यकारी रहन्छ।

३१. बोलपत्र पेस गर्दा संयुक्त उपक्रमका प्रत्येक कम्पनीहरूलाई आफूहरूबिच सबै कुराको जानकारी हुन्छ र उनीहरूबिच आफ्नो संयुक्त कामको लागि पालना गर्नुपर्ने कानूनी तथा आचारसंहितागत विषयमा समेत पूर्ण बुझाई रहन्छ र संयुक्त उपक्रमका कुनै पनि पक्षले पेस गरेका कागजात तथा प्रमाणहरू सही र आधिकारिक छन् भन्ने Theory of legitimate expectation समेतको आधारमा सार्वजनिक अनुगमन कार्यालयले बोलपत्र मूल्याङ्कन गरेको हुन्छ। निवेदक आफूसमेत भई Joint Venture

बनाई Joint Venture को रूपमा काम गर्ने गरी मूल्याङ्कनको लागि सार्वजनिक अनुगमन कार्यालयमा पेस गरेको बैङ्क ग्यारेन्टीजस्तो बोलपत्रका लागि अत्यावश्यक प्राथमिक प्रमाणपत्रको बारेमा पहिले पेस गरी पछि अन्यथा प्रमाणित भएपछि सो कार्यमा आफ्नो कुनै दोष नरहेको भनी लिएको जिकिर कानूनसङ्गत मान्न मिल्ने देखिएन। सो नक्कली Line of Credit निवेदक स्वयम्को जानकारीमा मूल्याङ्कनको लागि बोलपत्रसाथ विपक्षी सार्वजनिक अनुगमन कार्यालयमा पेस हुन आएको देखिएबाट उक्त नक्कली Line of Credit प्रस्तुत गरी आफैँबाट सिर्जित जोखिम आफूले बहन गर्नु नपर्ने हो भन्ने निवेदन माग दाबी कानूनसम्मत र न्यायसम्मत मान्न सक्ने देखिएन।

३२. अब निवेदन मागबमोजिमको आदेश जारी गर्नुपर्ने हो वा होइन भन्ने चौथो प्रश्नतर्फ विचार गर्दा, माथिका प्रकरणहरूमा विवेचित आधार र कारणबाट निवेदक देवनारायण / खाम्पाचे निर्माण संयुक्त उपक्रम जे.भी.को बोलपत्र खारेज गरी, निज जे.भी.ले पेस गरेको Bid Bond जफत गरी कालोसूचीमा राख्ने गरी भए गरेका साधिकार निकायका कानूनबमोजिमका काम कारबाहीलाई अन्यथा भन्न मिल्ने। उक्त काम कारबाही निर्णय पत्राचारसमेत उत्प्रेषणको आदेशले बदर गरी पुनः ठेक्का सम्झौता गर्नु, गराउनु भन्ने आदेश जारी गरिपाउँ भन्ने निवेदकको निवेदन माग दाबी पुग्न सक्ने देखिएन। रिट निवेदन खारेज हुने ठहर्छ। प्रस्तुत निवेदनको दायरीको लगत कट्टा गरी मिसिल नियमानुसार अभिलेख शाखामा बुझाई दिनु।

उक्त रायमा सहमत छु।

न्या.अनिलकुमार सिन्हा

इजलास अधिकृत: पाराश्वर कँडेल

इति संवत् २०७६ साल जेठ १३ गते रोज २ शुभम्।

